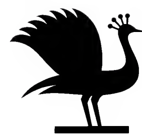
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13894

Mir Memorial Book

Sefer Mir

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Sefer Mir / ('a.y. Igud 'ole Mir) ba-'arikhat N. Blumental.
IMPRINT	880-03 Yerushalayim : Entsiklopedyah shel galuyot, [1962]
DESCRIPT	786, 62 columns : ill., facsims., map, ports. ; 28 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Mir.
	Mir (Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Mir.
ADD'L NAME	Blumental, Nachman.
ADD'L TITLE	Entsiklopedyah shel galuyot, Mir

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

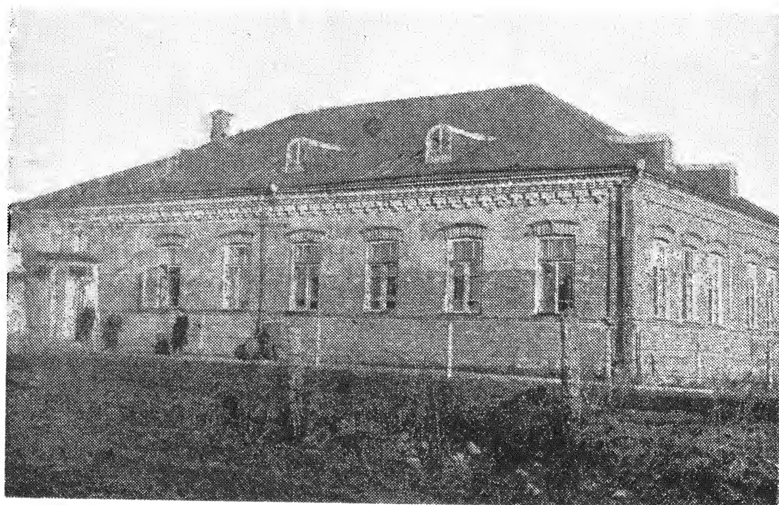
ספרי־זכרון לקהלות הגולה

ספר

מיר

(ע״י „אגוד עולי מיר״)

בעריכת: נ. בלומנטל

ישיבת מיר — די מירער ישיבה

הוצאת „אנציקלופדיה של גלויות״, ירושלים

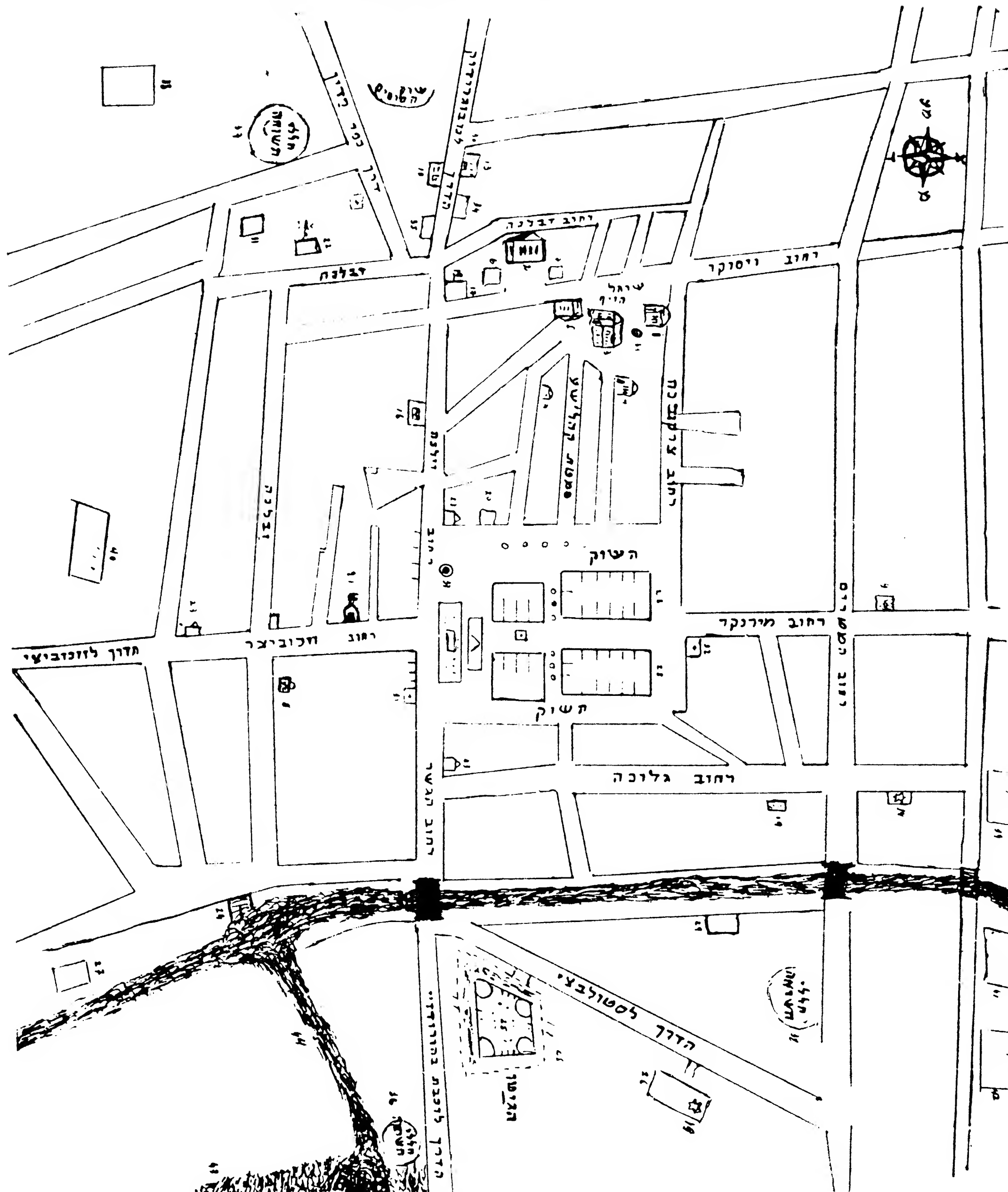
נדפס בדפוס „התחיה" בע"מ, ירושלים
גלופות: צינקוגרפיה „אורית", תל־אביב
תשכ"ג—1962

מפת „מיר"

באורים:

1. בית הכנסת הקר
2. הישיבה
3. בית כנסת (…)
4. בתי כנסת „…"
5. תלמוד-תורה
6. בית הרב קמאי
7. בית …
8. בית כנסת …
9. בית הספר
10. בית הספר הממשלתי
11. מועדון הנוער
12. הספריה
13. בית העיריה „מיר"
14. בית החרושת
15. בית החולים „…"
16. הדואר
17. הבנק העממי
18. בית-המטבחיים
19. בית-המרחץ
20. בית-המרקחת
21. מכבי אש
22. תחנת הקמח
23. בתי-מלון
24. מקום …
25. …
26. …
27. …
28. …
29. בית-…
30. בית-הסהר
31. הכנסיה הקתולית
32. הכנסיה הנוצרית
33. בארות מים
34. … (ס.ס.)
35. המשטרה
36. מקום השמדה א'
37. " " ב'
38. " " ג'
39. בית הקברות היהודי
40. " " הקתולי
41. " " הנוצרי
42. " " הטטרי
43. היער
44. הנחל

המפה תוכננה ושורטטה … בן-עירנו מר ניסן … (…)
… בן-עירנו … (…)

עם הספר

ברטט של קדושה נגשנו להוציא ספר־זכרון לקהלת מיר, למלא את חובתנו לזכר עיירתנו עטורת התהלה והתפארת, עתירת הרבנים והאישים, הארגונים והמפעלים, שהיתה מרכז תורני עולמי לתפוצות הגולה, ועלה עליה הכורת ביום מר ונמהר. ולהנצחת זכר הקדושים תושבי מיר הי"ד.

למען הנציח את זכרם היקר של קדושינו יבואו בספר לידי בטוי: א) תולדות העיירה וקורותיה, ארגוניה ומוסדותיה הצבוריים, אישיה והחיים החברתיים והרוחניים, ותנועות הנוער שהיו בה. ב) תיאור תקופת השואה, אשר בה נשאו יהודי מיר בגבורה עילאית את סבלותיהם ויסוריהם, ומסרו את נפשם על קידוש השם והעם; גבורת הפרטיזנים שיצאו מעיירתנו, עוז רוחם ואיתן רצונם לנקום נקמת דם קדושינו השפוך, והם נודעו בין הפרטיזנים לדוגמה ולמופת.

נערמו קשיים עצומים על דרכנו להגשמת המשימה הקדושה של הוצאת הספר לאור. מלבד הקושיים הכספיים הרי עיקר המניעות היה בבעית איסוף החומר, עריכתו והוצאתו־לאור. עד שסוף־סוף נמצא הפתרון במסרנו את הוצאת הספר להנהלת „אנציקלופדיה של גלויות", שנסיון רב לה בהוצאת ספרי־זכרון. אמנם, לא נעלמו עוד כל הקשיים עד שהתגברנו עליהם. ברצוננו לציין כאן את עבודתם המסורה בלב ונפש של חברי־המערכת, שהקדישו בשנים האחרונות זמן ומרץ לעבודת הספר.

ב"ה, שזכינו לברך על המוגמר והנה הספר מודפס בצורה הנותנת כבוד לעיירתנו. אמנם, יודעים אנו, שאין המלאכה מושלמת ובודאי ישנם גם לקויים, שקשה להמלט מהם בהוצאת ספר. חסרים בו גם פרטים על תקופות, ארגונים ואישים שונים. אבל כל חברי הועד והמערכת עשו למעלה מכחם למען השגת חומר ספרותי להוצאתו.

אנו מודים לכל אשר המציאו מאמרים ורשימות, לכל אשר עזרו בהדפסת הספר, וביחוד לחברי המערכת, יישר כחם.

אנו מודים לאנשי מיר בארץ ובחו"ל על העזרה הכספית שהושיטו לנו, ובה ניתנה האפשרות להוצאת הספר.

תודתנו נתונה להנהלת הוצאת ה„אנציקלופדיה של גלויות" ולעורך מר נ. בלומנטל אשר לא חסו על עמל וטרחה בפעולתם למען הוציא את הספר לאור.

יהי זכר עיירתנו וקדושיה צרור בצרור חיינו החדשים בארץ־אבות במדינת ישראל, המחדשת נעוריה, בה נראה נוחם על אסוננו הגדול ומקור של תקוה ועידוד לכל אחינו בתפוצות הגולה.

ועד „אגוד עולי מיר בישראל"

דבר המערכת

בדחילו ורחימו, בחרדת קודש קבלנו על עצמנו את המשימה להוציא ספר יזכור לקהלתנו — מיר.

כשהגיע הפליט הראשון, הנצול, משדה הטבח, הוברר לנו: שאת אשר יגורנו בא לנו, כי לא רחם השטן על עולל וישיש בעיירתנו, גדע את קהלתנו, והשמיד את משפחותינו, מבלי להשאיר שריד. ויבוא הפליט והוא סיפר על המיתות המשונות, על עינויי הגוף והנפש, שהמציאו הצוררים הנאצים ימח־שמם וזכרם, כדי לאבד את קהלתנו. והוא ספר על גבורה עילאית, על עמידה מול המות, התחמקות מצפרניו, ועל בריחה.

ב־1944 התחלנו לאסוף חומר להנציח את זכר העיר וקדושינו. אכן, לא היה בחומר שקבלנו כדי לתאר את דמות הקהלה, ודיוקן האישים שפעלו בה. המשימה היתה כבדה ואחראית מדי, וחשבנו שלא נוכל לה מאין אנשים שיוכלו להתמסר לתפקיד זה. כעבור שנים, בפגישה של קבוצת אנשי מיר, נמצא בכל־זאת חבר אנשים מצומצם, שקבלו על עצמם, למרות כל הקושיים, להוציא את הספר, להקים מצבה חיה באותיות פורחות שידברו ויספרו על החיים והמוות של קהלה מפוארת זו, על המלחמה והמאבק לקיומה. גם מאז כבר עברו שנים, ורק כעת ניתן לנו לבשר, ברטט שבלב, לכל ילידי קהלת מיר, חניכיה ומעריציה, כי יכולנו למשימה, והספר מופיע.

בכוחות ספרותיים דלים, ובאמצעים מעטים, אנשים ספורים, שתבעו והמריצו, בקרו ודובבו אנשים בבתיהם שיעלו על הנייר לזכרון עולם את ידיעותיהם, רגשותיהם וקורותיהם, בתוך העיירה.

כי ידוע ידענו: אי הסופר המחבר והמקונן, שיוכל להגיש ללב הקורא, את תמצית הרגש והקינה, על קהלת מיר עיר ואם בישראל, שנחרבה? גם ידענו מה דלים כוחותינו למלא את החסר: אנשים ואישים נשכחים, ופרטים נסתרים מאין יכולת ומקור לגלותו. ישפוט הקהל, על החסר ועל המלא, על פגיעה ועל הלל, ועם השופטים הסליחה.

ביחד עם ההוצאה המפורסמת „אנציקלופדיה של גלויות" שכבדה את זכר קהלתנו בהוצאת הספר, הגענו עד הלום. נאמר, איפוא, יישר כוחכם: ל„אנציקלופדיה של גלויות", לפעילים שבועדת הספר, לח' נ. בלומנטל על עריכתו, ולכל אשר נטו שכם, במחשבה בעט ובארגון, להגשמת המפעל „ספר מיר".

המערכת

תוכן הענינים—אינהאלט

מיר לדורותיה

זכרונות מן העבר

בין שתי מלחמות עולם

אישים ותקופות

בשואה ובמרי

אנשי מיר בישראל ובחו״ל

✶

מיר פון אמאל

חורבן און גבורה

✶

במערכה בארץ

לזכר נעדרים

✶

ארגוני יוצאי מיר / מירער לאנדמאנשאפטן

* *
*

יוזמי ספר־הזכרון לא היתה כוונתם לתת כאן את פרשת דברי־הימים של עיירת "דער מיר" — כפי הכנוי שהיה לה בין היהודים שישבו בה —. הרבה שנים הגו את הרעיון להוציא־לאור את הספר עד שעלה בידם להגשימו. על תולדות העיר יוכלו לכתוב עוד בעתיד, בדורות הבאים, על סמך מקורות הנמצאים כבר בעין ואשר עוד יימצאו.

לאנשי־מיר אין העיירה ענין של הסטוריה בלבד, ואינה נושא למחקר אובייקטיבי־דייקני ובלתי־אינדיווידואלי. העיירה מיר חיה וקיימת אצלם במחשבה וחרותה על לוח לבם. עד היום — אף שרבים מהם נותקו זה עשרות בשנים מאותה סביבה — הם חיים עם עיירת־מולדתם, על בעיותיה, על יפי־נופה ומראותיה, דאגותיה וצרותיה, שמעולם לא חדלו בה. ממרחקים — גם הצרות והיסורים חביבים עליהם.

ביתר־שאת חקוקה העיירה מיר בלב אנשיה, מאז הושמדה באכזריות נוראה.

הרי לא מתה העיירה התמימה והחיננית מוות מן השמיים. דווקא העובדה, שהישוב היהודי, היהודים התמימים ועניי־הרוח, נדעכו באופן פתאומי ובמפתיע, הוסיפה עוד ערגה ועגמה בנפש יוצאי העיירה שזכרה לא הועם בהם.

לפיכך, כדי לתת פורקן לרגשות הלב, ולמען הקים זכרון ליישוב היהודי במיר, שנמחה בחמת זדון, ברגע כמימרא, מעל פני האדמה, ולמען הקים גלעד שבכתב לאבות ואמהות, אחים ואחיות, שלא נודע אף מקום קבורת עצמותיהם — קם והיה ספר זה.

אשר אבד מן החיים ואיננו עוד, עדת יהודי העיירה לסוגיהם ואופיים, ימצא וייראה כאספקלריה בספר, ככל אשר תוכל יד אנוש להעלות על הגליון.

קטנה היתה קהלת "דער מיר", אחת ממאות הקהלות בגלות פולין, אך העיירה הזאת יצאו לה מוניטין בעולם, בזכות רבניה ולמדניה, ובזכות משכן הישיבה המפוארה בה.

יהודי עמל ותלאה, יהודים שדאגת פרנסה היתה תמיד מנת־חלקם, יהודים שלא אכלו לחם לשובע, יהודים שאימת שכנים גויים נפלה עליהם ותמיד במעבר סמטה נדחת, יהודים שפחד־המחר רחף עליהם כל יום תמיד, — אותם יהודים לא הסתפקו בחיי יום־יום חמריים, אלא היה בהם להט־כסופים לחיי נשמות, בקשו — ומצאו להם.

הספר יבוא ויעיד, שלא רק בישיבה היו עוסקים יהודי מיר, היו גם בעלי שאיפות ואידיאלים אחרים ביניהם: אלו בקשו להגשים את האידיאל של התנועה הסוציאליס־טית, ואלו עסקו בפעולה ציונית, הללו מצאו ענין בפעולות סעד והללו — בעסקי תרבות, הקימו חוג אידי־דראמאטי, בית־ספר יהודי, ספריה עירונית. איש איש ושאיפתו, איש־איש ודרכו בחיים, אבל כלם בהתלהבות ובמסירות נפש לאשר עשו. הם לא ראו ספוק בחיי יום־יום, הם חיו באידיאלים לעתיד לבא, לאומיים וכלל־אנושיים. לעתים, בתקופות המהפכה של 1905 וגם 1917 ברוסיה של הימים ההם, בימי מלחמת העולם הראשונה, היו רבים שגם האמינו במשאת־נפשם, שהנה באה הגאולה לעולם. בעולם־מחשבות כזה היו חיים, עד שהגיע זמן מלחמת העולם השניה, שהביאה בכנפיה את סוף היישוב היהודי.

אירוניה של הגורל היא: השואה באה מידי הגרמנים, שיהודי המקומות ההם רחשו להם זכרונות טובים מתקופת הכיבוש במלחמת העולם הראשונה, והם תלו בהם תקוות. הרי הגרמנים הם, שבתקופת כיבושם בימים ההם העניקו ליהודים שוויון־זכויות בחבל, עוררו את התודעה הלאומית, ועודדו את הקמת מוסדות מקצועיים ותרבותיים, שהיו אסורים במשטר הקודם. התנועות החזיקו מעמד ואף חזקו והתפתחו בפולין החפשית, למרות החרם הרשמי, שהיתה בו סכנת חורבן כלכלי ליהודים, עד שבא הסוף מידי "נושאי התרבות" הגרמניים...

אכן, גם בפרק האחרון של חיי יהודי מיר היה גורלם שונה מאחרים: גם בהיותם בגיטו, בימי האימים ההם, לא אבד מהם צלם־האלקים, והם נהגו כאנשים־אחים, וגם אל עקידתם צעדו בכבוד.

ברגעים האחרונים יצאו יהודי מיר ברובם מגדר האדישות ונטלו יזמה לגורלם והתקוממו נגד המשטר הנאצי: הם יצאו אל היערות, הצטרפו לפארטיזאנים, נלחמו לעצמם ולמען האנושות המדוכאת. אמנם, מבין הלוחמים — שאגב, שבעו תלאות לא מידי האויב הנאצי בלבד, אלא גם מן הגוגיים השכנים — לא נשארו הרבה בחיים, בגמר המלחמה, לאחר החורבן האיום שפקד את עמנו, לא יכלו השרידים, אחד מאלף שנשארו בחיים, להשאר עוד במקום האסון, ורוב הפליטים עלו ובאו לישראל, למען יוכלו לחיות בתנאים אחרים, במצב של חרות בארץ המולדת.

על כל זאת יסופר, בלשון פשוטה ועממית, בספר־יזכור זה, והוא יהיה לנו לעדות ולזכרון, ולאחרים — לקח מאלף, על אשר היה היתה מיר ואשר אבד לנו.

נ. בלומנטל

* *
*

ניסט קיין טרוקענע געשיכטע פון שטעטל ״דער מיר״ — ווי די דאָרטיקע יידן האבן עס גערופן — זענען אויסן געווען די יעניקע, וואס האבן זיך לאנג געטראגן מיטן געדאנק ארויסצוגעבן א יזכור־בוך ביז זיי האבן באוויזן דעם געדאנק צו פארווירקלעכן.

אזא געשיכטע וועט מען קאנען שרייבן אויך שפעטער, אין דורות ארום, אויפן גרונד פון מקורות, וואס זענען שוין בנמצא אדער וועלן זיך נאך אפגעפינען.

פאר *אנשי מיר* איז אבער *מיר* נאך נישט געשיכטע, נאך נישט קיין טעמע פון אביעקטיוו־קאלטע און נישט־אינדיווידועלע פארשונגען. ביי זיי לעבט נאך מיר אין זייער געדאנק און זייער הארצן. זיי לעבן נאך ביז היינט צוטאג — הגם פיל פון זיי זענען שוין צענדליקער יארן אפגעריסן פון *יענער* סביבה — מיט זייער אמאליקער היימשטאט, מיט אירע פראבלעמען, מיט איר לאנדשאפט און אויסזען, מיט אירע דאגות און צרות, וואס האבן דארט קיינמאל נישט געפעלט. פון דערווייטנס זענען אפילו די אמאליקע צרות ליב געווארן.

נאך מער טייער און איינגעבאקן איז געווארן דאס שטעטל ביי די מירער — נאכדעם ווי עס איז אזוי ביטערלעך, אכזריותדיק פארשניטן געווארן, ווייל נישט מיט קיין נאטירלעכן טויט איז אויסגעגאנגען דאס תמימותדיקע און הארציקע שטעטל. און דווקא דערפאר, וואס דער יידישער יישוב איז אזוי פלוצימדיק — אומגעריכט פארשווינדן — צוזאמען מיט אלע זיינע שטילע און רויקע יידן, איז עס נאך מער איינגעקריצט געווארן אין די הערצער פון די, וואס האבן דאס שטעטל געקענט.

דעריבער, כדי צו געבן א פורקן דער אייגענער נשמה, און כדי צו לאזן א אנדענק דעם יידישן יישוב, וואס איז אזוי פלוצלינג, צווישן יא און ניין, אפגעמעקט געווארן פון דער אויבערפלאך פון דער ערד, כדי צו שטעלן לכל הפחות *א פאפירענע מצבה* די אומגעקומענע טאטעס, מאמעס, ברידער און שוועסטער, וואס מיר ווייסן אפילו נישט ווו זייער געביין איז אהינגעקומען — איז אנטשטאנען דער בוך.

וואס ס׳איז פארלוירן געגאנגען אין לעבן, דאס וואס איז היינט אויף דער וואר שוין נישטא, די עדה יידן אין אלע אירע שאטירונגען און ניואנסן, זאל אין דעם בוך געפינען א אפבילד, אויף וויפל מענטשלעכע כוחות זענען מסוגל **דאס צו טון.**

א קליין שטעטל איז ״דער מיר״ געווען ; הונדערטער אזעלכע האבן זיך געפונען אין אמאליקן פוילן. אבער דאס דאזיקע שטעטל איז וועלט־בארימט געווארן, צוליב זיינע לומדים, צוליב זיין ישיבה.

יידן פארהארוועטע, יידן וואס די דאגת פרנסה האט זיי קיינמאל נישט פארלאזן, יידן וואס האבן זעלטן ווען געגעסן צוזעט, יידן וואס האבן שטענדיק געציטערט פאר די נישט־יידישע שכנים ביים דורכגיין א אפגעלעגן, פרעמד געסל, יידן מיט א כסדר׳דיקן פחד פארן אומבאקאנטן מארגן — אט אזעלכע יידן האבן זיך נישט מסתפק געווען מיטן טאגטעגלעכן לעבן, נאר געזוכט עפעס פאר דער נשמה יתירה, געזוכט . . . און געפונען.

פון בוך ווערט קלאר, אז אויסער דער ישיבה, האבן זיך אין מיר געפונען יידן, וואס האבן געהאט אויך אנדערע שטרעבונגען, אידעאלן ; ווער ס׳האט געזוכט צו פארווירקלעכן דעם אידעאל אין דער סאציאליסטישער באוועגונג, אין ציוניסטישער ארבייט און ווער אין פילאנטראפישער טעטיקייט אדער געווארן א ״קולטור־טוער״, געשאפן א יידיש דראמאטישן־קרייז, א יידישע שול, א ביבליאטעק. יעדער אויף זיין שטייגער, יעדער אויף זיין דרך, אבער אלע מיט ברען און מסירות־נפש. נישט באגנוגנט זיך מיטן היינט, נאר געלעבט מיט אידעאלן פון מארגן־נאציאנאלע און אלמענטשלעכע. מאמענטענווייז, בעת די רעוואלוציעס פון 1905 און 1917 אין אמאליקן רוסלאנד, בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, האט זיך פיל טאקע געדאכט אז אט־אט קומט די גאולה.

אין אזא־א געדאנקענוועלט האט מען געלעבט, ביז ס׳איז געקומען די צווייטע וועלט מלחמה, און מיט איר דער סוף פון יידישן יישוב.

נאך מער ווייטיקלעך איז, וואס דעם אומקום האבן געבראכט דווקא די יעניקע, וועגן וועלכע יידן אין די מקומות האבן געהאט גוטע דערינערונגען פון דער צייט פון דער אקופאציע אין דער ערשטער וועלט־מלחמה און געלעגט אויף זיי גרויסע האפנונגען. האבן דאך די דייטשן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה אין אקופאציע־געביט געגעבן יידן בירגעררעכט, דערמיט געוועקט דאס נאציאנאלע באוווסטזיין, דערלויבט שאפן פראפעסיאנעלע און קולטור־ארגאניזאציעס, וואס דער פריערדיקער רעזשים האט נישט דערלויבט. אט די שטרעמונגען האבן אנגעהאלטן און זיך נאך געשטארקט אין אומאפהענגיקן פוילן, נישט געקוקט אויפן אפיציעלן עקאנאמישן באיקאט קעגן יידן, וואס האט געדראט מיט א

ווירטשאפטלעכן חורבן· — — — ביז ס׳איז געקומען דער סוף · · · מצד די דייטשע ״קולטור־טרעגער״ · · ·

אבער אויך אין לעצטן קאפיטל פון זייער לעבן איז די מירער יידן אויסגעקומען א נישט געוויינטלעכער גורל· אויך אין געטא, אין די שרעקלעכסטע יאמער־טעג האבן זיי נישט פארלוירן דעם צלם־אלקים, געפירט זיך מענטשלעך־ברידער־לעך, מיט ווירדע געגאנגען אפילו צו דער אייגענער עקדה···

אין לעצטן מאמענט איז דער רוב מירער יידן ארויס פון זייער ביז איצטיקער פאסיווער האלטונג און גענומען דעם גורל אין די אייגענע הענט, זיך אנטקעגן געשטעלט דעם דייטשן רעזשים מיט כּח; אוועק אין די וועלדער, געווארן פארטיזאנער, געקעמפט פאר זיך און פאר דער אונטערראכ־טער מענטשהייט· פון צווישן די קעמפער, וואס האבן אגב געהאט פיל אויסצושטיין נישט נאר פון די דייטשע שונאים נאר אויך פון די היימישע שכנים, איז טאקע א גרעסערער פראצענט געבליבן ביים לעבן·

נאכן ... ־סטן חורבן אין אונדזער געשיכטע, נאך דער מלחמה, האבן די רעשטלעך יידן וואס זענען געבליבן לעבן, איינער פון טויזנט, נישט געקאנט בלייבן אויפן ארט פון אומגליק, און דער רוב פון די איבערגעבליבענע איז אריבער אהער קיין ישראל, כדי אין אנדערע באדינגונגען, אין אן אנדערן מצב, צו קעמפן פאר דער פרייהייט פון אייגן פאטער לאנד · · ·

אט וועגן דעם אלעמען דערציילט אונדז — אין א פשטוער שפראך, אין א געוויינטלעכער פארם — אונדזער יזכור־בוך· זאל עס פאר אונדז דינען ווי א דערינערונג, פאר פרעמדע ווי א לערע, וועגן דעם וואס דאס שטעטל מיר איז אמאל געווען און וואס אונדז איז פארלוירן געגאנגען · · ·

נ· בלומענטאל

ירושלים, תשרי תשכ״ג

מיר לדורותיה

ד״ר נ. מ. גלבר

לתולדות יהודי מיר

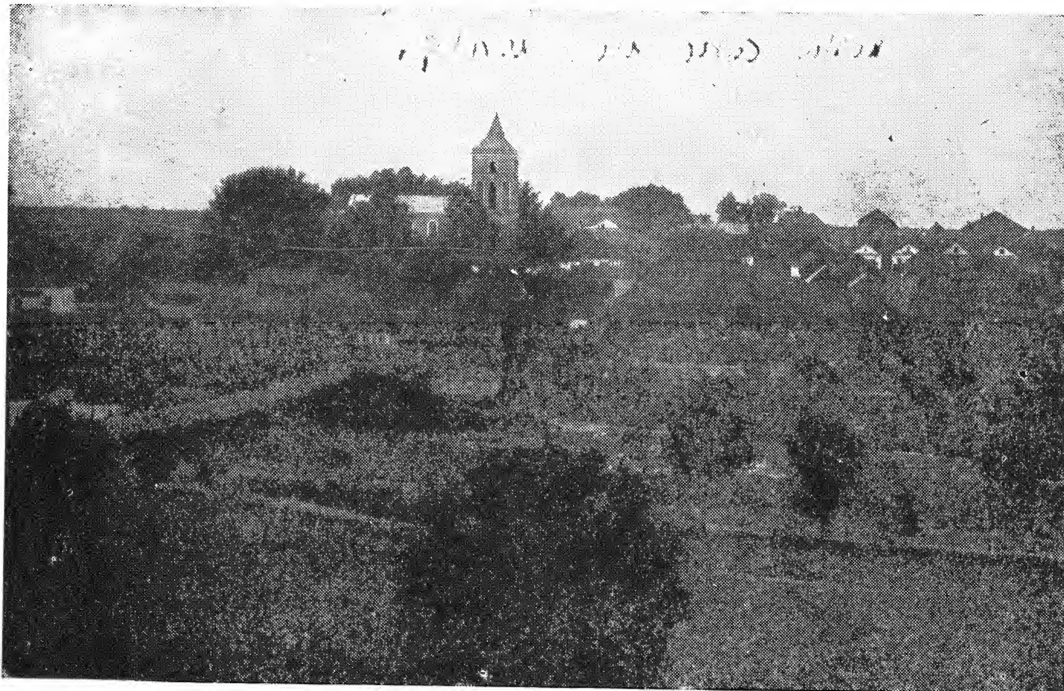
א.

מיר היא אחת הערים העתיקות בליטא. בה התקיימו קרבות קשים בין הנסיך וויטולד נגד הצלבנים שתמכו ביריבו שבידרוגיאלו; ובשנת 1395 פלשו למיר, הציתוה והחריבוה כליל. בשנת 1434 הוענקה העיר עם כל אחוזותיה לשיאנקו געדיגולדוביץ, הקאשטלאן של וילנא, והוא נתן את כל הנחלה לבתו אנא בוטרימוב. ואחרי מותה (1476) נמסרה העיר לקרובה, ירז׳י איליניץ.

משנת 1490—1568 השתייכה מיר למשפחת איליניץ, שהקימה בעיר ארמון עם מבצר משוכלל והכניסה סדר בניהול הרכוש, היא גם הרחיבה את גבולות האחוזה ברכישת כפרים חדשים מסביבה.

אחרי מותו של ירז׳י איליניץ ירש את העיר בנו שצנסנ׳י, שנשא את זופיה בתו של יאן ראדזיביל, לאשה. כאשר מת שצנסני התעסק בחינוך בנו ירז׳י לוצר הנסיך פרדיננד. בגלל הצטיינותו בצבא קבל ירזי מידי הקיסר את התואר „רוזן (גראף) של הממלכה הרומאית״ (1555).

ירזי מת ערירי ללא בנים והוריש (1568) את כל רכושו למיקולאי קשישטוף ראדזיביל הידוע בכינוי היתום.

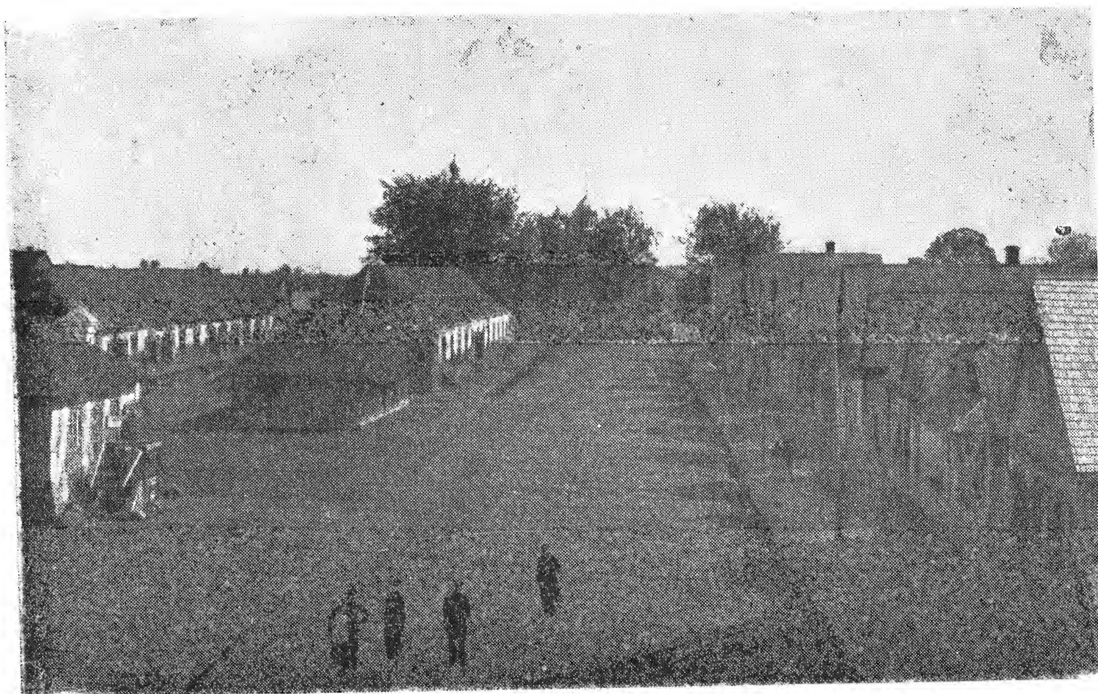
מראה העיר / די שטאָט פון דערווייטנס

משנת 1568 היתה מיר לנחלה למשפחת ראדזיביל מנאשוויז. מיר היתה רחוקה מאנשוויז מרכז האחוזות, רק 4 מילין ונשארה רכוש משפחת ראדזיביל. ראדזיביל הנער נשלח להשתלמות אל חצר הקיסר עד 1813.

בראשיתה של תקופת בית ראדזיביל היתה מיר

עיירה קטנה ובה בתי־עץ עלובים, מספר תושביה הנוצרים היה מעט, ללא מעמד של שלטון עירוני על בסיס של חוקים עירוניים גרמניים, כרוב ערי פולין וליטא.

בעלי העיר דאגו לה מעט מאד. אמנם ב־27 בדצמבר 1579 העניק מיקולאי קשישטוף ראדזיביל לתושביה „כתב־קיום" כיסוד לשלטון העירוני, אבל במסגרת של סמכות מצומצמת. בכתב הקיום הובטחה לעיר חסות הבעלים והגנת הבאים לירידים מפני הת־נפלויות, מאסרים ושאר תקלות. מיקולאי דאג גם לשיפור מראה העיר, והקים בה בנינים ציבוריים:

השוק / דער מאַרק

כנסיה, בית חולים, בנין־העיריה עם מגדל, נטע בה גינות, סלל דרכים והתקין בריכת־מים.

בזמנו התישבו במיר צוענים, שנתפרסמו כסוחרי סוסים, והגיעו אפילו למצב אמידים. הם ישבו בתוך העיר ובנו בתים בחסות בעלי העיר והיה להם ראש עדה שאושר תמיד ע"י משרד המלך בורשה. מן המפור־סמים בין ראשי הצוענים ידוע יאן מארצינקיאביץ, שעמד בראשם בתקופת 1778—1790 והיה תושב עירוני אמיד ובעל רכוש ניכר. בשנת 1790 מת, והצוענים עזבו את העיר והתפזרו ברחבי המדינה.

מלבד הצוענים התגוררו בעיר, עוד מזמן שלטונו של ויטולד, טטרים, רובם עסקו בבורסקאות ועגלונות, ובמרוצת הזמן התבוללו בתושבים המקומיים. פורענות רבה עברה על מיר בשנת 1655, כאשר פלשו השוודים העירה, בעזרתו של בוגוסלב ראדזיביל, שהסתכסך עם קרובו בעל העיר, קאזימיר ראדזיביל.

מבחינה כלכלית־חברתית היה לעיר אופי חקלאי, בעיקר תושביה עסקו לרוב בחקלאות, גננות ורק שכבה מסויימת התעסקה במלאכות. לעיר לא הוענק החוק המאגדבורגי. כבסיס התחוקתי של מיר היתה הפריביל־גיה של הנסיך מיקולאי קשישטוף ראדזיביל משנת 1579 ובה הובטחה לתושבים זכות הבעלות על נכסיהם. העיר נשארה נחלת משפחת ראדזיביל עד 1813. האחרון מבעלי העיר היה דומיניק ראדזיביל ובמותו עברה העיר לידי בתו סטפניה, אשת הנסיך ליאון ויטגנשטיין, ולאחר מכן ליורשיו, משפחת הנסיך מירסקי, שהחזיקה בה עד 1917, שנת המהפכה ברוסיה.

במאה הי"ז והי"ח נתפרסמה מיר כעיר מסחר. אל הירידים במיר היו באים אלפי סוחרים מליטא, פולין וגם מרוסיה. בדומה להומל וזלווא, נמנתה מיר על מרכזי מסחר הסוסים והפרוות.

אחרי חלוקת פולין ירדה העיר מגדולתה, ובמאה הי"ט היתה מיר עיירה ענייה ללא עורף כלכלי.

בשנת 1885 היו במיר כ־4000 תושבים שהתגוררו ב־700 בתי־עץ, מספר בתי החומה היה מעט מאד. היו בה בית־ספר יסודי כפרי, ובית־חולים. בשנת 1921 נמנו במיר3,741 תושבים ומהם 2,074 יהודים, שהם 55.4% מכל האוכלוסיה.

בפולין העצמאית נכללה מיר בתוך וויבודות נובו־גרודק.

ב.

ראשיתו של הישוב היהודי במיר היתה במאה הי"ז. ברנרד טאנר, מחבר „מסע־השליחות ממוסקבה לפולין" בשנת 1678, מספר: „באנו למיר של הנסיך ראדזיביל, מיר מאוכלסת המון יהודים" [1]. באותה תקופה

הארמון / דער שלאָס

כבר היה בעיר ישוב יהודי גדול. קשרי המסחר של היהודים עשו את מיר ממש למרכז מסחרי, שהלך וגדל בהשפעת הירידים הגדולים שנתקיימו בה בממדים נרחבים ומשכו אליה סוחרים יהודים ולא־יהודים, מליטא וגם מפולין ומהארצות השונות. לפי ידיעות משנת 1684 התרכז בירידי מיר מסחר הפרוות, שנקנו ע"י יצואנים יהודים מליטא בשביל סוחרי לייפציג. לפרוות מיר היה שם ביקוש רב [2]. ולעתים קרובות היו סוחרי לייפציג באים גם למיר לשם קניית פרוות. בידי יהודי מיר התרכז בירידים גם המסחר בסוסים, שוורים, עורות, דונג, חלב, תבואות, סחורות קולוניאליות, דגים מלוחים, יין, סבון, ברזל, אריגים, הלבשה מוכנה, בדים וביחוד אריגים מתוצרת ליטא וכן סדקית (גלנטריה) שהיו מביאים מגרמניה.

משנת 1672 היה קיים בירידי מיר גם סחר־טבק. לפי החלטת הסיים הליטאי בשנת 1671 חוייבו קוני הטבק לשלם לאוצר מכל ליטרא של הטבק הרגיל (המכונה farynska tiutun) מכס של 5 זהובים. היהודי ממינסק, טמרלוב מיכאילביץ, נתמנה למפקח על מכס זה [3].

מלבד המסחר היתה מיר ידועה כתחנה, בה היו כוחרים ונוסעים מחליפים עגלות ומרכבים רתומים לסוסים. לפי רשימת הוצאות משנת 1692 שלמו לעגלון יהודי במיר בעד נסיעה של 18 מילין, 10 זהובים [4].

במאה הי"ז והי"ח היה המסחר כולו בידי היהודים. מלבד המסחר של פרוות ועורות, דונג ודגים מלוחים,

---

1 Opisanje puteschestwia posolstwa w Moskwu 1678 Regesti y nadpisi II Nr. 1184, p. 42.

2 Regesti y nadpisi II Nr. 1232; Dr. I. Schipper: Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich Warszawa 1937, p. 192.

3 Akti wilenskoj komissji. T.XXIX, Nr. 28, p. 36.

4 Regesti y nadp. T.II. Nr. 1277, p. 86.

ואריגים היו האצילים מכל הסביבה באים למיר ומזמי־נים בחנויות היהודים סבלונות לחתונות של בנותיהם [5]. חנויות היהודים היו מלאות סחורות משובחות מכל המינים, שהביאום מירידים בחו״ל. טיב סחורותיהם היה ידוע גם מחוץ לעיר ומשך מבין האצולה לקוחות בליטא כולה.

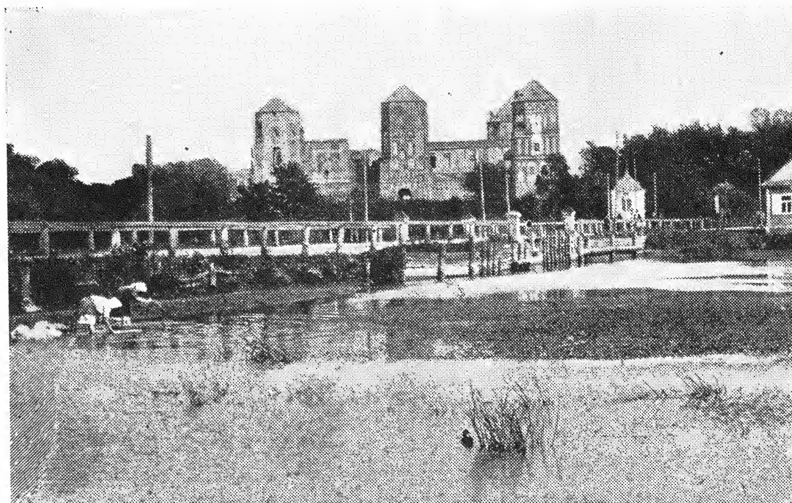
יהודי מיר חיו בחסות בעלי־העיר שהיו מגינים עליהם ועל זכויותיהם מפני נגישות הפקידים המנהלים את עניני העיר ביחוד היתה ניכרת הגנתם בסכסוך שפרץ בשנת 1685.

נציגי קהלות ליטא הגישו תלונות לקתרינא לבית ראדזיביל, אשתו של סאפיהא, הטמן וסגן הקאנצלר של

עונשים, אלא להעביר את משפטיהם של יהודים הבאים לירידים לבית־הדין היהודי. בו בזמן נתנה הנסיכה הוראה מפורשת לאדמיניסטרטור להגן על אזרחי מיר מפני עוולות מצד הזרים והיהודים ולהביא סכסוכים שביניהם לפני בית המשפט שלו אך לא להטיל עליהם תביעות קשות.

ההוראה נרשמה ע״י השתדלן של קהלת בריסק, שלמה מיכאלוביץ, ב־14 ביולי 1685 בבריסק בספר ה„גרוד״ [6]. על מיר כעיר פרטית, חלות תקנות בעלי העיר על היהודים והעירוניים גם יחד, דבר שהביא במקרים רבים לשותפות של אינטרסים בהתגוננותם מפני בעלי העיר.

בזמן המריבות שבין קהלות בריסק ומינסק על

הארמון והגשר / דער שלאָס און די בריק

ליטא, על אדמיניסטרטור העיר מיר מרוטובסקי, שבניגוד לרצונה והוראותיה הוא מביא לבית המשפט שלו יהודים במיר ויהודים הבאים לירידים ומטיל עליהם קנסות כספיים ואף עונשי מאסר. הוא היה גם דן בבית המשפט שלו במשפטים שבין יהודי ליהודי, דבר שהיה בסמכות בלעדית של בתי הדין היהודיים. אף הוא היה חוסם בפניהם את הדרכים ליריד וגורם להם נזקים מרובים.

על יסוד תלונה זו נתנה בעלת העיר ב־15.V.1685 לאדמיניסטרטור ולירושי מקומו בעתיד הוראה בכתב באיום של עונש חמור שלא לדון במשפטים של יהודים בבית־המשפט של האדמיניסטרטור ושלא להטיל עליהם

רקע האוטונומיה של הקהילות, היו ראשי קהלת בריסק מחרימים בשנת 1681 סחורות של סוחרים יהודים ממינסק ומפריעים להם מלבוא ולהשתתף בירידי מיר. למרות אזהרת המלך יאן סוביאסקי לארבע הקהלות וילנא, בריסק, סלוצק ומינסק, שלא תעזנה לפגוע ב־סוחרים יהודים בדרכים, בירידים ובשווקים, לקחו יהודי בריסק בחוזק־יד מסוחרים יהודים ממינסק בזמן שבאו ליריד של מיר, ב־13 בנובמבר 1681, סחורות (פרוות, אריגים), אבנים יקרות מאיטליה, ספרים עבריים וכספים מזומנים בשווי של 50.000 זהובים, בעוד אשר חוב היהודים ממינסק לא עלה אלא 5.000 זהובים בלבד.

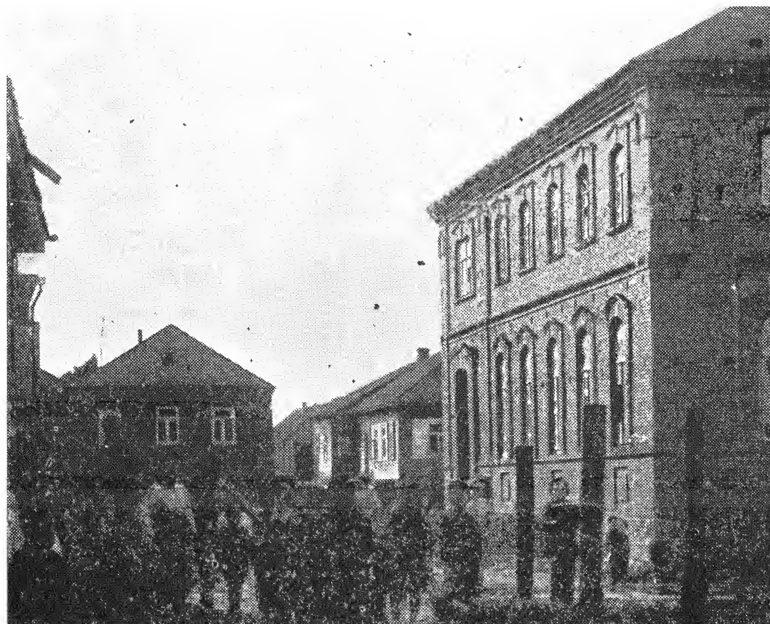
5 Slownik geograficzny T.VI.,, p. 485-486.

6 Reg. y nadp. II. Nr. 1235, p. 64-65.

הדבר קרה גם בשנת 1684 וביריד של מיר ביאנואר 1685[7].

בשנת 1684 הגיש שליח קהילת מינסק, אברהם בן אריה (לייבוביץ) אל סטרוסטה העיר מיר מחאה ומכ־תבי המלצה של המארשאלק מבראצלב, שהמליץ על קהלת מינסק בענין ההפרעות וההתנפלויות על סוחרי מינסק בגלל הסכסוך עם פרנסי בריסק, שלקחו מהם סחורות ולא נתנו להם לבוא לבית הכנסת במיר.

בתוצאות התלונה הודיע הסטרוסטה במיר ב־15 במאי 1684 שהם יכולים לבוא לירידים עם סחורות לפי הנוהג שהיה קיים בשנים הקודמות ושלא יסבלו פגיעות מיהודי בריסק ואף הבטיח להם שיוכלו לבקר בבית הכנסת במיר, ובכל מקרה של סכסוך ידע לעמוד לימינם ולהגן עליהם[8].

בית הכנסת הקר / די קאַלטע שול

7 Akti wilenskoj komissiji dla razbora drewnych aktów. T.XXIX. Akti o Jewrejach. Wilno 1902, Nr. 78, p. 119, Nr. 108, p. 132.

8 Nr. 93, p. 141.

9 בשנת 1712 נפטר במיר בדרכו לא"י ר' חיים ב"ר יוסף חזן, שהיה בשליחות במזרח־אירופה והדפיס בדיהרנפורט חלק מספרו „עין יהוסף" (חידושים על מסכתות בבא־קמא, בבא־מציעא, שבועות, סנהדרין ושו"ת).

ג.

קהילת מיר היתה במאה הי"ז והי"ח מן החשובות שבליטא, על כסא הרבנות ישבו רבנים ידועים, גדולים בתורה ובהלכה[9].

מבחינה ארגונית השתייכה קהלת מיר לקבוצת קהלות אוטונומיות ולא היתה כלולה במסגרת של אחת מארבעת המחוזות (נובוגרוד, סלונים, משציסלב, מינסק) של האוטונומיה הקהילתית *.

קהלת מיר שלמה בשנת תל"ג (1673) לפי ההערכה באספת הועד בסעלץ יחד עם קהלת נאשוויז 45 זהובים מס גולגולת, ומס „פוברוטני"[10] (מס חזרה) 4 זהובים.

בשנת 1700 הוחלט בועד סעלץ לגבות ממיר סכומות 1160[11] זה'.

בשנת 1713, לפי החלוקה באספת הועד בבריסק,

10 מס מאוחד ליהודי ליטא, מעין פיצוי בעד החזרת היהודים לליטא אחרי הגירוש.

11 הסכום (ברבים סכומות) לפי הפנקס היה המס העיקרי שהיה נגבה מכל הקהלות לקופת ועד המדינה לצורך הוצאותיו. הסכומים להלן לפי ישראל היילפרין: תוספות ומילואים לפנקס מדינת ליטא, ירושלים תרצ"ה.

* עיין במאמר „מיר בועד הארצות".

הוטל על מיר לשלם מס גולגולת 950 זהו׳, בשנת 1714 — 1200 זה׳, בשנת 1717 — 1200 זהו׳. בשנת 1720 פרץ סכסוך בין מנהיגי מיר ובין קציני המדינה „מחמת תביעת ממון המגיע להם לפ״ד מרוזני המדינה יצ״ו והיה פס״ד בבי״ד פה המדינה, יצ״ו עסקי שבועות ביניהם״, בכן בט׳ שבט ת״פ (1720) בהתוועדות המדינה באמדור „התרצו א״ע ה״ה רוזני קציני המדינה וה״ה ב״כ דק״ק מיר לבוא לעמק השוה ע״פ פשר דבר לאשר ולקיים כל אשר יצא מאתנו כן יקום לבל יפול ד״א״. בתוקף הפשרה הזאת היו צריכים מנהיגי מיר למסור ליד רוזני קהלת הוראדני על כוויט * (שטרי קבלה)

נוף העיירה / פודול

על תשלומי 2 חובות של כומרים בהוראדני ע״ס (על סך) 1000 זהו׳ ו־2 של מירסקי על 1000 זהו׳ בס״ה על 2000 זהו׳.

אחרי שיקבלו 2 שטרי קבלות אלו מחוייבים רוזני המדינה לשלם למנהיגי מיר סך 1200 זהו׳. סכום זה ינוכה להם במשך 3 שנים בסכומים המגיע מהם לקופת המדינה בכל שנה שליש. אם לא ימסרו את שטרי

* Kwit- קבלה

12 י. היילפרין תוספות ע׳ 51—52, סי׳ ס״ו.

13 הועד היה מטיל על המדינה סכום כולל והקהלות הראשיות היו מחלקות אותו בין הקהלות והישובים שבתחומם.

הקבלה הנ״ל אז פטורים רוזני המדינה מתביעתם [12].

באותה שנה 1720 שלמה קהלת מיר מס גלגולת 1350 זהו׳, מלבד זה הוטל על כל קהלות ליטא, ומיר בכללן, לשלם 400 סכומות [13] לצורך משפט בענין מיר מאבליג [14] הידוע. מסכום זה היו צריכים גם לפרוע רווחים לכומרים בנאשוויז ומיר עבור חוב מדינה, מק״ק מיר לבד 240 זהובים לסילוק רווחים מחוב מדינה לכומרי נאשוויז ומיר. בשנת 1720—915 [15]. בשנת 1721 הוטל על יהודי ליטא לשלם 40.000 זה׳ לשר הצבא ו־20.000 למשמר הטריבונל, מסכום זה הוטל לשלם על מיר ואיסקליק 820 זהו׳.

בשנת 1730 — 1050 זהו׳ מס גולגולת ובשנת 1731 — 1200 זה׳; 1739 — 1170 זה׳, 1740 — 850 זה׳.

בשנת 1760 שלמה מיר 480 זה׳ סכום קטן בהרבה מן התשלומים של השנים הקודמות. באותה תקופה הוטל על מיר לסלק ע״ח „גרושים״ (groszowe) בשנים 1762—1763 64 זהו׳.

במיר התכנס ועד המדינה ב׳, ט׳, י״ב, י״ג בשבט

14 אבליגאובליגציה (שטר חוב על קהלה או על כולל המדינה) בקשר עם פרעון חובות ורווחים לכומרים ומלוים שונים.

15 Regesti y nadp. II Nr. 1596, p. 237.
י. היילפרין: תוספות סי׳ ע״א ע׳ 55.

תנ״ז (1697) [16] בי״א, ט״ו שבט תס״ב (1702) ובחודש חשון—כסלו תקי״ב (1751).

בהתועדות בשנת 1751 צויין במיוחד „שזה יותר משלושים שנה שלא היו התוועדות המדינה״ למעשה לא התקיימה התוועדות כל המדינה מלבד מהתועדות באמדור בשנת ת״פ פרט אספות קטנות.

במושב ההתועדות הזו הוחלט איסור שנשים לא תלכנה „עם שום סחורה לבתי גויים או לאיזה כומר ושררה״ ולא תהיינה רוכלות „שקורין טענדלרקע״ היות ומקפחות פרנסת כמה וכמה בעלי בתים וסוחרים. וכן נקבעו הערכות מס־הגולגולת [17].

פרט להחלטות אלו נתקבלה גם הכרזה בענין ר׳ יהונתן אייבשיץ והחרימו „את מי אשר ימלא את לבו לפצות פה במדינתינו מדינת ליטא נגד מורינו ורבינו הגאון מוהר״ר יהונתן נר״ו הנ״ל״ [18].

בירידי מיר היו תמיד „בקיץ מידי שנה בשנה עד וועד להבא אי״ה״ והי׳ נגבה שם חמשים סכומות מדינה לפרעות פולין״ [19].

באותה שנה (תמ״ד) הוחלט בהתועדות בסעלץ שיש לבוא לחשבון, שתי פעמים בשנה, דהיינו פעם א׳ ביריד מיר בקיץ ופעם א׳ ביריד מיר בחורף מחויי־בים שני נאמנים (אחד מבריסק ואחד משלושה ראשי הקהלות ק״ק הוראדנא, פינסק ווילנא) ליסע לירידים הנ״ל וליתן חשבון זה לזה ופעם א׳ בשנה דהיינו ביריד מיר בקיץ מחויבים האלופים הנאמנים הנ״ל לבוא לשם וליתן חשבון צדק לפני אלופי רוזני מנהיגי מארבעה הקהילות יצ״ו שיה׳ שם ביריד הנ״ל (מיר)״ [20].

במפקד של שנת 1765 נמנו במיר ובסביבתה 607 משלמי מס־גולגולת.

---

16 פנקס ליטא סי׳ תתק״ח ע׳ 240—241. י. היילפרין הוס־פות סי׳ מ״ט־נ׳ ע׳ 31—33.
י. היילפרין סי׳ נ״ו־נ״ח ע׳ 40—44.

17 פנקס מדינת ליטא סעיף תתקמ״ז, תתקמ״ח עמ׳ 257—259.

18 י. היילפרין תוספות סי׳ פ״ג ע׳ 66—67.

19 פנקס מדינת ליטא (ועד תמ״ד — 1684) סעיף תשפ״ה ע׳ 197.

20 פנקס מדינת ליטא סעיף תשצ״ח ע׳ 199. בקהלת מיר היתה העתקה מפנקס המדינה ליטא. אותה ראה ישראל טוביה אייזנשטט מחבר ספר „דעת קדושים״ בשנת 1888 אצל הרב במיר. י. היילפרין: תוספות ע׳ 3 הערה 2.

במאה הי״ח היו סוחרים יהודים ממיר באים לירידי לייפציג [21], ניהלו עסקים בקניגסברג, גם בממל, ליבאו.

הפילוסוף שלמה מימון שנולד בשנת 1753 בכפר סוקוביבורג ע״י מיר [22] מספר בזכרונותיו, שאביו שהיה חוכר וסוכנו של ראדזיביל באחוזה ע״י מיר, היה נוסע יחד עם יהודי אחד ממיר לקניגסברג והיו מביאים משם סחורות.

במחצית השניה של המאה הי״ח סבלו יהודי מיר הרבה מתעלוליו של בעל העיר הנסיך ראדזיביל, שהיה, לפי שלמה מימון בזכרונותיו [23] בשעת שכרות מחריב בתי־כנסת. פעם בא למיר עם כל פמליתו, נכנס לבית הכנסת והחריב את הכל, נפץ שמשות, זרק לאדמה ספרי תורה. יהודי אחד שהעיז להרים ספר־תורה ירה בו הנסיך. פעם נכנס לבית העלמין זרק מצבות למדורות־אש.

גם אחרי פיזור ועד המדינה היתה לקהלת מיר חשיבות ציבורית. על כך תעיד העובדה שבימי המחלוקת הידועה בקהלת וילנה נגד הרב ר׳ שמואל בן אביגדור נתכנס במיר באוקטובר 1785 בפקודת הוויבודה בית־דין של רבנים לדון על הענינים הנוגעים לרבנות בווילנא [24].

אחרי חלוקת פולין וסיפוחה של רוסיה הלבנה לרוסיה השתייכה מיר למחוז נובוגרודק, בגוברניה מינסק.

במפקד שנערך בשנת 1806 נמנו במיר 807 יהודים (344 גברים, 463 נשים).

מבין בעלי־מלאכה ועובדי־אדמה היו באוכלוסיה היהודית: 106 חייטים, 5 צורפים, 6 שזרים. אולם המפקד לפי המקצועות הוא לקוי ואין לנו כל המספ־רים [25].

21 Markgraf: Zur Geschichte der Juden auf den Messen in Leipzig, p. 29.

22 יוסף מיימן היה חוכר כפרים אחדים בסביבת מיר. Salomon Maimons Lebensgeschichte, Munchen, 1911, p. 73.

23 ע׳ 140—147.

24 ד״ר ישראל קלויזנר; ווילנא בתקופת הגאון, ירושלים, תש״ב.

25 ה׳ אלעקסאנדראוו: די יידישע באפעלקערונג אין ווייס־רוסלאנד, אין דער צייט פון די צעטיילונגען אין פוילן. צייטשריפט מינסק ב־וו ביילאגע ווו, יידן אין נאוואגראד־קער אויעזד אין אנהויב 19 יהד״ט ע׳ 74.

בעלי מלאכה יהודים היו רשאים, לפי החוק משנת 1804, להכנס לאיגוד אומנים אם הדבר לא היה בניגוד לפריבילגית־העיר. אולם בעלי מלאכה היהודים במיר לא היו יכולים להגיע לכך בגלל התנגדותם של בעלי מלאכה הנוצרים. בשנת 1818 היה מספר היהודים בכפרים שהשתיכו לאיזור הכנסייתי של מיר 494 [26].

במחצית הראשונה של המאה הי״ט היו אורגים יהודים במספר רב. בשנת 1831 עסקו במלאכת האריגה 40 יהודים עם משפחותיהם. הם הצליחו מבחינה כלכלית, הסתדרו ובנו בתים ולתוצרתם היו שווקים גם מחוץ לעיר. אולם מעמדם היה קשה בגלל ההתנגדות של „איגוד האומנים״. האורגים הנוצרים בעיר שהוסתו ע״י הכמרים הקטוליים, יצאו נגד האורגים היהודים, הפריעו להם בכל האמצעים וניסו להוציא מידיהם את הזכות לעסוק במלאכת האריגה.

הם הצליחו במאמציהם אצל השלטון המקומי לאשר את הפריבילגיה הישנה של הנסיך ראדזיביל משנת 1686, לפיה היה אסור על היהודים להכנס ל„איגוד האומנים־האורגים״ ולעסוק במלאכת האריגה. השלטון

26 ואלה הכפרים בהם התגוררו יהודים: לוק — 6 יהודים רעזשעפיאוו — 3, בראנאש — 5, קריניטשע — 5, נאווע — 6, סטירע — 3, ליאָטקע — 5, דודזינאָוויטש — 5' דאלגינאוו — 6' ביקאוויטש — 5, אברינצע — וואלין —— 12, אברינע פאקטאזש — 13, באלטשיץ — 3, זאגארש — 7, קאריטשאוו — 4, בית מרזח ווילטשעם בלאטע — 5, ע״י הטחנה — 5, משק איציאק פאקטער — 6' יעוווזאוויטש — 3, אכרימאוויטש — 4, מאלאסלעף — 4, וועלטאוו — 4, ליקאוויטש — 4, משק צענטרזשע פאקטער — 6' דראזדי — 5, האָרקי — 5, אוסטראוויק — 18 בולהאק־אוסטראווקי — 22, בית מרזח יעדלין — 4, טחנה זשוראוויטש וועליקי — 3, בורדעוויטש — 12, דאלמאטאווששטשיזנע — 13, ווישקוב — 5, זאסטענאך — 5, נעגניטשי — 12' הארادזין — 11, זארזשעטשי — 8, סאוואניע — 6, סימאקאוו — 6, סקאמאראשקי — 7, זאלוזשע — 11' סאוואניע — 3, הערעטאק — 5, ליובנע 5, סלאבאדע — 3, וואלינא — 3, זאמירשע — 4, נאווע

המקומי נענה לדרישתם. ראש האורגים היהודים פנה בשנת 1832 אל משרד הפנים בפטרסבורג, בבקשה והדגיש את העובדה שהאורגים היהודים עוסקים במלאכתם מילדותם, ואף כל בני משפחותיהם עוסקים במלאכת האריגה. ערעורם לא הביא דבר למענם.

להפך, לאחר זמן ממושך הגיעה ממשרד הפנים החלטה הקובעת שהשלטון המקומי פעל נכון באשרו מחדש את הפריבילגיה משנת 1686 [27].

קהלת מיר נתפרסמה במאה הי״ט בישיבתה [28], שנוסדה בשנת 1815, והיתה לאחת הישיבות החשובות בליטא. בזכות הישיבה, ראשיה, מוריה, למדניה, הפכה מיר להיות לאחד המבצרים האיתנים של היהדות החרדית בליטא וברוסיה כולה.

בשנת 1847 עלה מספר היהודים במיר עד 2,273 נפש. גידול של הישוב היהודי במחצית השניה של המאה הי״ט נראה לפי מפקד בשנת 1897; בין 5401 תושבי העיר היו 3310 יהודים, שהם 61,5% מכל האוכלוסיה. במפקד 1921 נמנו 3741 תושבים, מהם 2074 יהודים (55,4%).

6, בית מרזך ע״י הרביים — 5, הארادזון — 8, פאדלעסיע — 5, בית מרזח ע״י הכביש — 11, וויטאטשעריוו — 6, אָזערקי — 4, בערעזנע — 5, משק זאלוטשי — 4, בערעזאוו — 15, בית מרזח ע״י הכביש 5, סלאבאדע — 3, טעראסעוויטש — 3' פיאנעטשנע — 5, ראדוניע — 7, משק החוכר — 3, ניעדוועדוף — 6, פראסטיאך — 4' האָראָדעיע — 6, ווארاטישע — 2, בית מרזח קאריצין — 4, דוטשיץ — 7, צערבאטסטין — 6, בית מרזח היניע — 6, משק אומי — 10' זשוכאוויטש — 19, קאזשאוו — 4, בית מרזח מיראנעץ — 4, אוניצו — 3, ווארاטאוויטש — 3' הארבאטש — 3, יאבלאנאוויטשינא — 14, פאוולאוויטשיזנא — 10.
(צייטשריפט ב' IV ע' 77—78).

27 ש. ראמבאך: די יידישע באלמעלאכעס אין רוסלאנד אין דער ערשטער העלפט פון XIX יהדט. צייטשריפט I ע' 27.

28 ראה המאמרים על הישיבה.

מ. צינוביץ

רבני קהלת מיר

א׳ ר׳ משה — אחיו של בעל „פנים מאירות״

אב״ד ראשון של קהילת מיר הידוע לנו, שזכרו בא בספרות הרבנית של זמנו, היה ר׳ משה בר׳ יצחק, אחיו של הגאון ר׳ מאיר אייזינשטאדט, בעל־המחבר ספר „פנים מאירות״, ואבי משפחת אייזינשטאדט המפורסמת בליטא וברוסיה הלבנה. שני האחים האלה היו ילידי ליטא, וכפי הנראה, נתחנכו שם. ר׳ מאיר היה אב״ד בשידלובצה שבפולין, ור׳ משה היה רב בקהלת זוואלין הקרובה. בתור רב־אב״ד של קהלת זוואלין בשנים תע״ב—תע״ג (1712—1713) היה ר׳ משה מתווכח עם אחיו ר׳ מאיר בעניני היתר עגונה. (ראה שו״ת „פנים מאירות״ חלק מ״ח, ס״ב, פ״ט).

מזוואלין נקרא ר׳ משה לשבת על כסא הרבנות במיר שבליטא. בשנת תפ״ז (1727) כבר היה במיר, שהרי במכתבו של ר׳ מאיר אחיו, (והוא אז אב״ד באייזינשטאדט שבאוסטריה) לר׳ אהרן אב״ד רעכניץ באותה שנה, הוא כותב בין השאר: ...וקושיא זו כתבתי לאחי הרב הגדול מוה״ר משה אב״ד מיר („פנים מאירות״, חלק ב׳ סימן ב׳).

ר׳ משה אב״ד מיר. בא בכתובים בעניני הוראה עם הגאון הידוע ר׳ חיים הכהן רפופורט אב״ד של סלוצק (לימים היה אב״ד בקהלת לבוב המפורסמת). בספרו „שו״ת ר׳ חיים הכהן״ נמצאות שתי תשובות לר׳ משה רבה של מיר: הראשונה היא בנוגע לביאור ברמב״ם בהלכות קרבן־פסח (פרק ה׳ הלכה ט׳) ור׳ חיים הכהן כותב עליו: ...נשאלתי מהרב הגדול מו״ה משה זלה״ה שהיה אב״ד בק״ק מיר במדינת ליטא אחיו של הגאון מו״ה מאיר ז״ל (תשובה י״ד).

תשובתו השניה לר׳ משה נוגעת כבר לדמות הרוחנית של קהלת מיר באותו זמן. סכסוך פרץ שם בנוגע לשו״ב, שהאב״ד ולמדני הקהלה רצו להעבירו מאומנתו, מפני שנתוודע להם שאינו מומחה במלאכת השחיטה. ר׳ חיים הכהן שהיה אז אב״ד בסלוצק הסמוכה, נתבקש מהרב ר׳ משה להביע חוות דעתו על שו״ב זה וכתב לו דברים אלו:

„נדרשתי לאשר שאלני הרב המאו״ג, כבוד מו״ה משה אבד״ק מיר יצ״ו, בשוחט שהיה בחזקת מומחה היודע הלכות שחיטה שהוא למדן, אך שלא היה שו״ב באיזה קהילה, רק היה שו״ב לעצמו, ובעת שקבלנו אותו לק״ק מיר שאלו אותו אם יש לו קבלה מחכם, השיב שיש לו וצריך לחפש אחריו, וסמך הרב אב״ד הנ״ל יצ״ו על דברי רמ״א „כל הבאים לשחוט״ וכו׳ ובכל המצויים בו״, כבר נטלו קבלה לפני חכם ואחרי זה הוציא כמה טריפות מאתו והיה מתנצל בדברי הבאי שאין בהם ממש ואין מתיישב הלב. אחרי זה שחט תרנגולת על ידי שפחה, ורשם על דולבקי תרנגולת כשרה, והתרנגולת לא היתה נשחטה לא הקנה ולא הושט לגמרי, רק העור היה נחתך ועלה על דעתו של הרב הנ״ל, להעבירו מאומנותו, אף שהביא הרמ״א בהגה״ה דסימן ב׳, מי שהוציא טריפה פעם אחת מתחת ידו, אם לא הוחזק, מותר לאכול אחר כך משחיטתו — הוא תשובתו בצדו דכתב שם: מכל מקום דנים בזה לפי ראות עיני הדיין. באדם השוחט כמה וכמה פעמים והוציא טריפה מתחת ידו וניכר שאין מוחזק לכך ואין לו אומן־יד, רק שכמה פעמים התנצל בדברי הבאי שאין בהם ממש, כהיום נתגלה לעין כל שהוציא טריפה מתחת ידו בחזקת כשרות, ומה גם שבלאו הכי הש״כ והט״ז השיגו על הגהת הרמ״א הנ״ל, אלא אף מעבירין אותו . . . ונבחרו משולחן הטהור דק״ק הנ״ל יצ״ו, ארבעה לומדים מופלגים בתורה לעיין בדינא דהשוחט, ויצא מתחת ידם להעבירו משחיטת עופות לגמרי ובבהמות חתיכא דאיסורא להשוחט הנ״ל לשחוט אם לא שיעמוד אחר על גבו משך רבע שעה ועל זה תקע בכפו בפני הבית־דין הנ״ל. אחר זה עבר על התקיעת כף, ושחט בינו לבין עצמו תיכף וגם שחט עופות כמה פעמים. אחר זה שחט כבש ולא חתך רק הקנה והושט לא נשחט רק עור החיצון לבד, הפנימי היה שלם, והלך לדרכו ונתעכב רבע שעה ובא ערל אחד להפשיט את הכבש, והראה שהכבש הוא טריפה וקראו להשוחט הנ״ל והראי לו ונשתומם ולא היה לו פה להשיב, ובכל זאת לא העבירו הרב, אך גזר בפני הקצבים שלא ישחט, כי אם שיהיה אחר עומד על גבו, באיסור שחיטתו כנבילה וטריפה. ולא השגיח השוחט הנ״ל ושחט בינו לבין עצמו ואסר הרב הנ״ל את הבשר הנ״ל בצירוף הב״ד יפה דק״ק הנ״ל״

ר׳ חיים הכהן רפופורט ה„משיב״ כותב בעצמו שכל הדברים הנ״ל הועתקו בקיצור והם צמצום רק לתוכן השאלה בלבד, כי להעתיק דברים ככתבם מכל אשר בענין זה תכלה היריעה. ולגופה של השאלה,

אם כי מתפלפל הוא בהרבה בחוות־דעתם של ר׳ משה אב״ד מיר ולמדני הקהלה בנוגע לפרטי הענינים הרי גם הוא מסיק אותה מסקנה כמותם שצריכים להעביר את השוחט לחלוטין ממשרתו, ולא יועיל כעת אפילו במי שיעמוד על גבו ומחויב השו״ב הזה להסתלק לגמרי ממלאכת השחיטה והבדיקה.

אם כי אחיו של ר׳ משה הרב דמיר, הגאון ר׳ מאיר בעל הפנ״מ, עלה עליו בתורתו ונחשב כגאון־הדור, כפי שמוכח מספרו „פנים מאירות״ התופס מקום חשוב בספרות השו״ת הרבנית — הרי גם אחיו ר׳ משה, רבה של מיר, היה רב נכבד בשעתו. וכשר׳ יצחק אייזינשטאדט, בנו של בעל הפנ״מ, שהיה אב״ד בנישביז, שואל את חוות־דעתו של ר׳ חיים הכהן הנ״ל, אם יכולים להנהיג לכתוב גיטין בנישביז, עיר רבנותו זו, נוהג שלא היה קיים שם, הרי ר׳ חיים „משיב״ לו, שיראה לסמוך בנידון זה לא עליו בלבד, אלא גם ישאל דעתם של רבנים אחדים: „אם באחיו של השואל, ר׳ יהודה אב״ד ביאלי דליטא (פלך שדליץ) או בדודו אחי אביו ר׳ משה אב״ד קהלת מיר״ (ראה שו״ת ר׳ חיים הכהן, חלק אבן־העזר, סימן ס״ט).

פרטים וידיעות על ר׳ משה אב״ד דמיר לא נשתמרו אצלנו (ב. צ. אייזנשטאדט מציין במאמרו על רבני מיר ב„הצפירה״ 1899 (מס׳ 265) שמכל הרבנים המפורסמים בקהלת מיר לא נשתמרו מצבות מלבד שתיים: של ר׳ ישעיה זו׳חוביצר ושל הגאון ר׳ יוסף דוד אייזינשטאדט), אפשר רק לציין, שר׳ צבי, בנו של ר׳ משה — היה חתנו של ר׳ מנחם נחום־בר יקותיאל זלמן כהנא בעל המחבר ספר „צמח מנחם״ על התורה והפטורות של כל השנה.

בסוף פרשת בראשית מביא המחבר חידוש בשם „מחותני הרב המאור הגדול מוהר״ר משה אבד״ק מיר וכן מהגאון ר׳ משה אב״ד הורודנא״. כפי הנראה ר׳ צבי היה איש עשיר, מפני שחותנו משבחו ומהללו על תמיכתו בו ועל הסיוע להדפסת ספרו.

לצאצאיו של ר׳ משה מתייחס מחבר תורני, ר׳ יוסף־בר אברהם למשפחת בארק, תושב ביאליסטוק, בספרו „פתשגן השיר״ — ביאור על שיר־השירים (ויעז, תקס״ו) והוא כותב על עצמו שהוא „נין ונכד של הגאון מוהר״ר משה שהיה אבד״ק מיר, אחיו של הגאון בעהמ״ס „פנים מאירות״ בני אחותו של הגאון בעל „שפתי כהן״ (בעל „שפתי כהן״ הוא הגאון ר׳ שבתי הכהן — אביו הוא הגאון ר׳ מאיר הכהן אשכנזי אב״ד אמסטיבובי, מוהילוב ודובנא).

מחבר הספר „פתשגן השיר״ היה חתנו של הרב ר׳ אברהם מאיר, אב״ד קהלת מוש (הסמוכה לברנוביצי) בן הגאון ר׳ אריה־לייב עפשטיין אב״ד קניגסברג, בעהמח״ס „הפרדס״ על הקבלה.

פעולתו של ר׳ משה, הרב במיר אף היא השפיעה בהרבה להשתרשות משפחתו במיר, נישביז וקלצק. כמה מבני משפחתו כהנו פאר כרבנים מפורסמים, ומהם שהיו ידועים בעולם היהודי במפעליהם הכבירים בשדה התורה, המדע ועסקנות צבורית.

ב. ר׳ צבי־הירש הכהן רפופורט

היה בנו של ר׳ שלמה אב״ד קהלת חעלם, בן ר׳ שמחה אב״ד הוראדנא, זלובלין, ולמעלה בקודש. חותנו של ר׳ צבי הירש היה הרב ר׳ שאול גינזבורג אב״ד וויזון והגליל בזאמוט. העובדה שר׳ צבי הירש היה אב״ד בקהלת מיר ידועה לנו לפי הספר „בגדי קודש״ (לבוב, תקס״ו) על „פרקי אבות״, שחיבר בנו ר׳ יוסף משה־שמחה הכהן רפופורט אב״ד ליובטשי, (מחוז נובהורדוק, ליטא), זמיגרוד (מערב גאליציה) לענטשני ואונצדורף (אונגריה).

על חייו וקורותיו של הרב ר׳ צ״ה הכהן אין לנו כל ידיעות ואף לא ידוע לנו באילו שנים פעל כאב״ד מיר. אולם, ניתן לשער, לפי פעולותיהם של שאר רבנים במיר, שזמן כהונתו במיר חל אחרי תקופת רבנותו של ר׳ משה. לעומת זאת יש לנו יותר פרטים על בנו של ר׳ צבי־הירש בספרו, וממנו נוכל לשער השערות על מהותו ויחוסו של אביו לפי הפרטים האלו:

ר׳ יוסף משה־שמחה היה חתנו של הרב ר׳ יעקב אב״ד קרוז׳ שבזאמוט (חתן הגאון ר׳ יחזקאל אב״ד זיטל, קיידאן ו־אלטונה־המבורג־וונדסבק שבגרמניה). בתחילה כיהן ברבנות בליובטש הסמוכה למיר. בספרו מזכיר דרשותיו שנשא משנת תק״ה (1705) בעיר זו. אח״כ נתמנה כראב״ד בזמיגרוד, לענטשני (מחוז לובלין). נראה, שהיה כבר מפורסם כגאון וצדיק, שקהלת אונצדורף הרחוקה הזמינתו להיות לה רב ורועה. בכתב הרבנות ששלחו לו נכתב: „כי זה האיש משה ידענו מה היה לו יגע ומצא והוא גאון הדור״. לחיבורו „בגדי קודש״ נודעת חשיבות מרובה והוא

כולל שני פירושים: „בגדי משה" הוא משלו, ו„בגדי כבוד" שכתב חתנו ר' ישראל מנחם־מנדל מברודי, אבד"ק טרעמבוואלי (גאליציה). בסוף הספר יש שתי תשובות אל המחבר מאת הגאון ר' יחזקאל לנדא בעל ה"נודע ביהודה" וקצת חידושי תורה של הרב ר' משה־מרדכי הלוי איטינגא בן הג"מ ליפמאן רב בסאנוק (גאליציה).

הספר יצא לאור אחר פטירת המחבר ויש בו הסכמות של הגאון ר' יעקב אורנשטיין אב"ד לבוב, בעל ה„ישועות יעקב", ושל ר' מאיר אב"ד ברודי, שהעיד עליו „הניח אחריו כמה חיבורים על כמה מסכתות ומפורסם שמו כאחד מגדולי זמננו". כן הסכימו על חיבורו ר' יהושע־העשיל באב"ד, אב"ד טארנופול ור' חיים אב"ד טשרנוביץ בעל „באר מים חיים".

בניו של ר' יוסף משה־שמחה היו: ר' יעקב־יוקל אב"ד יאנובי ור' צבי־הירש (על־שם אבי אביו ר' צבי הירש רפופורט, אב"ד מיר), והוא שכתב הקדמה לספר זה.

חתנו השני של הרב ר' יוסף משה שמחה היה הרב ר' משולם־זלמן אב"ד פאקרוי, שבזאמוט.

לפי כתב־הרבנות ששלחה לו קהלת אונצדורף, ושפרסם הרב ר' יקותיאל־יהודה גרינוואלד במאסף התורני — רבני „אוצר החיים", נראה שהיה מפורסם מאוד גם בגרמניה, והם מפליגים בשבחו וגדולתו בים־התלמוד „פה מפיק מרגליות, מוכתר בנימוסין, כתר התורה וכתר הכהונה וכתר המלכות, ועוד כהנה" והוא „הגאון המפורסם, הנשר הגדול, גדול הכנפיים המפורסם בכל קצוי ארץ וים רחוקים". בכל שבת היה דורש לפני קהל עדתו שהחזיקה בו באהבה ובכבוד. באונצדורף היה רב ואב"ד משנת תק"מ עד תק"ס ושם נפטר.

ג. הרב ר' שלמה־זלמן מירקיש

מן המשפחות המיוחסות שבפולין, משפחת מייזליש מקראקא ששלוחותיה הגיעו גם לליטא. אבי־המשפחה הוא ר' שמחה־בונם מייזליש, חתנו של הרמ"א מקראקא. אבי־אביו של ר' שלמה־זלמן רב־אב"ד של מיר, גם שמו הוא ר' שלמה־זלמן מירקיש, והיה חתנו של ר' יוסף הגאב"ד מוהילוב ע"נ דניפר, וגם דיין בפוזנא. בנו ר' יהודה־לייב מירקיש היה חתנו של הרב צבי־הירש, מצאצאי בעל „תוספות יום־טוב".

כפי הנראה, היה ר' יהודה־לייב, אביו של ר' שלמה־זלמן, אף הוא תושב במיר ומילא תפקיד של „שמש ונאמן" של הקהלה. באסיפת „ועד מדינת ליטא" בשנת תקי"ב שהתקיימה במיר חתום על אחת ההחלטות — בקשר להתייצבות רבני וקציני הועד לצדו של הגאון ר' יהונתן אייבשיץ בפולמוסו עם הגאון ר' יעקב עמדן: „ולראיה חתמתי נאום יהודה לייב בהרב הגאון המנוח מו"ה שלמה זלמן ז"ל המשמש ונאמן דק"ק מיר יצ"ו".

בשנת תקכ"א היה עוד בחיים, כפי הנראה מדברי בנו ר' יהודה־לייב בהסכמתו כאב"ד מיר על הספר „צמח מנחם" שהוא כותב על אביו „נר"ו". בספר „בעיר וילנה" לר' הלל־נח מגיד שטיינשניידר (ווילנא תר"ס) מובא „שר' (יהודה) לייב מירקיש נפטר כ"ג תמוז תקכ"ג ומנוחתו כבוד במיר".

ידוע לנו על שלושת בניו של ר' יהודה־לייב ממיר שהיו גדולים ומפורסמים ומשפחות מכובדות בישראל מתיחסות עליהם. בנו הבכור ר' ישראל היה חתנו של ר' יוסף אב"ד סלוצק והלוסק וזכה לשמש כאב"ד מינסק, שתפסה עמדה חשובה בליטא, אחרי ווילנא.

ר' ישראל היה נודע כגאון בתורה וכאיש חסד וצדקה במינסק שכיהן בה ברבנות, ואף השקיע מהונו במוסדות הקהלה הזאת. הוא היה ידידו הנאמן של הגאון ר' חיים מוולוזין וסייע לו ביסוד ישיבתו המפורסמת בשנת תקס"ג. יחד עם ר' חיים נתן את הסכמתו להדפסת התלמוד־ירושלמי בבית־דפוס בקאפוסט שברייסן, בשנת תקס"ח. והסכמתו היתה עם שאר המסכימים שביניהם היה הגאון ר' לייב קצנלנבויגן אב"ד בריסק־דליטא והאדמו"ר המפורסם ר' לוי יצחק אב"ד ברדיטשוב בעל ה„קדושת לוי".

ר' ישראל מירקיש נפטר בהיותו זקן ושבע ימים, בשנת תקע"ג. מקום קבורתו ליד קבר הגאון ר' יחיאל היילפרין, אב"ד מינסק ובעל המחבר ספר „סדר הדורות". עם פטירתו של ר' ישראל מירקיש בוטל התואר „אב"ד במינסק", והרבנים הראשונים שכהנו אחריו ניתן להם רק התואר „מד"א" (מרא דאתרא). הדבר נעשה משני טעמים: א. משום כבודו של הנפטר שהיה אהוב ונערץ על אנשי קהלתו. ב.

הרבה מכספו ומרכושו נשאר שקוע בהלוואות שהלווה לשלטון קהלתו — מינסק ומפני שהקהלה לא פרעה ליורשיו את חובותיה בגלל מצבה הכספי הרעוע, נשאר התואר „אב־בית־דין״ בערבון אצל יורשיו עד „לכשירחיב״...

בנו השני של ר׳ יהודה־לייב מירקיש, היה ר׳ שלמה־זלמן אב״ד מיר שעליו ידובר עוד, ובנו השלישי היה, ר׳ יהושע, חתנו של הגאון המקובל ר׳ שלום רוקח, אב״ד טיקטין והגליל.

הרב ר׳ שלמה־זלמן בן ר׳ יהודה־לייב מירקיש היה כבר בשנת תק״ח רב־אב״ד במיר. וראיה לדבר: בועד רבני ופרנסי מדינת ליטא בזעלווא, תק״ח, ניתנה הסכמה על הסידור עם כוונת האר״י הקדוש לר׳ אריה לייב עפשטיין (בעל „הפרדס״) אב״ד קניגסברג, ובין המסכימים נמצא חתום „שלמה זלמן בלא״א מו״ר הרב ה״ה החסיד המפורסם מו״ה לייב זלה״ה״.

בשנת תקכ״ט כבר לא היה ר׳ שלמה־זלמן במיר, שהרי אנו מוצאים אותו מתגורר בקניגסברג, בירת מזרח־פרוסיה, שם הוא דורש בתור „מגיד ודרשן בבית־הכנסת. סיבת עזבו את רבנותו במיר, ואת ליטא בכלל, היתה בגלל מצוקת הזמן, כפי שהעיד בעצמו בהקדמתו לספרו „שלחן שלמה״:

„אך בדורנו בעוה״ר שרבו הצרות וצרה אל צרה נגשת בדאגת הפרנסה הכבידה מאד, ממש בנפשנו נביא לחמנו״.

יש לציין כי עם החמרת המצב הכללי והבטחוני בפולין וליטא עקרו הרבה מגדולי ליטא את דירתם לחוץ לארץ, כמה מהם זכו להתמנות כרבנים בקהלות חשובות. הרב ר׳ אריה־לייב בעל ה„שאגת ארי״, ר״ם מינסק אב״ד וואלוזין נתמנה רב במיץ. ר׳ רפאל הכהן מפינסק ופוזנא עבר לקהלת אה״ו המאוחדת (אלטונה—המבורג—וונדסבק), ר׳ אלעזר קאליר אב״ד זאבלודובה עבר לרכניץ וקאללין שבאוסטריה, ועוד אחרים. בקניגסברג קבלו את ר׳ שלמה־זלמן בסבר פנים יפות. שם פעל נוסף לאב״ד דמתא הרב המקובל ר׳ אריה־לייב עפשטיין שהיה דרשן וגם מו״צ של הקהלה, שעדיין היתה בתחילת התפתחותה ולימים נעשתה צועדת בראש תנועת ההשכלה. באותה תקופה נהגו בקניגסברג מנהגי קהלה אדוקה והיתה דומה במובן הרוחני לקהלה טפוסית בליטה.

כעבור שנה, תק״ל (1770) נופיע הרב ר׳ שלמה־זלמן מירקיש בעיר פראנקפורט דאודר ומדפיס שם בבית הדפוס העברי את חבורו „שלחן שלמה״ בהסכמת גדולי הדור המפליגים הרבה בשבח המחבר.

ספרו היה בבחינת חידוש במערכת ספרי מחברי זמנו, הספר מכיל דיני השלחן־ערוך בסידור מקוצר והוספות של מחברים שלאחרי ה„שלחן ערוך״. הספר שימש יסוד ל„חיי אדם״ לר׳ אברהם דאנציג, ו„קיצור שלחן־ערוך״ לר׳ שלמה גנצפריד. על מהות הספר מעיד המחבר: „שלחן שלמה״ — והוא הלכה פסוקה מבורר בקיצור מש״ע ומהגהות זקני הרמ״א ז״ל ומהאחרונים, אשר חברתי אני הצעיר באלפי יהודה, שלמה זלמן בן א״א מו״ר הרב ה״ה החסיד המפורסם מוהר״ר יהודה לייב זצלה״ה, הנקרא בפי כל ר׳ לייב מורקש מק״ק מיר דליטא, לפנים הייתי חונה ומרביץ תורה בק״ק הנ״ל.״

בספרו נדפסו הסכמותיהם של רבני ליטא מפורסמים: הסכמתו של הגאון ר׳ רפאל הכהן אב״ד פינסק משנת תקכ״ו, הכותב עליו: „הרב המאור הגדול המפורסם בתורה וביראה... אשר מעודו היה מחובשי בית־המדרש לפרושין פרוש מדרבנן ולא מש מתוך אהלה של תורה״. והוא מוסיף, שבדרך־כלל הוא נזהר מאד להסכים על הדפסת ספרים חדשים, אך „אדעתא דגברא רבא דכוותיה יצאתי מחוץ לגדרי לכבודיו״.

מבין שאר המסכימים יש לציין את הסכמתו המענינת של אב״ד פראנקפורט דאודר הקורא על המחבר דנן: „שאר־בשרי ומחותני הרב המאה״ג המופלג הגאון הישיש כבוד מה״ו שלמה בהרב ה״ה החסיד ר׳ לייב, וכל ימיו היה יושב בשבת תחכמוני זמקומו מושכר לו עיר ואם בישראל ק״ק מירא במדינת ליטא... מוכתר בנימוסו ויחוסו מצדי צדדים, דין רפיש מדבית אבי התעודה הגאון הרמ״א ז״ל״.

בפ״פ דאודר מצא ר׳ שלמה־זלמן ממיר תומכים ומסייעים לו בהדפסת חבורו, בין הגבירים והקצינים. הוא מביע רחשי־תודתו ל„רוזני קציני פו״מ פפד״א״ ובראשם הגאון המפורסם שלשלת היוחסין ר׳ שאול (הנ״ל) שסייעוהו במתנות והלוואות ש„יוגמר הדפוס בכי־טוב״. באותו ענין בקר גם בברלין והוא מזכיר לטובה „קציני רוזני עיר ואם בישראל זו״. הרבה עזרו לו גם „ראשי קציני, פרנסי, נגידי, רוזני, מנהיגי,

חכמי, מופלגי דק״ק קיניגשבערג״, ובמיוחד „יחידי סגולה הפרתמים״ אשר „העלו מכספם וזהבם לסייע על הדפוס״. ו„קרוב לשנה הספיקו כלכלתו וכלכלת אשתו ובתו״.

בהקדמתו הוא מזכיר עוד חיבורים המחכים עוד לגואלם להדפסתם: „מנורת שלמה״ על התורה; „כסא שלמה״ על נביאים וכתובים בדרך פרד״ס ו„מטתו של שלמה״ — „פשטים רחבים ודרשות על כל סידרות התורה וחילוקים״.

מהקדמתו לספרו „שלחן שלמה״ נראה, שהיה לו בן, צבי־הירש, שהתגורר בעיר ברעסלוי שבשלזיה והוא קורא עליו: „הרבני המופלג רב תנא ופליג, מכה ארי ביום השלג, חכם וסופר הקצין והנגיד המפורסם״.

הרב ר׳ שלמה־זלמן לא חזר עוד לקהילת מיר. מפראנקפורט־דאודר נסע שוב לקניגסברג, שם בילה את שנותיו האחרונות ונפטר בשנת תקל״ד (לפי בעל „דעת קדושים״). אולם, הלל נח מגיד שטיינשניידר בעל „עיר ווילנה״ כותב שר׳ שלמה־זלמן נפטר בפפד״א בכ״ח תשרי תקל״ה ו„העתק מצבתו בידו״. בקשר להסתעפות „בית מירקיש״ המשפחה הרבנית המפוארת של מיר יש לציין עוד פרטים אלו:

אחד מצאצאי הרב ר׳ שלמה־זלמן מירקיש אב״ד מיר, היה הרב ר׳ יצחק־יעקב ריינס, אב״ד לידא ומייסד תנועת הציונות הדתית — „המזרחי״. במאסף „אוצר ספרות ישראל״, ספר שני, כותב בנו משה ריינס, תולדות אביו והוא מציין גם את יחוסו: „אבי ר׳ יצחק־יעקב ריינעס, שלמה נפתלי, היה יליד ווילנא והיה בן הרב ר׳ חיים בן הרב משה הצדיק, שהיה נקרא ר׳ משה׳לה ריינעס, על־שם אשתו ריינע, אשה חשובה ועקרת בית בת הגאון ר׳ שלמה זלמן מירקיש בעל הספרים „שלחן שלמה״, „כסא שלמה״, „מטת שלמה״, ואשר היה מתייחס על ר׳ שאול ואהל״.

למשפחת מירקיש מתייחסת גם משפחת מירקין הידועה בליטא ורוסיה־הלבנה בה נמנה: המשכיל התורני ואחד מחובבי־ציון הראשונים אהרן מורקין מפולטבה, שהיה ציר ב„ועידת חובבי־ציון״ הראשונה בתרמ״ד בקאטוביץ. לר׳ זאב־וואלף גינזבורג מווילנה, חתן ר׳ צבי־הירש בנו של ר׳ שלמה־זלמן האב״ד מיר, מתייחסת גם משפחת האצילים המפוארת, הבארונים לבית גינצבורג בפטרבורג, שנציגה האחרון היה השר והמלומד הידוע בארון דוד גינצבורג, שנפטר בשנת תרע״א.

ד׳ הרב ר׳ צבי־הירש איזנשטאט

שימש כאב״ד בקהלת מיר, כפי הנראה, אחרי הרב ר׳ שלמה־זלמן מירקיש. אביו של הרב ר׳ צבי־הירש היה ר׳ מיכאל אייזנשטאט אב״ד קלעצק, בנו של הגאון ר׳ מאיר, בעל „פנים־מאירות״ וחתן של הרב ר׳ יהודה־לייב מירקיש ממיר. הרי שהיה גיסו של הרב ר׳ ש״ז מירקיש. על הרב ר׳ צבי־הירש אב״ד במיר, יש ידיעות בספר „אור חדש״ על מסכת קידושין, שמחברו היה גיסו הרב הגאון ר׳ אלעזר קאליר אב״ד זבלודובה (עי׳ ביאליסטוק) ואח״כ ברכניץ וקאֶללין, אוסטריה. (ר׳ אלעזר היה בן־בתו של בעל ה„פנים־מאירות״) הספר הופיע בווינה (תקנ״ט) ומחברו מביא חידושי־תורה של גיסו „הרב המאוה״ג המפורסם לשבח בחריפות ובקיאות ודרשן גדול מוהר״ר צבי הירש נ״י אב״ד ור״מ דק״ק מיר במדינת ליטא״. פרטים נוספים לא נשתמרו עליו. אחיו של ר׳ צבי־הירש ר׳ משה מילא את מקום אביהם ברבנות קלעצק, וחתנו היה הגאון ר׳ יוסף־דוד אב״ד מיר. לר׳ צבי־הירש, שהיה מקודם אב״ד בליוביטש, היו שלשה בנים: ר׳ אלימלך, ר׳ אברהם ור׳ מרדכי, שהיה תושב מיר וממנו הסתעף סניף משפחת אייזנשטאט במיר. ר׳ אלימלך שמקום גידולו היה במיר היה לאב״ד בלידא וזכה לזקנה מופלגת. בהיותו ילד קטן שהה פעם דודו בעל ה„אור חדש״ בבית־אביו במיר, והתרשם מאד מכשרונותיו של ילד חכים זה. ר׳ אלימלך לא השאיר אחריו ספר כמו אביו, אולם מקצת מחידושי תורתו שבכתב נמצא בסוף הספר „מאירת עינים״ לשני הגאונים בעלי „מפרשי־הים״ על מסכת בבא־קמא״ (ר׳ יוסף שאול נתנזון ור׳ מרדכי זאב איטינגע).

בעת הסכסוך בין בעלי שני בתי־הדפוס העבריים שבווילנה (ראם) וסלאבוטה (שפירא) עמד ר׳ אלימלך, בהיותו רב ישיש בלידא, לצדם של בעלי דפוס ווילנה. לר׳ אלימלך היו ארבעה בנים: אליהו־עקיבא תושב ווילנה, צבי־הירש מטרספול (הסמוכה

לבריסק־דליטא) ור׳ מאיר, חתנו של הרב ר׳ משה־יעקב אב״ד קלעצק (הוא אביו של העסקן הציוני הידוע יהושע אייזנשטאט — ברזילי) ור׳ אליעזר בלידא. שם משפחת אייזנשטאט שבלידא הוסב ל„קאמנצקי״. הבן השני של ר׳ צבי־הירש, ר׳ אברהם, מילא את מקום אביו ברבנות ליובטש (אחרי שעבר למיר). בהיותו אברך רצתה בו קהלת דובנה הוותיקה שבווהלין למנותו אב״ד, אבל הוא לא הסכים לעזוב את ליטא מכורתו. חתנו השני של ר׳ משה — היה הגאון ר׳ חיים הכהן אב״ד פינסק, מרואי פני הגר״א. הוא עלה לארץ־ישראל ונחשב — בצדם של ר׳ מנחם־מנדל ור׳ ישראל פרוש — כאחד ממניחי היסוד לישוב (הישן) של בני העדה האשכנזית בארץ־ישראל. אשתו של ר׳ חיים הכהן — מירקה האריכה ימים ונפטרה ז׳ חשון תקצ״א, בירושלים עיר הקודש.

ה. הגאון ר׳ יוסף דוד אייזנשטאט

נולד בשנת תק״כ בזיטל, מחוז סלונים למשפחה נכבדה ומיוחסת. אביו ר׳ צבי היה יהודי למדן ובקי בש״ס, התייחס לרמ״א והיה מן הסוחרים החשובים בסביבה. כל בניו היו למדנים ידועים, והמפורסם בהם היה ר׳ יוסף־דוד, שנודע עוד בהיותו נער כגדול בתורה. האב״ד של קלצק, הסמוכה לנישביז, ר׳ משה אייזנשטדט (נכד בעל „הפנים־מאירות״) לקחו לחתן לבתו מלכה. גיסו של ר׳ משה, הגאון ר׳ אלעזר קאליר אב״ד רכניץ וקאלשון, שבקר בליטא גם אצל בני משפחתו בקלצק, התוודע לאברך צעיר זה, שוחח אתו בדברי תורה והשתומם מאד לרוחב שכלו ורוב ידיעותיו התורניות, והוא חזה לו עתידות להיותו גאון הדור.

בבית חותנו הרב בקלצק התמיד ר׳ יוסף־דוד בלימודיו ועמד בחליפת־מכתבים בדברי תורה עם דודו הגאון ר׳ אלעזר ועם רבנים מפורסמים אחרים. ברצותו להיות גם גולה למקום תורה, יצק מים על־ידו של הגאון ר׳ יום־טוב ליפמן אב״ד קאפוליה ובעל ה„קדושת יום־טוב״). בין הרבנים שהסתופפו בצלו של הגאון קאפוליה היו גם: ר׳ אריה־לייב קצנלנבויגן לעתיד אב״ד בריסק־דליטא, ר׳ דוד ב״ר משה מקלצק בעל „הגליא מסכת״ ואח״כ אב״ד נובהרדוק, ר׳ אהרן אב״ד קלצק ועוד רבנים מפורסמים. הם קבלו מן הרב דקאפוליה את דרך

לימודו: להתרחק מפלפולים קיצונים ולהתרכז בבקורת עיונית לדייק במקורות „ראשונים״ ובהבנת יתר בדברי „ראשוני״ הפוסקים. הדבר נזכר בהקדמה „לקדושת יום־טוב״ שהופיע במיוחד על ידי נכד המחבר ר׳ אלעזר ליפמאן רבינוביץ שו״ב במינסק.

ר׳ יוסף־דוד נתפרסם מאד, וחכמי זיטל מקום־מגורו, עיר ואם בישראל בימים ההם, השתוממו לחריפותו ובקיאותו של האברך בן עירם. האב״ד של זיטל באותם הימים היה זקנו ר׳ חיים, וכאשר בא בימים נתמנה נכדו ר׳ יוסף־דוד ע״י טובי העיר, בהסכמתו, כאב״ד של הקהלה, למרות גילו הצעיר. זיטל היתה מפורסמת ברבניה המובהקים, בה כיהנו פאר רבנים מפורסמים כר׳ יחזקאל קאצלנבויגן בעל „כנסת יחזקאל״, ר׳ חיים הכהן רפופורט אב״ד סלוצק ולבוב, ר׳ אריה לייב הורוויץ מחבר הפירוש „מרגניתא טבא״ על ספר המצוות להרמב״ם. הדבר ציין את גודל חשיבותו של בן־עירם ר׳ יוסף־דוד בקהלה זו. ר׳ יוסף־דוד ישב בזיטל זמן קצר בלבד. פרסומו הגיע למיר, ובהיות בגיל ל״ו שנה נתקבל שם לאב״ד, כדי להמשיך את מסורת שושלת הרבנים למשפחת אייזנשטדט שתקעו יתד במיר, כרבנים ונשואי העדה, ואף הוא החל להקרא בשם משפחתו הרשמי „אייזנשטאדט״. בשנת תקנ״ו—תקנ״ז נתקבל ר׳ יוסף־דוד לאב״ד מיר, וכחמישים שנה שימש שם ברבנות, לברכה. בימיו הגיעה קהלת מיר למרום הצלחה הרוחנית והחמרית גם יחד, ונחשבה כעיר ואם בישראל ברחבי רוסיה־הלבנה וליטא. בתקופת רבנותו נוסדה ישיבת מיר המפורסמת והוא שסייע לה בהרבה בגידולה וקידומה והיה אפילו במשך שנים מנהלה הרוחני והחמרי כאחד. באותו זמן הופיעו גם בעלי־בתים מפורסמים במיר ביחוד ממשפחת „שחור״ המיוחסת, ביניהם התורני הנכבד ר׳ חיים־ליב „נגיד״, וגם מבית ברלין — ר׳ יעקב אבי הנצי״ב (ר׳ נפתלי צבי יהודה ברלין אב״ד זר״ם וואלוזין) שנולד לו במיר בשנת תקע״ז. בעלי־בתים אלו היו ידועים בתורה, בנדבנות ובהתנהגות ובצדק נקראה אז הקהלה בשם „מיר עיר־התורה״.

אף שלא נשארו ספרים בעזבונו של ר׳ יוסף־דוד, היה נחשב בזמנו גאון־הדור. היה מפורסם ביראתו, צדקתו ומעשיו הטובים. ביחוד יצאו לו מוניטין במשפט־צדק, ומרחוק נהרו אליו ליישר סכסוכים,

ולהעמיד את הדברים על האמת. בשבתו לדון בין אדם לחברו היתה אימתו על שני בעלי־הדברים שעמדו לפניו ביראת הכבוד וברעדה. אף פעם לא סרבו לציית לפסקיו, מוצא־שפתיו היה קודש, ואף התהלכו שמועות על מופתים בדרכו בקודש. הוא היה מתנהג בפרישות ובחסידות, והיה מענה את נפשו בצומות ובימים של תעניתו היה עומד ולומד כל היום בקדושה ובטהרה; היה עורך כל לילה „תיקון חצות" ובוכה מרה על חורבן בית־המקדש. פעם שאלהו בנו ר' שלמה: „אבא, הלא תאמר לי, הן הרופאים הזהירוך שהתנהגותך בתעניות בתמידות יש בה סכנת חיים!". ענה לו אביו: „בני, תורת ה' משיבת נפש ואיש אשר אהבת תורה ויראת שמים שוכנת בלבו, היא תשביעהו לחם שמים ותוסיף לו שנות חיים". ואמנם, למרות סיגופיו בצומות, היה ר' יוסף־דוד בריא וחזק. איש רם־הקומה בעל הדרת־פנים, משכמו ומעלה גבוה מכל העם ובריאות־גופו נשתמרה בו גם לעת זקנה. וגם בזקנותו, ברוב צדקתו וענוותנותו לא הטריח אף ילד להגיש לו דבר, ואף בישישותו, בהיותו חלש ורפה־כוח, היה מכתת רגליו להביא לו ספר מבלי להטריח זולתו, מפני שהיה מכבד כל אדם יותר מגופו.

הרב ר' יוסף־דוד היה מן „המשיבים" המפורסמים בעניני הוראה והלכה־למעשה, וכל הדבר הקשה היו מביאים אליו. והיו בין השואלים מגדולי רבני הארץ. תשובותיו וחידושיו בש"ס ופוסקים לא ראו אור הדפוס — ובזאת הלך גם בדרך ידידו הגאון הצדיק ר' אריה־לייב קאצנלבויגן אב"ד בריסק־דליטא, רק מעט מזעיר מדברי שניהם הובאו בספרי מחברים בזמנם ומעט מדברי תורה של ר' יוסף־דוד ממיר אפשר למצוא בספר „גליא מסכת" לידידו הגאון ר' דוד'ל אב"ד נובהרדוק וגם בספר „מנחה בלולה" למחותנו ר' שמעון מו"צ סלונים (אבי אשת בנו מ"מ הרב ר' משה אברהם). הגאון המפורסם ר' יעקב אב"ד קארלין (בעל ה„משכנות יעקב") עבר פעם אחת בקרבת מיר ונכנס לעיר לבקר את ר' יוסף־דוד ולשוחח אתו בדברי תורה והוראה. פעם אחת בא הגאון ר' מנשה מאיליה באופן מיוחד למיר, לשאלו דבר קשה במשנה, וקיבל את פירושו. מחברי ספרים תורניים היו מעונינים לקבל ממנו הסכמתו לחבוריהם, ואם־כי היה מאד זהיר בזה, הרי שמו מופיע בהסכמות

לספרי מחברים נכבדים שבזמנו. יש לציין הסכמתו לדפוס ש"ס ווילנא (ראם) — (תקצ"ה), לספר „שאגת אריה" (תקצ"ה) — להגאון ר' אריה־לייב ר"ם מינסק ואב"ד וואלוזין ומיץ, על מדרש רבה עם הביאור „אשד נחלים" — לר' אברהם שיק מסלונים על „אבות דרבי נתן" עם שני הפירושים לר' אליהו מדליאטיץ הסמוכה לנובהרדוק. ועוד.

ביחוד יש לציין את דבר הסכמתו (תקצ"ג) לספר „עטרת צבי" שמחברו היה ר' ישראל יעקב בן צבי־הירש, מאנשי מיר. הספר מכיל ביאור על רש"י וזכה להסכמות רבנים גאונים ידועים, ביניהם ר' אברהם אבלי פאסבולר — ראב"ד ווילנה, ר' יעקב מקארלין, ר' דוד מנובהרדוק, ור' אריה לייב מבריסק־דליטא, ר' בנימין דיסקין, ר' אלימלך בהרב הגדול מוהצ"ה לידא — שהיה יליד מיר, ועוד רבנים מפורסמים. ר' ישראל־יעקב השתקע עוד לפני כן בווילנה, היה ידוע שם בשם „ר' יעקב מירער", הוא היה מגיד שיעור באחד הקלויזים. עזר לו בסידורו ומעמדו בווילנה אחד מנכבדיה, שהיה יליד מיר אף הוא „הרב המופלג הגדול בתורה מוה"ר אריה לייב זאב וואלף במוהר"ר יוסף" (מובא ב„קריה נאמנה" ומתואר כאחד הגדולים על מצבתו).

בשנותיו האחרונות היה הרב ר' יוסף־דוד אב"ד מיר זקן וחלש ולא יכול עוד להריץ תשובותיו לשואליו הרבים, והיה מצווה לאחד הדיינים העומדים לפניו להשיב בשמו לכל אחד ואחד. בתשובותיו התחשבו הכל וגדולי־הדור סמכו עליהם בהוראה וכתבו עליו ...„וכבר הורה זקן". אחד הדיינים ששימש לפניו במיר היה הרב ר' יצחק־יהושע. שהיה מכונה „מגיד מישרים דמיר", והיה גדול בתורה. חיבר ספר „בית ישראל" על הגדה של פסח (מינסק, תקצ"ז) בג' מדורים: א. „פתח הבית" — בדרך פשט, ב. „חדרי הבית" — בדרך פלפול ודרוש. ג. „עמודי הבית" מקורות בתלמוד בבלי וירושלמי, מדרשים ומכילתא. בין הסכמות גדולי־הדור על חבורו נמצאת גם הסכמת הגאון ר' יוסף־דוד אב"ד מיר הכותב עליו: „הן חזיתי איש מהיר במלאכתו במלחמת התורה יושב ועוסק בלימוד תורתו לאמיתו בעמקות ובפלפול אמיתי הרב המופלג חריף ושנון... מפה, אשר מנעוריו לא פסק פומיה מגירסא בחידוד ובסברות אמיתות".

כפי הנראה עזב ר׳ יצחק־יהושע את מיר. שמו נמצא רשום בפנקס הישיבה דסלונים, ומכאן מוכח שנתקבל שם לר״ם בשנת תרי״ז, כממלא־מקומו של הר״מ החריף ר׳ יהושע לימא שעלה מסלונים לירושלים עיר־הקודש. בתרכ״א יצא ר׳ יצחק־יהושע לזיטל, וכפי הנראה היה ראש־הישיבה הראשון שם מיסודו של האב״ד דמתא זיטל ר׳ יוסף צבי־הירש הכהן דבורצקי. בעזבונו של ר׳ יצחק־יהושע נשארו בכתב־יד חידושים בש״ס ופוסקים בשם „פני האדם" ו„תשבי", אחד מתלמידיו היה שאר־בשרו — הרב ר׳ מרדכי־גימפל יפה — אב״ד דרעטשין ורוזינוי. שקיבל תורה ממנו בצעירותו. בחבורו של ר׳ מרדכי־גימפל „הדרת מרדכי" על הגדה של פסח (פיעטרקוב, תר״ע) מובאים דברי תורה מפי דודו ורבו ר׳ יצחק יהושע והוא קורא עליו „הגאון".

הרב ר׳ יוסף־דוד נפטר בשנת תר״ו. הספידוהו כל גדולי הדור. ביחוד קשר עליו מספד מר המד״א דמינסק הגאון ר׳ דוד טעבל. על מצבת קבורתו נרשמו מלים אלו: ...ציון לנפש אדמו״ר הרב החסיד והעניו, מפורסם לגאון ולתפארת, נ״י מרביץ תורה לרבים, כקש״ת מו״ה יוסף דוד בהרב מו״ה צבי הירש זצ״ל אב״ד ומו״צ דפ״ק מיר קרוב לחמשים שנה. הצדיק נאסף לעמו יום ב׳ כ״ח טבת שנת תר״ו לפ״ק".

את נוסחת המצבה רשם בן־ציון אייזנשטאדט ב„הצפירה" שנת 1899 מס׳ 265. הגאון ר׳ יוסף־דוד הניח אחריו ארבעה בנים ושלש בנות. בנו בכורו, הרב ר׳ מיכאל, גר בשרשוב; השני הרב ר׳ משה־אברהם מילא מקום אביו ברבנות מיר; השלישי ר׳ שלמה היה אב״ד בוטען (מחוז סלונים); והרביעי ר׳ ישראל־אשר שרשבסקי, מחשובי ונכבדי הבעלי־בתים בבריסק דליטא, הוא היה אבי משפחת בעלי־הבאנק המפורסמים בווארשא, „באנק האחים שרשבסקי", בנו של ר׳ ישראל, ר׳ דוד־משה שרשבסקי עבר מבריסק־דליטא לגור בווארשה. אחד מבניו היה הסינאטור רפאל והשני — מיכאל שרשבסקי. שני האחים בעלי־הבאנק הידוע, תפסו עמדה חשובה בשדה הכלכלה והעסקנות היהודית בפולין. חתנו של הגאון ר׳ יוסף־דוד היה ר׳ משה שחור, מחשובי מיר ונכבדיה. בנו ר׳ חיים לייב הידוע בשם ה„נגיד" היה חתנו של ר׳ יעקב ברלין ממיר וגיסם של הנצי״ב ושל הגאון ר׳ יחיאל־מיכל עפשטיין אב״ד נובהרדוק (חתן ר׳ יעקב ברלין) בעל המחבר „ערוך השלחן" (אבי אמו של הרב ר׳ מאיר ברלין). ר׳ ישראל־אשר היה סוחר נכבד, איש־תורה וירא־שמים. בנו ר׳ דוד־משה נולד בתר״ד בעירה שרשובי. בהיותו בן תשע עבר אביו לגור לבריסק־דליטא, והסב את שמו „שרשבסקי". ר׳ דוד־משה נפטר בווארשא בשנת תרע״ה.

בתקופת רבנותו של ר׳ יוסף־דוד במיר היה שם „מגיד מישרים" שני של הקהילה ושמו ר׳ אליהו; זכרו בא בספר „גליא מסכת" להגאון ר׳ דוד אב״ד נובהרדוק בחלק ההספדים, והוא כותב בין השאר: „עוד נאסף אל עמיו באותו פרק הרב המגיד הישיש בן שבעים שנה מוהר״ר אליהו שהיה מגיד מישרים בכמה קהלות ולעת זקנותו נתקבל למ״מ במיר".

ו. הרב ר׳ משה־אברהם איזנשטאט

היה תלמיד לאביו הגאון ר׳ יוסף־דוד במיר, אצלו התמחה בהוראה הלכה למעשה, ולמד גם אצל חותנו הרב ר׳ שמעון מו״צ סלונים שלספרו בשו״ת „מנחה בלולה" נודעת חשיבות גדולה בעניני פסק והוראה. ר׳ משה־אברהם פעל שנים מספר כרב־אב״ד בזיטל, מקום שכהנו בו תמיד כרבני הקהלה גאונים ידועים, לפניו היה שם רב ר׳ זאב־וואלף הלוי בעל „עמק הלכה".

בשנת תקצ״ו בא ר׳ משה־אברהם למיר, לפי הזמנת אביו להיות לו לעוזר בניהול הישיבה, שבגלל הזדקנותו היה כבד ממנו לשאת לבדו בעול הרוחני והמינהלי של הישיבה. בשנת תר״ו, אחרי פטירת אביו הדגול, היה ר׳ משה־אברהם ממלא־מקומו ברבנות מיר ושימש בתפקיד אב״ד ור״מ „מיר עיר־התורה".

ר׳ משה אברהם אף הוא נחשב כגדול בתורה אם־כי לא הגיע לדרגת אביו. הסכמותיו מופיעות בחבורי מחברים תורניים, ביניהם על הספר החשוב „אדרת אליהו" (ווילנה תרכ״ה) לר׳ אליהו חיים אב״ד טורעץ, על הוצאת החומשים הידועים „מקראות גדולות" שהופיעו בתר״ך, בווארשא. על החומשים מופיעות הסכמות מהרבנים המפורסמים הנצי״ב מוואליוזין, בעל „העונג יום טוב", ר׳ מאיר אויערבאך מקאליש, ור׳ דובריש מייזליש מווארשא, ואף ר׳ משה אברהם מתואר כמוהם בתואר „הרב הגאון המפורסם... הספד על ר׳ משה־אברהם נמצא בספר הדרושים הידוע

„תולדות נח" (ווילנא, תרמ"ב) להרב הדרשן המפורסם ר' נח רבינוביץ, והוא תמצית של שני הספדים עליו: אחד שנשא על הנפטר בלווייתו לבית עולמו לבקשת תושבי־הקהלה ואחד — שדרש עליו בעיר רבנותו טורעץ.

מבניו של ר' משה־אברהם יש להזכיר במיוחד את הלמדן הגדול ר' צבי־הירש אייזנשטאדט. נולד תקע"ד במיר, חונך אצל אבי־אביו הגאון ר' יוסף־דוד. התחתן בווילנה עם בת העשיר והנכבד ר' אליהו בן זלמן היילפרין (חתן המלבי"ם). ר' צ"ה, כלמדן ועשיר ומתנהג בצדקות, היה מיקירי ירושלים דליטא, פרנס „צדקה־גדולה", גבאי „חברה־קדישא" וקלויז־ישן, והיה ממייסדי קבוץ תלמודי „כולל אברכים" להוראה בקלויז־ישן והוא תמך הרבה במוסד תלמודי חשוב זה. הוא היה תומך גם במחברים להדפסת חיבוריהם ונזכר לטובה בהם. בין המחברים שציינו את עזרתו להם: הגאונים ר' בצלאל הכהן מו"צ ראשי בווילנא בספרו „ראשית בכורים", ר' יחיאל־מיכל וולפזון אב"ד יאנישוק בספרו „שפת הים" ר' יצחק בעל „הזיר יצחק" — אב"ד בורזשי, ואחרים.

ר' צבי הירש אייזנשטדט היה ידען גדול בחשבון ובמדידה, בדברים הנוגעים לדינא, כגון: „ערוגה" עירובין, שיעורי מקואות וכיוצא בסוגיות כאלו. חידושיו התלמודיים נמצאים גם בספרים „מקורי הרמב"ם" „מעיין חיים" וב„בשורה בפי" ו„יד דוד" להעלוי מהורודוק ר' דוד טעבלי אפרתי ועוד.

ר' משה אברהם נפטר במיר בתרכ"ז. הערכה עליו — ב„עיר ווילנה" להלל נח מגיד־שטיינשניידר.

ז. הרב ר' חיים־זלמן ברסלר

ר' חיים זלמן ברסלר (אביו ר' משה היה חתנו של הגאון ר' יוסף־דוד) נולד בסטולפצי, והיה אב"ד בסעלץ (עיר מולדתו של הגר"א מווילנה) ומיר. פרטים לתולדותיו — לא נשתמרו. בגללו היתה במיר מחלוקת גדולה והיו מתנגדים לו, והתקיימו שתי מפלגות בעיר, הלמדנים ו„פני־הקהלה" היו בעדו וביניהם „בית שחור", (ובראשם ר' חיים־לייב „נגיד") והמון־העם היה נגדו. היתה גם מחלוקת מרובה בדבר טענת „חזקה", הוא טען שתהיה לו דיעה גם בהנהלת הישיבה ולהשמיע שיעורים, כפי שהיה נהוג עד ימיו בתקופת הרבנים ר' יוסף־דוד ובנו ר' משה־אברהם.

בקשר לכך היה בירור לפני בית־דין של רבנים והרב ר' חיים־זלמן הפסיד בדינו בקשר להשפעתו ושיתופו בישיבה. ובכך פקעה זכותו. מאז והלאה נפרדה משרות הר"מ והניהול בישיבה מרבנות העיר. לרבנים שבאו לאחריו, ר' ליפא ור' אליהו־דוד, לא היתה כל שייכות לישיבת מיר שהתנהלה בידי הר"מ הקבוע, הגאון ר' חיים־לייב, בנפרד מן הרבנות המקומית. (פרטים במאמר „תולדות ישיבת מיר").

המריבה הסוערת השפיעה על בריאותו של ר' חיים־זלמן והוא נפטר בדמי ימיו בשנת תרל"ג, ובניו ובנותיו הקטנים נשארו יתומים. ואלו בניו: ר' נפתלי־בצלאל ברסלר שנעשה אב"ד בסעלצי וברזי: חתניו: 1) ר' יחיאל־מיכל וולפזון אב"ד פאריטש, סעלצי ויאנישוק (מחבר ספר „שפת הים"). למדן ידוע וחריף מפורסם, היה מועמד לרבנות מיר כממלא־מקום חותנו, ותמך בו מורו־ורבו הגאון ר' יוסף־דוב סולובייציק שלמד אצלו בוואלוזין וסלוצק. אולם, מסיבת המחלוקת שעדיין לא שככה לא יצא הדבר אל הפועל; 2) אהרן גרייבסקי, סוחר ותושב סלונים; 3) שמעון גולדברג תושב מיר; 4) אליהו ווינשטיין, סוחר, תושב הומל, 5) ומרדכי סגל, סוחר, תושב ברעזי.

הר' ר' יחיאל־מיכל וולפזון היה סמוך כמה שנים על שלחן חותנו האב"ד דמיר, כפי שמוכח מספרו „שפת הים", חלק א (ווילנה, תרל"ה). בספרו הנ"ל מובאים דברי תורה מחותנו „הרב הגאון האמיתי חו"ב סוע"ה, נ"י, עהי"מ, פה"ח, כקש"ת מו"ה שלמה חיים זלמן האב"ד דק"ק מיר" מכאן אפשר לעמוד על דרך־לימודו התורני. בהסכמתם של שני מו"צ שבווילנה, ר' בצלאל הכהן ור' יוסף, לספרו הם מציינים גם זאת, שהוא „חתנו של הגאון הגדול המנוח מו"ה חיים שלמה זלמן ז"ל שהיה אב"ד דק"ק מיר".

בספר „שפת הים" מובאים גם דברי־תורה מגיסו של המחבר הרב ר' בצלאל נפתלי ברסלר.

דבר־הוראה של ר' חיים־זלמן מביא גם ר' נח רבינוביץ אב"ד טורעץ בספרו שו"ת „מי נח" בקשר לשאלה מסובבת ב„יורה־דעה".

על הרב ר' חיים (שלמה)־זלמן ברסלר נכתב גם בספר תולדות הרבנים „נחלת אבות" (ווילנא, תרנ"ד) להרב ר' לוי אובצינסקי, ואף שם הוא מתואר כ„גאון".

ח. הגאון ר' יום־טוב ליפמאן (ר' ליפא)

ר' יום־טוב ליפמאן הכהן באסלאבסקי הידוע ונקרא על־שם חבורו בעל ה„מלבושי יום־טוב" נולד בשנת תקפ"א.

בהיותו כבן י"ז התחתן עם בת „הנגיד המופלג האמיתי מוקיר רבנן מו"ה שמעון זימל מק"ק הלוסק" וניתנה לו היכולת להמשיך בלימודיו התורניים.

הרב ר' יום טוב ליפמן הכהן בסלבסקי אב"ד דמיר

בהיותו רב בשומיאץ מתה עליו אשתו והוא התחתן עם הרבנית הצנועה חנה בת הרה"ג המפורסם מו"ה יעקב־לייב ממאלסטבקה. בספרו „מלבושי יום־טוב" (חלק א', ווילנא תרמ"א) הוא מציין לטובה את קהלת שומיאץ שישב בה על כס ההוראה י"א שנה ואת חאסלאביץ שכהן בה לתורה ולתעודה, ואחרי אשר נשרפה העיר בשריפה הגדולה נתקבל לאב"ד במיר, שהיתה ידועה לשם שכל רבניה היו גדולי־הדור. ר' יו"ט ליפמאן פעל בתוכה י"ח שנה כאב"ד ורועה רוחני. והיה מקובל בדורו כגאון בתורה. הוציאו לו מוניטין שני כרכי ספרו „מלבושי יו"ט": כרך א' כולל שו"ת וחקירות באה"ע וחו"מ ונלוה לו קונטרס „משפטי התנאים ודיני ברירה", הכרך השני יצא לאור בשנת תרנ"א.

בהקדמתו לחלק ב', הוא מציין במיוחד: „הודות לה' נתקבל חלק א' לפני עשר שנים ברצון לפני אדירי התורה ומביני מדע ורבים לא זזו מחבבו. כי בו ביארתי ברחבה הלכות גדושות ועמוקות על־פי יסודות נאמנים וחזקים וזכות אבותי הקדושים הוא שעמדה לי להלוך מישרים ולסלול מסילה נכונה בדברים הראויים להאמר". ואמנם חדושי־תורתו זכו לתפוצה גדולה בחוגי הלמדנים וסברותיו מתהלכות בחוגי הישיבות, רבניהם, ראשיהם ותלמידיהם.

ר' ליפא היה בקי נפלא, עד כדי כך שהיה אומר שלא חסרה לו אף סברה אחת של הראשונים. פעם בהתווכחו בהלכה עם ר' חיים לייב הר"מ, לא ידע סברה אחת של הריטב"א מנדרים. אז אמר לר' חיים־לייב שהריטב"א על נדרים נדפס יותר מאוחר, וכשהוא למד ש"ס עם הראשונים עוד לא היה מודפס הריטב"א על נדרים.

הרב ר' ליפא, מרוב גדלותו בתורה והתמצאותו בהוויות העולם, היה מוזמן לאסיפות הכלל ואף בענינים צבוריים ודתיים של גאוני־ישראל ושתדלני יהודי־רוסיה. הוא השתתף גם באסיפת הרבנים והעסקנים הידועה שהתקיימה בעיר־הבירה פטרבורג בשנת תר"מ, לפי יזמתו של הנגיד ר' שמואל פוליאקוב להנהגת לימודי חול בישיבת וולוז'ין. בין המשתתפים היו הגאונים: ר' ליפא ממירא, ר' יצחק אלחנן ספקטור מקובנה, ובנו ר' הירש רבינוביץ, ר' יוסף דב סולובייצ'יק אב"ד בריסק דליטה, ר' אליהו חיים מייזל אב"ד לודז, ר' אליהו אליעזר מו"צ ווילנה, ר' ראובן לוין אב"ד דווינסק.

ר' ליפא בא גם על החתום ב„גלוי־דעת" בענין „כולל האברכים־הפרושים" בקובנה, יחד עם הגאונים ר' יחיאל־מיכל מנובהרדוק, ר' חיים ברלין ור' חיים סולובייציק מוואלוזין, ר' מאיר־מיכל שאטר, ר' שמואל זיברטנסקי ור' חיים־עוזר גרודזינסקי מווילנה ועוד.

לר' ליפא היו שני נכדים יתומים (שהיו גם נכדי הגאון ר' ראובן הלוי אב"ד דווינסק) שגודלו וחונכו אצלו במיר, שם האחד ר' בצלאל שנתפרסם אח"כ כגדול בתורה, היה ר"מ בישיבת לומזה ורב בדילאטיטש ונפטר בדמי ימיו; ושם השני — ר' יעקב. ר' ליפא לקח בשבילם בחורים מצוינים מישיבת

מיר שידריכום בלימוד גפ"ת. לר' בצלאל לקח לחבר את „ר' זונדל המוראי" (הלא הוא הגאון ר' איסר זלמן מלצר אב"ד ור"מ סלוצק) ולר' יעקב לקח לחבר את הר' שמעון משה דיסקין (מחבר „מדרש שמעוני"), שהכירו לטוב במעלת כשרונו.

בקשר להתנהגותו של ר' ליפא יש לציין פרט זה: בשנת תרל"ד, והוא רב בחסלביץ, חלה הרב הצדיק ר' זעליג מינקעס זבעצם יום־הכפורים חימם ר' ליפא את המיחם בשבילו, והיה מבקע עצים וקיסמים ומדליקם. (לפי הקדמת „מדרש שמעוני").

בתקופת רבנותו של ר' ליפא, בשנות השמונים למאה הי"ט, הגיעה תנועת „חיבת־ציון" אף למיר. הדבר היה בראשית בכורי הרעיון של תנועה זו. דרך העיירה מיר עבר „המגיד מקאמניץ" (ר' זונדל מכבי), שהיה לוקח נפשות בקסם לשונו וכשרונו בנאומיו. קהל המונים היה נמשך בכוח עצום לשמוע דרשותיו ש„חצבו להבות אש". הוא היה מעביר בסך מחזות מני קדם, מימי הנביאים, תיאר את הרי יהודה ואפרים בכשרון עצום ובפאתוס גאוני. כל שכבות הצבור הושפעו ממנו ובני הישיבה בכלל. נתייסדה חברת „ישוב ארץ־ישראל" ששלחה שליחים לאה"ק למצוא נחלה מתאימה בשבילה ואחדים מהם אף עלו בפועל לארץ ישראל. לפי דברי כותב המאמר ב„המליץ": הרב ר' ליפא ...היה אחד מחובבי־ציון באמת ובלב תמים ובמתינות יתרה עסק ועמל לטובת ארצנו הקדושה. החמיר על אתרוגי קורפו לטובת הישוב, גם השתדל בשנת תרמ"ט לייסד בעירו אגודת בעלי הון לקנות אדמה באה"ק להתיישב עליה וגם נסע אודותה לפאריז להתראות עם הנדיב הידוע, אלא שמפני סיבות שונות לא יצאה מחשבתו לפעולה למרות עמלו הרב. תשובתו לר' יחיאל מיכל פינס שנדפסה ב„פרי הארץ", מראה עד כמה היה נתון לרעיון חיבת ארץ־ישראל וכמה היה חביב עליו רעיון הישוב.

אכן, יש לציין שהוא היה בין האוסרים בשאלת השמיטה בענין העבודה „בשנה השביעית בשדה ובכרם במושבות ארץ־ישראל החדשות" בשנת תרמ"ט ורגז על הרבנים שהקילו בה. כן הסתייג במקצת מתנועת „חיבת־ציון" בהיקיפה הגדול מזמן שהאינטליגנציה הצטרפה אל התנועה. בכל זאת נסע לפאריז להתראות עם הנדיב הידוע ולהשתדל בעד קבוצת עולי מיר שהיגרו לארץ־ישראל והיו בכל רע, אולם לא הצליח בדבר זה.

על פטירתו מובאה רשימה ב„לוח אחיאסף" לשנת תרנ"ד ובה כתוב עליו: „היה אחד מגדולי הרבנים בדורנו, את חריפותו הנפלאה ובקיאותו הגדולה והרחבה בכל חדרי תורה הראה בשני חלקי ספרו מלבושי יום־טוב". כן מודגש במיוחד דבר פעולתו לחיבת־ציון ומידותיו הטובות, כענותן, בעל מזג־טוב ורחום וחנון לכל דל ואביון ולכל איש מצוק וקשה־יום.

רשימה קצרה על ר' ליפא הגאון ממיר, אנו מוצאים גם ב„דורות האחרונים" (ספר שני, ברוקלין, תרצ"ז) לבן־ציון אייזנשטאט, שהיה יליד קלצק הסמוכה למיר, והכיר את הגאון מקרוב בילדותו. הוא כותב עליו: „חדא מרבנן קשישאי, גאון אמיתי וצדיק מפורסם, חכם כליל השלימות. היה נודע ומפורסם ברוב גלילות ליטא וזאמוט ופולין, בגלל תורתו, צדקתו וחכמתו, ומרחוק פנו אליו לברר בין מריבי משפט. רבנים גדולים חכו לתשובתו בעניני תורה כאל מלקוש ודברו כדברי האורים ובקהלות ישראל הספידוהו גדולי הדור".

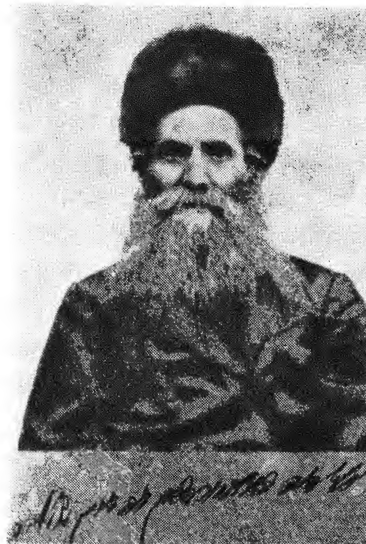
רשימה מענינת נמצאת ב„המליץ", 1888 (מס' 249) מתקופת כהונתו של הרב ר' ליפא כרב־אב"ד במיר: „ב־4 בנובמבר (תרמ"ט), הופיע ראש הכהנים הנוצרים ארביירו, ויהודי מיר ובראשם הרב הגאון ר' יום־טוב ליפמאן קבלו פניו בלחם ומלח ויקבלם הכהן בסבר פנים מסבירות. ויברך את כל קהל ישראל ויאמר: „יתן ה' ומצבכם הנוכחי יוטב כי ראויים אתם לכך". אחרי־כן נסע לבית־תפלת הנוצרים ויפן לשומעי דבריו ויאמר: „עליכם לחיות בשלוה עם העברים היושבים בקרבכם כי אחים אנחנו ממקבת בור אחד נוקבנו ואב אחד לכולנו וחייבים אתם לשמור את המצוה הזאת גם מצד אמונתנו ודתנו המטלת לחובה לאהוב את כל אדם מבלי שום פדות בין נוצרי ובין יהודי זכל העובר על דברי אלה אין יראת אלקים לנגד עיניו."

הגאון ר' ליפא נפטר בשנת תרנ"ג ובהערכה עליו ב„המליץ" 1893 נאמר: „המנוח הראב"ד דמיר הגאון ר' יום־טוב ליפמאן הכהן באסליאנסקי ז"ל, היה אחד מגדולי הרבנים בדורנו וכמעט ראש וראשון בחריפותו הנפלאה ובבקיאותו הגדולה והרחבה

בכל חדרי התורה, על זה יעידו ויגידו שני חלקי ספרו „מלבושי יום־טוב" אשר יצאו לאור בעודנו בחיים. הוא הצטיין במזגו הטוב ובענותנותו הגדולה והיה מקבל כל אדם בסבר פנים יפות, וביחוד השכיל אל דל ואביון ולכל איש צר ומצוק הושיט יד ועזרה והיה להם לאב רחום וחנון, והיה מיצר בצרת עמו ובצרתו לו צר ואף הרבה לנסוע לעיר הבירה בעניני כלל האומה".

ט׳ הגאון בעל־האדר"ת
הרב ר׳ אליהו־דוד רבינוביץ־תאומים
רב־אב"ד מיר, תרנ"ג־תרס"א

הרב ר׳ אליהו־דוד רבינוביץ־תאומים, הידוע בעולם התורה בשם ה„אדרת", היה מגדולי הרבנים המובהקים בדורו שבליטא רייסן וזאמוט. הוא היה נחשב, אחרי הגאון ר׳ יוסף־זכריה שטרן, רבה של שאבלי, כאחד מגדולי הבקיאים בשדה התלמוד ומפרשיו, והיה כ„ארון־ספרים חי" ללא תפארת המליצה. את כל אשר בא עמו במגע הפליאם בבקיאותו העצומה בשני התלמודים: בבלי וירושלמי, בכל מדרשי וילקוטי התורה שבע"פ, פוסקים ראשונים ואחרונים, ובכל יצירות הספרות התלמודית ובמקצועות המשניים וספרי־העזר. הוא הצטיין גם כמחדש גדול ובעל הבנה נאות, אלא שבקיאותו הגדולה האפילה על

בעל האדר"ת

חידושיו. הוא נחשב כבעל־תפיסה יוצאת מן הכלל שידע לתפוס במעוף־עין מגמת ומסקנת חידושו ודברי

סיכומו של כל ספר וספר. לא הניח שום ספר שהביא לו איזה מחבר, ללא הבדל, מבלי שיוסיף עליו הגהותיו, הערותיו והארותיו. דבריו במקצועות התורה ובספרי מחברים, שנאמרו ונרשמו מפיו דרך־אגב ובאופן מקרי, יש בהם לא השלמות ומילואים בלבד, אלא לפעמים הם מהווים חבורים שלמים ונפרדים, בעלי משקל מיוחד לעצמם.

האדר"ת היה מחונן גם כבעל „עט סופר מהיר" ונוסף לחידושי תורתו המצויים והמובאים בספרי מחברים, השאיר אחריו כתבים מרובים במקצועות־תורה המכילים חיבורים שלמים רבי איכות וכמות. כתבי־היד החזיקו קרוב למאה ספרי־גליונות מכורכים על ענינים שבתלמוד ונושאי כליו. בין חיבוריו יש לציין במיוחד את הספרים: „אהלי דוד"; „מטעי הדר" ו„השיב דבר" המכילים תשובות האדר"ת בשאלות וסוגיות בהוראה. חמשה כרכים „גפן אדרת" על הבבלי והירושלמי, חבור גדול בכמה כרכים בשם „סדרי המועדות" על הלכות החגים, חבור גדול על הרמב"ם בשם „מעש למלך", חבורים על ארבעת חלקי השלחן־ערוך, „ציונים לתורה" — והוא כעין מסורת הש"ס, „כלי הרועים" (כדוגמת "מלא הרועים") על אגדות חז"ל, חבור מיוחד על המשניות, הגהות והערות על הירושלמי, טורים, רמב"ם ועוד ועוד.

בצדקתו וצניעותו של האדר"ת לא היה מעונין במיוחד לפרסם בחייו שום ספר מכתביו המרובים ורק מקצת מן המקצת הופיעו ממנו בהערות והשלמות לספרי מחברים וגם מחקרים תורניים במאספים וקובצים תורניים המהווים „שבלים מלאות וטובות" בשדה הספרות הרבנית. מאמריו המועטים שפרסם בעלום־שם בשנתון התלמודי מדעי „כנסת הגדולה" של הרה"ח יצחק סובאלסקי, בעניני „סדר הדורות" העירו תשומת לבם של חכמי־ישראל נודעים, החוקרים הידועים יעקב רייפמאנן ו־א.. ה. ווייס. התענינו באופן מיוחד לדעת מי הוא החכם האלמוני שכתבם וכשנודע להם ע"י העורך שהוא הוא הרב האדר"ת מפוניבזש החלו להחליף אתו מכתבים בענינים תלמודיים שהם ענין לחוקרי קדמוניות בשדה תולדות התנאים והאמוראים.

מלבד הרשימות והמחקרים שכתב בהזדמנויות שבין גברא וגברא, יש לציין את חיבוריו השלימים שיצאו לאור־בחייו והוא: „עובר אורח" שנדפס בסוף

הספר „אורחות חיים" החדש, תרנ"ט; הערות והגהות על ספר „יד־החזקה" לרמב"ם שיצא־לאור בתר"ס (הוצאת ודפוס רוזנקרנץ בווילנה), וביחוד קונטרסו הידוע „זכר למקדש" שהדפיס בשנת תר"ן ושתכנו היא שמצות „הקהל" — חובה הוא גם בימינו. מספרים, שלפני הדפסתו היה הקונטרס לעיני הגאון הידוע ר' יוסף־דוב סולובייציק רבה של בריסק דליטא. וכשעבר על הקונטרס, תוך כדי עיונו התרשם ממנו מאד, ומבלי שידע לכתחילה מי הוא מחברו אמר שמתוך כתלי חיבורו ניכר שהוא אחד מגדולי התורה.

בעל האדר"ת היה ידוע גם כצדיק תמים, עדין־הנפש ואציל־הרוח, זהיר וזריז ובעל יד פתוחה לכל דבר שבצדקה, מתרחק מפרסום ויוהרא, שמח בחלקו, מקבל כל אדם בסבר פנים יפות, ועל הכל שקדן גדול בתורה ובעבודה כל ימי חייו מילדותו עד יומו האחרון.

בהתנהגותו היה יורשו הרוחני של אביו הגאון ר' בנימין שהיה מכונה „בנימין הצדיק", והיה רב בקהלות זאמוט ואח"כ רב־אב"ד בווילקומיר, שמעודו לא היה ישן כל הלילה ואף לא אכל סעודת קבע לפני סיום מסכתא.

ר' אליהו־דוד נולד לאביו בפיקעלן בשנת תר"ב או תר"ג, תאומים לאחיו הצעיר ממנו, ר' צבי יהודה שהיה אח"כ אב"ד ליגום. שם משפחתו היה רבינוביץ, אך מסיבת התאומים הוסיפו להם את השם „תאומים".

למרות צניעותו וזהירותו של בעל האדר"ת שלא להתבלט ביותר ברבים, התפרסם עוד בהיותו אברך כגדול בתורה ויודעי־חן ראו בו את הגאון של הדור. בשנת תרל"ד, והוא רק בן ל"א, היה לרב־אב"ד בקהלת פוניב'ז החשובה. היה בזה משום חידוש, שאברך שלא שימש עוד בהוראה כרב ועדיין הוא סמוך על שלחן חותנו בעירים יתקבל בתור אב"ד אצלם. הדבר הורם על־נס בשבועון העברי „הלבנון" הכותב: ש„בחירתו היתה לפי רצון נכבדי העיר שהפצירו בו לקבל המשרה על שכמו, יען כי ידעו מראש אשר לא בנקל ישיגו רב כמוהו, בקי בש"ס בבלי וירושלמי ופוסקים ושו"ת, ואיש תם וישר ובעל מדות טובות, מה להם לבקש עצות מרחוק אם תכון להם מקרוב".

בעל האדר"ת הצטיין בתור רב־אב"ד ורועה רוחני מאין כמוהו. בכל פשטותו וענוות צדקותו הכירו

בו בני העיר פוניבזש שאיש מורם שוכן בקרבם והיו סרים למשמעתו בעניני דת והנהגת העיר ללא כפיה ומיקוח. כי „הנהגת רבנותו כהנהגתו הפרטית היתה מלאה תמיד נעימות ורוך, עדינות ואצילות הנפש ורחוק היה מכל ההתהדרות". ונוסף עוד „סגולה נפלאה היתה לנפש הגדולה הזאת, שהלבבות היו פונים אליה, גם טרם שהיו יכולים להביא בחשבון למה הם עורגים". היה רחוק מהשתררות ובכל זאת הטיל מרות. בצוואתו שהשאיר אחריו כתב: „ביחוד אין רצוני כלל להשתרר על זולתי יהיה מי שיהיה איש או אשה, גדול או קטן, יודע ספר או בור, ומה שעשיתי לפעמים כעין השתררות, היה זה למורת רוחי, ובשביל עבודת הצבור המוטלת עלי ולבי חלל בקרבי על אונסי כזה" (מן הספר „אדר היקר" תולדותיו והליכותיו בקודש, שחיבר חתנו הגאון ר' אברהם יצחק הכהן זצ"ל).

בשנת תרנ"ג איווה למושב לו את קהלת „מיר עיר־התורה", שאם כי קטנה היתה בהרבה מפוניבז', אבל הוא העדיפה בגלל היותה „עיר־התורה", ובשל הישיבה המפורסמת אצלה כל השנים, ורצה לשבת בעיירה שקטה זו מאשר בטרדי דמתא של פוניבז'. לפי הזמנת פרנסי קהלת מיר ששלחו לו כתב רבנות לבוא אליהם, נתמנה אחרי פטירת רבם הגאון ר' יום־טוב ליפמאן הכהן באסלאבסקי בעל „מלבושי יום־טוב".

עצם הסכמתו והבטחתו לקהלת מיר עוררה סערה גדולה בקרב מנהיגי פוניביז'. בשערי „המליץ" (1893 מס. 207) הם התריעו על כך באופן חריף מאד. ב„מכתב גלוי של ראשי ק"ק פוניבז' לעדה הקדושה בעיר מיר" נאמרו דברים אלה:

„הננו דוברים היום באזניכם את דברינו האחרונים הנאמרים באמת וצדק... דעו לכם אחים, כי אף אם כוונתכם רצויה, אבל פעולתכם בלתי רצויה לבקש גדולה לעצמכם באופן רחוק ונפלא מכם ולהתכבד בקלון עיר וקהלה חשובה ומפורסמת בישראל, ואשר תדע להוקיר את כבודה מכל יקר ולהגן על ראש כל מחמדותיה ביתרון הכשרון ורב עצה. למה לכם להרגיז את מנוחת רבנו פעם בפעם על ידי מכתביכם התכופים, חלילה לכם נכבדים להתלונן לפניו ולצער את כבודו במידה רבה כזאת... ולו ראיתם את הנעשה ביום אחד כאשר נפוצה השמועה בעיר, כי נכון רבנו

לעזוב אותנו, עם כל הכבודה אשר לפניו, אז נקהלו קהל גדול על־יד ביתו וכרגע הותרו הרצועות זנותקו החבילות אשר על צרורו וחפציו וכליו הושבו על כנם למקומם הראשון, כי אז נוכחתם לדעת, אשר אך לחינם תכאיבו את נפשו היפה בערעוריכם וטענותיכם הפונים אליו ישר והם לא יצדקו... בכל אופן שיהיה, לא נעזוב את רבנו ללכת מאתנו וכל איש מבני עירנו לא ירים את ידו ואת רגלו לנגוע אף באחד הפכים הקטנים אשר בביתו לטלטלו החוצה... ואנחנו תפלה לה׳ כי גפן האדרת אשר בכרמנו ישגשג וישלח פארותיו עד למרחוק. עוד ישמחנו וישביענו מפרי תנובתו לאורך ימים טובים ומתוקנים״.

ברם, לא הועיל דבר. בעל האדר״ת לא רצה לשנות מהבטחתו שהבטיח לאנשי מיר, שהוא מוכן לשבת בה על כסא־הרבנות ולמרות ההפצרות המרובות של בני קהלת פוניבז׳ הוא עקר דירתו ומקום כהונתו ל„מיר עיר־התורה״ שם כהן ברבנות עד שנת תרס״א. ומשם עלה לארץ־ישראל, להיותו ליד הגאון ר׳ שמואל סאלאנט, רב־אב״ד לעדת האשכנזים בירושלים עיר הקודש.

תקופת הרבנות במיר היתה תקופה פוריה בחיין של האדר״ת. ניתנה לו היכולת והיה סיפק בידו להתרכז ולהשקיע עצמו בלימודיו, ומספר עצום של חד״ת, הגהות, והערותיו, השלמותיו לש״ס, רמב״ם, הטור ש״ע, שו״ת ולכל מקצועות התורה שייכים לתקופה זו. חידושיו והגהותיו על הירושלמי הופיעו בהוצאת ה„ירושלמי״ הנהדרת והמושלמת שיצא בשנת תרפ״ב, בדפוס והוצאות „ראם״ בווילנה. הגהותיו וחידושיו על הטור הופיעו זה מקרוב בהוצאת „אל המקורות״, זזכו לתשומת־לב גדולה בעולם התורה. לימודו בשלחן־ערוך—אורח־חיים היה עושה בצוותא עם חתנו הגאון ר׳ אברהם־יצחק הכהן (אב״ד בויסק) שהיה בא להתארח אצל חותנו במיר. בזמן ישיבתו במיר היה בעל האדר״ת גם בקשרים עם הגאון ר׳ חיים־לייב טיקטינסקי הר״מ הראשי בישיבת מיר, ועם בנו הרב הגדול ר׳ אברהם. לפי תקנה שהיתה קיימת לא היתה לרבנים כל שייכות לישיבה, הן בניהולה והן במתן שעורים לבני־הישיבה. אולם, הגאון ר׳ חיים־לייב היה נוהג כלפיו כדרך שנהגו בהגאון בעל „מלבושי יום־טוב״ לכבדו בשעור פומבי בישיבה בהתחלת ה„זמן״ (פתיחתא) בנוכחותו. זכך היה נוכח בעל האדר״ת בשעורו הראשון של הגאון רבי חיים־לייב בכל „זמן״.

לימים, כשנפטר הג״ר חיים־לייב (תרנ״ט) נשאר בנו ר׳ אברהם בתפקידו הקודם כר״ם־שני וכמנהל זמני של הישיבה, בהסכמתו נבחר לתפקיד ר״ם ראשי ומנהל הישיבה הגאון ראב״ק רב בציכנובצה הגאון החריף הידוע ר׳ אליהו־ברוך קאמיי הציכנובצה (פלך גרודנה) כשנתיים ראו זה את זה האדר״ת וראב״ק במיר עיר־התורה: הראשון כאב״ד והשני כר״מ והיו נקראים בצבור „שני צנתרי דדהבא״.

בתרנ״ד בקש ר׳ שמואל מסאלאנט מראשי המוסדות והכוללים בירושלים, לשחררו, בגלל זקנתו המופלגת, מתפקידו כרב ראשי לאשכנזים בעיה״ק, זלמנות במקומו רב גדול בתורה ובמעשים טובים, התנהל מו״מ ממושך עם גדולי ישראל שבגולה, ועל דעת הגאון ר׳ חיים־עוזר גרודזנסקי מווילנא נבחר ר׳ אליהו־דוד ממיר לרבה של ירושלים *).

באדר תרס״א עלה ארצה ומשלחות הבית־דין, הישיבות וראשי המוסדות באו לקראתו ליפו, משם עלה ירושלימה וקהל רב יצא לקראתו למוצא, בשנים המעטות שהיה בירושלים נתחבב על כל החוגים, ובמזגו הטוב הצליח לשים קץ לריב בין הפרושים והחסידים בעניני השחיטה, וקבע ועד שחיטה מאוחד לכל עדות האשכנזים, הוא עסק גם בצרכי־צבור והיה גבאי ראשון של בקור־חולים.

בארבע שנות כהונתו כרב בירושלים (תרס״א—תרס״ה), עם שעברו עליו ימים רבים בחולשת הגוף, תיקן תיקונים וחיזק את מוסדות התורה והחסד שבעיה״ק, ביחוד דאג להחזקת התלמוד תורה הכללית „עץ חיים״

*) ר״ש סלאנט הוציא כרוז לקראת בואו של האדר״ת ביום א׳ כ״ו באדר תרס״א, ובו הוא מפליג בשבחו בדברים אלו:
„את שאהבה נפשי מצאתי בו גדול בתורה וצדיק ובעל מדות תרומיות המכשירות אותו לכהונתו — על כן לימיני הושבתיהו ובכל עניני הצבור שתפתיהו. והננו כמוני כמוהו לכל דברי הקהלה בכל מילי דשמייא ומילי דמתא, והנני מקוה, כי כל יודעי שמי ומכירי כמוני יוקירו ויכבדו את שם ידיד וחברי הרב הגאון האדר״ת שליט״א, לפנות אל שנינו בכל אשר ידרש להם, והיה זה שלום מציון וברכה מירושלים, כעתירת החותם בברכה נאדר בקודש לפ״ק שמואל סלאנט״.
(לפי הצפירה 1901, גליון 77).

ו„ישיבת עץ־חיים" הגדולה. והוא עסק הרבה לטובת הישוב בעיר. סידר השגחה קפדנית על המידות והמשקלות של החנוונים והסוחרים, וכן הקים רשת־השגחה על המאפיות שלא יאפו בתנורים גם מיני מזונות ממולאים בשר או גבינה בשעות אפיית הלחם, ושיבדקו את הקמח לפני אפייתו מחשש תולעים.

במזגו הטוב הצליח לשים קץ לריב בין הפרושים והחסידים בעניני השחיטה וקבע ועד שחיטה מאוחד לכל עדת האשכנזים. בירושלים לא היו עירובין ואסור היה לטלטל בשכונות החדשות שנבנו מחוץ לחומת העיר, והוא התקין עירובין בכל השכונות ולימד את אנשי השכונות להתקין עירובין כדת וכדין ואף שילם מכספו את כל ההוצאות הכרוכות בתיקון ובפיקוח על העירובין הוא היה משתף את בני הישיבות במפעלים הדתיים בעיר והטיל עליהם תפקידים מתוך דאגה שלא ינוכה מתמיכתם מקופת הישיבה בשל טרחתם זו.

האדר"ת תיכנן עם הרב ר' יחיאל מיכל טיקוצינסקי ראש הת"ת וישיבת „עץ חיים", לערוך ולהדפיס „לוחות ירושלים" עם מנהגי בית־הכנסת, שהכנסתם הוקדשה לטובת מוסדות התורה והחסד שבעיר. מגמתו בהפצת ה„לוחות" היתה בחינת „שליחי האגרות" לפנים, שיידעו כל בני ישראל בתפוצה שהם תלויים בקביעות חגים ומועדים במנהג ירושלים עיה"ק, מרכז היהדות כולה.

בתו, בת־שבע (אלטה) נישאה להרב ר' אברהם־יצחק הכהן קוק, הרב הראשי לא"י. אחרי פטירתה נשא את בת אחיו (תאומו של האדר"ת, הרב צבי־יהודה). בניו הם: מרדכי, רפאל, לוי, בנימין, אברהם־משה (חתן הרב אליהו עקיבא רבינוביץ בעל „הפלס" מפולטבה) וישראל שמעון לשעבר נשיא מועצת „בתים".

נפטר בירושלים בג' אדר א' תרס"ה. נקבר ליד קברו של ר' משה־יהושע יהודה־לייב דיסקין, מבריסק־דליטא, זצ"ל. לפני פטירתו צווה שלא לומר עליו שום שבחים, מלבד „שכל ימיו התאמץ להיות יהודי כשר". בעזבונו נשארו כמאה קונטרסים של חידושי־תורה בכתב־יד ואף פרסם חדושים רבים בקבצים תורניים. בהסכמות והערות לספרי מחברים שונים ובעילום־שם.

חתנו מרן הגאון ר' אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל חיבר ספר לזכר האדר"ת המכיל רעיונות ורשמיו לתולדותיו, בשם „אדר היקר".

הרב ר' ראובן גליק

הגאון ר' אליהו־ברוך (קאמאי) זצ"ל

מרן הגאון ר' אליהו־ברוך זצ"ל נולד בשנת ת"ר בעיר טלז לאביו הרה"ג ר' אברהם זצ"ל, נכדו של החסיד הגאון ר' אברהם ז"ל בעל „מעלות התורה" ואחיו של הגר"א זי"ע. אמו היתה הרבנית מרת חנה ז"ל בת הגאון ר' ברוך זצ"ל, בנו של הגביר הגאון ר' ביניש, (נקרא ר' ביניש ניישטאטער).

רבנו ז"ל נתיתם מאביו בהיותו עוד ילד בן שנ־תיים ואמו נישאת להגאון ר' חיים־זאב יפה זצ"ל, ר"מ בעיר ראסין, נין ונכד של הגאון ר' מרדכי יפה בעל „הלבושים". אביו חורגו, ר' חיים־זאב, גידלו וחינכו כבן. בהגיעו לגיל עשר, נפטר ר' צבי בשקוד, והעיר קבלה את בנו ר' חיים־זאב לאב"ד ואתו עבר לשקוד גם אליהו ברוך. בהיותו בן שבע־עשרה שנה נשא ר' אליהו ברוך לאשה את בת אביו־חורגו והתישב בשקוד, עסק בתורה בשקידה, ושמו נתפרסם בכל ערי הסביבה. בשנת תרכ"ח נפטר חותנו ר' חיים־זאב, ור' אליהו־ברוך נתקבל לאב"ד במקומו, ועסק בתורה ושמו הולך וגדול. בשנת תרל"ח נסע לבריסק־דליטא, להת־ראות את הגאון ר' יוסף־דוב הלוי זצ"ל, שהכיר בו והודיע עליו ברבים שהוא אחד מגדולי־ישראל. בעת ההיא באו אנשי עיר קרליץ ובקשו את ר' יוסף־דוב שימליץ בפניהם על רב גדול, והוא ענה להם: „ר' אליהו ברוך הוא הגדול". בכך נתמנה לרב בקרליץ וישב בה שבע שנים. משם עבר לעיר וועקשנא שבזמוט כאב"ד, וישב שם שלש שנים, ואח"כ בעיר צ'כנובצי, עד שנת תרנ"ט, שאז נתקבל לר"מ בעיר מיר, וישב בה שתי שנים, יחד עם הגאון אדר"ת זצ"ל, שהיה אב"ד. בשנת תרס"א עלה הגאון האדר"ת לארצנו הקדושה ואנשי עיר מיר הכתירו את ר' אליהו־ברוך לאב"ד ור"מ, והוא כהן בתפקידו עד שנת תרע"ז, נפטר ביום י"ב תמוז תרע"ז, במינסק, שבא לשם להתרפא, ושם מנוחתו כבוד.

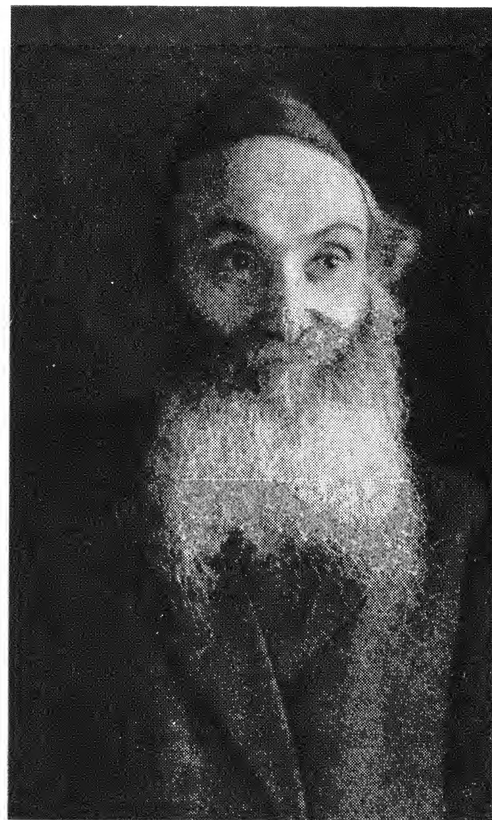
הגאון רא"ב זצ"ל הצטיין בבקיאותו בהאחרונים והיה מגדולי בעלי־הפלפול. מקצת מגדולתו בתורה נראה בספר „ברית מלה". שנדפס בשנת תרס"ז, ובו קונטרס של רבינו ז"ל על הלכות מליחה, והוא דוגמא, לדעת מה גדול היה בחריפות ועמקות בתורה.

הרב ר' אלחנן סורוצקין

מרן הג"ר אברהם צבי קאמאי

אב"ד ור"מ מיר הי"ד

הגאון ר' אברהם צבי הירש קאמאי, רבה האחרון של מיר (עיר ה„שלום" או ה־„עולם" ברוסית), נולד בשנת תר"ך בערך בעיר שקוד, אשר בליטא, לאביו הגאון האדיר, רבי אליהו ברוך קאמאי זצ"ל, מגדולי הרבנים וראשי הישיבות בדור העבר. משפחת קאמאי מתיחסת על משפחת הגר"א מווילנא (מצאצאי אחי הגר"א ר' אברהם זצ"ל בעל מעלות התורה") — 14 דורות של רבנים.

הרב ר' אברהם צבי הירש קאמאי

בהיותו בנו הבכור של הגאון ר' אלי' ברוך וחלש הגוף, לא שלחו אביו ללמוד בישיבה מחוץ לעירו והוא קיבל את הדרכתו בתורה וביראת שמים בבית הוריו בשקוד, איפה שכהן הגרא"ב כרב העיר באותו זמן ואח"כ בקרליץ, מקום רבנותו השניה של הגרא"ב. מעטות הן הידיעות על ימי צעירותו ובחרותו, אבל ידוע, כי לא מש מאהלה של תורה ולא פסיק פומיה מגירסא במשך הרבה שנים ושמו יצא לשם ולתהלה בעולם הלומדים כעלוי עצום, חריף ובקי בש"ס ופוסקים. וכשנפטר בשנת תרמ"ז (ש"ב, בשנת השלשים לחייו), הגאון הצעיר ר' שלמה זלמן אבעל זצ"ל (גיסו של הגר"ש שקאפף זצ"ל) אחד מראשי ישיבת טלז, בשנים הראשונות להווסדה, מסרו לו את כתבי־ידיו בהלכה שנשארו אחריו לבקורת ולעריכה. הערותיו לספר שנקרא „בית שלמה" (נדפס בשנת תרנ"ג) רבו עד לחיבור שלם וחלק מהן נדפסו בסוף הספר.

לאחר בואו בברית הנשואין עם בת בע"ב אמיד ות"ח גדול, הר"ר משה גורודנסקי ז"ל המשיך לשבת באהלה של תורה ועשה ימים כלילות עליה וכשירד מעל שולחן חותנו לא רצה לקבל עליו עול רבנות ובחר להתפרנס מבית מסחר לרפואות (בית מרקחת) שפתח בעיר קיידאן ושנוהל בעיקר ע"י זוגתו הרבנית. רק לעתים רחוקות עזר לה בהכנת הרפואות ומכירתם. וגם אז לא הפסיק מלימודו ו„בין גברא לגברא" עיין בגמרא.

נכבדי העיר קיידאן (ע"י קובנה), לרבות הנכרים והאצילים (בין לקוחותיו היה גם ראש הממשלה ברוסיה הצארית סטוליפין, ה„פריץ" של קיידאן) העדיפו לקנות את רפואותיהם אצל הרב הצדיק ה„רוקח", מתוך אמונה שה„תרופה" הנעשית על ידו, יש בה גם משום סגולה, להביא מזור ומרפא לחולה המקבל אותה — דבר שהיה לו למורת רוח.

אחרי פטירת הרב של קיידאן, שהי' מתיעץ עמו, בהיותו בחיים, בכל דבר הקשה באו"ה ודת ודין, נתנה כל עדת קיידאן את עיניה בה„רוקח", לשימו אלוף

לראשה ולמנותו כרב ואב"ד בקהלה מפוארה זו. הרב ר' אברהם צבי הירש, שכל ימיו ברח מהרבנות ומהכבוד לא רצה לכתחילה לשמוע, אפילו להצעה זו וטען שכבר עברו עליו רוב שנותיו כאדם „פשוט" ורווקה ואין בדעתו לתת על שכמו, לעת זקנתו, עול של הנהגת עיר, אבל רבו עליו הפצרותיהם של בני העיר והמשפחה הוא ניאות לקבל את משרת הרבנות בתנאי שלא יעשנה קרדום לחפור בה ושגם להבא יתפרנס מבית מסחרו — בית המרקחת.

לאחר כמה שנות ישיבה בקיידאן כרב העיר נאלץ לקחת את מקל הנדודים, בראש הגולים — מגורשי קידאן והערים הסמוכות לספר — גבול רוסיה וגרמניה עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כשנחשדו היהודים בריגול לטובת הגרמנים ע"י שלטונות הצבא הרוסי שבקשו לחפות על תבוסתם הגדולה בעלילות שוא על עם עני ודל. לאחרי נידודים וטלטולים הגיע עם משפחתו לעיר ברדיאנסק באוקריינא, איפה שישב עם משפחתו כ„פליט" בשעת המלחמה.

אביו הגאון ר' אלי' ברוך זצ"ל נשאר במיר וכאשר חלה יצא למינסק לבקר אצל רופאים. באופן פלא וב„חצות הלילה" הרגיש הרב ראצ"ה בברדיאנסק הרחוקה, כי קרבו ימי אביו למות ובאין שום ידיעה או שמועה יצא באורח פתאומי למינסק, דרך רחוקה ומשובשת בגיסות, בעיצומם של ימי המלחמה ועוד היה סיפק בידו לראות את אביו גאון ישראל ברגעיו האחרונים לפני הסתלקותו. הוא היה מספר, כי דרכו של הגרא"ב היה ללמוד בכל יום פרשה א' מפרשת השבוע ובאותו יום שנפטר ביקש שיתנו לו חומש, כדי ללמוד בו את פרקו. כשנתן לו את החומש פתח הגרא"ב את החומש והתחיל ללמוד בפרשת אחרי מות, כשהעיר לו, כי פרשת השבוע היא אחרת, ענה לו הגרא"ב כי הוא יודע ע"ז והמשיך ללמוד באחרי מות...

פטירתו של הגרא"ב עשתה רושם אדיר והשרתה אבל כבד בעולם היהודי ובהלויתו השתתפו רבבות אלפי ישראל ובתוכם כל גדולי הדור ומאות רבנים שגרו כ„פליטים" במינסק ובתוכם, הגה"ח סולובייצ'יק, הגר"ר שפירא מוואלאזין, הגרא"ד שפירא מקובנה וכו' ובמעמד כל הקהל העצום ועל דעת כל גדולי הדור וקהלת מיר הכריז הגאון ר' אליעזר רבינוביץ אב"ד מינסק על הכתרתו של הרב ר' אברהם צבי הירש קאמאי, רבה של קיידאן, לאב"ד ור"מ דמיר.

כאמור היה הראצ"ה בורח מן הכבוד ומן הרבנות, אבל לא מן האחריות וכשהוטלה עליו המשרה הגדולה והאחראית של רבנות מיר ומלוי מקום אביו, לא חזר כבר לביתו לברדיאנסק ובעוד העיר נתונה במצור ובטווח מערכות המלחמה יצא אליה להתישב בה והתענה בכל אשר התענו תושביה, גלמוד במשך כמה שנים, עד אשר הגיעו מרוסיה הרבנית ובנותיה. ביתו, בית הרב הגדול היה פתוח לרווחה לכל עובר אורח ועם שוך הקרבות וחזירת הישיבה מגלותה למיר, גם מקום ללון לבחורים.

בשנת תרפ"א חזרה הישיבה הגדולה מרוסיה הסובייטית אחרי שהיתה זמן מה באופן זמני בפולטבה, בראשות גיסו הגאון ר' אליעזר יהודה פינקל שליט"א ובמשך שנים מספר התפתחה ונתפרסמה כהישיבה הגדולה ביותר בפולין ובכל העולם ומנתה יותר מ־400 תלמידים מכל קצוי תבל. מיום בואה למיר ועד צאתה ממנה ללא שוב, כשנכבשה העיר ע"י הבולשביקים בשנת ת"ש, הגיד הגראצ"ה שעור בכל יום שלישי בשבוע לפני כל התלמידים. שעוריו היו מלאכת מחשבת של חריפות ובקיאות מפליאה, טיול על פני הש"ס לאורך ורוחב, בתפיסה מהירה ופלפולא חריפתא, שקהל התלמידים לא היה יכול, ברוב המקרים, להדביק אותו ולצעוד אתו עד הסוף, והחוט היה נפסק באמצע... תשובותיו בהלכה מאידך היו חפשים מכל פלפולים, והצטיינו בעמקות ובקיאות וירידה לעומק הדין לאסוקי שמעתתא אליבא דיהלכתא, כתשובות גדולי האחרונים בדורות הקודמים, עמודי ההוראה בישראל.

גם בהיותו כבר רב וראש ישיבה מפורסם, אשר מאות רבנים ות"ח בכל העולם מנו את עצמם על תלמידיו לא הבליט את עצמו ואת עמדתו וכרע וכאח התהלך עם כל א' וא' מהתלמידים והבעה"ב בעיר. לא קרא לשום אדם „תלמיד", ולא השתמש לצורכו בהם וגם אז הסתיר את עצמו ואת גאונותו ומכש"כ את צדקותו. הוא סלד מן הפרסומת ומשאון הרחוב וההמון. היה איסטניס ובעל נפש עדינה וזכה, שלא סבל שום התנשאות ומחלוקת, היה ממעט בדיבור וכמעט שקולו לא היה נשמע. קבל את כל אדם בסבר פנים יפות ומאירות. למרות שכל ימיו היה מדוכא ביסורים ומכאובים קשים לא נשמעה מפיו אנחה או תלונה וקבל הכל באהבה ובפנים יפות ומעולם לא הראה שום סימן של קפידא ולא הרים קולו על מישהו. היה בקי בהוויות

העולם ועד לכל, פקח וחכם, ועם זה תם וישר ובר לבב. כאשר מישהוא היה אומר לפניו איזה חידוש בחד"ת היה שומע את הדברים בענין רב ולא ניסה מעולם לסתור או להפריך את החידוש, באמרו: „איך אפשר להרוס ולסתור את אשר בנה מי שהוא בעמל רב וזה כל חלקו בעמלו".

וכגאונותו בתורה כן גאונותו ביראה ובמעשים, בהתנהגותו ובהליכות־חייו. ההלכה הפסוקה ורוחה היתה נר לרגליו, שאין לרגש ולנטיה העצמית שליטה עליה. אחד מתלמידי הישיבה בא לפניו ובקש ממנו עזרה למטרה חשובה וגדולה, הרב נתן לו איזה סכום לצורך זה, שלא היה בו כדי לפתור את הבעיה. התלמיד ביקש ממנו שיבטיח לו להשתדל להשיג את הנשאר והוא סירב וכששאל לו התלמיד לסיבת סירובו לתת לו הבטחה ע"ז אמר לו: אתה יודע מה פירוש הדבר של „להשתדל"? עמד והוציא מסכת גיטין והראה לו בדף ל' את דברי הגמ' „ההוא דאמר להו אי לא פייסנא לה עד תלתין יומין ליהוי גיטא, אזל פייסא ולא איפייסא" אמר רב יוסף מי יהיב לה תרקבא דדינרא ולא איפייסא" — אתה רואה — מה משמעותה של דיבור והבטחה לפי השקפת חז"ל ואיך אוכל להבטיח „להשתדל", מי יכול להגדיר עד היכן חיוב השתדלות מגיע.

פעם אסרו הרופאים על אחותו (הרבנית הצדקת מלכה ע"ה — אשת הגרא"י פינקל שליט"א) לצום ביוהכ"פ. לפני הצום נכנס אצלה לבקרה וראה שהיא מצטערת מאד על זה שהיא לא תוכל לצום ביום הקדוש נענה ואמר לה „אם ברצונך אני מוכן להתחלף אתך ולתת לך את המצוה של ה„תענית" שלי ביוהכ"פ תמורת האכילה שתאכלי ביוהכ"פ עם תוספת של כמה מצוות מצדי"...

הוא היה יושב אהל שלא מש מד' אמות של הלכה וכמעט שלא יצא מביתו, פרט לתפילה בצבור בהיכל הישיבה. פעם הלך לטייל בעיר עם א' מתלמידיו והלה גילה לתמהונו כי הרב איננו מתמצא בשבילי העיר. הרב הרגיש בזה ואמר לו בצחוק: נהירים לי שבילי דמיר כשבילי דרקיעא... ועם כל זה היה ער ולבו פתוח לכל עניני העיר וצרכיה, טיפל במסירות בהחזקת הת"ת והישיבה הקטנה והשתדל שבראש הקהלה יבחרו ויעמדו חרדים לדבר ה', שומרי תורה ומצוה. למרות שלא

היה נוסע לכינוסים ואסיפות השונים שהתקיימו מזמן לזמן היה בקי בכל הענינים שעמדו על הפרק ונקט עמדה ברורה כלפיהם. פעם בא לידו קובץ בשם „אלטנילאנד" (ע"ש ספרו של ד"ר הרצל ע"ד מדינת היהודים) נענה ואמר: נכון הדבר שארץ־ישראל היא „על תנאי לאנד" בתנאי קודם למעשה של „אם בחוקתי תלכו". היה מאוהדי ונאמני אגו"י וחתם תמיד על כל הקריאות של הרבנים לתמוך באגו"י בימי בחירות וכדומה.

אחרי פטירת ה„חפץ חיים" זצוק"ל החל הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל להתיעץ אתו בכל הענינים החשובים העומדים על הפרק שצפו בעולם היהדות החרדית ועל הקו"ק האחרונים היה מעמיד אותו בין החותמים הראשונים.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה נפלה מיר לידי השלטון הסובייטי והישיבה גמרה אומר לעבור לווילנא, שהיתה עדיין חפשית למחצה בליטא העצמאית — החליט הרב כי הוא ישאר יחד עם בני עדתו ויתענה עמהם כאשר הם יתענו. בקיץ תש"א נכבשה העיר ע"י קלגסי היטלר הארורים ומיד החלו הנגישות והרדיפות וביום י"ח מרחשון תש"ב הוצאו להורג כ־2,300 יהודים — תושבי העיר מיר, אנשים ונשים וטף ורבם הגאון הצדיק רבי אברהם צבי הירש קאמאי הי"ד בראשם. ועד ראיה מספר על המעמד הנורא הזה בדברים האלה: „בשעה שאספו את כל יושבי העיר —היהודים בשוק ומשם הובילו אותם באוטומובילים אל הבורות אשר חפרו להם מחוץ לעיר, אמר הרב זצ"ל אל כל היהודים בעוד שעמדו בשוק: „קבלו את כל זה באהבה" כמו התנא ר' עקיבא שקיים בשעה האחרונה את ה„בכל נפשך" אפילו נוטל את נפשך (מפי הרב ר' זלמן מירנקר שהיה נוכח בשעת המעשה והצליח לברוח משדה ההריגה ברגע האחרון). בשחיטה זו נהרגו גם חתניו הרב ר' חיים יצחק קאפלאן והר"ר שמעון לוין הי"ד ובתו טייבא הי"ד ובר"ח אלול תש"ב נהרגה הרבנית מרת שרה ביילא ובתם מרים הי"ד שנחבאו בעת השחיטה הראשונה בארמון הנסיך מירסקי.

כל כתבי־היד המרובים של הרב נשרפו יחד עם כל בתי הכנסת בעיר ורק חידושים בודדים „אפס קצהו" נמצאים בידי חתנו הרה"ג ר' דוב סוקולובסק בירושלים. (המודיע, י"ט השון תש"ך).

ח. ברלס

קהלת מיר בתקופת „ועדי הארצות"

במערכת השלטון האוטונומי, שקיימה והחזיקה בו יהדות פולין כ־185 שנה (משנת 1580 עד 1764) ובליטא — 141 שנה (משנת 1623 עד 1764), נתייחד מקום חשוב במעלה לקהלת מיר, שנעשתה גם מרכז סילוקין למסים שהטילו על האוכלוסיה היהודית. בתחילה לא נחשב קומץ היהודים „אנשי מיר" לקהלה בפני עצמה, והם נצטרפו לקהלת נשוויז שהיתה סמוכה לה. אולם, משנת תל"ג (1673) ואילך, תפסו „ירידי מיר" מקום חשוב ומוכן לפרעון חובות מסים ו„חשבונות המדינה" של הקהלות, שהיו שולחים את „האלופים הקצינים והרוזנים" להסדיר את התשלומים ולחלק את מעמסת המסים מתקופה לתקופה, מאסיפה לאסיפה. נראה, שמיר נעשתה אז מרכז מסחרי לכל הגליל, והירידים שהתקיימו בה פעמיים בשנה, בקיץ ובחורף, עלו בחשיבות הכלכלית על הירידים בעיירות קאפוליה, סטולוביץ וכד'.

„ועדי הארצות" נוסדו לכתחילה מתוך הכ־ח ליצור מרכז לדיונים ולמו"מ בין הקהלות בענינים המשקיים שנבעו מגביית המסים, שהטילו המלך והשלטונות בסכומים כוללים על כל היהודים בערים ובכפרים. השפעתם של „ועדי הארצות" שהשתתפו בהם באי־כח הקהלות הראשיות ורבניהן, היתה עצומה ופעולתם התפשטה על כל שטחי החיים היהודיים, בקבעם תקנות ומנהגים שהקהלות קיימו וקבלו עליהן. באסיפות נדונו כל הענינים הנוגעים בסדרי החיים הפנימיים של הקהלות: בחירת ראשי־הקהל, הדיינים והגבאים; עניני חינוך בישיבות ותלמוד־תורה; עניני פרנסה וכלכלה: חכירות ו„חזקה", מסחר ומלאכה, והכרעות בסכסוכים של „השגת גבול". התקנות והמנהגים, ערכי המוסר והמשפט שנתחשלו באסיפות, קבעו את דמות היהדות בגולת פולין וליטא לדורות.

„ועד ד' ארצות" נוסד בשנת שמ"א (1581) והשתתפו בכינוסיו שהתקיימו פעמיים בשנה הקהלות הראשיות של פוזנא, קרקא, לבוב ובריסק־דליטא. במרוצת השנים חלו שנויים הרבה בהרכבו. קהלות ליטא, שהיו מיוצגות במשך יובל שנים, ב„ועד ד' הארצות" נפרדו והתפלגו, לאחר שנעשו מרכזים כלכליים ורוחניים לעצמן, שמנהגים ושיטות נתגבשו בהן עד שהיה הכרח לקבוע מוסד ארגוני מתאים לאורח־החיים המיוחד להן. מכאן יסודו של „ועד מדינת ליטא" באסיפת ראשי הקהלות בט' אלול שפ"ג (1623) בבריסק־דליטא, העיר הראשית בליטא בימים ההם. ב„ועד מדינת ליטא" השתתפו בתחלה קהלות בריסק, הורודנא ופינסק ולאחר 30 שנה (תי"ב — 1687), הוסכם באסיפה על מעמד קהלת וילנא, שיהיה לה „ר"מ (ראש מדינה) באסיפות וועד המדינה" בזכות שווה, ובשנת תנ"א (1691) נתייחד מקום גם לקהלת סלוצק בועד־המדינה, שפעולתו וסמכותו הקיפו את חמש הגלילות בליטא. ועד־המדינה התכנס לסירוגין, פעם בשנתיים או בשלוש שנים, באחת הקהלות ובכינוסיו השתתפו כ־15 „ראשי־מדינה", שהצטרפו להם הרבנים הראשיים. סדר־היום היה ערוך וקבוע, בתחלה דנו ב„סיכומים וחשבונות המדינה" („תקציב" בלשון זמננו), ובהמשך המושב נדונו הסעיפים על משפטים וסכסוכים, עניני חינוך וצדקה, מנהגים ותקנות.

לאחר שנפרדה מדינת ליטא מ„ועד ד' ארצות" (פולין, ליטא, רוסיה, וואלין) קבע הסיים הפולני את מס־הגולגולת שהוטל על היהודים בשני סכומים נפרדים, אחד ליהודי פולין ואחד ליהודי ליטא, שנעשו חטיבות מיוחדות לענין מסים, אע"פ שבענינים פוליטיים נצטרפה ליטא לפולין. נטל המסים גדל וגבר מתקופה לתקופה לפי החלטות הסיים, ובמשך 130 שנה עלה פי 11 בהערכתו, והסתכם:

בשנת ש"נ	(1590)	בפולין	20000 זה'	בליטא	6000 זה'
" שפ"ו	(1626)	"	36000 "	"	12000 "
" שע"ז	(1717)	"	220000 "	"	60000 "

אכן, „ועד מדינת ליטא" שהיה קיים 138 שנה, משנת שפ"ג עד תקכ"א, הקיף בפעולתו לא רק את חלוקת המסים לגלילות ולעיירות בלבד, אלא את כל מערכת החיים היהודיים בקהלות שהתאגדו בו, ובמוסד האו־טונומיה היהודית הזאת תפסה מיר מקום חשוב.

בתחלה השתייכה מיר, מבחינה המינהלית, לגליל נשביז, שהיתה „בגבולין והסביבות ק"ק בריסק" לפי תקנות ועד המדינה משנת שפ"ג (1623) באסיפת בריסק־דליטא. נראים הדברים, שהיתה אז אחד הישובים (הכפרים) שנספחו לעיר הסמוכה; אולם ברבות הימים התפתחה מיר והיתה לקהלה עצמאית, ואף אסיפות ועד־המדינה („התוועדות" בלשון הפנקסים) התקיימו בה פעמיים. אולם, בעיקר נתייחדה מיר כמקום כינוס של „האסיפות הקטנות" שהתקיימו בקהלות הגליל בין האסיפות של ועד־המדינה, בימי הירידים; ב„כינוסי־הביניים„ דנו בעיקר בעניני מסים וחשבונות המדינה. „יריד מיר" שהתקיים פעמיים בשנה, בקיץ ובחורף, נעשה מאז מקום־סילוקין של חובות הקהלות לועד־המדינה, שנציגיו ישבו בקביעות במיר לשם זה.

הישוב היהודי במיר שהיה בתחלה קטן ודל, נספח בחשבונות המסים לק"ק נשביז. בפנקסי „ועד מדינת ליטא" נזכר לראשונה שם מ י ר באסיפת הועד בסעלץ בשנת תכ"ב (1662) בפירוט „הסכום הנעשה ונגמר הי' (היום) יו' (יום) ב' י"א חשון תכ"ב" שהוטל על הקהלות, וביניהן „ק"ק נעשוויז עם אנשי מיר אר־בעים ג"ל (גראש ליטא))". הרי, שהיהודים שהתגוררו במיר היו נספחים, במובן המינהלי, לנעשוויז. כך נזכרה מיר, כנספחת לנעשוויז, גם באסיפות זאבלודובי, תכ"ד (1664), בה נזכר גם גביית חוב לאחד מתושבי מיר („ונוכה להם שני מאות זהו' עבור עסק הירש (היורש ? מן מיר")‎; בועד חאמסק, תכ"ז (1667) בפירוט „סכום הריסטר... אדר תכ"ז — ...ק"ק נעשוויז עם מ י ר שני זהו'...".

אכן, במרוצת הימים גדל, כנראה, הישוב היהודי במיר, בגלל היריד שהתכנס בה פעמיים בשנה, ושהיו באים אליו סוחרים ואנשי־מעשה לשם מיקח־וממכר של סחורות ותוצרת מכל הגליל. באסיפת ועד סעלץ, ת"ל (1670), כבר נזכר יריד מיר בתור מקום־סילוקין של חובות המדינה מכל הקהלות, באופן מרוכז. וכך נאמר בנוגע לחובות שקבעו להם זמן־פרעון ביריד מיר:

„...לק"ק בריסק... עוד מן חמשים סכומו' שגובים לע"ע במדינה ביריד מיר שני בחורף תל"א ל' (לפ"ק) אלף ומאתים זהו'. עוד יתן להם נאמן המדינה מן הגביו' אלף ומאתים זהו' חמשים סכומות ביריד מיר הנ"ל במזומנים אלף זהו' פול'. עוד מחוייבי' המדינה לשלם להם ביריד מיר ראשון בקיץ תל"א ל' סך ארבעת אלפים חמשה ושבעים זהו'. וזהו מחויב להע־מיד להם האלוף (ה)נאמן המדינה הראש מוהר"ר יוסף ר"ד והמדינה מחויבי' לעשות גבי' על זה".,
„...לק"ק הוראדנא... גם סולקו חמשים סכומו' שנגבה ביריד מיר בחורף תל"א ל'.
„...לק"ק פינסק... גם סולקו חמשים סכומו' ש־ביריד מיר שני בחורף תל"א ל'.

„...לזכרון: ששים שאק לי' (ליטא) מחוייבים ק"ק פינסק לשלם להאלוף נאמן המדינה יצ"ו ביריד מיר הנ"ל.

„...לזכרון: שנ"ח (שנשאר חייב) נעשוויז עם מיר ג"ז (ג' זהוב) וח' (וחצי).

„..: סכום המדינה בוועד ת"ל: ערך גולגולת (מס גולגולת) נעשוויז עם מיר שני זהו'; ערך פאווראטני (מס מיוחד) נעשוויז יד"ז (י"ד זהו') מיר טו"ז (ט"ו זהו')".

בוועד סעלץ, תל"ג (1673) בו נאשר „סכום ה־ריסטר" של מסי־המדינה עד לשנת תל"ו, בא גם סדר התשלומין של החובות לקהלות בריסק, פינסק וכו' לתקופת השנים:

„...לק"ק בריסק ...האלוף הראש נאמן המדינה יצ"ו מחוייב לשלם לכל שנה עבור המדינה יצ"ו סך שני אלפים זהו' ומאתים וחמשים זהו' פו' במזומנים דוק' (דווקא) בלי שום דחייה בעולם, דהיינו החצי ביריד מ י ר שני בחורף תל"ה ל' ורביעי הנשאר בקיץ תל"ד ל' וכן בכל יריד מיר כנ"ל עם הוועד כנ"ל רצופים.

„...לק"ק פינסק (נ"ח מאלף סכומו') חייבים לשלם ...דהיינו חלק רביעי יריד מ י ר שני בחורף תל"ד ל' וחלק רביעי ביריד מ י ר בקיץ תל"ד ל' ורביעית ביריד מ י ר שני בחורף תל"ה ל' ורביעי הנשאר ביריד מ י ר בקיץ תל"ה ל'. נ"ח ס"ה קע"ב זהו'..."

השוואת המס שהוטל על מיר מראה שמספר התו־שבים היהודים גדל בה כמספרם בנעשוויז הגדולה ממנה, וכי מיר נעשתה מרכז חשוב לדיונים בין נציגי הקהלות שנתאספו ביריד, פעמיים בשנה, וקבעו הערכות, גבו חובות וחתמו שט"ח וכתבי התחייבות שהיו שרירים וקיימים על הקהלות בכל המדינה. לירידי מיר נודעת,

איפוא, חשיבות מיוחדת בחיי היהודים בליטא, בדומה ליריד גראמניץ בפולין.

באסיפת ועד סעלץ, תמ"ד (1684) נקבע בקשר למעמדה של מיר כמרכז לסילוקין וחשבונות בין הקהלות, זכותם ותקציבם של „המנהיגים וראשי הקהלות" היוצאים כשליחי צבור לירידים:

„...המנהיגים שישלחו מראשי הקהלות יצ"ו לירידים אינם רשאים ליקח שום שכירות בעולם בחרם, רק מנהיג א' פעם א' בשנה ב י ר י ד מ י ר בקיץ תמיד בכל יריד הנ"ל עד וועד הבע"ל אי"ה, מכל קהלה מנהיג א' לברר וללבן כל החשבונו' מדינה... וירשמו כל החשבונו' הנ"ל ביריד הנ"ל דברים כ־הוויתן ויבואו על החתום המנהיגים הנ"ל שם ביריד הנ"ל...

...תמיד בכל יריד מ י ר בקיץ מדי שנה בשנה עד וועד להבא אי"ה יהי' נגבה שם חמשים סכומות מדינה לפרעון... ולא יקובל בחשבון אם לא ע"פ הכתב מאלופי הדיינים שבירידי' או בקהלו' שנסתלק החוב ונכתב קבלה על גוף הש"ח (השטר־חוב)".

תפקידם של המנהיגים וראשי־הקהלות היה, איפוא, שלא על מנת לקבל פרס והיו חסים על ממונו של משלם־המסים שלא יבוזבז בהוצאות אפילו בזמן נסיעות בעסקי צבור לירידי מיר.

על רבוי הישוב היהודי במיר אפשר לעמוד ע"פ חשבונות נטל המסים על הקהלה, שהלך ורב משנה לשנה, בעוד אשר בועד סעלץ, תל"ג, היה הסכום על „ק"ק נעשוויז עם מ י ר חמשה וארבעים זהו'", נרשמו ב„ריסטר" לאחר 20 שנה סכומים גדולים על מיר בלבד:

בשנת תמ"ז	(וועד קרינקי)	...מ י ר	עשרים ג"פ (גראש פול')
" תנ"א	(וועד חאמסק)	"	עשרים "
" תנ"ב	(וועד אולקניק)	"	שלוש מאות שלשים ושלשה זהו'
" תס"א	(אסיפת חאמסק)	"	מאה וששה עשר זהו' („ע"ז ניתן אסיגנ' לרוזני קציני ק"ק הוראדנא")
" תע"ג	(אסיפת בריסק־דליטא)	"	תשע־מאות וחמשים זהו'
" תע"ד	(אסיפת ווילנא)	"	תשע מאות זהו', מ י ר שלוש מאות זהו'
" ת"פ	(וועד אמדור)	"	תשע מאות זהו', מ י ר ארבע מאות וחמשים זהו'
" תפ"א	(וועד חאמסק)	"	שני מאות וארבעים זהו', נ"ש לב' זמנים...
" תפ"ו	(וועד חאמסק)	"	ואוסקוליט שמונה מאות ועשרים זהו'
" ת"צ	(וועד חאמסק)	"	שמונה מאות זהו', מ י ר שני מאות וחמשים זהו'
" תצ"א	(וועד הוראדנא)	"	תשע מאות זהו', מ י ר שני מאות וחמשים זהו'
" תצ"ט	(וועד חאמסק)	"	שמונה מאות וששים זהו', מ י ר שלש מאות ועשרה זהו'
" ת"ק	(וועד חאמסק)	"	שמונה מאות וחמשים זהו'
" תק"ד	(אסיפת סעלץ)	"	אלף קס"ו זהו'

אשורה של מיר בתור קהלה עצמאית לכל דבר לא בא אלא בועד סלוצק תקכ"א, שדנו בו בענינים ש־עמדו ברומו של עולם ותקנו בו תקנות מכריעות בחיי הקהלות, וביניהן הוחלט ע"פ בקשת:

„...האלופים הרוזנים, אפרתים ופרתמים, מנהלי קרתא ק"ק מיר יצ"ו... רבתי בעם רבתי בדעות וכולו שבחא אות בהוי', ושלא יהיו מוכף כייפי לאיזה (ו) קהלה מקהלות הראשיות; ובכן מעתה ועד עולם קהלה מיוחדת בפני עצמה, מחמת שהיא עיר המהוללה, חכמתה בחוץ תרונה, ובאלו אמרו מקדימין לברכה ברכת השבח, ואין לשום קהלה מקהלות הראשיות שום ממשלה ושליטה על ק"ק מ י ר יצ"ו הנ"ל, ותהיה קהלה בפני עצמה כמו ק"ק מינסק, והרב הגאון ש־יתקבל לקהלתה אין צריך לקבל הרשאה משום בית־דין מקהלות הראשיות במדינתנו".

ועל החתום באו:

„ביום ג' ד' מנחם אב תקכ"א פה ק"ק סלוצק בועד הקודש" — הראשים האלופים מבריסק־דליטא, פינסק, הוראדנא, ווילנא, סלוצק.

התעודה הועתקה בגוף הכתב שנחתם ע"י „הרבנים הגאונים המפורסמים, ראשים ונגידים קצינים דראשי הקהלות הנ"ל —— נאום אלחנן בן יצחק אייזיק יצ"ו מווילנא, המוכתר לע"ע לסופר מדינה רבה דסביבות ליטא, והעתיק מפנקס ישן משה בא"א מהרא"ל זלה"ה שמש ונאמן דק"ק מ י ר".

אולם, גם בשנים שקדמו להחלטה זו נתקיימו במיר אסיפות והתוועדויות של ראשי המדינות, לא רק בעניני מסים וארנוניות וחלוקתם, אלא גם בשאלות דת וכל־

כלה, מנהגים ותקנות, שחלו על כל הקהלות בליטא. אסיפות המדינה שנתקיימו במיר היו:

ועד מיר שבט תנ״ז (1697) — **תעודה על דיוני האסיפה שהתקיימה במיר בעניני הסדר המסים וגבייתם נשתמרה והועתקה „אות באות... ע״י שאול בלא״א הרב הגדול מוהרכ״א ספרא דדייני׳ ק״ק בריסק דליטא יצ״ו״, וזו לשונה:**

„באשר המפורסמות א״צ (אין צריכין) ראי׳ מגודל הלחץ זו הדחק של המדינה יצ״ו מהגזבר יר״ה ומה־רפרנדי ומכומרים ומשאר בע״ח (בעלי־חובות) פריצים האצים ונוגשים לכלל המדינה. וראה ראינו שרבים מתפרצים ופורקים מעליהם עול מסים וארנוניות וכרגא

היריד במיר / דער מירער יריד

דמלכא ואינם משגיחים לסלק הגביות המגיע עליהם (מהם) וא״א להוציא ע״פ כפיות, באשר שכל א׳ וא׳ מציל עצמו ע״י שררה רבים ונכבדים כמה דאפשר, וע״י זה עלו והשתרגו עלינו החובות וא״א לצאת ידי חובתנו לסלק (מס) גלגולת להגזבר יר״ה ופאווראטניש ושאר בע״ח מדינה, ויש לחוש שלא תיפול איזו חורבה בזה. — בכן אנחנו הח״מ ראינו לגדור פרצות הדור ולעשות גדר ותקנה להוראות שעה למיגדר מילתא לעשות סדר נכון להבא, מהיו׳ עד וועד המדינה שיהי׳ אי״ה במדינתנו, וכי הוא זה:

כל הקראבקיש *) שבכל הגלילו׳ משועבד מעכשיו על פרעון גביות מדינה גלגולת פאווראטניש וסכומים הנעשה כהיו׳, שאין ביד שום גליל להשכיר הק־ראבקי לשום אדם בעולם, כ״א שיקבל עליו השוכר לסלק הגביות מדינה מגעות הראשונים של הקראבקי. ובחרם גדול חרם יב״ן (יהושע בן נון), על השוחטים שבכל מקום, שלא לשחוט צאן ובקר ועוף עד שיראו המנהיגי׳ מראה מקום ממעות הראשונים של הקראבקי על סילוק הגביות כנ״ל. ואין ביד שום אדם להחליט הקראבקי על איזה חוב אחר ואף על שכירות רח״ש, ואף כל השעבודים שיש כבר ביד איזה אדם בעולם יהי׳ מה שיהי׳ באיזה אופן שיהי׳, הרי השעבוד ההוא בטל לגמרי, ואין תוקף לשעבוד ההוא כלל, באשר שע״פ פנקס המדינה משועבדין הקראבקיי על מדינה ודין קדימה יש להם, ובמקום שלא יהיה קראפקי עד היום הזה, גזירתנו בחרם עליהם שמחויבים לעשות קראפקי תכף על פרעון גביות המדינה בלי שום חילוקים ודחיות ואמתלא בעולם, גם מחויבים כל ראשי הקהלות ליתן חרם בביה״כ בכל ערב ר״ח (ראש־חודש) על הגלילות המסרבים ופורקים מעליהם עול מסים וגלגולת וגביות מדינה ולפרוש בשם המנ־היגים ההם שהמה מוחרמים ומנודים ומופ־רשים מכל ק״י (קהל ישראל) שלא לצרפם למנין ולשום דבר שבקדושה, ושלא להתחתן עמהם, ושלא לימול את בניהם ולהבדילם מקהל הגולה, שיהי׳ להם לאות ולמשמרת לבני מרי ולמזכרת עון להם ולזרעם אחריהם. והחרם הנ״ל מחויבים ליתן בראשי הקהלות גם בכל תענית צבור, גם לפרסם קלונם ברבים להח־רים אותם כנ״ל בכל הירידים קודם קבלת שבת. וגזירתנו על הדיינים שבירידים שמחויבים לעמוד בפרץ ולגזור אומר להכריז חרם כנ״ל, ואם גם בזה לא יווסרו, אזי ניתן רשות והרמנא לכל בר

*) קראבקי = מס הבשר, שנגבה ע״י הקהלה.

ישראל לירד לחייו של המנהיגים הדרים בכפרים ועיירות ע״פ חזקת שלהם ולהוסיף על האורנדי שלו ולהוציא המחי׳ מידו, ואל יחשב לכיעור כי הכי דיינין לי׳ ולכל אלמי׳ דכוותי׳. וגם ניתן רשות והרמנא להגובה אשר יהי׳ נבחר מאתנו כהיום שיבחור לעצמו אנשים בטוחים בע״ס שיסלקו המה כל הגביות עד וועד הגדול שיהי׳ אי״ה במדינתנו. ואף רשות בידו לוותר החומש מהסכום של אותן בע״ח, דהיינו מה שיהי׳ נרשם בקהלתם בפחות חומש, ואותו החומש יהי׳ הפסד של הקהלה ההיא, וא״צ לקבל מהם רק ארבעה חלקים שסלקו ליד הגובה, ואותו אדם שיסלק הגביות מדינה ויהי׳ לו פטור מהגובה אזי יהי׳ יוצא ונכנס בשלום, ואין ביד שום אדם לעקל מחמת חובות הקהלה שלו מחמת שום חוב יהי׳ מה שיהי׳ באיזה אופן שיהי׳ ונקי יהי׳ לכל דבר. ואותו כתב פטור שיתן לו הגובה יהי׳ לו כל תוקף כאילו הי׳ בידו פטור מכל הרוזנים ראשי הקהלות יצ״ו. גם יהי׳ לאותו בע״ס פטור מראשי הגלילו׳ שלו שא״צ לצ״ד כלל לפני הראשי׳ ומנהיגי׳ של הגליל, ואם יהי׳ להם דבר משפט ידונו בזבל״א וזבל״א בצירוף ה״ה הרב מקהלה ההיא. וגם הגלילות מחויבי׳ ליתן סכומם דוקא ליד הגובה, ואם יתן לשום אדם אחר יהי׳ מה שיהי׳ ולא יהי׳ בידו קוויט מהגובה, אזי אבד מעותיו ומחויב לשלם פעם שנית ליד הגובה דוקא כל סך המגיע ממנו.

כל הנ״ל ודמע״ל עלה ונגמר באסיפה פה ק״ק מיר. דברי הרוזני׳ הקציני׳ ראשי המדינו׳ המבוררי׳ לאסיפה פה היו׳ יו׳ א׳ י״ג שבט ת״ן זיין ל׳.

נא׳ צבי הירש בא״א כהר״ר שלום ז״ל מלובלין
ונא׳ מרדכי בלא״א המנוח החסיד מוהר״ר מרדכי וועלי זלה״ה

ונא׳ מנחם מנדל בלא״א מוהר״ר יצחק שליט״א
ונא׳ מנחם מן בלא״א הר״ר גרשון זלה״ה מווילנא
ונא׳ ארי׳ המכונה ליב בא״א מו׳ המפורסם יהודא ז״ל
ונא׳ משה בלא״א מוהר״ר צבי הירש ז״ל מזיא״...

תקנות השלטון האוטונומי של „ועד המדינה" היו יעילות ותקיפות לגבייה בכח החרם שהוטל על העבריינים, ושהיה מוציא את האדם מכלל החיים וקהל־ישראל „שלא לצרפם למנין, שלא להתחתן בהם ושלא לימול את בניהם ולהבדילם מקהל הגולה, להם ולזרעם אחריהם". נשק החרם היה פוגע במסרבים ללא תקנה, עד שנאלצו להשמע ולמלא את ההחלטות, ובכך הועילו חכמים בתקנתם, ללא אמצעי משטרה ומאסר כלל. החלטות האסיפה הנ״ל במיר מוכיחה הרבה על אורח החיים וההווי של הקהלות בימים ההם.

בשבט תס״ב (1702) התקיימה במיר אסיפת המדינה, בעת צרה ומצוקה בגלל מלחמת שוודיה ורוסיה („מלחמת הצפון" בלשון הפנקסים). שפעת הקלגסין שפשטו בעיירות ליטא ופולין עשו שמות בקהלות, החרימו וגזלו רכוש, וכל החיים הכלכליים השתבשו. באסיפת „רוזני וקציני ראשי הקהלות" נרשמו חשבונות מפורטים של החובות של ק״ק בריסק, הוראדנא, פינסק, ווילנא, סלוצק, מינסק, נאווארדאק, סלאנימא, פאלוצק ודיסנא, זיטל, דווארץ, בעליצא, נעשוויז, מוציט, סטאלאוויטש, מוש, קראשין וכו׳ ונקבעו סדרים לגבייה ולתשלומין. על המצב שנוצר באותם הימים אפשר לעמוד מן הדברים שנאמרו באסיפה זו:

„אנחנו ח״מ, המבוררי׳ מרוזני קציני ראשי הקהלות יצ״ו נתוועדנו יחד להשגיח בעצם השגחה פרטית על כלל מדינתנו יצ״ו, באשר שראה ראינו גודל הרפתקאות ועמוסי התלאות והצרות צרו׳ (צרורות) דעדו על כלל מדינתנו יצ״ו מבע״ח פריצים עריצים הנוגשים אצים, והאחרון הכביד בעלי הגלגולי׳ שנתגלגלו על כלל המדינה ופאווראטנש שבסיבת הדבר הזה המדינה סגורה ומסוגרת אין יוצא ואין בא, וההוצאו׳ והשחדים בעו״ה עולים יותר מגוף החובו׳...

בכן מחויבי׳ כל הקהלות וגלילות ויחידים לסלק כל הנ״ל בלי שום דחי׳ ועיכוב כלל בכל כפיות ונגישות ועיקולים אף יחיד בעד רבים ובחומרי חרמות ושמתות ולשומע יונעם... (כאן בא פירוט החשבונות לפי הק״ק והגלילות). כל הנ״ל נעשה לכל תוקף ועוז לצרכי המדינה... פה באסיפת המבוררי׳ מרוזני קציני ראשי הקהלו׳ היו׳ יו׳ ה׳ י״א שבט תס״ב לפ״ק פה ק״ק מיר יצ״ו."

האסיפה הנ״ל נמשכה, כנראה, שבועות, ונעשה „חשבון צדק עם האלופים ראשי מנהיגי ק״ק מיר יצ״ו" שנחתם „בט״ו שבט תס״ב ל׳ פה ק״ק מיר יצ״ו". הבאים על החתום בתעודות הנ״ל שונים לפי שמות המשתתפים בישיבות.

בעוד אשר עיקר הדיונים שבאסיפות מיר היו בעניני מסים וארנוניות, סילוקין וגביות וכ׳, הנה היתה רוח אחרת בהתוועדות שנתקיימה במיר בש׳ תקי״ב (1752). נראה, שהקהלה גדלה באוכלוסיתה ובחשיבותה, ובאסיפה השתתפו „רוזני אלופי וקציני" הקהלות הראשיות: בריסק־דליטא, פינסק, הוראדנא, סלוצק, ווילנא — ונתקבלו בה תקנות לחיזוק המוסר („למנוע נשים מלכת בבתי גויים עם סחורות לסחור לבדן" וכ׳)

תעודה שנשתמרה מהתוועדות זו של מיר, ככתבה וכלשונה:

„ראשית חכמה יראת ה׳. כבר שקדו חכמים וגאונים הקודמים בתקנתם וגדרו גדרים ועשו סייגים, למנוע אותן הנשים ללכת בבתי גוים עם איזה סחורות כנזכר בכמה וועדים שעברו. וכהיום רבו שנים והלכו דורות, שזה יותר משלשים שנה שלא הי׳ התועדות המדינה. גלל כן רבו כמו רבו הרבה מתפרצין בכל הקהלות, שהפקירו נשותיהן ממש ועשו לעצמם פרנסה מזה לפרנס אנשי ביתם ובניהן קרובין לממזרים. נוסף לזה שמקפחין פרנסת כמה וכמה בע״ב וסוחרים דכל שאר קהלות בדעתם הקלות, ואין יד הקהלה משגת לענוש אותם, באשר שהמה כמעט רוב מנין ורובא דרובא. יש להם יד ושם אצל השררות ובפלטרין וחצרות. ולא זו אף זו שמסיגין גבול ועוברין על דת בחילול שבתות ויו״ט עד שנוגעין בכל דת ישראל, כאשר עינינו ראו ולא זר. גלל כן באנו בתוקף גזירתנו בצירוף הב״ד של מעלה: ש־מהיום והלאה לא תלך שום אשה עם שום סחורה לבתי גוים או לאיזה כומר ושררה, ואף ב׳ או ג׳ ביחד בשום ענין ואופן בעולם. ומחויבין כל הקהלות ליתן השגחה לבטל המנהג הרע הזה. ושלא תהי׳ שום אשה רוכלת שקורין טענדלערקע באיזה קהלה במדינת ליטא והסרים למשמעתם. וליתן חרם הגדול ע״כ בעלי החנויות, שלא ליתן להם שום סחורה מאיזה חנות; גם הסוחרים לא יביאו לטענד־לירין שום סחורה. וכללא של דבר להעמיד ממונים בכל עיר ועיר בכל מקומות, שלא תלך שום אשה בשום ענין ואופן עם איזה סחורות לבתי גוים כנ״ל, ולבטל המנהג הרע ולשרש אחריו, שלא יזכר שם טענדלירין. ולהודפם ולגרשם ולהחרימם ולפ־רוש אותם מכל ק״י, ולאסור שידוכין ופשיטא שלא למול בניהם ולא לסדר להם קידושין ושלא לעמוד בד״א שלהם, עד שיקבלו ע״ע לבטל אומנות ההוא. ולא יזכר ולא יפקד שתצא אשה לבתי גוים. ורשות לבע״ב ההוא שיראה את הטענדלירין ליקח הסחורה לעצמו בלי שאלת רב וראש ודיין, ופשיטא לגרום לה היזק לקרוע ולקלקל הסחורה שלה בכל מה דאפשר לו לעשות דין לעצמו; ואדרבא מחויבין אלופי הקהל ודייני דכל קהלות לעמוד לימין צדקו ולהיות לעזר ולמסעוד בכדי להעמיד ביד המחזיק מיד הטענד־לירין. ומי ומי שלא יחזיק את הבע״ב, ואף שיהי׳ רק בשב ואל תעשה, אזי רשות נתונה לאיזה בע״ב מאיזה קהלה ליקח העתק מכתב הלזה, ורשות לו לעכב הסכום שלו ולא לילך אל השמאים ולא להגיב קרופקי ולא ליתן שום גביה עד שיעשו דין באותה טענדלירין ולהעמיד ביד המחזיק ע״פ הפקר ב״ד. ומחויבין השמשים לציית להיחיד בלי שום שאלת רב וראש ודיין בהעברת שמשות שלו, באופן להעמיד ביד המחזיק סחורות מהטענדלירין. ואף שיברר איזה בע״ב או סוחר שהסחורה שלו הוא שנתן ליד הטענד־לירין, אין בדבריו שום ממש, רק שתשאר ביד המחזיק ע״ד הפקר. ועל הא׳ השמשים להכריז בכל פעם שמברכין החודש, שלא ליתן שום סוחר או בעל חנות סחורתם להטענדלירין, וכאלו הניח מעותיו על קרן הצבי. גם בכל פעם בר״ה קודם תקיעת שופ־ מחויב להכריז בבהכ״נ הג׳, שלא תלך שום אשה לבתי גוים. ומי יודע ישוב וניחם ד׳ וימהר לקבץ נדחינו במהרה בימינו אמן סלה.

הכ״ד בתוקף ועוז מאתנו הרוזנים נגידים קציני ראשי מדינות ליטא יצ״ו, יום ב׳ ד׳ כסלו תקי״ב ל׳, בוועד קודש דק״ק מיר יצ״ו.

נאום ישראל בא״א מוהר״ר יונא כהנא ז״ל מבריסק
ונאום דוד באמ״ו הרב ה״ה מו״ה משה יצחק ז״ל מבריסק
ונאום צבי הירש בהרב הג׳ מוה׳ דובער ז״ל מפינסק
ונאום ישעי׳ בלא״א כמו״ה יצחק ז״ל מהוראדנא
ונאום שלמה בהרב מוה׳ חיים בהגאון ז״ל מהוראדנא
ונאום אברהם במוה׳ יצחק אייזיק ז״ל מפינסק
ונאום יהודא הנק׳ ליב ניידיש בא״א כמוה׳ יצחק מפינסק
ונאום דוד בא״א מו״ר ברוך הלוי זלה״ה מווילנא
ונאום אלי׳ במו״ה משה מייזליש מפינסק ה״ה מווילנא
ונאום יהודא ידיל בהק׳ מוה׳ אברהם הלוי הורוויץ זלה״ה מסלוצק
ונאום אשר זעליג בהרב הג׳ מו״ה יוסף ז״ל פריינקיל סו״ד מסלוצק״.

אחרי ענין איסור הרוכלות בא הדיון על ה„תעריף״ והערכת מס־הגולגולת, ובפנקס נרשמה התקנה הזאת:

ב״ה. רייסטר הטעריפש הערכות הגלגולת, אשר הע־ריכו רוזני נגידי קציני׳ הנבחרי׳ מקהלות הראשיות יצו׳, סך ששים אלפים זהו׳ פו׳, דהיינו ארבעים אלפים זהובי׳ לאדונינו השר הגדול החסיד שר צבא דמדינו׳ ליטא יר״ה, וסך עשרים אלפים זהו׳ פו׳ על דגל טרונבאל. ונעשה כדת וכתקון בהסכמות כל הרוזני׳ הנבחרים יצ״ו באסיפת הרוזני׳, הי׳ יו׳ א׳ ג׳ כסלו תקיבית״ל פה ק״ק מיר יצו׳.

(כאן בא פירוט כל הסכומים של מס־הגולגולת לפי הערים והקהלות).

*

הפולמוס של שני גדולי הדור במאה הי״ז, שפרץ בין ר׳ יהונתן איבשיץ, רבן של פראג, מיץ וקהלות אה״ו,

גדול בתורה ובקבלה (נפטר 1764) ובין הרה"ג ר' יעקב עמדן, בנו של „חכם-צבי", שכהן ברבנות בעיר עמדן (מכאן — שמו) והיה מפורסם כחריף ובקי וקנאי בדת (נפטר 1776), אותו סכסוך שהסעיר את קהלות ישראל בגרמניה, ליטא ופולין — בא לדיון באסיפת „ועד קודש ק"ק מיר יצ"ו" שהתקיימה בתקי"ב. השתתפו באספה „הרבנים, האלופים והרוזנים של הקהלות הראשיות: בריסק-דליטא, ווילנא, הוראדנא, סלוצק, פינסק" שהתייצבו לצדו של ר' יהונתן איבשיץ בסכסוך החריף נגד יריבו ר' יעקב עמדן, שמצא בקמיעותיו רמזים ונטיות לשבתי צבי. באותה אסיפת הוועד הוטל חרם על ר' יעקב עמדן ונדונו לשריפה כתבי הפולמוס והקטרוג שנתפרסמו נגד ר' יהונתן איבשיץ. וזו לשון התעודה שנכתבה באסיפת „ועד קודש" בח' כסלו תקי"ב, ונחתמה ע"י „יהודה ליב בהכ"ה הגאון המנוח מו"ה שלמה זלמן זל"ה, שמש ונאמן דק"ק מ י ר יצ"ו":

„ב"ה, ידו בכל חדרי התורה ארי שבחבורה גליין לי מטמרין, הילכתא ומתניתא, תוספתא, ספרא וספרי ועוף הפורח עליו נכוה בגחליו וזיקין דנור ובעורין, נזר החכמים מזרע הפרתמים, נהרין כנהר צפרין, תאין ומתכנשין כל אחשדרפני' אומ"י למחמי פום ממלל רברבן. נר מערב ואור מזרח ישיש כגבור (לרוץ) אורח לי' נמטי אפריון ה"ה הרב המובהק המאה"ג הגאון האמיתי החכם הכולל נ"י ע"ה פה"ח כש"ת מוהר"ר י ה ו נ ת ן גבר ענוותן, אב"ד ור"מ דק"ק א ו " ה למושב לו אשרי העם שככה לו.

שמועה שמענו ותרגז בטנינו לקול צללו שפתינו כי ציר בגוים שילח לאמר הנה ככל הגוים בית ישראל, כשועלים בחרבות נביאיך ישראל אשר נשיא יחטא ונעלם דבר מעיני העדה, חכמי חידה, ונעשית התורה כשתי תורות ונחלק ישראל לשתי חבורות, העברים עורים חצי העם מדברים יהודית, וחצי העם מדברים אשדודית, נחה ארם על אפרים ותצא המרכבה ממצרים. אוי לאזנים שכך שומעות, שומו שמים על זאת ושערו חרבו מאד. העבד ישראל אם יליד בית מדוע הי' לבז. אוי להם לבריות מעלבונה של תורה הסירו המצנפת והרימו העטרה וישלחו לאפם את הזמורה, לפני בני יון ובני קטורה וחשבנו למשפט לאמר אל ידע יהונתן זאת פן יעצב. אך אמרנו אולי ע"י זה תרבה המספחת. ומי כמוהו מורה דיעה ויבין שמועה וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליו במעלת חסידות וגדולת יחוסו ועוצם ענוותנותו ותוקף אמו־נתו. בכל מיני חכמות בקי, משנתו קב ונקי, ביראת ה' דבק וחושק, ובים התלמוד יצא לקראת הנשק. יודע להשיב לאפיקורסים, אלה ברכב ואלה בסוסים. אבדה עצתם ונסרחה חכמתם. צער לנו עליך יהונתן נעמת לנו מאד נפלאתה אהבתך לנו. איך נפלו הגבו־רים בתוך המלחמה, יהונתן על במותיך חלל. היהונתן ימות (ימו"ש) אשר עשה הישועה הגדול' הזאת ב־ישראל. אין זאת אלא תורה הפליא עצה הגדיל תושיה. אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים, קנאין פוגעין בו. היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו מטילי מום בקדשים, לכן קמנו ונתעורר לסכור פי דוברי שקר פרא בודד, ולא תהי זאת למכשול ולפוקה ולשומע יונעם ויחשב לו לצדקה. לכן אנו גוזרין בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאילתין ואנחנו מחרימין ומנדין ומקללין ומאררין את מי אשר ימלא את לבו לפצות פה במדינתינו מדינת ליטא נגד מורינו ורבינו הגאון מוהר"ר יהונתן נר"ו הנ"ל. וחלילה עוד לבא אחר המלך מאן מלכי רבנן וכו'. ומי אשר יפצה פיו לדבר סרה חלילה להוציא לעז בשום אופן וענין בעולם ובשום תחבולות, הן ע"י כתב הן בדיבור בשום אופן וענין, בו ארור, בו נדוי, בו שמתא בכל חומרי חרמות. והשומע ישכון בטח ושאנן כזית רענן. הכ"ד הבאים עה"ח הרבנים המ־אורות הגדולים ה"ה וגם הרוזנים רו"ט (ראשי טובי) קציני נגידי מדינות ליטא יצ"ו. היום יום ג' ה' כ ס ל ו ת ק י ב י ת " ל בוועד קודש פה ק"ק מ י ר יצ"ו.

נאום אברהם בהגאון מ' דוד מבית קאצענעלבויגין חו' בק"ק סלוצק

ונאום יצחק אברהם באמ"ו הג' המנוח מוהר"א הר"מ (מיכאל) חו' בגליל עליון יצ"ו

ונאום יהודא ספרא ודיינא דמתא דק"ק ווילנא הנבחר במקום רב מק"ק הנ"ל

ונאום ישראל ב"א מוהר"ר יונה הכהן מבריסק

ונאום דוד באמ"ו הרב ה"ה מוהר"ר משה יצחק זלה"ה מבריסק

ונאום ישעי' בלא"א כמ' יצחק זצ"ל מהוראדני

ונאו' שלמה בהרב (בהק') מוהר"ר חיים בהגאון ז"ל מהוראדני

ונאום אברהם בלא"א כמוהר"י אייזיק יצ"ו מפינסק

ונאו' יהודה הנקרא ליב בא"א הר"ר יצחק ז"ל ניידיש מפינסק

ונאו' דוד בא"א מוהר"ר ברוך הלוי זצלה"ה מווילנא

ונאו' אלי' ב"מ משה מירלש מפינסק ה"ה מווילנא

ונאו' יהודא יידל בהק' מוהר"ר אברהם הלוי הורוויץ ז"ל מסלוצק

ונאו' אשר זעליג בהרב הגדול מוהר"ר יוסף פרנק (פרענקל) סו"ד מסלוצק.

(היום יום ד' ו' כסלו תקי"ב לפ"ק פה ק"ק מ י ר יצ"ו ולראי' חתמתי נאם יהודה ליב בהכ"ה הגאון

המנוח מו"ה שלמה זלמן זל"ה שמש ונאמן דק"ק מ י ר יצ"ו)".

נפל בגורלה של מיר הזעירה להכניס ראשה „בין שני הרים גדולים" שנאחזו בסבך מחלוקת חריפה, ש־גרמה לידי פילוג מזעזע ביהדות אירופה, ולהכריע בה, „בחרם ובשמתא, בגזרת עירין ובמאמר קדישין". (אמנם, בכך לא סגי, ומצדדיו של ר' יעקב עמדן יצאו להגנתו, ואף הג' מוה"ר ר' אברהם קצנילנבויגן, הר' מסלוצק, הסתייג אח"כ וכתב מכתב לר' יעב"ץ בענין הקמיעות). „פנקס המדינה דק"ק מיר" נזכר גם בספר „דעת קדו־שים" לי"ט איזנשטט, אך לא נשאר לפליטה.

עיירת מ י ר, שבראשיתה היתה כפר נידח ונספח לקהלה הסמוכה לו, גדלה והתפתחה במשך דורות להיות מרכז רוחני וכלכלי לכל הגליל, מקום מועד לתורה ולמעשה, מפגש לנציגי הקהלות, רבניהן וקציניהן ש־שקלו וטרו, והכריעו בדברים שעמדו ברומו של עולם היהדות בתקופת האוטונומיה של „ועד ד' ארצת". מכאן נמשכה השרשרת עד „ י ש י ב ת מ י ר " המפורסמת, שהוציאה לה מוניטין בעולם היהודי וגידלה שני דורות של רבנים ותלמידי־חכמים, גדולי דעת ומדע, והיתה המשך היסטורי למסורת המפוארת של עיירה זו.

ב י ב ל י ו ג ר פ י ה

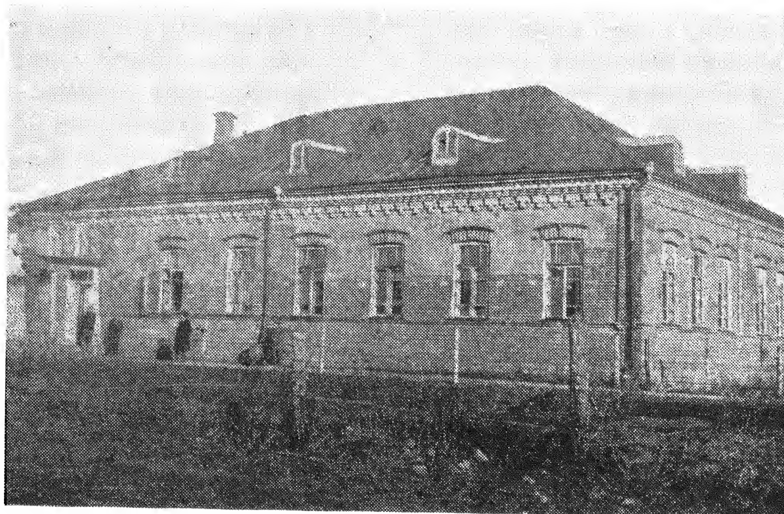
דברי ימי ישראל, גרץ, חלק ז'.
דברי ימי עם־עולם, ש. דובנוב.
פנקס מדינת ליטא, בעריכת ש. דובנוב, ברלין, תרפ"ה.
פנקס „ועד ד' ארצות", י. היילפרין, ירושלים, תש"ה.
העירונים והיהודים בפולין, א"נ פראנק, וארשה, 1921.
לוחות העדות — ר' יהונתן אייבשיץ.
עדות ביעקב — ר"י עמדן.
„חורב", כרך ב', ירושלים תרצ"ו (מילואים ל„פנקס ליטא", היילפרין).
„הפלס", תרס"א (מאמר הר' אדר"ת).
עיר תהלה, י"ל פיינשטין, וארשה, 1886.
קריה נאמנה, ש"י פין, ווילנא, תר"כ.
דעת קדושים — רי"ט אינזשטט.

מ. צינוביץ

לתולדות ישיבת מיר

א.

ישיבת מיר, השניה במעלה ובזמן לישיבת וואלוז׳ין, נוסדה בשנת תקע״ה, כ״ב שנה לאחר ייסודה של זו. גורם מכריע ליסוד הישיבה במיר שימשה, כפי הנראה, קריאתו של ר׳ חיים, מייסד ישיבת וואלוז׳ין, ש„ממנו יראו וכן יעשו גם אחרים״ לייסד בתי אולפנא לתורה ולתעודה, ושישיבתו תהיה סמל ודוגמה לבאות אחריה בגלילות ליטא ורוסיה־הלבנה. ואמנם הוקמו באותו זמן ישיב׳ת מחודשות בכמה

.. הישיבה — די ישיבה

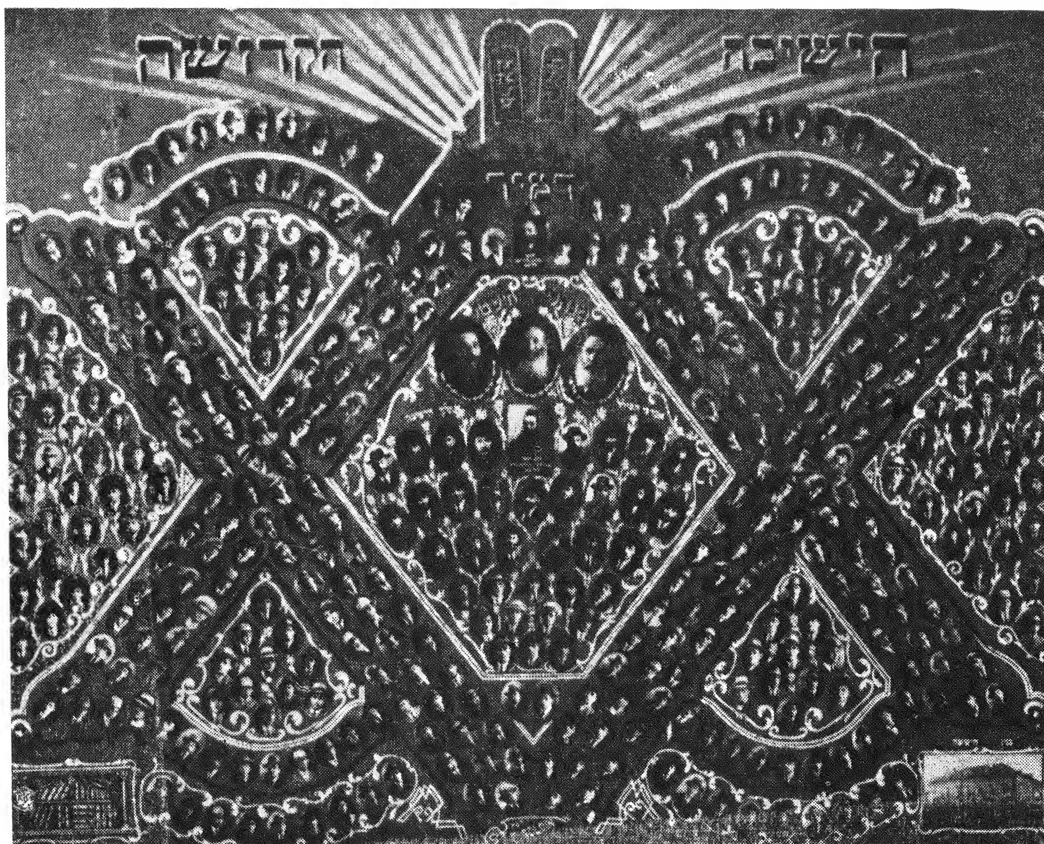
מקהילות ליטא החשובות: סלונים, ראזינוי, סלוצק ואף בוברויסק ועוד, אבל, הישיבה שנוסדה במיר עלתה על כולן.

מייסד הישיבה היה בעל־בית נכבד במיר, ר׳ שמואל ב״ר חיים טיקטינסקי, הוא שהביא כמה בחורים מהסביבה ולימדם תורה. בתחילה לא פילל שישיבתו תתגדל ותתפרסם כל־כך. הפירסום הרב ניתן לה ע״י בנו, ר׳ אברהם טיקטינסקי, שמילא מקום אביו עוד בחייו. ר׳ אברהם היה מגיד השיעורים והמנהל הכללי; אשתו היתה צופיה הליכות המסחר והוא התמסר לישיבה; אף הוא ביטל את „אכילת הימים״ בימות־החול. בתחילה היה מכלכל את בני הישיבה מרכושו הפרטי והיה בוחר לו לישיבתו את הבחורים המצויינים בתורה ומחוננים בכשרונותיהם, ובמשך הזמן סייעו לו בכלכלתם כמה מעשירי העיירה והסביבה.

בחיי ר׳ אברהם שימש כראש־ישיבה־שני וכמשגיח „החריף״ ר׳ ישראל הליר, אחי הגאונים ר׳ יחיאל, בעל „עמודי אור״ אב״ד הלוסק, וולקוביסק, סובאלק, ופלונגיאן, ור׳ יהושע אב״ד פאלאנגען וטעלז, שלמד בצעירותו אצל אחיו בישיבת מיר. ר׳ ישראל שהיה תלמידו של הגאון ר׳ חיים בוואלוז׳ין, היה צריך להדריך את בני הישיבה הצעירים בלימודי גפ״ת ובדברי ה„ראשונים״. בעזבונו נשאר חיבור גדול על כל מסכות הש״ס, שחידש כעת הגדת שיעוריו במיר ובמינסק. הוא נפטר בשנת תרכ״ד והוא רבה של קויידאנוב עיר־מולדתו. לאחר הרבה שנים הופיע מכל חבוריו ספרו „נחלת ישראל״ על מסכת בבא־קמא (פיעטרקוב, תרס״ט) והוא מעיד על חריפותו וגדלותו

ומאשר את קשריו לישיבת מיר.

מגדולי ישראל שלמד בישיבת מיר בתקופה ההיא יש לציין ר' נחום מהורודנא; שניים מנשבויז: ר' אברהם-יצחק, ראש-ישיבה בהורודנא, ואח"כ אב"ד בטרסטינה (מחוז ביאליסטוק) ור' שמואל גוטקיס, אב"ד קאפוליה; ר' יוס'ליה אב"ד סוקולקה וזבלודובה, חברו המובהק של הגאון ר' יצחק-אלחנן, והיתה לו ספרייה תורנית גדולה ומהוללה; ר' יצחק-אהרן

ישיבת מיר — מחזור 1932

רפופורט, מגיד בווילקומיר ובאחרית ימיו בירושלים.

ר' שמואל נפטר בשנת תקצ"ו בארץ רחוקה, בהונגריה, בהיותו לרגל מסחרו שם. באותה שנה מת גם ר' אברהם בנו, כבן ארבעים, שכיהן כראש-ישיבה שתים-עשרה שנה. הגאון ר' דוד אב"ד של נובהרדוק כותב עליו בספרו הידוע „גליא מסכת": „על פטירת הרב המופלג מו"ה אברהם מק"ק מיר שהחזיק ישיבה רבה, אשר נתאספו אליו תלמידים ממרחקים ועלו למספר יותר משנים-עשר מנינים כ"י, והרב הנ"ל היה משגיח בעינא פקיחא עליהם עד מאד בעסק ישיבת; והרבה מהם מצאו סימן טוב רב בלימודם אצלו וגדיים נעשו תישים וטלאים בעלי-קרניים" (חלק ההספדים).

אחרי פטירתם נשאר הצעיר במשפחה, ר' חיים-לייב, בנו של ר' שמואל. שהיה אז רך בשנים, בן שתים-עשרה, לפיכך נתמנה מנהל וראש-הישיבה ר' יוסף דוד אב"ד במיר, מגדולי הדור המפורסמים בליטא. ר' יוסף-דוד, שהיה ידוע בשמו „רבי דוד'ל מירער", עוד הגדיל את שם ישיבת מיר, שנחשבה כבר שנייה במעלה אחרי ישיבת-וואלוז'ין, שמרה על עמדתה החשובה הזאת עוד עשרות בשנים. ר' יוסף-דוד נפטר בשנת תר"ו, וכממלא מקומו ברבנות ובישיבה נתמנה בנו ר' משה-אברהם, שהיה אב"ד בז'טל. בינתיים עלה בנו של ר' שמואל (טיקטינסקי),

ר׳ חיים־לייב, לגדולה, ונתמנה לראש־ישיבה. מאז מתחילה תקופה חדשה בתולדות ישיבת מיר.

בימיו של ר׳ יוסף־דוד שימש כמשגיח וראש־ישיבה שני הרב ר׳ משה מירסקי, שבצעירותו למד בישיבת מיר והיה מבחירי תלמידיו של הגאון האב״ד והר״ם ר׳ יוסף־דוד. לאחר זמן, יצא ר״מ מירסקי את מיר ויסד לו ישיבה חדשה בנאשביז, שהיתה כעין סניף לישיבת מיר, ושם הרביץ תורה עשרות בשנים. (הסופר הידוע פאלק היילפרין, אף הוא יליד נאשביז, וגם הסופר יכנה״ז הנציחו את שם ר׳ משה בספורים ורשימות).

בנו של ר׳ משה, ר׳ ברוך אברהם מירסקי, נתעלה

הספד בלויתו של תלמיד ישיבה — א לויה פון א ישיבה־בחור

והיה לגדול בישראל. (היה רב בפורוזובה וז׳טל) ואף נעשה מגדולי חובבי־ציון והצטרף לתנועת „המזרחי" מיסודו של הרב י. י. ריינס מלידה.

על גדולי הרבנים המפורסמים שלמדו בישיבת מיר נמנה גם הרב ר׳ אברהם־יעקב גרשון לסר יליד מיר, אחד הראשונים בין גדולי רבני אמריקה, וממייסדי „אגודת הרבנים האורטודוקסים" באמריקה וקאנאדה.

ב.

ר׳ חיים־לייב טיקטינסקי, שקבע תקופה חדשה בישיבת מיר, גדל והתחנך בדראצ׳ין (הסמוכה לסלונים) וקיבל תורה מהרב הידוע ר׳ אלינקה שיק, בעל „עין אליהו" (אב״ד בליצה, ז׳אגר וקוברין). בהיותו בן עשרים, היה ר׳ חיים־לייב בקי בכל הש״ס והפוסקים. בשנת תר״י התחיל מגיד שיעורים לבני־הישיבה בכל יום ועובר אתם דף־גמרא לפי סדר הש״ס. נוסף לגדלותו בתלמוד, הצטיין כמומחה בשיטת לימוד שנטע בלבות התלמידים. בכשרון מיוחד נמנע בשיעוריו מקושיות־ותירוצים ופלפולים וחילוקים מסביב לפרש״י ותוספות והרא״ש — המפרשים העיקריים שהיו בבחינת חובה על התלמידים. באופן הסברתו ודרך תיאורו לא היה מקום לכל פלפול לשם פלפול. לפי עדות תלמידיו לא אהב דרך זו. בשיטת ביאורו הכל היה מדוד ושקול ו„מיניה וביה" היו נופלות כל הקושיות מאליהן. הוא החשיב מאד שיטת רש״י בביאורי הסוגיות והיה מהפך ומדקדק בכל תיבה ואות שבפירוש רש״י. כמנהג הימים ההם למדו בישיבת מיר את כל הש״ס, לפי הסדר. החל במסכת ברכות וגומר במסכת נדה. כל התלמידים היו צריכים להתכונן כראוי לשיעוריו הקבועים, והרגישו בהם אור חדש זרוע על מהלך הסוגיה. ביאורו והסברתו היתה לפי גישה עצמאית מיוחדת, שהפריכה תהיות וחששות של המפרשים, המהרש״א, מהר״ם שיף, „פני יהושע" „תורת חיים" ועוד. ר׳ ישראל סאלאנט היה אומר: „מי שרוצה להבין דף גמרא כדבעי ילך לשיעוריו של ר׳ חיים לייב במיר".

הוא היה גם פדגוג נפלא, המכיר את תלמידיו ואופן קליטתם את לימודו. קולו היה נמוך וערב לאוזן, בחיבה רבה היה מקשיב לקושיותיהם של הבחורים המופלגים ומתרצן, פעמים מתוך עיון וקמיטת־מצח ופעמים מתוך חיוך סלחני. צעיר תורני שלמד כמה שנים בישיבת מיר אצל ר' חיים־לייב, קנה לו דרך לימוד ברור ומלובן בנבכי ים־התלמוד ומפרשיו, והיה מוכשר להתמסר בעצמו ללימוד הפוסקים וההוראה לפי השיטה היסודית והמקורית שקבל מרבו. תלמידי ישיבת מיר שעברו לישיבת וואלוז'ין המפורסמת זכו לתשומת לב מרובה מכל בני־ישיבה שבאו משאר המקומות. הנצי"ב, שהיה

הלויה של המשגיח ר' ירוחם ליבוביץ — די לוויה פון משגיח ר' ירוחם

בעצמו יליד מיר הכיר את ר' חיים־לייב וטיב לימודו, הוקיר והכיר את טובי תלמידיו וקרבם קרבה יתירה. ר' חיים־לייב הצטיין גם כמנהל מומחה ורב־כשרון במשק הישיבה וכלכלתה, ועשה לה תעמולה למופת בכל התפוצות. לימים, בשנת תרכ"ז, חל משבר בהנהלת הישיבה: הרב ר' חיים־זלמן, אב"ד במיר, היו לו טענות ותביעות להנהלתה. הסכסוך נגמר לזכותו של ר' חיים־לייב, ע"פ פסק שניתן ע"י ר' דוב־בעריש מייזליש מוורשה ור' יצחק אלחנן ספקטור, ר' אייזל חריף מסלונים, ר' אברהם שמואל מאישישוק ור' יהושע מניסויז, שנמנו וגמרו שהרבנות במיר היא ענין בפני עצמו ואין לה שום שייכות לישיבה. פסק־הדין שימש תקדים גם לרבני מיר שבאו אחריו, ונקבעה הפרדה גמורה בין הרבנות והישיבה.

בשנת תרל"ו צירף ר' חיים־לייב כראש־ישיבה שני את בנו ר' שמואל, שהצטיין בהגיון כביר, בקי בהווית העולם ומוכתר במידות טובות. ר' שמואל נפטר באביב ימיו, בתרמ"ג. ולאחר שנה הוכתר בנו הצעיר של ר' חיים־לייב, ר' אברהם טיקטינסקי, כראש־ישיבה שני.

ישיבת מיר נשרפה פעמיים, בתרל"ח ובתרנ"ב. בכל פעם הצליח ר' חיים־לייב לבנותה מחדש, וביתר רחבות. לבנין הישיבה עזרה הבארונית קלארה הירש (אלמנתו של הבארון הירש). גם „בית רוטשילד" נתן תמיכה שנתית קבועה לישיבת מיר, וכן עשו כמה נדיבים מפורסמים ברוסיה ובחוץ־לארץ.

בשנת תרנ"ט (1899) הורע מצב בריאותו של ר' חיים לייב. הוא נסע לווארשה לדרוש ברופאים ושם נפטר ביום י"ט ניסן תרנ"ט. הספידוהו בקהלות הגולה וגם בירושלים עיר־הקודש, שהיה מפורסם בה ורבים מתלמידיו נמנו על עדת הפרושים ולמדניה. בעל „המליץ" בפטרבורג, ליאון ראבינוביץ, תלמידו מלפנים, שהיה ידוע בשם „הבחור הברסטוביצאי" במיר ספד במאמרו לזכרו של מורו ורבו, שהעמיד אלפי תלמידים והרביץ תורה בישראל כיובל שנים רצופות.

וזה נוסח המצבה על קברו של הגאון **ר׳ חיים לייב טיקטינסקי** בבית־העלמין היהודי בווארשה: „פ״נ זיו התבונה, זיו החכמה פנה יום בו אסף נגהו עטרת ראשנו, ישיבת מיר בה הרביץ תורה יובל שנה, מר תבכה על אבדן כלי חמדתה מחמד עינינו. יהודה וישראל במועד צאתם ממצרים, לא נתנו עליו דמי וכעל חורבן ירושלים יחד זקנים ונערים ספקו כפיים, בכי רב בכו וכנחל הורידו דמעה על כל עיניים, על פטירת אדמו״ר הגאון האמיתי המפורסם בכל קצוי תבל, צי״ע, פ״ה, הטוב ומטיב לאחינו כקש״ת מרן חיים יהודה לייב זצללה״ה בהרב הג׳ חו״ב שמואל זצללה״ה אשר עמל בתורה וגדל בתורה למד ולימדה והרביץ תורה בישראל בהיותו ראש־ישיבת מיר יצ״ו מ״ט שנה והעמיד תלמידים לאלפים, אשר הרבה מהם גדולי ישראל. נפטר בשם־טוב בשנת ה־ע״ו לימי חייו. ביום ה׳ ג׳ דחוהמ״פ י״ט ניסן שנת תרנ״ט לפ״ק, ולמחר ביום ו׳ עש״ק הובל לקבורה בכבוד גדול, תנצב״ה [1].

עם פטירתו של ר׳ חיים־לייב נסתיימה תקופה בתולדות ישיבת מיר. היו מועמדים אחדים לר״ם במיר ביחד עם ר׳ אברהם. מהם היה מועמד למשרת ר״ם ראשי במיר הגאון ר׳ יצחק־יעקב ראבינוביץ, אב״ד פוניבז׳ הידוע בשם ר׳ איצל „פוניבזשאי״. ולבסוף נבחר הגאון ר׳ אליהו ברוך קמאיי אב״ד צ׳כ־נובצה, שהיה קודם אב״ד בקארעליטש, הסמוכה למיר, שצעד בשבילו המיוחד בשיטת לימודו בתלמוד. עליו המליצו הרב ר׳ אברהם טיקטינסקי, שנשאר גם להבא ר״מ שני, וסופר ומזכיר הישיבה הרב ר׳ יהושע־השיל אליישברג.

ר׳ יהושע השיל נולד בשנת תרי״ב בקאמין, הסמוכה לאיוועניץ (פלך מינסק). ר׳ חיים־לייב טיק־טינסקי הזמין את ר׳ יהושע־השיל להיות מזכיר וסופר הישיבה. והוא החל לכהן בתפקידו בשנת תרל״ו, ועשה הרבה לחיזוקה של הישיבה. בשנת תרמ״א עבר משבר כספי על הישיבה בגלל חובותיה שנצטברו עם התמוטטות התרומות מיהודי רוסיה, מפאת גל הפרעות והגזירות שהתחולל במדינה. ר׳ יהושע־השיל נסע ועבר בערי רוסיה והצליח לפרק במקצת את עול החובות מעל הישיבה. בתרמ״ו נסע לחו״ל לבקר בפאריז, יחד עם האב״ד דמיר הגאון ר׳ ליפא. התראה עם הברון הצדיק ר׳ שמעון־וואלף בפראנק־פורט־דמיין ועם ר׳ צדוק הכהן, רב הכולל בצרפת והם הצליחו לכונן את מוסדות הישיבה על תלה.

1 את נוסח המצבה כתב הגאון ר׳ אליהו עקיבא רבינוביץ, הרב מפולטבה. הערה של מ׳ טיקטינסקי.

הגאון ראש־הישיבה ר׳ אברהם טיקטינסקי ז״ל

ר׳ אברהם נולד במיר לאביו הגאון ר׳ חיים ליב ז״ל, בערב־שבועות תרט״ו.

בהיותו בן י״ח נשא לאשה את חיינקה בת־דודו הרב ר׳ משה זוחביצקי מז׳טל, והתיישבו שם. ז׳טל היתה אז עיר מלאה אברכים מופלגים בתורה שלימים נעשו רבנים וגאונים מפורסמים. מהם: ר׳ שמואל

הגאון ר׳ אברהם טיקטינסקי

רבינוביץ הרב במוסקבה, ר׳ מאיר ז״ל הרב ממימל, ר׳ שמואל־חיים ז״ל הרב בגניצ׳סק, ר׳ אריה דבורצי ז״ל, הרב מטימקוביצי, סטאַביסק וז׳טל. לעיירה ז׳טל קראו בשם „ירושלים־זוטא״ (קליין־ירושלים).

ר׳ אברהם התידד עם כל הלומדים שבעיר. שנים רבות ישב ולמד בשקידה עצומה ובקיאותו בש״ס ובפוסקים היתה להפליא. זמן רב הרצה שעור בכל יום לפני הלומדים שבעיר. הוא נתפרסם כגאון מובהק בהיותו עוד צעיר לימים. דפוס „ראם״ מוילנה הדפיס

אז את הש״ס החדש, והם פנו אליו בבקשה למסור להם את חדושיו כדי להדפיסם בש״ס יחד עם החדושים של גאוני הדור.

בשנת תרמ״ד חזר ר׳ אברהם עם משפחתו למיר, עיר מולדתו. מיד התחיל בכל כחו ומרצו בהרצאת השׁ־עורים בכל יום, וניהל את הישיבה. אותה התקופה של 16 שנה, שהאב והבן היו ראשי־הישיבה, היתה תקופת־השיא של ישיבת מיר.

ר׳ אברהם היה אחד מגאוני הדור בזמנו. בלמודו הצטיין בסברותיו העמוקות בהגיון ישר, כחו היה גדול גם בברור וליבון סוגיות הש״ס לפי שיטות הראשונים. המעולים שבתלמידים התענגו לשמע, שהיה מתבל שעורו בגפ״ת סברותיו הנפלאות בהגיון ובעמקות עצומה.

הוא היה מחונן גם בכשרון־הסברה מפליא. והיה בכחו להסביר ענינים קשים ומסובכים גם לתלמידים שלא הצטינו בכשרונותיהם. הרבה שנים היה קורא שעור גם בבית־המדרש, בכל יום בין מנחה למעריב ומרצה דף גמרא לפני בעלי־בתים. בכח הסברתו הצליח להכניסם לסוגיות התלמוד ולהבנת שעוריו.

בעל נפש עדינה ומזג טוב. איש צנוע ומתנהג בפשטות. לתלמידיו התיחס ברוך וביחס אבהי והם אהבוהו אהבה עזה ונאמנה, גם כשנפגשו אתו אחרי עשרות בשנים.

הרצאת השעורים בישיבה היתה לפני הצהרים, אבל הוא היה נוהג לבא לישיבה גם בערב. והיו הרבה מתלמידיו מקיפים אותו בשאלות על חדושיו ב„שעור״. והוא לא עזב אותם עד שלא הסביר להם ולהשיב תשובות ברורות על כל שאלותיהם, בענוה ובפשטות.

ר׳ אברהם היה מן היחידים שבגדולי התורה שהחשיב מאד את הדקדוק של לשוננו וגם ידע את כלליו. בתפלתו היה זהיר לבטא כל מלה ומלה, לפי כללי הדקדוק.

ובעזבונו היו הרבה כתבי־יד, חדושים בש״ס וב־ראשונים, גם לפי שיטת הפלפול. ברם, בשעוריו בי־שיבה לא גרס את הפלפול. שעוריו היו בדרך נכונה וקצרה. הוא היה אומר: מטרת השעור בישיבה היא להורות לתלמידים הדרך ללמוד ולהבין את הגמרא ולפתח את הגיונם הישר; ושיטת הפלפול אינה יפה לכך. אף הוא היה אומר: ישנם הרבה ספרי פלפול של גאונים מפורסמים, ובחורי הישיבה יכולים בכחות עצמם ללמוד בהם.

מפני חולשת בריאותו נאלץ היה להפסיק את שעוריו בישיבה בשנת תרס״ו. אחרי שהרצה בהם עשרים־ושתים שנה.

בראשית שנת תרע״ו, בהתקרב חזית המלחמה למיר, יצא עם בני משפחתו למינסק. מיד התרכז סביבו חוג־לומדים מאנשי מינסק ומפליטי המלחמה שהתישבו שם. והוא הרצה לפניהם שעור בתלמוד, עד ימיו האחרונים.

נפטר במינסק, ביום ה׳ י״ט טבת שנת תרצ״א.

מתלמידיו בארץ הם: הגאון רא״י אונטרמן שליט״א, הרב הראשי לתל־אביב ויפו, הגאון ר׳ ראובן כ״ץ שליט״א, הרב הראשי לפתח־תקוה, ועוד רבנים מפורסמים.

שנות תרפ״א—תרצ״ו היו תקופת הזהב בישיבת מיר המחודשת. שמה ושמעה הגיעו לא רק לסביבות ורשא ולודז׳ שבפולין, כי אם גם לגבולות גליציה ואל קיבוצי היהודים שבמערב אירופא ובמדינות שמעבר לים. כחמש־מאות בני ישיבה למדו בה, וביניהם כחמשים מאמריקה, ארבעים מגרמניה, וקבוצות מדרום־אפריקה, שויצריה, הולנד, צ׳כוסלובקיה, בלגיה, אנגליה, רומניה, הונגריה, וגם בודדים מאיטליה, פינלנד ואוסטרליה. מובן, שהגרעין העיקרי בישיבה הגדולה היה מיוצאי עיירות ליטא, רוסיה הלבנה ולטביה, ומפולין הקונגרסאית, רבים מגדולי התורה הנודעים שבדורנו, למדו במיר וקיבלו שם את השתלמותם הרוחנית, ויש ביניהם מכהנים כרבנים בקהלות חשובות או מנהיגים וראשי־ישיבות.

שיעוריו של ראש־הישיבה ומנהלה הגאון ר׳ אליעזר יהודה פינקל, פקוחו על התפתחותם של בני הישיבה והישגיהם ובקיאותם בלימודים, וגישתו המיוחדת ויחסו לכל בן־ישיבה לחוד — היו הסגולות שסייעו בהרבה לשכלולה של הישיבה. צביון מיוחד הוסיפו שעוריו התלמודיים של ר׳ אברהם־צבי קמאי שמלא מקום אביו ר׳ אליהו־ברוך, ברבנות קהילת מיר והיה ראש־ישיבה שני בישיבה.

ר׳ אברהם־צבי קמאי הצטיין בבקיאותו בכל הספרות התלמודית והפליא לעשות בחידושיו. שעוריו היו מיועדים ביחוד לתלמידים שכבר „מלאו כרסם״ בש״ס ופוסקים ומצאו ענין רב בתורתו של האב״ד

ור״ם, שפתח כח־החידוש בפלפולים ומוניטין יצאו לו כמשיב בעניני הלכה למעשה אברכי ה„כולל" שהוקם ליד ישיבת מיר נהנו ממנו בעצה ותושיה, בהתמחותם בעניני איסור והיתר, ודת ודין. ר׳ אברהם־צבי הצטיין בטוהר מידותיו, בתום דרכיו ובפשטותו למופת, כאחד משרידי הרבנים הטיפוסיים שנהגו לפי מסורת ונוסח ליטא, והיו אצלו כתבי־יד מרובים בשדה הספרות התלמודית.

ישיבת־מיר עשתה רושם כביר על כל מבקריה. הרב ר׳ מאיר שפירא ז״ל שבקר בישיבה בשנת תרפ״ח במסעו להכיר לדעת את הישיבות בליטא, לפני שייסד את „ישיבת חכמי לובלין" הר׳ מאיר שפירא היה מפורסם גם כמחנך ומדריך תלמודי ובבקורו במיר התרשם מסגולותיהם הנעלות של בני־הישיבה, ידענותם בתלמוד והשקפת עולמם לפי שיטת המוסר מיסודו של ר׳ ישראל מסאלאנט. כמעצב דמותם הרוחנית בדרך המוסר היה המנהל הרוחני בישיבת מיר ר׳ ירוחם הלוי לייבוביטש.

ר׳ ירוחם הלוי נולד בליובאן, מחוז באברויסק, בשנת תרל״ג לערך, למד תורה בישיבת „כנסת ישראל" בסלבודקה, והיה משומעי שעוריו במוסר של ר׳ נטע צבי פינקל, שנודע בשם „הסבא מסלבודקה". לימים התחבר לאישי המוסר הידועים של „תלמוד תורה" של קלם, היה ממקורביו של ר׳ שמחה־זיסל ור׳ צבי ברוידא הוא נעשה לראש המדברים בשיטת המוסר, בהסברת חידושיו וגישתו המופלאה ובהדרכת הצעירים התורניים. עוד בהיותו אברך בקלם השפיע על אנשי המוסר שהכירו בגדלותו.

פעולתו הראשונה של ר׳ ירוחם היתה בישיבת „חפץ חיים" בראדין, ובשנת תרע״א נקרא אחר כבוד לכהן פאר בישיבת מיר. שיחותיו במוסר השפיעו על חוגי תלמידיו. הם האזינו למוצא פיו בתשומת־לב והתרכזות עיונית והם נשאו ונתנו בדבריו שהטיף בשעורים של מוצאי־שבת ובימי התשובה של חודש אלול. השיחות נסבו על פרקי מחשבה עיוניים בתורת האדם ובמהות המצוות הנוגעות באטיקה הישראלית המקורית. שיחותיו העמוקות לא היו מובנות ומפורטות לבני־הישיבה הצעירים והם היו צריכים להתעמק בדבריו עד שירדו לסוף דעתו, וקלטו את יסודות רעיונותיו. ובכל אשר התעמקו בדבריו מצאו טעם ברעיונותיו והבינו את משבצות מחשבתו.

היו גם שהתחילו להאזין לשיחותיו המוסריות מתוך סקרנות בלבד ומבלי משים נעשו גם הסקרנים כרוכים אחרי דבריו.

ידע ר׳ ירוחם לכיון השפעתו במיוחד על כל תלמיד ותלמיד, לחדור לתוך נפשו של הצעיר, ולכוון את דרך חינוכו, עינו של ר׳ ירוחם היתה צופיה על מהלך חייהם של בני־הישיבה בכל המובנים. הוא דאג לסידורם ולהכשרתם לקראת החיים, היה פטרונם הרוחני ויועץ להם בדרך עתידם. תלמידיו שיצאו מן הישיבה נשארו בקשרים וביחסים תמידיים עם רבם ובאו אליו לפרקים לבקרו במיר.

עם פטירתו של „הסבא מסלבודקה", היה ר׳ ירוחם בר־סמכא ראשי בתנועת המוסר. מישיבת מיר נמשכה השפעתו וכל רעיון חדש של ר׳ ירוחם היה בוקע ומפלס לו דרך בשאר ישיבות ואף המנהלים הרוחניים בישיבות הוותיקות, שלא היו מתלמידיו התחשבו בדעתו בעניני הנהגה רוחנית, והיו סרים אליו

הרב ר׳ אליעזר יהודה פינקל

להתיעץ בענינים אלו. אחד מתלמידיו המובהקים, ר׳ אברהם ווארשאווסקי מאורלה, היה זמן ידוע מנהל רוחני בישיבת וולוז׳ין והצליח להחדיר גם למקום

וותיק זה את שיטת המוסר לפי צביונה המקובל.

ר' ירוחם לא היה חבר במפלגה אך היתה לו אהדה לתנועת „הפועל המזרחי" בשאיפתה לבנין א"י על יסודות התורה ועבודה. וכן הראה יחס חיובי לבני ישיבתו, השואפים לעלות ארצה.

ר' ירוחם נפטר בי"ח סיון תרצ"ו, ומנוחתו כבוד בבית־הקברות של קהילת מיר, עיר התורה, בין קברות רבניה וגדוליה: ר' ישעיה מזוכוביץ, האב והבן: ר' יוסף דוד ור' משה אברהם ור' חיים זלמן ור' ליפא בעל המלבושי יום טוב.

בישיבת מיר היה ממלא מקומו בהנהלה הרוחנית תלמידו ר' יחזקאל לווינשטין, שמלא תפקיד זמני בישיבת מיר בשנות תרפ"ב—פ"ד, ר' יחזקאל נחשב למגשימה של שיטת המוסר של קלם.

ר' יחזקאל מניצולי השואה, בהיותו עם בני ישיבת מיר בשאנחיי וניו־יורק, הוא עכשו משגיח בישיבת פוניבז' בבני־ברק.

עמדה חשובה בישיבת מיר בשנותיה האחרונות

היתה לר' חיים שמואלביץ, בנו של ראש־הישיבה המפורסם ר' אלתר סטוצינר מבחורי ישיבות גרודנה ובריינסק.

במלחמה העולמית האחרונה שהביאה כלייה על יהדות מזרח אירופה ומרכזה, הגיע גם תור חיסולה של ישיבת מיר. בזמן שהעיירה נפלה בתחום השלטון הסוביטי, נדדה הישיבה לווילנה, ומשם לקיידאן. עם שינוי המשטר והמצב נתגלגלה הישיבה עם רבים מתלמידיה ובראשה ר' יחזקאל זר' חיים לשאנחיי, ורק הר"ם והמנהל הראשי ר' אליעזר־יהודה פינקל הצליח להגיע לא"י. הגאון ר' אברהם־צבי קמאי, רבה ומנהיגה של קהילת מיר, לא רצה לצאת ממקומו, והוא שתה את כוס היגונים, יחד עם כל בני קהילתו. בימי הכיבוש הרוסי, עוד ראה בעיניו, איך נהפך בית־הישיבה הבנין הנהדר שבעיירה, לאולם־קולנוע. עם כיבושה של העיירה בידי הנאצים, מת מות קדושים ועמו תשע־מאות יהודים, בימי הטבח הראשון, במרחשון תש"ב.

משה טיקטינסקי

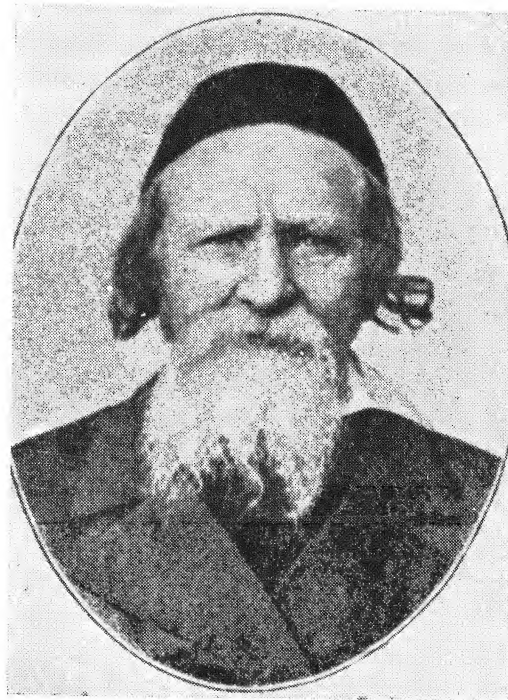
הגאון ר׳ חיים יהודה לייב טיקטינסקי ז״ל

ראש הישיבה

ר׳ חיים יהודה-לייב נולד במיר, בח׳ חשון תקפ״ד.

אביו הרה״ג ר׳ שמואל מת עליו בהיותו ילד. בכשרונו הגאוני פלס לו בעצמו דרך בלמודו, ובה הלך כל ימיו.

בצעירותו למד כמה שנים בעיירה דרצ׳ין, אצל הרב הגאון ר׳ אליהו שיק ז״ל, מחבר „עין אליהו" על עין-יעקב, שהיה גם רב בלידא. הגאון ר׳ אליהו

הרב ר׳ חיים ליב טיקטינסקי

הכיר מיד בר׳ חיים-ליב, שהוא בעל כשרון נפלא. בנ-סיעתו מן העיירה היה מ׳סר לו שימלא את מקומו, מפני שראה שהוא ראוי לאותה איצטלא, אף שהיה צעיר לימים.

מדרצ׳ין חזר ר׳ חיים יהודה-לייב למיר ולמד תורה בישיבה. באותם הימים היה ראש-הישיבה הרב דמתא, הגאון ר׳ משה אברהם ז״ל.

היה מעשה בל״ג בעומר תר״י שר׳ משה-אברהם ישב בחדר הסמוך לישיבה והיה לפניו דין-תורה מסובך ולא יכול להפסיק ולהרצות את השעור בישיבה. הוא פנה לר׳ חיים-ליב בזו-הלשון: „ר׳ חיים-ליב, ר׳ חיים-ליב, היינט וועט איר זאגן דעם שעור" (היום אתה תרצה את השעור). ובאותו שעור ראשון הצליח מאד. ר׳ משה-אברהם שמע את חוות-דעתם של התלמידים על שעורו ומיד מנה את ר׳ חיים-ליב לראש-ישיבה קבוע, יחד אתו. והוא כהן בתפקידו כל ימי חייו.

שיטת למודו היתה בקצור ו„על אתר", כלומר: לדעת ולהבין מה שכתוב בגמרא; הוא היה מתנגד חריף לשיטת הפלפול. כל בחורי הישיבה שמעו את שעוריו, המעולים שבהם והעלויים בעלי-הכשרונות וגם התלמידים הפשוטים, וכל אחד הבין את הענינים לפי כוחו. היו זמנים שבישיבה למדו למעלה משלש-מאות בחורים, וביניהם למדנים מופלגים בתורה, והם היו מכינים לשעור קושיות חמורות לשאול ולהקשות בפני ר׳ חיים-ליב. אולם, בהרצאתו סרו כל השאלות והקושיות והכל הלך למישרים.

ראש רבני ארץ-ישראל הגאון מו״ה רי״א הלוי הרצוג זצ״ל סיפר: שלאביו היתה מוקשה הגמרא ב-פסחים דף פ״ח. חזר על גדולי-תורה ולא מצאו תשובה לקושייתו. נזדמן ר׳ חיים יהודה-ליב בגרודנא, מקום-מגוריו של הרב, והוא שמע על גדולתו רצה לשאול ממנו את שאלתו בעל-פה. אולם, ר׳ חיים יהודה-ליב אמר לו: „בעל-פה איני יודע, רק מתוך הספר". הביאו גמרא, ור׳ חיים יהודה-ליב קרא את הסוגיא כמשמעו, והרב עמד נדהם; לא היה לו עוד מה לשאל, הקושיא הופרכה מאליה.

רבים מגדולי-הדור סרו למיר לראות ולשמוע את שעוריו המופלאים, שהצטיינו בקצורם ובהגיון ישר וקולע.

ל. רבינוביץ, עורך ׳המליץ׳, היה מתלמידיו, וב-מותו כתב עליו:

מעטים המה הגאונים הראויים לשם רבנו כהגאון המנוח אשר הרביץ תורה בישראל ימים רבים בישיבה הגדולה במיר. זך היה לקחו, בגמרא מצא הכל. ב„שעורו" למד רק גמרא, פנים בלי רש"י ובלי תוספות. והכל היה ישר ומדויק, דרך אגב היו נופלות כל קושיות המפלפלים. הוא קיים את הכלל: לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. באופן לימודו פעל על התפתחות ההגיון הישר אצל תלמידיו".

בימיו גדלה ונתפרסמה הישיבה במיר ונהרו אליה תלמידים מכל הארצות, גם מחוץ לרוסיה. לפיכך טעו רבים וחשבו שהוא היה מיסד הישיבה; לאמתו של דבר מיסדי־הישיבה היו: אביו ר' שמואל טיקטינסקי ואחיו הגדול הגאון ר' אברהם (הראשון).

מן המפורסמות היתה גם פקחותו. ל. רבינוביץ כותב במאמרו הנ"ל:

„ומה חדה היתה עינו, עין הבדולח, בלי בחינות ידע להבחין בין תלמיד לתלמיד ועד כמה מגיעה ידיעתו של כל אחד ממאתים־שלש מאות תלמידיו".

ל„ישיבה" במיר לא היה רשיון לקיומה, והיו משחדים את קצין־העירה (פריסטב) כל הזמן. פעם אחת נודע, שועדת חקירה עומדת לבוא ממינסק לחקור ולברר על הישיבה, כנראה לפי ידיעות שהלשינו עליה. הודיעו לר' חיים יהודה־ליב את התאריך המדויק שהועדה תבוא. אבל בחכמתו הקדים את פני הרעה, ובקש למסור לבחורי־הישיבה שיפסיקו למודיהם ולא יבואו יום קודם. ואמנם, באותו יום כתרו את הישיבה בבוקר, אחרי תפלת־שחרית שהתפללו שם כמנין יהודים מתושבי העיירה. נכנס לישיבה יהודי בעל זקן, שהיה מומר, ושאל לר' חיים־ליב באידיש: „האתה הוא ר' חיים־ליב, ראש־הישיבה?" ענה לו: „אני חיים־ליב, ופה אין ישיבה". אותו האיש המשיך בדבורו ובשאלותיו, ור' חיים־ליב ידע מה להשיב. בצאת האיש מן הישיבה אמר: „למדו לשונם דבר שקר". וכל הכנופיא הלכה כלעומת שבאה.

אמרו, שאילו קרה הדבר ל„רבי", היו החסידים מספרים על המופת שנעשה.

הוא היה צנוע ועניו. כל ימיו חי בפשטות ובצמצום, וקבע לעצמו משכורת דלה.

מחדושיו בתורה נשאר מעט מאד בכתובים, באחת השרפות שבעיירה עלו גם כתביו באש.

בקיץ תרנ"ח פרצה במיר דליקה גדולה וכמעט כל בתי העיר נשרפו וביניהם גם בנין הישיבה. ר' חיים־ליב היה כבר חולה, בכל־זאת המשיך בחורף תרנ"ט בהרצאת השעור ואף היה פעיל בהקמת הבנין החדש של הישיבה ובכל יום היה בא לראות בבנינה.

אותו חורף למדו בישיבה מסכת ערובין. ושעורו האחרון היה בדף מ"א וסיים במלה 'ומשלימין'. אכן, השלים וגמר שעוריו.

נפטר בוארשה, ביום ה' י"ט ניסן תרנ"ט.

1. ל. מנדלשטם

זכרונות בני־הישיבה של מיר

כמעט כל תלמידי הישיבה היו בני עניים, וחיו על התמיכות והתרומות של תושבי־העיר. כל תלמיד היה מקבל 75 קופיקות לשבוע, ועליהן היתה פרנסתו כל ימות השבוע, חוץ משבתות וימים־טובים, שאז היו מוזמנים לסעודה בבתי התושבים. מן הסכום של 75 קופיקות היה על התלמיד לשלם 20 קופיקות שכר־דירה לשבוע, לחם 32 קופיקות, ונשארו 23 קופיקות, שבהן היו קונים גריסין בשתי קופיקות ליום; הוציאו בכל יום ששי — שלש קופיקות דמי־מרחץ, 2 קופיקות — כביסת־לבנים והשאר לתיקון הנעלים והפוזמקות, שהיו קרועות תמיד.

בית־הישיבה היה בבנין גדול של קומה אחת, באולם אחד גדול שהשתרע לכל אורך הבית ולרחבו. ליד הקירות עמדו 14 שלחנות גדולים וארוכים, לכל שלחן ספסלי־עץ בלתי מהוקצעים, ארוכי־מדה. לכל שלחן היה שם ותואר: „שלחן הרב", לידו „שלחן הישיבה", וכדומה. שולחן הרב היה ראשון במעלה וכבוד גדול היה לבחור לשבת אל שלחן זה. היו גם שלחנות ממדרגה נמוכה, כגון „השלחן מאחורי התנור", שם ישבו „חניוקים" (בטלנים) והיה גם „שלחן משכי־לים", מקום מושבם של אפיקורסים.

בישיבה למדו כ־300 בחורים מבני י"ד עד כ"ה — אברכים בעלי־זקן. כולם היו מסוגלים ללמוד גמרא בעצמם, וביניהם היו גם מצוינים בידיעותיהם למדנים חריפים ומתמידים. זוכרני נער בן ט"ו, שהיה לומד משמונה בבוקר עד שלוש אחר חצות לילה. בשובי לעתים בשעה מאוחרת בלילה מחדר מכירי — שם קראנו בספרים הפשיים בדעות — ועברתי ליד הישיבה, שמעתי קולו הדק והנוקב של המתמיד „אמר אביי" והיה בו מעין גערה ונזיפה, שעוררו בנפשי אהבה עמוקה ושאיפה לנחלת העבר... „מתמיד" זה היה צנום וחולני — ובכל זאת עסק בלימודים 18—20 שעות ביממה. פעמים היה ר' חיים־לייב (ראש־הישיבה) נגש אליו ונוזף בו בחבה על שהוא ממעט בשינה, והוא היה עונה לו: „נוח לי בכך". שעות הלימוד הרשמיות היו מתשע עד תשע, בשתי הפסקות: שעה לארוחת־הצהרים ושעה למנחה ולמעריב. אולם, גם אחרי שעה תשע נשארו כארבעים־חמשים בחורים שהיו לומדים עד חצות־הלילה.

בדרך כלל היו עוברים על מסכת אחת עם כל המפרשים, אבל הרשות היתה נתונה לכל בחור, לאחר שסיים את המסכת, ללמוד עוד מסכת אחת על־דעת עצמו. באחת־עשרה בבוקר היה ר' חיים־לייב בא ולא היה יושב, אלא מתהלך הלוך ושוב, מן הפתח עד הבימה. ארשת פניו העידה בו, שהוא מכין את עצמו להגיד שיעורו. שעה קלה לפני הצהרים היה ניגש אל הבימה, וטופח בידו על הספר המונח לפניו. מיד קמה ההמולה לדממה... בחורים תפסו ארבעה שולחנות גדולים וכבדי־משקל והעמידום בעיגול, ופינו מקום באמצע. הבחורים עמדו מסביב לשולחנות וגמרות פתוחות בידיהם, שורה בתוך שורה. הראשונים ספריהם על השולחנות, העומדים מאחוריהם — הגמרות על כתפי חבריהם.

משנכנסו כולם לשמוע את „פה המפיק מרגליות" זה —כפי הכנוי שנתנו בני הישיבה לרבם — נגש ר' חיים לקרן־זווית במקום הפנוי, ישב על כסא שהגיש לו אחד הבחורים בהדרת־כבוד והחל לקרוא את שעורו. הוא דבר בקול צלול, לא רם, בורר את הענין לעומקו. עד שלא נשאר מקום לשאלה. מבלי להזכיר את שמות המפרשים, הקיף כל פירושיהם, הקושיות והתירוצים, הסבירם והאירם, וכל דבר שיצא מפיו היה ברור ומפורש. לעתים היה בחור נועז מפסיקו בשאלה שהכין מראש. ר' חיים שמע באורך־רוח ואם מצא ענין בשאלה — נשא את עיניו המאירות מן הספר אל השואל, ולאט־לאט, במלים מעטות ענה לו תשובה כהלכה. אבל, אוי לו למי שהיה שואל שאלה סתם, שאין בה ממש. עיני ר'

חיים הוצתו בכעס ובזרקו אך מלה אחת „שטות" הוסיף לקרוא ולבאר, ולאחר השיעור קרא אליו את השואל והעמידו על בערותו ובקש ממנו שלא יוסיף לשסעו בדברי הבל. אך דבר כזה קרה לעתים רחוקות [1].

2. הרב ר' צבי הירש מאסליאנסקי

ר' צ"ה מאסליאנסקי, המטיף וחובב־ציון המפורסם היה מתלמידי ישיבת מיר, והוא מספר עליה:

„ביראת הכבוד נכנסתי לישיבה, לבי הלם בקרבי בראותי בפעם הראשונה מאותן מאות עולי ימים יושבים על־יד השלחנות הגדולים, מתנועעים ולומדים בקול. חלק מהם אברכים צעירים מעוטרים בזקנים קטנים, כולם מפזמים בניגון המקובל של לימוד הגמרא, והקולות משתפכים לזעקה עצובה מאד...

שנים־עשר שלחנות נמצאים באולם הישיבה, וכל שלחן ושולחן נקרא בשם, ומסביבו עשרים וחמשה מושבות...

ר' חיים־לייב היה איש נפלא, שקט ועניו וחכם. בבואו אל הישיבה חשו התלמידים, כי ישנה עין צופיה עליהם ועל כל הליכותיהם, ישנה אוזן קשבת השומעת כל שיחה קלה אשר שוחחו ביניהם. הכל היו צפוי. בחשאי ניגש אל התלמיד אשר הרגיש כי מתעצל הוא בלימודו. הוא רק הביט עליו בעיניו הגדולות והמאירות והתלמיד לא עצר כח לסבול את מבטו וכרגע השיבהו ביראת הכבוד. הוא היה אהוב לכל, כאב רחום אל בניו. ביחוד אהב את תלמידיו המצוינים אשר הבינו לערוך את ערך הסברתו הנפלאה בסוגיה חמורה. לא לחינם יאמר, כי ר' ישראל סאלאנטער הגיד עליו: „ללמוד דף גמרא כהלכתו יוכל רק חיים לייב במירא" [2].

3. א. ר. מאשביצקי

על זמן למודו בישיבת מיר מספר גם א. ר. מאשביצקי יליד נישביז, שר' חיים־לייב טיקטינס־קי היה איש קטן־קומה ורזה, וזקנו לבן. עיניו הגדו־לות הטילו אימה על כל רואיו. המשגיח איש גבוה ורזה וזקנו שחור, פניו חולניות והוא משתעל הרבה. שמות השולחנות: שלחן הר"ם הרב. אחריו שולחן המשגיח, ועוד. הבחורים המצוינים ישבו ליד שולחן הר"ם, המתמידים — אל שולחן המשגיח. רוב הב־חורים היו צעירים בני י"ד עד י"ח, ומיעוטם בני י"ח ומעלה. המצוינים היו מעט, מפני שהיו נוסעים לוואלוזין והנשארים קבלו שכרם מבני עשירים כעוזרים וחברים בלימודם. אפשר היה להיות תלמיד שנה שלימה מבלי לקבל תמיכה. המשגיח היה קובע מקום לתלמידים. בתשע בבוקר מתחיל סדר הלמודים. בשתים־עשרה השעור. הר"ם היה דופק בשולחן ומתחיל. תלמידי הישיבה רובם ככולם היו מבני בעלי־בתים או אמידים, שגלו למקום תורה והוריהם תומכים בהם ביד רחבה ואינם זקוקים „לאכילת ימים". אף העניים שבהם נתמכו מקופת הישיבה בסכום של רובל אחד עד שלושה רובל לחודש. צעיר אחד היה מהמש־כילים מושך בשבט־סופרים והיה כותב מאמרים ב„המליץ" ו„בהשחר".

1 „החורב", י"א סיון תרצ"ד.

2 „הדואר", תרצ"ד גל' ק"א.

מ. צינוביץ

ר' ירוחם לייבוביץ, המשגיח של הישיבה

בדמותו של ר' ירוחם היתה התמזגות של המח והלב, מצד אחד היו כל רעיונותיו והגיגיו מושתתים על שכלתנות עמוקה, בינה זכה לפי כללים הגיוניים יציבים, פרי השקפת־עולם מתוכננת ומבוססת. ומאידך גיסא, רגש־לב עדין, מן לבבות שאין בהם שמץ של חמרנות העולם הזה. מיזוג המוח והלב בר' ירוחם גרם לכך, שמהלך מחשבתו המוסרית בכל שיחותיו, התנהגותו ויחסו לבריות, היה מטבע אחת של תרי אנפין. התעמקות מחשבה היודעת לדלות מאוצר התלמוד רעיונות נשגבים ומאלפים ולסדרם במערכת של כללים ו־שיטות בתורת התנהגות בין אדם למקום ובין אדם לחברו, כפי שקיבל ממוריו בחכמת המוסר, בצירוף טהרת הלב ושרשי האמונה והדעת מורשת אבות.

היתה זאת, לאמיתו של דבר, סינטיזה מיוחדת במינה של רחמים ודין. דין לגבי עצמו: חשבון־נפש פנימי דקדוקי חוט־השערה בקיום מצוות, ובדיקה חמורה וקפדנית ברחשי הלב מחשש של פגמים בד־ברים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו. ורחמים לגבי הזולת: תום־הנפש ונאמנות ביחס לאדם, שלא להתבודד מהבריות ולא להתרחק מישובו של עולם.

„חובת האדם בעולמו" — היה אומר — „דורשת רצינות אבל לא אבלות והתנזרות", והיה ר' ירוחם דורש לפני תלמידיו לזכור את מאמר החכם „ישים אבלו בלבו". הרצינות והעצבות צריכה להיות בלב בלבד, ולא להתגלות בחוץ. כלפי חוץ חייב אדם לעסוק בישובו של עולם, להצטיין בהליכותיו ולהשפיע על החיים, בהתנהגות למופת. „ובחרת בחיים" אינו סתם מליצה, אלא חוק שבטבע ביום ובלילה. וכל אורח החיים יום־יום, יהא חתום בחותם הדת: לדידו החיים הם דת ויש בהם קדושה עילאית. „הסתכל הקדוש ברוך הוא בתורה וברא את העולם" אומרים חז"ל, הרי שהחיים הם בבואה של תורה. ועוד היה מזכיר תמיד לפני מאזיניו: „אם ברצון האדם להיות הולך תמים בדרכה של תורה, כל מעשיו צריכים להיות לא לפי ההרגל, אלא בדרך ההתחדשות, כאילו לא עשאם אלא בפעם הראשונה, כאילן שעליו מוריקים בכל שנה ושנה מחדש. סוף פסוק: קיומי מצוות התורה יהיו בעיניך כביום מעמד הר סיני חדש".

ר' ירוחם „המשגיח" היה הרוח החיה בישיבה. הוא היה המגיד של שיעור־המוסר והוא היה זורע אור על הישיבה ומלואה וכל בניה היה למודי המוסר. גדולה היתה הערצתם של תלמידיו ל„משגיח" שראו בו ובהליכותיו, בדיבורו ובהתנהגותו, בנימוסיו וביחסו לאחרים, דמות רוחנית מאלפת, שאפילו שיחת חולין היוצאת מפיו — לימוד גדול הוא, שראוי להתבונן בו ולהפיק ממנו מסקנה מעשית להליכותיהם בחיי יום־יום. הרב הצדיק ר' משה רוזנשטין, תלמיד־חבר של ר' ירוחם אמר עליו: „...הוא היה החומר המסוגל והמוכשר לקבל את האור האמיתי של חכמת המוסר, כחומר הבהיר והמלוטש היטב המקבל קרני־שמש, כן הוא החומר הבהיר אשר בו האירה חכמת המוסר שלא נמצא בו כתם בלתי טהור, ובכל מעשיו ודרכיו ועניניו ובכל תנועות נפשו היה כולו יפה ונעים".

הדברים נאמרו על ר' ירוחם בתקופה בה הסתופף בתלמוד־תורה בקלם, והוא אז כבן עשרים שנה. מתוך התעמקות עצמית, דיבוק־חברים ופעילות מדריך ברא־דין, יצאו לו מוניטין בכל הישיבות כהוגה־דעות כביר בחכמת המוסר, כפדגוג מובהק ומשפיע רוחני. ובשנים שמלא תפקיד מנהל ומשגיח בישיבת מיר העתיקה היתה הישיבה למרכז התלמודי הגדול ביותר של יהדות פולין וליטא.

ר' ירוחם היה פסיכולוג מצוין היורד לעמקי נפשו של כל צעיר שהתדפק על דלתות ישיבתו ושאף ללכת בדרכו ברוח. כשם שגדול היה בעל ה„חפץ חיים" במדרגת „שמירת הלשון", כך היה ר' ירוחם גדול בעניני החנוך וההדרכה. דומה היה בהרבה למורו ורבו בחכמת המוסר ר' נתן־צבי פינקל, המשגיח של ישיבת סלבודקה בשעתה. השפעת דבריו היתה כבירה ועצם מבטו ושימת־עינו על בן־ישיבה היה אומר הרבה. שיחה פרטית בין הרב והתלמיד.

היתה מחנכת וקובעת נקודת־מפנה לבן־התורה הצעיר לימים הבאים. כשהיה המשגיח בא להשמיע דבריו היו בני־הישיבה עומדים בדחילו ורחימו ומכוונים לבב ברטט ועל פניהם ארשת צפיה לדברים מופלאים העתידים להשמע.

ישנו צד שווה בתנועת המוסר והתנועה החסידית הבע״שטית, שאף היא מחשיבה את האישיות המר־כזית, המחנכת והמסמלת. מי שנקרא אליו לשיחה, היה מרגיש בה כוח מניע כביר ומאיר שכל תא בנפשו היו קולטים את המאור שבו, לפי דרכה והישגיה.

שיחותיו ו„עניניו" של ר' ירוחם בלילי־שבת ובמוצאי־שבת, בימי אלול וימים־נוראים היו קנין הרבים לכל בני־הישיבה. בשיחותיו קבע ר' ירוחם כללים בחכמת המוסר ושיטה בהבנתה וידיעתה, לפי דרכו של ר' ישראל סאלאנט וממשיכה בקודש ר' שמחה זיסל, בתוספת נופך משלו.

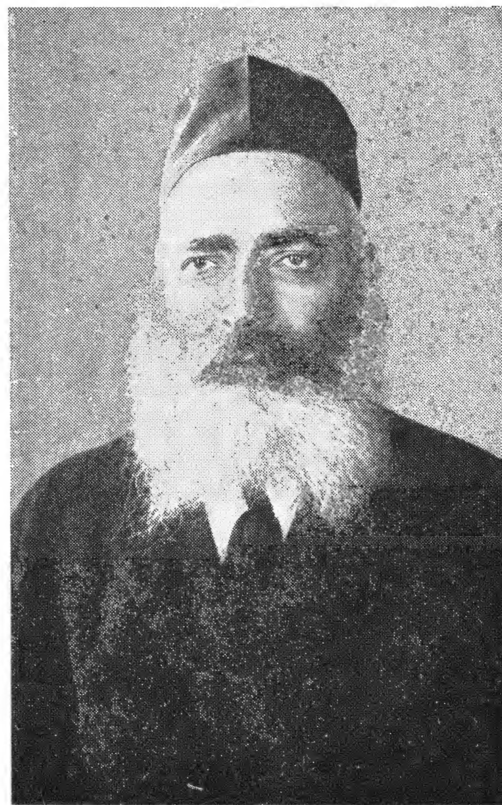
קדושה עילאית היתה מרחפת בישיבה או בבית־המוסר, שם היה משמיע את רעיונותיו לתלמידיו ומאזיניו, ולימים־נוראים היו באים אליו אף מדריכים רוחניים ורבנים מפורסמים לשמוע לקחו ולשאת־ולתת באמרותיו, כדי לרדת לעומק הבנתם ולסוף דעתם. ויש שהיה משמיע לבני־עליה שיחות מיוחדות להשלמתם הרוחנית ולהגביר בהם את גדלות התורה, בדעת וביראת ה'. „להשתלם" היתה דרישה שר' ירוחם היה דורש מתלמידיו אלו, צריך האדם תמיד לילך מדרגה לדרגה ואם לא יעלה מעלה־מעלה, בעל כורחו ירד מטה־מטה, כי אי אפשר לאדם לעמוד תמיד במדרגה אחת. האדם נקרא „הולך".

בהשפעתו הכבירה ואישיותו המופלאה נהיתה ישיבת מיר לאם כל הישיבות, אליה נהרו תלמידים ממרחקים, מעבר לימים ומדינות, כדי לקבל שפע מרותו של אדם גדול זה. מאות צעירים תורניים בעלי שאר־רוח ונפש מצאו בו מזור ותרופה לנשמה, קבלו ממנו חיזוק ועידוד בדרכי לימודם ובהשלמתם. המגע עם ר' ירוחם, ההתבוננות במהלך מחשבתו ובהליכותיו בחול שהוא כולו קודש, הפגישות הפרטיות עם איש מופלא זה — אלו דברים שהיו מביאים תיקון לנפש. אף גדולי תורה מובהקים שמפיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים, הוקירוהו והעריצוהו והיו באים אליו לשוחח אתו בדברי־תורה ומוסר ולשמוע דעתו בדרכי הנהגתם בעניני ציבור. הם הרגישו שר' ירוחם הוא המסוגל ביותר לנער מעליהם את אבק־השיגרה המקומית ולתת להם צידה רוחנית מתאימה, להביאה אתם אל מקומותיהם.

נ. גרדי

ר' ירוחם לייבוביץ ז"ל — ויחסו לציונות

בהיותי בשליחות התנועה בפולין בשנת תרצ"ב—ג סרתי לעיירת מולדתי „מיר" והלכתי לבקר את ר' ירוחם ז"ל. כשבאתי אליו הוא עמד ע"י העגלה מוכן לנסוע לוילנה. הוא מיד הכיר אותי — למרות שעברו 15 שנה משעזבתי את הישיבה — וביקש אותי לבוא עוד פעם למיר לשבת באופן מיוחד בשבילו, והוא יקדיש שבת זו לשיחה אתי, מכיון שהוא רוצה לקבל מושג מלא על המתהוה בא"י. נעניתי לבקשתו וסרתי עוד הפעם למיר לשבת. בשבת אחר־הצהרים הקדיש

הרב ר' ירוחם לייבוביץ

לשיחה אתי שלוש וחצי שעות והמשכנו בה גם ביום ראשון עוד כשעתיים. בסוף השיחה העמדתי לו שאלה: „האם החלטתי עוד מישיבת „מיר" לנסוע לא"י להיות עובד אדמה היתה נכונה?" הוספתי עוד: „מובן, שלא אשנה את דעתי גם אם תשובתו תהיה שלילית, אבל עברו 15 שנה מאז נפרדתי ממנו ומכיון שנשארתי נאמן ליהדות התורה וביחוד לרוח תנועת המוסר (כפי שהוא נבא לי באחת השיחות אתו אז) — הרי מענינת אותי חות־דעתו". הוא קם ובהתרגשות רבה אמר: „זכותך היא גדולה לאין ערוך, נדמה לי שלו הייתי צעיר הייתי עושה כמוך. אמנם פועל אצל אחרים לא הייתי יכול להיות בגלל רגש החרות הטבוע בי, אבל להיות אכר עומד ברשות עצמו, לזה הייתי נמשך". כשהוא שאל אותי, מה אני דורש מאתו? השתמשתי בהזדמנות זו ואמרתי לו: „אמנם אני נגד הכנסת ענין המפלגות לתוך כתלי הישיבה, אבל יודעני שכל בחור מתיעץ אתו על עתידו בחיים, והנה עברתי את פולין ומצאתי בעיירותיה מאות אנשים שהיו בני ישיבה ולא נשארו רק עוסקים בתורה, ואחרי שהתחתנו פתחו בכסף הנדוניה — כל אחד במקומו, חנות, ובאה הממשלה הפולנית (שהיתה לה מגמה לרושש את היהודים) והעמיסה עליו כל מיני מסים וכיום הוא נשאר חנווני עלוב וכל כוחותיו הרוחניים אינם מנוצלים לשום דבר. האם זה לא מחובתו להעמיד לפני אותם הבחורים העוזבים את הישיבה ובאים להתיעץ אתו — את חזון ההתישבות הדתית כאידיאל אליו יש לשאוף?". הוא ענה לי: „אתה צודק". ואכן, נודע לי אח"כ, שהוא נהג כך למעשה. בא"י פגשתי בישובים שלנו חברים שנסעו לא"י עפ"י עצתו המפורשת. אחד ספר לי שהוא העיר לו לר' ירוחם ז"ל: „הלא אינני יודע מקצוע ואינני רגיל לעבודה פיזית". והוא ענה לו: „אין דבר, כדאית א"י ורעיון ההתישבות בכדי לעשות מאמץ, אתה תתרגל". ואמנם כך היה. הוא התרגל, וכיום הוא חבר מצליח בהתישבות.

בתום השיחה הוא הראה ז'סטה נוספת להתרשמותו העמוקה מהסברתי את רעיון תורה

1 „מעינות", אלול תשי"ח

ועבודה: הוא חתם על הצהרה לטובת תנועתנו, ואמר לי, שאני רשאי לפרסם אותה. בתוך דברי אמרתי: שאיפת החברים הראשונים שיסדו את „הפועל המזרחי" — לעזיבת חיי הגלות וליצירת חיים חדשים בא״י, שיש בהם משום הגשמת חיי תורה שלמים, לא רק בין אדם למקום אלא גם בין אדם לחברו, והנותנים לאדם ספוק נפש מלא — היא תוצאה והמשך ישיר לשני תנועות אדירות בעמנו בדורות האחרונים, שהתבססו על תיקונו של האדם ע״י המוסר הנבואי, של אחוה ורעות של צדק ויושר סוציאלי ותקון מידותיו של כל פרט ופרט זהן: תנועת החסידות ותנועת המוסר. לא לחנם שאפו ראשוני החסידים, שקדמו לתנועה הגלויה של החסידות ונקראו הנסתרים — (ספרו של הרבי מלובביץ, ר׳ יוסף יצחק

זצ״ל, על תולדות החסידות) לחיים של יגיע כפיים מוסריים והיו לחוטבי עצים ושואבי מים, סנדלרים ובעלי מלאכה אחרים וגם בסבלות לא מאסו. אף מחולל תנועת המוסר ר׳ זונדל סלנטר זצ״ל אשר הניח את היסודות עליהם הושתתה תנועת המוסר — השתדל לא להשתמש בכתרה של תורה אלא לחיות חיים פשוטים ולהתפרנס ממלאכה וכדומה. ואם בגולה מפאת תנאיה אי אפשר היה להגשים בשלמות את הרעיונות המוסריים של תנועת החסידות והמוסר — הרי ניתנת עכשיו האפשרות לעשות זאת ע״י מפעל ההתיישבות הדתית.

ר׳ ירוחם זצ״ל, כאיש המוסר המובהק, הסכים על כן בכל לבו לרעיון תורה ועבודה.

מ. טיקטינסקי

למדנים במיר

מלבד הרבנים וראשי־הישיבה, הגאונים מעירנו, שעליהם נכתב בספר במיוחד, נעלה זכרונם של אחדים מן הלמדנים המופלגים, שהיו בעירנו בעשרות השנים האחרונות לפני חורבנה.

שלשה מהם שרתו בישיבה עד שהונהגה שיטת המוסר בה. ואלה הם:

ר׳ חיים גולדברג ז״ל המכונה ר׳ חיים הבוחן, (דער פארהערער) הצטיין בתכונותיו כירא־שמים, היה רחוק מהויות־העולם וכל ימיו ישב והגה בתורה.

..ר׳ יהודה אידל שפירא ז״ל המכונה ר׳ אידל המשגיח. ירא וחרד לדבר ה׳, היה מהיר לשמוע וקשה לאבד, בקי בש״ס ובפוסקים, כמה שנים לפני פרוץ המלחמה הראשונה היה מזכיר־הישיבה.

ר׳ שלמה שמוקלר ז״ל, המכונה ר׳ שלמה הבוחן. איש ירא־שמים, זהיר מאד בלשונו שלא להוציא חס וחלילה מלים מיותרות, בקי ומופלג בש״ס ובפוסקים.

ר׳ דוד שחור ז״ל (חתנו של ר׳ עקיבא גולדברג ז״ל) היה סוחר, אבל קבע עתים לתורה, חריף ובקי. היה מהיחידים שבעיר, שהיו מרבים לבוא לשמוע את שעורו של הגאון ר׳ אלי ברוך קמאי ז״ל.

ר׳ יהושע זליג אוסטרובסקי ז״ל, בעל־חנות אריגים, אבל את העסק נהלה אשתו דינה־פראדל ז״ל, והוא היה משתדל למעט במסחר ולהרבות בתלמוד־תורה.

ר׳ דוב בר דוברין ז״ל, המכונה ברל המלמד או ברל משה־גרשון׳ס ע״ש אביו ר׳ משה גרשון ז״ל. היה מלמד מיוחד לגמרא. למד עם תלמידיו רק שלש מסכתות: בבא־קמא, בבא־מציעא, וקידושין. חינך את תלמידיו להיות עצמאיים בלמודם, והדריכם להכנס לים־התלמוד בלי עזרתו. היה לו כח־הסברה נפלא, פדגוג מצוין, נמנע מלהעמיס על תלמידיו דברים שהם למעלה מכח הבנתם. והיה מצליח לקרבם אל הלימוד והם נהנו משעוריו הנאה רבה.

ר׳ ארי יעקב כצנלסון ז״ל היה ממגורשי מוסקבה, בעל בית־מסחר לאריגים. הרבה שנים היה סגי־נהור, ואשתו חוה. (ממשפחת שחור) נהלה את העסק. היא היתה גם אשת־חיל וגם בעלת מדות תרומיות. למרות היותו סגי־נהור עלה בידו לחבר חבורים גדולים על התורה ועל „עין יעקב״. ר׳ אפרים המלמד ז״ל ישב אצלו וכתב מה שהקריא לו. והוא זכה גם להוציא לאור חבור על ספר בראשית, בשני חלקים: הכתב והדרש, הכתב והרמז.

ר׳ יוסף חישין ז״ל, המכונה יוסל משה׳קיס, (ממשפחת חישין) היה עלוי, חריף ובקי. הרבה שנים היה חולה, ומחלתו הפריעה לו מלהרבות בלמוד התורה בכל זאת היה מתגבר בהפסקות על חליו ומשתדל לשוחח עם למדני העיר ולהרצות לפניהם מחדושיו.

ר׳ נפתלי הרץ זילימאן ז״ל (ר׳ הרצל הדיין) עשה ימים כלילות ללמוד־התורה, הרבה שנים הרצה בבית־המדרש „דף גמרא״, בין מנחה למעריב.

ר׳ אלחנן גולבסקי ז״ל, המכונה ר׳ חנא ויסוקר, מוצאו מן העיירה ויסוקי, וכנהוג בישיבות נשאר שמו ע״ש עירו. היה למדן מובהק, בעל סברה והגיון ישר, יורד לעומקא דדינא. הוא יסד ביחד עם ר׳ ראובן גרבר ז״ל את הישיבה הקטנה והרצה שם בכל יום שעור בגפ״ת, וגם לימד תנ״ך ב„תפארת בחורים״.

ר׳ ראובן גרבר ז״ל, חניך ישיבת נבהורדוק, מתלמידיו של הר״ר יוסף־יוזל הורביץ ז״ל. היה למדן גדול, בעל שכל ישר ומוסר. הרצה שעור גפ״ת בכל יום בישיבה הקטנה, וגם השמיע לתלמידיו הרצאות במוסר, כנהוג בישיבות הגדולות.

זכרונות מן העבר

יצחק זוחוביצקי

ר׳ ישעיהו ז׳וחוביצר ז״ל

על גבעת בית הקברות בעיר „מיר" עומדת מצבת־אבן קטנה בודדה, ובה כתובת: „פ״נ החסיד רבי ישעיהו ב״ר מרדכי ושחל״ח, יום ג׳ תשרי בשנת תקכ״א". זוהי מצבת קברו של ר׳ ישעיהו ז׳וחוביצר זצ״ל.

התושבים היו מספרים, שב„פנקס הקהל" העתיק שאבד בשעת השריפה, היתה רשומה צוואתו של ר׳ ישעיהו שלא לציין על מצבתו תוארים וכיבודים, ובקושי התירו לכתוב עליה „חסיד". חלקת האדמה סביב הקבר היא פנויה, — מפני שאף בזמן ההוא, כשהעיר היתה מלאה חכמים ואנשי־מעשה נזהרו מלחפור להם קברים בקרבת הצדיק.

מאז עברו למעלה משלשה יובלות, ושמו של ר׳ ישעיהו ז׳וחוביצר נתפרסם בעולם ולא נשכח. גם עתה באים מרחוק להתפלל על קברו, ויש שלוקחים מעפרו כסגולה. האגדה לא הכניסתו בעב־הענן ולא טיפחה עליו גוזמאות ומעשי־נסים. היא מספרת רק על גדולתו ביראת שמים ומעשים טובים.

כידוע, גדלו הגר״א זצ״ל, והוא שפרסמו בעולם. נמצא כתוב שהגר״א שלח את בניו לר׳ ישעיהו ל־חנכם ביראת ה׳ ובמדות טובות. מן ההר הגדול, הגר״א, נחצב מקורו, מימיו צלולים ולא נתעכרו בבדיות ובגוזמאות. הגר״א איש־אלקים קדוש, שם ידו עליו והוא שאמר על ר׳ ישעיהו שנתקיים בו הכתוב: „וראו כל עמי־הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך".

ר׳ ישעיהו גר בכפר, מרחק עשרה קל״מ מעיר „מיר". ועד היום מספרים האכרים לתומם, כי לפנים גר שם איש־אלקים יהודי, והיו האכרים משלחים את פרותיו בשדותיהם, כדי שיבוא לגרשן משם; והיו אומרים: „לדגן אין לגשם צורך, אם ישעיהו בו דורך".

כל ימי־הפסח היו מחסני תבואתו ומרתף היי״ש פתוחים לרווחה, ממש הפקר, ואכרי־הכפר לא העיזו לנגוע בהם.

פעם אחת, בערב־פסח, בין השמשות, עמדה לפני ביתו מרכבה רתומה לשני סוסים אבירים ושני אב־רכים נכנסו וביקשו להתארח אצלו בשמונת ימי החג מפני שלא יספיקו לבוא עד הערב אל העיירה והמה מרחוק באו לשמע הצדיק, והוריהם שלחום אל ביתו למען ילמדו אצלו יראת שמים. „לא — ענה להם ר׳ ישעיהו —, סעו ל„מיר"! „הלא לא נגיע לשם עד הערב, והשמש נוטה לערוב"? — טענו השנים. והוא השיב להם: „ומה אעשה לכם; לא הייתם צריכים להתאחר בערב יום־טוב, ועל שולחני יש כבר אורחים אחרים". „אבל למה תכריחנו לחלל קדושת יום־טוב?" — הקשו הבאים. והשנים התלחשו בי־ניהם, והתחננו לפניו לתת להם לשהות אצלו ביום־טוב לפחות יום טוב ראשון של החג ואילו בחול־המועד יסעו לעיירה. „במיטב כספנו נשלם, כאשר תשים עלינו, כי לא בני־עניים אנחנו" — המשיכו להתחנן לפניו. „לשני ימים אין זה עסק בשבילי — ענה הרבי — שבו, איפוא, עמדי כל שמונת הימים, אולם שלם תשלמו ארבעים רובל". מחיר זה ובימים ההם, היה גדול מאד, מאד. „יהי כן — אמרו — אבל אנו מתנים במפורש לכלכלנו כהוגן, בשר ודגים". הם התנחמו, שלא ירוויח „אותו צדיק" מעסק זה. וכל שמונת ימי־החג לא נתנו מנוחה לאנשי־הבית, שפט־מום בכל טוב ולא יצאו ידי חובה נגדם. ואפילו העירו את בני־הבית בחצות להכין להם מטעמים ולחמם להם חמין.

נגמר הפסח, ובאו האורחים לשלם, ולא קבל מהם פרוטה. תמהו ולא הבינו? — „וכי משלי נתתי, — אמר להם — הלא מהפקדון שהפקיד הבורא אצלי לתכלית זו. אולם זה יהיה שכרי, שתשכילו גם אתם לקבל אורחים כך, שלא יתביישו לדרוש מכם לפי דרכם והרגלם".

המחבר — אביהם של ד״ר אהרן ז׳וחוביצקי ודוד זכאי.

לר' ישעיהו ז'וחוביצר היו תרעומות על בית־דין אחד, שהיה ידוע בפשרותיו. אמנם, מצוה לפשר, אבל חובה על הדיינים להיות זהירים מאד שתהיה פשרה קרובה לדין־התורה. פעם נתן לו אחד האור־חים סכום הגון לפקדון ליום־השבת, במוצאי־שבת בקש את פקדונו, וענה לו, „לא היו דברים בעולם". באו לבית־הדין. התובע טוען: הפקדתי, ונותן סימנים בשטרות למיניהם — וזה עונה: להד"ם. באו הדיינים במבוכה, מה לעשות? להשביע את ר' ישעיהו שבועה כדין — היתכן? להשביע את הצד שכנגד? הלא וודאי הוא חשוד על שבועת־שוא, אם ר' ישעיהו אומר „להד"מ". החליטו לעשות פשרה, אז הוציא ר' ישעיהו את כל כסף־הפקדון ועוד הוסיף לתובע משלו על צער ושבת. ולדיינים אמר: רבותי, היו זהירים בפשרות, ראו כמה הייתם עתידים ליתן את הדין.

העיד הרב רמ"א מירמיץ שאותו מעשה נרשם בפנקס־הקהל לזכרון לדורות.

וזה קראתי באחד הספרים כמבוא ל„סדור תפלה":

מעשה בסוחר אחד, שבא אל המגיד ממזיבוז, לבקש תיקון לנפשו, מפני שנתפס ר"ל לספיקות בעיקרי אמונה, — „לז'וחוביץ לך, אל החסיד ר' ישעיהו ושב ורפא לך". הדרך ממזיבוז למיר מהלך שבועות. אולם לאחרי נדודים וטלטולים בא הסוחר ומצא — איש יהודי פשוט, כפרי, משך בכתפיו ולא הבין: מה ראה אותו צדיק ממזבוז להטרידו ולשלחו בדרך ארוכה כזו. אולם לאחר סעודה ראשונה, כשמוע האיש את ר' ישעיהו מברך ברכת־המזון, מדריג ועולה עד שהגיע ל„פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון", מיד תמו ונעלמו כל ספקותיו והיו כלא היו, ולבו שב להיות תמים עם אלקים באמונת אמן.

הפריץ של ז'וחוביץ כינס באחוזתו שרים ופריצים למסבה, והתפאר בפניהם על גודל צדקותיו של חוכרו היהודי ר' ישעיה, שבזמן שהוא מתפלל „שמונה־עשרה", יש לו התפשטות הגשמיות עד שאפילו אם יירה ברובהו כדור סמוך לאזנו, לא יזוז ר' ישעיה ממקומו ולא ירגיש כלל. בקשו הפריצים להווכח אם

קבוצת זקנים במיר

אמנם נכון הדבר, ומצאו שאמנם דברי חברם בעל אחוזת ז'וחוביץ נכונים ואמיתים.

ר' ישעיה היה יושב כמה שנים בכפרו ז'וחוביץ על אדמה שחכר מן הפריץ ופרנסתו היתה בשפע. היה מכניס־אורחים שאין כמוהו ומאות אורחים נהנו ממנו. נתקנא בו שכנו היהודי, שאף הוא היה גר באותו כפר ובא אל הפריץ להשיג גבולו של ר' ישעיה, הוסיף על דמי־ההחכירה ובלבד שיהיה חוכר במקומו. הפריץ הסכים להצעתו ועשה אתו חוזה לשלוש שנים, אולם בתנאי, שלא יוודע הדבר לאיש

לפי־שעה. כוונתו של הפריץ היתה לנסות, אם אמנם ר׳ ישעיה, הוא איש קדוש וצדיק, כדעת הבריות, ואם יוודע לו הדבר מן השמים.

שכנו של ר׳ ישעיה, לא עמד בעצמו בתנאי זה, בא אליו והראה לו את שטר החוזה שבינו לבין הפריץ. בקש ממנו ר׳ ישעיה להעתיק לו את נוסח־החוזה וכן היה. הלך האיש לדרכו ושכח על כל הענין. כשהגיע הזמן לחדש את חוזה־החכירה על הקרקע, בא הפריץ לר׳ ישעיה ואמר לו: „מה יהיה כעת? האם תקבל להבא חכירת־קרקע זו?" — ענה לו ר׳ ישעיה: אינני מבין כוונתך, הלא כבר החכרת אותה לאיש אחר והרי לפניך נוסח החוזה וחתימתך. ראה הפריץ את הדבר אמר לו: „כעת נוכחתי, שאמנם איש צדיק אתה, והחוזה שעשיתי עם שכנך, הוא בטל ומבוטל".

אותו הפריץ רצה לנסות את ר׳ ישעיה עוד נסיון. הוא גידל בחצרו עגל שפטמו כמה שבועות בחלב של חזירה ונתן את העגל במתנה לר׳ ישעיה לחג־הפסח. זוגתו של ר׳ ישעיה לא ידעה דבר ומלחה את בשר העגל השחוט בכלי. בפרוס החג באו ליטול את הבשר והבחינו בכסוי של קורי־עכביש על הכלי למעלה. באה אשתו של ר׳ ישעיה וספרה לו, מיד ענה לה: „דעי לך, שריח הבשר הוא, ריח בשר־חזיר ואל תגעי בבשר זה". אחרי החג שלח הפריץ לקרוא לו ושאלהו, אם היתה לו הנאה בבשר־העגל ששלח לו במתנה. ספר לו ר׳ ישעיה את כל המעשה.

פעם אחת נסע ר׳ ישעיה ל„יריד" בעגלה מלאה בד ופשתן, כשהגיע זמן תפלה הניח את העגלה בלי שמירה והלך לו להתפלל. באו גנבים וגנבו את הס־חורה. כשהודיעו לצדיק על הגניבה, פרש כפיו לשמים ואמר: „רבונו־של־עולם! הלא הכסף והסחורה אינם שלי, אלא של אחרים שלוויתי כסף מהם!" מיד נפל פחד על הגנבים, והביאו לו את הסחורה ובקשו מחילה על החטא והצער הגדול שגרמו לו.

אחד החסידים שהיה מקיים מצוות הכנסת

אורחים, שמע על צדקתו של ר׳ ישעיה, ונסע אליו לראות התנהגותו. כשבא אליו, קבלו ר׳ ישעיה בסבר פנים יפות, ראה שר׳ ישעיה מגיש לכל אורח ואורח מאכלים לפי רצונו והרגלו, בשר או חלב, וכדומה. לא עשה הדבר רושם על האורח שהרי אף הוא היה מתנהג כך. כשהגיע זמן שינה, והאורחים ישנו כבר את שנתם, השים האורח עצמו ישן, והשגיח במעשיו של ר׳ ישעיה. והנה ראה האורח שהלך ר׳ ישעיה לבית קטן סמוך לדירתו, כעין מערה, והיה מסתגר בו, ובוכה בכי גדול ועושה חשבון הנפש לעצמו: „וי לך, ישעיה, ואוי לנפשך, זכור מה עשית היום, כמדומה לי שעברת על שתי עבירות, תן דין־וחשבון לפני מלך־מלכי־המלכים".

מרוב פחד סמרו שערות־ראשו של האורח בעמדו לפני הדלת. שמע קול קורא „מחיתי כעב פשעיך והזהר מהיום והלאה להמנע שלא לעשות ככה". נסע האורח לביתו, בהשתוממות על צדקותיו של ר׳ ישעיה והודה שלא לחינם אומרים עליו שהוא צדיק, תמים.

ב„הצפירה", 1899 גליון 265 מביא בן־ציון אייזענשטאדט, את הנוסח הנ"ל על מצבת קברו של ר׳ ישעיה זוכאוויצער, ומעיר:

„נפלא הדבר, מאז מת החסיד ועד עתה, קרוב לשלשה יובלות שלמים, עוד שם קדשו כמו חי בפי כל בני ארץ ליטא, ולא זה בלבד כי אחינו בני בריתנו יעריצוהו ויקדישוהו, כי אם גם רבים משאינם בני ברית, וביחוד בסביבות הכפרים אשר בכל גליל נאוואגרודוק, יזכירו את שמו אף עתה בדחילו ורחימו, וקדוש וברוך יאמרו לו.

האגדה מספרת מדור לדור, כי בהיות אשר עין במו ראו, שבכל מקום אשר דרכה כף החסיד עליו, היתה הברכה מצויה, השכילו האכרים בני הכפר זוכוביץ, (כחמש פרסאות בקרבת העיר מיר) שכניו, להכניס בכוונה את בעירן לשדו־תיהם, למען ימהר החסיד הזה, שהיה זהיר ושמור מאד בנזקי אחרים וחס על ממונם של אינם בני־בריתו כשל ישראל — להוציא את בעירו וכשיעבור דרך השדה שלהם יבורך היבול בגללו."

זלמן רובשוב (שז"ר)

תשורת הפרידה של סבא *)

מי היה יריב לי, בשנות ראשית עלומי, כסבא הקנאי, החסיד החב"די הנלהב, שעינו הקפדנית היתה פקוחה עלי ועל נפתולי דרכי החדשות גם בשבתו בעיירתו, המרוחקת מעיירתי מהלך חמש־עשרה פרסאות. גם אחרי אשר למד לסלוח רבות לנכדותיו, לא רצה לסלוח לי את התמסרותי לציונות ואת התערבותי עם שונים ולא חדל לנסות להחזירני למוטב. אך מי היה כבר אז יקר ללבי יותר מסבא זה, אשר רוחניותו הרבה, שכנה מעל מצחו הגבוה בשבתו בראש השולחן הפליאתני מאז ילדותי, ואשר תורתו היתה בתוך מעי וניגוניו מילאו חלל ביתנו ואשר התלהבותו לא סרה ממנו שנים רבות בכל תחנות תעתועי.

כל עוד ישבתי בעיירת נדודי, וסבא רחק ממני מרחק שעתים נסיעה עם עגלון טוב, היתה גם המחלוקת שבינינו מוחשית יותר וגם האהבה שבינינו ניזונה יותר מפגישות תכופות, כל בקור שלו בביתנו — בנסיעתו לפני כל חג־השבועות וראש־השנה אל האדמו"ר ובשובו אחרי החג מן האדמו"ר, ובבואו בימי הקיץ לנוח אתנו ביער, או בהופיעו לרגל מאורע משפחתי, — וכן כל בקור שלנו בעיירתו, — בימי חול־המועד של פסח ושל סוכות, ביום היארצייט של סבתא, או ביום י"ט כסליו, יום הזכרון לחסידי חב"ד, — היה תחנה נוספת בהתאהבות המתמדת הזאת ובהתנגדות הזאת הגוברת.

אבל מאז בגרתי ונדדתי מקני למקומות התורה החדשים והרחוקים שלי רחק ממני סבא מאד והפך להיות מעין זכר עמום שבלב, קנאתו לא הבעיתני עוד אולם גם אורו לא חימם, גם לא ידעתי אם עוקב הוא אחרי לימודי ומעשי. מפי אמי — זו בתו, נודע לי כי פטירת האדמו"ר שלו דכאתו מאד וכי כיסופיו לנסוע לחברון, משכן החב"דים בארץ גברו והיו לנושא מעשי בחליפת המכתבים שבינה לבין דודי, ולכן, כאשר הצלחתי לעלות לארץ־ישראל בתמוז תרע"ה — עשיתי את דרכי דרך עיירות נעורי, ולשבת האחרונה נסעתי לסבא, להיפרד ממנו לפני עלייתי.

היתה זו השבת האחרונה שסבא בילה עם איש משפחתו. כעבור חצי שנה הגיעתני הידיעה, כי סבי איננו עוד.

ובאותה שבת הממתני בדידותו של סבא. הן הוא נמצא בתוך תחומי עיירתו, שבה נולד ובה עשה כל חייו, אולם העיירה עצמה כאילו יצאה מתחומיו והוא נשאר בתוכה כערער בערבה, כשריד לדור נפילים, כשארית של אגדה גוועת.

ועיירתו של הסבא היא העיירה מ י ר העתיקה, היתה עיירה רבת היחס ועשירת השרשים, המפורסמת בשל ישיבתה המהוללה, ולפנים היתה מבצר עוז לתורנות הליטאית, מעין שניה ל„וולוז'ין" ואחות „לאיישישוק". במקורות פרנסה מופלגים לא הצטיינה העיירה אף בשנות פריחתה, אולם מעין התורה לא נסתם בה אף בשנות הירידה. עוד מצאתי את הישיבה והיא הומה מקול תורה יומם וערב. ובחורים, ביניהם עילויים ומתמידים נוהרים אליה ממרחקים, אף מן הגלויות המרוחקות והחדשות ביותר. אולם העיירה אשר מחוץ לכתלי הישיבה — הוכתה שאיה. עם כל שריפה חדשה היו יוצאים צעירי המשפחות הותיקות אל הערים הגדולות והחדשות שמסביב, והזקנים ששרדו היו כאילו בבת־אחת מפליגים בזקנותם. מבני המשפחה שלנו יצאו כבר כל צעיר ואמיד. עדה השרשרת הארוכה של המגרשים הריקים אשר ליד הישיבה, אבל גם אלה שנשארו נאמנים לעיירה ספו תמו אחד אחד מאז בקורי בימי ילדותי. אחיו הגדול של סבא, העשיר, שהיה מחותנו של האדמו"ר מלאדי ואשר עליו היו מספרים, כי היה חובש נרתיק של משי לזקנו בימי השבתות, לבל תפול שערה ארצה — שלח כבר מזמן את ספריתו העשירה לחברון ושבק חיים לכל חי. ואחיו הצעיר ממנו, שהיה נוהג לנסוע לרגל מסחרו לקאניגסברג

*) „דבר השבוע" 1948, גליון 30.

ועל כן היה נחשב ל„וואַכזי״ במשפחה, היה מתיר לעצמו להתפלל אפילו בימים־נוראים לא בקפוטה של משי, כי אם בלבוש ארוך של אטוין שחור, והיה חובש צילנדר בכל יום שבת ואומר „יא״ במקום „יע״ — אף הוא כבר לא היה בחיים, ואף בן־אחיו ובן־גילו, חסיד חב״די נלהב כמותו, אולם חרש מאד ובעל קול צרוד, שהיה שר את „בני היכלא דכסיפין למחזי זיו״ בהתפעלות אין־קץ — אף אותו כבר לא מצאתי.

כאחד גלמוד נשאר סבא ככף בודד על חוף אגם, שיבש לרגליו. וכשם שספו בני המשפחה, כן תמו בני הסביבה, אלה שכאילו היוו את האוירה הטבעית אשר בקרבה גדל, אתה רב ומתוכה צמח. מאז לקח לו הר״מ את בנו של אחד מאבות ה„מוסר״ ניקים לו לחתן ולימוד ה„מוסר״ הסלובודקאי חדר

בית המדרש הלבן בשולהויף

לתוך הישיבה הישנה והמהוללה הזאת, גדל עוד יותר המרחק שבינה לבין הקומץ החסידי שבעיר — זה המרחק שהיה גדול תמיד אף בלאו הכי — ובדידותו של סבא עמקה עוד.

והקומץ החסידי עצמו הצטמק והתחלף לבלי הכירו. היכן הוא ר׳ ברוך חאשם, זה הבעל־תפילה הצנום והרם, שבצאתו לימים־נוראים להתפלל לפני התיבה בכפרים הסמוכים היה קולו, קול הארי, מרעים היערות שמסביב? עליו היו הישובניקים נותני לח־מו, אומרים בגאוה כי בשמעם מפיו את „ועוז בידך״ שלו — היו מרגישים בעליל אין הוא טופס את העז בקרנים. והיכן הוא הדיין הניסויזאי, הישיש הסגי־נהור, שהיה גם חסיד נלהב, גם למדן ליטאי מופלג, ומפורסם כבורר מומחה לכל סכסוך עסקי מסובך? ולאן נעלם היינך, אחיו של רבי המשולח, זה החסיד הסלונמי שמצאתיו פעם מטפס לתוך הסוכה של סבא דרך החלון, וכששאלתיו בהשתוממות למה לא יכנס דרך הדלת הפתוחה, ענני בלעג עליז „כלום מתנגד אני שאלך דרך הדלת?״ ואיה השמש הבעל־שחרית, אחיו של ר׳ שמריל המלמד, שהיה בכל יום שני וחמישי קורע את כל לבי בטחן תפילתו — אנחתו העמוקה והנוגה; „אחינו כל בית ישראל הנ־תונים בצרה ובשביה, העומדים בין בים ובין בי־בשה״? היכן הוא? היכן הם כולם? איך ספו תמו בן שנים מספר?

וכאשר הגיעה שעת הערב ואני הלכתי עם סבא לקבל את פני השבת בתוך השטיבל, נודע לי כי אף השטיבל עצמה איננה עוד. שבקה אף היא חיים בשעת השריפה האחרונה. עתה מסתופפים חסידי חב״ד הנותרים במנין ארעי, המתאסף בביתו הבלתי מיגמר של אחד חסיד, נגר, שומר אמונים, ובתוך

הבית — לא־בית זה, שעוד הפגמים לא הוסרו הימנו, וצרורי העץ עוד מנסרים בתוכו, והעוני של חולין שורר מעברים, והמתפללים בקרבם, כאילו במקרה שרדו מאיזו הפיכה, ללא תאום וללא סגנון — התבלטה דמותו של סבא בחגיגיות מופלאה ובקשיות־עורף מיוחדת במינה.

עד נשימת חיי האחרונה אזכור את תפילת קבלת־שבת האחרונה ההיא, ששמעתי מפי סבא. צנום היה סבא וגבה קומה, והאבנט הדק אשר על הקפוטה של משי שחור עוד הוסיף התמתחות לדמותו, שכולה היתה התעלות אל מרומים, כאילו על בהונות רגליו עמד סבא הרם, וכל תנועותיו אל על, ואף זקנו המחודד כאילו מורם משהו, וכלו נר של שעוה דלוק בערב יום־הכפורים.

ובתפילה המשולהבת ההיא, שכולה אש כבושה ועצורה, ואשר עלתה ממעמקי נפש אל מקור הנחמה, לעיני כל ולעיני הצמאות הנשואות אליו — חלה גם ההתפייסות של סבא אתי, יריבי מנוער, ללא כל וכוח חלה ההתפייסות. רק בתוקף תפילתו הנסערה ובתוקף שיתופו הנפשי בה, ללא אומר ודברים.

ומעשה שטן, היו תנאי הביקור עצמם לא נוחים להקל על ההתפייסות. לפתע קרה משהו, שעלול היה להכביד ולסבך: דבר ביקורי וענין עלותי לארץ נודע לחברי בעיירה, עמדו וערכו אסיפה פומבית לכבודי והודיעו על האסיפה במודעות, ושמי התנוסס על הקירות. והדבר לא יכול היה להיעלם עוד מעיני סבא ומעיני בני בריתו, וחששתי מאד פן יהא חלילה, ביקורי זה לגורם נוסף לריחוק הלבבות. — אולם זאת התפילה וזאת הקשבתי לה — כאילו הרחיקו את כל התהום, נשמעה לי בה תלונתו העמוקה של סבא על בדידותו האכזרית, ועל עולם־היקר השוקע ללא רחמים, ועל כאב המרחק שבין קרובים מצומדים, אולם גם גאות־ההתרפקות על זיו שאינו בר־חלוף, ועל המשותף שאינו נותן כלל להפלג, והודיה נסערה על האושר הרב הצפון לו בגלל הקשר הישר שבין נשמתו לבין מקור הברכה, ועל נצח ישראל שאינו יכול כלל להתפורר בין הדורות, ועל אשר נפשי קשורה בנפשו...

עוד מתנגנת בלבי השירה ההיא, כאשר שמעתיה באותו ערב שבת מפיך, סבא יקר ולא נשכח, בתפילתך הנפשית אל אביך שבשמים ובאזני נכדך עלי אדמות:

„— — מקדש מלך — עיר מלוכה, —
קומי צאי מתוך ההפכה —
רב לך שבת־בעמק־הבכא —
והוא יחמול עליך חמלה — — — —
— — לא תבושי ולא תכלמי —
מה תשתוחחי ומה תהמי —
בך יחסו עניי עמי —
ונבנתה עיר על תילה — — —"

ובהשלמה גמורה, בהבנה עילאית ובהתפיסות מוחלטת, פרץ סבא בזמר של הודיה, זמר לבבי רב הקצב והשאות של תודה:

„כי שמח־תני אד־ני בפעליך
במ־עשי ידי־ך אר־נן,
מה גדלו מ־ע־שיך־אד־ני
מאד עמקו מח־שבו־תיך,
איש ב־ער לא יי־דע
וכסיל לא יי־בין את זאת" — — —

סבא מופלא, הידעת מה הנחלת לי בתפילתך־תשורתך, שירדה אז לנבכי נפשי על נכדך המסוער, למשמרת עד?

ועוד שי אחד העניק לי סבא לפרידה, שי לא יסולא. אותו נתן לי ברגעים האחרונים ממש, לפני שזזה העגלה.

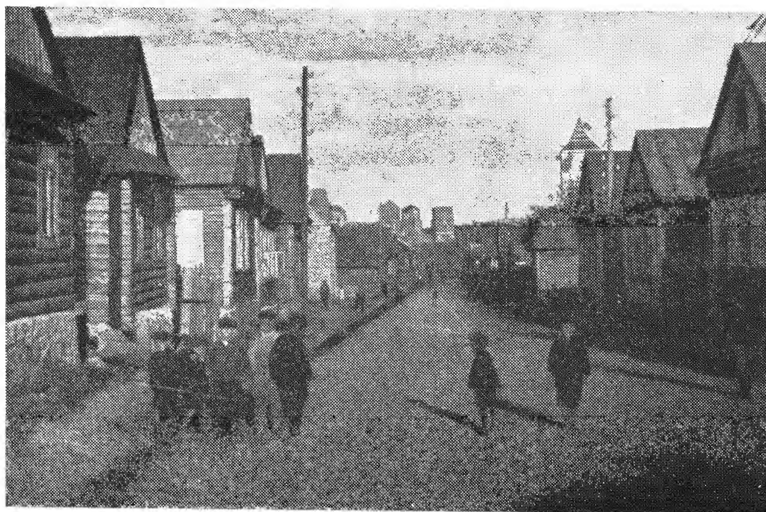
כל אותו יום שבת ומוצאי־שבת — במדה שחברי לא השתלטו על זמני לא זזתי מחברתו, עד כמה שזכור לי, דברנו מעט מאד בעסקי משפחה ולא דברנו כלל בענינים המוטלים בויכוח בינינו. מרבית הזמן בילינו בדברי תורה, שנינו שמחנו מאד כי הצלחתי עוד להיות לו איש שיחה בכך, ולו גם כמקשיב יותר מאשר כמשוחח, ובין שדיבר בעניני נגלה ובין שהפליג לעולם החסידות, בין שדבר עם המתפללים בשטיבל ובין ששוחח עם בחורי הישיבה שסרו לביתו, ובין שהוא שר את ניגוניו לפני קינו — נדמה היה לי בודאות בהירה, כי מאיזו בחינה שהיא מופנים כל הדברים האלה גם אלי, ותפקידם בכך שהם ייקלטו, על טיבם ועל ריחם, לתוך לבי, ואכן היה לבי פתוח לקראתם כפתחו של אולם.

וביום ראשון בבקר, כאשר בא העגלון לקחת את מזודתי, לבש סבא את מעיל הקיץ שלו — היה זה

בחום הבקר של יום תמוז — פתח את שמשיתו ויצא ללוות אותי ברגל עד מחוץ לעיירה.

ובדרך, תוך כדי עמידות והשהיות אמר לי בערך כך:

— בני, את הניגון של הרבי הזקן הן יודע אתה יפה, אספר לך את אשר שמעתי בימי חרפי מפי זקני החסידים בבית הרבי על סגולתו המיוחדת של הניגון הזה. — יש ואדם רוצה להזכר באיזה ניגון, שלכאורה היה ידוע לו כראוי, והניגון כאילו מתעלם ממנו ואין הוא יכול להעלותו בזכרונו על אף מאמציו ויש ואיזה ניגון מטריד בן אדם ואינו חדל לזמזם לו במוחו גם בשעה שאין הוא נדרש לו כלל ואין הוא מהנה אותו כל עיקר.

רחוב וילנא

בשני המקרים הללו מעיד הדבר כי הניגון הזה, עם כל ערכו כשלעצמו, איננו משורש נשמתו של האיש המנגן, הוא לחוד והניגון לחוד.

אבל יש והניגון נענה לו לבן אדם שעה שהוא קורא לו, והוא מהנה אותו בכל פעם שהוא בא — אות הוא כי הניגון שלו הוא, ושורש נשמתו מאותו המקור, שממנו נובע שרשו של הניגון המבוקש.

ועכשיו, דע לך — הוסיף סבא — כי חזקה בידנו, שהניגון של הרבי הוא משורש נשמתו של כל חסיד מחסידי חב״ד, הוא וצאצאיו, וצאצאי צאצאיו עד סוף כל הדורות. וכל חסיד ובן חסיד, ישר־הולך, הרוצה להיזכר בניגון הקדוש הזה, והניגון מתעלם ממנו, והוא תר אחריו בכל שבילי זכרונו, ותר לשוא — אות הוא, כי באותה שעה נשתבשו דרכי חייו ועליו לפשפש במעשיו ולהרהר בתשובה. כי לא לשוא, בני, משתכח הניגון הזה מן הלב, שי הוא לנו ואבן־בוחן, שמור לך זאת בני — — וכדי לקיים את אשר אמרו, כי אין נפרדים אלא מתוך דבר הלכה. שאל פתאום — בראותו, כי העגלון מאיץ בי — קושיא מסובכה, בענין תרומה של פירות־הארץ, יישב את הקושיא מתוך איזה רמב״ם, שנתגלה לו רק השבוע, נשק לי על פי, — והעגלה זזה. — —

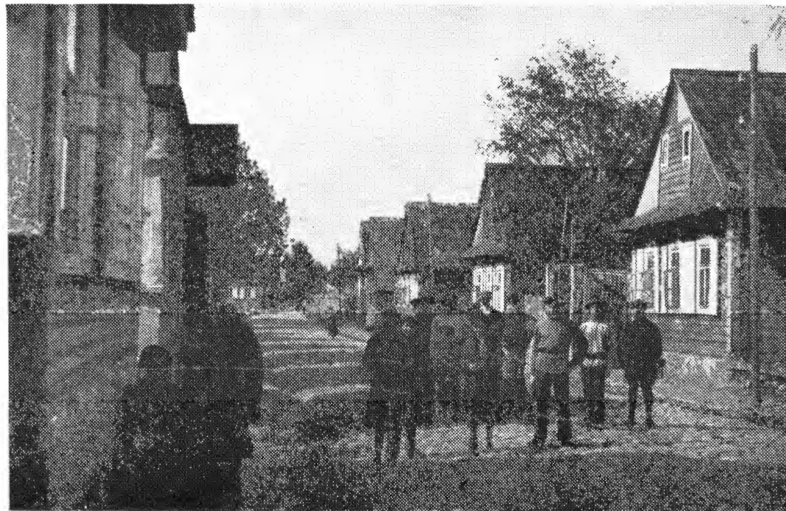
פרטי הקושיא והתירוץ, נעלמו מזכרוני, אולם דמותו של סבא העומד בצהרי יום תמוז מתחת לשמשיה באמצע הדרך, מפויס עם נכדו יריבו, כששפתותיו ממללות את ברכת הפרידה ועיניו הרטובות מופנות־נוצצות אל העגלה, המתרחקת ממנו בדרכה לקראת ארץ כסופיו וכסופי כל עמו, שלו ושל נכדו כאחד — דמות בהירה ומאירה זו תאיר בלבי, כל עוד הלב יעצור כוח להכיל אור. — ותשורתו המופלאה אף היא תשורה לי עד היום הזה.

כי בכל פעם, בכל עת, ובכל תהיות חיי השונות, כאשר תוך כדי מבוכתי יש ואני רוצה פתאום להיזכר בנגון ההוא, והניגון הטוב והמיטיב נענה לי ומופיע בזכרוני מניה וביה — מיד סרה מבוכתי ובי משתלטת איזו בטחה פנימית לאות, כי רוחי נכונה, ואני עושה את דרכי ביתר עוז ושלום נפשי. —

י. שמולביץ

ההגנה ב„דער מיר"

לא ידוע באיזו שנה נוסדה ההגנה ב„דער מיר" והסיבות שהביאו להווסדה, אבל נראה הדבר, שזה היה אחרי הפוגרומים של קישנוב וביאליסטוק. עברו שמועות על הפרעות, וגוי אחד מעירנו, יקוף היה שמו, שאיים על יהודי שגם כאן יעשו ביהודים כאשר עשו להם בשאר מקומות, וכי זה יארע ביום א' בשבוע, כאשר איכרי הסביבה יבואו לשוק, והם יעשו „פוגרום". מיד ספרו אחרים שאף הם שמעו מגויים שהזכירו על אותו פזמון. כל אחד הוסיף על השמועות נופך

רחוב זוכביץ

משלו, ואנשי העיר חיו בפחד גדול. כנהוג בישראל, היו המבוגרים והזקנים צמים ומתפללים ועל כל יום א' שעבר בשקט, היו מודים לה' על הנסים והנפלאות שעשה עם עירנו.

אולם הצעירים שבעיירה, בין „בעלי־הבתים" ובין פועלים, הבינו שבתפילות לבד לא יוושעו, ויש לעשות דבר של ממש. כינסו אסיפה סודית והחליטו לייסד „הגנה עצמית" (זעלבסטשוץ) כדי להגן על החיים ועל הרכוש של העיר.

אליבא דאמת לא היה קיים כל ארגון־פועלים: היו פועלים, עובדים בכל עבודה, אך לא „ארגון" רשמי, חוץ מ„סופרי־סת"ם", מקצוע מפוזר ושכיח בעיירה, לא היה בית או משפחה שלא היה בו סופר, ואף להם לא היה שום ארגון של קבע, ובכל זאת השפיעו על חיי העיר, והם שהיו במארגני ה„הגנה".

חוץ מבעלי־הבתים והפועלים, השתתפו בהגנה גם העגלונים, הקצבים, וסוחרי־הסוסים. מהם הצטיינו שני אחים: ברקה הבכור וארציק הצעיר ממנו. הרבה אגדות ספרו עליהם ועל גבורתם. ובאמת לא עבר יום א' בשבוע מבלי אשר שני האחים לא יתנצחו עם המון גויים וצוענים, ושהם לא יצאו המנצחים בתגרה.

כדי להגן על העיר, היו צריכים לקנות נשק, ואנשי־ההגנה פנו לכל התושבים שיתרמו כסף לצורך זה. הרבה תרמו מרצונם, ועל הרבה מהם היו צריכים לאיים ולקחת מהם תרומות באונס.

הנשק שקנו היו: מגלבים (נאהייקעס), מין שוט שהקוזקים היו משתמשים בו, מעין מקל קצר ועב, ובראשו שקית של עור מלאה כדורי עופרת; כפפות־ברזל, כל אצבע היתה מרופדת בקצהו; וגם קצת

אקדוחים. נשק זה נועד להשתמש בו ח"ו באין ברירה אחרת. אני יודע זאת מפני שאבא היה בין מייסדי ההגנה ובביתנו היה טמון מקצת מן הנשק.

יתכן, שלולא מקרה מיוחד שאירע, לא היה נשאר מכל ארגון־ההגנה אלא אפיזודה בחיי העיירה בלבד.

ומעשה שהיה בתקופת מלחמת רוסיה—יפן. כל המגוייסים מן הכפרים שבסביבה היו צריכים לעבור למחנה הצבא בנובוגרודוק דרך עירנו. היו הרבה איכרים מגוייסים, והם היו צריכים לעבור את העיר ביום ששי. כאשר נודע להגנה ולכל אנשי „דער מיר" על מעבר המגוייסים קראו לאסיפה דחופה והחליטו א) לסגור את כל החנויות; ב) נשים, זקנים וילדים אל יצאו מפתח ביתם; ג) אנשי ההגנה, מכבי־אש במדיהם ובכובעיהם, והתזמורת יצאו לקראתם לקבל פניהם ויביאום עד השוק; ד) בשוק יחלקו למגוייסים סיגריות, אוכל ומיני תרגימא, חוץ מיי"ש; ה) להשתדל להוציאם לאט־לאט ובעקיפין אל מחוץ־לעיר, אל הדרך המוליכה אל טרץ וללוותם בדרך. וכך עשו. קבלו את פניהם, והביאום עד השוק, התזמורת נגנה לפניהם. חלקו להם מכל אשר הכינו למענם וחשבו שהדבר יעבור בשקט. פתאום התחילו המגוייסים לבקש יי"ש. משהסבירו להם שאין למצוא עכשיו „וודקה" מפני שהחנויות סגורות, התעקשו ולא רצו לזוז לדרכם עד שיתנו להם את מבוקשם.

התברר שהענין לא יעבור בשלום, ואז עמדו אנשי־ההגנה בעמדות־תצפית, מוכנים לפעול נגדם באין־ברירה. לאט־לאט דחפום והרחיקום עד סוף הרחוב ליד בית הרב ר' אליהו־ברוך, שעמד כמעט בקצה העיר. כאשר ראו הטירונים שהם נמצאים כמעט מחוץ־לעיר, התחילו להתגרות ביהודים ו„להרביץ" בהם. הם נכנסו אל בית־הרב. אותה שעה היו הרב והרבנית בבית־הכנסת. הטירונים התחילו לשבור מה שמצאו בבית ופרצו גם לשאר בתים בסביבה.

אז החליטו אנשי־ההגנה לגרש את הטירונים־המגוייסים מן העיר, ולהשתמש בנשק שהיה להם ולהכות בו על ימין ועל שמאל. רק באקדוחים לא השתמשו. וכאשר טעמו הטירונים מן ההתקפה עליהם, ורבים מהם נפצעו ושתתו דם, או נפלו ולא יכלו לקום, התחילו לברוח, ואנשי־ההגנה רודפים אחריהם, עד שגרשום הרחק מן העיר.

אנשי־ההגנה נשארו במקומם זמן רב, לשמור שלא יחזרו, וכאשר עברה הסכנה חזרו כל איש לביתו, הם קבלו את השבת במאוחר קצת אבל השמחה היתה גדולה. ה„הגנה" הצילה בהצלחה את עירנו מפרעות ממש.

חנוך רקוביץ:

מיר לגאון ולכבוד

ידעתי את מיר עיר מולדתי, בהודה, בגדולתה ובתפארתה. ידעתיה על אנשיה, בחורי־ישיבתה המהוללה, רבניה, עסקניה, תלמידי־חכמיה וטפוסיה.

עולות לנגד עיני דמויות מאירות מן הימים ההם: הנה הרב ר׳ אליהו־דוד רבינוביץ־תאומים בעל ה„אדרת״ לפני עליתו ירושלימה; חיוכו הנלבב וטוב־לבו של הרב ר׳ אליהו־ברוך קאמאי שכהן אחריו כרב דמתא וראש־הישיבה; ר׳ אברהם טיקטינסקי ראש־הישיבה, בתו המשכילה וויכנה אשתו של משה כהן עורך „העולם״, ובנו ישעיהו טיקטינסקי מיסד האגודה הציונית „חניכי ציון״ במיר; מושה גינזבורג או „מושה הלבן״, סבו של שז״ר יליד עירי, החסיד הקפדן המושך באזני עד כאב בעברו דרך חצר ביתנו לבא אתו אל „השטיבל של חסידים״; המלמד שלי ר׳ אפרים, שנטע בלבנו אהבה לעברית ותרגם, עוד לפני מנדלי מו״ס את „הסוסה״ שלו לעברית. הוא ידע גם גרמנית ולימדה אותנו מחוץ לתכנית הלמודים; מיכאל „הרופא״ אחיו, שידע מזור ותרופה לכל מחלה קשה וקלה ולכל מרעין בישין; יוסל הנגר או „יוסל בעל חרטה״ שהיה מביא בכל שבת לבית־המדרש הלבן בשעת התפילה את שיריה היפים בעברית של בתו רבקה והקריאם לאבא ולי; סופיה הרופאה שנעשתה רופאה־חירורגית באוניברסיטה במוסקבה; משפחת דוד שחור ובנותיה העדינות שעוד אז לפני כחמשים שנה,ידעו לדבר עברית ועמדו בראש האגודה הציונית והספריה שיסדו; בית ישראל קמנצקי, בנותיו חייקה ונחמקה ובניו מולה (שמואל) ופייטיל שהנסיך סויטופולק מירסקי הצעיר היה בא מטירתו לביתם לבקר את הבנות. —

וכיום, אחרי חורבנה של מיר, מדי הגותי בה, מהדהד באזני קול תורה, „הוי, אמר רבא. הוי, תנו רבנן״ ומתיצבות לנגד עיני הדמויות. כמו אז בעברי בדרכיה, כמו אז...

אבא ז״ל היה מספר על דודנו ר׳ מרדכי סולו־מונוב ממינסק, שדבר ברוגזה ובכעס על הרב דמתא של מיר, ר׳ ליפא׳לה, על הקלותיו ומדות רחמיו שנהג בדיני כשרות שנתפרסם בהן בכל ערי רוסיה. ר׳ ליפה׳לה היה הסנדק שלי, ומרדכי סולומונוב סרב לבוא אלינו, אחרי המקרה בעניני כשרות שהקים אז רעש גדול והדו נשמע למרחקים. המעשה היה בקצב שהביא לבית הרב ר׳ ליפה׳לה „שאלה״ של בהמה גסה. הדיינים דנו בשאלה ופסקו פה אחד „טריפה״. הקצב, אשתו ובני משפחתו, הרימו קול בכי איום על אבדן רכושם. יצא הרב ר׳ ליפה׳לה מחדרו והדיינים העבירו לו את ה„שאלה״ ומסקנותיה. הרב בהכירו את הקצב העני, הרהר וקרא „כשר״. הדיינים נפחדו ונדהמו: „רבנו, הכיצד? הרי זה מפורש ב„יורה דעה״!, וליפה׳לה ענה לעומתם: מה ל„יורה דעה״, „גם לליפה דעה!״ — —

עוד הרב ר׳ אליהו־דוד רבינוביץ־תאומים בביתו במיר והרב קאמאי ממלא־מקומו הגיע עם בני משפחתו. אבא השכיר להם את חצי הבית שלנו, ועשה תקונים ושפוצים לכבודם. חג־הסוכות ממשמש ובא. אבא ובני הרב עסקו בהתקנת סוכה נאה במסדרון, ותלו בה שטיחים נאים והרימו את התקרה למעלה להכניס את הסכך. הם גלגלו בחבל את כנף־הגג המתרומם, ונראו השמים מעל הסוכה. שטחו מפות לבנות על השולחנות ומנורות מבריקות מפיצות אור רב. אחרי הסעודה בא אל סוכתנו הרב ר׳ אליהו־דוד והם דנו יחד בדברי הלכה. —

בחדר אחד שבדירתנו גרה רבקה׳לה החביבה, אשה זקנה, צדקנית ותומכת בסתר בעניי העיר. באחד מימי חג־הסוכות ירד גשם. רבקה׳לה התכוננה ללכת לבית המדרש להתפלל. כנראה שכחה ולקחה אתה את המטריה. פגשוה נשים בחצר והרימו קול צעקה: „חג, חג, —— אוי ואבוי, מטריה בידך״! רבקה׳לה התעוררה משכחונה ובקול בכי חזרה הביתה לחדרה.

חזרנו מהתפלה, הרב אמר קידוש וכולנו מסובים לשולחנות, והנה מקומה של רבקה׳לה ריק. ספרו לרב על המקרה „האיום״ שקרה לרבקה׳לה, ושהיא שוררת בחדרה ומתיפחת בבכי. מיד הורה למלכה בתו לקרוא לה לבוא. היא הופיעה ועיניה אדומות מבכי. „רבקה׳לה, — אמר לה הרב בקול רציני — איזה שטן השיאך לקחת בחג את המטריה ? והנה הוספת עוון על פשע בבכייתך בחג שמחתנו. אבל, יש תקנה ותשובה עבורך״. והוא פנה לאשתו ואמר : רבנית, מזגי לה כוסית יין ותני לה מנה מן העוגה הטובה. ואת, רבקה׳לה, שלא שמעת את הקידוש — ברכי בקול : „בורא פרי הגפן״ שתי את היין ואכלי את העוגה ויסתם פי השטן והמקטרג, ולא תוסיפי לדאבה עוד. רבקה׳לה עשתה כדברו ונרגעה כליל. הוא חייך וחייך, ורוח צחוקו דבקה בכלנו והיינו זוהרים ומאושרים. —

חברינו טבעו. בין השלשה שטבעו היו שני האחים טשרניחובסקי, קרוביו של המשורר הנודע. עוד בטרם הגיעה השמועה לביתנו, ואמי, בהורידה את הצלחות מעל השולחן לשאתן אל המטבח — רעדו ידיה והצלחות נפלו והתפוצצו על הרצפה. — בשבת בבוקר בא שוטר („האוריאדניק״) והזמין את אבא ואותי אל קצין המשטרה (ה„פריסטב״) לשם חקירה על הפרטים. בבית־המדרש ברכנו „ברוך שגמלנו כל טוב״ והלכנו אל הרב, ר׳ אליהו־ברוך קמאי, שהיה שרוי בעצב ובצער על האסון הגדול. אבא ספר לו על המקרה עם הצלחות. „צלחות ותרנגולים — כפרה — היינו הך, לב אם רגיש מאד, ומי יודע דרך ההשגחה העליונה וחסדי שמים לבריות ?״

בימים ההם יסדנו אגודה ציונית בשם „חניכי ציון״. שייקה טיקטינסקי, בנו של ראש הישיבה ר׳ אברהם, בנותיו של ר׳ דוד שחור, ומולה קמנצקי, היו

החוג הדראמטי 1910—1908

„שבת שירה פרשת בשלח״. ליל־שבת אפל וחשוך. אחרי שגמרנו סעודתנו, יצאתי בחשאי את הבית, ויחד עם חמשה חברים, ילדים בני 10־12, רצנו אל הנהר „מירנקה״ הסמוך לעיר, להתחלק על הקרח. הגויים גלפו צלבים מן הקרח, ונתהוו בו חורים שנתכסו בלילה מחמת הקרה בשכבת קרח דקה, התחלנו להתחלק וכלנו נפלנו לתוך המים העמוקים שהגלידו. שלשה מן הילדים נצלו ונמשו מן המים ע״י שכני הנהר, אשר שמעו קול צעקתנו ויתר שלשת

בין המיסדים. קבלנו בולי קרן־הקימת לישראל ובערב ראש־השנה פתחנו דואר פנימי למשלוח כרטיסי־ברכה עם בולי הקק״ל. אותי מנו לדוור, ולאשרי ולגאותי לא היה סוף !

חברי „חניכי ציון״ החליטו לברוא ספריה. הרוח החיה היתה שפרה, בת דוד שחור. שכרנו חדר אצל „איצה מצרים״, חסיד, ואיש סודו של מושה גינזבורג. מרגולין „דער געלינקער״ מוכר־הספרים (בתו רבקה ליס היתה ממיסדי „דגניה״ א׳ בארץ ושני בניה

נפלו במלחמת העצמאות) הביא ספרים ממינסק ומוורשה. — הבאתי הביתה את „אהבת ציון" למאפו לקריאה. סבא, בן השבעים ומעלה, ראני שאני תפוש בקריאתי. הסתכל בספר, לקחו ו„בלעו" בקריאתו בלילות אחדים. כשהבאתי את „הדת והחיים" לברודידה לקריאה המר אבא: „חדל, עוד לא הגיע זמנך לקרא ספרים כאלה". — תלמידי הישיבה השתמשו בספריה והרבו לבלוע כל ספר הבא לידם. הנהלת הישיבה לא קטרגה ולא הפריעה. ולא היה עוד כספריה הזאת בכל סביבות מיר, לרבות נובהרודוק ולידה.

לועדת הציונים במינסק נסעו מולה קמנצקי ואחותו נחמה. בבית־המדרש הלבן שהיה מלא וגדוש — לרבות עזרת הנשים, מסר מולה, בחזרו ממינסק, דו"ח על מהלך הועידה. שאלות והסברים שאלו, ביחוד בחורי הישיבה. בעיר נעשתה גם עבודה הסברתית: הוצגו מחזות גולדפדן „שולמית" ו„בר כוכבא". זמרת היתה לנו במיר: נחמקה בת גרונה והרב ר' אליעזר שוסטרמן (נשאה להרב ר' אלחנן גילבשע), נושאת־החלב, ובכשרון וברגש מוסיקאי מלאה את תפקידיה כשולמית וכדינה. הבמאי היה רופא־השניים רוזנטל. הוא נסע לורשה לרכוש את הפרטי־טורית של המחזות.

תפקיד „בר כוכבא" מלא יוסף לייב־בר'ס, מנהל פלוגת הכבאים בעיר, סמל הגבורה והכח. אמא ושכנותיה לבשו בגדי יום־טוב ללכת ל„תיאטר". — מיר שלי עלתה בכוחותיה המשכילים ובעבודה הציו־נית־העברית, על כל שכנותיה, העירות הסמוכות. היא לא דמתה להן לא בלבד בישיבתה הגדולה והנודעת בכל קצווי עולם היהדות, אלא גם ברוב משכיליה והאינטליגנציה שלה. —

עברו שנים בחליפות וחמורות. עזבתי את מיר. באתי ללודז (פולניה) אז רוסיה לעבוד ולבנות את עתידי. כ„קרוב" רחוק הוצגתי לפני הרב ר' אליהו־חיים מייזל, רבה של לודז, והוא הרבה לשאול על ישיבת מיר. — על העבודה הציונית והעברית לא ספרתי; שמעתי על התנגדותו לכל הדברים האלו. — במקום עבודתי קבלתי לאחר זמן קצר מזוודה עם דוגמאות טקסטיל והוראות לבקר בתור סוכן נוסע בערי רוסיה המרכזית וביחוד בערים השוכנות על חוף נהר הוולגה ושלוחותיו.

מניזני־נזבגורוד (כיום „גורקי") נסעתי באנית הקיטור הנהדרה „סמוליט" במורד הנהר וולגה, בואכה צאריצין (כיום „סטלינגרד"). באחת התחנות עלו על האניה ז'נדרמים ובלשים שלוו את אחד ה„גדולים". ישבתי באולם־האכל היפה והשקוף בקצה־האניה וקראתי את ביאליק, בתרגומו של ז'בוטינסקי, שהופיע זה עתה. אחד הבלשים ניגש אלי ופתח בשיחה בלשית: מאין אני בא, מה עסקי, ולאן פני מועדות. התחלתי להרצות לפניו את תשובותי. הוא היה אדיב מאד והתענין גם בספר שלפני. ידע על ז'בוטינסקי המתרגם. במשך שיחתנו נגש אלינו איש גבה־קומה, רזה, לבוש בגדי אזרח הדורים והקשיב לשיחתנו. בגאוה ובהטעמת ערך־דרכי ספרתי לאיש־שיחי על מיר, עיר מולדתי, מאחוזותיו של הנסיך סוויטופולק־מירסקי, ובמיוחד דברתי על הישיבה, שקראתי לה „מוסד עליון להשכלה דתית ואנושית" כמו אוניברסיטה במוסקבה או האקדמיה של „הסינוד הקדוש". ספרתי על התלמידים הנוהרים אל הישיבה מכל קצוי רוסיה זגם מארצות אירופא ומעבר לים. ראיתי, שאיש אחד מן הפמליה של „הגדול" רושם לפניו את דברי. גם הראה ל„גדול" את הספר שבידי והוסיף לרשם. — איש שיחי איחל לי הצלחה במסעי ובעסקי והדגיש שהיתה זו שיחה מענינת בשבילו. נפרדנו וכל הכבודה ירדה בתחנה הקרובה. — אז נגש אלי רב־החובל של האניה ושאלני: היודע אתה עם מי היה לך שיח ושיג? זה היה מיניסטר־ההשכלה קסו בכבודו ובעצמו, הנוסע לבקורים בבתי־הספר. נבהלתי ונדהמתי. מי יודע אילו פליטות־פה היו לי בשיחה הזאת, מי יודע איזו צרה הבאתי על הישיבה שלנו, בספרי כ"כ הרבה פרטים עליה? בחזרי ללודז משופע בהזמנות טובות, ירדתי באמצע הדרך מוסקבה—ורשה לתחנת מיר שלנו, היא „גורודזייה". באתי להתראות עם בני משפחתי. נגשתי עם אבא אל הרב וספרתי לו את המוצאות אותי בפגישתי עם המיניסטר קסו. האם חטאתי ח"ו במוצא פי ובמה אפשר לקדם את הרעה, שאולי תבוא עלינו. גם הרב חשש, אולם לא נזף בי וכלנו האמנו שלא יקרה לנו כל רע. — כעבור זמן קצר הודיעו לי שהנסיך סוויטופולק־מירסקי הזקן שלח תרומה הגונה לישיבה ואחל לה שגשוג והצלחה. הבינותי שיש קשר לדבר המעשה במיניסטר־ההשכלה. שמחתי מאד ורווח לי.

בימים ההם, בבואי מלודז לחג, להתראות עם בני משפחתי — הייתי קורא לאספות והרציתי בעברית על הנעשה והנשמע בתנועתנו. בדעתי היה ליסד במיר סניף של „אגודת חובבי שפת־עבר״, שהייתי מזכירה בלודז. רבים היו השומעים והמעוניינים ושאלות רבות נשאלו ונענו. —

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה התקרבה החזית לעיירתי. הישיבה התרוקנה, כל אחד פנה לעירו ולארצו. התחוללה המהפכה ברוסיה. הבולשביקים תפסו את השלטון. באתי למוסקבה ברכבת בו ביום שדורה קפלן ירתה בלנין ופצעתו פצעים אנושים. מיד הובילוני למשרד ה„טשקא״ האיום, שכל באיה לא ישובו. בשבתי במסדרון על מזוודתי נפגשו פתאום עיני באדם שיצא מבוהל מחדר אחד למשנהו. הוא הסתכל בי בעינים חודרות. האם הוא מכיר — מי, ומה? עבר זמן קצר, נפתחה דלת של חדר והוא נגש אלי ושאלני: מאין ולאן? בשאלתו הכרתיו. זהו הוא. עניתיו: ממיר, עיר האוניברסיטה, למוסקבה, לכמה ימים, אל בעל בית־המסחר שעבדתי בו לקבל חובי. הוא נכנס שוב לחדרו, וכעבור כמה רגעים יצא בלווית חבר אחר ואמר: „מהר, שוב הביתה ל„מיר״ שלך, ואל תסתובב כאן בימים טרופים אלה״. — היה זה איש שיחי בפמלייתו של המיניסטר להשכלה קסו באניה, על נהר הוולגה. — —

לאחר המהפכה ברוסיה הוקם במיר „רבקום״. מטעם תושבי מיר היהודים השתתף ב„רבקום״ „לייבקה פלאט״, חברי ב„חדר״. בנין הישיבה נעשה קסרקטין לחיילים. ארון־הקדש היה פתוח וספרי התורה עוד נמצאו בפנים. בספסלים ובשולחנות השתמשו לעצי־הסקה בתנורים. — רציתי להוציא את ספרי־התורה ולהביאם לבית־המדרש, אולם החיילים לא נתנו לי. מהרתי ל„רבקום״. החבר היהודי לייבקה לעג לי על דרישתי. פניתי לראש הרבקום „גוי״ צעיר. ההוא הסכים לדעתי. נתן לי פתק ומהרתי לישיבה. העברתי את ספרי־התורה לבית־המדרש וסגרתי את ארון־הקודש בקרשים. — מחוילות וטירות ה„פריצים״ וה„בורגנים״ הביאו החיילים בעגלות מכל הבא לידם. באחד הימים הביאו החיילים לבית־הישיבה, מחוילתו של הגנרל טומילובסקי מכפר ברזנה, עגלות מלאות רהיטים נהדרים וגם ספרים רבים מן הספריה הענקית שלו. ברהיטים הסיקו את התנורים בימים הקרים של החרף ההוא. והנה אחדים מהם התחילו ליגע גם בספרים, ובקשו להשתמש בהם להסקה. בכריכות־הדר ובשפות שונות היו הספרים. — רצתי אל ראש ה„רבקום״. היתכן — להשמיד אוצרות כאלה? הוא הסכים לי, נתן לי פקודה ביד ובלווית שלשה חיילים חזרתי לישיבה. אספתי את הספרים ושמתים בחדר הסמוך. הדבקתי פתק על הדלת ש„אסור, באזהרת עונש חמור, לנגוע ברכוש הממשלה״ והחיילים שמרו עליהם עד שהעבירום למינסק. —

אחרי מלחמת פולין־רוסיה נכללה מיר בשטח פולניה. הגבול עם רוסיה הבולשבית היה בסטויפץ הסמוכה, על נהר נימן. הישיבה נבנתה מחדש. תלמידים נהרו אליה מפולניה, מארצות־אירופה וגם מאמריקה ואפריקה באו תלמידים הייתי פוגש אותם ביער הסמוך. הבחורים היו לבושים יפה. היו מטיילים עם בנות־העיר ובערבים היו מפליגים בסירות על פני הנהר מירנקה. בשנת 1932 ערכתי טיול עם כמה בני הישיבה לאגם הנודע „סיטז״, מקום עבודתו של המשורר הפולני אדם מיצקביץ. — מיר היתה מלאה חיים, מסחר, מפלגות ונוער־חלוץ, המתכונן לעלות ארצה. —

מלחמת השמד. מיר הופצצה מן האויר ע״י הגרמנים, מחצית מבתיה נחרבו. הגיעו המרצחים. היהודים גורשו מן העיר אל הטירה העזובה של סוויטופולק־מירסקי. הוקם גטו, אין יוצא ואין בא. תכפו רציחות ושחיטות ורק מעטים ניצלו ביערות.

איכה חרבה מיר, הושמדה כלה, ורק זכרה ישאר בלבנו הכאוב. —

א. טיקטינסקי

עוללות

„לחם עניים"

אחד המוסדות של צדקה בעירנו היה ה„מוסד" „לחם עניים". כשמו כן מטרתו, שלא יהיו רעבים ללחם במחננו, שיהיה לעניים תמיד לחם בבית. כל ה„מוסד" היה איש אחד, ר' פנחס רסל ז"ל, והוא עסק בו באמונה ובשמחה. ומובן מאליו, שלא על־מנת־לקבל־פרס.

בכל שנה, בשמחת־תורה אחרי הסעודה היה קורא אליו עוד כמה יהודים והם הלכו מבית לבית להתרים את אנשי העיר לטובת „לחם עניים".

ר' פנחס הלך בראש ובשמחה רבה היה שר את המלה „יאנפעדעפינפע". וכל הזמן לא פסק פומיה משירתה. גם בחוץ, בין בית לבית וגם כשנכנס לבית. בהכנסו היה מברך את אנשי הבית בחג־שמח ונגש תיכף לעבודה, היינו, בברכת „מי שברך"... הוא יברך את ר' פלוני, בעבור שנדב ללחם עניים ונאמר אמן, ולא היה מתעכב בשום בית, כדי שיספיק לסובב בכל העיר. בכל רחוב היו מצטרפים אליו ילדי הרחוב ושרו אתו במקהלה, והשמחה היתה גדולה.

הוא היה יודע כל אחד ואחד והאופה שהוא קונה את הלחם אצלו, והיה בא לאופה, לוקח לחם על חשבונו, ומודיע לאיש כמה לחם שלקח על חשבון תרומתו. הנותן לא ידע למי הוא נותן והמקבל לא ידע ממי הוא קבל.

„דואר עברי" במיר

הדבר היה כמה שנים לפני מלחמת העולם הראשונה.

הלשכה המרכזית של קרן־ קימת לישראל ברוסיה שלחה לישעיה טיקטינסקי ז"ל בולים וגלויות בת־מונות למכרן לקראת ראש השנה, והוא הצליח למלא את המוטל עליו.

זוגות צעירים וצעירות התנדבו לפעולה זו, בהפיצם את הגלויות ואת הבולים בין תושבי העיר, הודיעו להם שישלחו את ברכותיהם לקראת השנה החדשה ע"י „הדואר העברי". הם קבעו שתי תיבות בעיר, אחת בספריה ואחת בפרוזדור הבית המרכזי בככר השוק. חדרו של ישעיה שימש משרד ל„דואר". לשם הביאו את כל המכתבים שהוציאו מתיבות־הדואר ושמו חותמת „ציון" על הבולים. ושוב באו מתנדבים וחלקו את כל החומר לפי הכתובות.

בין שתי מלחמות עולם

שמחה רזניק

מיר עיירתי

(לזכר לאה אמי)

לכאורה שקט ושלוה בעיירה, החנוני בחנותו, בעל־המלאכה עוסק במלאכתו, בחורי־הישיבה — בלמודים והילדים בחצר. החברה היהודית בעיירת מיר היתה דתית־אדוקה, היו גבאים וראשי־קהל, החיים בפרט ובכלל התרכזו בבית־הכנסת; ורבים היו בתי־כנסיות; בית־המדרש הלבן, בית־הכנסת הקריר, בית־הכנסת ז׳וחוביץ, תלמוד־תורה, בית־הכנסת של בעלי־מלאכה או „פועלי־צדק", והשטיבל של חסידי־סלונים. ראשי־הקהל לא ניתמנו „סתם" אלא היה ריב ומחלוקת מי יהיה הגבאי, ולרוב היה נבחר העשיר „בעל־המאה". בעלי־מלאכות ושוליותיהם ופשוטי־העם היו נתונים בדאגה כיצד להרויח לחם לפי־הטף, הם עבדו 16 שעות ביממה, שכחו מרוב עמל וצרות־פרנסה ומחלות וגם בתוקף צמידותם לדת, שהישיבה הגדולה עם מנהיגיה, רבניה ומשגיחיה ידועי־שם השפיעו השפעה מכרעת על כל העדה לפי רוחם, ולא נתנו לשמץ של חדוש, של מרד נגד הקיים, לחדור ברחוב היהודי במיר. פשוט, לא עלה על דעתם כי גם הם בעלי־דעה.

המהפכה — 1917 (הפגנה)

רחוב־הגויים בעיר היה רועש וגועש נגד הקיים, נגד העוול המציק והאכזרי של הצאר, היתה אינטליגנציה רוסית לומדת ולוחמת לשפור חיי־עמם הנתון בשפל ובחושך, והיה קורא למרד ולא נרתע.

לא ידוע מאין ואיך בא הדבר, אך ספרו על

אגודת „בני־ציון” שהיתה קיימת ולקחו בה חלק גם בחורים וגם בחורות. אכן, זמן רב היה עוד שקט ושלוה בעיירה; החנוני לחנותו, בעל־המלאכה למלאכתו והילדים — לחדר.

פעמוני מהפכת 1905 הגיעו גם לאזני הנוער היהודי במיר, ארגוני המהפכה הכללית וגם היהודית: „בונד” ו„פועלי־ציון”, חדרו אל בתי בעלי־המלאכה ושוליותיהם וקם נוער לומד שנסע לבתי־ספר למינסק, ובימי־החופש הביא אתו את הרוח ששררה ברוסיה בימים ההם, ולאט־לאט חל המפנה, והנוער היהודי במיר לקח חלק פעיל בתהליך המהפכה.

ספרו על קבוצת־נוער במיר שהוציאה מידי המשטרה (הסטראז׳שניקים) אסירים פוליטיים בזמן שהובילום מנובורדוק למינסק לבית־המשפט. בין טורץ למיר הוציאום לחופשי בערמה ובכוח; ל„פועלי־ציון” בא תועמלן לנאום בראשון למאי, ובהתאסף הנוער ליער בלונישצניה, המקום המיועד לאספה, הודיעו

חששו לפרעות, וקמה הגנה עצמית איתנה, ובכל יום שוק ויריד היו חבריה מוכנים, בנשק חם וקר ביד, להגן על כבוד־ישראל בעיירה. בכל הסביבה הגויית היה ידוע על קיום הגנה עצמית יהודית, מחבוא הנשק היה בבית־הקברות ולא היה להם האומץ להתחיל בפרעות. ובהגיע ידיעות מטורץ הסמוכה על התכוננות הגויים לפרוע פרעות בעיירה, קמה ההגנה־העצמית במיר ומיד באה לטורץ לקבל את פני הפורעים, ובהוודע הדבר לגויים נרתעו ולא התחילו בפרעות כלל.

גם חוג דרמטי היה קיים בעיירה. וגם ספריה שהכילה מאות ספרים בעברית, יידיש ורוסית, ממיטב הספרות החדשה בימים ההם.

גדוד מכבי־האש היה מעורב: של חברים רוסים ויהודים יחד. יהודים לקחו שם חלק פעיל מאוד כמארגנים כמפקדים וגם כאנשי־שורה מסורים ל־תפקידם שבאו מן הנוער ובעלי־המלאכה והשוליות. רוב יהודי מיר חיו בעוני ובצמצום ובחוסר־פרנסה.

הסתדרות „השומר הצעיר” 1924. קבוצת שמשון.
גולדה פסמניק, טייבה זוכביצקי, ביילה דוברין, זלטה מירנקר, ציפה קסטרוביצקי, צביה פקר, מינה גרינברג, בריינדל רטנר, איטה פסמניק, רבקה חרזוס.

המקשרים שהעמידו לאורך הדרך בין מיר ליער, שחוליית משטרה גדולה באה משטויבץ וממיר בדרך אל היער, ומיד בטלו את האספה ולא התקיימה; היה מעשה, ועובדי־הקלף וסופרי־סתם פגעו באחד מנותני־העבודה בכסיות־ברזל על בטוים מעליבים במו״מ על שיפור תנאי־העבודה שהציגו בפניו.

היו גרים בית מול בית, חנות מול חנות. בעלי־המלאכה היו לרוב בלי מלאכה; המקצוע המקובל בעירה היה סופרי סת״ם ועושים בקלף, שפרנסו את משפחותיהם המטופלות בדחק. רבים התפרנסו גם מבחורי־הישיבה, שבאו מכל העולם ללמוד בישיבת מיר המפורסמת, והם שכרו דירות וסעדו בבתים של

יהודי מיר; אולם, הבחורים היו בעצמם עניים מרודים, שחשקה נפשם בתורה, ולא שלמו את המגיע מהם בזמן באין להם כסף במועדו. „החלוקה" שקבלו מן הישיבה לא הספיקה לתת קיום לבחור הלומד־תורה; ההגירה לאמריקה, אפריקה ולארגנטינה קבלה הרבה מיהודי מיר, וכמעט לא היתה משפחת שלא היה להם בן מעבר־לים. יהודי העיירה היו חיים חיי־דאגה ומצוקה, עד שהגיעה בקיץ 1914 בשורת־איוב על גיוס צבא. בבכי וקינה ונהי נפרדו נשים מבעליהם, ילדים מאבותיהם והורים מבניהם, אחים ואחיות מאחיהם; בלב דווי ליוותה מיר את בניה לשדה הקטל, למלחמה לא להם, ובבית־הכנסת נשבעו הטירונים אימונים

„השומר הצעיר", 1924. מסיבת פרידה לא. קסטרוביצקי.
שורה א' (יושבים): חיים הרכבי, חיים גרינוביץ, אברהם קסטרוב־צקי, אשר בריינוביץ.
שורה ב': יושה שורץ, ליפא לידר, גיטל זבליצקי, ישראל צביק.

ועד „פועלי־ציון", 1918, בחברת שני חיילי הצבא הרוסי
במרכז: ב. דמשק, בין היושבים: מ. ליבורוצייסקי, יוסף קרינוביץ, צינקין, משה גינזבורג.

לצאר. המלחמה הוסיפה עוני ומצוקה, כי נכרת מטה־לחם בהרבה משפחות שראשיהם נקראו למלחמה. החזית המתקרבת והקוזקים פורעי־הפרעות הטילו אימתם על העיירה, והיהודים חיו בפחד ובמצוקה.

...והנה באה הגאולה, לכאורה. ברננה ושמחת אושר, פגשה האוכלוסיה היהודית את מאורעות 1917. המהפכה בשרו את בוא החופש לעם המדוכא והמעונה הארוכה של מלחמת העולם ופחד הפוגרומים, והחזית המתקרבת, חגגו את המאורע בתהלוכת רבת־פאר, עם ספרי־תורות וסרטים תכלת־לבן ומגן־דוד ודגלים. יהודים בכו, יהודים רקדו משמחה ורננה בלב, הנה באה הגאולה עם ההצהרה, והדגלים האדומים של המהפכה בשרו את בוא־החופש לעם המדוכא והמעינה ונפרצו תחומי־המושב, וצצו המפלגות בישראל: „פועלי־ציון", „בונד", „צעירי ציון", סימיסטים, כולם עוסקים בוויכוחים סוערים, לכל מפלגה — מועדון ופרוגרמה.

נשמו לרווחה; והנוער — מה לו כרנסה, מה לו דאגה? הנה בא החופש ופורק עול־השעבוד. הנוער הי וצהל, שירתו בלב ועיניו התבהרו ללא דאגה, משקל שכנגד על הדאגות המרובות שעברו.

דבר אחד הדאיג את כולם, את כל המפלגות בדוגמה אחת: לתת חנוך יסודי לאומי לדור־הצעיר שמחוץ לחדר, לנוער. עמדו ויסדו את בית־הספר, ובית־הספר הוציא מחזור אחרי מחזור, ומשנה לשנה היו ניכרים השפורים בפדגוגיה, בתכנית הלמודים ובהתאמת מורים. היו ויכוחים סוערים במועצה הפדגוגית, בועד ההורים, ופעילי בית־הספר; היו מחזורים שהמשיכו בלמודים בגמנסיות רוסיות בעיירות הסמוכות והיו מחזורים נחשלים.

אבל כל השמחה לא נמשכה זמן רב. אחרי המהפכה באה החזית המתקרבת של הגרמנים, והגרמנים נכנסו לעיירה. אחריהם שבו ובאו הרוסים פרצה המלחמה עם הפולנים, ושוב פחד ואימת פוגרומים מצד פורעים פולנים הגרועים מן הקוזקים. פרעות מלווים אונס, שוד, ביזה ושריפות. הפולנים

„פועלי ציון", 1918

שורה א, יושבים: ר. סטולר, מ. ל. גורודייסקי, ח. מרגולין. שורה ב׳: מ. שורץ, מ. גינזבורג, ב. דמשק, ר. מרגולין (ליס), נ. גורודייסקי (גרדי). שורה ג׳: ש. קוליק, מ. לונדוביסקי, ב. גורודייסקי.

כבשו ועזבו את העיירה חליפות, וכל פעם אימה נפלה על יהודי מיר.

החזית הפולנית היתה קרובה ליד טורץ, וגדוד רוסי החונה בעיירה התמרד ולא רצה לצאת לחזית; גייסו את הקומוניסטים שיוציאום בכוח אל החזית ופרקו את נשקם. אחרי נאום של אחד הקומוניסטים הסכימו אנשי הגדוד לצאת לחזית, וקבלו את נשקם בחזרה, ואחר שהיה בידיהם הפנו את הנשק נגד הקומוניסטים והיהודים בעיירה. בפרעות נהרגו כמה יהודים, אחד בבית־המדרש הלבן ואחד בבית, וגם כמה קומוניסטים, יהודים ורוסיים יחד. הדבר היה בשבעי של פסח.

הילדים היו חופשים מן הלימודים. אין למודים בזמן שגייס בא וגייס יוצא. פעם שורת השפה הרוסית ופעם — הפולנית, והדבר הפריע למהלך התפתחותו של

„צעירי־ציון" 1920
שורה א', יושבים: (משמאל) לייבל קריינוביץ והמורה סלוצקי. שורה ב' בין היושבים: (השניה) יחה ויינר. שורה ג' בין העומדים: אלתר פקר (1), מרוכי ארנובסקי (4).

בית־הספר ולמצוא מנהלים רשמיים. השלטונות הפולנים חפשו מוצא איך להפטר מן המוסד שראו בו משום קיום העם היהודי העומד במריו מבלי להתבולל. המשטר הפולני ידע לנקום ולרדוף מיעוטים, ובפרט יהודים.

מחזור אחד היה המכריע בתהליך חדושם של ה״הנוער בעיירה.

המצב הכלכלי הקשה, בו היתה נתונה אוכלוסיית מיר בגלל שהמלחמה דלדלה את מקורות פרנסותיה ה־מצומצמות. התמורות שחלו אחרי המלחמה והמהפכה בחיים הצבוריים היהודים בעולם כולו וחידוש היישוב בארץ־ישראל הביאו תקוה ללב כל יהודי ובעיקר בלב־הנוער. מחזור בית־הספר גמר את למודיו, ולאן פני הנוער הלומד? ההחלטה היתה נחושה, אולי באין־ברירה: לעבודה, ורוב המחזור פנה לעבודה או לעזרת בני־הבית. והנה חל פרוד. בני־הנוער שנקטו בעבודה, פנו גם לתורה של שחרור ומרד נגד הנצול. האינטליגנציה היהודית והמורים השפיעו הרבה על הנוער התוסס, הדורש ומחפש דרך. נוסד „חוג הנוער להשכלה עצמית" („יוגנטקרייז"), שהתאסף כל ערב, שמע הרצאות מפי מרצים מתנדבים. החוג היה בלתי־מפלגתי מיסודו, ובכל־זאת קבל בעקיפין את השפעת מרציו שהיו אנטי־ציונים. הנוער היה ער, בעל־מרץ וברצון עז לשנות את פני העיירה וחייו הוא, והוא תעה

בדרכיו. הגיעו ידיעות על תנועות נוער ציוני בסביבה, ונוסד קן „השומר־הצעיר". נוער צופי שציוניותו הת־בטאה בנאומי־שליח של קרן ציונית, שהצופים היו שומרים על פתחו של השליח, מחזיקים מקלות בידיהם, נוסח צבא. הצופיות היתה פארודיה של צבאיות וה־ציונות — ונהפכה למלחמה ביידיש, שני חלקי־הנוער התנגשו: החלק המכונה "פועלי" והחלק „הבעל־ביתי" ובתוצאות הוויכוחים התחיל „הבונד" לחדור אל החוג, ותורת־העבודה כבשה את „השומר הצעיר", ועקב הויכוחים עם אנשי החוג, הגיע הד „החלוץ" מחוץ לעיירה. הדבר היה בשנת 1924.

השלטונות הפולניים שנאו התקדמות, והטילו פחד על ועד־ההורים של בית־הספר, עד שהועד אסר את פגישות החוג בבית־הספר, והתאסף במחתרת, בחשיכה או ליד נר דולק. באותו הזמן התאסף „השומר הצעיר" בבנין בית־הספר בגלוי וברשיון. הציגו הצגות

התאספה קבוצה קטנה של נערים בלבד, מר היה בלב. כה מעטים אנו, כה בודדים ומבודדים. הנוער הולך אחרי דברים הנתנים בקלות ובמתנה, ואנחנו היינו קומץ־נערים. שתקנו, אף לא שרנו, מפני שלא היה לנו המנון. בראשון למאי ההוא רק הצטלמנו ב„חוג".

בקהלת מיר, עם הישיבה הגדולה רבת־ההשפעה, ברקע האנטי־ציוני של האדוקים מזה והאינטליגנציה היהודית העממית מזה, צריך היה הנוער היהודי בעיירה לפלס לו דרך ולרכוש את לב הנוער הבעל־בתי והפועלי לתנועת „החלוץ" ו„פועלי־ציון צ.ס." ול־הצית ניצוץ ציוני שנהפך לשלהבת. נער ונערה, בחור ובחורה לא ראו את חייהם ויעודם מחוץ לעליה ולע־בודה בארץ־ישראל. היתה זאת מלחמה קשה והתלבטות פנימית מרה של הנוער עם עצמו, בלי מורה דרך, בכוחות עצמיים, ולא פעם סטה מהדרך הנכונה בהש־פעת המרצים מן האינטליגנציה היהודית שהתגיסו

"השומר הצעיר" גדוד „משמר העמק"

ד. זושוכוביצקי, מ. מירסקי, מ. יורשן, א. קפלן, ר. ארליכמן, ל. רייזין, ר. ירמיצקי, נ. מנדלמבר, ל. קוסטרוביצקי, ד. רזניק, נ. רטנר, ש. ברמן, ע. רזניק, ד. קוטלר, ל. לוין, י. מזרוביץ פ. וולפוביץ ח. אברשטיין, מ. לימקובסקי

ונהלו תעמולה ומשכו את הנוער במדים ובהופעות. החוג התאסף כל ערב אצל חבר אחר. קראו והתוכחו. פעם היתה חגיגת ראשון למאי בעיר; אי־אפשר היה להגיע אל היער, היתה רוח אביב נושבת והשלג עוד לא הפשיר, ובדרך היו שלוליות מים רבים וקריר בחוץ, שלהי חורף וראשית האביב נפגשו יחד

להרביץ תורתם. הנוער קבל את התוך ואת הקליפה זרק. זכ״ר לברכה חיים שמוקלר בן הרב ר' שלמה הבוחן בישיבה שהתגייס להסברה ציונית סוציאליסטית ל־עומת התעמולה האנטי־ציונית והיה למדריך של הנוער במיר. התנועה הציונית סוציאליסטית במיר ינקה משורש בריא, שהיה אף לפעמים, אנטי־ציוני, מאהבה

וכבוד לעבודה ושאיפה כנה לפרודוקטיביזציה, ושאיפה לדעת וללמוד. הספריה הגדולה אף היא תרמה הרבה להתפתחותו של הנוער ונגד ההתנונות ובטלה שבעיירה.

גם מהתפתחות גופנית לא משך הנוער את ידו. בארגון „מכבי", שמרכזו בוילנה ושפתו יידיש, היה הנער מתעמל בכל ערב התעמלות חופשית ובכלים וגרם לשפור הבריאות. בהופעה ספורטיבית אחת במיר ב־3 למאי, לקחו חלק כל בתי־הספר בעיירה וגם ספורטאים נוצרים; ובראש הלך ה„מכבי" בהופעה נאה ומסודרת, במדים אחידים ספורטיביים, של תכלת־לבן, והתהלוכה השאירה רושם רב על היהודים וגם על הנוצרים שבעיירה.

כעבור זמן הגיע הד של ציונות אחרת, עובדת ולוחמת ומגשימה בפינה הנדחת בעיירתנו. תנועת „החלוץ" הופיעה בכל זוהרה והלשון העברית נשמעה כמעט בכל בית. „החלוץ" בישר את חזון העבודה העברית, שחרור ארץ־ישראל בידי פועלים וחלוצים עברים והיות העם לעם־עובד על אדמתו. נוסד סניף „החלוץ", הנוער התחיל בפעולות למען הקרנות הלאומיים והכשרה לקראת העליה לארץ־ישראל. בני־נוער יצאו בבגדי־עבודה אל טחנת־הקיטור, לעבודה פשוטה, עבדו בעבודות צבוריות של המועצה, שכר גני־ירק ועבד בהם, יצאו לשדות הנסיך מירסקי לעבודה, לאלם אלומות, להוציא תפוחי־אדמה וכו'. העבודה לא היתה עוד לחרפה ובושה. „החלוץ" החזיר לעבודה את כבודה, חבריו יצאו להכשרה לפינסק וסביבתה ולנשויזש.

המנהל היגר לאמריקה ובית הספר נסגר וגם „החוג" התפרק ורוב חבריו הצטרפו לתנועה הציונית הסוציאליסטית, אחדים הצטרפו ל„בונד", וכאן התחילה המלחמה לשנות את פני המוסדות שבעיירה.

לא היה אז בית־ספר בעיירה אלא תלמוד תורה בלבד. המפלגה „פועלי ציון" יחד עם הורים מתקדמים ועם ה„בונד", התחילו לרקום מחשבה לפתוח בית־ספר חדש, אולם, בית אין וכסף אין וציוד אין; וכל הנוער המאורגן קם כאיש אחד להטות שכם למפעל, הקימו ועד־הורים ופתחו בהרשמה לגן־ילדים. ההורים שלמו מפרעות והנוער הכריז על מגבית, והוכן הציוד. יוסף קפלן הזמין גננת מוילנה, אבל לא היה בית ל„גן הילדים". כל הגורמים הפעילים החליטו להכנס לבית־החולים שעמד ריק, המפלגה לקחה על עצמה להוציא לפועל את הדבר בכל התנאים, ובחצות־לילה נפתחו דלתות בית־החולים, הוכנס הציוד, ומשמרת־נוער נשארה לשמירה על כל צרה שלא תקרה. ובבוקר — רעש ומהומה: „כבשו את בית־החולים". באו משלחות של ב"ב, הרב ומאנשי ה„אגודה", מפני שבית־החולים היה שייך ל„בקור חולים" והם החזיקו את המוסד בידיהם. הם איימו שיוציאונו בכוח, שיביאו משטרה, ובראותם את הנוער על ארגוניו ואת ועד־ההורים עומדים בהחלטתם הנחושה, נסוגו והתחילו לדון אתנו. בינתיים, פתחנו את גן־הילדים, ובמשך הזמן היה לבית־ספר. בכל זאת נאלצנו לעזוב את בית־החולים ולשכור דירה לביה"ס בבית פרטי, ואת בית־החולים מסרו לדירה לרופא שהביאו לעיירה. בקושי קיימנו את בית־הספר בפעולתנו וכספנו! החזקנו מעמד לתת לילדי ישראל חנוך לאומי. לא פעם אחת איימו עלינו האדוקים ואנשי הרב ולא פעם הזהירו את ההורים שלא ישלחו את ילדיהם ל„שמד" ואיימו עליהם בחרם, אבל לא נרתענו. ענינו, שנכריז חרם מול חרם ואנשי הרב וה„אגודה" נסוגו.

כעבור זמן הכרזנו על דמוקרטיזציה של הקהילה, שלא התקיימה לפי בחירות, וקיים חוק בחירות. דרשנו בתיקף לקיים בחירות ובפעם הראשונה בהיסטוריה של עיירת מיר הכרחנו את גבאי ופרנסי הקהילה המיושנת במיר להתפטר ולהכריז על בחירות.

הבחירות היו קשות. בראש הרשימה של „פועלי־ציון צ.ס." עמד יוסף קפלן. בהתקשרות עם בעלי המלאכה נכנסה המפלגה למלחמת בחירות עקשנית. היו כרוזים ואספות בכל העיר, בבית־הכנסת ובמועדונים, ותעמולה מבית לבית. גם האדוקים לא טמנו ידם בצלחת והביאו מגיד ידוע, המגיד רפאלוביץ, ובשבת שלפני הבחירות נאמו רפאלוביץ ויוסף קפלן לפני המתאספים. לא עזרה התעמולה של „האגודה" ואיומיה על כל פרט ופרט, הכל ידעו שלא יוציאו את איומם לפועל. „המפלגה" במיר צברה כוח־השפעה מוסרי, שגבר מיום ליום גם בעיני פשוטי־עם הדתיים.

נצחנו בבחירות וישיבות קהילת מיר היו דימוקראטיות, ואנשים חלוניים, פועלים ובעלי־מלאכה השתתפו בישיבות והחליטו על תקציב לפרטיו ו„האגודה" לא יכלה עוד לעשות בקהילה כבתוך שלה. בועד הקהלה השתתפו: מטעם פוע"צ ובעלי מלאכה יוסף קפלן, פרץ גרינוואלד, משה גינזבורג וברוך פרוטס.

קמה תנועה מקצועית של סופרי־סת"ם ועושי־

קלף בהדרכת מפלגת „פועלי־ציון" שהיתה מסונפת ל־מרכזה בוורשה. היתה מלחמת יום־יום על הרמת מחיר־העבודה, נגד יצירת אבטלה ע"י ניצול רזרבה של עובדים מיותרים ולמוד־מקצוע מופרז.

הדרכנו גם פועלים נחשלים לקבל עבודה במחיר הוגן מחוץ למיר, וקיימנו קשרים עם האגודות בסלונים ובז'טל, שם היתה פעילה אגודת סופרי־סת"ם ויש שפר־צה שביתה, מקומית או כללית גם בז'טל וגם בסלונים. התקיימה גם „אגודת פועלי־המחט" של חייטים,

חברי „השומר הצעיר".
ירמיצקי, פ. צינקין, י. לידר. פוזניק, י. לוין.
למטה במרכז: ע. רזניק.

תופרות ותפרים. באגודה הזאת נתקלה המפלגה במלחמה עם „הבונד". מרכז פועלי־המחט בוואַרשה היה מיסודו של „הבונד", והיו מפריעים לפעילות ציוניות באגודה, עד שהחליטו בכוח הרוב לקחת מן „הבונד" את השלטון. פנינו ל„שומר הצעיר" שהיה כבר לתנועה חלוצית, מסו־נפת ל„החלוץ" ודרשנו שימריץ את חבריו פועלי־המחט להתארגן ליצור רוב ציוני באגודה הזאת.

אכן, לא כולם הצטרפו אלינו; אולם, למרות מל־חמת המפלגות בתוך האגודה הזאת, נעשו פעולות מק־צועיות להרמת השכר, קיום יום־עבודה של 8 שעות, ושלא ינצלו שוליות לעבודות שאינן נוגעות למקצוע וכו'. היו מקרים של שביתה בבית־מלאכה שבעליו היה חבר במפלגה או סתם אדם מתקדם.

בחיים החד־גווניים בעיירה, בלי עתיד, בלי תקוה למחר, הצליחה מפלגת „פועלי־ציון צ.ס." ו„החלוץ" לגוון את החיים האפורים ולהכניס בהם רוח ותקוה לעתיד. כשאנו צופים על הימים שעברו, אנו רואים כעת כמה תוכן, כמה שמחת־חיים ופעילות מתוחה הכ־ניסו הפעילים בחיי־העיירה, בכל מוסד, בכל ארגון. תמיד נמצא „משוגע לדבר", שמסר את זמנו, רגשותיו ונשמתו לפעולה גם על פרטים קטנים.

חבל על דאבדין. מכל עיירתנו נשארנו קומץ פה בארץ, רק כ־200 נפש אנו באספותינו. כל יתר העדה כולה איננה. הושמדה ונתחסלה קהלת־מיר, ולא תקום עוד. אכן, דמנו שם בכל רגב אדמה ועל כל אבן ועל כל שביל, ולעולם לא ישקוט ולא ימחה ולא יישכח.

צביה פקר

בעיירתי מיר

חיי היהודים במיר התנהלו לאט, כמו בכל העיירות. תושביה חיו על המסחר ועל המלאכה. העיירה היתה מפורסמת בישיבה הגדולה, בה למדו בחורים מכל קצווי העולם. הישיבה היתה גם למקור

בית ספר „שול־קולט" המחודש. מושבת הקיץ

פרנסה לרבים מתושבי העיירה, שהשכירו חדרים לבחורי הישיבה, והכינו להם אוכל. במיר היתה גם תעשיה של ספרי־תורה, שנשלחו לארצות־הברית. הציונות חדרה לכל שכבות האוכלוסין.

בזמן המלחמה העולמית הראשונה ספג הנוער חוויות קשות, במקרה של כשלון בקרב היו החיילים עושים פרעות ביהודים, חמישה ימים וחמישה לילות רצופים השתוללו בעיירה החיילים הפולנים שהבולשביקים רדפו אחריהם עד וארשה, בקרב הידוע בשם „הנס על הויסלה". בוארשה השתנה המזל והרוסים התחילו לסגת. הפולנים חזרו לסביבתינו והאיזור נספח לפולניה. בימי הנסיגה שפכו החיילים את כל זעמם על היהודים: בזזו, הכו, ובנס יצאנו בלי קרבנות בנפש. הייתי אז ילדה ונוכחתי בעצמי במאורעות. החיילים רצו לירות באבא העמידוהו ופניו אל הקיר. אמי הצליחה להשפיע על הפורעים, שלא כדאי להם לרצוח אדם חף מפשע. למחרת השתדלנו להחביא את אבא, שהיה לו זקן ארוך, והיה מעורר את החיילים להתגרות בו. והם היו מציקים ומתעללים בו. אני ואמי ועוד הרבה יהודים מצאנו מחסה אצל אכר בגן של עצי פרי. באו חיילים פולנים ואיימו להרוג את כולנו אם לא יתנו להם סכום כסף, תוך מחצית שעה. היתה לנו הרגשה שהמארחים בעצמם שלחו אלינו את החיילים. כעבור מחצית השעה שקבעו לנו הופיעו החיילים ובאין הכסף לתת להם, העמידו אותנו אל הקיר וכוונו אלינו את האקדח. אמי קמה וברוב אמונה, כמנצחת העמידה את כלנו וקראה: „יהודים, למה אנחנו שותקים, נקרא לבורא הכל־יכול!" מיד התחילה לקרוא ואחריה כולנו כמו במקהלה: „שמע ישראל, ד' אלהינו ד' אחד!" החיילים נבהלו וברחו. עמוק נחרת בזכרוני מעמד זה. נחשול השנאה נגדנו וחוסר האונים אצלנו.

לנוער היה רצון כביר ללמוד. במאמצים נואשים הגענו לבית־ספר תיכוני. בעירתנו לא היה בית־ספר קיים. אחרי המלחמה רבה היתה העניות ובכל זאת הרבה בנים ובנות נסעו ללמוד מחוץ לבית. בתחילת 1925 הגיעו אלינו השליחים הראשונים מטעם „החלוץ". והנוער נספח בלהט להסתדרות „החלוץ" ואחר־כך ל„החלוץ־הצעיר". קדמה לנו הדרך החדשה לחיי־עבודה בארץ, לקומונה ההולכת ונבנית בה. בהכרה ויתרנו על המשך הלימודים באוניברסיטה. ידינו היו מלאות עבודה בארגון הנוער ופעלנו להקנות לו את השפה העברית, ללמדו ספרות וסוציאליזם. ברטט ובקדושה למדנו וקראנו על מאורעות תל־חי, על טרומפלדור, על ברנר. הרבה עזר לנו חיים שמוקלר, הוא היה בחור מפותח מאד, הדריך את הפעילים

ועידת „פועלי־צִיון צ. ס." ו„פרייהייט" 19.4.28, בסלונים.
צירים ממיר : ש. רזניק, מ. קמינר.

קבוצת נוער 1924
גרוז, ב. פודרסקי, נ. מורדוכוביץ, ש. פוסטובוקי, מ. לידר, פ. דיברין, י. מ. צינקין, ס. שמושקוביץ, ב. פוסטובסקי, ד. נובוגרודזקי, פ. קופילוביץ, ששקה הקדר, ה. לוין.

ובעצמו נתן הרבה הרצאות וניהל חוגים — הצטרכנו לעמוד במלחמה עם „הבונד" שהיה מאורגן היטב בסביבתנו וגם לעמד בפרץ מול ההשפעה של בחורי הישיבה והנהלתה. בעיניהם היינו פסולים. אנו ודרכנו. בארץ היה משבר קשה, חוסר עבודה גרר ירידה גדולה. באו גם מאורעות 1929, אך כל הדברים לא ריפו את ידינו ואמונתנו. הנוער היה ברובו אתנו. רבים יצאו להכשרה, רבים עלו ארצה. עזרנו גם לאסוף כספים לקרנות, בערב יום־הכפורים, בט"ו בשבט ופורים, ימים, בהם היהודים נתבעים ונותנים. השתדלנו גם לעזור בהוצאות־הדרך לעולים מחוסרי אמצעים. למדנו את כל תהליכי סדור התעודות לפני העליה; הדרכון, הויזות, וקמצנו בהוצאות לחברים.

המצב הכלכלי בעירה היה דחוק. הילדים נשלחו לבית־הספר העממי הפולני, בו ניתן הלימוד בלי תשלום. ה„תלמוד תורה" לבנים היה תחת הדרכתם והשפעתם של האורטודוכסים, שהתנגדו בכלל לציונות. התברר לפעילי התנועה, שאם אנחנו רוצים המשך, עלינו לדאוג לבית־ספר עברי, בו ילמדו על כל הקרוב והיקר לנו. החלטנו לייסד בית־ספר ביידיש ולהקדיש בו הרבה זמן לעברית. למשימה הזאת הצטרף יוסף קפלן, בעל מרץ ותנופה והרבה נסיון בשטח זה, שהיה לו הוש ורגש לכל דבר צבורי מועיל. נתנו לנו את ידם גם משה גינזבורג וברוך פרוטס, אבות תלמידים, הם ששו לקראת הרעיון לחנוך יהודי לילדיהם, הרבה פעל גם אליעזר גרנדה, בחור אהוב

שמואל שואב המים

הסתדרות „תפארת בחורים דתיים", ברכת פרידה לעליתו של שמעון כץ

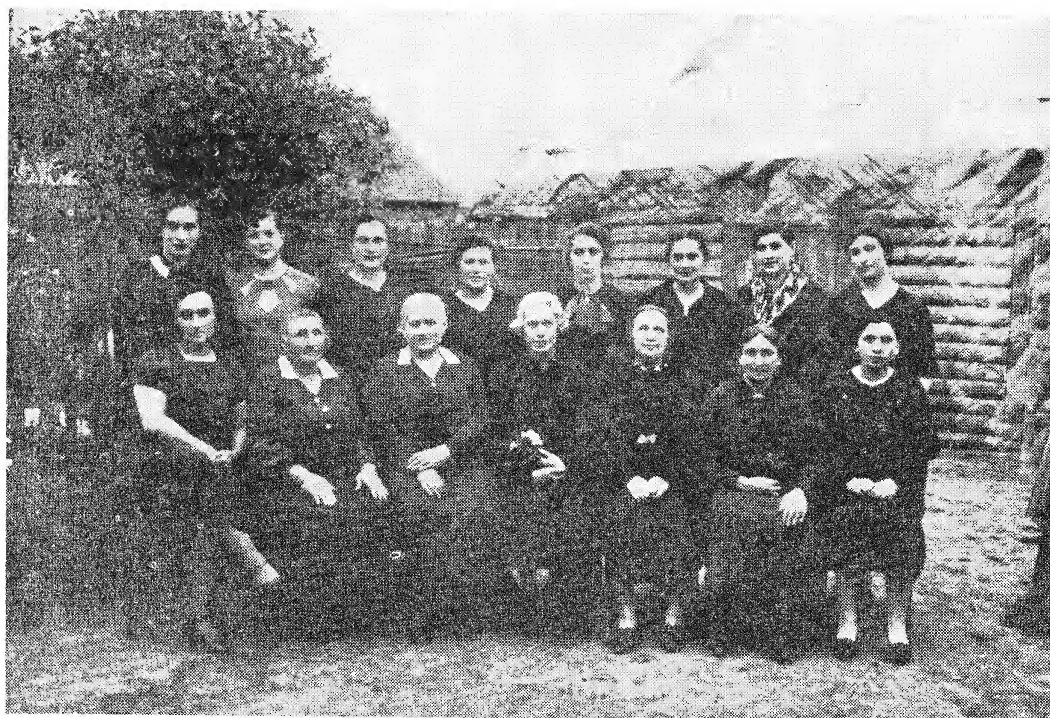

בתמונה למעלה :
חברי „השומר־הצעיר", 1928. — י. פסטובסקי, מ. קופילוביץ, א. קריינוביץ, ג איסקולסקי, דב רזניק, סינדר, שניידר, פיטצנר, מיכאל קופילוביץ, מ. פיגורלסקי.

בתמונה למטה :
החוג הדרמתי, 1917. — שורה א' : (יושבים) א. מ. מנטה, מרגולין ר. (ליס). מותיקות דגניה, ש. פימצנר, ד. דנציק. שורה ב' : י. פוזניק, ר. יוסלביץ, מ. טבטשניק, היימן, יוסף מזוכביץ. שורה ג' : אשר פרוסט, בן־ציון חיימוביץ,

על כולם, בעל מרץ ויזמה. והרבה ניתן לעשות ולפעול: להקים ולקיים את המוסד על כתפיהם של כמה משוגעים לדבר. קשה היה עד מאד. שכר־הלימוד לא יכול היה לכסות את ההוצאות העצומות של משכורת למורים, שכר־דירה וכל התקציב הדרוש לבית־הספר. שכר־הלימוד לא יכול להיות גבוה, בעלי היכולת מועטים היו ומעוטי היכולת רבים שלחו אלינו את הילדים. שכרנו דירה, סדרנו את הרהיטים ההכרחיים, הזמנו מורים והתחילו בלימודים. פתחנו גן־ילדים ושלש כיתות ראשונות. פתאום באו השלטונות ולקחו מאתנו את הדירה לסדר בה לשכת־גיוס.

אגוד נשים „ויצ"ו"

יושבות: (משמאל לימין) קלרה טשרני, חיימוביץ, מטלה ברמן, גב׳ הופמן (אמריקא), פרלה רבינוביץ ריבה פוסטובסקי, אוירבך. עומדות: מניה ברון, זבלוצקי, חסיה רזניק, רבקה גורדון, מלכה רבינוביץ, סוניה הרכבי, האחיות גילמובסקי.

מה לעשות? בעירה עמד בנין מסודר לבית חולים שהיה סגור ולא הפעילוהו מזמן. בא יהודי עשיר מאמריקה והחליט לבנות בית־חולים, באותו בית גר הרופא, סדר לו הנדבן דירה אחרת נאה, וקנה את כל הדרוש לבית חולים. הנדבן האמריקאי נסע ומיד סגרו את הבנין. באין־ברירה החלטנו בלילה

לפלוש לבנין ולתפסו סדרנו את כל הציוד וסגרנוהו באחד החדרים. בבוקר כוונו את הילדים אל הבית שהתאים דוקא למטרתו החדשה. הבנין עמד בקצה העירה וגן עצי־פרי מסביבו. למחרת קמה שערוריה גדולה. אכן מפני שיוסף קפלן היה מקובל ומכובד על כל העיר עלה בידו במאמצים רבים להשאיר את בית־הספר בבנינו שנתיים ימים. בקשו להטיל חרם על כל המעורבים למעשה זה. אבי ספג בזיונות בגללי בבית־הכנסת. הייתי הבחורה היחידה בחבורה הזאת. מאמצים רבים הצטרכנו לעשות כדי לקיים את בית־הספר. ומה לא עשינו? הגרלות, נשפים,

משפטים ספרותיים, ייסדנו חוג דרמטי והצגנו הצגות בעירה ובעירות הסמוכות לה, התקשרנו עם ידידים בחו"ל, ברגעים קשים נתנו בעצמנו הלוואות שאף פעם לא קבלנום בחזרה. המורים עזרו לנו הרבה בכל הפעולות האלו. כעבור שנתיים הצטרכנו להעביר את בית־הספר לדירה אחרת, מתאימה פחות מפני־

שהרופא החדש, שעמד לבוא אלינו חמד דוקא בדירה הזאת.

בשנת 1933 עליתי ארצה, החברים עוד נשאו בעול הרבה שנים בשביל לקיים את הפינה היקרה הזאת. לאחר חמש שנים בקרתי בעירתי ובית־הספר עוד המשיך בקיומו. אוירה של פולין היה רווי שנאה לוהטת ליהודים, קשה היה לנשום עד מועקה, ומרת היה האחרית מאין הלב רוצה להשלים עם הסוף.

חברי „פרייהייט"

שורה 1 : נ. טשרניכובסקי, א. קגן, נ. זוכוביצקי, ב. סינדר.
שורה 2 : עזרא צינקין, ש. חזנוביץ, ש. רזניק, ח. שמוקלר, מ. קמינר, א. ברסלין, י. טרצביצקי.
שורה 3 : א. מטושבסקי, ש. גלוסקין, הרכבי, מ. רוזובסקי, ר. גרצובסקי, ח. הרכבי.
שורה 4 : ש. זיץ, ז. אברנוק, פ. סינייקין, מ. סינדר.

הניה פקר עולה לא"י

ברוריה רטנר רוזנבלום

טיול ברחובות מיר

העירה כאשר הכרנוה אינה קימת עוד; בתיה נשרפו, במרכז נטעו גן צבורי. יהודיה — הורינו ומשפחותינו — טמונים בשלשה קברי־אחים. רק משפחה אחת נשארה בעירה: — אולי לשמור על הקברים?

בואו ונעשה טיול דמיוני בעירה.

אנו יורדים מן הרכבת בתחנת הורודזו, במרחק 14 ק״מ מן העירה. מחכה לנו תחבורה: בקיץ עגלות גבוהות רתומות לצמד־סוסים, ובחורף — מזחלות. אמנם בא חידוש בתחבורה — האוטו, אולם אנו נסע בעגלה סביב יערות, שדות וכפרים, בתי־עץ נמוכים מכוסים גגות־קש ובמרכז באר. הנה הכפר סומאקובה, מכאן מתחיל יער יאבלונובשצ׳ינא, הגובל בשטח העירה. נלך ברגל אל העירה. אנו באים ליער, בו עצים מצלים, שיחים עבותים, וגרגירי־יער מפוזרים בו. בדרך נראה בית השומר. היינו משתדלים לעקוף את הבית מפחד בניו של השומר שהם משסים בנו את כלביהם. אנו עוברים כאן גשר על פלג מים ובאים אל היער שהיה בימי הקיץ מרכז לבידור וטיולים של תנועות הנוער. היו שם פינות אהובות לשיחות וחלומות־אהבה. שם התקיימו גם אסיפות בלתי לגליות. בכל שבת היו התושבים נוהרים אל היער. באמצע הדרך, בתחום שבת, היו שומרי מצות מוציאים ממחטות מן הכיס ועונדים אותן כדי להמשיך בטיול. ביער זה על התל כרו קבר אחים. הבה נתייחד עם זכר הקדושים. אנו חוזרים. יוצאים את היער, לצד שמאל, בשביל להולכי־רגל, בשדות זרועות תבואה ופרחי־חטה צבעונים (קארן בלימ־לעך) שהיינו קוטפים לכבוד שבת. אנו מגיעים עד „העץ" שצמרתו ענקית ונעים בצלו. היינו יושבים נחים בטיול ליער. בערבים היו באות הנה קבוצות מתנועות־נוער, שרים בציבור ומשחקים.

עד כאן היינו מלווים את חלוצינו בדרכם לארץ ישראל. כאן היינו נפרדים מהם, שרים „התקוה". וכל אחד פנה לדרכו...

אנו הולכים ישר ועוברים את הכביש. ימינה, בדרך לסטולפצי על אחד המגרשים הריקים היה פעם מקום שעשועים, נדנדה, וגם אוירון לטיסות־נסיון. משמאל משתרע מגרש כדור־הרגל, ההורים התנגדו לו מאד: היתכן שבחורי ישראל יעסקו במשחקים? ממול בנין בית המשפט, לפעמים היינו נכנסים לשמוע שם על מה רבים הגוים? היהודים היו מתדיינים ביניהם בפני הרב דמתא.

אנו חוזרים ועוברים את הנחל על גבי קרש צר, את הנעלים מחזיקים ביד, מפני שהיו מועדים בקרש ונופלים למים. כאן היו הולכים לשתות מים מן המעין, מים צוננים וזכים.

בבתים הזעירים מסביב גרים הרבה גוים ומקצת יהודים, שם המקום: „פודול". רחוב הגשר נקרא כעת רחוב קושצ׳לנה. מתחת הגשר זורם הנחל, בערבי קיץ היו שטים בו בסירות, בחורף היו מחליקים על הקרח. בסופו של דצמבר היו הנוצרים חוצבים ומעמידים צלב גדול ובחג המולד היו באים להתפלל, הכומר מקדש את המים, והיורדים לוקחים בקבוקי מים הביתה, סגולה לרפואת אדם ובהמה. בסימטה היו נכנסים למרחצאות החוף, שטח מגודר קרשים. בראש השנה היו יהודים באים אל הנהר לתפילת „תשליך". פה תחנת קמח ממונעת בכח המים. לפני מלחמת העולם הראשונה היה שם בית לבן של שתי קומות, בית ספר עממי, שרק בודדות מבנות ישראל למדו בו, בית־מלון, ביתו של צלם העירה — שחלון ראוה יחיד היה בו. בקצה הרחוב עמדה הכנסיה הקטולית. ליד הכנסיה היו חנויות שהשכירו ליהודים לפני מלחמת העולם הראשונה.

אנו נכנסים לרחוב ז׳חוביץ או רחוב ה־3־במאי: שמחציתו כולו מיושב יהודים, בתי עץ יפים, ליד הבית ספסל למנוחה ומפגש־שכנים בערבים, בתוך חצר גדולה בנין מכבי אש שדלתותיו רחבות ועשויות להכניס בו סוסים ועגלות, חביות מים וצנורות־כבוי, אולם לנו שמש הבנין גם כתיאטרון, ובימים של הצגת

תיאטרון היו מוציאים את הסוסים, מפנים את התבן והקש ומעמידים ספסלים, שכמה מהם היו תמיד מתמוטטים באמצע ההצגה ונופלים ברעש. הצופים היו ממשיכים להסתכל בעמידה, ובאין ברירה היו כל יושבי השורות אחריהם קמים ועומדים על הספסלים. בפינת רחוב זבאלני עמד בית הכנסת ז'חוביץ היחידי שהיה מחוץ לכיכר בתי הכנסת. אחרי בתי היהודים התחילה שכונת הנוצרים. בעוד אשר בתי היהודים היו בנוים בחזית הרחוב והחצר פנימה, עמדו בתי הנוצרים בפנים החצר ולפניהם שתילי עצים וירק. נחזור שמאלה לרחוב זבלנה, המגיע עד טחנת הקיטור לקמח (פאראווער מיל) ונמשך עד בית מטבחים והמנזר. כל המקום — קבר אחים גז"ל.

אנו עוברים את מגרש השוק לבהמות. ממרחקים היו באים בימי יריד לסחור בשוק.

הבנין הראשון בכביש הראשי, ימינה, הוא בית הספר העממי, עד מלחמת העולם הראשונה היה בית הספר רוסי ואח"כ הפך לפולני.

מול בית הספר עמד בנין העיריה ונבנו שם עוד בנינים צבוריים, המשטרה ועוד. חגיגות השלישי למאי תרמו הרבה להתעוררות ציונית בעיר. בבוקר היינו באים לבית הספר, מסתדרים ויוצאים בשורות. על גג־הבנין היו עולים מנהיגי העיר בזה אחר זה ומדברים אל העם על העבר המצוא ועל החופש שזכו לו. בהריע ההמון לנואמים היו הצעירים הנוצרים, חברינו לספסל הלימודים, מקניטים בנו. „לא לכם חג זה, סעו לפלשטינא!".

רחוב וילנא היה יהודי, רובו ככולו. באחד החדרים בבית קטן היה משכן „החלוץ" הרבה שנים. בפנת רחוב וויסוקה עמד בית לבנים גדול שבנה לו יהודי אחד, וולפוביץ, ולא גמר את בנינו בתקופת מלחמת העולם הראשונה. השתכן שם הבנק, הספריה וגם תנועות נוער מצאו בו מקלט: „המכבי", „השומר הצעיר", שם הוקם גם מועדון ובו רדיו שיכלו להאזין בו בקושי רק שנים ובאזניות.

באחד הבתים היה הדואר. הדוור הרשמי היה נוצרי, פקיד ממשלתי; הוא קבל את המכתבים לנוצרים, וליהודים הביא רק מכתבים רשומים. יתר הדואר נמסר לידי זלדה הדוורית (זעלדע פאטשטער־קע) היתה זאת כעין משרה העוברת בירושה, מבלי לקבל משכרת מן השלטונות. בעד כל מכתב רגיל היו משלמים לה 10 גראשן, בעד מכתב מאמריקה 20 גראשן; מן המקבלים הרבה מכתבים היתה מקבלת תשלום חדשי. בעלה היה גם מחלק עתונים. בסימטה היה ביתה של מלכה הרבנית (מלכה די רביצין), היא שיסדה בסוף המאה הי"ט „חדר לבנות", ולמדה את בנות העירה קרוא וכתוב, קצת חומש ופרקי תהלים. בעיקר היתה שמה את הדגש על כתיבה נאה. הורי החליטו להתחיל בחינוכי בהיותי כבת שלש. אמי הביאתני אל „החדר" של מלכה והייתי בין 60 תלמידותיה.

בפינת הרחוב היה בית מלון. שם היה מרכז התחבורה אוטומובילים ועגלות, באים ויוצאים בהתאם ללוח השעות של הרכבות, והולכי בטל היו באים לראות מי נוסע ומי בא.

ביום ראשון החנויות סגורות, האכרים היו יוצאים אל הכנסיות, משקים את הסוסים ליד הבאר ונוסעים הביתה מי בכרכרה רתומה לסוסים עונדי צלצלי־פעמונים, ומי בעגלות רפודות קש ומי ברגל. בפינת השוק עומדת הכנסיה הפרבוסלבית. מימין — סימטא מובילה לרחוב גלוחה.

בפנת רחובות טאטארסקי וגלוחה עומד בית־החולים היהודי שבזמן המלחמה היה בו בית־חולים צבאי, בו גר גם הרופא; אך כשיצא מן העיר שוכנו בו את בית הספר. בזוותו רחוב גרו טאטארים („קדורים", בני דת מוקלמית) שהיה להם בית תפילה מיוחד, והם התפרנסו על בורסקאות וגינות ירק.

בקצה הרחוב הארוך והצר גרו תושבים נוצרים. כל הלוית־מת אל בית הקברות היתה עוברת ברחוב זה, ויהודים היו באים אל בית הקברות גם בתשעה באב להשתטח על הקברות. השכנים הנוצרים היו הורסים את הגדר ומנתצים מצבות. והשומר היהודי לא יכול למנוע את חילול בית הקברות שהיו בו מצבות ישנות. באוהל של ר' ישעיה ז'וחוביצר היו מכניסים פתקים בסדקי המצבה. לא רחוק מן המקום הקדוש שלנו נמצא גם בית קברות פרבוסלבי, שהיה מסודר בשתילי פרחים; בשבתות היו צעירים יהודים באים לשם כדי לקרוא ולמנוחה. מבתי הנוצרים היו קופצים לקראתנו כלבים ופתחו בנביחות וילדים יצאו מן החצרות והסתכלו בנו בתמהון. הרחוב חציו מאוכלס כולו יהודים. בפנת רחוב טאטארסקי עמד בנין־עץ גדול שנבנה ע"י יהודי עשיר, גולוסובסקי שהגר

לרוסיה. בבנין היה בית־הספר האידישי הראשון, ויבורך מנדל טבצניק שלימדנו לשיר ולדקלם, לשחק ב„שפיל פלאץ", לרחוץ בנהר, והעיקר בימי המלחמה הקודרים הביא לנו שמחת חיים. כאן היינו מתאספים באולמות, לרוב בשבתות לשיר במקהלה, ולשמוע הרצאות בספרות. לימים קראנו ב„זעלבסבילדונגס־קרייז". מרחוב וויסאקע אנו הולכים עד ה„שול הויף" וה„שול הלבן".

ה„שול" הלבן (בית הכנסת) היה בנין גדול, וכרגיל היתה בו עזרת נשים בפנים. בחורף לא היו מסיקים בבית הכנסת וכל השבוע היו מתפללים ב„שטיבל" שהיה חם בו.. בפנים הרחבה עמד בית כנסת „בעל־מלאכה־שולחן" שלא התאים לו השם מפני שבעלי מלאכה היו מתפללים בכל בתי הכנסת שבעיר. הבנין הגדול והגבוה ממול היה „בית הכנסת הקר" (די גרויסע קאלטע שול) שהיו מתפללים בו רק בקיץ ובחרף היה סגור, היו מפחידים את הילדים בסיפורים על שדים הבאים להתפלל והיו כמובן אנשים אשר שמעו את קולותיהם עד שפחדנו לעבור במקום. הלאה מזה ברחוב עמדו בניני תלמוד התורה: באחד היה בית מדרש לבחורי־ישיבה קטנה, ובשני היה בית ה„תלמוד תורה". אחרי המלחמה בטלו ה„חדרים" ותלמוד התורה נעשה בית ספר חרדי מתקדם. באגף אחד של הבנין בקומת הקרקע היה משכן „החלוץ" בשנת 1926, פה למדנו לשיר שירים בעברית, פה למדנו בשקט ריקוד־הורה סוער. קבלנו אורחים שבאו מחוץ־לארץ, שמענו הר־צאות, התווכחנו, ומפה נסענו לקבוצת הכשרה ולא"י. מעבר לקיר שננו בחורי־ישיבה דף־גמרא בניגון חלוצי שלמדו מאתנו.

ממול היתה חצר הרבנות: ביתו של ר' אברהם הירש קמאי, ביתו של ראש הישיבה הרב ר' אלעזר יהודה פינקל ובפנים הבנין הגדול של ישיבת „מיר". פעם בשנה, בשמחת תורה, היתה הכניסה חפשית לכל מבקר. בניגוד לעצבות של בתי הכנסת היתה בישיבה רוח אחרת, היו בו הרבה אור ושמחה שהשכיחו את הנעשה מחוץ לכתליה, רק חדוות לימוד התורה שררה בה. בשמחת תורה היו גדולי הישיבה הרב קמאי ז"ל, המשגיח ר' ירוחם ז"ל והרב פינקל, יבל"ח, משתלבים במעגל יחד עם המקורבים והלמדנים וספרי תורה בידיהם. עיניהם עצומות, ראש מורם וידיהם שלובות בהתרוממות רוח ודביקות שירה וריקוד. גם אותנו היתה תוקפת אוירה של התרוממות הרוח וכאילו היינו משתתפים בשמחת החג ואהבת התורה.

זכרונות לדמותו של הרב א. ה. קמאי ז"ל שנהרג יחד עם יהודי עדתו על קידוש השם בשחיטה הראשונה. הלכתי עם אבי לקבל ברכת פרידה של הרב לפני עלותנו. ראינו בו דמות אצילית, עטוף גלימה שחורה. לא העזתי להסתכל בעיניו, אבל אני זוכרת את הידים הלבנות, שהתרוממו לאט מעל ראשי וברכני...

רחוב צרקובנה: מצד ימין — „שטיבל" קטן של חסידים. ממול — ביתו של ר' שלמה שמוקלר סוחר שמרים, ביתו של החזן שהיה סוחר וכנויו על שום שהיה משורר בבחורתו; ביתו של ר' חיים קלמן המלמד שהיה מוכר פתקים (קוויטלען) לשחיטת עופות ומוסר את ההכנסות לרב. אחרון בסמטא היה הבית שלנו, דלת אדומה בכניסה, וספסל צר לפני הבית. מבאר המים העמוקה בחצר היו כל השכנים מקבלים מים קרים וטהורים.

השוק ביום ראשון. עם בוקר מתעוררת העירה משנתה. יהודים חוזרים מבית התפילה מן „המנין הראשון". ברחבה של הכנסיה הפרבוסלבית עומדות עגלות עמוסות עצים למכירה ויהודים עומדים ומתמקחים על המחיר. על אחת המרפסות („גאנעק") עומדות „קידריות" המביאות יום־יום את תוצרת גינתם למכירה. בצדי השוק נפתחות לחצאין דלתות בית התה, הפתוחים ללקוחות וסגורים מפני פחד השלטונות. האכרים שהספיקו למכור תוצרתם נדחקים בעד הדלת הפתוחה למחצה כדי לזכות בלגימה. ליד גדר, בצד החנויות יושבות אכרות ולפניהם כדים גבוהים ודליים מלאים גרגירי יער ופטריות. באות גם אכרות נושאות סלים כבדים שהן מעמידות ליד הקיר של החנות. הן מוציאות התרנגולות, חמאה עטופה עלים ירוקים, גבינה קשה מכוסה בד.

מראה יום ראשון בעיירה.

ברוריה רטנר־רוזנבלום

סוחרי בד זעירים (שניט־קרעמער)

שני בניני־אבן ארוכים במרכז ככר־השוק הכילו למעלה מ־60 חנויות. הבנינים לצד פנים התרכזו, חנות ליד חנות, חנות מול חנות, רובן של חנויות־הבד, שנמכר לאוכלוסיה הכפרית.

עיקרו של מסחר זה היה בידי הנשים. היחסים בין החנונים היו ידידותיים. בזמן שהפדיון שקט, היו נכנסים זה לזה לשם שיחה והתיעצות, והיו עוזרים זה לזה בגמילות חסד לשלם שטר שעבר זמן פרעונו ולעתים היו מביאים זה לזה קצת סחורה שהיתה חסרה לו. מצבם הכספי היה הולך ורע, שנה שנה התמעט הונם הפרטי, המסים היו כבדים והרווחים מועטים. הסוחרים הסיטונאים נקטו בכל מיני תחבולות להחליף את האשראי שניתן לזמן ארוך ולקצר זמנו, וכל החנונים היו שוקעים בחובות ושטרות, התחייבויות וגמילות חסדים — היו מקפידים לשלם, מפני שהיושר היה אופיים וטיבם, וזה היה קובע גם את היחס של הסוחר לקונה. לא יפלא, איפוא, שבבוקר עם פתיחת החנות היתה האשה אומרת כמין תפילה: „רבונו של עולם, הלוואי ששמנו לא יתבזה". (דער נאמען זאל ניט פארשעמט ווערן). כל הכונה היתה לתשלום השטרות, ודכא אותם גם הפחד התמידי מפני השלטונות.

לוח־מחירים היה תלוי על הקיר בכל חנות, אבל המכירה היתה בהרבה אחוזים פחות מן המחיר, סחורה אסורה לא החזיקו, ומסים שלמו ושלמו. בבוא בקורת מן המרכז היו שרויים בפחד, ובקבלם מן המלון הודעה שהגיעו האורחים הבלתי־רצויים, היו מוציאים מן החנות כל סחורה הנראית חדשה או דומה לצמר נקי, פן יגידו המבקרים שזה משי וצמר נקי ויעלו את המסים עוד יותר. יש אשר המשלחת ידעה על התחבולה, התחכמה ובאה בעגלת־החורף לא אל המלון, אלא ישר לככר־השוק, ירדו ליד הכנסיה הפראבוסלבית והלכו ברגל אל הככר. בין החנויות הכירה אותם אחת הנשים, יצאה ועמדה בפתח החנות והיתה קוראת: „שריפה, יהודים, שריפה, הצילו" מיד יצאו החנונים, שהבינו שהדבר הוא לא כשורה, סגרו מהר את הדלתות על מנעוליהם והתחילו לרוץ. היו אנשי־השררה מתבלבלים ובבושת פנים עזבו את הככר.

בדרך־כלל היה הקונה הראשון מפזר את האידיליה. הסוחרות היו עומדות על סף החנות וקוראות את הקונה מכל צד, ובמכירת הסחורות היתה בלחץ תמידי של חסר־כסף — התחרות פרועה, בלתי־מרוסנת שגרמה רעה לעצמם לא מרוע־לב. בכל יום שני בשבת חל יום השוק, כשני שלישים של הפדיון היו באים ביום זה. אכרים מן הסביבה היו באים למכור ולקנות. שוק הבהמות היה גדול ומפורסם, ואף ממקומות הרחוקים מאות קילומטרים היו באים לסחור בו. הפדיון היה גובר ועולה בימי חגים פרבוסלביים. האכרים היו באים לכנסיה ויוצאים אחרי התפילה לערוך קניות. אחרי ימי קציר, חלה תקופת החתונות, לרוב בימי חורף שלפני החגים הגדולים. היו גם שני ירידים גדולים בשנה, בקיץ ובחורף, שנקראו יריד נקולי ויריד דמיטרי, על שם הפטרונים הקדושים, וחלו בימים קבועים, לפי לוח־הזמנים. באותם הימים היו באים סוחרים מפנים הארץ, לקנות כל מיני תוצרת חקלאית: עורות, שערות־חזיר, בד ותוצרת בית של האיכרות וכדומה. רוכלים שפרנסתם על נדודים בירידים היו מעמידים בעוד מועד דוכנים במרכז־הכיכר במקומות המיועדים לכך והיו מוכרים כל מיני מרכולת צבעונית זולה, קישוטי נשים עשויים זכוכית צבעונית מושכת את העין. היו כל מיני הגרלות שהיו מכריזים עליהם בקולי־קולות ולוליינים פושטי־יד היו פורטים בתיבות נגינה.

היתה תכונה רבה לקראת היריד אצל החנונים; היו מתכוננים ומביאים כמות יתרה של סחורה, וכותבים יותר שטרות. היו הוגים תפילה בלבם למזג־אויר טוב וסומכים על הקדוש־ברוך־הוא. היה מעשה

באחד הירידים שחל בחרף ביום ששי קצר. יום השוק הרגיל שלפניו היה חלש מאד בפדיון והכל זקפו זאת על חשבון היריד. מנהל הבנק ברקה, בהבנתו בלי הרבה תחנונים דחה את תשלום השטרות עד אחרי היריד. השטרות נערמו וזמן פרעונם עבר. מזג האויר היה יפה, הדרכים מושלגות ותקוה בלב כל אשה שעמדה על סף החנות כל השבוע מבלי לראות קונה, והיתה לוחשת תפילה: „רבונו של עולם, אל יתבזה השם (דער נאמען זאל ניט פארשעמט ווערן)". בערב יום חמישי הקדימה האשה בעוד מועד להכין פשטידה ועיסה לאפיית חלות. הרי מחר צריך להשכים קום ליריד, היום קצר וערב־

השוק: דער מארק (זייטן־בילדל)

שבת, בהתעוררה משנתה היתה השאלה: מה בחוץ? מזג האויר משתנה לפי מיחושי הגב, בלילה השתוללה סופה במשך שעות ובקום החנוני לפנות בוקר, כמנהגו יום־יום, ללכת לתפילה, או בעל מלאכה לקרוא פרק משנה לפני קבוצת בעלי־מלאכה, קשישים ומבוגרים היו לוקחים אתם את כדי לפנות לפניו את הדרך המושלגת ערימה גבוהה. בבוקר השוק שומם, שורת הדוכנים מצופים יריעות־בד היו נראים כהר לבן. היו יוצאים החנוונים ואתים בידם לגרוף את השלג מפתחי חנויותיהם. מבויישים היו משתדלים לא לפגוש זה בזה. רק לפני הצהרים התמלא מעט השוק עגלות־

חורף. אכרים מן הכפרים הקרובים, שלא יכלו לדחות את קניותיהם, באו ומהרו למכור את תוצרתם כדי להספיק לערוך קניות בחנויות. הפדיון התחיל במקצת. היום קצר, השמש שוקעת במוקדם, נדמה שרק התחילו בפדיון והנה נשמעות דפיקות מקוטעות: ר' מנחם השמש הוא, היהודי הטוב והשקט, ההולך מחנות לחנות, דופק במקלו על דלתות העץ ומזכיר לחנוונים העסוקים בעניני חולין על שבת קודש המתקרבת לבוא. הסתכלה אשה בבעלה בשאלת אלם והוא בתבונתו עונה: „מה שלא ניתן לנו עד עתה — לא נשיג כבר. לא כדאי לחלל חלילה את השבת". מיד לקח את המנעול ומכל צד נשמעה הלמות

מנעולים. האכרים עוזבים את החנות, מסתכלים ביהודים בדרך ארץ על יכולתם לעמוד במבחן.

בשובו הביתה היה כל אחד שקוע במחשבותיו. הילדים יושבים בצד בשקט, האב נכנס לקיטון ללבוש בגדי שבת לפני לכתו לבית־הכנסת. אם־הבית עומדת לפני הנרות שהוכנו להדליק. פתאום היא מורידה מן האיצטבא שקיק של ממתקים, ניגשת אל הילדים ואומרת „מעכשיו, אין לנו חנות". נבהלים ומשתוממים הם מסתכלים בה, יד לא נוגעת בסוכריות: „בלי חנות, איך זה אפשר?" אמא מבחינה בשאלתם ואומרת: „עד אחרי שבת אין מזכירים את השם

חנות וכל הנוגע לחנות; אחרי שבת החנות שוב תהיה לנו. והערב שירו את כל השירים שלמדתם". בראותה שביב של צחוק על פניהם, פנתה האם לברך על הנרות, בעלה שמע את הדברים ובעינים נוצצות הוא נגש אליה ואומר: „בזכותך — אם ירצה השם — הכל יהיה טוב". בשובו מבית הכנסת הוא שר בקול מרזמם ומלא בטחון „שלום עליכם, מַלאכי השרת" וכל הערב שוררת שמחה בבית והוא מלא שירה, זהקולות כאילו מצטלצלים ברמה.

בערב באים קרובי משפחה לבקור ולגלגל שיחה, ובראותם בית מלא שמחה ושירה התפלאו. ועלה בדעתם, שמציאה נזדמנה לפני קרובם. שאלוהו: „שמא נוכל גם אנו להעזר על ידך, אפילו בגמילות חסד עד שיוקל לנו?" „היום שבת — ענה זאמר להם — וכשתצא שבת, אם ירצה השם, הכל יהיה בסדר". אכן, ביום שני בשבת היה יום שוק גדול, היריד נדחה כאילו היה הדבר מובן מאליו, החנוונים שלמו את השטרות והחובות והחיים שבו למסלולם הרגיל.

ש. רזניק

סופרי סת"ם

עירתנו לא נתברכה במקורות פרנסה מרובים, רוב היהודים עסקו במסחר קמעונאי, מכולת, בדים ועורות. בני העיירה לא הרבו בקניות ובעיקר שמשו החנויות את האוכלוסיה הכפרית, הגויים שהיו באים לימי שוק וירידים. גם בעלי־מלאכה היו חלק ניכר זרבים היו מהם שעשו לרוב עבודתם בשביל הכפריים. מקור־פרנסה חשוב לבני העירה היתה הישיבה הגדולה, בה עסקו בתורה מאות בחורים שבאו מערים ומארצות אחרות, להם השכירו חדרים והם קבלו ארוחות בבתי משפחות בעירה בשכר.

בדרך־כלל היתה העירה דלה ורחוקה מחיי מותרות, אפילו בבתים שפרנסתם היתה מצויה בביתם. אחת הפרנסות החשובות ביותר, ומקצוע נדיר מאד, היה כתיבת ספרי־תורה, מקצוע של „סופרי סת"ם".

במיר התרכזו מספר רב ביותר של סופרי סת"ם מאשר בכל ערי פולין, ולא גוזמא היא שמיר היתה מרכז של סופרי סת"ם בעולם היהודי בכלל.

מספרם של סופרי סת"ם הגיע למעלה מ־70 איש, ואם להוסיף עליהם את עושי הקלף לספרי־התורה, בעלי־הגהה, מתקני השגיאות, תופרי היריעות, מצחצחי הספר ומחברי־יריעותיו, הרי שמצאו את פרנסתם במקצוע זה כ־100 משפחות.

בשנת 1921, בגמר מלחמת העולם הראשונה וקרב־האזרחים ברוסיה, אחרי ברית־השלום בין פולין ורוסיה, נשארה עירתנו כעירת־גבול בחלקה של פולין, הקשר הראשון עם העולם החיצוני היה עם צפון־אמריקה. יהדות אמריקה היתה חסרה במשך שנות המלחמה תשמישי־קדושה, בהיותה נתוקה ממזרח־אירופה, מן המרכזים שסיפקו ספרי־תורה, מזוזות, תפילין, ומגילות לאמריקה וגם לדרום־אפריקה, קבלה עכשיו את התוצרת של מיר העירה ביד מלאה. אנשי המקצוע נהנו מן הרווחה. המקצוע התפשט, והתרחב תמיד נתוספו תלמידים חדשים שרכשו את המקצוע שסיפק פרנסה בשפע. התשלום היה במטבע זר, בדולר (של אמריקה) ולא בזלוטי (של פולין).

אבל תקופת הזוהר במקצוע עברה מהר. תקופת השפע באמריקה אחרי מלחמת העולם הראשונה לא ארכה, והגיעו ימים של שפל כלכלי. בחנויות תשמישי הקדושה נשאר מלאי סחורה שאין לה קונים, נתעכבו הקניות במקומות הייצור והגיעו ימי חוסר־עבודה.

בעלי המסחר והיצרנים שהעסיקו את סופרי סת"ם השכירים ניצלו תמיד את המצב לטובתם. בזמן של שפל לא הפסיקו את העבודה אלא הפחיתוה, כדי לקבלה כעבודה זולה. ובזמן של גאות היה כבר ברשותם ספרי־תורה מוכנים למשלוח לפי דרישות החנויות באמריקה.

אם נמשך השפל זמן רב, לא הספיק ההון ליצרנים להמשיך בעבודה. יצרן שהתעקש והמשיך בה, עשה זאת, כמובן, על חשבון בעלי־המקצוע שהלין שכרם הדשים רבים, שהרי כל ספר־תורה כתיבתה נמשכת 3־4 חדשים והיו עובדים במחיר זול וקלף לא־טוב ומיושן משארית המלאי. העובד לא היה יכול להוציא את תפוקתו הרגילה, ולפיכך ירד שכרו. כי העבודה היתה קבלנית והשכר לכל ספר תורה. היו גם פשיטות־רגל בין נותני־העבודה, ודוקא בין גדולי הייצר־נים. במצב זה התארגן לפעולה „האגוד של סופרי סת"ם" כדי להתגונן מפני נותני העבודה. הדרישה הראשונה של „האיגוד" היתה לא ללמד בעלי מקצוע חדשים, אפילו איש את אחיו. פרט לאב המלמד את בנו. היה מקרה שבנו של מלמד בתלמוד תורה למד לאחיו את המקצוע, מיד פנה ועד־האגוד אל הרב דמתא והזהירו באם לא יפסיק בנו של המלמד להפר את החלטת האגוד, הרי חברי האגוד יוציאו את בניהם מתלמוד־התורה וישפיעו על קרוביהם להוציא גם את בניהם, ולמסרם לבתי־ספר. איום זה פעל, והופסקה הפרת החלטות האיגוד. האגודה קבעה סוגים ומחירים בכתיבת ספר־תורה. קבעו סייגים נגד הלנת שכר ודרשו שצמצום העבודה תחול על רווקים.

בראש ועד האגוד עמד יוסף מזורביץ ז"ל, מוותיקי פועלי־ציון עוד מ־1905, אדם מן העמלים

שכל הליכותיו בצדק, ויושר. והוא שאף לבצע את החלטות הועד בתוקף, וכשהוכרזה שביתה, היתה בסולידריות גמורה ואיש לא העז להפרה. אם קרה מקרה יוצא־דופן, היו שופכים נפט על יריעות הקלף של מפיר השביתה והקלף נתקלקל ללא תקנה. כל שביתה היתה מתוכננת מראש. ראשית דאגה היתה לבעלי־המשפחה המטופלים בילדים. אגודת סופרי סת"ם עמדו בקשר ארגוני הדוק עם האגודות בסלונים ובז'טל ובעזרה הדדית. עזרו והשתדלו שימסרו כתיבת ספרי־תורה לאנשי האגודה השובתת. הייצרנים היו מוסרים עבודה לשובתים מתוך שמחה לאיד מתחריהם. כי כל שביתה תכננו פעילי האגודה לזמן התעוררות ושיא במקצוע. חלק סופרים השיגה ידם לקנות קלף ולכתוב על חשבונם. ובגמר השביתה היו מוכרים את היריעות לייצרנים ולא הפסידו כלום. או שהיו שולחים את הסחורה לקרובים באמריקה שמכרוה בחנויות באמריקה גופא.

היו גם כנוסים ארציים של סופרי סת"ם פעם במיר ופעם בסלונים, והיו מתכנסים נציגי־המקצוע ופעיליה מערי מיר, סלונים, ז'טל, לוקוב, וזמברוב וגם מעירות שנמצאו בהן אנשי־מקצוע בודדים. בכנס אחד שנקרא עקב צמצומים בעבודה ולחץ של התגרו־יות מצד נותני־העבודה נגד החלטות האגודה ותקנו־תיה היה מדובר על הצורך לארגן קואופרטיב כללי של סופרי־סת"ם. אבל לא נמצא ההון הדרוש לייסוד קואופרטיב כזה, וגם בעבור שסופרי זמברוב ולוקוב מפולין, לא יכלו להשתלב בארגון מעין זה. הכתיב של הסופרים בליטא היה יפה ומדויק, כתיבת ספר־תורה היתה נמשכת 3-4 חדשים ואילו הכתיב הפולני לא היה נאה, כתיבתו נמשכה בדרך־כלל רק חודשיים בלבד. והם הציפו את השוק בסחורה רבה וזולה. הויכוחים היו תמיד חריפים בין שני סוגי המקצוע.

היו מנהגים מיוחדים לסופרי־סת"ם במיר. בכל חנוכה, כחוק ולא יעבור, היה הועד מארגן מסיבת סעודה. וכל המרבה לשתות לא נחשב שכור; מקובל היה במסיבות סופרי־סתם — שאין לפגר במאכל ובמשתה. כך היה נהוג בחנוכה ובשמחת־תורה. וגם ערכו מסיבות סתם לפני שביתה או אחריה, ובדומה לכך. גלוי וידוע היה, שאין בין אנשי העירה שתיינים כסופרי־סת"ם ועושי הקלף במסיבותיהם. המסיבות היו ערוכות לכלל, בלי הבדל בין אדוקים וחופשים בדעות, בין פועל־ציוני לבונדאי.

בשורות „החלוץ" ופועלי־ציון היו חברים רבים סופרי־סת"ם ועושי קלף. היו ביניהם גם בונדאים וקומוניסטים פעילים, שנתפסו בפעולתם וישבו בבתי־סהר בפולין. בכל מוסדות העיירה, בספריה, בועד בית הספר ובועד־הקהילה היו סופרי סת"ם בין נציגי המפלגות. בגדוד מכבי־אש ובתזמורת הגדוד היו רבים מבין סופרי־סת"ם וגם בלהקת השחקנים החו־בבים לא נעדרו. הם היו ציבור עובדים בעלי־הכרה, תוססים וערים למתרחש בעולם בכלל, ובעולם היהודי בפרט. שואפים לצדק סוציאלי וחרות יהודית, ועם כל גל וגל של העליה החלוצית הגיעו מהם לארץ, והם נמצאים פעילים בעבודה, בחקלאות, בבנין ובהגנה.

ש. רזניק

בית־הספר העממי היהודי

בית־הספר העממי היהודי שנוסד ב־1917 הרבה משברים עבר עליו. עול התקציב היה מוטל על שכם ההורים והמורים, ולא היתה לו כל תמיכה כספית ממוסד עירוני, קהילתי או ממלכתי.

העיריה והמוסדות היו תחת שלטון פולני עוין, ולחינוך יהודי לאומי מודרני, לא היתה תקוה לקבל תמיכה מהם.

הקהילה היהודית תחת שלטון אגודת־ישראל לא בעירות הסמוכות, והכנסותיה היו קודש לבית הספר.

לעתים, היה פורץ גם משבר אידיאולוגי. הויכוחים החריפים על מספר שעות לעברית ולמודי תנ״ך, שהיו בועד־ההורים ובמועצה הפדגוגית, גם הם לא חזקו את ביסוסו של בית־הספר. קשה היה לקומץ הורים ומורים לעמוד בקושיים, בעיקר התקציביים להחזקת בית־הספר. אחרוני המורים עזבו את העירה באכזבה ויאוש.

מורים ופעילים של בית־הספר, 1929

יושבים: המורה גליאוט, הגננת רבקה קרמר, אסתר ברנק, צביה פקר, פייבל קופילוביץ, משה קמינר, אלקה רסל, המורה פיקוס, שמחה רזניק, לייזר גרנדה.

היתה נבחרת אלא ממונה. לא רק שלא פללו לתמיכה מהם, אלא לפעמים היו צריכים להכחיש השמצות שהפיצו בפומבי בבתי־הכנסת, על אפיקורסות רח״ל שלומדים בבית־הספר. לא פעם נקרא אב אל הרב דמתא, והזהירוהו שלא ישלח את ילדיו לבית הספר.

המוסד היחידי שתמך בבית־הספר היה הלהקה הדרמטית במיר, היא שהציגה מדי פעם בעירה וגם

מנדל טבצ׳ניק, הרוח החיה בבית־הספר העממי היהודי במיר, היה בו מנהל ומורה וגם גובה שכר־למוד ומארגן, ואפילו במאי של הלהקה הדרמטית, שעזרה לתקציב. אף הוא לא החזיק מעמד והגר לעבר הים. המורים שנשארו במקום נאלצו להכנס להוראה לתלמוד־תורה המתוקן, שהיה בהשגחתה של „אגודת־ישראל״.

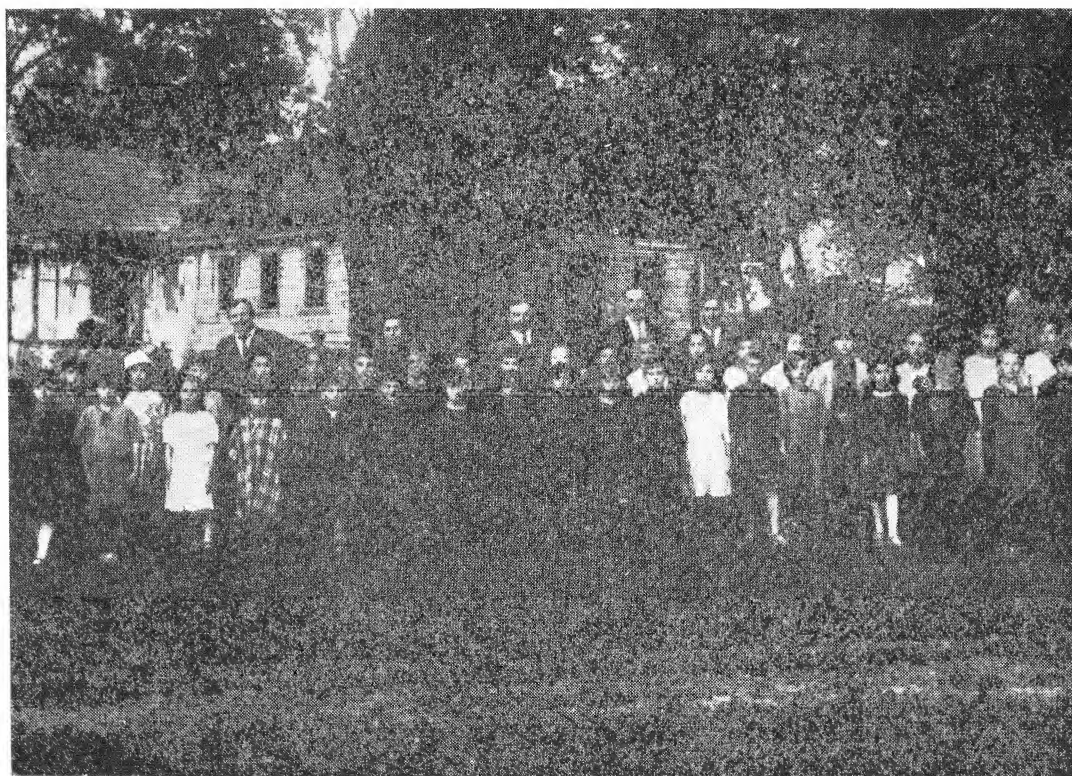
בית־הספר המחודש „שול־קולט", 1936. המורה פיקוס — במרכז

„פרייהוט" ו„פועלי־ציון צ. ס." ביקורו של ש. גרודזנסקי בבית הספר.
נחמה זוכביצקי, אפתר מטושבסקי, צביה פקר, רבקה חרזוס, ש. גרודזנסקי, נחום הרכבי, לייזר ברסלין, ישראל טרצביצקי, רוזה גרצובסקי, בתיה וינר, מרים מטושבסקי, שמחה רזניק, שפרה סטולביצקי, ס. בקרובסקי, פנחס הרכבי, רזניק משה, קמינר גורודייסקי, מירנסקי, מיכאל פפוך מינה איזראלביץ, מרדכי ארונובסקי, אברהם פיסצנר.

בית־הספר העממי „ציש"א"
במרכז : חבר המורים עם יוסף קפלן.

בית־הספר.
עומדים : המחנכים ב. פיקוס, יעקב קפלן, ד"ר סקוירסקי, הודל [illegible]

בית־הספר, 1922.

יושבים במרכז : מ. טבטשניק, המורה בינדר, המורה רייזקה (גבת) המורה מרדר.

בית־הספר במיר.

יושבים במרכז : המנהל טבטשניק, האחיות זבלודובסקי והמורה סלוצקי.

ילדי העירה נשארו ללא חנוך מודרני לאומי, ורובם נקלטו בבית־הספר הפולני.

תנועת „פועלי־ציון צ.ס." שסביבה התרכזו „החלוץ", „החלוץ־הצעיר", „פריהייט" והאגודים המקצועיים לא נעלם מעיניהם המצב שנוצר ודאגו גם בתוקף היותם חניכי בית־הספר שנסגר.

פעם אחת, בישיבת הועד של מפלגת פוע"צ — צ.ס. (חבר־ הועד היו: לייזר ברנדה, ברל קסטרוביצקי ז"ל, ויבדלו לחיים משה קמינר, צביה פקר ושמחה רזניק) העלו את השאלה הדחופה בדבר יסוד גן־ילדים לקיץ, כהתחלה ולהמשיך כל שנת

פעילים בבית־הספר „שול־קולט", חבר המורים
יושבים: המורה מרים ניימן, יעקב קפלן, הגננת קרמר.
עומדים: מ. קמינר, המורה פיקוס, ש. גרנדה.
יושב: ש. רזניק.

הלמודים את קיום בית־הספר. הדבר היה בחורף 1928, קראו לישיבת פעילים מבין ההורים מתקדמים המשתוקקים לקיים בית־ספר לאומי מודרני ולחנך את ילדיהם ברוח זו.

בביתו של ברוך פראטאס, ברחוב וילנא, התקיימה הישיבה הראשונה של ועד־ההורים והפעילים למען בית־הספר שנקרא „חברת בית־הספר" (שול־געזעל־שאפט). הנוכחים בישיבה היו: מטעם ההורים, יוסף קפלאן, משה גינזבורג, פרץ גרינולד וברוך קפלן; מטעם התנועות הציוניות סוציאליסטיות, לייזר ברנדה, צביה פקר, משה קמינאר, ושמחה רזניק; מטעם „בונד" — אליהו נחום קגן, מטעם „אגוד בעמ"ל", מאיר פיסצנר.

תכננו תקציב ותכנית־לימודים, חלק מן ההורים שרשמו את ילדיהם שלמו שכר־לימוד בעד 3 חדשים למפרע. סידרו מגבית בין הנוער, ואנשים אוהדים לרעיון הזמינו רהיטי בית־ספר, וציוד לגן־ילדים. יוסף קפלן נסע במיוחד לוילנא והזמין את הגננת המוסמכת רבקה קרמר. העיכוב היחיד היה חוסר מקום לבית־הספר.

ברחוב טאטרסקא היה בית־חולים יהודי סגור ומסוגר מזה שנים. בית עץ מתוקן, ובו חדרים רבים, צבוע ומשוכלל, חצר רחבה ועצי־נוי רבים הקיפו את הבית. הבית הלך ונחרב באין דיירים בו, ובאין אדם שישתמש בו. ידענו שאם נבקש את הבית מן הפרנסים, לא יתנוהו וגם יכולים להקדים ולתפסו.

בלילה אחד, במוצאי־שבת, ליל־אביב צונן, אחר־חצות קם כל הנוער הציוני־הסוציאליסטי לרבות ה„בונד" (חוץ מהשומר־הצעיר) פתחו את שערי החצר הרחבה, ודלתות־הבית העומד בשממונו, הכניסו את הרהיטים והציוד לגן־הילדים, הכל על מקומו הנכון בהדרכת הגננת ר. קרמר. הנוער היה מוכן להגן בכוח נגד המתנגדים לפעולה.

למחרת היתה התרוצצות בין פרנסי הקהילה. האיומים בהתערבות המשטרה הפולנית, בהטלת חרם על משתתפים בתפיסת רכוש ציבורי, הושמו לאל מול החומה המוסרית בצורה של התנועה הציבורית למען בית־הספר. התנועה איימה בחרם נגד חרם.

ככה התחדש המוסד הלאומי החנוכי החשוב ביותר בעירה — בית־הספר העממי.

בהתחלת שנת־הלמודים נתחדש הויכוח בין הרוב הציוני־הסוציאליסטי, רוב מוחלט כמעט, ובין המיעוט

האנטי ציוני בשאלה: לאיזה מרכז יהיה שייך מוסד זה? לא היה מדובר על תכנית הלימודים; הדבר תוכנן ע"י הרוב הציוני סוציאליסטי, אלא על הקשר אל צ'שא או „שול קולט". לזמן מסוים לא התקשרו עם שום מרכז מתוך רצון לקיים שלום־בית. אבל באין התקשרות לא הגישו שני המרכזים כל עזרה חמרית או ארגונית. ולפיכך החליטו להתקשר לפי דרישת ההורים והפעילים של „ש.ל קולט". אחרי הסיפוח לרשת „שול־קולט" הגיע ח. גרודזנסקי, מנהל המרכז בורשא, במיוחד למיר לשם הסדר המוסד, ארגונו והרחבתו.

בית־הספר המחודש.
פיקוס וחבר פעילים והורים, 1938.

ועד „קרן קימת לישראל", 1925
יושבים: גיטל זבלוצקי, אברהם איסקולסקי, שאול רוזבוסקי, גורודייסקי, דוד כצנלסון, חיים הלל קסטרביצקי, פיינשטיין, ציפה קסטרביצקי, איטה פסמניק. עומדים: חיים קרינוביץ, ברל קסטרוביצקי.

הועד והמועצה הפדגוגית של בית־הספר במיר, 1937.
שורה א׳ יושבים : (משמאל לימין) ל. ברסלין, ק. טשכני, י. שפלן, מורה מ. קמינר
שורה ב׳ עומדים : א. קפלן, ח. הרכבי, ש. קרינוביץ, מורה ומורה בבה״ס, המורה פיקיס וב. צ. הרכבי.

ביה״ס העממי במיר.

משה ראובני (רוסטובסקי)

הספריה

עוד זמן רב לפני מלחמת העולם הראשונה זכתה עיירתנו מיר בנכס צבורי יקר ערך — בספריה יהודית גדולת ממדים ותוכן חנוכי רב ערך. זה היה מוסד שחנך והעלה את הדורות לתורה ולעבודה, מיום הוסדו עד חורבנו, עם חורבן העיירה ע״י הנאצים.

הקשר לספריה היה לי עוד מימי הילדות, מימי החדר. זכורני, איך חכינו בערבים בכליון עיניים לגמר הלמודים בחדר — יצאנו בסערה לרחוב השוק לספריה (הספריה היתה אז בבית קצנלסון ברחוב השוק) להחליף את הספר, עובדי הספריה קבלו אותנו בסבר פנים יפות, וחזרנו הביתה על מנת להתישב ולקרוא את הספר החדש.

הספריה נוסדה, כפי עדותם של שלמה צינקין ז״ל ודוד קצנלסון ז״ל, בסוף המאה הקודמת על ידי קבוצת נוער לומד ועובד, יוצאי הישיבה ששנו ופרשו, ומורים יהודים.

לקבל רשיון משלטונות הצאר, בימים ההם, ליסוד ספריה יהודית צבורית היה, כנראה, בלתי אפשרי והמיסדים התחכמו ופתחו את הספריה כבית־מסחר לספרים הועידו החותמות על הספרים הראשונים: בית מסחר לספרים של גינזבורג, אוקון קמנצקי, רוזובסקי, אידלסון וכו׳.

האמצעים הדרושים ליסוד מפעל זה גייסו בין תושבי העיירה בתרומות כספים ובמתנות ספרים ובין ידידים ומכרים יוצאי העיירה בעולם, וגם בין אישים ידועים, שהרעיון הפצת השכלה בקרב היהודים היה קרוב ללבם.

מענינת היתה הפניה לסופר הדגול מקסים גורקי לתרום ספרים בשביל הספריה, הסופר נענה לפניה ותרם סדרת ספרים של הקובץ „זנניה״. זה יהיה כנראה בתקופה מאוחרת (לפי עדותו של שלמה צינקין).

עיירתנו לא הצטיינה במקורות פרנסה רבים ואחרי כל זעזוע קל עזבו טובי הנוער את העיירה לארצות חוץ או לערים הגדולות, ואלה שנשארו עם התבגרותם וקבלת עול פרנסת משפחה עליהם, התענינותם בהנהלת הספריה פגה לאט־לאט והנהלת הספריה עברה לדור הצעיר שהתבגר בינתיים. תהליך כזה של מסירת הנהלת הספריה מ„דור־לדור״ נמשך בכל זמן קיומה של הספריה.

עם פרוץ המלחמה בשנת 1914 התרוקנה העיירה מהנוער; חלק גויס לצבא והיתר התפזר לכל העברים ובמקומם התחיל לזרום צבא לעיירה, כל הבתים ואפילו בתי התפילה היו תפוסים עם אנשי צבא. חזית המלחמה התקרבה לעיירה, בערך חמישה־עשר קילומטר מהעיירה עצרו את הגרמנים. המטה של המחנה הרביעי ישב בעיירה, היתה סכנה שהספרים של הספריה יתפזרו ואין מי שיאסוף אותם ופעולתם האחרונה של הנהלת הספריה ופעלי הנוער לפני עזבם את העיירה היה לארוז את הספרים בארגזים ולשלוח למינסק למקום מבטחים עד יעבור זעם. ובזה נצולה הספריה מחורבן.

עם תום המלחמה חזר חלק מן הצעירים הביתה וגם הנוער שנשאר במקום התבגר, נוצר חוג רחב של נוער תוסס. והימים ימי ראשית תקופה חדשה: גמר זוועות המלחמה, המהפכה הרוסית, הצהרת בלפור, התפתחות הספרות היהודית החדשה. בעירנו נוסדו מפלגות וארגונים שונים, נוסד בית־ספר יהודי מודרני, חוג דרמתי שהציג תכופות ממיטב המחזות באידיש. הספריה הוחזרה ונפתחה ברוב פאר, בבית בוניה קמינר, בתוספת ספרים חדשים בהנהלת הספרן המחונן ברל־ליפה ז״ל, לשמחת כל הנוער וכל החוגים בעיר.

עברו עוד הרבה תלאות על העיירה, מלחמת הפולנים עם הסוביטים. העיירה עברה מיד ליד פעמיים במשך תקופה של שנתיים בערך. בזמן עזיבת הצבא הפולני את העיירה שדדו ופרעו, יהודי העיירה ברחו ליערות בסביבה, הסתתרו חמישה ימים מפני הפורעים עד שהגיע הצבא הסוביטי. אחר שלטון הסוביטים בערך שמונה חדשים נכנס שוב הצבא הפולני לעיירה. זה היה באביב שנת 1920. במשך כל התקופה ההיא היו הרבה פגיעות ברכוש ובנפש, אבל הספריה לא נפגעה. היהודים התרוששו, נסתמו מקורות הפרנסה.

לעיירה התחילו לזרום כספים — תמיכה מקרובי משפחה באמריקה, התחילו להגיע שליחים ממוסדות ציבוריים בארצות הברית והביאו תמיכה למוסדות לשיקומם. הספריה קבלה את חלקה בתמיכה כספית ובתרומת ספרים ממיטב היצירות היהודית באידיש ובעברית בשנים האחרונות בארצות־הברית. לספריה היו גם הכנסות מהצגות של חוג הדרמתי שהציג לטובת הספריה, נרכשו ספרים ממיטב היצירות בורשה ובוילנה.

מספר הכרכים בספריה היה אז למעלה מחמשת אלפים בעברית, אידיש ורוסית.

בעיירה היו כבר מאורגנים אירגונים ומפלגות, כמו: החלוץ, פועלי־ציון, השומר־הצעיר, הבונד, רויזיוניסטים וכו׳ אבל כולם התרכזו סביב הספריה וכל המפלגות היו מוכנות לעשות משהו בשביל הספריה בזמן הצורך.

בועד הנהלת הספריה היו למעשה מיוצגים המפלגות והארגונים וזאת היתה הצלחת שגשוגה של הספריה במשך כל שנות קיומה.

אחרי מותו הטראגי של הספרן ברל־ליפה ז״ל כיהן כספרן יוסף־נחום אלטשולר השוחט ז״ל, ברל גורודייסקי ז״ל ותבדל לחיים מניה שורץ (זלוצקי), ניסן גורודיסקי, (כעת גרדי) רחל סטוליר וכו׳.

עם חלוף השנים עברו על העיירה משברים, כלכליים ומדיניים, המשטר החדש בפולין היה רחוק מדמוקרטיה, וכמובן הרגישו זאת היהודים. האנטישמיות גברה, כל מוסד יהודי חילוני היה כצנינים בעיני השלטונות, בית־הספר היהודי המפואר בהנהלתו של מנדל טבצ׳ניק הצטמצם, נשארו רק כמה כיתות הראשונות.

המצב הכלכלי בעיירה היה ירוד ומיטב הצעירים והנוער עזבו את העיירה, חלק עלה ארצה, וחלק היגר למדינות דרום־אמריקה, דרום־אפריקה. החוג הדרמתי התפזר, כי עזבו מיטב כוחותיו: מנדל טבצ׳ניק, אברהם מאיר מנטא, דוד דנציג ואשתו, חיים פורטנוי ועוד ועוד... חוג הנוער הצטמצם.

רוב הילדים עברו לבית־הספר הפולני „פובשכנה״ בהנהלת מורים פולנים אנטישמיים. הילדים חונכו בלי ידיעה יסודית של מקצועות היהדות, עברית ואידיש, ההורים שהשיגו ידם ללמד את הילדים עברית ואידיש בבית אחרי שעות בית־הספר היו מעטים. נוסף לזה דוכא כל רגש יהודי לאומי אצל הילדים מצד המורים הפולנים ומצד חבריהם הלא יהודים.

נחמה ועידוד קבלו הילדים והנוער בספריה, המחלקה לספרי ילדים היתה עשירה בספרים בעברית ובאידיש. ואילו משרידי הנוער שנשארו בחיים אחרי השואה והגיעו ארצה מעלים בזכרונותם את הספריה כקרן אור מזהיר מימי ילדותם ומימי נעוריהם.

בתקופה ההיא ניהל את הספריה חברי הדגול שלמה איצקוביץ ז״ל (בנו של יוסף המורה ז״ל) אחריו קבלתי אני את ההנהלה ובסירוגין עם שלמה איצקוביץ המשכנו הרבה שנים בכהונת הספרנות בספריה וגם שמואל קוליק ז״ל. אחרינו כיהן חיים הרכבי ז״ל כספרן עד זמן עזבי את העיירה. הפעילים של הזמן ההוא היו: ליבה קפלן ז״ל, הירש פרניקוב, יבדלו לחיים, שלום ילובסקי יעקב מזורביץ, גרשון פינשטיין בן־ציון פיסצנר ז״ל ועוד.

ההכנסה מדמי קריאה היתה מועטה, מחוסרי יכולת קבלו ספרים בלי כל תשלום או בעד תשלום קטן. ההוצאות היו גדולות, הדירה היתה מפוארת, בביתו הגדול של רפאל גרינברג ז״ל, והשכר דירה היה גדול באופן יחסי, אבל עיקר ההוצאות היה ברכישת ספרים חדשים, היה הכרח לרכוש לפחות כל ספר חדש באידיש שיצא לאור בפולין לפי דרישת רוב הקוראים. היתה דרישה גם לספרים חדשים בעברית, פתחנו מחלקה לספרים פולניים.

פנינו למועצת העיריה להקציב סכום כסף בשביל הספריה, אבל לא תמיד נענינו, חפשנו כל אמצעי הכנסה בשביל הספריה. ערכנו מגביות, הגרלות ספרים.

פעולה כבירה היתה ארגון מחדש חוג דרמתי בעיירה שחוסל מיום עזבו מנדל טבצ׳ניק וחבריו את העיירה. נחום אליהו כהן ז״ל מתלמידיו של מנדל היה בעל כשרון נדיר כבמאי וכשחקן. החוג התרכז ברובו מנוער בוגרי בית־הספר היהודי, היה זה חוג נוער רענן ובעל הכרה. לא הסתפקנו במטרה אך ורק בהכנסת כספים בשביל הספריה, אלא היתה לנו מטרה נוספת — לתת לציבור היהודי בעיירה, שזכר את הימים הטובים את החוג הדרמתי בבימויו של מנדל טבצניק, הצגה של מחזה טוב, ולא מחזה קלוקל כמנהג הימים ההם בעיירות.

לשיא ההצלחה הגענו בהצגה של „הקמצן״ למוליר.

הביצוע היה טוב בלי תקלות, האולם היה מלא מפה אל פה כבימים הטובים.

בתקופה ההיא פנינו לבן עירנו בארצות הברית, המשורר יוסף רולניק לעשות משהו בשביל הספריה. פנה אליו, בשם ועד הנהלת הספריה חבר נעוריו שלמה צינקין ז״ל. המשורר נענה לפניתו ואסף ספרים בין מכריו וידידיו סופרים ומשוררים בארצות הברית, ממיטב יצירות באידיש ותרגומים בתקופה ההיא, הרבה ספרים זה באוטוגרפים של מחבריהם. את הספרים במספר של למעלה ממאה ועשרים שלח לנו בעזרת הועד של יוצא מיר באמריקה.

חלק מהנוער קבלו אשור לעליה ועלו ארצה וחלק עלו ארצה בדרכים אחרות וחלק גדול עדיין הסתובב בעיירה כמעט באפס מעשה כי כל הדרכים היו חסומות בפני הנוער היהודי. הספריה היתה מעין מקלט בערבים לנוער השואף ומחפש דרכים.

עזבתי את העיירה בערב פרוץ המלחמה, וכבר הומים סוערים... המשטרים התחלפו, הסוביטים באו.

מה קרה עם הנוער? מה קרה עם הספריה? במכתבי הביתה בקשתי להודיע לי מה קרה עם הספריה, כתבו לי: „את בית הספריה החרימו, את הספרים הוציאו, זרקו לבית התלמוד־תורה למטה, החלונות היו פרוצים וכל דכפין הושיט יד והוציא משהו״. ידעתי, הספריה אבודה, ומה עם הנוער?...

ניסן גרדי (גורודזייסקי)

הספריה חוזרת לעיר

בשנת 1918, חזרתי פצוע מן החזית בהרי הקרפטים בקרב נגד צבא האוסטרים. מצאתי בעיירה את חברי, שנשארו בחיים וחזרו מן החזיתות השונות.

המוסדות התרבותיים היו במצב של תוהו־ובוהו. מן הספריה הגדולה, שכל בני עירנו שאבו ממנה דעת ותבונה, שעזבנוה בבנין החדש של שליימקה צינקין, לא נשאר זכר. ידעו בעיירה, שארזו את הספרים בתיבות למשמרת, עד יעבור זעם ושלחום אל אחד המחסנים בעיר־הפלך מינסק, לפי הוראותיו של דוד כצנלסון, שהיה המפקח על הספריה. אחרי שהתארגנו מחדש, שכרנו חדר נרחב וגדול אצל אלתר בוניעס, אחד מחברי ההנהלה. ובמאמצים גדולים הביאו את הארגזים עם הספרים, שחלק מהם חסרו, אל העיר. בועדה החדשה מן הנוער במיר היו: אלתר בוניעס, ברקה גורודזייסקי, סאלע ציארני, ומאניה שווארץ, (הם היו אח ואחות), רחל סטוליאר אני ועוד. כלנו התנדבנו לעבוד בתור ספרנים, לפי התור והספריה הוקמה על כנה. כתבנו ודרשנו ספרים מנדבנים בחו״ל וגם קנינו ספרים חדשים, שיצאו־לאור, במשך שנות המלחמה באמריקה, ארגנטינה וכו׳. הספריה הלכה וגדלה מיום־ליום והתמלאה ספרים בעברית, אידיש ורוסית, ואף גדלה מאשר היתה. הנוער של מיר, שהתבגר בשנות המלחמה, היה צמא לדעת ורעב לספר ולידיעת הספרות ובלע יום־יום עשרות ספרים. בתור אחד הספרנים המתנדבים אני יכול להעיד שקהל הקוראים בעיירתנו היה גדול מן הרגיל, היתה השגחה מעולה על הנוער בבחירת הנושאים לקריאה, וההכרה וההתפתחות של הנוער עמדה על רמה גבוהה. הדבר התבטא בהגירת צעירים בכל ארצות תבל וביסוד מפלגות רבות, בצבור כה מצער. העיירה הלכה והתפתחה, חלק מן הנוער הלך להכשרה ועלו לארץ־ישראל, וכך הם נשארו בחיים; וחלק התפזר בכל תפוצות הגולה, תפסו עמדות חשובות בציבור. יתרם הלך והתנוון, החזיק בשאיפתו ובתקותו להגר או לעלות לא״י, עד שבאה השואה, העיירה נחרבה כליל על אנשיה ובתיה.

ש. רזניק

החלוץ

תנועת „החלוץ" הפכה את סדרי החיים בעיירה מיר. ברחוב היהודים היו סוחרים ובעלי־בתים בטלנים, שהפרוטה לא היתה מצויה בכיסם, רק התרברבו ביחוסם. כמוהם גם בניהם ובנותיהם, הסתכלו בבושה ובטול על עובדים ועמלי כפים, שהיו נחותי־דרגא בעיניהם. זה היה פרי חנוך של דורות, ופתאום, כמו במטה־קסם, נהפך הסדר על כנו, ונתחלפו היוצרות,

„החלוץ־הצעיר".
ישראל טרצביצקי ושמחה רזניק יוצאים להכשרה לקלוסובה ו„שחרים".
זלטה פוזניק, קוניה קגן, שאשע צינקין, איידלה זבליצקי, קלמנוביץ, רבינוביץ, פרומה מירנסקי, צביה פקר, שמחה רזניק, ישראל טרצביצקי, יהודה חרחס, מינה איזראילביץ, ב. איזראילביץ, ר. פוזניק, שלמה רוזנסקי.

נתערבבו בני עשירים כביכול עם בני עניים, ילדיהם של בטלנים עם עובדי־כפיים, כולם דברו בהתלהבות על פרודוקטיביזציה של המוני העם היהודי בארץ־ישראל, שם קיימים כבר הניצנים: איכר יהודי, פועל יהודי ובעיותיו.

משכילים שלמדו בבתי ספר רוסיים, ביניהם יוצאי הישיבה, השתלבו במהפכת 1917 ועז היה רצונם להפוך את סדרי ההווי, אבל הם נשארו בתוך ד' אמותיהם, בלי השפעה רבה על הנוער במיר. הם עזבו את העיירה והשתלבו בעולם הקומוניסטי או היגרו למדינות הים. יידיש היה הסמל של סוציאליזם יהודי ובית־הספר היידי במיר הפיץ את הסוציאליזם בעזרת מורים וסופרים, נוצר ה„בונד", אולם הם נשארו בודדים במיר. הנוער, גם בני עובדי־כפיים לא שעו אליהם.

„החלוץ" הפיל בתנופה רבה ובמפנה מכריע את המחיצות שהיו קיימות בין שכבות הנוער. באסיפות וחוגים ראו את בני העובדים והסוחרים, עשירים ועניים יחד. בטיולים ועל הגשר, ובכל הדרך ליער יבלונובשצ'ינה היו מתווכחים בצוותא על הקבוץ, על סוציאליזם, „החלוץ" דרש לקיים את הצוו הגשמה.

ובכל הדרכים הגשימו את תורת העבודה, והכל היה מכוון למטרה אחת: להצטרף לבוני ארץ־ישראל העובדת. חלוצים וחלוצות למדו מלאכה ועבודת אדמה,

„החלוץ הצעיר" עם ח׳ גוברמן

שורה 1 : מ. קמינר, י, וזינוס, ג. ברנשטיין.
שורה 2 : מ. רוזובסקי, פ. רזניק, מ. ארלנובסקי, גוברמן, חיים שמוקלר, מ. פוזניק.
שורה 3 : פ. סוין, י, יורשן, נ. טויבס, מ. סוין, מ. איזראילביץ.
שורה 4 : פ. גורודייסקי, מ. פפוק, פ. סינייקין, ש. רזניק, ר. פוזניק, ב. גלבר.

„השומר־הצעיר" 1932

שורה א׳ (יושבים) משמאל לימין : ו. טרברובסקי, מירנסקי, ר. ירמיצקי, י. צינקין, בוניה מיכמיץ
שורה ב׳ : ר. יורשן, צ. רסל, צ. רזניק. י. פוסטובסקי, י. מזוכביץ, ב. קפלן, ע. רזניק.
שורה ג׳ : י. לוין, ל. קפלן, י. לידר, מ. כגן, א. ארנובסקי, ר. רזניק, א. רייזין, ז. פוזניק.

גרעין „השומר־הצעיר" יוצא להכשרה

ולא מאסו בשום עבודה, גם בעבודה פשוטה שחורה עסקו. כי מי יעשה אותה? הלא יהודי יהיה מוכרח לעשות אותה בארץ־ישראל.

חלוצים עבדו כפועלים חקלאיים אצל הנסיך מיר־סקי, באחוזה, וכפועלים פשוטים, בחפירת יסודות, ונסור עצים, לישת חמר, וגם בטחנה־הממוכנת שנבנתה במיר, „החלוץ" חכר גן־ירקות גדול שהשתרע מרחוב ז'וכוביצר עד הפודל, על שפת נהר מירנקה. חלוצים וחלוצות עבדו בשטח באופן עצמאי, על אחריותם. בן מלמד, בת נפח, בן רוכל־כפרים, בת חנווני יחד עבדו, בערבים יחד למדו את תורת העבודה היהודית בארץ הנכספת, את האושר של עבודה קבוצית, בלי מחיצת יחוסי־אבות.

היו גם לבטים ובעיות לבנים ולבנות ומלחמה קשה היתה נטושה בלבם, וגם סבל סבלו בתוך תוכם עד שהתרגלו ורכשו נימוסי חברות ופשטות של חיים

קבוצת־הכשרה בגמר־העבודה 1925
יעקב יורשן, חיים יורשן, חנה רזניק, מרדכי ארונובסקי, סוניה יורשן, פרץ, גולה גלבר, זוכביצקי, אריה (לייבל) ארונובסקי.

בהכשרה

סיור בסביבות ברנוביץ. בעגלה: ש. רזניק

ב״החלוץ״. בשנת 1924—1927 הקיף „החלוץ״ את כל הנוער במיר.

גם חברי „השומר הצעיר״ עזבו ברובם את מסגרתם והצטרפו ל„החלוץ״, גם ה„יוגנטקרייז״ היידישאי הצטרף לתנועת ארץ ישראל העובדת.

חוץ מקומץ קטן של חברי „בונד״, ואינטליגניה מבודדת שראו את הכל מתוך בטול, הצטרפו הכל ל„החלוץ״.

יצאו הראשונים להכשרה מחוץ לעיירה, ומכתביהם היו מלאי התפעלות על החיים הקולקטיביים, על עבודה קשה ומפרכת ביערות־פוליסיה, ובמנס ריות, על עבודה במטבח היה נודף ריח „פארייכערטע קאשע געקאכט האט דאס באשע״ ועל חבר חולה שטפלו בו כמו באח מפונק. נערכו הנשפים הראשונים לחברים העולים ארצה כדי להשתלב בקבוצה „על שם קדושי פינסק״. „החלוץ״ הקים תנועה רבה, ועתים היה נדמה

קבוצת הכשרה אורלה, 1926

חברים ממיר : ברוריה רטנר, פנחס רזניק, טייבה זיכוביצקי.

„החלוץ", עבודה בגן־הירק.

יושבים : חנה רזניק, יעקב ירושן, סוניה יורשן.

עומדים : פרץ רבינוביץ, מוליה גלבר, חיים יורשן, מרדכי ארנובסקי, זוכוביצקי.

שלא היה בה כל הגיון. העליה לארץ נסגרה, נכרת החלום ונשארה השאיפה ללא הגשמה, וכסופים. אמנם, חברים נשרו, כעלים מאילן, אבל הרוב נשאר, צמוד בעקשנות לשאיפה הראשונית: עבודה ועליה.

ולמרות הכל, אחרי סגירת העליה ללא סכויים להתחדשותה בקרוב, בהגיע הדי המשבר הכלכלי והירידה מן הארץ, שגם עיירת מיר לא נקתה ממנה, בכל זאת נשאר „החלוץ" במיר איתן, ועוד חיזק את פעולותיו, חבריו המשיכו לצאת להכשרה ובילו בה שנים, החברים התדפקו על דלתות ההכשרה, למרות שהיה חוסר עבודה ומצב כלכלי גרוע ותנאי דיור בצפיפות (ב׳אינטרנציונלים") במיטות־קומותיים, וזוגות נעליים בחליפין ליוצאים לעבודה במקומות של קבוצי ההכשרה. "כאב" לבם של יהודים על בני־טובים העובדים עבודה קשה בחטיבת עצים וכדו׳, עבודה הראויה לגוים ומתוך „רחמנות" הם נמנעו מלמסור עבודה לחלוצים.

בהגיע אחד החלוצים מן ההכשרה למיר הביתה במקרה או בהזדמנות, היתה לו כמציאות ממש אותו פזמון:

בין איך מיר א חלוצל
א חלוצל פון פוילן;
גיי איך מיר אין שיכעלאך
שיכעלאך אן זוילן.

אכן למרות הקשיים היה מעדון „החלוץ" ברחוב וילנא מלא כל ערב ולא פסקו בו השירים:

פון קלוסובה ביז שחריה
הוי, וואס הערן מיר אייך,
אז מיר גרייטן זיך צו דער עליה
און מיר לאכן פון אייך.

חלוצים גיכער, חלוצים זיכער,
האלט ניט אראפגעלאזט די קעפ,
פארנייט די זעקלאך, פארפאקט די פעקלאך,
ווייל דער פאיעזד גייט אוועק.

פראשצ׳איטע וסע דרוזיא
פראשצ׳אי „שחריה"
יעדעם, יעדעם נא ווסעגדא ארצה־ישראלה
אם לא עכשיו אימתי.

במעדון היו רקודי הורה עד מאוחר בלילה, „החלוץ" פזר את היאוש. אכן היו גם מיואשים, זה פנה לקלפים וזה הסתובב בספריה. אך „החלוץ" היה כמגדל־אור המבשר את התחדשות העליה לארץ.

עד שהזרה העליה והיתה מציאות וחזרו חלוצים מן ההכשרה הביתה למיר להתכונן לעליה, והם פינו מקומות לחלוצים חדשים בקבוצים. המצב נמשך בהפסקות ובהגבלות, לפי מספר רשיונות העליה

מגבית י.ס־פרח ל„קרן החלוץ", 1928
אליהו גרנדה, רחל קמינר, אשר קריינוביץ, אסתר אפשטיין, אברהם טבנדובטקי, דוברין, בניה מנקר, ינטה שניידר, אברהם קסטרוביצקי, נ. זבלוצקי, לייזר גרנדה, משה קמינר, פנחס רזניק

הסתדרות „החלוץ הצעיר״, 1928

יושבים: שורה א׳, מיכאל פפוק. דיברין, חנה מנקר, שמחה רזניק, מטלה פוזניק, בנימין ברסלין, מנקר, רישקה פוזניק, צביה פקר, חומה חיות, חיים שמוקלר, צילה זכרביץ, מייטה סוין, פייה סוין, יוסף סינייקין. אסתר מטושבסקי, ט. סינייקין, טייבה גלבר, יעקב יורשן, הנדל לידר, קנן פשע, גורודייסקי, חיים סינדר, מרים מטושבסקי, טויבס, משה רוזבסקי.

חברי „החלוץ״ ו„פועלי־ציון צ. ס.״ חברים בחופשה מן הצבא הפולני.

מ. קריניצקי, מ. גלבר, מ. קמינר, א. קסטרוביצקי, ח. שמוקלר, ח יורשן, פ. מ. ארונובסקי. ב. קמינר, מ. איסקולסקי, ט. רוזובסקי, פ. גרנדה.

חברי „החלוץ" ו„פועלי־ציון" עם ברוך קמינר העולה לא"י.
א. לונדובסקי, לייזר גרנדה, א. גרנדה, ב. קמינר, מ. קמינר, חיים שמוקלר, פ. רזניק, ט. רוזובסקי,
א. פיסצנר, נ. הרכבי, נ. כורדוכוביץ, א. קסטרוביצקי, ב. חנקר, מ. ארנובסקי, ש. רזניק.

חברי „החלוץ הצעיר" במסיבת פרידה לנ. הרכבי
שורה 1 : י. טרצביצקי, נ. זוכוביצקי, ש. רזניק, צ. פקר, מ. ארנובסקי, מירנסקי
שורה 2 : ר. מטושבסקי, הרכבי, פ. רזניק, ר. פוזניק, ש, סטולביצקי, נ. הרכבי, י. מ. איזראילביץ.
שורה 3 : מ פפוק, נ. טויבס, ב. ויינר, מ. פוזניק,א. זראילביץ, מ. מטושבסקי.

ומספר המקומות לעליה בלי רשיונות ל„מכביה" וסידרו גם זוגות פיקטיביים, רשיון אחד לחלוץ וחלוצה יחד. „החלוץ" ארגן גם את החברים בשכבה צעירה, את הסתדרות „החלוץ־הצעיר, לממשיך בדרכיו לחנוך עממי־חלוצי, להכשרה ועליה בזכותו של חינוך זה נצל הנוער מן הריקנות, ו„החלוץ הצעיר" נמלא תוכן של חיים עמוק בשורות הנוער. נשפי „החלוץ־הצעיר" היו לשם־דבר במיר וכן הטיולים מחוץ לעיירה, לפגישות משותפות של החברים ממיר וסטולפצי, ניסביז, הורודזא וטורץ. ערב־ערב היו חוגים ללמוד ידיעת הארץ וספרות, תולדות־התרבות וסוציאליזם, ציונות ועברית. הנוער למד לדעת שבארץ ישראל דרושים פועלים בעלי הכרה. נעשו פעולות למען הקרנות הלאומיות והתנהלו וכוחים סוערים עם ה„בונד" בנשפי „שאלות ותשובות".

הנשפיות היו כעין סיכום והתפרקות מלימודים ופעולות, כל חג היה מלוה נשפיה: חנוכה, פורים וכו'. היו עורכים נשף לביבות בבית אחד החברים וכל אחד עזר בסידור, כלם היו דרוכים לקראת הנשף כלקראת חג, ובלו בשירים וריקודים עד אור־הבוקר:

לאמיר אלע אינאײנעם אינאײנעם
ניט שעמען זיך פאר קײנעם;
לאמיר אלע אינאײנעם פרײליך זײן

פרײליך זײן אין הוליען ביזן העלן טאג ארײן.
או

לאמיר מאכן מיטוואך שבת טראַלאַ
ניט געזעסן ווי די באבעס

הבחורות טיגנו את הלביבות כמכהנות בקודש.

והרקוד היה מסחרר ומשכיח את צרות־הבית ואת עיכוב היציאה להכשרה ולעליה, את הפסקת העליה. כולם חיו את רגעי האושר שבעליה ופתחו בריקוד:

שומר לא ינום ושומר לא יישן
שומר! שומר! שומר ישראל.

ולא חדלו. השכנים רגזו, המועדון הפריע להם בשנתם אבל הם סלחו, בידעם, כי זאת היא הגחלת שלא תכבה, הנותנת חיים לבניהם ובנותיהם הם.

גם המשטרה שהיתה בקרבת מקום למועדון שמחה: היהודונים נוסעים לפלשתינה!

בשבת השכם בבוקר היו עוברים מעוררים מבית חבר לחבר, לעוררם משנתם. אכן כולם היו מוכנים מבעוד ערב, והיו יוצאים במסע, ברגל, ליער המשתרע בין מיר וסטולפצי, היו צהלה ושמחה, שירה ורקודים,

חברת „החלוץ" ו„פועלי־ציון" עם ר. חרחס מגבת.
ג. איצקוביץ, ש. סיניקין, ברוריה רטנר, ר. חרחס, ט. זוכוביצקי, מ. גרינברג, צ. פקר, צ. קסטרוביצקי.

ושיחות על יציאה להכשרה, הנה זה יצא וזה עלה ארצה. והיו מסיחים ביניהם חלוצי מיר וסטולפצי כחברים מכרים ותיקים וחוזרים לעיירה עם שקיעת השמש. זריזים, שלא הסתפקו בטיול, היו נכנסים למועדון ורוקדים שוב הורה מסחררת.

חיים תוססים, ערים ותרבותיים חיו חברי תנועת „החלוץ" פועלי־ציון [פרייהייט] בעיירה, חיי חברה ושאיפה להפוך חלום למציאות, בטלה להגשמה.

החיים התוססים באמצע נפסקו. בא הכורת וכרת את האילן על גזעו. העיירה נתרוקנה מיהודים וחלוצים. שלוחות התנועה הכו שורש בישראל, רבים באו ומקומם בחקלאות ובבנין, בעבודה צבורית ובהגנת־הארץ. רק פעם בשנה מתאספת „מיר שבישראל" להזכיר את בניה שאינם עוד.

נזכור.

ש. רזניק

חברה קדישא

לפני מלחמת העולם הראשונה היה גביר העיירה ר׳ שלמה וולפוביץ (רשקושר), סוחר עצים, שהיה משיט דוברות על הנימן לים הבלטי ומסחרו התפשט בכל יערות הסביבה הקרובה והרחוקה. בניו היו שותפים למסחר במינסק. נכדיו נסעו לקנות השכלה ודעת בעיר מינסק. הם היו מתאספים לביתו רק לימים נוראים ושלש רגלים, והיו עומדים ליד סבא בבית הכנסת של ז׳וכוביץ בכותל המזרח, ביראה וכבוד־אב, וכפתורי

זקנים מחברה־קדישא במיר.

המעילים נוצצים כסמל להשתייכותם לעולם אחר, עולם־ההשכלה.

ר׳ שלמה היה מצוחצח תמיד, לבוש מעיל שחור, זקנו ארוך ולבן וכולו אומר חשיבות. ר׳ שלמה היה נותן דעתו לצרכי צבור ובמיוחד היה גבאי ונאמן של חברה־קדישא, ולא החמיץ מצוות חסד — של אמת והיה עוסק בנאמנות בלווית המת וגם בצרכי החברא. בביתו שעמד מול בית הכנסת של ז׳חוביץ היה עורך בכל שנה כחוק ולא יעבור, את הסעודה הקבועה של חברא קדישא, בט״ו כסלו, והיה משמש במו ידיו את אורחיו, אנשי החברה. אחרי פטירתו עברה הגבאות והנאמנות על החברה קדישא לר׳ הירש־לייזר טרוב־קוביץ (החיט) שהיה תמיד סגנו כ„נאמן". ר׳ הירש לייזר היה יהודי תקיף ובעל מרץ, ירא שמים וישר־דרך וכדרכו כן שכלו. קומתו גבוהה וזקוף־גו, מבטו תמים, עיניו תכולות. בעודו נער התחמק וברח מעגלתם של החוטפים שעמדו למסרו למלכות. הוא הזדעזע בשמוע שחטפו את ברוך חשה־פייגעס, בן דודו. שכר

כמה גויים, גייס יהודים גברתנים, בעלי עגלות וקצבים, שלם להם במיטב כספו, רדף אחרי החוטפים ובעזרתם הוציא את ברוך בן דודו האהוב עליו מידי החוטפים.

ר׳ ברוך זה נעשה איש צדיק וצנוע, ולא ידע אלא את בית הכנסת, בו הרביץ שיעור בין מנחה למעריב. הוא היה בעל־תפילה מחונן, בעל סליחות, מקונן, ובעל קורא קבוע בבית הכנסת של ז׳וכוביץ. זאת היתה כל תורת חייו.

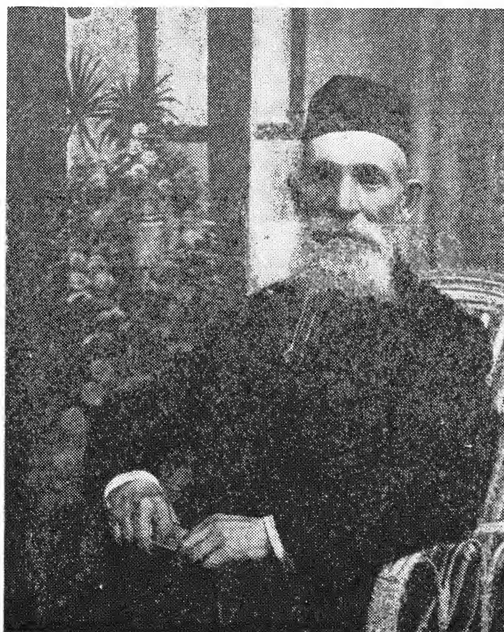
בית הקברות היהודי במיר היה מרוחק מן העיירה, בקצה רחוב טאטרסקא ומצבותיו נשקפו לעבר דרך סטולפצי. הנוסעים בדרך לסטולפצי הבחינו מרחוק את הגבעה הרמה על מצבותיה המבהיקות, השחוחות ומכוסות האזוב. מאות בשנים היתה הגבעה הזאת מקום קדוש, וכשנתמלאו החלקות נכנסו היהודים למשא ומתן עם הגויים השכנים לקנות מידם חלקת־שדה להוסיף על בית הקברות. השכנים ידעו לנצל את המצב, דרשו ולקחו פי כמה משוויה של הקרקע.

אוהלו של ר׳ ישעיה ז׳חוביצר הצדיק המופלא, שדורות יהודים וגויים הוקירוהו וכבדוהו בחייו והזכירו שמו הרבה שנים אחר מותו ביראה ובקדושה. באוהל זה היו נשים זקנות מרות נפש וקשות יום, בחורי ישיבה, וסתם יהודים, מכניסים פתקאות בראשי תיבות וגימטריות בתפילה ובקשות לפרנסה ובריאות, לגאולת ישראל והשכינה.

דרך עפר הובילה עד בית הקברות, ובימי סתיו וחורף, בהשתולל סופות עזות בשלג וגשם היו ההולכים שקועים בבוץ ולא פעם היתה סכנת נפשות למלווים את ארון המת לבית הקברות. החברה קדישא היתה מתאספת בכדי להביא את המת לקבורת ישראל שלא להלינו חלילה, מחמת בזיון המת. הארון היה נישא מכתף אל כתף, ובמאמצים כבירים היו מגיעים לבית הקברות. המלוים החלשים שלא יכלו לעמוד במאמץ נשרו אחד אחד בדרך. ר׳ הירש לייזר נטל על עצמו את המשימה לסלול כביש לבית העלמין. הוא פנה אל יהודי מיר באמריקא, נהל משא ומתן עם היורשים של נפטר על תרומה לצרכי בית העלמין והחברה הקדישא. ר׳ הירש לייזר עמד על דעתו בתוקף ובתבונה. ובדעתו על הצרכים המרובים התנהג בכל זאת לפנים משורת הדין, עשה פשרה, ידע והבין לקשיים הכספיים של בעלי־מלאכה, ומעוטי יכולת והוא זכה בחייו לבצע את המשימה ונסלל כביש לבית הקברות, תקנו

את ביח הטהרה, ובנו גדר גבוהה „שלא יבואו זרים בנחלתך״, ולא יכנסו גויים לחלל את המקום הקדוש ולא ישברו וידרסו קברים ומצבות.

סעודת המסורת של ט״ו כסלו עברה לביתו של ר׳ הירש־לייזר. אותו יום היו אנשי החברה קדישא

ר׳ הירש לייזר טר.בקוביץ,
גבאי בית־הכנסת רח׳ זוכוביץ ונאמן „חברה־קדישא״

ועוזריהם עורכים תענית, לסליחה ומחילה מן הנפטרים, שמא היתה פגיעה בכבוד המת והתנהגות שלא כדין ובשוגג.

אחרי התפילה והתענית, היו מתאספים בבית ר׳ הירש־לייזר ברחוב ז׳וכוביצר ללגימה כהלכה וכיבוד („לעקאך און בראנפן, איינ־געמאכטס, וטייגלאך), היו מגישים דגים מלוחים וכבושים. עוגת־דבש, ופתות יבשות, טעימה לפני הסעודה.

חודש ימים נעשו ההכנות לסעודה. פראדה (ווט־קאך) שהיתה בעלת מיצר לטבחות לסעודה, היתה באה כל שנה לקבל רשות לעבודתה. ברור, שתמיד קבלוה, ולא היו משיגים את גבולה. ומי יהין להתחרות בתבונת כפיה ? היא היתה כמנצחת בין הסירים הגדולים והמטעמים שהכינה, בשמחה וברוח טובה עשתה את מלאכת הטבחות, מקטנה עד גדולה, ובדברי נועם התנהגה עם העוזרות, הממונות על הסעודה : סבתא

חוה, אשתו של ר׳ הירש־לייזר, אשה צנועה ושקטה, שלא שמעו ממנה דבר רוגז וקול. היא לא טעמה מן המאכלים מחמת נקיון־כפים; אמו, לאה בתו של ר׳ הירש־ליזר היתה ידענית בהוצאות מותרות ואסורות, לא אהבה קמצנות ולא הרשתה בזבזנות בכספי צבור; כל גבאי החברה היה להם אימון מלא בה.

אחרי שפראדה קבלה עליה את הטבחות היתה מתקיימת התיעצות. ר׳ הירש־לייזר ור׳ אברהם־חיים זבלוצקי, המכונה „פולז׳ידק״[1] בגלל קומתו הנמוכה היה עוסק בצרכי „בקור חולים״. הוא היה יודע כל בית שהיה בו חולה ולא היה מאחר להביא עזרת „מתן בסתר״, שולח רופא על חשבון בקור חולים. רק לו היה ידוע כיצד השיג כל מיני כלי רפואה, סירים מסירים שונים, שטוחים ועגולים וארוכים,

נשים מחברה־קדישא (מתעסקות)

כרי גומי, ובקבוקי־גומי, למים חמים ולקרח, ובקבוקי פח מעוגלים לכאב בטן ומדי־חום. ר׳ אברהם חיים היה מביא הכל לבדו ודאג להכין מלאי של קרח לכל ימי הקיץ, ר׳ הירש־לייזר היה מתלוצץ ואומר עליו שהוא דואג שלא תהיה עבודה לחברה קדישא, „והלואי שיצליח במעשיו״ והיו מקציבים ל„בקור־חולים״ סכומים הגונים מקורת החברה קדישא.

פראדה הטבחית, הסבתא חוה ואמי לאה עשו חשבון של הכספים שצריך להוציא לסעודה. לקחו בחשבון את כל המוזמנים, ואת שאינם קרואים, העלולים לבוא. ותמיד היו באים עניי העיר ועוברי־אורח. אנשי החברה קדישא היו מביאים גם את ילדיהם. מן הנשאר היו שולחות לאנשי החברה הזקוקים וגם לנשים המתעסקות היו שולחים הביתה, מנות גדושות.

כל מיני מטעמים הכינו לסעודה כיד המחשבה הטובה. הזמינו אווזים, מקולפים מחלבם (אבדירקעס), יהודי מיר היו נוהגים לפטם אווזים לשומן לחג הפסח והיו משאירים מן השומן של האווזים הנשחטים לחברה קדישא. סטירה, אשת ר׳ יוסף הסופר (יאשקע דער סופר), אשה צנועה וחכמה, מדברת בטעם ובהומור, היתה מפטמת הרבה אווזים והיו קונים אצלה את האווזים המקולפים והתקינו דבלולים (גריבנס) חתיכות מטוגנות. כבדי אווזים מטוגנים בבצל, דגים ממולאים מפולפלים ומבוצלים נוסח ליטא, מעיים וגרוגרת ממולאים, פול וקטניות ממולחות ומפולפלות, צלי־אווז, דיסת־אורז במיץ הצלי ולפתן מפירות יבשים „מחיה נפשות כיין הטוב״ היה אומר גדליה הכובען הזקן, הוא היה אומר כל ימיו: משנולד הוא „מתעסק״ בחברה קדישא. ועל הכל: יי״ש 96, יי״ש 60, יי״ש 75 ויי״ש 45 כרצון הבוחר ויכלתו לשתות. ר׳ הירש־לייזר התהלך בכל האנדרלמוסיה הזאת, ופוקד על הזמנה קטנה שנשכחה, ומפסיק את המתווכחות ביניהן על

1) חצי יהודי בפולנית.

ההזמנות וסדרי הסעודה, והוא הפסוק האחרון, בדמעות בעיניו הכחולות, היה מתחנן ומצווה: „רק שהאורחים ישבעו רצון, והרבש"ע יזכנו גם לשנה הבאה לארח את החברה קדישא".

בזמן הסעודה שרו ודברו מעניני־דיומא; בין מטעמים למטעמים ספרו על המאורע שהיה בלווית פלוני ואלמוני, ושוחחו בידידות על צרכי בית הקברות הדחופים ועל הפרנסה סתם ושתו כדת ואכלו לשובע. ופייבה המנסר, שיחד עם שומר בית הקברות (קברות־מאן) היה כורה את הקברים, היה יושב בפנתו, שומע כל מלה ומלה,אוכל בשקט ומנדנד בראשו לכל פונה אליו. תמיד הסכים לדעת חברו, תמיד היה שבע־רצון, אולי היתה זאת הפעם בשנה שפייבה אכל ארוחה דשנה. אמי ז"ל היתה שומרת לו מנה טובה ושמנה, ומגישה לו מן הטוב שבסיר. מעולם לא התלונן פייבה על עוניו, תמיד היה שבע, כאשר רצו להזמינו לטעימה. עבודה קשה בחר לו להיות מנסר קורות לבתים, כאחד מן הגויים, „מלאכה המעייפת את הגוף אבל מזכה את הנשמה" היה אומר. בלוויות במזג־אויר גרוע היה נחפז ראשון, גבה־קומה וכבד־הליכה, עטוף במעיל כבד, זקנו השחור והמדובלל, כובעו שמוט על אוזניו, ורק עיניו הטובות והנוגות הנוצצות בהנאה לקראת „שכר מצוה". בחורף היתה האדמה קפואה כברזל, ופייבה המנסר היה מכה בגרזן וחופר כל הלילה וכל הבוקר, אין עיכוב בקבורת־המת, ואין לדחות מצוות „חסד של אמת".

עבודת פרך היתה עד שהביאו את בית ר' הירש־לייזר ז"ל לסדר של חולין אחרי הסעודה.

אישים ותקופות

זלמן שזר

פרקי מיר

(מפי השמועה)

א. לראשית החסידות החב״דית

עד לכך לא הייתי, גם מקורות לא ראיתי, אולם שמועה נאמנה היא ששמעתיה לא פעם ולא פעמים, מפי אבא ומפי סבא ומפי קרובים ורחוקים, ותמיד באותו הנוסח ובאותם הפרטים. וכאשר הספור חי בזכרוני, כן אספרנו.

מיר, כידוע, עיר של גדולי תורה היתה ומבצר של התנגדות ליטאית. ר׳ ישעיה ז׳וכוביצר איש הכפר זוכוביץ הסמוך למיר היה מרואי פני הגר״א מוילנא ועל הישיבה המהוללה שנוצרה על סף המאה הי״ט רחפה רוחה של ישיבת וולוז׳ין שקדמה לה. והמסחר בעיר גבר אז. יושביה סחרו בקניגסברג ובממל וכל מקורבי הרוזן, שלו היתה שייכת העירה, ראו ברכה. והמתעשרים שבמיר חפשו להם חתנים לבנותיהם מגדולי המיוחסים ומופלגים בתורה והביאום ממרחק. והישיבה היתה להם למשגב־עוז.

בין המתעשרים הללו, מוקירי רבנן, התבלט בסוף המאה הי״ח ר׳ משה׳קה שוארץ, אבי ה„שווארצע משפחה" הידועה במיר לתהילה. ובהתעשרו השיא את בנותיו לחתנים, רבי היחש בקהלות מפורסמות. ביניהם לר׳ שלום יונה צ׳רני מגדולי וילנא, לר׳ משה אבא סולוביצ׳יק מראשי קהלת קובנא; לר׳ זשעמא מפאריטש, מתלמידיו של ר׳ הלל מגדולי חב״ד, לר׳ פרץ חלפן, גם הוא מעשירי ונכבדי וילנא. נשארה לו בת זקונים, מירק׳ה, משכלת ורבת חיל ולא רצה להוציאה מביתו כי אם חפש לו חתן כערכו שיאבה להשאר במיר אתו.

ואבי סבי, ר׳ שאול בר׳ אלכסנדר זיסקינד גינצבורג זצ״ל, איש קאפוסט היה, בן טובים ולמדן גדול בנגלה ובנסתר. נתנו השדכנים עינם בו לשדכו לר׳ משה׳קה שווארץ במיר. אולם האברך חסיד היה ומקושר לאדמו״ר הזקן ר׳ שניאור זלמן מלאדי, מייסד החב״ד בעל התניא והש״ע. ומיר — מבצר של מתנגדים היא. הסס הצעיר להכניס א״ע לסכנה זו, פן חלילה יצטרך להנתק מחסידותו, מקור חיותו. קם ועלה ללאדי לשאול בעצת רבו. שמח הרבי שנזדמן לו שליח כזה למרכז של מתנגדים. הרגיע את חסידו הנבוך, נגש אל האצטבא והוריד ממנה את הסידור החדש שלו, שהופיע בדפוס סמוך לזמן ההוא הושיט אותו במתנה לו ואמר: סע, בני, הש״י יעזור לך שלא תצטרך להתפלל בלי מנין. ומכיון שברי היה לו לאברך החבד״י, כי לביהמ״ד של מתנגדים לא יְשלחנו הרבי להתפלל, הבין כי עליו הטיל הרבי את המשימה להקים מנין חבד״י בעיר המתנגדית. שמח החסיד הצעיר והנלהב לשליחות הנשגבה, הסכים לשידוך הטוב שהוצע לו ויצא למיר.

זכך הוה. אבי־סבי יסד לו מנין חבד״י בתוך מבצר המתנגדות, מול ביהמ״ד הלבן. התלקטו אליו אברכים מבני המקום וגם מבחורי הישיבה, מהם שאבותיהם הצטרפו לחסידות במקומות מוצאם, ומהם חדשים, שבשורת החסידות החב״דית שבמיר כבשה את לבם. ומסורת היא בפי חסידי מיר כי מנין חב״די זה שיסד אז בעירתם אבי סבי ר׳ שאול גינצבורג ז״ל, ושבו התפללו לפני התיבה כל השנים מתוך הסדור שנתן לו האדמו״ר הזקן בידיו ממש — ממנו יתד וממנו פינה לכל גרעיני תנועת חב״ד אשר בעירות רוסיה הלבנה.

ב. כחה של מחלוקת

ובשנת תקע״ג, השנה שבה כבה אורו של האדמו״ר הזקן ר׳ שניאור זלמן בעל התניא והש״ע, נולד לחסידו ר׳ שאול אשר במיר בנו בכורו, ויקרא לו בשם רבו הנפטר, הוא, דודי ומ״ז ר׳ שניאור זלמן גינצבורג, אחיו וחותנו של סבי, אבי אמי החסיד ר׳ משה זצ״ל.

ור׳ שניאור זלמן גינצבורג, הראשון לחמשת הבנים של ר׳ שאול גינצבורג היה יחד עם כל אחיו

נושאי המסורת של חסידי חב״ד במיר כל ימי חייהם.

מסחר העצים, שהיה משלוח ידם של כל האחים, גבר ופרץ. הביאו האחים עצים מן היערות שחכרו בסביבות מיר, עשו מהם קורות, והקימו שטיבל חבד״י לתפארת.

אולם העובדה כי שטיבל חבד״י נבנתה בתוך מיר המתנגדית היתה לצנינים בעיני שומרי החומות של הישיבה. פרצה שנאת המתנגדים נגד החסידים ועברה כל חוק.

וספור־זועה זה שאני בא עכשיו לספר, גם אותו רק מפי השמועה שמעתי, רבות פעמים, אבל תמיד ספרו אותו בחשאי וברמזי שמות, כשעדיין הפלצות שאחזה את כל עדי המעשה האיום ההוא לא סרה מכל זוכריו ומזכיריו. זוכרני כי אמא היתה מדברת על כך בלחש ותמיד שלא בנוכחותו של אביה — הוא סבי החסיד הנלהב ר׳ משה זצ״ל, אחיו הצעיר וגם חתנו של ר׳ זלמן גינצבורג הנ״ל. וגם היא לא היתה מזכירה כלל את שמות האנשים שהיו מעורבים בשערוריה ההיא כדי שלא לעורר קטרוגים חדשים חלילה וחס. כי אש המחלוקת מכיון שסוף־סוף שככה, לאחר כל השמ.ה שחוללה, מוטב לה שתשקע ולא תזכר עוד.

אולם מתחת לאפר ההשתקה, לחשו הגחלים. וברית כרותה לסוד צבורי לבל ישאר כמוס כליל ולעולמים. ואם בפירוש לא ספרו, הרמזים לא דעכו.

בינתים, הגיעו הדי הזועה ההיא גם לדפוס. מיודענו הסופר ר׳ מיכל רבינוביץ ז״ל, בעל „הדרום״, גם ניסה לאסוף את כל מה שנכתב על כך, וגם הראה לי משהו מזה.

ואני כאן אספר כאשר שמעתי זאת בילדותי. כאשר שמעתי והתחלחלתי ושמרתי בלבי את אותות התפרצות פראית זו של שנאת אחים בשל מחלוקת כתתית בקרבנו.

ואם אנו בדורנו מתביישים לא פעם בגלויי האיבה המתלוים לפירודינו הצבוריים, אולי נתנחם בכך כי לא ראשונים אנו לזועות משטמה לשם שמים בתוכנו. ולא נתיימר כי זקנינו ביישו, חלילה, את צעירינו...

וכך היה המעשה המזעזע ההוא.

מתנגדי העיר, בית הרב ומקורבי הישיבה, כאשר ראו כי השטיבל החב״די מתחיל לכבוש נפשות בקרב צעירי העיר, החליטו לצאת נגדו במלחמת תנופה ולשם כך הביאו למיר את המגיד מנוברדוק, הקנאי המפורסם ר׳ חנוך זונדל לוריה, שקנה לו אז שם בספרו „כנף רננים״, לעורר את הלבבות ולהתריע על הסכנה הצפויה לדת ישראל מכת החסידים המחדשים.

ובעל ה„כנף רננים״ מתנגד לוחם היה ודרשן מופלא. עלה על הבמה וחזר ברבים על הדיבות שהפיצו מתנגדי וילנא ופינסק על האדמו״רים ועל החסידים, והסית כראוי את בחורי הישיבה והורה כי על פשע התגודדות כזו קנאים פוגעים...

הבינו חסידי חב״ד לאן ירמזון המלים, התאזרו לעמוד בפרץ ולשלם למגיד כגמולו. ויהי בשוב המגיד מדרשתו לבית מלונו, בחשכת־הערב, חטפוהו החסידים, הכניסוהו לתוך השטיבל, כפתו אותו באלונטיות אל הספסל שעל הבמה כשפניו למטה, והצליפו בו „משכנתא״, כנהוג בקהלות ישראל בימים ההם.

ספרו בקרב החסידים: אחד האברכים, (לא פרשו בשמו) שם ידו בתוך האפר אשר בתנור בית־הכנסת והעביר אותה כשהיא מפויחת, על פניו של בעל ה„כנף רננים״ הצועק ואמר בלשון צחות: „סא־זע, ר׳ מגיד׳ל (כלומר גם „פיח ר׳ מגיד״, וגם „שתוק נא ר׳ מגיד״).

חשבו, ייִרא המגיד ויסור משסוייו — והמזימה תסכל.

אולם גם המגיד לא טמן ידו בצלחת. קם וסיפר את הדבר בבית הרב. פורסם המעשה בקרב בחורי הישיבה. ותבער כאש החימה, לאמר: רבם דקרו ועל בעל ה„כנף רננים״, חמדת כל שלומי אמוני ישראל הרימו יד. פסק הרב כי החסידים חייבים לבקש סליחה מאת הרב המגיד ולשלם לו שלש מאות רנדלך קנס.

והליצנים בקרב ההמון היו מספרים: אמנם שלש מאות רנדלך סכום הגון הוא אבל לשבת עליו הוא בכל זאת לא יוכל — —

ולמחרתו, באמצע הלילה, יצאו קנאי המתנגדים, ובחורי הישיבה בראשם, כשהם מצויידים בגרזינים ובמטילי ברזל והחלו לקעקע את הקירות של השטיבל ולפרק את הקורות. לא האיר הבוקר עד אשר נהרס כל המקום הקדוש עד תום, ולא נשאר ממנו כל שארית.

אולי זה המקרה האחד והיחידי כשבית כנסת יהודי נהרס בידי יהודים...

ר׳ שאול בר׳ אלכסנדר גינצבורג ז״ל
(אבי־סבו של ז. שזר)

וזו לשון הכתובת שע״ג התמונה:

תמונת אבי־סבי ז״ל
ר׳ שאול בר׳ אלכסנדר גינצבורג

מקאפוסט, אבי משפחות גינצבורג והסתעפויותיהן ממיר. צולמה בסוף ימיו ושלא בידיעתו לפי עצת נכדתו־אמי ש ר ה ז״ל.

צוירה מחדש על־ידי הצייר, בן המשפחה, הסופר ג צ י ל ט ש א ר נ י ז״ל.

הובאה ממיר לשירוינט ומשירוינט לצ׳יקאגו ע״י נכדו ח י י ם ס נ ד ר ג י נ צ ב ו ר ג ז״ל

הוצאתיה מגנזי היורשים בצ׳יקאגו ושלחתיה לתל־אביב. שי לדודי יקירי

ר׳ מ. מ. גינצבורג שליט״א

ליום הולדתו. למשמרת.

באהבה ובברכה
ז ל מ ן ר ו ב ש ו ב

צ׳יקאגו. ר״ח אדר ב׳. תרצ״ב.

אמרו: אלה קללו את אלה ואלה קללו את אלה. והאיבה פרצה כל גבול. ועוד אמרו: גם הבושה החלה להיות גדלה והולכת, ואוכלת כל לב.

ומפה לאוזן ספרו: כל הגבורים הראשיים של השערוריה הזאת משני הצדדים לא הוציאו את שנתם... עשרות שנים לא יכלו בני מיר לשכוח את ההשתוללות הפרועה והמחפירה ההיא, אבל גם לא יכלו להעלותה על דל שפתיהם.

ג. דור שני למייסדים

כאמור בניו של אבי־סבי ר׳ שאול זצ״ל דור שני היו למייסדי חב״ד במיר, אחיו של רש״ז גינצבורג, הוא דודי הזקן ר׳ צבי הירש גינצבורג שיצא אח״כ לגור בהומל, היה לגיסו של האדמ״ור החב״די ר׳ בר מליאדי בזיווגו השני והתנהג בעצמו בחסידות מופלגת. בסוף ימיו עלה לחברון והיה שם בין בוני החצר החבד״י, אף האח השלישי, דודי הזקן ר׳ בארה גינצבורג ז״ל, שהיה הסנדק בבריתו של אחי הצעיר, עלה גם הוא לארץ־ישראל, כשהייתי ילד בן שלש והוא שלקח אתו את שערותי הגזוזות לשימן על קברה של רחל אמנו. בחברון היה תלמידו של החסיד החבד״י הרב נאור, שהיה אח״כ החבר החב״די של הבד״צ בירושלים, כשהייתי בחברון בשנת תר״פ ראיתי בביה״כ של חב״ד ספרים שחותמת דודי עליהם, וצעיר האחים, הוא אבי אמי ז״ל, ר׳ משה גינצבורג זצ״ל, (שנקרא בשם אבי אמי ר׳ משה׳קה שוארץ) נשא לו לאשה את זלדה בת אחיו הבכור רש״ז גינצבורג. והוא היה עמוד התוך לחסידי חב״ד במיר עד ימיו האחרונים *).

ר׳ יהודה־ליב בר׳ מאיר רובשוב ז״ל
(אביו של ז. שזר)

*) עי׳ תשורת הפרידה של סבא, כוכבי בקר, מהדורה ששית תשכ״א, עמ׳ 263 והלאה.

השטיבל החב״די נבנה מחדש על תלו כנראה שנים מספר לאחר הריסתו, בכל אפן כשאבי ז״ל, ר׳ יהודה ליב בר׳ מאיר רובשוב, הגיע מעירו דוברובנא למיר, והוא אז חסיד צעיר שהיה „נוסע" להאדמו״ר המוהר״ש מליבביץ׳, מצא כבר את השטיבל החבד״י החדש כלול בהדרו, והיחסים בין המשפחה החסידית לבין הקהילה מתוקנים. ספרו כי הרב החדש והמפורסם ר׳ ליפא׳לה זצ״ל, בעל ה„מלבושי יום־טוב", הוא ששכך את המחלוקת והשכין שלום. ואכן ר׳ ליפא׳לה שהיה גם הסנדקאי בברית מילה שלי, היה תמיד נזכר בהערצה בקרב החסידים כמו בקרב המתנגדים גם יחד. הוא גם שקבע סדרי יחסים סדירים בין הקהלה לבין הישיבה וכן גם בינו כרב דמתא לבין הר״מ ר׳ חיים ליב טיקטינסקי זצ״ל.

זלמן רובשוב (שזר),
סטודנט באוניברסיטה פרייבורג, ברלין

הסבא ר׳ משה ז״ל אבי אמי שרה ז״ל, שבנעוריו היה עוד נוסע לרגל עסקיו לקאניגסברג, מסר בסוף ימיו את עסקי הפרנסה לאשתו, והוא התמסר כליל לתורה ולחסידות. פעמים בשנה, לחג השביעות ולראש השנה היה נוסע לאדמ״ורו, מקודם לליבביץ ואח״כ ללאדי; את שני בניו התאומים, שנולדו לו לעת זקנתו, — בשנת מותם של האדמו״ר בעל הצמח־צדק ושל אביו ר׳ שאול מיסד החסידות במיר — קרא את האחד על שם אבא שאול והשני על שם רבי מנדל *)

*) עי׳ שם לאבא מאת מנחם מנדל גינצבורג ז״ל, ירושלים תשי״א.

וביתו היה מרכז החסידות שבעירה. אל ביתו היה בא מדי שנה בשנה החוזר החב״די לכל י״ט כסליו, וביקורו הוחג בשטיבל ובביתו של הסבא ברוב פאר והדר. וההקפות שנערכו בליל שמיני עצרת בשטיבל החב״די היו למאורע בכל העירה, ואף רבים מבני הישיבה היו באים לקחת בהן חלק.

אולם הטינא שבין הישיבה לבין המשפחה החב״דית בכ״ז לא נעלמה כליל, ואותות ה לא נמחו, בני המשפחה, ואף המעולים שביניהם, נזהרו מללמוד בישיבה. אף חתנו של הסבא רש״ז גינצבורג, הוא הלמדן המופלג ר׳ שמואל שלמה הורביץ (שהיה אח״כ מגדולי עשירי מינסק ומטובי למדניה) שבשל גדולתו בתורה היה ידיד נפשו של ר׳ ליפל׳ה כל ימי שבתו במיר, לא שלח את בנו יחידו, את מיכאל שימי הורביץ, ללמוד בישיבה, ולקח לו את הרה״ג ר׳ אהרן רמז, מי שהיה אב״ד דק״ק סנוב לרב לביתו, ואף סבא שלי, ר׳ משה הנ״ל, שהיה אח״כ ידידו ורעו של הר״ר ר׳ אליהו דוד רבינוביץ תאומים (האדר״ת) שישב על כסא הרבנות במיר אחרי הסתלקותו של ר׳ ליפא׳לה, לא שלח גם הוא את בנו יחידו, את הדוד ר׳ מנחם מנדל גינצבורג ז״ל, ללמוד בישיבה אף הוא, ולקח לו לרבי את הרב מירמיטש. ואף אני נכדו, שנולדתי בשנת מותו של סבי רש״ז גינצבורג, (נושא שמו של האדמו״ר הזקן, ולכן נקראתי בשמו) גם אני לא נשלחתי לישיבה במיר, אעפ״י שסבא גר שם.

ובשנת תרנ״ג, בימי השרפה הגדולה, עלתה גם השטיבל החב״די החדש באש. ואז גם נתפרקה המשפחה ונתפזרה לערים שונות. העשיר שבמשפחה הר״ר שמואל שלמה הורביץ עם בנו יחידו מכאל שימי ועם שני חתניו לוקחי בנותיו — ר׳ יהושע מרדכי רוזנבלום איש טשכנובצי ור׳ קלמן בן דניאל טולטשינסקי איש אומן — הם וילדיהם יצאו למינסק עיר הפלך. ואבא שלי, יחד עם שני בניו הצעירים של הדוד רש״ז גינצבורג. ה״ה דודי יואל גינצבורג וצבי הירש גינצבורג יצאו לעירה הסמוכה שטויבץ, והתפללו גם שם בשטיבל של חסידים, מקודם בשטיבל של חסידי קוידנוב ואח״כ הקימו שם שטיבל חב״די משלהם. אולם במיר בנין עצמאי לשטיבל חב״די לא הוקם עוד. אמנם סבא שלי, ר׳ משה הנ״ל נשאר במיר כל ימי חייו. גם בנו הבכור של רש״ז גינצבורג, הדוד הזקן ר׳ משה השיל גינצבורג, שהיה שר נגוני חב״ד בקול צרוד אבל בדבקות מופלאה, נשאר

משפחת רובאשוב (שזר)

עומדים מימין: מרים (מניה) איסקולסקי, ויטקה ז״ל, זלמן שזר, ד״ר קריינה (קאטיה) ז״ל.
יושבים מימין: יהודה ליב רובאשוב ז״ל (אביו של זלמן שזר), ד״ר אברהם כעת בלנינגראד), שרה ז״ל, אמו (ממשפחת גינצבורג), ראדל ז״ל (מורה לחרשים־אלמים בוילנה).

גם הוא במיר. גם הבעל־תפלה החב״די ר׳ ברוך חאשוס היה עוד במלוא אונו, אבל שטיבל חב״די בכ״ז לא עצרו כח להקים. התפללו מקודם באולמו הפרטי של ר׳ אברהם יהושע וינר ובסוף הימים בביתו החדש של הנגר ר׳ ישראל לדושקה, מזמן לזמן נעזרו גם במדת הכנסת אורחים של גבאי השטיבל הלכביצואי, ולמשכן קבוע משלהם לא הגיעו עוד.

ובתמוז תרע״א, לפני עלייתי לארץ עוד זכיתי להתפלל עם סבא זצ״ל ועם שיירי חב״ד בביתו הפרטי של הנגר ההוא ולראות במו עיני את הסדור הישן והמרופט, סדורו של האדמו״ר הזקן שהיה מתנתו האישית לאבי סבי ר׳ שאול גינצבורג זצ״ל. הסדור היה מחובר אל הדוכן וכל עובר לפני התיבה היה מתפלל מתוכו באזני הצבור. רבות התחננתי בפני סבא ובפני זקני חב״ד להרשות לי להעלות את הסידור הזה לירושלים ולהפקידו בידי השטיבל החב״די שבעיר־הקודש. תחנוני לא הועילו. והסידור נשאר על הדוכן במנין הארעי החב״די ההוא, עד אשר השתלט הצורר והסידור ההוא יחד עם כל המתפללים בו, היה למאכולת אש, בימי ההרג הרב...

ד. חסידי סלונים בעירה

אימתי הגיעו חסידי סלונים למיר וכיצד הכו בה שרשים אינני יודע. ודאי ימצא מיראי, הבקי בענין יותר ממני, ויכתוב על כך. לי זכורות רק משפחות ספורות שהיו נושאי החסידות הסלונימית במיר. ואף הן היו נוהגות להתפלל בשטיבל, שלא שם סלונים נקרא עליו, כי אם שם לכביץ, זאת החסידות הלכביצאית שנפלגה מחב״ד, לפני התהוותה של חסידות סלונים. לחסידי סלונים לא היה שטיבל במיר ששם עיר משכן רבם ייקרא עליו.

וכשהרבי מסלונים היה בא לשטיבל הלכויצאי לבקר את חסידיו היו גם חסידי חב״ד שבמיר נוהגים לבוא אל שלחנו, להביא לו דמי מעמדות ולשמוע תורה מפיו.

זכורה לי תורה כזו מימי ילדותי. הרבי הסלונימי התאכסן בבית החסיד הסלונימי איצ׳ה וינר, שהיה מכונה איצ׳ה מצרים. הדוחק בבית היה גדול. הרבי ישב במרחק מן הקהל ודבר בקול נמוך ובאיטיות מודגשת ומרובה והיה נאנח הרבה בהפסקות הארוכות שבין מלה למלה,

וכפי ששמעתי במקצת, וכפי שסיפרו לי אח"כ דרש בערך כך:

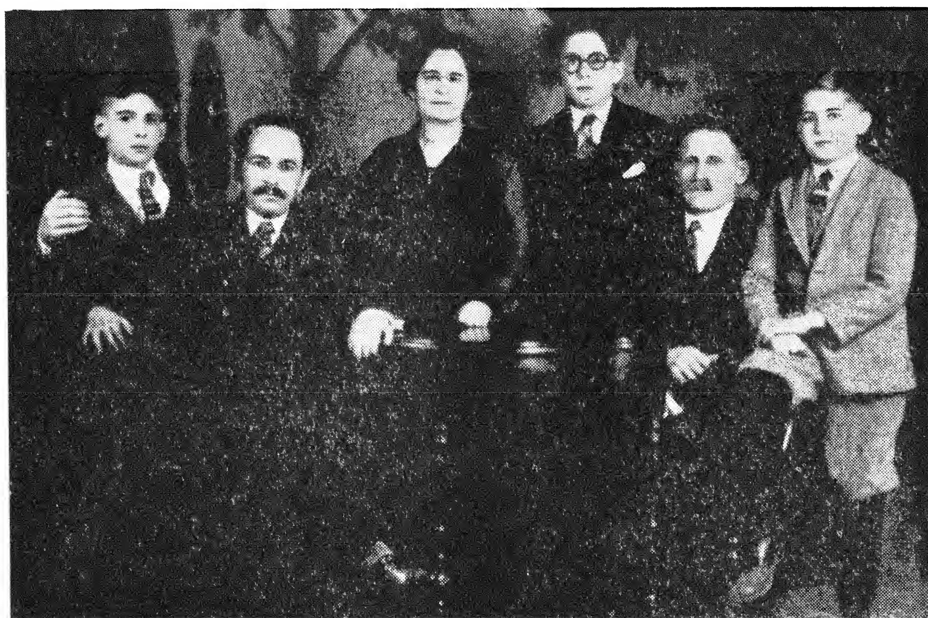
„למאי... נפקא... מיניה? — למה —, — מתרחקים — ממנו, מן הרבונו של עולם, יתברך שמו? למקח — — וממכר! בשל — — הטריפה'נעם מקח וממכר"!

והיו חסידי סלונים מתמוגגים מעומק התוכחה ונאנחים יחד עם רבם אנחות, שוברות לב ונפש.

ור' „איצ'ה מצרים" זה היה מכונה „מצרים" בשל המנהג שהיה נוהג בליל הסדר להציג באופן מוחשי את נס יציאת מצרים. עריבה מלאה מים היה מעמיד אל הרצפה לפני שלחן הסדר ומשהגיע להלל היה ר' איצ'ה מרים את מטהו ודופק בכח רב על פני המים עד אשר היו רואים בחוש כי נבקע הים, והמסובים שהיו נרטבים מראשם ועד כף רגלם, היו יוצאים במחול. עוד איצ'ה אחד היה במיר, כמדומני גם הוא מחסידי סלונים. שקראו לי איטשע טשאדעס, והיה הוא זהיר בכל יום שבת שלא לדבר בלשון חול, והיה מחמיר על עצמו להגיד את כל מה שהיה נחוץ לו להגיד בלשון קודש בלבד. ומכיון שאיש בדורו לא היה מדבר עוד עברית וגם דקדוק לא היו נוהגים ללמוד בחוגי החסידים של סלונים, המציא הוא מעין עברית מדוברת משלו, ותהיינה אמרותיו המשונות הללו נושא לצחוקם של משכילי העיר, אשר שכללו אותן והוסיפו עליהן כהנה וכהנה.

בניו של ר' יצחק וינר יצאו אח"כ לאמריקה הלא הם בעלי החנות לבגדים המפוארת של הפירמה וינר ברחוב ברודביי אשר בניו־יורק.

ומשפחה ענפה של חסידי סלונים במיר היתה משפחת ר' בריל מיכל שמעונ'ס, ששם משפחתו היה איסקולסקי ושבניו היו אח"כ לרבנים מהוללים באמריקה. טחנה היתה להם ליד הברכה, בדרך אל הפרדס של הגרף, ואף על פי שלא הצטיינו בעישרם, הצטיינו בתורה ובחסידות סלונימית נלהבת. ר' מיכל שמעונס עצמו, עמוד התוך של השטיבל הסלונימי היה. וכמוהו גם ברל בנו. ור' אהר'ה בנו של ר' ברל, שהיה גדול בתורה, היה אח"כ לרב בניו־יורק ומגיד שעור בבית־הכנסת הסלונימי באיסט־סייד, ור' יעקב איסקולסקי בנו השלישי של ר' ברל, מחבר הספר תרי"ג מצוות (ניו־יורק, תרפ"ו) היה רב נודע לתהלה בניו־יורק וזמן מה היה גם ראש התאחדות הרבנים האורטודוקסים ועורך עתונם „דגל הרבנים". ובנו, ר' מיכל שמעון, שסיים את למודיו בישיבת ר"י אלחנן ולמד גם בישיבת

משפחת איסקולסקי

יושבים מימין: מארים איסקולסקי ז"ל וזלמן שזר. עומדים מימין: עמנואל איסקולסקי ז"ל, משה איסקולסקי (ניו־יורק), מרים איסקולסקי (לבית רובשוב) וזלמן איסקולסקי (ירושלים)

הרב קוק בירושלים, היה לרבם של ביה״כ „אנשי ביליסטוק״ בניו־יורק, והיה ראש לקרן היסוד בשכונתו ואחד הרבנים האורטודוקסים הראשונים בניו־יורק שהחל דורש באנגלית.

הנלהב והמוכשר ורב הגלגולים שבמשפחת איס־קולסקי היה גיסי, הבן השני של ברל, מירים ז״ל, שנקרא על שם האדמו״ר ר׳ מאיר מירים׳ל מקוברין. בנעוריו היה תלמיד־חבר לר׳ יששכר בר מי שהיה אח״כ אדמו״רם של חסידי סלונים ויחד אתו נשלח ללמוד תורה וחסידות לחסיד ותיק בברגין. והיה מופלג בתורה ובהתלהבות סלונימית. בשובו, בסוף המאה בחזרה למיר נתפס להשכלה ולמהפכה והיה מראשוני הרבולוציונרים בסביבה, חשבו אותו לאנרכיסט ונעשה יריב משולהב לחסידים ולישיבה גם יחד, עד אשר עמד להאסר ועקר לאמריקה. ושם בהשפעת ז׳יטלובסקי ומוריסון חזר למוטב והיה לשלומי אמוני ישראל. הוא נשא את אחותי הבכירה מרים לאשה והרביץ תורה בת״תים בערי אמריקה (בהיברהיל ובווילקסבארי) כשלשים ותשע שנים רצופות.

חסידי סלונים צרופים ומובהקים היו האחים ר׳ בנימן היינן ור׳ יושה עושה החומץ, ואחיהם השלישי והלמדן שביניהם, דוקא מתנגד היה: ר׳ יעקב מאיר הלבן. הוא היה משולח של ישיבת מיר. ואחיו חשדו בו כי בשל משרתו זו נאלץ להיות מתנגד. בכל אופן כאשר התפטר ממשרתו, לא רצה יותר לשאת בריב אחים זה ויצא לגור בשטויבץ עירתי. ואני זכיתי מן המריבה המשפחתית הזאת, כי כאשר חדלתי ללמוד אצל מלמדים, ולישיבה לא נשלחתי, בחר אבי ז״ל בר׳ יעקב מאיר זה, שהיה בוחן בישיבת מיר, ללמדני פוסקים בעירתי בשטויבץ. ואכן, מומחה גדול היה ביורה־דעה ובחושן משפט ואימתו היתה רבה על כל המתעתדים לקבל סמיכה להוראה.

ה. הציונות של יוצאי מיר

החסידים שבמיר אדוקי האנטיציונות היו. ובני החסידים החלו להתפס לציונות מאחורי גבם של אבותיהם. על ראשיתה של הציונות במיר, על מלחמותיה וכבושיה בתוך העירה ייטיבו ממני לספר אנשי הציונות שבמיר. אני ראיתי רק את התגלותם הציונית לאחר שעזבו את תחומי העירה שלהם והגיעו לכלל בטוי חפשי יותר בנכר, באין אימת הוריהם עליהם.

מן הספרות ידוע כי ר׳ ליפה׳לה, הרה״ג דמתא, היה נוטה חסד לחיבת ציון, והרה״ג האדר״ת ודאי נשא את נפשו לא״י כל הימים. ובקורו של חתן האדר״ת, הרב מבויסק, הוא אח״כ הרב קוק זצ״ל, במיר, ודאי לא יכול היה שלא לעשות רושם בעירה ובישיבה. אולם, כאמור, על הציונות שבתוך מיר יספרו אחרים. מתוך זכרונות משפחתנו אציין רק כי לחתונתם של הורי הוזמן, לפי דרישת בני הנעורים שבמשפחה, הבדחן המפורסם אליקום צונזר מוילנא, שהיה אז כנור להגיגיהם של ציוני הדור. בשל כבוד המחותנים, שלבם לא היה שוה עם חבת ציון, בחר הבדחן־המשורר לשעשע את המסובים בשעת הארוחה רק בדברי תורה ובאכספרומטים שנונים, בנויים על שלובי פסוקים ודברי אגדה וגימטריאות ודברי חכמה באידיש מחורזת שהפליאו את לב כלם. אבל לצעירי המשפחה הנחיל ביד נדיבה את שירי ציון שלו, וגם אמא שלי וגם מיכאל שימי הורביץ ואחיותיו הרבו אח״כ שנים רבות לשפוך את כל המית נפשם בשירי צונזר, שהיו כ״כ אהובים גם על לבנו בילדותינו, כמו „פון אזיע קיין איראפע״, „די סאכע״, „וואס זעה איך דורך די שויבן, עס פליהען ווי די טויבן״, „שיבת־ציון״, כמשורר הקרוב ביותר ללב היה להם וגם לנו כידיד נפש וכמתוה דרך.

ואחרי השריפה, כאשר רבים מבני מיר התפזרו לערים הסמוכות, היו הציונים הצעירים יוצאי מיר, בניהם של חסידים־אנטיציונים צרופים. לנושאי דגל הציונות ברמה, בהרבה כשרון והתמכרות, וכל שלהבתם החסידית הבהיקה מהתלהבותם הציונית באור יקרות. כך היה לבני מיר שבשטויבץ וכך היה לבני מיר שבמינסק וכך היה לבני מיר שבברנוביץ ושביתר העירות מסביב.

ראש וראשון לציונות של יוצאי מיר היה מכאל שימי הורביץ במינסק. בביתו ראיתי לראשונה ספריה עברית גדולה ומגוונת, רבת ספרי ההשכלה והספרות החדשה. במינסק נמנה הוא על האגודה הציונית „הראשונה״, יחד עם חורגין ונפך וסולומונוב וקפלן, שעל ברכיהם חונכו הברוצקוסים, ואלכסנדר גולדשטין והאחים צ׳רני (שמואל ניגר וולדק) בימי הציונות שלהם. הוא היה ציר הקונגרסים הציונים הראשונים, וההרצאות שלו, אחרי כל קונגרס וקונגרס היו משוש לבם של כל סניפי הציונים מסביב. שמו הלך לפניו כמטיף ציוני מחונן וכפולמסן שנון עם הרבנים רודפי הציונות ועם

המתבוללים היריבים *). עוד בהיותו במיר נולדו לו שתי בנותיו הבכירות ז'ניה, שנשאה לקורט בלומנפלד, נשיא ההסתדרות הציונית בגרמניה ואחרי עלותה לארץ היתה כאן ליו"ר של הסתדרות הנשים בארץ, ואסתר ז"ל שנשאה לנשיא הראשון של ביה"ד העליון בירושלים ד"ר משה זמורה ז"ל, והיתה המייסדת והנשיאה של הסתדרות נשים ציוניות בארץ־ישראל.

גם שני גיסיו של מכאל שימי הורביץ, חתני דודי ר' שמואל שלמה הורביץ, נתפסו גם הם לפעילות ציונית לאחר צאתם ממיר. ר' יהושע מרדכי רוזנבלום איש צ'כנובצי, סוחר יערות גם הוא, היה ציר הועידה הציונית במינסק ועסקן הציונות הכללית גם בקהלה היהודית במינסק, וגם לאחר עליתו עם משפחתו לארץ. לאחר המהפכה, בשבתו שנים אחדות בברלין יסד את הוצאת הספרים העברית „עיינות" והוציא בה את ו'נ"ק לרבידוביץ, ואת ספורי המעשיות ר' נחמן מברסלב להורודצקי ואת פנקס־ליטא במהדורת ש. דובנוב ועוד. אחר עלותו לארץ חבר גם ספר מיוחד „עירי צ'כניבצי" (ת"א, תשי"א), שגם זכה להקדישו כמזכרת קודש ל„עקדה המשולשת" שלו: נר לנשמת בתו־בכורתו הרכה והענוגה פאניה, שנולדה אף היא במיר, עם בעלה הדוצנט לסוציולוגיה, הסופר יוסף דודסון ששניהם ברחו מאימת הנאצים שפלשו לדנמרק, ומצאו את מותם ביערות (א' אלול תש"ג) ומזכרת ל„שני צעירים לעולה", חללי מלחמת השחרור (תש"ז), לנכדו אסף ז"ל בנו בכורו של בנו משה רוזנבלום ולנכדו בנימין ז"ל, בן בתו שולמית וחתנו יצחק אלחנן רבינוביץ יבל"ח. צעיר ילדיו של רי"מ רוזנבלום שנולד אף הוא במיר היה הפרופיסור זלמן רוזנבלום, מגדולי הפיסיקאים, חבר המכון לפיסיקה גרעינית של קיורי בפאריס, עברי נלהב, ומשורר בנעוריו וכבד הגות, שנקטף בדמי ימיו, בשנת תש"ד.

וגיסו השני, ר' קלמן טולטשינסקי, בהתישבו בקיוב היה אחד ממיסדי המפלגה הציונית־הדתית „אחדות ומסורת", פיתח פעילות ענפה בימי הראדא האוקראינית, ועלה אף הוא לארץ עם שלש מבנותיו, ובשלהי חייו חיבר קונטרס בהלכות אבלות.

גם דודי ר' צבי הירש גינצבורג, לאחר שהתישב בשטויבץ היה שם ליו"ר האגודה הציונית. נבחר לציר לועידה הציונית במינסק, והיה בה בין מיסדי הספריה

*) עיין עליו כוכבי בקר, תשכ"א, עמ' 156 ועוד.

העברית הצבורית. בתו שרה ז"ל היתה אח"כ נשואה למשורר העברי ברוסיה המועצתית אלישע רודין ובנו יחידו זלמן גינצבורג מכהן היום פרופיסור למטימטיקה בפוליטיכניון בלנינגרד, ושמו נזכר כמועמד לפרס לנין למדעים.

ר' מנחם מנדל גינצבורג ז"ל

ולמלוא פריחתו הציונית הגיע דודי, אחי אמי, מנחם מנדל גינצבורג ז"ל לאחר שיצא את מיר, נשא לאשה את דודתי נחמה בת זבולון צ'לינוב מסביסלוביץ, והתישב בברנוביץ'. שם היה במשך כל שנות פולין העצמאית עמוד התוך של הציונות בעיר. היה מתומכיו הנאמנים של יצחק גרינבוים בפוליטיקה המדינית בפולין ומידידיה הפעילים של תנועת החלוץ, הקים את בית־הקריאה הציוני וייסד בית־ספר עברי *), העלה לארץ את בנו יחידו זלמן גינצבורג ואת שלש בנותיו, מי שהיתה חברת הכנסת ז'ניה עם בעלה ד"ר יוסף טברסקי, את המתישבת במושב כפר אז"ר רוחמה עם בעלה יצחק זלינגר, מדריך לירקות בסוכנות היהודית, ואת חברת עירית ירושלים ומנהלת ועד עובדי המדינה יהודית הנשואה למזכיר משרד החנוך, חוקר הארץ, הסופר ד"ר ב"צ לוריה, ועלה אף הוא עם אשתו לארץ, ככתוב במפורט ברשימה „זה דודי" אשר במחברת שם לאבא. עיי"ש.

*) עיי' עליו ספר ברנוביץ', ועיי' זה דודי בס' שם לאבא.

גם הסופר הציוני מיכל רבינוביץ ז"ל, חתנו של ר' מאיר הלפרין בעל ספר הנוטריקון, הגיע לפרסומו הצבורי בשדה הציונות לאחר שיצא ממיר והתישב במינסק. שם היה פעיל בקהלה לפני המהפכה וגם לאחריה, ניהל את המלחמה לעברית ולתרבות ישראל, העלה אח"כ את אוצר ספריו לארץ והתפרסם כבעל „הדרום".

וגם הסופר העברי ד"ר מרדכי רבינזון, בן הרב מרדושקוביץ, („מר בר רב") שהיה במיר חתנו של ר' עקיבא גולדברג, יצא אח"כ לבוברויסק, נבחר שם כרב מטעם ואח"כ עלה לארץ והיה לסופר קבוע של „דואר היום" בירושלים.

על הציונות במיר בימי מלחמת העולם הראשונה ובימי התהוות החלוץ והעליה השלישית לפני השואה ובימיה, מן הדין שיספרו צעירים ממני, שחיו את התקופות ההן בתוך תחומי מיר.

כסליו תשכ"ב.

י. יוסילביץ

אישים מ„דער מיר"

א· ר' אליהו ברוך קמאי רבה של ק"ק מיר וראש־הישיבה מפזר „מיטינג סוציאליסטי"

הדבר קרה ביום השׁשי של חורף. למפלגה „ס־ס־ז" (ציוניסטים סוציאליסטים) בא חבר מן המרכז לקרוא הרצאה, והם ביקשו מקום בטוח לאספה, שלא יוודע למשטרה. החליטו שאין מקום מתאים לזה אלא בישיבה. החליטו שיבואו כל החברים, ישבו ליד השלחן, וספר־גמרא פתוח לפניהם. ואפילו היו באים השוטרים בדרך מקרה, יראו שהם לומדים תורה. וכך יעבור הדבר בשקט ובאין מפריע. כך גמרו ועשו. לא נודע כיצד הגיע הדבר לר' אליהו־ברוך. נראה שאחדים מבחורי הישיבה שבאו באמת ללמוד, הודיעו לו, ובאמצע ההרצאה הופיע ר' אליהו־ברוך. הוא בא לבדו, בלי שום ליווי, התקרב לדוכן שעמד לפני „החבר המרצה", והתחיל לבקש שיעזבו את הישיבה. האורח לא הפסיק והמשיך לדבר, זה היה גם רצון רוב המסובים. אחדים בעלי־חוצפה נגשו אל הרב ואיימו עליו שיוציאוהו מן הישיבה, אבל הוא לא נבהל מפניהם וצעק בקול חזק: על גופי תעברו, ולא אתן להמשיך, מה אתם רוצים, שהמשטרה תסגור את הישיבה? הוא לא נתן להמשיך והיו מוכרחים להפסיק, מפני שכל הזמן הוא צעק בקול חזק. באין ברירה החליטו לא להמשיך באספה, וכאשר ירד המרצה מן הדוכן, עלה הרב ובדמעות בעיניו הוא אמר: „תודה רבה לכם. באמת אתם יהודים טובים!".

ב· ר' אליהו־ברוך מסביר למה אסור לבחורי הישיבה לקרא ספרים ועתונים

בישיבה למדו כארבע־מאות בחורים, ביניהם היו גם „פרושים". פרוש נקרא מי שהתחתן ופרש מאשתו, והמשיך בלימודים עד שקבל סמיכות לרבנות. לפסח ולסוכות היו הרבה מהם נוסעים לבתיהם לחוג את החג במשפחה. אחדים מהם עברו לישיבה אחרת; בחורים שגרו רחוק־רחוק או שלא היה להם כסף לנסיעה היו נשארים ב„דער־מיר".

בחול־המועד של סוכות היו חוגגים „שמחת בית־השואבה" בניגונים ובריקודים. ולפעמים היה גם ר' אליהו־ברוך בא להשתתף בשמחה, ובין נגון לנגון, ובין ריקוד לריקוד היה מרצה לפניהם על ערך החג והסביר להם את מאמר חז"ל: „מי שלא ראה שמחת בית־השואבה לא ראה שמחה מימיו". בליל שמחת־תורה הלכו לבית־הרב וראש־הישיבה, להקפות ולשמחת החג.

בחורי־הישיבה אסרו עליהם לקרוא ספרים, עתו־נים, וכמעט גם תנ"ך היה אסור בקריאה אלא בנוכחות המשגיחים שהשגיחו עליהם בשעת הלימודים. היה בישיבה אחד שקראו לו בשם יצחק מקרליץ והוא היה המשגיח על הבחורים שיזהרו באיסור הקריאה; הוא ביקר בבתים שהבחורים גרו שם, ואוי־ואבוי היה לאותו בחור, שמצא ספרים או עתונים בביתו.

פעם אחת, בשמחת־תורה מצאו הבחורים על השולחן בבית־הרב שני עתונים: „הצפירה" ו„הצופה". כולם השתוממו על הדבר. „כיצד? לו מותר ולנו אסור?" היתה השאלה על שפתי כולם. בין הבחורים היה אחד מחוצף קצת והוא שאל את הרב:

— אם ראש־הישיבה בעצמו קורא את העתונים, למה לנו אסור לקרוא בהם? — ר' אליהו־ברוך ענה לו, בחיוך על שפתיו:

חכיתי לשאלה זו, כדי שאוכל להסביר לכם את סיבת־האיסור. אני כעץ שתול על פלגי מים, הכיתי שרשים עמוקים וכל הרוחות שבעולם לא יעקרוני ממקומי; אתם ענפים רכים, וכל רוח קלה תעקור אתכם מן השורש. אני מקוה שיגיע היום ואתם תבינו שאנחנו צודקים. יש סכנה גדולה בספרי המשכילים ואפילו בעתונים.

ג· ר' עקיבא גודלברג

ר' עקיבא גולדברג, בנו של הגאון ר' אליהו גולדברג ז"ל רבה של בוברויסק, היה אחד מבעלי הבתים החשובים ב„דער־מיר". הוא היה סוחר בעל חנות אריגים,

סדקית ובד. כמעט כל תושבי העיר היו קונים אצלו בהקפה. בעצמו כמעט שלא טפל בחנות, שניהלה אשתו, והוא היה יושב כמעט כל־היום בבית־המדרש על הגמרא. אף הוא היה בעל־קורא בבית־הכנסת, ובשבת, כשהיה קורא את התורה, נשמע קולו בקצוות העיירה.

פעם אחת, באמצע קריאת־התורה של שבת, באו להגיד לו שפרצה שריפה בחנותו. הוא כעס: איך, ולמה הפריעו לו בקריאת־התורה, ולא קם ולא זע ממקומו. הוא המשיך בקריאת־התורה לתמהון כל המתפללים ונשאר בבית־הכנסת. לאחר תפילת־מוסף חזר עם כל

הרב הגאון ר׳ אברהם־הירש קמאי (מרכז)
קבלת הכמורה הקטולית ב„לחם ומים״ בבקורה במיר

היהודים לביתו, מתוך שלווה של שבת, כאלו לא קרה דבר.

אמרו עליו שהיה חסיד שוטה, מאותם האנשים הנזהרים במצוות עד „יהרג ואל יעבור״, אבל הוא הסביר להם שהעולם הזה אינו אלא פרוזדור, והוא מכין עצמו לטרקלין. עונג־שבת הוא עיקר כל החיים. לו היתה סכנת־נפשות, היה דוחה את השבת, אבל במצב של שריפת־רכוש לא היתה סיבה לכך, שריפה אינה דוחה שבת!

ד. ר׳ זאב יוסילביץ *

ר׳ זאב יוסילביץ היה מלמד מן החשובים בעיר. החסידים קראו לו „וועלוויל אליאטעס״, על שם חותנו שהיה ממשפחת חסידים ואביו היה מן המשכילים, ומכיוון שחותנו היה חסיד התרגל אף הוא לחיי ולמנהגי החסידים והתחיל להתפלל בשטיבל, ולאהוב את מנהגי החסידים, ובפרט את הניגונים והריקודים.

מספר החסידים ב„דער־מיר״ היה כשלשה מנינים, רובם היו נוהרים לחצרו של הרבי מסלונים ומקצתם לקידונוב. היו גם חסידי חב״ד והם לא התפללו בשטיבל אלא ב„מנין״ בבית פרטי. מעולם לא נסע ר׳ זאב לסלונים, כדרך החסידים, לראש־השנה או לשבת, אבל, כשהיה הרבי בא ל„דער־מיר״ היה מראשי השרים

*) חתניו היו: ר׳ דוד שחור, סוחר, חריף ובקי בש״ס ופוסקים; ר׳ משה גולדברג, למדן ובעל־מ־דות; ומרדכי רובינזון (בן הגאון ר׳ מאיר ז״ל, רבה של רדושקביץ) סופר ועתונאי, רב מטעם בבוברויסק, בסוף ימיו נהל את הספריה העירונית בירושלים.

לפניו. עם זאת היה גם ציוני וממייסדי אגודת הציונים בעירנו.

נשים שבעליהן היגרו לאמריקה, היו באות אליו לבקש ממנו שיקרא את המכתב שקבלו או שיכתוב את הכתובת בשבילן והיו גם שהיה צריך לכתוב את כל התשובה למענן. בעד כל מכתב או כתובת היתה האשה צריכה לשלם קופיקה לקרן־קימת. החסידים רגזו עליו, שהוא מתחבר עם אפיקורסים המתיימרים לבנות את ארץ־ישראל בעצמם ואינם רוצים לחכות לביאת־המשיח.

חרפה ובושה, אתה ציוני? אתה רוצה לקרב את הקץ? באמת זה מצחיק, איך תביאו את המשיח שלכם? בעינויים, בתעניתים, או ע״י אותו אפיקורס המכונה הרצל? הוא המשיח שלכם? אני אומר לך בפירוש, שאי אפשר להיות חסיד וציוני כאחד, תבחר בין שניהם: או תשאר חסיד או שתתחבר לאפיקורסים.

קם וועלוויל מן השולחן, ואמר:

— יסלח לי אדוני הרבי, הציונים הם לא אפי־קורסים, הם יהודים אמיתים וטובים. לדעתי, אפשר להיות חסיד וגם ציוני, כמו ר׳ שמואל מוהליבר או

טובי התלמידים בישיבת מיר

הרבי מסלונים היה בא ל„דער מיר" לשבת פרשת בשלח, והיה שוהה בעיר כמעט כל השבוע. אותו יום־שבת היה מיוחד במינו לכל העיר, וביחוד לחסידים: קבלת־פנים, תפילות בשטיבל, סידור השולחן, הסעודה, השירה והנגינה והריקודים. זה היה נפלא.

ראו החסידים שאין בכוחם להחזיר את וועלוויל אליאטעס למוטב, ספרו לרבי שר׳ וועלוויל משתתף ומתחבר עם הציונים ובקשו ממנו שהוא ידבר אתו.

בשבת בשעת סעודה, כאשר גמר הרבי לחלק את השיריים, ולפני שהתחילו בשירה, אמר הרבי לוועלוויל:

— שמעתי עליך שאתה ציוני, פוי, וועלוויל, זו

הרב ריינס, ר׳ זאב יעבץ וכו׳ ואם הרבי חושב שאי־אפשר כך, הרי אני ציוני בלב ונפש — ואמשיך להיות כך.

ומיד יצא מן הבית.

אבל, בשלש־סעודות, כשהגיעה שעת הניגונים, לא היה מנגן כוועלוויל. אז שלח הרבי לקרוא לו, וכאשר בא אמר לו הרבי:

— ובאמת לא היה נאה מצדך לענות לי כאשר ענית. אבל — זאָג אַ ניגון...

אמר וועלוויל לעצמו, בחיוך על שפתיו:

אכן ניצחה „הציונות" את „החסידיזם"...

אריה ליב שווארץ (צ'ארני) *

מימי היותי במיר

נולדתי בעיירת קלעצק, רחוק ממיר כ־45 ווערסטאות בשנת תרכ"ט (1869). אכן אבי ז"ל, משה שחור, הוא יליד מיר ובשנת 1881 עברתי לעיר מיר ללמוד שם בישיבה. אז היה הראש מתיבתא ר' חיים ליב טיקטינסקי. ובזו השנה מת בנו ר' שמואל שהיה עוזר הראשי לאביו. היות שאני לא הייתי עוד בר־מצוה, לא רצו לקבל אותי לישיבה, רק כאשר אבי הפציר מאד נתקבלתי, בתנאי שלא אבוא להתפלל שם. בבית השני בשכנות הסבא שלי היה גר ר' חיים־ליב שחור, שהוא בן דודו ומפני שהיה אז זקן ומהמיוחסים של העיר, היה בביתו מנין בכל יום, ושם היה לומד ומתפלל בכל יום, והיה נקרא בשם ר' חיים־ליב הנגיד שלא להחליפו בר' חיים־ליב ראש־הישיבה. דמות־דיוקנו נשארה חרותה במוחי: איש זקן, הליכותיו בנימוס ובנחת היה מעשן סיגרה עבה אחרי סעודתו. אדוק מאד, ישב ולמד, ולעת זקנתו כמעט שפרש מן המסחר והיתה לו בביתו חנות מכל טוב שהיה מוכר רק לאלה שבאו במיוחד לקנות ממנו. היו לו הרבה בנים ונכדים, מפוזרים בכמה עיירות בתפוצות ישראל וכולם התיחסו לו בכבוד הראוי לו, לפי מעמדו ומצבו. ראשית: הרי היה גיסם של הרב אפשטיין מנוברדוק, והנצי"ב מוואלזון, עמודי התורה ורבנים מפורסמים. וגם היה לו גיס תעשין גדול, בעל בית־חרושת לנייר, סמוך לוילנא, זאב שחור, והיה אז איש עשיר ומפורסם. כל המשפחה המיוחסת שבעיירת מיר היו נקראים „משפחת השחורים" ולה היו מסונפים בני משפחת גינצבורג ועוד תושבים מיוחסים מעיר מיר ביניהם היו הרבה סוחרי עצים, מסחר היערות התחיל להתפתח אז והיה בידי בעלים שגרו בעיר מיר. שמסחרם הגיעו לגרמניה. הם שלחו עצים ברפסודות על נהר נימאן עד שבאו לגרמניה. והיו ידועים בעולם־המסחר כאנשי־שם אשר יש לתת אמון בהם. עיירת מיר היתה מאוכלסת כמה מאות יהודים, שחיו כמו בכל העירות על מסחר זעיר, מלאכה, ועל ימי השוק שהיו נותנים מעט הכנסה. רוב היהודים היו „עמך", חיים בדחקות ובעניות, ולולא ההגירה הגדולה שהתחילה לאמריקה, ולשאר הארצות, היה המצב גרוע עיד יותר. השריפות הגדולות שפקדו את מיר בכל תקופה של מספר שנים, עשו שמות בעיירה הקטנה.

אני זוכר את כל העיירה נלחמת בכל מאמצי כוחותיה על קיומה העלוב, ולא היה קיום לעיירות כאלה, הן לא חיו ולא מתו, היתה זאת גסיסה ארוכה, הרבה היו נתמכים בכספים ששלחו להם מחוץ לארץ, ביחוד מאמריקה — הבסיס נשמט מתחת רגלי התושבים היהודים, שלא היתה להם שום כלכלה עצמאית ולא שום תעשיה. כל היהודים חיו על הסביבה, הגוים בכפרים היו מחוסרי קרקע, מפני שכל הקרקעות היו שייכות לפולנים בעלי־האחוזות שרידי מדינת־פולין שהיו בעלי מעמד של אצילים. לאכרים היו חלקות שדה ומרעה קטנות, שאי אפשר להתפרנס מהם.

רוב היהודים היו עניים בחומר אבל עשירים ברוח, כולם היו לומדי־תורה ויודעי ספר, ולא היו ביניהם עמי־ארצות, לא היה להם משמני הארץ וגם לא מטל השמים. עיירות כאלו היו מפוזרות בכל שטח פולין וליטא.

בתי העיירה היו בנויים מעצים לא היו שם בתי־חומה, וכאשר נפלה דליקה בעיר היתה כולה למאכולת אש וכל עמלם וקנינם של תושביה נהפך לאפר והם נשארו בחוסר־כל, עניים ודלים ללא שום יסוד וקיום. התושבים היהודים התפרנסו בדוחק רב והיו צפויים לרעב ולא היתה להם יכולת להתקיים, ולכל מי שהיה מעט כח ורצון חזק עזב את העיר ונסע למקום חדש, לחפש לו פרנסה ומחיה.

---

* מחבר הזכרונית הוא בנו של „משה דער וויסער".

ש. מרגולין

דמויות

לא אוכל לכתוב הרבה על עיירתנו מיר, מפני שמילדותי לא הייתי בבית, ובהיותי בן שתים־עשרה שנה עזבתי את עיירתנו. שלש עובדות נחרתו בזכרוני, והן ראויות להיות רשומות בספר.

א. התלמוד־תורה, הציונים, החזקות והעונשין

התלמוד־תורה היה מוסד של שני בנינים ושני סוגי־למודים: האחד היה נקרא בזמני „דיא קליינע תלמוד־תורה". שם היו לומדים לרוב ילדים העניים הקטנים. המלמד היה ר' משה־יצחק ז"ל, בר־אורין, זקנו מגודל והדרת פנים לו, אולם לא התאים לתפקיד של מורה: סדר ודרך־ארץ לא שררו בין כתלי הבית. הוא היה מכין את התלמידים מספר שנים עד שעברו ל„תלמוד־תורה הגדול". שם היה מלמד ר' זלמן מקארליץ ז"ל, יהודי פקח ובר־אורין, מסודר ויודע להשליט סדר למופת.

הוא היה אמן־פדגוג להפליא. היה די לו להסתכל בעין בוחנת, ודרך־ארץ ופחד טמיר תקפו את התלמיד. אצלו למדו גם בחורים מבוגרים מן העיירה ומן הסביבה שבאו אליו, והוא היה המכין את התלמידים ללמוד בישיבה. הוא הכניס שטה של ציונים, אבל לא על הנייר כנהוג בבתי־ספר בזמננו, אלא שטה חדשה שהשפיעה באופן פסיכולוגי על מהלך הלמודים אצלנו. היו שם שתי כתות, הנמוכה והגבוהה (די קליינע כתה און די גרויסע כתה). ביום הראשון של זמן הלמודים התישבו התלמידים כל אחד במקום שבחר לו. חדר הכתה היה גדול וספסלים עמדו בו בצורת „ח" לאורך שלושת הקירות, בפתח, מול הקיר הרביעי, עמד כסא ואלמימר. זה היה מקומו של הרבי, ר' זלמן.

ר' זלמן ז"ל היה קפדן בלמודים, והיה דורש מן התלמידים, בלי יוצא מן הכלל, עיון בזמן השעור והלמודים, ואוי ואבוי היה לתלמיד שלא הקשיב לשעור או לא למד את השעור. תלמיד שלא ידע את השעור היה מוציאו ממקומו הקבוע ומורידו כמה מקומות הלאה. זאת אומרת, שהיה מרחיקו ממנו, מפני שהיה מקובל שכל שהתלמיד קרוב לרבי הוא מכובד מחבריו, והרחקתו היתה משפילה כבודו בעיני יתר התלמידים, והדבר השפיע על התלמיד, שישתדל להבא ללמוד, כדי לחזור למקומו ולהתקרב אל הרבי. דבר זה היה נקרא בפי התלמידים „די חזקות". אם ההורדה במעלה לא הועילה זאותו תלמיד המשיך ברשלנותו ולא הקשיב לשעור ולא ידע את השעור, אז היה המלמד ניגש וסוטר לו סטירה על פניו. יד קשה היתה לו למלמד ואינני מקנא במי שהרגיש את מתנת־ידו. אם נשאר התלמיד במריו היה מורידו עוד מחזקתו, ובסוף היה מזהירו שיגרשנו מתלמוד־התורה, ולא יהיו לו סכויים להתקבל בחזרה, ולא יעזרו לו שום ערעורים. תלמיד שהצטיין בלמודיו היה המלמד מעבירו כמה מקומות־ישיבה קרוב אליו. המתקרב לרבי ועולה בדרגה היה נראה מכובד בעיני התלמידים, וקנאה היתה אוכלת אותם. והרבה מהם השתדלו איפוא, להיטיב וללמוד כדי שיעלה כבודם בעיני הרבי והתלמידים. בתלמוד־תורה היה גם „משגיח כללי" על שני הבתים, שמו ר' מיכל ז"ל, אבל הוא לא תפס כל עמדה חשובה ושום השפעה על חיי התלמידים ולמודם לא היתה לו.

ב. „העילוי ממינסק"

כשאר עיירות בליטא, עיירתנו היתה עניה ולא היו בה דברים בשביל צעירים להתעסק בהם; רובם צעירים שלא רצו ללמוד היו מתבטלים; בהרבה משפחות עדיין עמד היחוס על תלו ולא רצו למסור ילדיהם שילמדו מלאכה. בעל־המלאכה נחשב נחות־דרגא במקצת, וחלק מן הנוער היה הולך בטל, ובא לידי ירידה מוסרית בחפשו ענין לזמנו הפנוי, אפילו במשחק קלפים, ולא היה דואג ומוכיח לנוער. באותו זמן הופיע כגואל „העלוי ממינסק" (דער מינסקער עלוי), בחור שלמד בישיבה, פקח וטוב־מזג, שהסתכל בנוער ההולך ומתנוון, והחליט לפעול ולעשות למענו. יום אחד הדביק מודעות בכל בתי־הכנסת והתלמוד־

תורה ובקש את הנוער לבוא לתלמוד־תורה, מפני שענין חשוב יש לו למסור להם לטובתם הם. אף הוא הזמין את אנשי־העיר לבוא בשבת אחרי הצהרים לתלמוד־תורה לשמוע ממנו דבר וגם את דרשתו. רבים התפלאו מה לו ל„עלוי המינסקי" להגיד להם; אולם, שמו הלך לפניו ולא הטילו ספק בדבר שאם הוא קורא להם הדבר חשוב מאד. בשעה הקבועה רבים הלכו לתלמוד־תורה, וביניהם היו גם בני־הנוער שרצו לשמוע את דבריו. בית התלמוד־תורה היה מלא אנשים ועל הבמה עלה העלוי ממינסק והתחיל לנאום. הוא היה נואם בחסד עליון, והתחיל להטיף מוסר ליושבים בחבוק־ידים שאינם עושים דבר להצלת הנוער ההולך ומתנוון, הוא דבר בלי התרגזות, ודבריו יצאו מן הלב ועשו רושם כביר. לא התרעמו על תוכחתו מפני שלא פגע באיש, ואמר שגם לו חלק באשמה. בנאומו פנה אל הנוער שהיה נוכח, ואמר שהוא מוכן לקחת על עצמו את העול, ולהוציאו מחיי־הבטלה הטפלים, לחיים של תוכן זענין. באותו המעמד קבע את השבת למטרה זו. בשבת הראשונה אחרי הצהרים, היתה לנו הפגישה הראשונה אתו, בתלמוד־תורה. השעור הראשון אתנו היה רק שיחת־חברים, הוא דבר ואנו הקשבנו, אולם הוא הסביר לנו כה יפה עד כמה ירדנו מן הדרך הישרה, וחס וחלילה לא האשים אותנו, אלא את המסיבות ובקשנו רק לתת לו את האפשרות להדריכנו, ולהחזירנו אל הדרך הנכונה. אנו הנוכחים, היינו מושפעים מאד מדבריו והבטחנו לו את מלוא עזרתנו והשתתפותנו. בזה נגמר שיעורנו הראשון. בשבת הבאה התאספנו שוב והוא שאלנו אם אנו מתפללים? ואם לא, מה הסבה לכך? היו שאמרו שהם מתפללים והיו שהודו שאינם מתפללים. פתח והסביר לנו שאין לנו רצון להתפלל מפני שאיננו מתעמקים ואיננו מבינים את פרוש התפילה, ואף בקש מאתנו רשות ללמדנו ולהסביר לנו את סדר־התפילה. מובן שהסכמנו, והוא התחיל לפרש לנו את התפילה כסדרה מ„מה טובו". מאז בכל שבת בזמן הקבוע, היו „החברה" עוזבים את שעשועיהם באשר היו והיו נוהרים לתלמוד־תורה לשמוע את שעורו, שהקסים את לב כולנו. עד שהתרגלנו והיינו משתוקקים לבוא השבת, שנוכל לשמוע תורה מפיו. פיו הפיק מרגליות, ושעוריו נמשכו כשנה מדי שבת בשבתו. לחגים נסע הביתה ולא חזר עוד לעיירתנו.

עד היום לא ידועה לי הסבה, למה לא חזר. אנחנו התהלכנו זמן רב מיותמים, נשארנו כצאן בלי רועה, והוא היה חסר לנו; התגעגענו אליו ולשעוריו, והעדרו היה מורגש הרבה זמן. שנים עברו מאז, אבל לא נשכח את דמותו המפוארת ואת התמסרותו לרעיון הנשגב להעלות את רמת החיים הרוחניים של הנוער ההולך בטל מאין דואג לו. עדיין זכורים ושמורים בלבי הרבה ממשליו היפים בתפילה ובפרקי־אבות ובתלמוד, שהיו כאבני־חן משובצות במשכיות, דבר דבר על אפניו.

זכרו תמיד יקר ברוך ושמור בתוכנו.

ג. „גמילות־חסד"

במיר היה קיים „גמילות־חסד" אף שהיה נהוג בין הסוחרים וסתם בעלי־בתים, שהיו לווים גמילות־חסדים זה מזה ולא היו פונים למוסד של „גמילות חסד". מי היו הלווים, ובשביל מי היה מיועד ה„גמילות חסד", לא ידוע לי, אבל עובדה היא, שהמוסד היה קיים.

הגובה של גמ"ח ר' פנחס רסל, כנויו בעיר היה „יאמפע די פאנפע" כנוי שבא לו משום מעשה שהיה: ר' פנחס רסל היה מלא חיים ועליז מאד, מתבדח ושמח בחלקו, מן המשכרת שקבל בתור גובה ב„גמילות חסד". איני יודע אם היו לו הכנסות אחרות, אבל עליצותו, ופזמוניו נשארו חרותים בזכרוני. שמח ועליז היה כל השנה, אבל כשהגיע שמחת־תורה עברה עליזותו כל גבול. אז נדמה לי שאין כמוהו יהודי שמח ומאושר בעולם, הוא רקד בצוותא בבית־הכנסת, וכלם יצאו לרקוד ברחובות־העיר, והוא היה הרוח החיה בכל הרקודים האלו ותוך כדי רקוד ושירים היה מוסיף פזמון „יאמפע פאנפע" וזה שמו וזה כנויו בעיירה.

ד. ר' יעקב אברנוק ז"ל

I

מורה, ישר־הליכות, הבטחתו קודש, בחייו קיים במלואו את הפסוקים: „מוצא שפתיך תשמור", „ואהבת לרעך כמוך", מלומד ומשכיל, מסור לשפה העברית, ומומחה לדקדוק, ולא היה ספר עברי שיצא לאור בזמנו שלא רכשו. היה שוקד על התורה ועל העבודה, ועושה לילות כימים לעסוק בלמודים. הרבה כתבים כתב, וחבל שכתביו לא ראו אור ונאבדו.

אשתו היתה חנוונית. היתה לה חנות מכולת

בשוק. פעם עבר במקרה ליד חנותו, וראה אחד מן העניים ההולכים לאסוף נדבות, שנכנס ומיד יצא. נדמה היה לו, שאשתו פטרה את העני בלא־כלום, מיד נכנס לחנות ובלי אומר ודברים נגש לדלפק, הוציא את הקופה ופזר את כל הכסף על הארץ, ואמר לה: „דעי לך אין הכסף אלא אמצעי כדי לעזור לנצרך".

היתה לו גיסה, חיה־שרקה, אחות אשתו, בעלה היה מלמד מסלונים, ומצבם היה ירוד. בערבי חגים היה ר' יעקב הולך וקונה נעלים ומלבושים חדשים בשביל הילדים של גיסתו בדיוק כבגדים וכנעלים שקנה לילדיו הוא. לגיסו וגיסתו היה נותן כסף, להכין את החג שלא יחסר להם דבר.

ביושר־לבו הגיע לידי־כך, שאם אחד מתלמידיו לא הצליח בלימודיו, לא רצה לקבל שכר־למוד, והוא היה אומר שאשמתו היא, ואין התלמיד אשם בכשלונו.

נפל במלחמה הראשונה בהיותו בגיל צעיר. אף שהיה יכול להשתמט מן הצבא, לא רצה בכך. היא היה אומר: דינא דמלכותא דינא; והוא הלך למלחמה, ולא חזר.

II *)

ר' יעקב אברנוק ז"ל היה משוגע לדבר אחד והוא לדקדוק העברי. ולא היה עוד אוסף ספרי־דקדוק כמוהו. שמחתו רבה כשרכש ספר דקדוק עתיק, יקר־המציאות. כל ספריו היו מעוטפים בניר צהוב, והם היו מלאים הערות והגהות בשולי הגליונות.

בליל שבת היו מתפללים בישיבה תפילת־ערבית פעמים. רוב תלמידי הישיבה התפללו ב„מנין הרא־שון", מיד אחרי קבלת־שבת, מפני שלא רצו שיחכו להם האנשים שהזמינום לסעוד אתם. ב„מנין שני" התפללו ראש־הישיבה, המשגיח הרב ר' ירוחם ז"ל, וכמה עשרות בחורים בכירים שסעדו גם בשבת לעצמם, כלומר, אצל בעלת־החדר, שהכינה להם את השבת על חשבונם.

אבי ז"ל היה מחובבי הדקדוק העברי. ר' יעקב אברנוק, כשהיה רוכש ספר־דקדוק חדש או מוצא חדוש באחד מספרי הדקדוק, הוא בא אליו לישיבה, אחרי גמר תפילת ערבית, לחטוף שיחה עם אבי ז"ל על הספר החדש או על החדוש שנתחדש לו. והיה מאריך בשיחתו עד שהתחילו ב„מנין השני" של ערבית.

ר' יעקב היה עובד 12 שעות ביום. ואפילו בערב־שבת. בחורף היה משלים שעוריו במוצאי־שבת. אחרי יום עבודתו הקשה היה מעדיף שיחה בעניני דקדוק מאשר לנוח מעמלו. כך היה הדקדוק חביב עליו.

יהי זכרו ברוך.

*) הרשימה הנוספת נכתבה ע"י ה' מ. טיקטינסקי.

ש. רזניק

המשמרת הצעירה

חיים שמוקלר ז״ל

גבה־קומה ורזה, מרכיב משקפים במסגרת־זהב, עיניו מעמיקות מבט, שערותיו בהירות־לבקניות, לכן קראו לו חבריו: „חיים הלבן״ (חיים דער ווייסער).

כפלא היה הבחור, מלא ידיעות כרימון, זלא היה דבר נעלם מידיעתו. בהרצאות או בנאום וכאשר נשא דברו בין חברים, היה פיו כמעין המתגבר, והיה משלב נושא בנושא. מבחירי ישיבת מיר היה, בנו של ר׳ שלמה הבוחן (פארהערער), שהיתה לו לאביו חזקה למכירת „שמרים״ לאפית חלות לשבת, ולפתקאות (קוויטלאך) לשחיטת עופות „בעַל הקאראבקע״.

צעיר לימים היה בזמן שפרצה מלחמת העולם הראשונה, שאז נדדה ישיבת־מיר לפולטבה, ובין בחוריה — חיים, והוא עילוי ומתמיד.

פולטבה — העיר של פעילות ציונית, סוציאליסטית ומהפכנית, השפיעה על חיים שמוקלר. אכן בריאותו התרופפה, ואחרי המלחמה, כשחזרה הישיבה למיר, לא חזר עוד הבחור אל ספסלי הישיבה, אלא השקיע עצמו בספריית־מיר העשירה בספרים, ושוב היה עילוי ומתמיד.

כשנוסדו „החלוץ״ ו„פועלי ציון—צ.ס.״ נכנס חיים שמוקלר אל התנועה, והיה מרביץ תורת־בורוכוב הציונית בחוגי הנוער, אשר שאב ממעייני השכלתו, ונהר בהמוניו אל שורות הציונות־הסוצי־אליסטית.

יוגנט קרייז „זעלבסבילדונג״
יושבים — זיצן: ש. רזניק, א. לונדובסקי.
נ. הרכבי, ג. ברמן, א. רפפורט, ו. א. קגן;
עומדים — שטעהן: א. פיסצנר, ב.מנקר, א. גרנדה, מ. קמינר.

בתקופה ההיא היה חיים שמוקלר הרוח החיה בתנועת הציונות־הסוציאליסטית במיר, ורבים מיוצאי מיר יודעים שהוא הוא שהביאם לחוף מבטחים, לארץ ישראל, שנים רבות עוד לפני השואה. אכן הוא — יחד עם כל יהודי מיר, נרצח בגיטו.

יהי זכרו ברוך.

נחום אליהו קגן

נולד במיר ב־1908. לאביו היתה סמיכות לרבנות ואמו — אחותו של שלום הרכבי ויגודנר. המשפחה היתה אמידה, סוחרי־תבואה עשירים, והיא אמצה את הבחור כתלמיד חכם. אביו היה סמוך על שלחנו של גיסם העשיר. נחום אליהו לא הכיר את אביו מפני שהיה יתום מקטנותו. אמו אשתו של תלמיד־חכם, חיתה בעוני ונאלצה כדי לפרנס את שני ילדיה (נולדה לה גם בת) לעבוד במשק ביתו של אחיה, ר' שלום, והיא עבדה קשה, בפרך, ולא רצתה שילדיה יאכלו לחם־חסד.

נחום־אליהו ראה בילדותו את אמו בקשי עבודתה, ואת דודו, כמפרנס וכאפוטרופוס עליו. שבט־המוסר של דודו לא היה מקל־נועם, ומקטנותו רחש לבו של הילד היתום רגשי מרד. את אביו לא הכיר ואת אמו המשועבדת לעבודה מפרכת לא הבין.

עליתו של ש. רזניק לארץ
ל. ברסלין, א. פיסצנר, ש. רזניק, מ. קמינר, פ. רזניק.

נחום־אליהו גדל להתמרדות, נגד העול ואי־הצדק, נגד השתלטות החזק על החלש, נגד נצול העני. וכשגדל זהיה נער, השתלבו שאיפותיו והשקפותיו עם כל הנוער, והורעו היחסים בינו ובין דודו. לעתים יצא ריב גלוי, לעיני הבריות, בין הנער המתבגר והמתמרד לבין דודו, ראש־המשפחה.

נחום־אליהו נעשה סופר־סת״ם, כתב מזוזות כדי להתפרנס. היה מרבה לקרוא ותמיד ראוהו בספריה, כשהוא מחטט במדפי הספרים. הוא התפתח וקנה דעת.

נחום־אליהו הצטרף לשורות ה„בונד״, והיה הרוח החיה של התנועה במיר: ארגן, הרצה, הקים חוגים, והיה פעיל באגודת פועלי־המחט, זו האגודה שהיה עליה מונופולין ל„בונד״ בכל פולין. הוא נתן ידו לפעולות למען בית־הספר העממי, אף שלא היה תמים־דעה עם תכנית הלמודים וחבר המורים.

לימים נסה לכתוב שירים ובכשרון, שיריו הופיעו ב„יוגנט־וועקער״ של „הבונד״. בעיקר היה לו כשרון של שחקן. בעודו נער הסתובב בין חובבי החוג הדראמטי במיר, ויש שקבל גם תפקיד פעוט. כשהחוג הדראמטי התפרק, עם גלי ההגירה שפקדו את מיר, ארגן נחום־אליהו חוג דראמטי של צעירים. כשהציגו הצגות רציניות ובהצלחה רבה, במיר וגם בסביבה, לטובת הספריה ובית הספר. כל כוחו מסר ל„חוג הדראמטי״ והתמסר לו בכל לבו.

נחום־אליהו היה לוחם להשקפותיו ורעיונותיו, אף ש„הבונד״ היה מיעוט מבוטל בעיירה, וכל הנוער פנה לציונות ז„החלוץ״ נשאר הוא נאמן לרעיונו, עומד במרדו ומסור לדרכו.

בפרוץ מלחמת העולם, והרוסים נכנסו למיר, נאלץ נחום־אליהו „לערוך גלות״, ועזב את עיירת מולדתו מיר, גם „הבונד״ היה פסול בעיני הקומוניסטים.

נחום־אליהו היה בין הפרטיזנים בבריגדה רוסית לוחמת, „בריגדת־פרונזה״. עם הבריגדה עבר מן המזרח לערבות נליבוקה, בקרבת מיר עיירת מולדתו. הצטיין כגבור בלי מורא ופחד, הרבה רכבות הוריד מהפסים, ולא משימה אחת של גבורה נזקפה לזכותו. הוא ידע שכל גרמני הרוג, כל תחמושת גרמנית מושמדת, מקרבת את הנצחון, ומחלישה את ההתקפה, והיה מוציא לפועל כל פקודה שהטילו עליו בלי פקפוק ובלי ערעור, באותה העקשנות האופיינית לו.

שמו כגבור הלך לפניו בכל הבריגדה, היה בעל עיטורי הצטיינויות הגבוהות ביותר בפלוגתו.

לעג הגורל היהודי פגע גם בו: סוציאליסט לוחם, חולם ומסור לאידיאה של אחוות עמים, ובהיותו ברוביזביץ, עיירה קרובה למיר, נהרג בידי מפקדו ויזבודה, אנטישמי, שלא יכול לסבול בפלוגתו „יהודי־ני״ זה, גבור בעל־הצטיינות הפרטיזנים הגבוהים. בשעת משתה נטפל אליו וירה בו והרגו. ב„פרטיזאנקה״ ערכו משפט צבאי נגד המפקד ויזבודה ויצא דינו למות בירייה ופסק הדין יצא לפועל.

נחום־אליהו נהרג ביערות, בין גויים ומתנכלים, גבורתו, ומסירותו עד כלות הנפש לא עמדו לו בעת התלקחות יצר השנאה נגד היהודי. היה הוא קרבן השנאה שלחם והתמרד נגדה כל חייו.

אליעזר גרנדה

חלוץ אהוב וחביב לחבריו, חבר מפלגת „פועלי־ציון—צ. ס." בכל התנאים בהתרוממות הרוח בתנועה והתרחבותה, ובשפל ועת משבר. והיו תקופות משבר בתנועת הציונות הסוציאליסטית, וגם במיר. אבל לייזר גרנדה לא ידע יאוש. תמיד היה ממריץ ומעורר ונושא בעול. כן היה למן היום שהכרתיו.

נטה שכם לכל פעולה. בועד „פועלי ציון" ו„החלוץ", בועד בית־הספר, קרן־הקימת, קרן־החלוץ, מגבית לעתון המרכז. בלי לייזר לא יכלו לתאר כל מגבית.

ב„החלוץ הצעיר" ו„פרייהייט" היה עסקן חרוץ. דרש מסירות, ניחם והרים ידים נופלות בזמן משבר בתנועה, והיה נאה מקיים את אשר דרש והראה דוגמא למסירות ופעילות בגופו הוא.

כמה מסירות נפש והתלהבות היה בבחור זה. לפעמים היה מפליא בהיותו מבוגר מכולם ומוצא חברתו בין צעירים. היתה בו נפש צעירה. פעילותו למען בית־הספר היתה ידועה לשם בין מארגניו ולוחמיו.

התחתן עם חברה, מראשונות הגננות בבית־הספר, רבקה קרמר.

הסתדרות „החלוץ". בקור הרשל פינסקי, 1925
הניה רזניק, רבקה חרחס, בריינדל רטנר, ביילה דוברין, מינה גרינבר, צביה פקר. טייבה זוכביצקי, שרה רזניק, סוניה יורשן, קיילה פיסצנר, לייזר גרנדה, חיים שמוקלר׳ הרשל פינסקי, אלתר פקר, צילה סוין, פייגל קופלביץ, ברל קרטרוביצקי, ביילה רזניק, צירל זלטה מירנסקי, איטה פסמניק, זישקה גלבר, משה איסקולסקי, מולה גלבר, חיים ארשן; פרץ רבינוביץ, אברהם קסטרוביצקי, אלקה רבינוביץ, בלומה פודרסקי, מוטל רקוביץ, פינחס גרנדה, פנחס רזניק, חיים יורשן, שלימה טילייקין, ציפה קסטרוביצקי, מרדכי אבארנוק, ברוך קמינר, חנה רזניק, רחל מרגולין, קרוזר.

אי־שם בעיירה ליד ווילנא היה גורלו, כגורל כל אחיו.

פנחס רזניק

מסור ונאמן היה, מלא התלהבות, ולא בחר בתפקיד אלא קיים מה שהוטל עליו, והטיל על עצמו. היה חבר בועדים וועדות, בעל כושר ארגוני, וגם „חבר־השורה". פעיל בקרן־הקימת ובקרן „החלוץ", אהב עבודה יוצרת של פועלים ובעלי מלאכה. נציג „פועלי־ציון צ. ס." ופעיל באגודת פועלי־המחט, בהיותו תפר, עמד בכבוד בריב המפלגה עם ה„בונד" בין פועלי המחט. תכופות יושב־ראש אג׳דת פועלי־המחט בקבלו רוב־דעות בין הפועלים, כאב לו הדבר שהחותמות הן ברשות „הבונד" באגודת פועלי המחט, ולא השלים עם העובדה הזאת.

בגבור בלבו הכסופים לארץ־ישראל, נסע להכשרה בתור חלוץ, לקבוץ בעיירה. בעיירות פוליסיה, שם הקימו פלוגת הכשרה „תל־חי". גם שם התבלט באהבתו לעבודה גופנית ואושר לעליה, אולם סגירת שערי־הארץ ע״י שלטונות המאנדאט והמחסור בסרטיפיקטים, עכבו את עליתו.

כך נשאר בעיירה, התחתן עם שפרה חברת „פריי־הייט" והקים משפחה.

בזמן המלחמה, כשנכנסו הרוסים למיר, היה פעיל בועד־ההורים ובועד בית־הספר במיר.

ביום השחיטה במיר ברח לעבר יער יבלוגובשינה, הנחל מירנקה חסם את דרכו בינו ובין היער בבריחתו, וכדורי הרודפים הרוצחים פגעו בנרדף והוא נפל שדוד.

ינעמו לך רגבי עפרך. אחי היקר, בקוממיות ציון וישראל הוא נקמתך.

אברהם קסטרוביצקי

שקט ורוגע למראה, ממושקף ויפה. המוסיקה, הכנור, הם היו השקפת עולמו, בעל כשרונות ורגש עמוק למוסיקה למד בקונסרבטוריון בווילנה. כשהיה מנגן על כנורו היו כל המטיילים ברחוב ווילנה עומדים שעות לפני בית אביו ר' חיים־הלל ברחוב ווילנה, ומקשיבים לנגונו. והוא לא ראה את האודיטוריה ולא שמעם, הוא רק שמע את צלילי כנורו.

חבר ב„החלוץ", כמובן מאליו, בלי ויכוחים ובלי־פולמוס עם מתנגדים. היה בהכשרה ביערות פוליסיה, ואושר לעליה. אבל מחוסר סרטיפקטים נתעכבה עליתו וכך נשאר בעיירה, והקים בה משפחה.

מן הגיטו ברח ליערות, — ונהרג בידי פרטיזנים רוסיים, שהתאוו לשדוד את בגדיו ואת נשקו.

יהי זכרו ברוך

אברהם פיסצנר

בחור עובד, ישר ותמים, תוכו כברו, מסור לתנועת „פועלי־ציון" ו„החלוץ" בנאמנות, השתתף בכל מבצע מטעם התנועה, זלא חסך מזמנו.

הגורל המר לו: בן־יחיד לאביו ואמו הזקנים והחולים, מטופל באחיות מבוגרות, לא נתן לו לבו להשאירם ולעלות, שהרי הוא היה מטה־לחמם. מפרנס יחיד, סופר־סת"ם, שקוע במלאכתו שהיתה מקור יחיד לפרנסת־הבית. כמה קנא בחבריו שיכלו לצאת להכשרה ולעלות ארצה. והדבר נמנע ממנו.

מאד התגעגע לארץ ולחקלאות! בכל שעה פנויה עבד בגן־הירק ליד הבית, והיה הגן מוצלח ביותר בכל העיירה. בחבה טפל גם בפרה היחידה שברפת.

בגיטו כאב את כאב עמו, והיה בטוח בסוף הטוב. לבו אמר לו, שהוא לא ישאר בחיים, אבל „עם ישראל יחיה ויתקיים". בכל הזדמנות היה טוען שצריך להשאיר בכתב את כל הקורות של יהודי מיר, לפקוק את הכתובים בבקבוק ולהחביאו במסתרים. ובבוא היום, ואולי בדורות הבאים ימצאו את הכתוב וישפטו את המרצחים לדראון־עולם. אולי גם עשה זאת, מי יודע?

מן הגיטו ברח ליערות, על שפת הנימן. הגויים בסביבה הלשינו על פלוגתו ומסרו את מקום מחבואם לגרמנים, והם הקיפום זהרגו בהם, כמעט את כלם. ובתוכם גם את היקר באדם, בעל־החזון, את אברהם פיסצנר.

כבוד לזכרו.

מ. טיקטינסקי

מוסדות צבור וצדקה במיר

כמו בכל עירות ליטא ופולין היו קיימים גם בעירנו, מוסדות צבור וצדקה, וכל העוסקים בצרכיהם לא קבלו שכר. היו מוסדות צדקה שהתקיימו בזכות התמסרותו של איש אחד שעסק בהם.

אזכיר־נא כאן את המוסדות שהיו בעירנו לפני פרוץ המלחמה העולמית הראשונה.

שלשה מוסדות שהצטינה בהם עיירתנו:

א) **תלמוד־תורה.** מלבד הישיבה המפורסמת שזכינו לה, שנהרו אליה תלמידים מהרבה ארצות, היה קיים אצלנו „תלמוד־תורה" שלמדו בו נערים מן העיירה וגם מערי הסביבה. שני מלמדים הרביצו תורה בו: ר' זלמן קלצקין מקארליץ ור' משה־יצחק. כל אחד שתי כתות היו לו: ר' משה־יצחק לימד לנערים קטנים חומש עם רש"י, תנ"ך ופרקים ראשונים בלימוד הגמרא. ר' זלמן (ז'אמע המלמד) שהיה למדן מובהק, הכין בכתה הגדולה את תלמידיו בלימוד גפ"ת כדי שיוכלו להתקבל לישיבה.

ב) **גמילות־חסד.** כנו את המוסד בשם „גמילות־חסד הגדול" (משום שהיה קיים עוד, גמ"ח) לפי זכרוני, היו מקבלים בו הלוואות עד חמשים רובלים, בתשלומים שבועיים. הגובה היה ר' פנחס־רעסול. היה במוסד זה סיוע חשוב לחנוונים זעירים ולבעלי־מלאכה.

שני המוסדות התקימו בכספי קרן שהשאיר בירושה נדבן אחד מעירנו. לפי זכרוני היה זה ר' זאב שוורץ (וועלוול שווארץ), עשיר ונדבן גדול, בסוף ימיו ישב בוילנה. (הרבה טרחתי והתראיתי עם רבים מהמשפחה הזאת היושבים בארץ, ולא הצלחתי לוודא אם הוא היה האיש).

ג) **הספרייה.** הספרייה במיר נחשבה לספרייה הצבורית הגדולה — אחרי ספריית מינסק, בכל הערים המחוזיות שבפלך: בוברויסק, סלוצק ועוד, לא היתה ספרייה גדולה כזאת. היו בה אלפי ספרים בשלש השפות: עברית, אידית ורוסית, והיא היתה פתוחה לקהל שעתיים בכל ערב. בהתמסרותם של מספר מועט של צעירים שעבדו בה, וכולם שלא על־מנת לקבל פרס, זכתה עירנו לנכס יקר זה.

ד) **הבנק.** שנים אחדות לפני פרוץ המלחמה הראשונה. היה מורגש מחסור במוסד כספי בעיר. מצד אחד היו הרבה אנשים שחסכו קצת כסף, חששו להלוות לאנשים פרטיים ולא היה מקום להחזיק בו כסף. מצד שני — המסחר התפיתח והלוואות של „הגמילות־חסד" לא הספיקו לאנשי מסחר. נתכנסו כמה אנשי צבור מנכבדי העיר: ר' ישראל קמניצקי, ר' ישראל סלונימסקי, ר' חנן־פסח שיבשי' ועוד ויסדו „בנק להלואה־וחסכון". בשנים ספורות התפתח והיה למוסד חשוב בעיר ורכש את אמונו של הקהל אליו.

ה) **לינת־הצדק.** עיקר תפקידו של המוסד היה: לגייס אנשים לשמירה ליד מטות החולים בלילות. בית שהיה בו חולה שהיה צריך לשבת על־ידו, היו שולחים חברים של „לינת־הצדק" ללון שם, כדי שבני־המשפחה יוכלו לנוח לישון שנתם באין מפריע.

„לינת הצדק" היתה נותנת למחוסרי אמצעים גם תרופות ותמיכה כספית להבראה אחרי מחלה קשה.

כמעט כל תושבי העיר היו חברים ב„לינת־הצדק". המוסד היה מאורגן יפה וכשהגיע תור הלינה אצל חולה, היו החברים הולכים ברצון.

התקציב בשביל התרופות והתמיכות נתקבל מקופסאות שהיו בכל בית ובית, כל אחד היה מכניס לא פחות מאגורה (קופיקה) אחת בשבוע, ורבים תרמו יותר.

פעם אחת בשנה, בשבת נחמו, היו מסדרים „קידוש" לכל חברי „לינת־הצדק". שלחו הזמנות לכל החברים וכל אחד היה משלם חמש אגורות (קופיקות) להוצאות ה„קידוש". לרוב היה הקידוש בביתו של ר' שמואל פיסצנר השוחט ז"ל, הוא היה אחד מגבאי המוסד. וכל החברים, כעניים כעשירים, כחשובים כפשוטי־העם, הלכו בשבת אחרי התפלה ישר מבית־הכנסת לביתו של ר' שמואל השוחט לעשות „קידוש".

ו) **בקור חולים.** המוסד היה מחזיק את בית־החולים הקטן, שהכיל חדרים אחדים בשביל חולים

עניים, שלא היה מקום בדירתם לחולה, או בשביל חולים במחלה מידבקת. גם מוסד „בקור חולים" התקים על הקופסאות שבבתים.

ז) **„גמילות־חסדים קטן"**. במוסד לתועלתם של תושבי העיר מחוסרי אמצעים או לבחורי הישיבה שהיו מקבלים בו הלוואות בסכומים קטנים נגד משכון. אם עברו הרבה על זמן הפרעון ולא פדו את המשכון, היו מוציאים אותו למכירה פומבית לגביית החוב.

פעם בשנה, בשבעה־עשר בתמוז, היתה מתקיימת המכירה הפומבית הזאת. גם מימונו של מוסד „גמ"ח קטן" היה מהכנסות שבאו מקופסאות שבבתים.

כל המוסד התנהל ע"י איש אחד שהתמסר למפעל, כמובן, שלא על־מנת לקבל פרס, הוא הרב ר' יהודה־אידל שפירא ז"ל (ר' אידל המשגיח).

ח) **„הכנסת־אורחים"**. כידוע, היו הרבה עניים חוזרים על הפתחים ונוסעים מעיר לעיר. תמיד נשארו ללון בעיר קבצנים אחדים, לפעמים הגיע מספרם עד עשרה ומעלה. גם מוסד „הכנסת אורחים" התקיים על הקופסאות וגם בו טפל רק איש אחד, הוא ר' ברוך ז"ל, סוחר־קמח, המכונה ברוך חשה־פייגיס, ע"ש אשתו. בבית שהכיל חדרים אחדים, היתה גם דירתו של שומר הנקיון של חדרי „הכנסת אורחים", ובחורף אף היה מסיק את התנור.

ט) אחרון־אחרון חביב, הוא **„לחם עניים"**. אף הוא מוסד שעסקן אחד חלש עליו, הוא ר' פנחס רעסל ז"ל. הוא היה מתרים בשמחת־תורה את תושבי־העיר, ולשם כך היה מחזר מבית לבית. במשך השנה חלק את הלחם למחוסרי־לחם.

בשיטתו זיכה את אנשי עירנו במצוות „מתן־בסתר". הוא היה בא אל האופה ובקש להביא לפלוני כמות של לחם על חשבונו של אלמוני. האופה היה מקבל את הכסף מן האיש שר' פנחס בקש לתת את הלחם על חשבונו. רק האופה ור' פנחס בלבד ידעו מי הנותן ומי המקבל. הנותן לא ידע למי הוא נותן והמקבל לא ידע ממי הוא מקבל את הלחם.

לא מעטים מאנשי העיירה קנאו בו בר' פנחס על שזכה לקיים מצווה זו.

בשואה ובמֶרי

ספורו המופלא של אוסוולד רופאייזן

נכתב ומעובד ע״י שמחה רזניק ומשה ראובני (פאסטאוסקי)

זה ספורו של הכומר אוסוולד רופאייזן „האח דניאל" במנזר מארוס־סטלה על הר הכרמל, בחיפה.

נמוך־קומה, פניו שלווים, עיניו פקחות, נזיר עטוף גלימה חומה, כיפה על ראשו, וסנדלים לרגליו היחפות. זריז ומהיר תנועות. מתנהג באצילות. זהיר וקפדן בלשונו, כמחשב כל דבור ומאמר. מתלהב ונאנח בהגיעו בספורו לתקופת האימים והשואה. מזכיר ונזכר פרטים על מאורעות ותחבולות, פצעים שהגלידו, אבל — השאירו צלקות עמוקות בנשמת האדם לבלי הרפא.

„דניאל" על שום שניצל מגוב־האריות כדניאל בשעתו. וכך הוא מספר: שמי אוסוולד רופאייזן. נולדתי ב־1922 בז׳יבץ גליציה המערבית ולמדתי בגמנסיה בביאלסק. חומש ונ״ך ידעתי מעט לפי שעות למודי הדת בגמנסיה, שמורה יהודי לימד את התלמידים היהודים בה שעות מעטות לשבוע. ספרות אידיש ועברית היה בכלל זר לי.

ככל בני הנוער היהודי בעיירה, הייתי משנת 1934 חבר בתנועת נוער ציוני „עקיבא", ארגון נוער כלל־ציוני. ב„תנועה" קראו לי שמואל. בפרוץ המלחמה ברחתי דרך לבוב לוילנא, יחד עם אחי אריה, ומגמתנו היתה להגיע לארץ ישראל. בוילנא הייתי בקבוץ הכשרה של ארגון „עקיבא" בסובוץ. אחי הצליח לעלות ארצה עם עלית־הנוער, ואני נשארתי לבדי. הגרמנים התקיפו את הרוסים, ולפתע ובחתף נמצאה ווילנא תחת כבוש שלטון הנאצים. כמה פעמים נסיתי לברוח מוילנא ולא הצלחתי.

ב־13 ליולי 1941 נתפשתי בידי אנשי ה„גסטפו" יחד עם אלפי יהודים ונועדנו להשלח. במגרש הרכוז עמדנו בקבוצות־ארבעה, נאספנו בבנין שהיו בו הרבה דלתות, למיון זרישום מקום המוצא, הגיל והמקצוע, והכל נעשה במהירות ובמכות קתות־הרובים, במהירות הבזק עבר במוחי דבר הלימוד במקצוע הסנדלרות בקבוץ. צעקתי בכל כוחי: „סנדלר אני", הגרמני הממונה קרא לי: „תיכף חזרה!" נקלעתי לקבוצת 16 יהודים סנדלרים ותפרים. בווילנא ובסביבה החרימו עורות לנעלים והיו זקוקים לעובדים יהודים. עבדנו כאסירים, עבדנו הרבה ואכלנו מעט. כעבור ששה שבועות אזל כנראה החומר ולא נזקקו עוד לעבודתנו. ה„אובר פירר" הודיע, שאנחנו חפשים והעבירונו לקבוצה אחרת. היינו חפשים קצת ובקרנו בעיר וראינו את החורבן והשואה שמצא את הקהלה היהודית בווילנא.

רק יצאתי, נתקלתי בהמוני יהודים שהוציאו מן הבתים ברחוב פרץ ושוב נתפשתי ע״י הגרמנים. לא עזרה לי תעודתי בתור סנדלר ועובד הגי(ס)טפו. הקיפונו בחוטי תיל כעין גיטו. בהיותי בפנים חפשתי תחבולות לברוח, בבית היה כעין מרתף מסורג חלון אל רחוב, המוצא היה מחוץ לגדר. מיד זחלתי ועזבתי את הבית. ברחוב ראיתי ליד בית־קפה חייל גרמני שכור לקחתיו בזרועו ללוותו בדרכו. החייל הודה לי על עזרתי והכריז עלי כחברו, ואגב ספר לי שהיום השתתף בהריגת 1700 יהודים. יצאתי אל הכביש עצוב ומדוכא, באין מוצא ומקום לברוח. פתאום פנה אלי אכר פולני, ואמר לי: „מה אתה עושה כאן? בוא למשקי ותעבוד אצלי ותינצל ממוות, הרי הרגו 30000 יהודים בפונר. בוא אלי ותשאר אצלי". הפציר בי האיכר, ז׳קובסקי שמו, והלכתי אחריו למשק רוי־סטולה ע״י תחנת פורבנק. כחדשים עבדתי אצלו כפועל חקלאי, והוא יעץ לי שאתחפש כפולני שלא יכירוני. וכך עשיתי. אחרי חדשים הרגשתי בפחדו, כי גרמנים חפשו בסביבה אחרי יהודים. פעם בא רופא ווטרינר, סובו־לבסקי שמו, ועזרתי לו בעבודתו ברפוי פרה שחלתה. כשמארחי לווהו בעגלתו אל תחנת הרכבת, שאל: למה הפועל כה עצוב, אצלך? כנראה שהאכר ספר עלי וגם בקש ממנו עצה. בבקורו השני אמר אלי אותו סובו־לבסקי: „מה אתה יושב כאן הלא המות אורב לך בכל רגע. אתה יכול לצאת כפולני, אתן לך כתבת והמלצה לאחי והוא יחביאך. אחי גר בטורץ, עיירה קטנה, שם תוכל לחיות כפולני ואיש לא יכירך". עד היום אינני יודע מה הניעו לשלוח אותי לאחיו, יתכן שרצה להציל את האכר זוקובסקי מפחדו, או למסור אות־חיים לאחיו.

בדרך לא דרך הלכתי בערבים. עד שהגעתי לטורץ. שם מצאתי את אחיו. משפחת סובולבסקי התיחסה אלי בחשד גדול במסרי לה המכתב. נשאלתי: למה אחי מישה כותב פולנית, הלא תמיד כתב רוסית? כשבקשתיו לארחני עד שאמצא מקום מגורים ועבודה, ענה לי: „ואולי אתה יהודי? ובכלל צריכים להודיע למשטרה". באין מוצא קבלתי עוז שלא להראות סימני חרדה, והלכתי עמו למשטרה, שהיתה בבית־הספר הפולני. הודעתי שהנני פולני, ומסרתי למשטרה תעודת הגמנסיון שלמדתי בו, ובה לא היה רשום סעיף־הלאומיות. ספרתי להם הרבה, השתדלתי לדבר במבטא פולני נכון ואמרתי שאני יליד חבל פוזנא, לאב גרמני ואם פולנית ואני שולט היטב בשפה הגרמנית.

המפקד גלצקי אמר, שהנה הם צריכים מתורגמנים לצבא, נבהלתי למחשבה שבצבא יוודע מוצאי היהודי, ואמרתי: רק עתה באתי ואני רוצה להשאר במקום. במשטרה רשמוני לפי הצהרתי והתחלתי לחפש עבודה, ופניתי למועצה, כעבור שבועיים קבלוני בתור שמש בית־הספר. ובינתיים עזרתי למשטרה, בתרגמי להם דברים שלא הבינו או שהייתי נקרא אל טלפון לדבר, אם לא היה במשרד מבין גרמנית, וכך היה ברוב המקרים תרגמתי להם גם דברים בכתב.

בטורץ היה נוצרי שהיה בשבי הגרמנים במלחמת העולם 1914, ידע קצת גרמנית, ועבד במשטרה ובפחדו שיקופח מפרנסתו בגללי עקב אחרי ורמז עלי, שאני נראה כיהודי. הרגשתי, שעלי לדבר במבטא פולני מובהק, שלא יוכלו לגלות בדבורי חשד על מבטא יהודי. כעבור שבועיים נקראתי באופן דחוף למשטרה אל המפקד המחוזי סרפימוביץ, והוא הציע לי לעבור לעיר מיר, מקום מושבו, ללמדו גרמנית.

הפצרתי בו שיעזבני מפני שאני עובד ומרויח את לחמי, ועוזר גם במשטרה. „זה עניני" הודיע בגסות. שקלתי בדעתי והחלטתי להשמע לצו הגורל. ולעשות כאשר יזדמן לי. ובעצם מה ההבדל פה או שם? עלה רעיון במוחי. למחרת יצאתי לרגל עבודתי לרחוב, והנה סרפימוביץ רוכב על סוסו, והוא שכור, ושואל אם החלטתי לנסוע אתו? „כרצונך" עניתי, ונסעתי אתו למיר. אמנם היה שם פולני שלמד את סרפימוביץ קצת גרמנית בכל־זאת נתמניתי במקומו, וגם לקחני לבית־המשטרה לעבוד כמתורגמנו.

גם המזכיר, מפקד רבצינקי פוטר. ונשארתי אני במקומו כמזכיר המשטרה.

מפקד הז'נדרמריה במיר היה גרמני, רינהולד היין, והוא לקחני אליו לעבוד גם אצלו כמתורגמן, דירתי היתה אצל סרפימוביץ, וכל היום הייתי במשטרה, במקום עבודתי.

לאחר זמן הגיעה פקודה, שכל המתורגמים יהיו בדרגת סגן־קצין, ויקבלו מדים ונשק, ובכן, גם אני קבלתי מדי ס"ס, שחורים עם שרוולים אפורים ונשק, לפי המלצת מייסטר היין וסרפימוביץ שהעידו על נאמנותי, גם סוס ניתן לי, ולמזלי למדתי בבית הספר יחד עם בנו של פולני מחיל הרוכבים והתלמידים למדו שם את תורת הרכיבה לכל דקדוקיה כיאה לפולנים, ומי יכול לחשוב שיהודי מיטיב לרכב על סוס כמוני? חיקיתי את תעלולי האולנים וסרפימוביץ, שהיה שיכור־מועד נפצע פעם ברכבו על אופנים ונתמניתי מוציא־לפועל פקודות כמפקד.

פעם בהיותי במשטרה ראיתי צעיר יהודי שעבד שם בחשמלאות, זה היה דב (ברצ'קה) רזניק ואתו בן דודו, ישראל רזניק, שנראה כחלוץ ונדמה היה לי שראיתיו בוילנא בקיבוץ הכשרה. נראה היה לי שאוכל לגלות לו את מחשבתי בענין הצלת יהודים. רמזתי לו שיכנס להדר השני, לתקן את החשמל, ובהיותו שם לבדו שאלתיו אם היה בוילנא בהכשרה ספרתי לו על מוצאי וקורותי והיותי בוילנא בהכשרה. נדברנו להפגש ובאמצעותו קם הקשר ביני ובין יהודי הגיטו, ונתבררה לדב ולחבריו, למה שתי הבחורות שעבדו בחדרי שפרה טשרני וראשה רבינוביץ, שבגטו היו בטוחים שקרוב קצן, היו באות ומספרות שמפקד הגרמני הוא אדם טוב, נותן להן אוכל ויחסו טוב ואנושי. פעם אף ספרו שאוסוולד פזם לו משירי הנוער היהודי, כי איך יכלתי להתאפק, בראותי במו עיני את ההתעללות ביהודים את הדם הנקי הנשפך על לא עול ואת אנקתם? לפעמים הייתי בוכה ומרוב געגועים שרתי משירי הנוער.

בערב באתי לרובע היהודי לבית אברם־איצ'ה החייט, ב„שולהויף" וקראתי לדב. אמו פחדה ולא נתנה לו ללכת בחשבה שכל רע יאונה לו. ודב הלך למרות זה אתי והודיע שיבוא במאוחר, בבואו לביתי וסרפפימוביץ לא היה בבית, נדברנו ליד מדרגות שהבחורות שפרה וראשה תהיינה המקשרות בינינו.

משימתי היה להציל נפשות, לכך נשארתי בחיים להציל כל אדם, יהודי או נוצרי, בהרבה מקרים הצלתי פרטיזנים ממות והם גם לא ידעו מי הצילם, בהשפעתי על מייסטר היין הצלתי קומוניסטים פעילים. על קומוניסט אחד מוליקו־סלו (גרויס־דארף) המלצתי לפני היין והוא שולח הביתה ולא נורה. בכפר סימקובו ליד מיר התרכזו פרטיזנים ועל המשטרה הוטלה המשימה לחסלם. ברור שהכפר היה צפוי להשמד, להשרף ולהרג. כשהגענו לסימקובו רכזנו את כל אנשי הכפר במקום אחד, ודרשנו להודיע מי מהם הם פרטיזנים או עוזריהם, נכנסתי אתם בדברים ויעצתי להם שיסגירו שניים־שלשה אנשים רעים מן הכפר ויטילו את האשמה עליהם. הם הצביעו על שנים בוגדים ומלשינים, שהתחננו וספרו על הטובות שעשו לגרמנים; לא תרגמתי דבריהם לטובתם והכפר ניצל בהמלצתי; „מה אשמים אנשים חפים מפשע אם ביניהם אנשים רעים?" אמרתי להיין השניים נירו. כך היה גם באנטוניבו; הביאו שבויי־מלחמה והמפקד צווה לשלחם ל„אובוז" (מחנה שבויים). פירוש הדבר היה, מוות בטוח בדרך. ובקשתיו להשאיר כמה מהם בכפרים לעבוד אצל האכרים והוא שעה להמלצתי.. היה ביניהם זקן אחד ואמרתי להיין שאחד הצעירים הוא בנו של אותו זקן וצריך להשאיר אותו ואת בנו. היין שמע בקולי.

פעם הביאו אשה צעירה, יהודיה ואתה ילד בן שלש, השוטרים הציקו לה והתחילו להתעלל בה. אמרתי להיין: „האם האשה הזאת היא האויב? הלא כל רוסיה כמעט בידנו, במה היא יכולה להזיק לנו והחזית רחוקה, „נכון" — אמר מייסטר היין וכך ניצלה האשה עם הילד ונשלחה אל הגיטו אמנם — לחיי שעה.

פרטיזנים בודדים שנתפשו ע"י הז'נדרמריה שוחררו בזכות תרגומי לטובתם. כל פעם שבאו למיר אנשי־שלטון ממקום זר היה הדבר מלווה בהתעללות ורצח יהודים. פעם אחת באו זנדרמים זרים לעיר והודעתי לגיטו שלא יצאו העירה וישארו במקום. היו יהודים שלא שעו לעצותי ויצאו והם עזריאל קפלן, הרצל לונגן ויענקל יעקעלס, הם נתפשו לזנדרמים והרגום.

וולוול רבינוביץ, ברוך פיקוס בן־ציון פיסצנר ואלתר בלוצק, קבלו ידיעות על אפשרות לצאת אל הפרטיזנים ביער, וגם לרכוש נשק. הם התקשרו עם רוסי אחד הוליבורדה שמו, ובערב באו אליו והוא הבטיח לתת להם נשק וגם להעבירם אל הפרטיזנים וקבל מהם כסף. למחרת הגיע וולוול רבינוביץ למיר פצוע בראשו וספר שחבריו למשימה הוליבודה הרגם בגרזן, והוא נפצע והספיק לברוח. אכן, השוטרים הרוסים במיר אסרוהו, ולמרות מאמצי יהודי הגיטו, ומאמצי אני לא יכלו להצילו בגלל מלשינותו של הוליבורדה עליהם. בן־ציון סימנוביץ בחור מטורץ התגורר יחד עם 30 בחורים רווקים בחדר אחד במצודה. בשעת שכרות ספר לאכר רוסי חודובה, שבגיטו ישנה קבוצת בחורים מאורגנים הרוצים לקנות נשק ולצאת ליער אל הפרטיזנים. הוא בקש נשק תמורת כסף רב. מתוך טפשות סיפר לחודובה, שהוא רוצה להרוג במו ידיו את סרפימוביץ, שהשמיד את משפחתו. חודובה ספר את כל הדברים לסרפימוביץ, שקרא לי להתיעץ מה לעשות באותם הבחורים שבגיטו. יעצתי לו לתת אקדוח פגום לידי הודובה. כדי למסרו לסימנוביץ זה.ונתפסנו עם האקדח בידו. כך עשה ואני מהרתי על אופניים אל הגיטו להודיע לישראל רזניק כי ימהר וימסור שלא יתנו לשום אדם להכנס פנימה. חזרתי למשטרה. ויצאנו שנינו סרפומוביץ ואנוכי אל הגיטו. פגשנו את חודובה, עם האקדוח שמתאונן שלא ניתן לו להכנס. והחזיר לנו את האקדוח. מזימתו של סרפימוביץ היתה להוציא להורג את שלשים הבחורים שבגיטו ופקד על יו"ר היודנראט, ברמן, שיביא את סימנו־ביץ אליו זהוא נאסר. באותו יום נפצע סרפימוביץ מפ־ליטת כדור מאקדוחו ונשלח לבית חולים לברנוביץ. הצלחתי לטשטש את ענין הבחורים בהעדרו של סרפי־מוביץ ואמרתי שאין בו אלא פטפוט זעלילה על בחורים שקטים; אכן, את סימנוביץ לא ניתן עוד להצילו ממות.

השחיטה בקריניצנה

נודע לי כי יצאה פקודה לחסל את יהודי כפר קריני־צנה הסמוך למיר. באמצעות ראשה רבינוביץ מסרתי לדב רזניק על המזימה האכזרית, כדי שיודיע ליהודי קריניצנה שיברחו.

לייזר ברסלין היה פעיל ביודנראט ומקשר בינו לבין המחתרת; הוא הודיע על הדבר ליודנראט, והו־דעתו נמסרה תיכף לקריניצנה. אולם היהודים במקרה לא הבינו את חומרת המצב, ושלחו את אסתר קרי־

ניצקי להוודע במיר על הנעשה. אסתר הגיעה למיר ובזמן העדרה בוצעה השחיטה בקריניצנה.

הייתי עד לשחיטה בקריניצנה. ממלא מקומו של מייסטר היין היה שולץ, חיה בצורת־אדם, אופה מנוישטטין, דרגתו במשטרה היתה „אוברוואכמייסטער". הוא אסף את כל היהודים לבית אחד וספר אותם. ילדים בגיל פחות מ־16 שנה לא ספר כלל שלא היו ראוים אפילו לספירה. ביחד היו 21 יהודים בבית, ביניהם היו 2 בנות בגיל 17־15, יפות מאוד. בת ה־17 בלטה במיוחד ביופיה והיתה לבושה סודר לבן. שולץ פקד על כולם לצאת אל מאחורי האורווה. לא יכלתי לראות את הדבר והסתתרתי. אחרי היריות הראשונות יצאתי וראיתי את השוטר רפציביץ שפשט את הסודר הלבן מבת ה־17 שכבר היתה מתה. כל ה־21 שכבו בשלג הלבן ודמם ניגר. נערה אחת, כבת 12 ברחה ורצה והשוטרים רדפו אחריה תפשוה והביאוה והרגו גם אותה. אחרי קבורתם, נשברתי ברוחי ולא החזקתי מעמד, וכשבאתי הביתה שכבתי על המטה ובכיתי, קראוני לארוחה ולא יכלתי לקום, לממונים אמרתי שבפעם ראשונה אני רואה איך הורגים בני אדם.

השחיטה בלוקי

בעיירה לוקי היתה משפחה יהודית אחת בת 7 נפשות, ביניהם ישיש אחד שלא יכול ללכת עוד והובילוהו בעגלת־חורף. במדרון הגבעה פקד עליהם שולץ לשכב בשלג. וכבד אותי בהוראתו שאהרוג אותם. סרבתי, הוא העמיד את כלם בצד ובמו ידיו ירה בכולם, והרגם.

השחיטה בדומטישצינה

בעיירה דומטישצינה היו 42 יהודים, הוציאום מן הבתים, זקנים, נשים וילדים. את הזקנים הובילו בעגלות־חורף. הביאום לתוך גן בחווה ללא כל הכנות לאקציה הזאת, פקדו עליהם לשכב בשלג ושכבו, וכך ירו בהם. היו ביניהם ארבע בנות יפות־תואר, אותן הניח שולץ הצדה והרגן במו ידיו. היה שם ספר יהודי זקן מוארשה, שקם פצוע ולא יכול עוד לסבול, ובקש משולץ עוד כדור. שולץ עשה לו את החסד בעבור התספורת שהיה עושה לו.

תמיד חשבתי כיצד להציל יהודים ואנשים בכלל. אחרת חשבו הצעירים היהודים מהגיטו. מחשבתם היתה נתונה לנקמה, לנקום את הדם הנשפך של יהודי מיר, דם נשים וילדים והורים וזקנים. לעיניהם היו תמיד הבורות המלאים גופות יקיריהם קברות־האחים, והם בקשו לעשות נקמה ע"י התעללות השוטרים בגוף ובנפש היהודים שנתפסו ועל הגיטו בכלל. נדמה היה שאין עוד מקום בעולם, שיהודים יחיו חפשים כבן אדם. ובעולם זה אין עוד להתקיים אפילו ירצו לחיות. והנקמה היא התגובה הנכונה והרצויה לעולם זה. הם הכינו כלי־נקמה בסתר, בסוד ובמחתרת, ומעטים ידעו זאת. מי שהתיאש מן הקיום התאבד, על המתאבדים לא רצו לדבר שלא לעורר תבוסה.

יצחק בן פייבא יורשן הנפח היה בחור בריא בנפשו ובגופו, עבד בנפחיה בשביל הגרמנים, והכין כידונים ומטילים מחודדים בסתר, בשביל הגיטו. פעם נכנס לנפחיה צעיר רוסי, ומסר לו עבודה לעשותה תיכף־ומיד. יצחק סירב והצעיר אמר לו „אתה חושב שאינני יודע על מעשיך בהכנת כלי־משחית עבור הגיטו?" יצחק הרביץ בו מכות נאמנות וזרקו מן הנפחיה. הדבר עורר שערוריה, והיודנראט פייס את הצעיר הרוסי בכסף רב.

ברצ'קה רזניק דרש ממני נשק בכל תוקף. קשה היה לתתו וגם לא היה נשק מיותר אצלי, אבל היה עלי לחץ חזק. ונעתרתי להם, בראותי בקשתם כמטרת חיים, והרבה מטרות בחייהם לא היו עוד. בחדרו של מייסטר היין היה ארון סגור מלא נשק, רובים אקדוחים ורמונים. כל פעם לקחתי אחד מן הכלים ושמתיו בין השיחים בגן, ובערב הייתי מוסרן לישראל רזניק בשער הגיטו, כך העברתי לו 12 רובים. איצקוביץ היה בא למשטרה כל יום אחרי העבודה. היה יוצא ותיקו מלא כדורים ומכוסה מעט אוכל למעלה. איצקוביץ זה היה בחור אמיץ ופקח, זריז וזהיר. לפעמים הייתי מכניס רובה בזבל שבאורוה ומעבירו בערב לגיטו. הוצאתי אקדוחים ומסרתי לגיטו. לפעמים נכנסתי לגיטו לבד, בשני אקדוחים ויצאתי באחד. ובמו ידי העברתי גם שני רובים אוטומטיים.

בגיטו דברו על המפקד החדש שהוא אדם טוב ואינו מציק, שהוא מקיף עם שוטר את הגיטו פעם אחת ונוסע לו. היתה אפשרות לצאת מן הגיטו לקנות אוכל למכור חפצים. בכדי להסתיר את הדברים

הפיצו שמועה שסטרתי פעם ללייזר ברסלין בעיני כלם. וגם אהרן קוך שבר פעם בקבוק ושפך חלב על בגדיו, ובגיטו סיפר שאני עשיתי לו זאת. כשלעצמי איני זוכר רעות, אולם חברי מזכירים לי זאת. מטעמים אלה החליטו לתת למפקד החדש גם שוחד, וברצקה מסר לי שעון שלא אראה כיוצא־דופן משאר המפקדים.

הפעילים בגיטו לא ידעו להשתמש בנשק, והם פנו לבחורים יוצאי הצבא הפולני וקבלו עליהם להדריכם. המדריכים הוכנסו לסודות ולעניינים. גם המקום היה צר והצטופפו בו עשרות בחדר אחד עד שהדבר יצא מגדר סוד, מאוזן לאוזן ומפה לפה התגלה הדבר.

ברצהקה גר עם משפחתו בחדר והיו שם עוד דיירים, פעם אחת שם את אקדחו מתחת לארון, ולמחרת הזיזו את הארון במקרה ונתגלה האקדוח. ש. חרחס החביא רובה בחדרו ובשעת אימונים מצ־אוהו. החברה התפלגו והתוכחו בגיטו, והיו שאמרו שהבחורים מביאים שואה ויהרגו את כלם בגללם. „תנו לנו לחיות בשקט״! אכן היה שקט בגיטו, סחרו, מכרו וקנו. אמנם לא כמו בימים כתיקונם, אבל הרבה יותר־טוב בהשואה ליתר הגיטאות. האנשים לא ידעו שיד מכוונת את הכל לטובה. היו גם שאמרו שכל היכול לנקום יעשה זאת ותבורכנה ידיו.

היודנראט התנהג בסדר בדרך־כלל. מצד אחד רצה שיהיה שקט בקהל שהוא מייצג, ומצד שני הרגישו בהתעללות והרגישו שאין להם כל ערך בעיני הצור־רים. בלבם היו אנשי היודנראט עם הצעירים. פעם קראו למשטרה את ראש היודנראט ר׳ אליהו ברוך שולמן, ודרשו שימציא להם זהב. בבואו ראוהו הז׳נ־דרמים, הכוהו, פצעוהו עד זוב־דם וזרקוהו מן הבית. שולמן מעולם לא הקפיד במלבושיו ביחוד בעת צרה ליהודים, הוא היה יהודי תלמיד חכם טוב־לב וישר־הליכות. בהגיעו לגיטו פצוע וזב דם אמר: „מילא מכותי לא חשובות, הלואי, שנהיה פטורים בכך״.

גם לייזר ברסלין, אחד המקשרים, היה חבר היודנ־ראט. תמיד יישר את היחסים ועמד בגלוי ביודנראט לצד הפעילים, וגם היה מקשר חי ביניהם. תמיד יעצתי ליהודי מיר, באמצעות המקשרים, להתכונן לצאת מן הגיטו. וגם כוונתי היתה שכל היהודים יצאו מהגיטו מפני שהאדמה בוערת מתחת לרגלי־הם מלבד האקציות שהייתי עד אומלל להם. הגיעו

אלי שמועות בהיותי במשטרה על הנעשה בסביבה והרי סופם של יהודי מיר לא יהיה אחר. יהודי מיר הססו בדעתם, על מי ישאירו את משפחותיהם, הורים נשים וילדים? לא עלה בדעתם שכולם יחד יברחו. הם חשבו רק להתנקם ולהרוג בגרמנים ככל שאפשר ולא להשחט ככבשים. שמחה, בחור מטורץ הודיע שעליהם לצאת מהר מן הגיטו, וכי סופם קרוב וגורלם כשאר הקהילות מסביב. והנה הגיע יהודי מניסביז ובנו, קרועים ובלויים, ואמרו שטוב להשמד במקום מאשר לחטט ולחפש פרטיזנים ביער. וגם הפרטיזנים אינם טובים מן הגרמנים. הם אינם מקבלים יהודים ושודדים אותם. מנדל ליס היה כבר ביער וחזר והודיע שהפרטיזנים גם מתנכלים ליהודים כמו הגרמנים. והנה הגיע פתק מיואל מזורביץ שהיה בגיטו סווירזנא ונפגש עם אנשי התנועה חלוצית ו„השומר הצעיר״ שהלכו מנסביז לביאליסטוק, והיו גם בגיטו וארשה. והם ספרו שמחסלים את כל הגיטאות, ולא יעזבו גם את גיטו מיר, ועליהם למהר ולברוח.

היום אשר יגורתי בא. פעם בהיותי במשטרה, שמעתי שיחה טלפונית בין מייסטר היין ובין אייכנר, מפקד המחוז של ס.ס. בברנוביץ, שהודיע על האקציה הצריכה להתקיים ב־42/13/8. לאחר שיחת הטל. קרא לי מייסטר היין ואמר: „כפי ששמעת תהיה ה„יודן־אקציון״ ב־13/8, דע לך שזה סוד־כמוס ואין איש יודע זאת מלבדך״.

ב־6 באוגוסט באתי לגיטו, קראתי את ב. רזניק לבית־שמוש, ספרתי לו על הענין וכי כבר נקבע מקום קבר־האחים ביער יבלונובשצינה. אמר לי ב. רזניק מתהלכות שמועות בגיטו שאתה פרובוקטור ורוצה לעלות לגדולה ואתה מתכנן בריחה לשם שחי־טה״. איך נעזוב פתאום ואולי הנשק מקולקל ואינו ראוי לשימוש? עניתי לו: „לו הייתי יכול להוציא את לבי להראות לך את כאבי, הייתי עושה זאת, אך בזאת לא תנצלו״.

הזמן דחק ולא יכולתי להשאר בגיטו יותר, אמרתי לו שאקבע להם קשר עם בחורה רוסיה, העובדת במשטרה, שליחת הפרטיזנים, יעצתי לו ללכת בדרך מירנקה, פרילוק וקריניצני. ואני אוציא את כל המש־טרה בכוון הפוך, כדי להתקיף, כביכול את הפרטי־זנים בסביבה וארוקן את העיירה מכוחות חמושים ובאותו זמן אתם תצאו ליער.

לייזר ברסלין מספר:

יושב־ראש היודנראט ר׳ אליהו ברוך שולמן ואני, הלכנו אל מייסטר היין והבאנו לו שעוני־זהב ותכ־שיטים ובקשנו ממנו שימנע את האקציה בגלל השמועות על אקציות על היהודים בסביבה. היין אמר בגלוי שזה לא יתכן ויצא לחדר שני. בשובו רצינו למסור לו את המתנה ולא רצה לקבלה. אז בקש ממני אליהו ברוך שיצאו לפחות למוות הומני־טארי. בדרכנו חזרה לגיטו הצעתי לאליהו ברוך לצאת ליער הוא סרב ואמר שאיננו יכול לעשות זאת.

על רבים השפיע הדבר ודם נשארו.

אלו שהחליטו לצאת התכוננו במרץ. בפגישת ברמן ראש היודנראט, עם הקבוצות המתכוננות, אמר: יש לכם נשק — תצאו; אנחנו לא נוכל.

אוסוולד מוסיף:

ביום 9/8 ב־9 בערב יצאו מן הגיטו כל מי שהיה אומץ בלבו. וכל אשר נרתעו מן העתיד לבוא.

אני לא חשבתי שהם יהיו קבוצות לוחמות, כל מחשבתי היתה להציל ולכך כוונתי את פעולתי.

ה„יודנראט" בגיטו מיר, 1941
אפרים סינדר, רוסל, שלום קיטלר, פסיה זבלוצקי, מרדכי ברמן, ויזבה, אליהו ברוך; שולמן (יושב־ראש), לייזר ברסלין, משה רבינוביץ, מינץ.

אליהו ברוך אסף את האנשים שבגיטו, הכריז על צום ותענית ואמר אלקים ירחם. הטחתי כנגדו: למה אתה משקר? את האמת תגיד, ידעו אנשים על האמת המרה! ענה ר׳ אליהו ברוך ואמר: אמת ויציב, השחיטה מוכנה והיה תהיה.

ברצקה רזניק מספר:

הודענו לקבוצות המאורגנות שיתכוננו לצאת ביום ראשון. התחילו להכין מגפיים, ילקוטי־צדה וכו׳. היו שהפריעו בטענם שהיוצאים ממיטים שואה על יהודי הגיטו. לא האמינו, שאמנם תהיה אקציה. ביום ו׳ היתה התרוצצות בתוך הגיטו, וכל אחד עשה לעצמו את חשבון הנפש, נשים וילדים בכו בפני ראש־המשפחה: על מי תשאירנו?

למחרת חזרו מהיער מן האקציה המדומה נגד פרטיזנים, ראש העיר בילנוביץ התייצב בפני מייסטר היין והודיע שמן הגיטו ברחו 300 יהודים. „אין דבר" אמר היין — „בנובורודק ברחו יותר". מיד פקד על השוטרים להקיף את הגיטו מכל צד וכך נעשה. עד כה היה הגיטו חפשי, ורק משמרת הסתובבה בו לעתים. אותה שעה נכנס סטניסלבסקי, — יהודי מלודז שהתחתן במיר — למשטרה והתייחד עם מייסטר היין כשעתיים. הדבר היה חשוד בעיני מפני שתמיד היה היין מתיעץ אתי בכל דבר, והפעם כאלו אינני קיים בשבילו, הייתי מדוכא ומיואש. היין קרא לי ואמר: — אוסוואלד, הנך בסכנה רבה, הנך חשוד שבגדת, וספרת ליהודים על־דבר האקציה שהיא בגדר סוד, והרבה יהודים ברחו.

ביאושי הודיתי בזאת ושאל, — למה עשית זאת? הרי כמה האמנתי לך, אמרתי לו: במה אשמתי? הלא הם היו אנשים טובים. — „אכן אני מבין וגם אני לא יריתי אף פעם באנשים ולא אירה גם להבא. אבל מי שהוא צריך לעשות זאת".

רצה לדעת מה ידוע לי על הענין בכלל ואמרתי שאני יודע עוד שבלינוביץ לקח מן היודנרט 20.000 מרק. חפשו ומצאו את הכסף בבית בילונוביץ ולמחרת אסרוהו ושלחוהו לברנוביץ ואחר זמן נורה.

— גם נשק העברת לגיטו האם נכון?

— כן אמרתי.

— משוגע וטיפש, למה הודית? הלוא הייתי מאמין לך, לו היית מכחיש את הדבר; ואיך עשית זאת ואיפה לקחת את הנשק?

— מן הארון בחדרך, וישר לגיטו הבאתיו. בעצמך פגשתני לפעמים עם הנשק שהייתי מעביר.

— ומי עזר לך?

— אף אחד לא עזר לי עשיתי זאת בעצמי.

— מה אעשה לך, אני כה האמנתי בך, וכעת אני מוכרח למסור אותך לשלטון בתור בוגד!

נכנס סרפימוביץ והיין ספר לו על הדבר וגם הוא התפלא שעשיתי זאת.

„הלא הם אנשים", עניתי. „נער טפש" אמר.

הבטחתי להם שלא אברח. והם הכניסוני למרתף ואף אמר לשוטר שיביא לי מעיל מפני הקור במרתף.

— תשב בשקט — אמר היין — מחר נראה מה לעשות אתך.

חשבתי לאבד עצמי לדעת, שזה המוצא הטוב בשבילי, שהרי המוות יבוא לבטח. ישנתי היטב, ובקומי החלטתי לחיות ואולי אראה את אחי הנמצא בארץ? המשכתי לעבוד כמתורגמן כשלש שעות, אכלנו בצהרים יחד, אני ומייסטר היין, והוא דבר:

— זה 30 שנה אני משרת במשטרה ואף פעם לא קרה לי כדבר הזה. בודאי עשית זאת מתוך נקמה על השמידנו גם פולנים. ובתור פולני לאומני נקמת כאשר יכולת.

— טוב — אמרתי — אספר לך למה עשיתי זאת. ואחר כך תירה בי כמו שיריתם במיטקה, מפקד הפרטיזנים, בחור טוב ונהדר, מתחת לחלון זה. חשבתי שאם נגזר עלי למות אמות לפחות לא כפולני אלא כיהודי, והסחתי לפניו את לבי:

— יהודי אני מגרמניה, לא עשינו לגרמנים כל רע, לא אני ולא אבי. מייסטר היין היה נדהם, ואמר: „כן, זו היא טרגדיה". רשמתי פרטי־כל, שעשיתי מה שעשיתי כיהודי. הוא יצא וקרא לשוטר וקרא את הפרטי־כל בפניו.

— אתה כל כך פקח ובר־מזל, אמר, פעמיים נצלת וברחת אולי תצליח גם הפעם — הודיתי לו ולחצתי את ידו. הוא פקד על השוטר לשמור עלי, לארוחת־ערב נקראתי גם אני, לסעודה, כתבתי מכתב לאחי ורציתי למסרו לבחורה שעבדה במשטרה שתעבירו אי־פעם ואי־שם לאחי. יצאתי החוצה מפני שהשוטרים לא שמרו עלי בחשבם שאני עוד „משלהם", ולא יכלו כל כך מהר להסתגל לרעיון שמפקדם הייתי, ופתאום אינם צריכים להשמע לי. קראתי לאדולף, גוי שעבד באורוה, ובראותי שאין שמירה עלי ברחתי אל השדה, בדרך רדין. בדרך ראיתי אכרים אחרים בשדות ושאלתים לדרך. פתאום שמעתי יריות מכל הצדדים; בשדה היו אלומות קטנות וצנחתי מתחת לאלומה והיורים רודפים אחרי, עד היום נדמה לי, שראוני מתחבא והם פסחו עלי והמשיכו לירות. הרגשתי, שאלומת מחבואי קטנה ואני גלוי לעין־כל, ובכל זאת לא ראוני.

היום החשיך, ושמעתי השוטרים מתלחשים והחליטו לחזור. מייסטר היין הגיע במכונית, כבר היה חושך, והם חזרו מבלי למצוא אותי.

נשארתי לעצמי, ולא ידעתי מה לעשות. לפרטיזנים לא יכלתי ללכת, לא ידעתי את הדרך והם גם הכירו אותי כגרמני ויהרגוני, חפשתי דרך לחיים, לאן, ואיפה? נזכרתי שבנות בליצקי מנהל ביה"ס הפולני במיר אמרו לי תמיד שאם אהיה בצרה אוכל לפנות אליהן. הלכתי חזרה ובשקט הודעתי לאדולף, האורוון במשטרה שהיה ידידי, כי יודיע עלי לבנות בליצקי, התחבאתי באורווה, מתחת לגג. נכנס פדרקוביץ, מורה בית הספר וסגר את דלת האורוה. נרדמתי וישנתי, ובבוקר השכם, שמעתי קול שיר: השוטרים חזרו מן היודן־אקציה והיו שכורים. אז ידעתי שהקיץ הקץ על יהודי הגיטו; אחת מבנות בליצקי באה והביאה לי אוכל וסגרה אותי שוב, הבנות ידעו שאין יכולת להחזיק אותי הרבה זמן באורווה, וסוף־סוף יוודע הסוד. ב־15 לחודש העבירוני עם מכתב לאחוזה, שם לא קבלוני, חזרתי עייף ורעב. בדרך התפללתי,

שרתי ובכיתי. ליד הכפר שימקובה ישבתי על גזע עץ כרות לנוח, ונרדמתי, חלמתי שבאתי אל המנזר ליד ביתו של בליצקי. והנזירות קבלוני, עבר אכר בעגלה ובקשתיו להחזירני למיר, אולי אמצא שם את משפחת בליצקי. בבוקר באתי למיר ונכנסתי אל הנזירות, אבל האחיות לא היו בבית, במיר לא היתה עוד כנסיה קטולית והאחיות הלכו להתפלל לכפר איסקולד, נכנסתי לאורווה ושכבתי לנוח על הקש.

לפנות ערב נכנסתי לבית־הנזירות, זאיש לא היה, חכיתי והנה אחת האחיות נכנסת, פניתי אליה, ובקשתי לארחני כמה ימים ושלא יספרו לבנות בליצקי שמא יגלו את הדבר. האחיות נתנו לי לאכול, להתרחץ ומטה לישון, ולא מספר ימים נשארתי אצלן אלא 16 חודש. הנזירות השאירו תמיד בחדרי על מטתי את הברית־החדשה וספרי־דת וקראתי בהם, בהיותי אצלם קבלתי עלי את הדת הנוצרית.

לפעמים קרה, שסרפימוביץ נכנס אל נזירות ואני מהרתי להתחבא בארון המיועד לכך. היו הרבה מקרים שהאחיות סכנו חייהן למעני. לאחר זמן העבירו את הנזירות למקום אחר, התחפשתי כנזירה ועברתי אתן בעיירה לאור היום אל מקום מגוריהן החדש, אצל סודניק, בעל האחוזה ברחוב זוכביצר, בדרך לאיוצביץ. כעבור זמן קצר קבלו ידיעה, שהגרמנים מחפשים בכל הבתים, האחיות הלבישוני בגדי־נזירה והביאוני ליער־מיראנקה, שם לקחו את הבגדים ונשארתי לבדי. הלכתי לעיירה דריבנה, ופגשתי שבויים רוסיים שהיו במיר, שם התחלתי לחפש פליטים מאנשי מיר. בחפושי הגעתי לעיירה רובזוביץ. ספרו לי ש„גדוד הפרטיזנים של זורינה" עומד שם. מצאתי את אנשי הגדוד והם שאלוני: מי אני ולקחוני אתם למפקדה. במפקדה חפשו אצלי ומצאו תנ"ך וברית־החדשה. את החיפוש אצלי ערך יהודי מוילנא, נחום שמו, הם לא ידעו מה לעשות אתי ועזבוני לנפשי.

נכנסתי לאחד הבתים ברבזביץ עמדתי מסתכל בחלון, וחושב: מאין יבוא עזרי? אולי יקרה נס ואפגש מאנשי מיר ואוכל להצטרף אליהם ולא אהיה לבד. פתאום ראיתי בחור גבוה רץ אלי ושואל: אוסבלד! היה זה אפרים סינדר. מיד אמר לי שמחר יבוא לקחת אותי אל ה„פרטיזנקה" שהוא משרת בה, ובלי רשות אינו יכול לעשות זאת. למחרת בא לחפשני ולא יכול למצוא. בחפושיו אחרי נודע לאפרים שהלכתי לכנסיה להתפלל כי יום־ראשון היה היום, והרובה הפוך בידו כמנהג בכנסיה. פגשני ולקחני אל פלוגת פרטי־זנקה, משם נלקחתי לחקירה לנ.ק.ו.ד. (המשטרה החשאית הרוסית) אמרו עלי שהייתי מרגל בברנוביץ, זמן רב חקרוני, נכנס שלום קוטלר שהיה שם בתור פרטיזן וחתם על אחריותו שאינני מרגל, היתה דרושה עוד חתימה, ואפרים סינדר חתם, ושניהם התחייבו בראשיהם אם לא אמת העידו בי. הוציאוני מנ.ק.ו.ד. ונעשיתי פרטיזני, קבלתי נשק, ונרשמתי לגדוד המלחמתי של המפקד פונומורנקו. ברצ'קה רזניק פנה אלי אחרי השחרור. במשטרה במיר, היו דרושים אנשים במשטרה להכניס סדר ולמצוא משתפי פעולה נאציים, והטילו את התפקיד על בני העיירות שהיו בגיטו ובפרטיזנים בסביבה. לאנשי מיר נודע שאני נמצא באיבניץ. והם הודיעו תיכף למשטרה במיר שהם מכירים אדם, שהיה מפקד מדומה אצל הנאצים, זהיה אצל הפרטיזנים והוא מכיר את כל משתפי־הפעולה במיר, מפני שהיה מעורב עם הגרמנים. הייתי בשורה עם כל החיילים של הצבא האדום שעמדו להשלח לחזית, והנה הגיעו השליחים ב. רזניק וא. סינדר ומכתב בידיהם כי מתבקש החייל אוסבלד רויפאייזן לעבודה למשטרה. במפקדה קבלתי תעודת פרטיזנים ונשק והתחלתי לעבוד במיר. מסרתי כל הידוע לי על התושבים במיר, אך לא היה לי רצון לעבוד במשטרה ורציתי לעזוב את העיר, שם היה גם רוסי, שראה בי מתחרה ורצה להפטר ממני, הבחנתי בדבר ופניתי אליו ואמרתי: אני יודע היטב גרמנית ואהיה דרוש לשלטון במערב. תן לי תעודה ורשות לנסוע מערבה. קבלתי את השחרור ובאתי לברנוביץ. פגשתי אחד, זובוב שמו, ובקשתי לצרפני בנסיעתו הלאה למערב, הוא שאל ללאומיותי ולדתי. ועניתי לו: הנני קטולי אזי שאל למה איני עונה על אודות הלאומיות? „יהודי אני" — עניתי. ולא רצה לקחתני מבלי לדעת מה לעשות נסעתי ברכבת אזרחית לווילנא ונכנסתי ישר לכנסיה, ולא רצו לקחתני ואף לא רצו לדעת שהתנצרתי, נשארתי בניבו־ויליייקה ע"י הכנסיה.

ב־1945 חזרתי למיר, שם לא שהיתי זמן רב, ונסעתי לפולין כאזרח פולני ונכנסתי למנזר בקרקוב.

דב רזניק

הצלה ומרי של יהודי מיר

א. אוסוולד רופאייזן

לאחר השחיטה י״ט חשון תש״ב יצאו הנשארים בחיים מחוריהם; הגרמנים הבטיחו להם את החיים. הם אמרו, שהוציאו להורג רק את היהודים שהרעילו את הלחם והתנקשו בחייהם. אלה שנשארו בחיים, היו חייבים להופיע בכל יום בפני המשטרה. הגרמנים הציעו לבחור ב„יודנראט״ חדש ושיתרכזו במקום אחד, שם עמדו לרשותם כמה בתים רעועים. הגרמנים הקיפו את הגיטו ב„שול-הויף״ בגדרי תיל. בכל בית התגוררו ארבע־חמש משפחות. חברי ה„יודנראט״ החדש היו: מרדכי ברמן, אליהו ברוך שולמן, לייבל מנקר (חברי ה„יודנראט״ הקודם); הירש רקוביץ, גודל טריביצקי, מוליה רבינוביץ, לייזר ברסלין, חיים דורובר, סלי צ׳רני, בוסל (מברנוביץ), מינץ, שפסל גבוה, פניה צינקין, נפתלי רייזין. ה„יודנראט״ עמד בקשרים עם ראש העיר ונתן לו שוחד שלא ידקדק בשמירה על הגיטו. ליהודים אסור היה לקנות אצל האכרים, להחזיק מלאי; והנשארים בחיים היו מוכנים יום־יום לשחיטה חדשה. הפניקה היתה מרובה כל פעם שפשטו שמועות על שחיטה, ברחו האנשים אל אשר נשאם הרוח. ה„יודנראט״ היה חייב לספק יום־יום פועלים לעבודות שונות, להרוס בתים, לפינוי חורבות וכו׳. הח״ח ברצקה וישראל רזניק עבדו במשטרה בתיקון חשמל.

פעם כאשר יצא ברצקה (דב) לרחוב, פגש בבחור שהכירו כחבר שהיה עמו בקיבוץ בוילנה. הוא הציג עצמו כעובד בתור מתורגמן אצל הגרמנים, ובקש שיעמדו אתו בקשר, והבטיח להופיע בערב בגיטו, לפגישה. כך התחילו הקשרים עם שמואל רופאייזן, המכונה אוסוולד, דמות ידועה במחוז מיר. מי הוא שמואל רופאייזן, המכונה אוסוולד, אשר היה לנושא ספרותי אצל כותבי מחזות, חוקרים, פסיכולוגיים ואישי ציבור? הוא היה חבר של „עקיבא״, בפרוץ המלחמה היה בוילנה, לשם הגיע עם זרם הפליטים. מוצאו מז׳יוויץ (גליציה). כשהגרמנים התחילו להתקיף את וילנה ורבים ברחו לעבר ברית המועצות, שמואל רופאייזן שהיה בוילנה באותם הימים של התקפת הגרמנים יצא את העיר ועבר לעיירה טורץ, השוכנת ליד מיר. משם נסע למיר, וחיפש דרך לקיים קשר עם חוגים יהודים, בהוודע על הרדיפות הבאות על האוכלוסיה בעיירה.

פעולתו הראשונה בהצלת יהודים היתה, בהודיעו על השחיטה הצפויה לקבוצות יהודים שהתגוררו בכפרים. בראשונה לא היה אמון רב להודעותיו, אולם, בכל־זאת דאג לייזר ברסלין להעביר ליהודי הכפרים את הודעתו של אוסוולד, באחד הלילות שם דרכו לשלימוקובה והזהיר שם מפני הבאות וכן שלח ה„יודן־ראט״ מכתבים לכל מקום בו התרכזו יהודים והודיע להם על האסון המתקרב. השחיטות התקיימו במועדן, היתה האות לנכונות הידיעות שהביא אוסוולד.

בתוקף תפקידו היה אוסוולד מחוייב להופיע יחד עם הרוצחים ולהשתתף באקציה. ידוע לנו, שהיה עושה את הכל למנוע ידו שלא תהיה ברצח. אך לכך היו דרושים להטוטים רבים, והוא עמד במבחן. הגרמנים לא ידעו ולא הכירו, שבפניהם עומד יהודי, הממלא שליחות יהודית טרגית. לנו קשה להעלות את אשר התרחש בלבו של צעיר יהודי זה בשעת כל אסון ואסון שהיה צריך בעצמו להשתתף בו.

לאחר השחיטה שהיתה ביהודי הכפרים, הופיע אוסוולד והודיע, שלא יצא איש מן הגיטו לקנות אצל האכרים, מפני שהמשטרה תשוטט ברחובות וכל היוצא — יירה. שניים שיצאו — לונגן ועזריאל קפלן, והיו אצל אכר, הוצאו להורג. בכך הודקו הקשרים עם המתורגמן וגבר בו האימון. עם הפשרת השלגים באו אל שלמה חרחס זברצ׳קה רזניק ארבעה בחורים: וולוול רבינוביץ, ברוך פיקוס, בן־ציון פיסצנר ואלתר בולוצקי, והציעו לצאת אל היערות הסמוכים. הם קשרו קשר עם קצין רוסי שהיה מוכן

לספחם אל הפרטיזנים שבסביבה. ההצעה לא נתקבלה. האמינו בקשרים עם אוסוולד ושצריך לחכות להזדמנות נאותה יותר. מארבעת הבחורים שיצאו נפלו שלשה, בידי האכר שפיתה אותם לכך, הוא רצץ את ראשיהם בגרזן בהיותם בגורן; הרביעי נפצע קשה וברח. הדבר נמסר לאוסוולד והוא פקד, כי על הנשאר בחיים לחזור לגיטו, כי אם לא יחזור יוצאו שלשים איש מן הגיטו להורג. וולול רבינוביץ חזר והמשטרה הוציאה אותו להורג.

אוסוולד פנה אל הקצין מייסטר ובקש שהרוצחים יבואו על דינם. שני הרוצחים הובאו למשפט ונידונו למוות. אחד נרצח והשני ברח. כל פעם שגזירה חדשה התרחשה לבא, היה אוסוולד מודיע על הפורענות. באחד הימים הופיע והודיע, כי בקרוב יהיה חיפוש של מזונות ויש להחביאם. מובן שהיהודים מלאו אחר כל הוראותיו ופקודותיו.

הגויים בסביבה ידעו, שמאחוריהם עורף־נאצי אויב ליהודים, והיו מתעללים באוכלוסיה היהודית, היו לוקחים בגדים ומזונות, כביכול — בהקפה ולא היו משלמים פרוטה. לנו נודע, שבכל הערים והעיירות נוצרו כבר גיטאות, ותמיהה היתה בעינינו שבעיירתנו לא הוקם עוד גיטו. שמועות התהלכו שעוד מעט וגם בעירנו ירוכזו כל הנשארים בחיים במקום אחד ויוטלו עליהם גזירות חדשות ונגישות. הגיטו, אמנם הוקם בנובמבר 1941 ב„שולהויף", והקיף שני רחובות; 850 יהודים רוכזו בו. פחד היה תוקף כל יהודי בהוודע לו, שעומדים להעבירו לגיטו אחר, פירוש הדבר היה רק אחד: מוות. הז׳נדרמיריה האזרחית קבעה את מקומו של הגיטו ב„זאמעק" (המבצר) של הנסיך מירסק ולמעשה בחורבותיו. מראה המבצר היה כבית־סוהר, שמונה קומות אפורות, ובו המון חדרים רעועים, שער־כניסה עצום בפתחו, וכולו אומר: הד־עבר ואימת־הווה. הגרמנים הקיפוהו גדרי־תיל. אחר השתדלות מרובה ניתנה רשות לבנות בית־שימוש. התשובה היתה תמיד צינית ואכזרית: אל תאכלו ואל תעשו את צרכיכם... 5—6 משפחות הצטופפו בכל חדר.

השוחד לראש־העיר עזר להכניס לגיטו מזונות ומצרכים, הצעירים גרו בקומה העליונה ביותר, שמדרגות מפותלות היו מובילות למרומי הגג. הצפיפות היתה מרובה, התגלה הכשרון היהודי להסתדר, הם היו מקימים מקלט־דיור בכל פנה וחור, התחילה הדאגה לנקיון. ה„יודנ־ראט" חייב להקים שמירה יהודית, שלא יצאו היהודים אל העיר. זה היה אחד ההישגים הרציניים של ה„יודנ־ראט" שלא נקבעה שמירה של גרמנים או אכרים. השמירה היהודית אפשרה בתוך התנאים הגרועים להביא מזונות, חלב לילדים, לדאוג לסדורים תקינים קצת וסנטריים לגיטו וכו׳.

כדי להסיר כל חשד מעל אוסוולד, החליטו להעניק גם לו מתנה, והביאו לו שעון, רק לאחר שידולים רבים הואיל לקבל את המתנה.

כדי להסיח את הדעת מאוסוולד, שלא יוודע, שהוא עובד למען הגיטו, ניסו להפיץ שמועה כוזבת, שבאחד הימים שבר בקבוק חלב אצל אהרל קוך וכן שחת את שארית מזונותיו.

יהודי מטורץ, בן־ציון שמעונוביץ, התקשר עם אכר מן הכפר, שיקנה נשק עבור 30 בחורים יהודים ורמז שהוא מוכן לשלם עבור כל רובה סכום גדול. האכר הלך לז׳נדרמריה הגרמנית ומסר על כך. אולם אוסוולד היה המתרגם, והוא ידע מה צפוי לגיטו, והוא מסר ע״י שליח לגיטו שביום מסוים יעשו חיפוש בגיטו ויש להיות מוכנים לכך, שלא לתת להכנס לשום אדם באותו יום. בדיוק כפי שהודיע אוסוולד נעשה חיפוש בגיטו, נגשו למטתו של בן־ציון שמעונוביץ, הוציאוהו מן החדר וכעבור יומיים הוצא להורג. אמנם סרפימוביץ, הקומנדנט המחוזי, שהעביר את הבקורת בגיטו לא מצא נשק, ולא יכול היה לבצע את זממו, להוציא את כל הגיטו להורג, אולם הוא זמם להרוג את שלושים הבחורים שהיו שותפים ל„פשע". אוסוולד ידע על המזימה הזאת ומסר, כי השלושים צריכים להיות מוכנים לבריחה, אם הדברים יגיעו לידי כך, וכי הוא יודיע בדיוק על המועד, אם סרפימוביץ יעמוד על מזימתו. קרה המקרה שסרפימוביץ נפצע מאקדוחו הוא ונלקח לבית־החולים, ואוסוולד מונה במקומו להיות מפקדו המחוזי. הוא הופיע בגיטו ומסר על כך למעונינים והודיע שמכיוון שהוא נתמנה לתפקיד זה, יוכלו שלושים הבחורים להשאר בגיטו, ושלא יעזבו את המקום.

אוסוולד קבע פגישה עם שלמה חרחס, ישראל רזניק וברצקה רזניק, כדי לברר בירור יסודי את המצב ולדון על אמצעי ההתגוננות. הפגישה נקבעה

באחד הצריחים שב„זאמעק". החברים תבעו מאוסוולד נשק, והוא אמר, שבאפשרותו לתת רובים. את האקדח הראשון הוא הוציא בזמן הישיבה ומסרו לשלשת החברים. לאחר הפגישה התחילו לארגן את כח־ההגנה ולהכין את אשר ניתן להכין לקראת הבאות. הארגון התחיל ביחידים, שהיה אליהם אמון מלא. היו שהתנגדו לקחת בחורות. באחד הימים נגש ישראל רזניק אל פניה שמושקוביץ ואמר לה, שלדעתו אין לקחת בחורות, מפני שהתכנית היתה שיצאו שלושים בחורים צעירים ליער וינקמו את נקמת הטבח מן הגרמנים ומכל אשר סייעו במעשי־הרצח. ואם יצורפו בחורות, לא יוכלו להלחם והמערכה תהיה אבודה. פניה שמושקוביץ ענתה, שהיא ופסיה שקלר לא ילכו לטבח, הן יצאו ליער ויתרמו את תרומתן למאבק. יתכן, הוסיפה, שהשקפת החברים נכונה, אך לא יוותרו על הצטרפותן ליוצאים ליערות. אף אחד לא ידע שקיימת אפשרות חיים או קיום ביער, היה רצון לוהט להיות ערוכים ביער לקרב עם הגרמנים. אף אחד לא חשב על חייו הוא, כל אחד נשא לבו לנקמה. והיה מה לנקום...

אורגנו יחידות של חמישיות ונעשה נסיון לקשר קשרים עם חברים שעבדו בחוץ: עם לייבל איצקוביץ שעבד כסייס באורוות הגרמנים; הירשל פרניקוב, שפרה צ׳רנה שעבדה כמשרתת אצל סרפימוביץ ורשה רבינוביץ. ביום שאוסוולד היה מודיע, שיביא נשק לגיטו, הבטיחו שהשומר ליד שער הגיטו יהיה חבר מן הארגון, שהתכונן למאבק. הוכן מלאי של אבנים ומטילי־ברזל.

היתה אשליה שהגרמנים לא יעיזו לחסל את הגיטו ללא סיבה מצד היהודים. לפיכך רווחה הדעה המוט־עית, שכל יציאה ליער תיחשב כסיבה מכרעת, ואף שמרו על כל אדם שחשדו בו שהוא מתכונן לצאת את הגיטו. מסביב כבר הדהדו יריות. הגיעו שמועות, כי הליקבידציה של הגיטאות החלה. התפשטה שמועה כי הגיטו בניסביז חוסל. שלחו גוי אחד לדעת אם נכונה השמועה, והשליח הביא את בשורת הכליון של הגיטו בניסביז. בתוך ארגון־המחתרת החל ויכוח בדבר יציאה חשאית אל היער או ארגון התנגדות פעילה לרוצחים בתוך כתלי הגיטו. אמנם, ידעו שסיכויי ההתנגדות הם קלושים מאד. אבל מאידך לא היה כל קשר עם פרטיזנים. לאמיתו של דבר תנועת הפרטיזנים היתה בראשית צעדי ארגונה. דברו על ברירות ושקולים. אחדים צדדו בבריחה המונית, והיו שאמרו, שרק קבוצה קטנה צריכה לצאת, במטרה ברורה: לנקום, ורק לקבוצה קטנה כזאת ישנם סיכויים לנקום ברוצחים.

בתוך הגיטו נחלקו הדעות: חלקו, מתוך אפטיה ואדישות, שלל כל צעד ממשי ליציאה או להתנגדות, וחלקו חשב, שניתן למנוע את גזירת השחיטה אם לא יברחו ואם ישארו בגיטו. בינתים נפוצו שמועות, שקיימת יד מארגנת, המבריחה נשק לגיטו. האנשים שדעתם היתה שכל יציאה מהגיטו או הכנסת נשק לתוכו יביא לכליונו התחילו לשמור בשבע עינים על אלה שחשדו בהם, שידם בהכנסת נשק או בארגון ליציאה או להתנגדות. הפיצו שמועות, שהנשק שאוס־וולד מבריח לגיטו יש בו מן הפרובוקציה, ומטרתו אחת היא: חסולו של הגיטו, ובכך לעלות בדרגה. אכן, אף אחד לא ידע כיצד להשתמש בנשק. בפגישה עם אוסוולד נמסר לו על השמועות בגיטו, והוא השיב בתקיפות: את סגור לבי לא אוכל לפתוח לפניכם. בפגישה זו גילה אוסוולד כי השחיטה נועדה להיות ביום חמישי, בשלשה־עשר באוגוסט 1942, ללא כל דיחוי. גזירה היא ואין לבטלה. הוא הציע שהוא יצא יחד עם המשטרה לתור אחר פרטיזנים ועל חברי הארגון לנצל את היעדרם של השוטרים מן העיר ולצאת בעקבותיו. וכך נהגו חברי הארגון.

יו״ר ה„יודנ־ראט" ר׳ אליהו ברוך שולמן, קרא לאסיפה כדי להרגיע את הקהילה. ידוע ידע על האסון המתקרב ובא, גזרו תענית, תקעו בשופרות, אולם הוא ידע גם שאין דרך למניעת האסון. הנס המיוחל לא בא ודרכי ההצלה סגורות. לכשהעירו את תשומת־לבו כי אין להרגיע את הקהלה, יש לספר את האמת, על תאריך השחיטה הקבוע ואין לדחותה, הודה על האמת והוסיף שאין להפריע ולעכב את הרוצים לברוח. לרוע־המזל הופיע בגיטו פליט מניסביז, גולדברג שמו, אשר ניצל מן השריפה ותעה שבועיים בדרכים, הוא ובנו, עייף ורצוץ, רעב ושבור, והוא שספר שאין דרך הצלה ואין לאן לברוח. הידיעות שהביא הפליט, ומראהו האיום, בלוא וקרוע, הטיל אימה על תושבי הגיטו, והוסיף נופך למצב־רוח, וגדע את שארית התקווה. אולם מאידך התכוננו רבים לדרך ולא האמינו לדבריו.

ביום ראשון התחילה תכונה של יציאה בחלק מן הנוער, שלא השלים עם מר־הגורל ורצה במותו גם לנקום באויב.

נקבעו מקומות ליציאה, לכל קבוצה נקבע מדריך וניתן חלק מהנשק. קשה היתה הפרידה מאלה שנש־ארו; אף אחד לא ידע מה צפוי לו מחר, אולם הנשארים ידעו ברורות: הם נדונים למוות בטוח.

הבה ונספר על כמה תמונות שיעידו על המבצע. מספרים חברים: עמד לו מיכאל פופוק עם צרורו הדל, מוכן ליציאה, ולידו אשתו וילדו. הוא רוצה ללכת ושומע שאלה נוקבת: על מי אתה משאיר אותי ואת הילד? והנה הוא זרק את צרורו ונשאר אתם ולא עלה בדעתו, שיקח אתו גם אשתו וילדו; גם חיים יורשן עומד על צרורו, מסתכל על אשתו וילדו, רוצה להפרד ואינו יכול. אשתו אומרת לו בשקט: אם למות, נמות יחד! והוא זורק את צרורו ונשאר אתם: בוסל מברנוביץ מוסר את מגפיו לסלי צ׳רני ואומר: אני אלך אל אשתי (אשתו נהרגה בשחיטה הראשונה); חסיה רזניק ורחל רזניק מכינות לברצקה את הצרור ואומרות: אל יהיה דמנו הפקר! נשמעות יללות מכל פינה, בכי קורע לב פולח את האויר. הינדה ברון נפרדת מכולם ומברכת ברכה אחרונה את היוצאים לדרך; יהודים דתיים עומדים ומצפים לנס. הרב מאוסטרולנק משיח לפי תומו: זה דרכו של הנס, הוא לא מופיע...

בהלת היציאה מגיעה לשיאה: משתרכת לה עדה יהודית דרך שדות זרועים, בדרכים לא דרכים, זה עוקף את זה, כלם נדחפים ובהולים, כולם נפגשים פגישה ראשונה בבית־העלמין הטטארי (קידערשע מאגילקעס). עדת יהודים מעוצבנת ומרוגזת, יושבת על צרורותיה הדלים, ועיניה מופנות לעבר יקיריהם ושרק אתמול השאירום צפויים למוות בטוח. ערבוביה איומה שוררת בבית־העלמין. הדרכים לא ידועות לבורחים. לאחר נדודי לילה הוברר להם, שעברו רק חמישה קילומטר והגיעו לוולודזרובו. יום שלם ישבו כאבלים חפויי־ראש, צל הרובים הטיל אימה, השתיקה זעקה בקולי־קולות, שתיקה מאויימת. היו שתבעו לחזור. לאן ממשיכים? העדה צועדת קדימה, נשמעות תלונות: למה ולשם מה יצאו? העדה ממשיכה לסטרה־מירנקה.

אחר שני לילות עברו בהליכה 7 קילומטר בלבד.

כאן נפגשו עם פרטיזנים ראשונים: אשה ושני גברים, שניראו בעיני היוצאים כיצורים על־אנושיים. שלשת הפרטיזנים מוסרים הוראות ראשונות על השגת מזון, על תנאי־הליכה וכו׳. הבורחים ספרו לשלשת הפר־טיזנים את התכנית שנקבעה עם אוסוולד בצאתם לדרך, והתכנית היתה: אוסוולד יביא את המשטרה למארב, ולאחר השמדת המשטרה הוא יעבור לצד הפרטיזנים וישאר אתם. שלשת הפרטיזנים יצאו לקיים את הקשר עם חבריהם והביאו את הבשורה, שאוסוולד נאסר בגלל הלשנה יהודית. היתה סברה שמשה סטניסלבסקי מסר למפקד על שני דברים: א) שראש־העיר קבל כסף מן היהודים כדי להחזיק את הגיטו פתוח ב) שהפולני אוסוולד הבריח נשק לגיטו.

כשהופיע אוסוולד בפני המפקד ונשאל למה הוא, הפולני, הבריח נשק לגיטו? השיב אוסוולד ברורות: אינני פולני, אני יהודי. המפקד שאהב מאד את אוסוולד לא רצה להאמין לדבריו עד שאוסוולד הוכיח לו על כך. המפקד לא מהר להודיע על כך לממונים עליו, וכך נתן אפשרות לאוסוולד לברוח.

לפני היציאה מן הגיטו שרר בו מצב של יאוש גמור, והרי תאורים עדותם של לייזר ברסלין ועוד של חברים על מצב זה.

ב. פארטיזאנים ומרי

כמה ימים לפני הכליון הלך נציג הקהילה ויושב־ראש ה„יודנ־ראט" ר׳ אליהו ברוך שולמן אל המפקד. מטרת הביקור היתה אחרי ששמעו שמחסלים את הגיטאות ואצלנו היה מצב־רוח של ערב־שחיטה רצו לנסות בשוחד לדחות את הגזירה. המפקד הודיע להם במלים פשוטות: — דאס איסט אונפארמיידליך. (אין למנוע את הגזירה). ר׳ אליהו־ברוך פנה והתחנן לפניו: „מיר בעטן א הומאניטארן טויט". וראוי לציין שהוא נשאר שקט כאלו השלים עם הגזירה. ואף פנה אל לייזר ובקשו, שלא לספר בגיטו וכך יעברו שעות ויהיה „אחרי־הכל". ידע ר׳ אליהו־ברוך על הקבוצה שמתכוננת לצאת וכי קבוצה אחרת היא נגד היציאה, מתוך נמוק שהיא תביא רק אסון. בגיטו היה תוהו ובוהו, אנשים בעלי־משפחות חשבו שאין להם שום סכויים להתקיים ביער, אפילו יום אחד. התחילו מריבות בגיטו נגד הנשק שכבר היה ידוע שהוא

קיים. ר׳ אליהו־ברוך שידע היטב על הקבוצה המאור־גנת, קרא לאנשים המתמרדים ליציאה, אלו בעלי־המשפחות בעיקר, אבות לילדים קטנים, וספר להם את דברי המפקד. אז הם השלימו עם העובדה שישנה קבוצה מזויינת שתצא ליער, אבל, לא עלה על דעת איש באותו זמן שהקבוצה יוצאת לחיים. אחת היתה דעת הכל: כולם יהרגו — השאלה היא איזה מוות לברור להם —

מפי מקשר נודע לנו שהשחיטה התקיימה ביום 13.8.42.

ביום השני הוקף הגיטו והנשארים שעמדו ברגע האחרון מול פני־המוות רצו לנסות ולהציל את עצמם. אבל הדרך כבר היתה סגורה. מי שיצא נהרג ע״י המשמר. יהודים התחילו לחפש לעצמם חורים בתוך ה„זאמעק" ולהתחבא אף אחד לא הכין בונקר לעצמו. רק יחידים יכלו לצאת מן החורים בלילה, היתר נתפסו ונהרגו. ביום רביעי בבוקר הוציאו את כל היהודים מה„זאמעק" והובילו אותם ליאבלונובשצינה, הכניסום לבורות המוכנים מקודם והרגום בצרורות־צרורות של יריות.

אוסוולד היה בגיטו בפעם האחרונה ביום 6.8.42 ויעץ לנו לצאת במהירות. אבל, דחינו את היציאה ליום א׳.

מן הרגע שנודע לנו, שהשחיטה היא בלתי־נמנעת השתרר על כולנו מצב־רוח קודר שאין בעצם לתארו במלים, אלו שהיו בסוד הדברים וגם אלו שלא ידעו בדיוק את הפרטים, הכל ידעו גם ידעו שהסוף הגיע. הדבר רחף באויר ולא היה כדי נשימה. היאוש הקיף את הכל. בעצם, כולם יכלו לצאת, כי בליל היציאה לא היתה שמירה בכלל על הגיטו. אוסוולד הוביל אותו ערב בכוונה את כל המשטרה מחוץ לעיר, כביכול, לפעולה נגד פרטיזנים. אכן למען להבין בכל־זאת למה יצאו רק 180 אנשים בערך מבין 700 תושבי הגיטו, צריך לקחת בחשבון את התנאים האלו:

א. ביום שבת הגיע אלינו פליט עם בנו — גולד־ברג — איש גיטו ניסויז, שחוסל כשבועיים קודם. שניהם נראו במצב איום: רעבים וקרועים, מלוכלכים ומיואשים. הם ספרו שאין שום קיום ביער, לא פוג־שים פרטיזנים ואין זה אלא מוות אטי ואיום. הדבר השפיע קשה מאד, אפילו על אנשים שהיו בעד היציאה.

ב. היו זקנים שחשבו שכל ענין אוסוולד הוא פרו־בוקציה.

ג. נשים שהיו להם ילדים קטנים, לא רק שלא רצו לצאת בעצמן, אלא מתוך מחשבה שהיציאה אינה פותרת שום דבר, היו מנהלות תעמולה נגד היציאה.

ד. היו אנשים שהתרגלו במשך זמן ממושך לרעיון להתאבד, ולמצוא בזה את המוות הגואל ולא לנפול בידי הנאצים. ובעיקר, היתה מהומה, תוהו ובוהו, איש לא ידע בדיוק מה הוא רוצה, ומה טוב ומה רע, השחיטה בוצעה אחרי שהיינו בידי הגרמנים שנה ורבע, וכבר היתה שחיטה איומה אחת, בה הרגו כמעט את כל הנוער. היינו הרוסים מבחינה נפשית, ולא היתה אף משפחה שלמה, והיו רק שרידי משפחות.

הבחורים שהיו בארגון והיה נשק בידם, חלמו חלום שאולי יוכלו לנקום בגרמנים טרם מותם, והדבר נתן להם את הרצון לצאת בכל התנאים, ועל אף הכל, והרי הנשק שקבלו מאוסוולד ניתן למטרה זו.

מעגלים־מעגלים התכנסו בשבת בחצר הגיטו. היוצ־אים מזה והנשארים מזה, שרר יאוש, לא היה אפילו כח לריב: כל אחד הסתכל בפני חברו, בעיקר הביטו על הצעירים המתכוננים לצאת אל היער — בין הפרטיזנים.

הגיע ערב יום־ראשון, הערב של היציאה יצאו דרך מבואות ה„זאמק", תוך פריצת חלונות ודרך חוטי־הטיל; יצאו דרך השדות ללא שבילים, מתוך פחד ובהלה והגיעו עד בית־הקברות המושלמי. לא היה ארגון ומשמעת, האנשים התפרעו זה נגד זה.

כיום כשאנו מהרהרים במאורעות הלילה ההוא אנו יכולים להגדיר את המצב, שהאנשים פשוט לא שלטו ברוחם באין מטרה בשעה שהמוות הבטוח רחף מעל כולנו, ולא נמצאו בכל ההמון הגדול אף איש אחד אשר יוכל לגבשו ולרכזו. היינו משולים לעדר מבוהל, ואיש לא ידע את הדרך לאן הוא הולך.

הלכנו במשך כל הלילה ובבוקר ראינו שהתרחקנו מהעיר ונמצאנו ביער וואלודוריקו, יער צעיר שאפשר היה בו להבחינו בנו מרחוק. התפזרנו קבוצות — קבוצות וישבנו באפס־מעשה. חכינו לערב, והמשכנו להתקדם. בערב נגררנו לעבר הכפר פרילוק. היו אנשים שצעקו: לאן מובילים אותנו? והיו גם מקרים שחזרו לגיטו. כך הגענו עד סטרה־מירנקה.

כאן פגשנו לראשונה בשלושה פרטיזנים. בעצם היתה עוד תנועת הפרטיזנים בחיתוליה. היו קבוצות ולא היה עדיין קשר ביניהן והמטרה הראשונה היתה אז מלחמת־הקיום. בזאת הרגשנו תיכף בפגישה הראשונה.

ראינו בפרטיזנים אנשים עליונים שרק חכינו למוצא פיהם והם? — בקשו שניתן להם... שעונים, יי"ש סבון. היינו מוכנים ללכת לפי פקודות באש ובמים, היינו מחוסרי כל נסיון. והפגישה הראשונה הזאת היתה בבחינת הלם בשבילנו. התחלנו קצת לראות את הענינים ברוח־המציא'ת. הם היו הראשונים שהראו לנו את הדרך להשגת מזון.

היינו יוצאים בקבוצות קבוצות אל כפרים סמוכים עם נשק בידינו. במשך שבועיים היינו באותו יער. אחר־כך ראינו שהמקום אינו מתאים למחבוא. והלכנו ללוזשה. בשעה שהבחורים הלכו לראשונה להשיג שם מזון, עלו על מארב של גרמנים, והיה הפצוע הראשון: משה ולויל שריבר, ופסח קוטלר היה בנופלים.

כאן הופיעה אצלינו קבוצת פרטיזנים שניה, בראשותו של יוזיק, פולני מיוצאי ניסביז' עם קבוצת יהודים מניסביז'. הוא נתן לנו את הדחיפה לצאת לפעולה משותפת נגד המשטרה. ברטשקה רזניק לקח קבוצה של 15 בחורים ויצאו לשים מארב בדרך הראשית של מיר ולקחת מהגויים את הפרות שהיו מביאים לגרמנים. הפעולה לא הוכתרה בהצלחה בגלל חוסר־נסיון. הפרטיזנים השאירו את הבחורים. הגוים הלשינו והביאו את המשטרה. כולם ברחו. ברטשקה נפצע ונאסף ע"י הפרטיזנים של יוזיק. אחר־כך היתה פעולה על ספירט־זאבוד גם היא לא הצליחה — היתה עוד פעולה — הלכו על נסביז — ואף היא לא הצליחה ונפל גם בחור, תת־מקלען מנסביז, קרל שמו.

כל הפעולות היה בהן הרבה רצון טוב ומעט מאד מן הנסיון.

במשך הזמן גילה גוי אחד בונקר של יהודים שהתחבאו בסטראמירנקה, ומסר אותם לגרמנים.

כל הזמן חיפשה אותנו המשטרה במיר, שלשה שבועות אחרי שיצאנו הרגו את העומדים על המשמר חיים ליס ובלה קגן. מכיון שהיה לנו קצת נשק, השבנו אש ויכולנו לברוח. השארנו את מעט הבגדים שהיה לנו. ראינו שלא נוכל להשאר בפלוגה כל כך גדולה, והתחלנו להתחלק לקבוצות־קבוצות.

קבוצה אחת עברה את נהר הנימן וכל חבריה נהרגו בידי בריונים שקראו לעצמם פרטיזנים.

שנת 1942 לא היתה התנועה הפרטיזאנית מאורגנת. רובם היו האכרים שברחו וארבו ליהודים, כדי לקחת מהם את הבגדים החדשים ואת מעט הנשק והכסף שהביאו מן הגטאות. לא היתה שום רשות עליונה, שהיתה יכולה לאסור או להעניש על פשעים כאלה. חוק־האגרוף שלט בכל.

בקבוצה נהרגו: יעקב בר מנטה ושני ילדים, מטוס מנטה, אברהם קסטרוביצקי, ליבל צביק.

ובאותו זמן נהרג גם משקה סמסונוביץ. נוכח ההתפרעות והרציחות מצאנו עצמנו מוקפים אויב שנמצא בתוך היער.

החורף עמד לבא ולא ראינו מוצא וסכויים. בקבוצות חשבו שהדרך היחידה לחיות בחורף היא להתחפר ב„בונקר". החלו להכין אוכל לכל החורף ואמנם, התחילו לבנות לעצמם „סכרונים" ולהכין אוכל, מתוך אשליה שקבוצות הבריונים לא יגיעו לשם.

אבל המציאות היתה לגמרי אחרת. מי שהיה לו נשק ביד, היה מביא אוכל, ומי שלא היה לו נשק ביד, אסף אוכל בשדות או מבקש מן הגוים.

באחת הפשיטות להשגת מזון נהרגו בידי הבריונים ביער: חיים הירשל אוקון (מסטולפצי), גולדשטיין (מביליסטוק), וישראל רזניק. הם התחילו לפקד את הסכרונים והרגו את מיכל קופלוביץ ואשתו, האחות צ'לה ברחה.

הטרגדיה של היות יהודי התבלטה בפגישה עם בריונים „פרטיזנים" על הצד האכזרי ביותר.

הם באו ותבעו מן היהודים מעשים והאשימום בחוסר מעשה ובישיבה בחבוק־ידים. ומאידך — למעשה היה בה רק אמתלא לפרק מעלינו את הנשק ולהשאיר אותנו חסרי־מגן.

היתה עובדה באהרן קוך וחברו שהצליחו להמלט אחרי שהנשק פורק מעליהם. במשך הזמן התחילו הפרטיזנים להתארגן. ראינו שהדרך של התחבאות בחורף, היא גרועה והבנו שעצם קיומנו ופעולותינו נגד גרמנים אפשרית רק במסגרת של פלוגת־פרטי־

זנים מאורגנת. שלחנו, איפוא, משלחת אל „פלוגת יוזיק" בבקשה לקבל אותנו לפלוגתו.

הם לא התלהבו כלל לקבלנו. התירוץ היה שיש לנו רק מעט נשק. בסופו של דבר הסכימו ליצור קבוצה של חברינו ליד פלוגתם הם. עזבנו את המקום ואת המזון בידי קבוצות שהיו בסביבה בלי נשק ועברנו ל„פלוגות יוזיק". יצאנו לפעולה קרבית משותפת, להגנה על כפרים שהגרמנים עמדו להרוס. נפגשנו פנים אל פנים עם הגרמנים, היה קרב קשה בו נפצע המפקד יוזיק והתת־מקלען.

וכאן קרה לנו דבר קשה מאד. בדרך חזרה נורה פרטיזן גוי, והאשימו בחור יהודי שהוא ירה בו. למעשה היו שמועות שהיתה פליטת־כדור מרובהו שלו, אבל חבריו רצו בכל תוקף להעליל על היהודי, והם בצעו את זממם. בבואם לפלוגה, ערכו משפט־שדה והוציאו להורג בחור יהודי מלודז. הם נצלו את הדבר שיוזיק היה פצוע ולא יכול להתערב בדבר, זו היתה בשבילנו אזהרה שגם כאן משתוללת האנטישמיות והתחלנו לחפש מקום אחר, יוזיק היה קרוב אלינו והוא ואנשיו הקרובים החליטו להצטרף אלינו וכך נוצרה קבוצה של 40 איש ששלחו משלחת אל הפלוגה הגדולה של „נאלובוקי פושטשה" בבקשה לקבל אותנו.

הפרטיזנים הסכימו לקבלנו, אבל כשבאנו, לא צרפו אותנו תיכף אליהם, אלא החזיקו אותנו בהסגר של שבועיים. אבל לאט לאט התחילו לצרף אותנו לפעולות. באחת הפעולות הראשונות לפיצוץ רכבת נפל חברינו איסר קוף. עדים מספרים, שהוא מת מות גבורים ברודפו אחר שוטר גרמני.

חוץ מן הקבוצה הזאת נשארו עוד הרבה מיהודי מיר ביערות: ללא־ארגון, רעבים ללחם וצפויים לסכנות מכל הצדדים. פנינו בבקשה למנהיגות ה־„בריגדה" לצרף אותם אלינו. אבל הם סרבו, בטענה שהם יכולים לקבל רק צעירים עם נשק, המסוגלים להלחם. גם בנוגע אלינו לא רצו להשלים עם העובדה שבתוכינו היו נשים ונערים, שלא היו מסוגלים עדיין לצאת לפעולות.

לכן ארגנו פלוגה, והתחילו לשלח לשם את האנשים האלו. נוצר „אוטריאד סטריצקי", לשם עברה קבוצה גדולה של אנשי־מיר. סטריצקי, שהיה מעוניין שפלוגתו תגדל מהרה לא התנגד שיביאו קצת יהודים מאיזור מיר. והבחורים שלנו נצלו את ההזדמנות הזאת והביאו אל סטריצקי עוד קבוצות של אנשים ששוטטו ביערות.

אחד הדברים שעזרו לנו להבאת היהודים היה שסאלה שוארץ היה „נאטשאלניק שטאבו", הוא תמך בפעולה הזאת. במשך הזמן התחילו הפרטיזנים להתארגן בקנה־מדה גדול והיו לזה גורמים שונים:

א. ב־1943 התחילו הגרמנים לגייס את הצעירים מן הכפרים למשטרה ולעבודת פרך בגרמניה. הגויים התחילו לברוח אל היערות. והגרמנים שרפו כפרים רבים.

ב. האכרים ראו שהגרמני הוא לא רק אויב־היהודים אלא גם תורם הם הגיע. לכליון.

ג. לפרטיזנים היה קשר הדוק עם מוסקבה; שלחו נשק, חמרי־רפואה, ואנשים. בא מנהיג — גנרל פלטון שריכז את כל התנועה הפרטיזנית באזור שלנו.

ד. הפעולות נגד הגרמנים קבלו אופי רציני, היו מורידים רכבות מן הפסים. היו לוקחים את המזון, ועושים פשיטות ומארבים על כוחות־האויב.

ה. הפרטיזנים השתלטו על אזורים שלמים, ורגל גרמני לא העיזה לדרוך שם.

הגרמנים התחילו לפתח פעולה גדולה נגד הפרטיזנים. השמועות על הפעולה הגיעו מפי אכרים ומקשרים שלנו.

סופר, שהגרמנים באים בכוחות עצומים בשרשרת עם טנקים וכלי־נשק חדישים, מובן שהפרטיזנים לא יכלו לעמוד בקרב גלוי נגד כוחות אלו. ידענו שלגרמנים ישנן ידיעות מפורטות על המחנות שלנו. לכן עזבנו את המחנות והתחלנו לארב להם בכל הדרכים המובילות אל היער. הם התחילו לפעול בעת ובעונה גם באוירונים. וללחוץ מכל הצדדים. זו היתה פעולת כיתור. הם רצו ללחוץ אותנו לשטח מצומצם ולחסלנו. הם סגרו בפנינו כל יציאה לכפרים ומנעו מאתנו אספקת־אוכל. גם שדה־התעופה שלנו היה מוכרח להפסיק פעולתו.

החזקנו מעמד כשבועיים, נפלו הרבה קרבנות מן הפרטיזנים וביניהם הרבה מאנשי מיר: בלקה גול־מובסקי, יוסף חרחס, יצחק וורשן, שרה אברמוביץ, חנן טרוחבוביץ, ופינט, בנו של גבריאל הרצען. נוכח לחץ הכח העולה עלינו נאלצנו להתפזר לקבוצות קטנטנות. בכך היה הסכוי היחיד לעבור את שעת

הזעם, כי רק בקבוצות קטנות אפשר היה להתחבא, לפעמים בקרבת הגרמנים ממש. בעיקר היינו נכנסים לאזור הביצות, והגרמנים על נשקם הכבד לא יכלו להגיע שמה.

הגרמנים נשארו ביער שלשה שבועות; האנשים שהתחבאו לא יכלו להחזיק מעמד ללא אוכל, ללא לבוש. גם הנשק נרטב. היו יוצאים בלילות לחפש אוכל, והיו שרצו להבקיע את „הטבעת" ולהתקדם למקום מבטחים. ונפלו הרבה מאד אנשים. הגרמנים הגיעו לכל מחנה ומחנה, שרפו והשמידו את כל הנמצא בדרכם. הם אף גילו בונקר של פרטיזנים פצועים שלא היו מסוגלים ללכת והרגו את כולם. כעבור שלשה שבועות התחילו לסגת.

הם הצליחו לתת מכה לתנועה פרטיזנית, אבל לא היו מסוגלים לחסלה. בעקבות נסיגתם מן היער התחילו הפרטיזנים להתאסף בחזרה. קרועים ופצועים, רעבים, ומתאבלים על ההרוגים אבל בזמן קצר התאוששו.

באותו זמן התחילו להגיע מן החזית ידיעות משמחות מאד.

פלוגת בלסקי אספה את כל השרידים של הקביצות הקטנות וביניהם היו הרבה אנשי מיר והחזקנו אתם קשר במשך כל הזמן.

בזמן שהוקם „אוטריאד סטריצקי" הרגישו יהודי מיר שניתן להם סכוי להביא יהודים נוספים אליהם. ושאם יביאו הרבה נשק ואספקה יכלו גם להכניס יהודים. לכן ארגנו פעולה באזור מיר, שהיה ידוע להם. בדרך פגשנו את ברקוביץ השען מסטופצנו ושני בניו. הם צרפו את שני הבנים לקבוצה. הפעולה עברה בהצלחה, השיגו הרבה נשק וחמרי־נפץ, בדרך חזרה נתקלו בקבוצת פרטיזנים של פלוגה אחרת ובשגגה הרג ברקוביץ אחד מהם, כי היה לבוש בבגדי גרמנים. הפרטיזנים התנקמו קשה על המעשה והרגו תיכף את ברקוביץ, ועוד 9 יהודים, ולקחו את כל שללם. הם הצליחו להרוג את הבחורים ולהמנע מהתנגדות בתחבולת־ערמה: הם אמרו שלוקחים אותם ל„שטאב" (למפקדה) למשפט ובדרך הרגו אותם.

אחרי הבלוקדה התחלנו להתאסף שוב והתחלנו לבנות הכל מחדש.

מצאנו את כל המחנות שרופים והרוסים. הגרמנים ראו שהפרטיזנים מתחזקים שוב ושלא השיגו את מטרתם, התחילו בשיטה של שליחת מרגלים. קרה שלקחו בשבי אשה אשת מפקד פלוגה לציק והכריחוה להראות את מקום המצא הקבוצות של פרטיזנים. באותו זמן היו רוב הלוחמים בפעולות חוץ. במחנה היו רק נשים וחולים. הם ברחו, והגרמנים המשיכו להתקדם ונתקלו בלוחמים שחזרו מן הפעולות. התפתח קרב עז והגרמנים ברחו בבהלה. באותו קרב נפלו צורני ופינסקר יהודים מביליסטוק.

האוטריאד של סטריצקי התחיל לקלוט הרבה יהודים שהתקבצו מכל שרידי העיירות ונוצר גדוד חדש — על שם המפקד לאדיוב.

בפלוגות הללו היו הרבה יהודים. מצב הגרמנים הלך ורע, הם התחילו להוציא את כל הנוער מן הכפרים ולשלחם לגרמניה לעבודות וגם הפרטיזנים התחילו לגייס את הנוער, ולא רק מתנדבים. הגרמנים התחילו להטריד את שדה התעופה שלנו שהיה בו קשר יחיד למוסקבה, גם לקבלת נשק, להובלת פצועים ולקבלת מדריכים וחמרי־תרבות.

הפרטיזנים התחילו לארגן פעולות רציניות; קבוצות חבלה היו יוצאות להוריד רכבות מן הפסים. בין הקבוצות היה מקומם של יהודי מיר בין הראשונים. הצטיינו בפעולות מרה גילמובסקי, נחום אליה קגן, ישראליק דוברין ועוד. היו עורכים גם מארב לכחות גרמנים ובאחת הפעולות נהרג המקלען אפרים גולקוביץ.

המצב בחזית הלך ורע. הגרמנים התחילו לסגת. התחלנו לשמוע על שחרור ערים ברוסיה. הדבר נטע בלבנו תקוה לשחרור קרוב ונתן אפשרות להכות בגרמנים עוד ועוד. התחילו לפשוט על ערים בקרבת היער. והפרטיזנים שחררו אזורים שלמים, וטרם הגיע הצבא האדום כבר שלטנו בהרבה מקומות. הצבא האדום התחיל להתקרב והגרמנים נסו בבהלה במבוכה והשאירו אחריהם את הכל והתחילו לסגת גם לתוך היער. אנחנו הצלחנו לתפוס מהם ועשינו כמיטב יכולתנו, כדי לנקם מעט בעד כל הדם השפוך. הם היו עוד עם נשק ביד ובכל הבהלה היו מעמידים לעתים התנגדות, כיון שידעו שלא יחוסו עליהם. בהרבה מקרים היו זורקים את הנשק ומתחננים על חייהם בטענה שלא עשו דבר רע,

אבל היהודים וביניהם יהודי מיר, ידעו את אשר הם עוללו לנו. היו מתפתחים קרבות רבים וידנו היתה הפעם על העליונה. אולם, בנשק שהיה בידיהם עוד הצליחו להפיל בחורים יקרים. ככה נפל ברגעים האחרונים לפני השחרור ישראל דוברין ואברהם ז'וק.

כעבור זמן קצר, בשנת 1944 הגיעו אלינו גדודי הצבא האדום ושוחררנו. מובן, ששמחתנו לא יכלה להיות שלמה, בזכרנו את אשר אבד לנו.

כל הפרטיזנים הגיעו למינסק למפגן גדול של כל התנועה. אבל, המלחמה עם הגרמנים עדיין נמשכה ובבואנו למינסק נתקבלנו בהפצצה כבדה. המפגן היה גדול ורב־רושם, אבל תיכף גייסו את כל הבחורים הצעירים לחזית ורבים מביניהם נפלו.

בין הנופלים: הירשל פרניקוב יצחק יצקוביץ, אברמובסקי. הנשארים חזרו למיר, ומצאו עיר חרבה. הגוים כביכול, רחמו עלינו אחרי שירשו אותנו ואת כל רכושנו. יכולנו לפגש ברחוב גוים לבושים בבגדים שידענו בדיוק למי מהנופלים היו שייכים. וראינו בהם את רוצחינו ולא יכולנו להשאר עוד במקום זה. התחלנו לזוז מערבה, לפולין. ידענו כי שם יש לנו יותר סיכויים להגיע ארצה. וכך היה: אחרי גלגולים רבים הגענו ארצה.

היאוש כרסם בלבות היהודים והיו מקרים מופלאים. הרופא יזלק מילר, שהיה להם ילד בן 2 וחצי והחליטו למסרו לאכר תמורת תשלום. בצאתם ליער סרו למסור את הילד, אבל האכר התחרט, ואחרי שהם הסתובבו ביער זמן קצר ולא יכלו להסתדר, ולא ראו שום סכוי להמשיך, הזריק הרופא רעל לאשתו לבנו ולעצמו. הרעל פעל טוב עליו ועל בנו ואלו אשתו קלרה התעוררה ונשארה בחיים.

אחותו זויה מילר־פוזניק עם בעלה, שהיו יחד אתם, והצליחה להשאר בחיים ולהגיע ארצה, ידעו על החלטת הרופא אבל מרוב יאוש לא מנעוהו בעד המעשה, אלא נפרדו מהם בהיותם בטוחים שאותו גורל יחול גם עליהם.

היה עוד מקרה טרגי שקיצץ בתכניותינו:

אחר השחיטה הראשונה ב־1941 היה ידוע שהגרמנים החליטו, אם מישהו יברח מן הגיטו, משפחתו אחראית בעדו. נמצאו בחורים בודדים שהחליטו לעשות את הצעד הנועז הראשון והתקשרו עם אכרים שהבטיחו להם להעבירם אל הפרטיזנים.

כשבאו אל האכר הכניסם אחד אחד למחסן, כביכול, לשמוע רדיו שהסתיר והרג אותם אחד אחד בגרזן. וולוול רבינוביץ היה אחרון בתור. הוא הרגיש במתרחש שלא כשורה האכר ועוזרו הלכו. שלשת הבחורים נהרגו במקום ואילו וולוול התאושש והגיע פצוע חזרה למיר. לגרמנים נודע על הענין. הם הבטיחו בערמה שלא יעשו לוולוול שום דבר, לקחו אותו, כביכול, לחקירה הגישו לו עזרה ראשונה נתנו לו לחיות עוד כמה שבועות והרגוהו:

הבחורים שנהרגו הם: ברוך פיקוס, בנטשה פיסצנר, וולוול רבינוביץ.

אחרי השחיטה השניה השאירו הגרמנים בחיים 2 יהודים: פסח החייט, וחיה רוזובסקי הרוקחת ובתה. את פסח הם החזיקו כשנה, נצלוהו וירו בו, לעומת זאת חיה עם בתה ישבו במיר והתקשרו עם הפרטיזנים, ושלחה להם תרופות. היא עזבה את מיר עם בתה טרם שהצליחו לחסלם ונתקבלה ע״י הפרטיזנים.

ד״ר בוטבינסקי היה רופא במיר. הוא יצא יחד עם השאר אל היער. פרטיזנים הציעו לו להצטרף אליהם, כיון שהם זקוקים לרופא והוא קבל את הזמנתם, אבל כעבור זמן קצר הם הרגוהו.

בוניה גרינוולד, אשתו של פרץ גרינוולד, יצאה יחד עם בנה ובתה ליער. בימים הראשונים כשהמצב היה נראה כלאחר יאוש ואיש לא ידע את דרכו. התאבדה בבליעת רעל. המנה לא הספיקה והיא חתכה את הורידים עד שבא המוות.

ילדים פרטיזנים *)

ילדים רכים, בני 12־14 שנה אבדו את הוריהם בשחיטה של י״ז בחשון 1941, ובהתעללות הגרמנים ועוזריהם הבילורוסים. נבהלים ובודדים בלי קרוב וגואל נקלעו הילדים למערבולת האיומה של מלחמת העולם והיו לקרבן ברדיפות האכזריות על היהודים. אכן, הם החזיקו מעמד והיו לוחמים אמיצים.

ב־22 ליוני 1941, בפרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה הנאצית, נודע כבר, למרות השמועות על הכוחות הגדולים של הרוסים העומדים במצב הכן, שהרוסים נסוגים. הצעירים התחילו לדון במצב. דברו על בריחה לרוסיה, אחדים ברחו וחלק מהם חזרו. וכשהתקרבו הגרמנים למיר, ברחו היהודים אל היערות ואל השדות שבסביבה. הגרמנים נכנסו לעיירה דרך רחוב ז׳וכוביץ, במסעם מברנוביץ ודרך רחוב וילנא מנובוגרודק. בככר השוק נפגשו ברוסים ושני הכוחות נלחמו בתוך העיירה. העיירה נשרפה ברוב השטח מרחוב ז׳וכוביץ עד זוואלנה ופרבר הפודול. בית הכנסת של ז׳וכוביץ, השוק, רחוב וילנה, מה„שולהויף" עד רחוב פ׳וצטובה, ויסוקה, הישיבה, בתי הכנסת ותלמוד תורה וה„שטיבל" של חסידי סלונים — כולם עלו באש.

היהודים התחילו לחזור לעיירה ונכנסו לגור לבתים שנשארו לפליטה מן השריפה, אבל לא היה מקום לשיכונם והם נכנסו לגור גם לבתי בילורוסים ולרפ־תות ולאורוות. בחדר אחד התגוררו הרבה נפשות יחדיו.

הגרמנים התחילו במעשיהם! שבועיים לאחר שנכנסו לעיירה הודיעו שכל הגברים היהודים יתאספו בשוק. אנשי ס.ס. עברו מבית לבית ואלצו את כלם לרוץ לשוק ולקחת אתם כל סחורה המצויה אתם, את כספם וזהבם. היהודים חשבו שהסחורות והזהב יהיו להם לכופר־נפש ובהם יקנו את לב הגרמנים ויעזבו אותם לנפשם.

המיליציה הבילורוסית בחרה בין כל המתאספים 19 יהודים, שהיתה בלבם טינא עליהם, ואמרו לגר־מנים שהם הם הקומוניסטים הפעילים שבעיירה. הגרמנים הודיעו שכל ה־19 נלקחו לעבודה, אבל הם העבירום אל יער יבלונושצ׳ינה, שם הרגום וקברום בקבר־אחים.

מיכאל קופלביץ
. פרטיזן, נפל בידי פרטיזנים רוסיים

במועצת־העיר השתתפו הגרמנים ובילורוסים והם דרשו להקים גם „יודן־ראט", שתפקידו יהיה לקיים קשר בין הגרמנים ליהודים: למסור את פקו־דותיהם על הספקת כוח אדם לעבודה, והוראות בנוגע להגבלות שהטילו על היהודים: חלוקת המזון, לענוד טלאי צהוב, הליכה באמצע הרחוב ולא במד־רכות וכו׳.

הגרמנים מינו משטרה אזרחית מבין התושבים הבילורוסים, ואנשי המשטרה הזאת השתוללו ערב־ערב והתעללו ביהודים כאוות נפשם. והנה הגיעו שמועות על שחיטות מאורגנות ע״י הגרמנים ביהודי העיירות שבסביבות מיר.

ב־9.11.1941 התקימה השחיטה במיר. יומיים קודם נשמעו יריות חזקות בעיירה. היתה בהלה נוראה בין היהודים שחשבו כי הנה כבר התחילה השחיטה. אכן

*) לקט דברים ע״י ש. רוניק, מפי: ז. שרייבר, ב. גירביץ, י. פרניקוב, ד. סינדר, ושקלנוביץ.

ז' היתה התנפלות פרטיזנים על אחוזת סודניק, בקצה רחוב ז'וכוביץ. באחוזה הזאת שכנו שבויים רוסיים, ופרטיזנים התנפלו עליה כדי לשחררם. הדבר גרם למבוכה ביום השחיטה. חלק מן היהודים חשבו: בכל זאת עוד לא הסוף המר, ולא ברחו ולא התחבאו. כשנצטוו לצאת אל השוק ולקחת אתם דברי ערך זהב וכסף כבר היה מאוחר להציל נפשם. הגרמנים כיתרו את העיירה וחסמו את כל מבואותיה ומוצאיה, את כל הרחובות שמתגוררים בהם יהודים, והשגיחו שאף אחד לא יברח. כל מי שניסה לברוח נורה במקום מן התצפיות שעמדו מחוץ לעיירה. מעטים הצליחו לפרוץ את ההסגר. את רובם אספו והביאום קבוצות־קבוצות לבית־הקברות היהודי ובחולות, בדרך לשטוי־בץ, נורו ונזרקו אל הבורות. הרבה מהם היו עוד פצועים וכוסו באדמה בעודם בחיים.

כעבור ימים מספר גבר הרעב והציק מאד. נוספה החרדה לקרובים, והמהלומה הנפשית של הנשארים מן השחיטה. התחילו לצאת מן החורים ומן המחבואים. הגרמנים הודיעו כי ישאירו שמונה מאות איש לשירותים ואלה שנשארו יעבדו ויתקימו. הם רשמו מחדש את הנשארים, בחרו ב„יודן־ראט" חדש, ומינו משטרה יהודית, גדרו גיטו בשטח הרחובות זוולנה־טאטרסקה וחלק ויסוקה שנשאר מהשריפה. העבודה היתה כפויה, בכבישים, בפירוק הבתים השרופים. הגרמנים מכרו את הריסות הבתים כחומר־בניה, יהודים עבדו אצל הגויים בכל עבודות ובעיקר בעבודה מקצועית.

הגיטו התקיים עד מאי 1942.

אנחנו, הצעירים בגיטו, היינו מתאספים ובדעתנו שאין מגן לנו, חשבנו: האם יחיונו עד שתבוא שוב שחיטה. כל אחד חשב זאת בלבו וגם בצוותא. חשבנו שנתחבא בחורים ובמערות או שנברח. בכל אופן, צריך לעשות דבר! אחרי שהגיעו יהודים מעיירות הסביבה ובפיהם הבשורות האיומות על שחיטות, מבלי להשאיר שריד ופליט, הרגשנו שהביאו נשק לחדרים. האחים הגדולים ממנו לא ספרו דבר, מטעמי סודיות, כי קטנים היינו בעיניהם לקונספירציה ולכות. אבל הרגשנו בתנועה, שהרי המקום היה מרוכז וצר. היינו מבחינים בחרדה שאחזה את המבוגרים ממנו. פעמים ראינו רובה מזדקר מתחת למעיל. באו אלינו אחים מבוגרים ואמרו לנו: תברחו לאשר שתברחו אבל צאו לדרך. שמענו על קבוצה מאורגנת, שהיה ווכוח בינה ובין ה„יודן־ראט". הקבוצה המאורגנת דרשה לפתוח שערי הגיטו לבורחים. ה„יודן־ראט" למעשה לא התנגד לכך. אבל המשטרה היהודית לא פתחה את השערים אף שהמפקד היה מוכן לצאת עם היוצאים.

לפני היציאה באותו הערב של יום ראשון קם חרחס שלמה בשם הקבוצה המאורגנת ואמר: יהודים, השחיטה על יהודי הגיטו מתקרבת מדי שעה בשעה. תברחו לאן שתברחו. כל אחד יציל את נפשו. מי שישאר במקום כלם יהרגו ע"י הנאצים. ראש היודן־ראט ר' אליהו־ברוך שולמן מטיקטין ענה יברככם אלהים, תצאו ותצליחו בדרככם. אני אינני יכול ללכת אתכם.

ואכן, יצאו מכל החורים שעשו בקירות המצודה. גם המשטרה היהודית ברחה עם הבורחים. וגם אנחנו הקטנים עם מעט הציוד שהכינונו כל אחד לעצמו בילקוט, קצת אוכל ובגדים, רצינו ללכת יחד עם המזויינים, לפחות להתגרר אחריהם, רצינו קצת הגנה, הלכנו אחריהם מרחוק בעקבותיהם. הבורחים המבוגרים, המזוינים והבלתי מזוינים, פחדו מפני הרעש של מחנה גדול, חששו לגילוי עקבות הבריחה, ורצו שכל קבוצה תלך לחוד ועל אחריות עצמה. לא פעם גורשנו מן המחנה שהתקרבנו לו, אבל המשכנו ללכת אחריהם. כשהגענו עד לבית הקברות הטאטרי חזרו כמה מאתנו לגיטו, כי לא יכלו לעמוד בבדידות ובפחד באין כל הגנה. בבואנו ליער מירנקה, התחיל שוב ויכוח נוקב ומאיים. איימו עלינו שקבוצה גדולה אפשר בנקל לגלות, והמזויינים דרשו ממנו להפרד מעליהם ולא ללכת אחריהם.

יהודי מיר היו מפוזרים בכל היער והיער לא עבות וצעיר, ואין בו מקום להתחבא, חזרו שוב רבים אל הגיטו אולם בהגיעם לעיירה כבר היה הגיטו מוקף גרמנים ובילורוסים, ולא היתה עוד אפשרות של כניסה. הגרמנים ירו לעבר הבאים, ובאין ברירה ברחו בחזרה ליער.

הצבור שלא היה מאורגן ומזוין התחיל להתאסף בקבוצות, קרובים לקרובים, מכרים למכרים, וכל הבודדים הנשארים ללא מכר וקרוב, לרוב הילדים בני ה־12—14, המשיכו לעקב אחרי המאורגנים, בלית ברירה, למרות גירושם מכל קבוצה וקבוצה.

בדרך כלל היו כלם במקום אחד, במרחק קילומטר או שניים, ובכולם קינן הפחד. לא היה גם מקום לאן להתפזר, ושבילי היער לא היו נהירים לנו.

ביום השלישי לצאתנו מן הגיטו היינו רעבים, רצוצים ושבורים, משוטטים ביער ומחפשים אוכל. פתאום הבחנו בקבוצה מזוינת, חשבנו שזו משטרה, והתחלנו לברוח. אבל הקבוצה הרגישה בנו ופקדה עלינו לעמוד. באין ברירה עמדנו. אחרת היינו

פרטיזנים חמושים ביערות נליבוקי
אליעזר ברסלין ופייגל שמושקוביץ

עלולים להיירות במקום. פתאום הופיעו דמשק ופרפל מנסויז'ש, פרטיזנים בהנהלתו של יוזיק מחבינסקי, קומוניסט פולני מלודז שחי בנסויז'ש ואשתו יהודיה. בראותם את המבוכה בא יוזיק מחבינסקי בדברים עם כל הקבוצות של אנשי מיר וגם עם הקבוצה המזוינת והסביר להם את הסכנה הנשקפת לכולם. ויעץ לקיים קבוצה אחת ואחידה, שתהיה יעילה הן בהתגוננות והן בהשגת אוכל. כולם קבלו את עצתו וקיימו קבוצה אחידה. חלקו אוכל ועדכו „אקציות" להשגת אוכל בכפרים, גם התארגנו להתגוננות.

פעם אחת אספה קבוצה תפוחי אדמה בשדה ולקחו בכפרים עגלות וסוסים להעביר את תפוחי האדמה אל המחנה. בגמר העבודה ניתנה פקודה להחזיר את הסוסים לאכרים. בנסיעה הזאת פגשנו בגרמנים ומשטרה, הם ירו עלינו, נהרג פסח קוטלר ז"ל. שרייבר נפצע והספיק לברוח בחזרה ליער. מכיון שנתגלה מקומנו, היינו מוכרחים לעזוב ולנדוד למקום אחר. הגענו לקריניצנה. לא הספקנו להנפש והנה התנפלו עלינו גרמנים ובילורוסים ונהרג השומר ליס ובחורה ביילה קגן מהגרויסדורפים. שוב ברחנו, בלילה התאספנו והחלטנו לעבור את הנהר נימן בקבוצות. ורובם עברו את הנימן בהדרכת אברהם זשוק, והקבוצה המאורגנת המזוינת נשארה במקום. נכנסנו למקום שומם ודל והיה קשה להשיג שם אוכל. גם שם היו רכוזי פרטיזנים רוסיים ואנחנו לא היינו מזוינים וכל מוצא יכול לשדוד אותנו ולהרגנו ואמנם הפרטיזנים הרוסיים התנכלו לנו ורדפו אותנו עד אשר כעבור שלשה ימים נאלצנו לחזור כלעומת שבאנו. לעבר הנימן.

שוב נקלענו למקום הקבוצה המזוינת, שעבר עליה משבר קשה. היתה אצלם שאיפה להתפזר בקבוצות קטנות. ויצאו מן הקבוצה המזוינת בחורים שהיו להם נשים או קרובים בין הבלתי מאורגנים. כל היוצא מן הקבוצה לקח אתו את נשקו. והקבוצה שוב התפזרה והתארגנו קבוצות קטנות שהתחילו לחפש ולהשיג נשק בכל הדרכים. ראינו את המזוינים כמאושרים באנשים, בנשק ראינו אמצעי להשאר בחיים ולא להיות רעב נרדף זמוכה. במשך הזמן התחרטה הקבוצה המזוינת על הוויתור בנשק ליוצאים והשתדלו להוציא בחזרה את הנשק מידיהם. היה מקרה, שאחד מאתנו יצא לאסוף פטריות ועלה על ה„בונקר" של המזוינים. הם הרגישו בו, מצאוהו והציעו לו להצטרף לקבוצתם והוא הרגיש את עצמו מאושר, מוגן ושבע.

היינו הולכים אל הכפרים לבקש מאכרים נוצרים רחמנים קצת תפוחי־אדמה, לחם וכו' להחיות את נפשנו. הדבר היה כרוך בסכנת נפשות לצאת ממחבוא היער לאור היום. אספנו בינינו כסף וקנינו נשק באשר יכולנו והתחלנו לשדוד אוכל בכפרים, וגם להתכונן לחורף

הממשמש ובא. ידענו שבחורף קשה יהיה להשיג מזון, התכוננו גם לדיור לחורף: שוחה מכוסה עצים, ועל העצים אדמה מוסוית בעשב, אגרנו מזון לחורף וידענו שלקבוצה המזויינת יש מלאי אוכל גדול.

הבלתי מזויינים הכינו להם „בונקרים" לחורף וגם יצאו לקבץ נדבות־מזון ולאגר לחורף. המצב נמשך עד מארס 1943, באותם הימים התחילו הגרמנים בחפוש ובחסול הפרטיזנים ביערות, עזבנו את הבונקרים ושוטטנו ביערות. במקצת הצלחנו להערים עליהם, ולהעלם מקרבתם ולהנצל. גם בגמר החפושים לא רצינו לחזור לבונקרים שנתגלו לגרמנים, נשארנו איפוא על הקרקע בשלג וסדרנו לנו מחסה של ענפי עצים.

הקבוצה המאורגנת והמזוינת פנתה אל הפרטיזנים הרוסיים בבקשה שיקבלום לגדודיהם. מכיון שהביאו אתם את נשקם קבלום. ואנחנו נשארנו לשוטט ביערות עד יוני 1943. אז התחילה האקציה הגדולה נגד תנועת הפרטיזנים ביערות. נכנסנו לאיזור ביצות והסתתרנו. פתאום שמענו יריה. בבוקר ראינו ממקום מחבואינו שגרמנים באו לאחוזה קרובה. חשבנו שבאו להחרים מצרכי מזון והנה הקשבנו צעדים ושמענו ענפים משתברים. אלו היו גרמנים. התחלנו לברוח והם עקפונו והמריצונו לרוץ אל הכביש אבל אנו ברחנו בכיוון הפוך. ביער במהירות חלצנו את מגפינו ורצנו, בריצה הזאת נפצע גורביץ ב. ובקש שכלם ימשיכו לרוץ שמאלה והוא נשאר והתחבא מתחת לענפי אורן שנערמו בשדה. הוא ראה את הגרמנים מתקרבים אליו ואינם רואים אותו. ולאט־לאט התרחקו ממנו. כל הזמן המשיכו לירות עד הערב. שכב ושמע את הדי היריות מרחוק. הוא קם ללכת אבל לאן? בדרך פגש בשני איכרים והראה להם את פצעו. הרוסים הצטלבו והחביאוהו. הוא בקש מהם שאם יפגשו יהודים יודיעו להם שהוא פצוע ונמצא בסביבה. משום מה התעורר בו אימון אליהם, ואמנם, למחרת בבוקר קבלו החברים ידיעות על מקום המצאו וחפשו אחריו ומצאוהו שוכב מכוסה בענפים, פצוע ורפה־אונים והביאוהו למקום מחבוא. מינה גרינברג טפלה בו עד שהחלים והוא נמצא בחיים. מן הקבוצה הזאת נתפש בחור מטורץ, תלו אותו בסוירזנה באותה פעולה נתפש גם משה דיוברין, הביאוהו לקרינצינה והכריחוהו לעזור להם בפעולה. להגיש תחמושת לתותחים ומכונות היריה. בגמר היריות צווה מפקד התותחנים לקחתו אל היער ולהרגו. לקחו גרמני אחד, בלי נשק רק במעדר בידו וחפר בור. ידע משה דוברין כי בגמר חפירת הבור יהרגו במעדר. הוא הרגיש כמה עלוב וחסר ערך וכוח הוא שדי במעדר להרגו. אזר דוברין את מלוא כוחותיו וברח והגרמני לא השיגו וגם הפעם נשאר בחיים.

אחרי האקציה הזאת על הפרטיזנים אסף ב״ילסקי את השרידים היהודים המשוטטים ביערות וצרפם לגדודו. בורחי גיטו מיר התפלגו: חלק עבר לגדודו של בילסקי וחלק הצטרף לפרטיזנים הרוסים. הם השתתפו בכל הפעולות והווי החיים בגדודים שנמצאו בהם. אחרי השחרור התנדב חלק מהם לצבא האדום כדי להתנקם בגרמנים וכמה מהם נהרגו בחזית.

זלמן לייב הופמן

ראיתי מיר בחורבנה

המחבר, יליד מיר, מתאר את ביקורו בעיירתו, שהיתה ידועה ברבניה ובישי־בתה, ובעיירה הסמוכה, טורץ.

ז. ל. הופמן

השוק במיר, שהיה מוקף חנויות יהודיות בכל מה שתאווה נפשכם: גאלאנטריה, חנויות מכולת, ארי־גים וברזל — הנה שוק זה שם הזיעו יהודים בדם כדי להרוויח לפרנסתם הדלה, ללחם ודייסה, איננו. במקומו עומד גן עם ספסלים בשביל יורשי שארית פרי־עמל יהודי.

רק בעברו הימני של השוק נשארו עומדים שלושה בתים שלמים עם חנויות. עתה גרים שם גויים.

הנה כאן משמאל בשוק היתה חנותו של יעקב מאיר סוחר הבד. אף אם חדל מזה זמן למכור בדים ופתח חנות גלנטרייה, עדיין היה ידוע בעיר כסוחר בד. ממול היתה החנות של אחיו ר׳ אשר, אותו עוד ראיתי בשנת 1938.

לא נשאר שריד ופליט מן החנוונים ומן החנויות.

ולהיכן, אתם סבורים, רצתי מיד עם יציאתי על פני עיירת מולדתי?

כפצוע עפתי לרחוב ווילנה, שם נולדתי ושאמא ע״ה, שרה לי שם שירים ערבים ליד העריסה.

אילי הייתי בטוח, שצעקתי תישמע, הייתי שוכח את שבעים ואחת השנים שלי והייתי צועק בקולי־קולות:

— אמא!... אמא!...

ישיבת מיר בחורבנה 1961

רבנין נעשה בית־דואר

כמה פעמים הייתי רץ כאן ברחוב וצעקתי אמא וכל פעם היתה יוצאת בחיוכה המאיר! הפעם מצאתי את רחוב ווילנה כשניצני העשבים הראשונים עלו בו וב־המות רעו שם.

רחוב ווילנה הוא כיום שדה פתוח.

רצתי לקצה הרחובות ווילנה וזוכוביצה, משמאל לשוק, שם עמד ביתו של קאמינצקי — ואף שם לא מצאתי אלא מגרש ריק. קאמינצקי היה היהודי העשיר ביותר בעיירה. היה סוחר יערות ולמזלו מת לפני פרוץ המלחמה.

משם הלכתי לחצר בית הכנסת, שם עמד התלמוד־תורה, אליו באתי ללמוד מטורץ. ואחרי השריפה עברנו לגור בה.

בית הכנסת של בעלי המלאכה, חרב. הקירות עומדים אך הוא חסר גג.

בית המדרש הגדול, שרבני העיר, מקודם ר׳ ליפ׳לי ואחרי כן ר׳ אליהו ברוך קאמיי ובנו ר׳ אברהם הירש קאמיי, נשאו דרשותיהם, הפכו הרוסים לבית ספר לילדיהם. נראה הוא כאילו תיקנו את הבנין הישן והמקום שם עמד קודם ארון הקודש, תלויים עתה, להבדיל, טבלה שחורה.

את התלמוד תורה שלי הפכו לבית מלון. ומישיבת מיר הגדולה, בהיסטוריה שלמעלה ממאה שנה, עשו הם משרד דואר.

הנה כמו חיים עמדו לנגד עיני שני ראשי הישיבה הגדולה, ר׳ ליפל׳י ואחרי כן ר׳ אליהו ברוך, כשהם מתנועעים על גבי דוכניהם ומגידים שיעור לפני בית המדרש הצפוף בתלמידים. בפעמיים האחרונות, כשה־ייתי במיר, מצאתי כבר כראש ישיבה את חתנו של ר׳ אליהו ברוך, ר׳ אליעזר יהודה פינקל. בשני המקרים קיבלני הוא בלבביות רבה ולא רק כאמריקאני, אלא העיקר, כבן־עירו, שאינו שוכח את ביתו. אחרי המל־חמה ראיתי אותו כבר בירושלים שם הוא מנהל את ישיבת מיר שנשארה לפליטה.

זו תורה וזה שכרה

בעמדי בחצר בית הכנסת, ביקשתי לשאת עיני למרום ולשאול את הקושייה העתיקה "זו תורה וזה שכרה"? וכי זהו הסוף המגיע לחצר בית הכנסת על בתי הכנסת שבתוכו, הישיבה והתלמוד תורה ויהודים מתפללים ולמדנים? אך נזכרתי, שמלאכי מרום שאלו את השאלה הזאת כשעשרת הרוגי מלכות הוצאו להורג ואמרו להם לשתוק! גזירה היא מלפני...

לא עלה כלל בדעתי לשאול, אם ישנם עוד יהודים במיר. מהיכן באים יהודים לכאן בתוך חורבן כזה?

בשעה שעשיתי במיר הרגשתי עצמי כאילו נתעיתי אי־שם לכוכב לכת רחוק, ממנו אי אפשר לחזור.

ש. רזניק

עצי על שפת התהום

(לזכר אחותי ואחי חנה ופנחס)

על אם הדרך עצי, מול שדרות המצודה,
בדרך ליער, במעלה ההר, למיר העיירה,
מי נטע, מי שתל, מי גזם, מי טפל ? ! —
אין יודע, לא זקן, לא עולל.

שרשך בקרקע ליד תהומות
עמוק עמוק שתול, ופריך פרא
כבורות ההפקר, לכל גשם וסער
ולכל שפך של אשפה וזרא.

מעל שפת הבורות תשקיף דומם,
סביבך דשא רענן, ועל ידך תהום,
גדילי ענפיך הסבוכים פורשים צלם,
ללקט בני נוער תביט גאה.

סודות הנוער, רק אתה, ידוע תדע,
רוננים עצובים, מאושרים ומאוכזבים,
סוד ברק עינים — אהבה, סוד משק שפתים—תאוה,
אור ירח חוור, מבעד ענפיך הסבוכים.

אתה קלטת שיר תקוה מגולל,
חזונו, ומרדו, בינות עליך מרחפים,
עד-ועד לרקמת החזון, ולדרך שסולל,
ולשבועה שנשבע על שביר חרב לגבורים.

האם גם אנקתם שמעת בבוא הצורר ?
ודמם השפוך של מבקריך מעריציך, ראית ?
ולא הלבינה ירקות ענפיך למעשה הארור !
ואולי גם אתה כידידיך, במרדך נעקרת.

ואולי בגעגועים על החיים שלנו שנגזרו.
על רחף השיר וחבט רגש הרקוד,
על חיים, חזון ולהט שלא יחזרו,
צמקת בגעגועיך, נבלת גם נפלת תהומות ?

על קבר אחים.

ללא ציון וללא סימן
פה היה היתה קהלה-קדושה.
קהילת מיר, קהילת שלום
בבורות בחול, מחוץ לתחום

בדרך לשטויבץ, קהילת מיר,
בדרך לשטויבץ, סימן לעיר —
גויים חסודים יראים לעבור
מפחד גיא-ההריגה.

הלילה להם, רוחות הקבר —
לראותם סכנה בם לחיים.
פה קבורים החיים שהיו,
קבורים ? לא קבורים, מחוללים.

גופות הקדושים, צלם-אלוהים.
גדועה וקטועה יד שלוחה
וראש ערוף מקברו יופיע —
חיי-אנוש לצלמוות ירדו, ודממת נכאים.

ניצנים באביב, ושלג בחורף,
ותזרח השמש לעולמי-עד,
וירח לא ישבות —
לחש-רחש בלילות בגיא.

לולא היית, גיא-הדממה,
דומם לעולמים.
לו השארת שביב של חיים.
הייתי מזיל דמעת-אבל,

ומצפה ליום בו „זאב וגדי ירבץ"
אך נשכחת מלב, קבר-אחים שלי,
ישתוללו סופות עזות,
ורוחות יעטפו גיא.

ואיפה תשתוללו בדורות יבואו ?
נקמת דמכם השפוך, אחי ורעי,
עמי המעונה, דמך נדרוש
בדם וזיעה נקים מצבתך,
במזרח-שמש, ובדמינו נחיה.

אנשי מיר בישראל ובחו"ל

נתן אביר

בני מיר בעליות ובבנין הארץ

מיר היתה בתחום ההשפעה של הגר״א ותלמידיו. החל מן העליה הגדולה של תלמידי הגר״א לארץ — היתה בין בני העיירה תסיסה של כיסופים חזקים לעלות ארצה, וכך, אנו מוצאים את בני „מיר״ בכל תקופות העליה לארץ מהם, שתפסו מקום חשוב בעולם הרוחני — מהם שהיו בין בוני הישוב הישן והחדש גם יחד — ביניהם מחלוצי ההתישבות החקלאית, התעשיה והמסחר בארץ — מהם יצא רב ראשי בירושלים, ראשי ישיבות, עומדים בראש הסתדרויות

ר׳ גרשון גורודייסקי (גרדי)

ותנועות וכו׳. והם הם שקיימו קשר מתמיד בין ארץ־ישראל לבין „מיר״, ואף שקטנה היתה העיירה תרמו בניה רבות להתפתחות הישוב היהודי בארץ.

ברשימתי באתי להזכיר את אותם בני מיר שהשתתפו בעליות ובבנין הארץ, שיכולתי להשיג ידיעות עליהם ועל פעלם.

1. עוד לפני כמאה וארבעים שנה עלה לארץ אחד מלמדני מיר ונכבדיה — ר׳ יעקב ברלין, אביהם של ה„נציב״, ראש ישיבת ולוזין ושל ליפשה שחור, אשתו של ר׳ חיים־לייב שחור ממיר, הידוע בשם: „ר׳ חיים־לייב נגיד״, מראשוני משפחת שחור המפורסמת והמסועפות אשר שלחה זרועותיה לארץ ולתפוצות הגולה. וחותנו של הגאון רי״מ אפשטין, הרב מנברהדוק בעהמ״ח „ערוך השלחן״.

2. בשנת תרל״ו עלה לארץ — בנו של ר׳ חיים־לייב נגיד — ר׳ אלכסנדר זיסקינד, עם אשתו ושני ילדיו הקטנים, המכונה „זיסל מירער״ — והוא אבי משפחות שחור המפורסמות בארץ. בבואו לארץ נתמנה מנהל „כולל וילנא״, והוא אחד מגדולי התורה בירושלים.

בנו, ר׳ זאב שחור, אף הוא היה מגדולי התורה בעיה״ק. יומם ולילה ישב על התורה והעבודה, אולם, עיניו היו פקוחות לראות גם את הנעשה בארץ. ונתן את דעתו על מצבו הירוד של הישוב בכלל, ביחוד בשטח הבריאות. המחלות שנפוצו בישוב גרמו סבל רב, וביחוד עשתה בו שמות הקדחת (מלאריה). ר׳ זאב הזמין מבתי חרושת בחו״ל „חינין״, שהיא תרופה בדוקה למאלאריה והתחיל לחלק מנות־חינין — לכל נצרך, ובפרט לחקלאים, מכאן השם: „ר׳ וולויל אפטייקר״ שנתפרסם בו. ענין החינין הביאו למסחר הרפואות, והוא נעשה אחד המייסדים של מקצוע הפרמאצפטיקה בארץ. בית־מסחר הרפואות, שהקים בירושלים, ליד שער־יפו, היה קיים עשרות שנים, והיה מספק תרופות לכל מוסדות הרפואה בארץ וגם לעבר־הירדן. אף הוא היה חלוץ התעשיה הפרמצבטית. בארץ. עוד לפני מפעלו של הברון רוטשילד — הקים הוא — במקום בו שוכנת מושבה בנימינה בימינו — בית־חרושת להפקת שמן ותמציות של פרחי הארץ ועשביה וגם עסק בייצוא התוצרת לחו״ל. בית־המסחר, „בויש״, פירמה עולמית הידועה באנגליה היתה מלקוחותיו. הוא היה מייצר את שמן האזוב, בהר־טוב. ואף הגה את הרעיון של הפקת נפט בארץ ועשה נסיונות — קידוח לשם זה.

3. בתו של ר׳ אלכסנדר־זיסקינד ליפשא נישאה לר׳ יצחק־אייזיק מייזל, שעוד בילדותו הביאו סבו, ר׳ נחמן־יהודה מייזל, ראש השוחטים בווילנא בעלותו

לארץ. בנם ר׳ יעקב־אפרים־זלמן מייזל היה אחד הסוחרים החשובים ועסקן צבורי רב־פעלים בארץ. הוא עבר מירושלים לגור ביפו כשותף בבית־המסחר לר־פואות וייצוא־שמנים של דודו ר׳ זאב שחור. הוא היה הראשון שהביא לארץ זבל חימי, מוצר שהיה לתועלת בהתפתחות החקלאות. כאחד ממיסדי אגודת „אחוה״, שהיה משך שנים גם נשיאה, ושל „המזרחי״ בארץ. הוא היה גם הרוח החיה בהקמת מפעלי חינוך: ביה״ס „תחכמוני״, ביה״ס הריאלי „תחכמוני״, ביה״ס העממי לבנות „תלפיות״ והגמנסיה לבנות „תלפיות״. ביזמתו נוסדה „בית וגן״ שכונה של אדוקים בדרומה של יפו והוא ניהל את עניניה בשנים הקשות, עד שנעשתה למועצה, היא־היא העיר „בת־ים״ בימינו.

4. בשנת תר״ן עלה לארץ הוא ומשפחתו, ר׳ שמואל גורודייסקי, היה נקרא ברחובות: „שמואל מירער״ — הוא קנה 700 דונם מאדמת „דורן״ והיה בין מייסדי רחובות ובוני הבתים הראשונים במקום. כל השנים היה חבר ועד־המושבה, ואף סגן ראש־הועד. הוא היה עסקן צבורי מסור, יסד מטבח בשביל הפועלים היהודים וביתו היה פתוח לכל נצרך. אף הוא היה חקלאי חרוץ; נטע כרם ועסק בפלחה וירקות. דעתו היתה, שהמשק החקלאי היהודי צריך להיות מעורב, ולספק את כל צרכי הישוב. בנסיונות הרבים בחקלאות זכה להצלחות. זנים שהצליח לגדל, נפוצו בכל הארץ, ובגידול ירקות הגיע לשיאים של יבולים.

בהגיעו לגיל שבעים חילק את כל רכושו לצאצאיו ופרש לעסוק בתורה ובצרכי צבור עד יום מותו. בתו אסתר־דינה (אַלְתה) היתה נשואה לר׳ שמעון גרינברג, איש מיר, שגם הוא עלה לארץ בתקופה ההיא.

ר׳ שמעון גרינברג היה אחד המופלאים שבישוב, שבערה בלבם האהבה לא״י ולעבודת־האדמה. בנעוריו נשלח ממיר ללמוד בישיבת ולוזין המופרסמת, ונחשב באחד מהעלויים. בהיותו בישיבה החליט לעלות ארצה, ובלי ידיעת הוריו ברח מן הישיבה והגיע לארץ. עבד כפועל במקומות שונים והשתדל ללמוד את השיטות החקלאיות הנהוגות בארץ ולשם־כך עבד גם אצל ערבים. הוא נחשב כאחד המומחים בגידול־גפנים. הוא התיישב ברחובות, היה אחד מחשובי האכרים, וכל חייו הגיד שיעור בתלמוד בביהכ״נ, לפני לומדי תורה.

גדול בתורה היה ועבר לפני הלומדים כמה פעמים על כל הש״ס. והשתתף בעתונות התורנית בחידושי־תורה בחתימת „שמעון הכורם״.

גם בניו של ר׳ שמואל, היו מחשובי האכרים ברחובות. בנו מאיר, היה עסקן צבורי מכובד, חבר הועד במשך שנים רבות ופעל בכל המוסדות — בהיותו חבר ב„קופת־מלוה״ המקומית עזר הרבה לאנשים גם בהלוואות מכיסו הוא, כדי שיוכלו לעמוד בהתחיבויותם כלפי הקופה ושלא יופסק האשראי שניתן להם. ר׳ מאיר היה איש־קשר בין המושבה לבין השלטונות הטורקיים, ואחריהם גם עם השלטונות האנגליים. פעמים הרבה עלה בידו לחלץ אסירים מכלאם ולהצילם ממשפטים חמורים.

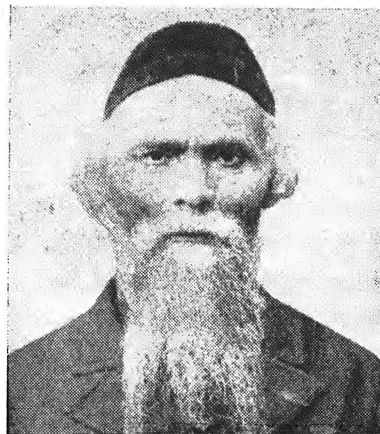
מאדמתו נדב למוסדות צבוריים, והביא גם אחרים לכך שינחילו מאדמתם למוסדות צבוריים. כך זכתה רחובות לשטח גדול של אדמה, עליה הוקמו הבנינים הצבוריים. בורר נאמן היה בסכסוכים, וגם קשר קשרי־ידידות עם ערבים, ועזר הרבה ברכישת אדמות מידיהם. פעמים הרבה נמצא במצב קשה שעה שמוסדות או בודדים, שקנה בשבילם אדמה ונתן דמי־קדימה — לא יכלו לעמוד בהתחייבותם.

באחרונה התקשר בקנית שטח־אדמה של רבבות דונמים בנגב הסתבך בעיסקה והפסיד את מרבית רכושו, שנמכר במכירה פומבית. אולם, הוא עוד זכה לראות את האדמה נגאלת ע״י חיילי צה״ל ועוברת לרשות היהודים.

5. ילדיו של ר׳ שמואל הקימו בתים ברחובות. בניהם היו מעורים בחיי המושבה ותרמו הרבה לפיתוחה. אחד מנכדיו, יוסף יהודה בנו של יצחק היה ראש עירית רחובות חמש־עשרה שנה, מ־1931 עד מותו, בשנת 1945.

6. בשנת תרנ״ז (1897) עלה לארץ ממיר הרב ר׳ יצחק יעקב פוגורלסקי, שנקרא בירושלים „ר׳ איצ׳ע מירער״ אבי משפחת גרשון וגיטל גורודייסקי מהם יצאו משפחות גרדי בארץ. הוא התישב בירושלים, היה גבאי בית־הכנסת של שכונת „בית־ישראל״ ומגיד־שיעורים בבית־הכנסת עד יום מותו אלול תרע״א. המכתבים הנלהבים שהיה משגר מירושלים למיר היו עוברים בעיירה מיד־ליד, ומעוררים בלב הקוראים געגועים וכיסופים לא״י. לפני מותו צווה לקברו ליד קבר אביו, הרב ר׳

משה־שמעון שעלה כ־35 שנה לפניו ונפטר לאחר עשר שנים להיותו בארץ. כשהביאו את בקשתו לפני ח"ק בירושלים, לא האמינו שיתכן הדבר, שבמשך

הרב ר' יצחק יעקב פוגורלסקי

35 שנים תשאיר ח"ק מקום פנוי בחלקה המכובדת ביותר במרכז הר־הזיתים, כאשר הוברר שהמקום נשאר פנוי — היה הדבר לפלא בעיר, רבים השתתפו בהלויתו ושני רבנים הספידוהו. צבי פיסצנר מיוצאי מיר כתב לאביו במיר שכבוד גדול עשו לו במותו.

7. באותה תקופה עלו לארץ האחים מאיר הרכבי, זלמן וצבי פישצנר — בניו של ר' יהושע־דוד, שו"ב ראשי במיר, ממשפחת הרכבי המפורסמת ברוסיה (בגלל סבות הקשורות בגיוס־צבא ברוסיה שינו רוב בני המשפחה את שמם ונקראו: פישצנר) ר' מאיר הרכבי התחיל בעבודתו כפועל חקלאי ברחובות, קבל סמיכה מרבה של יפו הרה"ג נפתלי־הרץ הלוי ושימש שו"ב בבת־שלמה וביבנאל, היה מקרב את הפועלים והשומרים שהיו מבאי־ביתו והתענין במצבם של האכרים; עמד בקשרי מכתבים עם רבני א"י בענינים הנוגעים לחקלאות העברית בארץ; היה ציר לכינוס הראשון של „המזרחי" בתרס"ה; נורה ונפצע ע"י שודדים. בתרפ"א עבר לגור בחיפה והיה ממייסדי בת־גלים ובנה בה את הבית הראשון, בביהכ"נ נתן שיעורים בתורה. מת בתרפ"ז במחלת הסרטן בהפליגו באניה לצרפת לשם רפוי.

8. השופט צדקיהו הרכבי המפורסם, היה בנו של ר' מאיר, כהן בתפקיד רשם של ביה"ד המחוזי ביפו ונכדו הוא האלוף יהושפט הרכבי.

9. אחיו ר' זלמן, שעבד בתחלה כמנקר בראשון־לציון התישב בפתח־תקוה והיה מראשוני הכורמים והפרדסנים במושבה. פרדסו היה מן הנאים שבארץ וזכה בפרסים בתערוכות. בפרדסו העסיק פועלים עברים מן העליה השניה. כאחד העסקנים החשובים בכל עניני הצבור היה גם ב"כ אנגליה־פלשתינה בנק במושבה. אחד מבניו הוא המלחין המפורסם עמנואל זמיר. ר' זלמן נפטר באלול תשט"ז.

10. אחד מחלוצי התעשיה בארץ היה ר' בן־ציון ברסלב בנו של ר' שלמה־צבי הלוי ממשפחת אפשטין המפורסמת ברוסיה. עוד בהיותו במיר שאף לעלות ארצה. מכיריו וידידיו, בידעם את מרצו וכשרונותיו, יעצו לו להגיע קודם למעמד כלכלי איתן ולעלות לארץ עם רכוש. הוא התחיל להתעסק במסחר־הנפט והשמנים. בכשרונותיו הגדולים עשה נסיונות חימיים בתעשית הנפט והקים ביח"ר למוצרי שמנים באודיסה, שנבנה לפי תכניתו. במשך זמן קצר רכש לו עמדה מכובדת בחוגי המסחר והתעשיה, אבל את מחשבתו לעלות לארץ לא הזניח. הוא רכש מחברת „מנוחה ונחלה" 130 דונם מאדמת רחובות, העלה לארץ את אחותו ובעלה ואת שני אחיו יעקב וזאב, וגם את הוריו. ובשנת תרס"ה, אחרי הפרעות שהתחוללו ברוסיה, עלה בעצמו עם משפחתו ארצה, מבלי לשעות לדברי ידידיו ומכיריו שלעגו לו, ואמרו: קטנה הארץ מדי בשביל מרצו וכשרונותיו. בתרס"ז הקים ביפו את ביהח"ר לשמן, הראשון בארץ במפעלו נתקל בקשיים גדולים, והיה עליו להתחרות בתוצרת הערבית הזולה, שגם היהודים התרגלו לה, אפילו מוסד כספי כבנק אפ"ק לא נטה לעזור לו, ורק מרצו ועקשנותו הם שעמדו לו במאבקו והוא יצא בנצחון רווח והצלה עמד לו בהיתר שנתן הרב קוק זצ"ל, שהתיר את שמנו לשימוש בפסח, ולאט־לאט כבש השמן את השוק העברי.

בית־החרושת התבסס ואחיו, יעקב וזאב, נעשו שותפים לו. במלחמת העולם הראשונה היה מספק שמן לצבא הטורקי — ובזאת ניצל מגזירת הגירוש של יהודי יפו־ת"א, ובזכותו ניצלו מגירוש גם הפועלים היהודים שעבדו בביהח"ר.

11. בשנת תרס"א עלה לארץ רבה של מיר, הגאון

ר׳ אליהו־דוד רבינוביץ־תאומים, הידוע בשם האדר״ת, זצ״ל, חותנו של הרה״ג ר׳ א״י הכהן קוק זצ״ל — הרב הראשי הראשון לא״י. ר׳ אליהו־דוד נקרא לכהן כרב ראשי של ירושלים במקום ר׳ שמואל סלנט זצ״ל שפרש מן הרבנות מפאת זקנותו (עיין רשימה מיוחדת עליו, בספר). הוא נפטר בשנת תרס״ה.

12. בשנת תרע״א עלה לארץ המנהיג והסופר הידוע זלמן רובשוב (כיום שזר), מילידי מיר, בתחלה

נתן גרדי

עבד בארץ כפועל חקלאי חזר לרוסיה להתיצב לצבא יצא להשתלמות באוניברסטאות בגרמניה. ממנהיגי תנועת העבודה הציונית. בשובו לארץ בתרפ״ד נבחר כחבר הועה״פ של הסתדרות העובדים הכללית היה עורך ה„דבר״, סופר ונואם נודע לשם, פרסם הרבה מאמרים וספרים. היה שר־החינוך בממשלת ישראל, יו״ר הנהלת הסוכנות היהודית. (עיין ברשימה מיוחדת עליו בספר).

ב„עליה השלישית״ שהתחילה בסוף מלחמת העולם הראשונה — היו בני מיר מן הראשונים בה. בשנת 1919 החליטו הר״ר גרשון גורודייסקי ורעיתו גיטיל (קרובו של ר׳ שמואל גורודייסקי ואשתו היא בת הר״ר יצחק־יעקב פוגורלסקי הנ״ל) לשלוח את כל ארבעת בניהם לא״י והם הצטרפו לתנועת „החלוץ״ ברוסיה מיסודו של יוסף טרומפלדור. מרכז החלוץ במינסק טיפל בהעברתם של חלוצים לקרים, ומשם עשו את דרכם לא״י. העובדה שר׳ גרשון שלח את בניו בסכנת דרכים כזאת לא״י, היתה לשיחה בעיירה, וקרובי המשפחה אף ניסו להניאו מלעשות זאת.

ר׳ גרשון ז״ל היה אדם מופלא. כתלמיד ישיבת ולוזין — היה גדול בתורה וכחסיד לובביץ היתה בו התלהבות חסידית עצומה. אף הוא היה דרשן בחסד עליון, ובדרשותיו שהיו גאמרות בניגון חודר ונלהב, היה מלהיב אנשים ומקרבם לתורה ולמצוות. הוא היה גם בעל־תפלה יחיד במינו, בעברו לפני התיבה היה מתפלל בהתלהבות ובמתיקות מרטיטי־לבבות, והיו אומרים עליו שהוא מזעזע בתפלתו לא רק את האנשים בלבד, אלא גם הקירות היו מזדעזעים לשמע נגינתו.

קיצוני היה באדיקותו והיה רגיל להטיף מוסר בעיניני דשמיא, אולם בכל דבר של אהבת הארץ — היה גם קיצוני נגד המתנגדים לציונות, ומבטל בהרי־פות את כל הנימוקים הדתיים והמעשיים של מתנגדי הציונות.

בעזבו את עבודתו למען ישיבת מיר — ובתפקידו היה נוסע הרבה בדרכים — פנה לעסק אריגים, — אך התמסר גם לעסקנות צבורית לטובת הישיבה כשפרצה מלחמת העולם הראשונה ונפסקו כל מקורות העזרה לישיבה מבחוץ — בקשו ממנו ראשי הישיבה שישא דרשה לטובתה שתי דרשות נשא בביהמ״ד הגדול, ובהן פנה לבני העיירה בבקשה לעזור לישיבת מיר במצוקתה עד שראשי הישיבה יצליחו לחדש את הקשר עם מקורות העזרה מבחוץ. אנשי העיירה לא פסקו במשך שבועות

משה לייב גורודייסקי (גרדי)
יושב־ראש „פועלי־ציון״, 1917

מלהביא את תרומותיהם, וכך ניצלה הישיבה מהתמו־טטות. ביחוד היה פעיל בשטח העזרה לאנשים בשעת

דחקם ועשה זאת בצניעות. לא אחד נעזר מידו ואיש לא ידע זאת. גם אשתו גיטל ז"ל היתה מן הנשים המצויינות בעיירה. עם שנתיתמה בילדותה, היתה אחת הבחורות המשכילות בעיירה, בקיאה בספרות התורנית בשפה היהודית וקראה הרבה בספרות העולמית והיהודית ברוסית ובאידית. ובביתה היו בני הנוער מתאספים לאסיפות ושיחות. כשהתחתנה הקימה בית שהיה לבית־ועד לתורה ותרבות והרבה מבחורי־הישיבה היו מבאי ביתה. הם העריצוה והיו באים לשאול בעצתה בבעיותיהם: בעניני שידוכין וכדומה, מפני שהחשיבו הרבה את פיקחותה ושכלה. מטובי בני־הישיבה היו גרים בביתה וגם כשנתפרסמו כגאוני תורה ואנשי־מדע המשיכו לקיים אתה קשר של חליפת מכתבים.

בהגיע האחים למינסק למרכז „החלוץ" — התברר שהשלטונות הפסיקו לתת ל„החלוץ" רשיונות־נסיעה לקרים. האח הבכור, משה־לייב ז"ל, שהיה חבר מרכז „פועלי ציון" בגליל מינסק ודמות ידועה בגליל כמשכיל וכמרצה באידיאולוגיה ובספרות —פעל הרבה בעיירה בשטח התרבות והחינוך, ביסוד בי"ס עממי, בעריכת נשפים ספרותיים, שהיה מרצה בהם — בפני הנאספים. והוא שהשיג אצל מפקד־העיר (אף הוא היה חבר פוע"צ) רשיון נסיעה בשבילו ובשביל נתן, אחיו הצעיר. הם הצליחו לפרוץ דרך החזיתות של מלחמת האזרחים שניטשה בין הבולשביקים וה„לבנים". פעמים הרבה עמדו בפני סכנת מוות. פעם נתפסו לבין „הלבנים" שהחליטו „להעמידם אל הקיר" לירייה. והם ניצלו בנס ממש. לבסוף הגיעו לקרים, אל טרומפלדור וחבריו. והם האחרונים מחלוצי רוסיה שהצליחו להגיע לקרים בסוף 1920, לאחר טלטולי דרך של שנה ומחצה הגיעו, יחד עם יתר החלוצים שהתרכזו בקרים, לא"י. שני האחים הנותרים ניסו אף הם כעבור שבוע לנסוע, אבל, הם לא הצליחו לפרוץ דרך חזיתות מלחמת האזרחים. האח השלישי, ניסן, הגיע לארץ כעבור שנתים דרך פולין.

האח הבכור נכנס לעבוד במוסד „הלואה וחסכון" בפת"ת והיה ממיסדי כפר־גנים, ופעיל בשטח התרבות בצבור הפועלים, נפטר כעבור כמה שנים.

בעל בתו היחידה הוא הרב ר' מרדכי פירון, סגן־אלוף וסגנו של הרב הראשי של צה"ל.

האח השני, נתן, שעבד כפועל חקלאי בפתח־תקוה יסד כעבור חדשיים לבואו לארץ, יחד עם הרב ר' ישעיה שפירא זצ"ל והרב ש"ח קוק ז"ל והרב י.ל. הכהן מימון ז"ל, וחלוצים אחרים, את הסתדרות „הפועל המזרחי" בא"י, שהיתה לתנועה עולמית של „תורה ועבודה". חבר המוסדות המנהלים של התנועה הזאת, ואחד ממיסדי ההתישבות של „הפועל המזרחי" בארץ. הוא חבר הועד הפועל של „הפועל המזרחי" וחבר המזכירות הארצית של אגוד המושבים של הפוהמ"ז ועורך בטאונה „מענית", היה ציר לועידות העולמיות של תנועת „תורה ועבודה" וקונגרסים ציוניים. עם הקמת צה"ל במלחמת השחרור — נקרא מטעם מוסדות הבטחון והמפלגות הדתיות בארץ, לכהן כראש „השירות הדתי" בצה"ל, לשם ארגון והקמת כל המוסדות והשירותים הדתיים. עם גמר מלחמת השחרור, כעבור שנה ומחצה לשירותו בצה"ל, השתחרר בדרגת סגן־אלוף.

ניסן גרדי עם קבוצת עולים מרוסיה ופולין ע"י קבר־הרצל

האח השלישי ניסן, שאף הוא היה חבר „פועלי־ציון" במיר, הגיע לארץ כעבור שנתים למד שנה אמנות בבי"ס „בצלאל" בירושלים, נתקבל לעבודה ב„בנק לאומי לישראל" בו הוא עובד עד היום. למד באוניברסיטה בירושלים והיה מראשי הקורפורציה

של הסטודנטים „אל־על", והוא יו"ר „אגוד עולי מיר" מיום הוסדו.

13. הר"ר גרשון ורעיתו ז"ל עם בתם „בתיה" הגיעו לארץ בשנת תרפ"ד, הבת נישאה לשמואל שני (שמושקין), מתישב חקלאי בבית וגן והם גרו יחד עם בנם נתן, שהתישב במושב כפר־חטים בגליל התחתון, אתו התענו בכל הסבל של מתישבים בתקופה ההיא, חוסר־מים, קשיי־פרנסה, התנפלויות של ערבים וכו', הם קבלו את הכל ברצון ובאהבה, מתוך חבת הארץ. כשבנם נתן עבר למושב כפר־אברהם, ליד פתח־תקוה, הם עברו יחד אתו. למרות חולשתו היה דורש לעתים בביהכ"נ ויסד „גמילות־חסד" הנושאת את שמו ושם רעיתו „זכרון גרשון וגיטל". מנוחתם כבוד בבית־הקברות בפתח־תקוה.

14. עם ראשוני „העליה השלישית" הגיעו לארץ, ב־1920, גם האחים יהודה ואריה צינקין, בניו של ר' בן־ציון צינקין. ר' בן־ציון היה מן הטיפוסים המופלאים במיר, היה בעל בית־מסחר לכלי־ברזל ומטבח, שמו הלך לפניו כסוחר ישר ונאמן, שומר תורה ומצוה. הקדיש הרבה מזמנו לצרכי־צבור, צדקה וחסד. תושבי העיר הוקירוהו על מידותיו התרומיות ובחרו בו כאחד מ„שבעה טובי העיר" ועד שהיה קיים ליד רב־העיר, וכגבאי בבית־הכנסת. היה ממקורביו ומבאי ביתו של האב"ד וראש ישיבת מיר, הרה"ג ר' א"ב קמאי זצ"ל.

ר' בן־ציון צינקין

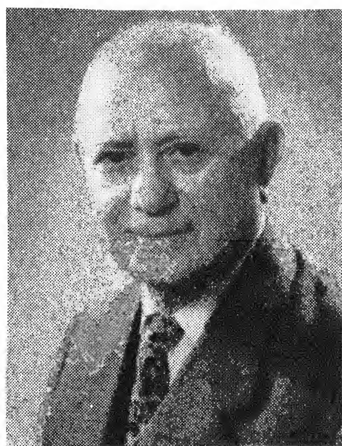
עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, בזמן שיהודי מיר חיו בשקט ובלי זעזועים, לא עלה כלל על דעתם לעזוב את מקום מגוריהם. לא כן חשב ר' בנציון, אף שהיה איש אמיד ופרנסתו היתה בשפע, לא רצה להשאר בגולה, ועשה תכניות לעלות לארץ־ישראל.

אולי היה הוא היחידי בעיירה שהגה את רעיון העליה בימים השקטים ההם.

הוא עלה בתרפ"ה אחרי שחיסל את מסחרו במיר, קנה בית בת"א ויחד עם בנו יהודה יסדו בית־חרושת למרצפות, הם היו מראשוני המייסדים של תעשיה זו בארץ הוא המשיך בעסקנות צבורית, והשקיע פעולה רבה, יומם ולילה במוסד „בית־מנוחה לזקנים ולגלמודים" ברח' עבודה בת"א. במשך 9 שנים שקד על תקנת המוסד, שגשוגו ופריחתו. בפטירתו השתתף בלוויתו קהל רב והספידוהו רבני בתי־הכנסת שבסביבתו.

15. בשנת תרפ"ה עלה לארץ הרה"ג ר' איסר־זלמן מלצר זצ"ל, יליד מיר, אב"ד בסלוצק, מייסד וראש הישיבה המפורסמת בה. עם בואו לארץ נתמנה לראש ישיבת „עץ־חיים" שבירושלים, והוא נחשב כגדול ראשי־הישיבות בזמננו. מראשי עורכי „אוצר הפוסקים" והש"ס הא"י כתב ספרים בשם „אבן האזל" על הרמב"ם, שנתקבלו כספרי יסוד בעולם הישיבות (עיין רשימה המוקדשת לו).

16. בשנת תרצ"ג עלה לארץ ר' שמואל בן ר' אליעזר שמושקביץ, יליד מיר, מן התעשיינים בלודז, אביו נתמנה מגיד שיעור בתלמוד תורה בלודז שנוסדה ע"י הרה"ג המפורסם ר' אליהו־חיים מייזל. יחד עם רעיתו לשקה, בתו של הסוחר המכובד ר' אליעזר רקוביץ, במיר. בבואו ייסד את ביהח"ר לאריגים „אריץ", והיה ממייסדי תעשית הטקסטיל בארץ. אחריו עלו אחיו: משה, גודל, דוב וישראל, ובנו בתים בת"א.

שמואל שמושקביץ

17. בנם ד"ר יעקב שמושקביץ הוא רופא־עור ופסיכיאטר ידוע בירושלים והוא דוצנט באוניברסיטה העברית. בתם יהודית נישאה לשמעון יידלר ז"ל,

מנהל חברת „תה ויסוצקי" בישראל. במות בעלה — היא המנהלת הראשית של החברה.

18. בשנת תרפ"ז עלה לארץ ישעיה טיקטינסקי בנו של הרה"ג ר' אברהם טיקטינסקי ז"ל, מן המצויינים של הנוער במיר, שהיה מעורה בעסקנות צבורית, ייסד את הספריה הגדולה במיר, והשתתף בכל פעולות התרבות שבעיירה, בחו"ל היה מנהל המשרד הא"י בוילנא ברובנה ובקובנה, בארץ היה פקיד־בכיר בסוכנות היהודית (עיין רשימה המוקדשת לו). הוא נפטר בתש"ז.

19. בגמר מלחמת העולם השניה הגיע לארץ ראש הישיבה של מיר, הרה"ג ר' אליעזר יהודה פינקל שליט"א, עם משפחתו. מיד הקים מחדש את „ישיבת מיר" בירושלים שנעשתה אחת הישיבות הגדולות שבארץ.

בנו הרה"ג ר' ח"ז פינקל היה ממיסדי „היכל התלמוד" המפואר בתל־אביב, ומנהלו במשך כל השנים, עד שנתמנה מנהל רוחני בישיבת מיר. וחתנו הוא הגאון המפורסם הר"ר חיים, ראש ישיבת מיר אשר לשיעוריו מתאספים רבים מבני הישיבות בירושלים.

עוד רבים מבני מיר עלו בגלי העליות ותופסים מקומות חשובים בצבור התורני. בתעשיה, בהתיישבות חקלאית בכלל ובהתישבות העובדת בפרט, בענפי עבודה וכלכלה, בפקידות ובעסקנות ציבורית. עד שהגיעה בעליה האחרונה שארית הפליטה של מיר ובהם הפרטיזנים שניצלו מן השואה הגדולה שפקדה את יהדות פולין ורוסיה, ובתוכם גם יהודי מיר, הי"ד.

ר' מיכל יצחק רבינוביץ

ר' מיכל רבינוביץ נולד במיר (תמוז תרל"ט) לאביו ר' יעקב גרשון ואמו היתה בתו של ר' יוסף זקהיים, נודע בכנוי „העלוי משורבילישוק" והוסמך לרבנות בעודו צעיר לימים. בהיותו בן 18 הצטרף לתנועה הציונית ופרסם מאמרים ב„הצפירה" וב„המליץ" ולא פסק מפעולה בספרות ובעתונות העברית.

נשא לאשה את שרה בת ר' מאיר היילפרין ממינסק והתיישב בעיר מגורי חותנו. היה עסקן צבורי ופעיל בתנועה הציונית ובתרבות העברית. בתקופת מלחמת העולם הראשונה היה פעיל בועד העזרה לפליטים, עסק בציונות ברוסיה, בגלוי ובסתר, ובשנת 1917 ערך עתון יומי במינסק, „דער יוד", והיה מזכיר הקהלה, ומנהל הועדה לחקר תולדות היהודים ברוסיה.

ב־1925 עלה לארץ ויסד את בית מסחר הספרים „דרום" שהיה מרכז לסופרים ועסקני־תרבות בירושלים. היה פעיל גם בועד „מגן" לעזרת יהודי רוסיה.

נפטר בירושלים בט"ו חשון תש"ט (1948).

אלכסנדר מנור

זלמן שזר

זלמן שזר (רובשוב) שר החינוך והתרבות הראשון במדינת־ישראל; ראש המחלקה לחינוך ולתרבות של ההסתדרות הציונית — נולד בר"ח כסלו תר"ן במיר, הנודעת בישיבה המפורסמת והעתיקה שהתקיימה בה.

זלמן שזר

את עיירת מולדתו נוהג ז. ש. לכנות: „עיירתו של סבא", שהיה חסיד חב"די נלהב. ממנו ירש את ההתלהבות ואת ניגון הדורות; הניגון שנמסר מדור לדור, סבא קבלו מאדמו"ר הזקן ומסרו לזלמן בעלייתו „לארץ כיסופיו וכיסופי כל עמו". תשורה מופלאה זו האירה את כל דרך חייו.

„בכל פעם, בכל תהיות חיי השונות, כאשר תוך כדי מבוכתי, יש ואני רוצה פתאום להזכר בניגון של הרבי הזקן, והניגון הטוב והמיטיב נענה לי ומופיע בזכרוני מניה וביה — מיד סרה מבוכתי ובי משתלטת איזו בטחה פנימית לאות כי רוחי נכונה, ואני עושה את דרכי ביתר עוז, ושלום על נפשי".

ניגון הדורות, שליוהו בכל דרך חייו, הוא איפוא מורשה מעיירת מולדתו, מיר.

בשנת 1892 עברה משפחת שזר (רובשוב) ממיר לשטויבץ (סטולבצי). בן חמש נכנס לחדר ולאחר שנה החל ללמוד גמרא. בשנת 1901 נפגש זלמן ש. עם המשורר י"ש קצנלבוגן (יש"ק), שהיה מורו הראשון לעברית לציונות ולסוציאליזם. בשנת 1905 הצטרף למפלגת „פועלי ציון"; ארגן „הגנה עצמית" בשטויבץ ובעיירות הסמוכות לה; נבחר כציר לועידה החשאית של „פועלי ציון" במינסק. לאחר הועידה עבר לוילנה כעובד במערכת „דער פראלעטארישער געדאנק" ותרגם את חיבורי ב. ברוכוב ואבנר (י. בן־צבי) מרוסית לאידיש. בקיץ 1907 נאסר בוילנה עם חברי מערכת העתון. כשיצא מבית־הסוהר התקבל „לאקדמיה לחכמת ישראל", מיסודו של הבארון דוד גינצבורג, בפטר־בורג. עם לימודיו באקדמיה החל לעבוד במערכת „דער אידישער אימיגראנט" של יק"א, כמו כן תרגם את הרומאן „בין הפטיש והסדן" למורדובצב. ב„דאס נייע לעבן" שבעריכת ד"ר ח. ז'יטלובסקי, פרסם את מאמרו הראשון, בו קרא לאיחוד תנועת הפועלים היהודית בגולה.

בשנת 1911 עלה זלמן רובשוב לארץ־ישראל, ועבד כפועל חקלאי בקבוצת מרחביה. בכנרת נפגש עם ב. כצנלסון ועם המשוררת רחל. ב„אחדות" שיצא לאור בירושלים פרסם את מאמרו הראשון „על הנצחיות שבעבר".

ב־1912 חזר לרוסיה להתייצב לצבא. השתחרר ונשלח מטעם האקדמיה לחכמת ישראל בפטרבורג להשתלמות בפרייבורג, בגרמניה, שם למד היסטוריה ופילוסופיה מפי פרופ' מיינקה, בילוב, וגדולי המלומדים. באותו זמן פרסם את מחקרו על שבתי צבי, בו העניק לנו בראשונה מחקר מדעי על שבתי צבי

והתנועה השבתאית, שהופיע ב־1913 ב„אנציקלופדיה היהודית רוסית".

במחקר נכלל לראשונה חומר ביבליוגראפי רב והוא נעשה יסוד למחקרים, שפתחו תקופה חדשה בהיסטוריוגראפיה היהודית.

שזר קרא לשינוי היחס הן לתנועת החסידות הבעש"טית והן לתנועה השבתאית, לגלות בהן את התוכן הלאומי ואת געגועי הגאולה והשחרור שפעמו בתוכן.

ב־1913 הופיע ב„השילוח", (כרך כ"ט) מחקרו „סופרו של משיח" (לתולדות ר' שמואל פרימו, מזכירו של שבתי צבי); פרסם מחקר על פרנק והפראנקיסטים, שהופיע גם בספר: „על תלי בית פראנק".

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה (1914) הוצא מאוניברסיטת ברלין ונשאר תקוע בגרמניה כשבוי אזרחי. עבד בספרית הקהילה היהודית והשתתף במערכת העתון הציוני: „יודישה רונדשוי".

ב־1916 ייסד זלמן רובשוב את מפלגת „פועלי־ציון" בגרמניה ופרסם ב„יודישה רונדשוי" קול קורא לארגון „החלוץ" באירופה. כעבור שנה חזר לאוניברסיטה בברלין. למד היסטוריה וחקר התנ"ך. ב־1918 הקים את הסתדרות „החלוץ" בגרמניה והשתתף בועידת היסוד של מפלגת „פועלי־ציון" בפולין.

במועצה העולמית של פועלי־ציון בשטוקהולם (1919) נבחר זלמן רובשוב, למשלחת שיצאה לארץ ישראל, לחקור את המצב ולעבד תכניות לפעולה בארץ. המשלחת פרסמה את תוצאות חקירותיה בספר באידיש בשם: „די ארץ־ישראל ארבייט". (רובו של הדו"ח הופיע בירחון „אחדות העבודה").

בתקופת שהותה של משלחת פועלי ציון בארץ־ישראל, היה רובשוב הרוח החיה גם במפלגת „אחדות העבודה" בא"י. היה עורך ה„קונטרס", ובועידה העולמית החמישית של פועלי־ציון, בווינה (ועידת הפילוג), נבחר כחבר „משרד־הברית". כמו כן השתתף במו"מ „אחדות העבודה" ו„הפועל הצעיר" על יסוד הסתדרות העובדים בא"י.

בא"י, בא בברית נישואין עם רחל כצנלסון, חברתו מפטרבורג, שעלתה בשנת 1912.

רובשוב השתתף בקונגרס הציוני הי"ב, והי"ג (קרלסבאד) ובועידת היסוד של הסתדרות „החלוץ" בברלין. בווינה ערך את הירחון: „דאס ארבייטנדע א"י".

בלונדון עסק בעבודה מדעית וסיים את ספרו (עם מ. סולובייצ'יק): „תולדות ביקורת המקרא".

במאי 1924 עלה עם משפחתו לארץ ישראל ונבחר (עם ח. ארלוזורוב) לועד הפועל של ההסתדרות. ביוני 1925 בהיווסד עתון „דבר", נקרא ע"י העורך ברל כצנלסון להיות חבר המערכת, ולאחר מכן נעשה עורכו עד 1949. שזר פרסם מאמרים ומחקרים בפסידונימים שונים: ז. ר.; מאזין; רושם; א. ת.; ל. ו.; ועוד.

בעל־כרחו פרש מן ההוראה ומן המחקר, והוטל עליו להתמסר לעסקנות ציבורית.

בשמחה המשיך לטוות את החוט שהחל בנעוריו, את חוט המאבק ללא חת, להגשמת הציונות־הסוציאליסטית.

ב־1929 נבחר כחבר הנהלת הועד הלאומי. מטעם ההסתדרות יצא לאירופה (עם י. שפרינצאק ז"ל), לארגון הקונגרס העולמי למען א"י העובדת בברלין. ברם, יחד עם פעולתו הציבורית לא נטש את עבודת המחקר ופרסם את חבורו: „אידיש בספרות השאלות־ותשובות של המאה הט"ז והי"ז", בו התגלה כהיסטוריוגראף למופת, שחשף חומר היסטורי חשוב לתולדות היהודים בפרק זמן זה.

ב־1930 ערך, יחד עם ח. ארלוזורוב, את הירחון „אחדות העבודה"; השתתף בועידת היסוד של מפלגת פועלי א"י, ויחד עם ד. בן גוריון ייצג את ההסתדרות בועידה הבינלאומית של התנועה המקצועית בשטוקהולם. ז. ש. לקח חלק גם בועידת האיחוד של „ההתאחדות" והברית העולמית של פועלי ציון בדאנציג. ייסד (עם מ. יארבלום) ליגה למען א"י־העובדת בצרפת ובז'ניביה ואת ה„ארגון למען בתי־החלוצות בא"י" באמריקה.

ב־1933 יצא לפולין וליטא. ייסד וערך בווארשה את העתון היומי „דאס ווארט". משנת 1935 והלאה השתתף בכל קונגרס ציוני.

ב־1945 נבחר כיושב־ראש משלחת ההסתדרות לועידת האינטרנציונאל המקצועי בפאריז.

ז. ש. היה בין עסקני הישוב, שהכריזו צום בפסח תש״ו, בבית הועד הלאומי בירושלים, כמחאה נגד שלטונות המאנדאט, שעיכבו את אניות המעפילים מנמלי אירופה לא״י. בועד הפועל הציוני בלונדון (1947) נבחר כחבר הועדה של ההנהלה הציונית במו״מ באו״ם והיה חבר הועדה המדינית בלייק־סאכסס בשעת ההחלטה על הקמת המדינה. היה שותף פעיל במאבק על עצמאות ישראל ושליח התנועה הציונית ליהדות ארצות הברית, לעוררה בשעות הגורל המכריעות בחיי העם.

בועידת הגוורקשאפטס־קאמפיין, נאם ז. שזר בערב ההכרעה, בה באה לידי גילוי התעוררות עצומה ראשונה של הכוחות הגנוזים ביהדות אמריקה לפני ההכרעה.

בפגישתו עם הרבי מליובאביץ׳ הוחלט על ייסוד כפר חב״ד בארץ.

שזר היא שהביא לפני הועדה המיוחדת של האומות המאוחדות (1947) את דבר ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא״י. הוא עמד בראש המשלחת של ההסתדרות לקונגרס המקצועי בפראג, וביקר במחנות הפליטים בשוואדיה, בערי צ׳כוסלובקיה, ובפולין החרבה.

ב־12 באפריל 1948 ניסח ז. שזר את הכרזת העצמאות היהודית שנתקבלה על ידי הועד־הפועל הציוני במושבו בתל־אביב.

נאומו במועצה הראשונה של מפא״י במדינה, הופיע בחוברת: „בקום חזון״.

משנת 1949 נבחר ציר הכנסת הראשונה, השניה והשלישית; נתמנה שר החינוך והתרבות בממשלת ישראל הראשונה, ובתפקידו העביר בכנסת את „חוק חינוך־חובה״ והגשימו למעשה.

להפעלת „חוק חינוך חובה״ נדרשו כ־700 מורים חדשים לבצוע המפעל, והכנת מבנים של בתי־ספר חדשים ל־500 כיתות־לימוד חדשות. לפיכך, קמו מתנגדים לתכנית, שטענו שלא הגיעו עוד הזמן לכך והם לא האמינו בהגשמת המשימה הזאת.

אולם כגודל חרדתו של שזר מכובד המשא, כן גדלו העזתו ומרצו. הוא עשה ימים כלילות לגייס מורים ואמצעים, הציע לכנסת תכנית לגיוס מורים מקרב הצבא, ממחנות העולים החדשים ומבוגרי הסמינריונים. המריץ לבצע תכנית להקמת בניינים חדשים לבתי־ספר בכל רחבי הארץ. במאמציו לביצוע חוק חינוך־חובה, חלה, ובבית־החולים ערך את ספרו „כוכבי בוקר״.

שזר התפטר מן הממשלה ונתמנה ציר ישראל במוסקוה, אך ממשלת ברית המועצות לא אשרה את המינוי.

בשנת 1952 נבחר בקונגרס הציוני כחבר הנהלת הסוכנות היהודית.

ב־1954 נבחר כראש מחלקת־החינוך והתרבות של ההסתדרות הציונית, ובתנופה המיוחדת לו, עשה אותה גורם מכוון ומדריך לעבודת החינוך בארצות הגולה.

בפעולות החינוך והתרבות בגולה גילה עוז ותנופה, הגדיל את ההיקף, פעל להרחבת רשת בתי הספר, להכשרת מורים, ולהפצת הלשון והתרבות העברית בין הבוגרים.

מחלקת החינוך והתרבות נעשתה מרכז עולמי לחינוך ותרבות, המקיף אלפי מורים, סופרים ועסקני תרבות, ומעוז ליהודי הגולה במאבקם הגורלי על יחודם הלאומי והתרבותי והשתלבותם במערכת תחייתה של האומה. ב־1957 השתתף בכינוס הקהילות לחינוך עברי בבואינוס איירס.

בהופיע ספרו „אור אישים״ קבל את פרס אוסישקין לשנת תשט״ו.

ב־1956 נבחר למ״מ יו״ר הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים. בשנת 1955 קרא שזר לכינוס עולמי ראשון של מורים עברים וב־1958 הקהיל את הכינוס העולמי השני של מורים עברים והרצה בו על החינוך היהודי בתפוצות בתקופת קיבוץ־גליות.

במאמציו להתעוררות המחשבה הציונית הקהיל שזר כינוס עיוני עולמי לבעיות היסוד של האידיאולוגיה הציונית, לבדוק היסודות של הציונות והרעיון הציוני על רקע התקופה החדשה של השואה והתקומה. הכנס העיוני העולמי הראשון, נתקיים בירושלים באב,

תשי״ז (1957). השתתפו בו הוגי־דעות מכל הזרמים הרוחניים והמדיניים שבאומה. אישים מכל הארצות.

בפעם הראשונה בתולדות הציונות הקדישה התנועה כינוס לעיון בלבד, בתכנית על־מפלגתית ובקנה־מידה עולמי. הוגי־הדעות, המלומדים והמחנכים מתוך המפלגות ומחוץ למפלגות, בגלויות ובארץ, נענו ובאו לקריאתו.

באותו כינוס הונח היסוד לכנסת־הרוח של תנועת תחייתנו.

ב־1958 קבל שז״ר תואר־כבוד: דוקטור לספרות עברית מבית המדרש לרבנים באמריקה. באגרת הכבוד, שנקראה בכנס הובעה הערצה למנהיג בעל־ההשראה. בר־אבהן ובר־אורין, איש־המדע, היסטוריון, סוכר, משורר, עורך, מחנך קהילות ישראל, ודבר לאומה.

כל הענפים הרבים של אישיותו של שזר מצטרפים לשלמות אחת, לגזע איתן אחד, המפאר את נוף תקומתנו וגאולתנו הלאומית. כדברי דוד בן גוריון: „אשרי תנועתנו שאלה הם מוריה ומדריכיה״.

משה ראובני (פוסטובסקי)

אנשי מיר בהתישבות העובדת

עוד מראשית תקופת חיבת־ציון הצטיינה מיר כתנועה ציונית חלוצית שהקיפה את רוב הנוער בעיירה.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם קמו בעיירה מפלגות ואירגונים שמטרתם היתה חינוך הנוער לעבודה ולהגשמת רעיון העליה לארץ־ישראל.

בין האירגונים: „החלוץ״, ו„החלוץ הצעיר״ אליהם השתייך הנוער העובד והלומד במספר חברים רב, „השומר הצעיר״ ו„החלוץ הדתי״, רובם עברו הכשרה לשם עליה ארצה, בקבוצות־הכשרה מפוזרות במקומות שונים עבדו בעבודה מפרכת ובתנאי חיים קשים. מהם שהצליחו לעלות ארצה, להצטרף לתנועה הקיבוצית ולתנועת מושבי עובדים.

אנו פוגשים יוצאי מיר בנקודות ההתישבות העובדת בארץ, בקיבוצים ובמושבים, וביניהם ותיקים ופעילים בתנועה, מייסדי קיבוצים ומושבי עובדים, שהתבססו והתרחבו לתפארת ארצנו.

חלק גדול של הנוער, רובו צעירים שהשתייכו לקיבוצי הכשרה והיו מוכנים לעלות ארצה התפרדו והתפזרו עם פרוץ המלחמה במקומות שונים. מהם שנפלו בצפרני הנאצים ומהם שהצליחו להתחמק מידי הגרמנים הכובשים בדרכים מדרכים שונות: אלו ברחו עם הכבוש הגרמני אל ברית־המועצות, שם החזיקו קשר ביניהם ואחרי המלחמה עלו ארצה, ואלו הצטרפו לפלוגות הפרטיזנים, ולחמו נגד הנאצים. אחרי המלחמה התלכדו כולם, עלו ארצה והצטרפו לקיבוצים

חלק מעולי מיר עלו כבודדים ובחרו בחיי עבודת האדמה ובבנין הארץ, התיישבו במקומות שונים בארץ, בקיבוצים ובמושבי עובדים.

ואלו מן החברים שהגיעו להתיישבות העובדת בארץ:

אורונובסקי אריה, חבר „החלוץ״ עלה ארצה בשנת 1926, הצטרף לאירגון ברנר, מראשוני כפר אז״ר.

אייזי (גרשוביץ) אליעזר, עלה ארצה בשנת 1935, בוגר „מקוה ישראל״. היה פעיל בהגנה ובמלחמת השחרור. הצטרף למייסדי מושב־עובדים „משמר השבעה״.

בוגין (אברנוק) בתיה, חברה בתנועת „החלוץ הדתי״, עלתה ארצה בשנת 1930, התישבה בכפר־פינס.

גריתון (גלבר) יונה, חברת „החלוץ הצעיר״. עלתה ארצה בשנת 1930. היתה בין ראשוני רמת־הכובש. אחרי הפילוג עברה לעינת.

גורודיסקי שני בתיה, חברה ב„פועלי־ציון״ במיר. עלתה ארצה בשנת 1924. התישבה בבית־זגן, בגליל התחתון.

גררי (גורודיסקי) נתן, חבר „החלוץ״ מיסודו של יוסף טרומפלדור. עלה ארצה בשנת 1920, ממייסדי ההתישבות של „הפועל המזרחי״. התישב בשנת 1924 בכפר חיטין, בשנת 1933 עבר לכפר אברהם.

דינוביץ (גרשוביץ) יונה, חברת „החלוץ״ עלתה ארצה בשנת 1935, בין מייסדי קיבוץ דפנה.

דבורקין ירחמיאל, חבר „השומר הצעיר", השתייך לקבוצת הכשרה „רובנה" ואח"כ — בווילנה, ובווילקומיר־דליטא, בפרוץ המלחמה ברח לברית המועצות, ומשם הצליח להתלכד עם שארית חברי קבוצתו ולעלות ארצה. הצטרף לקיבוץ ניר־דוד.

וינר בתיה, חברת „החלוץ הצעיר" במיר. עלתה ארצה בשנת 1932. הצטרפה לקיבוץ יגור.

ורדי (מנקר) חנה, חברת „השומר הצעיר". עלתה ארצה בשנת 1932 הצטרפה למייסדי מושב־עובדים בית־שערים.

ליבוביץ (זבלוצקי) אידלה־עדינה, היתה חברה בתנועת „החלוץ המזרחי" במיר, מקבוץ ההכשרה בבריסק דליטא עלתה ארצה ב־1939. בשנת 1943 הצ־טרפה למושב נחלים.

חרחס (מלכין) רבקה, חברת „החלוץ" במיר, יצאה לקיבוץ הכשרה בפינסק, עלתה ארצה בשנת 1926, היתה בחבורת „פתח־תקוה" ובין המייסדים של קיבוץ גבת ע"ש קדושי פינסק. בעלה הראשון הרשל פינסקי, היה בין פעילי המייסדים של קבוצת פינסק. בנם, המשורר יוסף פינסקי, נפל בקרב במבצע סיני.

חוחס גיטה (שוחט), חברת „פרייהייט" במיר עלתה ארצה ב־1931, הצטרפה לקיבוץ גבת, אחרי הפילוג עברה לקיבוץ יפעת.

חרחס שלמה, חבר „השומר הצעיר" במיר. יצא להכשרה בווילנה, עם הכבוש הגרמני הצטרף לפרטיזנים, לחם בהצטיינות נגד הנאצים. אחרי המלחמה עלה ארצה והצטרף לקבוצתו — קיבוץ אילון.

טרייביצקי משה, היה חבר „השומר הצעיר" במיר, אחרי המלחמה עלה ארצה והצטרף לקבוץ שפיים.

טרצביצקי בן־זאב ישראל, פעל ב„החלוץ הצעיר". עלה ארצה בשנת 1932, הצטרף לקיבוץ רמת־רחל, ואחר כך — בשדות־ים.

טיקטינסקי חוה, עלתה ארצה מרוסיה הסובייטית ב־1927 הצטרפה למשק הפועלות בנחלת־יהודה. משנת 1929 היא חברה בקבוץ שפיים, (עוד מזמן שהקבוץ היה בהרצליה אזור ג').

טיקטינסקי שרה, עלתה לארץ מוילנה ב־1924 והצ־טרפה למשק הפועלות בנחלת־יהודה. משנת 1927 עד 1938 היתה חברה בעין־חרוד.

טרובוביץ (גלמן) סוניה, חברת „השומר הצעיר", בקבוצת הכשרה רובנה, וילנה, ווילקומיר, ברחה לברית המועצות. אחרי המלחמה הצליחה להצט־רף לחברי קבוצתה. עלתה ארצה והצטרפה לקיבוץ ניר־דוד.

ילובסקי שלום, חבר „החלוץ" במיר. עבר את ההכשרה במקומות שונים. היה פעיל בקבוצתו ובתנועה. עלה ארצה בשנת 1939. הצטרף לקיבוץ רמת־הכובש, והוא מן הפעילים בקיבוץ.

ירמיהו (ירמיצקי) ראובן, חבר „השומר הצעיר". עלה ארצה בשנת 1935. היה בין מיסדי קיבוץ דן.

לוין (סטולר) פרומה, חברה ב„השומר הצעיר" בקיבוץ הכשרה ברובנה, וילנה ובווילקומיר־דליטא. בפרוץ המלחמה ברחה לברית־המועצות. אחרי המלחמה הצטרפה לקבוצתה ועלתה ארצה, לקיבוץ ניר־דוד.

ליס (מרגולין) רבקה ז"ל, פעילה בתנועת „פועלי ציון", בשנים הראשונות אחר המלחמה 1914—1918, היתה מורה לעברית, עלתה לארץ בשנת 1919 עם קבוצתו של יוסף טרומפלדור, הצטרפה לקיבוץ דגניה א', העמידה משפחה בקיבוץ, שני בניה נפלו במלחמת הקוממיות, בן אחד במלחמת השחרור ובן אחד — בקרב במבצע סיני.

מזורביץ יעקב, חבר „השומר הצעיר", בקיבוץ הכשרה בסלונים. עלה ארצה בשנת 1936, מראשוני קבוץ אילון. היה פעיל בהגנת הארץ, התגייס לבריגדה היהודית ופעל בה ב„עליה ב'".

מזורביץ צבי, חבר „השומר הצעיר" בקיבוץ הכשרה ברובנה, וילנה ובווילקומיר־דליטא. בפרוץ המל־חמה ברח לרוסיה, גויס שם לצבא הפולני, הצליח להצטרף לקבוצתו, עלה ארצה אחרי המלחמה, לקיבוץ ניר־דוד.

מזורביץ זאב ז"ל, חבר „החלוץ" במיר, היה בקיבוץ הכשרה. עלה ארצה בשנת 1936, הצטרף לקיבוץ גבעת חיים, נהרג בתאונת־עבודה.

מרגולין (שטין) רחל, עלתה ארצה בשנת 1930. הת־ישבה באבן־יהודה.

פקר אלתר, ממיסדי „החלוץ" במיר, עלה ארצה בשנת 1926, והצטרף לחבורת פתח תקוה, והיה בין מייסדי קיבוץ גבת, מן החלוצים הראשונים

במטעי תפוחי־עץ, אחד המומחים לעצי־פרי נשירים בארץ.

פקר צביה, חברה ב„החלוץ", הדריכה את הנוער ב„החלוץ הצעיר", עלתה ארצה בשנת 1933, הצטרפה לקיבוץ גבת, אחרי הפילוג עברה לקיבוץ יפעת.

פקר יהודה, יצא את הגיטו במיר, הצטרף לפרטיזנים, לחם נגד הנאצים, אחרי המלחמה עלה ארצה והצטרף לקיבוץ שריד.

פקר מרדכי והניה (לבית רייזין), חבר "החלוץ" במיר. עלו ארצה ב־1926 והצטרפו לחבורת פתח־תקוה. בשנת 1933 עברו להתישבות במושב „בהדרגה" (מעש) ע"י פתח תקוה.

פרלברג (שריבר) חיה, חברת „השומר הצעיר" בזמן הכיבוש הנאצי, היתה בגיטו במיר. הצטרפה אל הפרטיזנים ביערות נליבוקי, אחרי המלחמה עלתה ארצה באנית המעפילים „יציאת אירופה", הצטרפה לקבוצתה: „ניר דוד".

פוזניק יצחק, עלה ארצה בשנת 1957. התישב במושב עובדים בית־אליעזר.

צסלר שמואל, חבר „השומר הצעיר" במיר, בזמן הכבוש הנאצי יצא את הגיטו, הצטרף לפרטיזנים, ביערות נלבוקי. אחרי השחרור התגייס לצבא הסובייטי. אחרי המלחמה הגיע ארצה באנית מעפילים, הצטרף לקבוצתו ניר־דוד.

קצנלסון צבי, עלה ארצה בגיל צעיר, בוגר ביה"ס החקלאי בן־שמן, היה פעיל בהגנת הארץ, ובעליה ב' ובתנועה. מראשוני כפר־מנחם.

רבינוביץ משה, עלה ארצה בגיל צעיר, בוגר ביה"ס החקלאי בן־שמן, היה פעיל בתנועה ובהגנת הארץ, מהפעילים בעליה ב'. מראשוני כפר־מנחם, התיישב במושב היוגב.

משה קרינוביץ

„השומר־הצעיר"

הדי תנועת הצופים לא פסח על עירנו מיר. הנוף והטבע של העיר לא מעט השפיעו על הנוער שנימשך לתנועה זו.

היערות הירוקים והנירחבים, הנחל היפה והשדות משכו את לב הנער והנערה בעיירה. 1924—5 היו שנות תסיסה בעיירה ואז התארגן בה גם קן השומר־הצעיר. בשנת 1924 באו שני שליחים מן המרכז ואירגנו את קן השומר הצעיר.

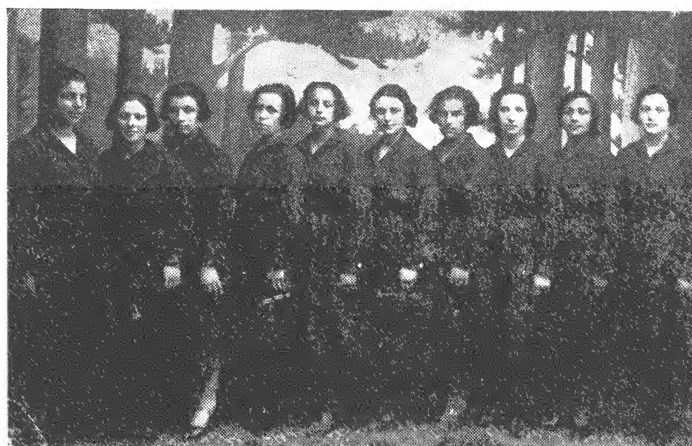
בעיר ניסביש היה קיים „קן" מזמן, הנוער של מיר היה נפגש עם אנשי ניסביש. מכאן באה עזרה והחבר ליבל גלפנד אירגן ביקורים בין שני הקינים. בני העיירות הלכו ברגל ממיר לניסביש ומשם לכאן.

המארגנים הראשונים של התנועה בעיר היו: חיים קרינוביץ ואברהם קסטראביסקי. בשנת 1926, שנת היווסדה של האוניברסיטה העברית בירושלים, הגיע קן־מיר למלוא פעולתו. לכבוד המאורע אורגנה אקדמיה, ובראש המפעל עמד הקן „מכבי". בבית־הכנסת הגדול התאספו רוב תושבי העיר וחגגו את פתיחת האוניברסיטה.

הרוח החיה באקדמיה היה הקן, והוא שהקים מקהלה ויוסף קרינוביץ היה גם מנצחה. אותה מקהלה המשיכה בפעולה הרבה שנים לאחר־מכן. והיתה מופיעה בכל נשף שהיה קשור ב„קופסה הכחולה" של קק"ל.

באותם הימים היתה התנועה ללא כל צביון פוליטי. הסיסמה של הסקויטינג: „נשמה בריאה בגוף בריא" היתה עיקר בה, והיו מגשימים אותה הלכה למעשה בספורט, טיולים ושירה. בל"ג בעומר היו עוזבים את העיר ויוצאים היערה, מקימים שם אוהלים ונשארים ביער יום ולילה. לאור המדורה היו שרים ורוקדים.

בהדרגה תפס הקן מקום נכבד בחינוך הנוער. השפה העברית, שלא היתה זרה לנוער, התחילה לתפוס מקום חשוב. בין כתלי הקן היתה עברית ורק עברית השפה השלטת. וכך היה גם בטיולים. הרעיון הציוני החל חודר לכל בית יהודי ורוכש את לב הנוער.

קבוצת „השומר הצעיר", 1924.
משמאל: ברון, נחמה זוחוביצקי, רבקה וינר, גוטה חרמס, איטקא כגן, דוברין, רבקה חרמס, צינקין, יוסלביץ.

מכאן התפתחה התחרות בין התנועות הציוניות והיידשיסטים (בונד שהיה חזק בעיר) שלא יכלו להשלים עם העובדה שהנוער יתקשר לתנועה עברית ציונית.

הנוער נמשך לקן, לחופש, לשירה, לתלבושת הנאה של הצופה, שהיה בו מן החדש: המגבעת רחבת השוליים, העניבה הכחולה, מכנסיים קצרים ומקל־צופה, כל זה משך את לב הנער והנערה, והיה צורך במדריכים.

בשנת 1929 אירגנה ההנהגה הראשית של השומר הצעיר מחנה להכשרת מדריכים בסביבת בראנוביץ', בהנהלת חבר ההנהגה הראשית אברהם רביצקי. הקן שלח שני חברים למחנה: את אשר קרינוביץ ומשה קופלביץ.

במשך הזמן היה הקן של „השומר־הצעיר" לנושא של התנועה הציונית בעיר.

הארץ הניבנית התחילה קוראת לבניה באשר הם שם; והנס בא גם הרעיון של הגשמה ועליה ארצה.

לא נעדרו מ„קן מיר" חברים בהכשרה: בסלונים „מסד", ובארץ קיבוץ „אילון", בגרודנה „אחוה" ובארץ קיבוץ „דן". ואלו שלא הצליחו לעלות לארץ, היו פעילים בגיטו ובין הפרטיזנים.

קבוצת הכשרה „תל־חי", 1926.
ביניהם: בלה שוברין, רבקה חרמס, אברהם קוסטרוביצקי.

ר׳ איסר זלמן מלצר

מרן ר׳ איסר זלמן מלצר זצ״ל נולד בעיר מיר, אשר בפלך מינסק, ברוסיה הלבנה בה׳ בחדש אדר שנת תר״ל אביו ר׳ ברוך־פרץ היה ת״ח גדול וצדיק מופלא בן למשפחה מיוחסת, דור שביעי לגאון בעל „פנים מאירות״ בן אחר בן. הוא היה חי בדחקות גדולה, לא נשא עיניו למשרת רבנות התפרנס על שכר לימוד מספר מצומצם של תלמידים, והיה יושב הרבה שנים על התורה והעבודה. על תום לבו וצדקתו, כדאי להזכיר שני ספורים המפורסמים: בהגיע בנו העילוי לגיל בר מצוה עשה מסבת בר־מצוה ובין המזומנים היה רבה של מיר הגאון ר״י ליפמן זצ״ל בעל „מלבושי יו״ט״. הכיבוד למוזמנים היה עוגת דבש ובקבוק יין־שרף, והוא הצטדק ואמר, שבאמת, לפי מצבו איננו יודע אם מותר לו להרבות בהוצאות, אבל היות ובשעתו ברכו המוהל שישתו לחיים ביחד בבר־מצוה והוא ענה אמן, הרי שיש כאן דררא דנדר. אחרי בר־מצוה, נסע הבן העילוי לוולוזין, אחרי זמן קצר בא אדם ואמר לו, שבנו זוניע — כך קראו לו בנערותו — אינו מן המתמידים בוולוזין. מיד לקח את צרורו הדל והלך ברגל לוולוזין כי להוצאות נסיעה לא השיגה ידו. להשפיע על הבן שלא יבטל ח״ו את זמנו. בתנאי חיים כאלה היתה אשתו, הצדקת מרים־רייזל עובדת ועמלה לעזור בפרנסת הבית. אחת הפרנסות היתה טיגון שומן־אוזים שהיו מוכרים ממנו גלדי־שומן („גריכענעס״). הבן העילוי והעדין — שהוא ואחותו פרומה־רבקה נשארו בחיים מתשעה ילדים שנפטרו בצעירותם — רשאי היה לקחת גלד אחד הגדול מגלדי־השומן המטוגנים בכל עניותם שלמו חובות של דודם, שהיה עוסק בעניני צדקה והיה לווה כספים לתמוך בנזקקים ונפטר לעולמו. בהשאירו חובות בסכום גדול והם הרגישו את עצמם חייבים לשלם את חובותיו. בבית זה של עניות חומרית ועשירות רוחנית, גדל ר׳ איסר־זלמן מי שעתיד היה להיות גאון הדור ומרביץ תורה בישראל, במשך ששים שנה.

בשחר ילדותו התנכר הנער בכשרונו המופלג באהבתו לתורה ובמדות של עניוות בטרם מלאו לו עשר שנים ידע את שלש הבבות: ב״ק, ב״מ וב״ב, והגאון הרי״ל בעל „מלבושי יום־טוב״, רבה של מיר, היה משתעשע עם הנער בדברי תורה ועוקב בהתענינות מיוחדת אחרי התפתחותו. חברו הקרוב אליו היה נכדו של הרב. אמרו לו לרב: „רבי! הנכד שלך הוא בעל־גאוה, הוא בוחר ללכת ולשחק רק עם הילדים המיוחסים והמצוינים, ואילו חבירו זוניא הוא עניו, הוא מתחבר עם כל הילדים כולם״. חייך הרב ואמר: ההיפך הוא הנכון, זוניא יודע ומעריך את ערכו, ויודע שלא יגרע ממנו גם אם יתחבר עם ילדים פשוטים, אבל בצלאל נכדי הוא עניו ושפל בעיני עצמו, ומפחד שערכו ירד אם יתחבר עם כל הנערים.

מיד אחרי היותו בר־מצוה נסע איסר־זלמן למרכז התורה הגדול בימים ההם, לישיבת וולוזין המפורסמת. אמנם הוא נחשב גם קרוב־משפחה לבית הנצי״ב מוולוזין ואף כי היה אחד מצעירי הלומדים בישיבה שהיו בה 450 תלמידים בעלי ידיעה רבה בש״ס, התבלט עד מהרה בגודל כשרוניתו ובמדותיו התרומיות; מילדותו הצטיין ביראת שמים ויראת חטא: זמן קצר אחרי בואו לישיבה, קבל מאחותו היחידה שהיתה נשואה חבילת־מזון, סוכר וכדומה. הוא חשש, שמא לפי מצבם הדחוק זה נחשב למתנה מרובה, שאסור לאשה לתת שלא מדעת בעלה, ושמא שלחה את החבילה על דעת עצמה? לפיכך, לא נגע בה למעלה משנה, אף שהיה זקוק לה מאד וכשנסע לבקר את אחותו הביא לה את החבילה בחשאי... מילדותו עד יומו האחרון נזהר בהקפדה לא לנגוע בדררא של איסור גזל, והקפיד בכלל ביחסיו לאנשים. יודעיו ומכיריו העידו עליו, שמימיו לא פגע באדם, לא במעשה ולא בדבור קשה, וכשאחד ממקורביו שאלו איך אפשר כך להמנע מלהגיב על דברי־עלבון, ענה: הלא על עוונות שבין אדם לחברו אין יום־הכפורים מכפר עד שיפייס את חבירו ואני ארשה לעצמי לפגוע גם במעליב אותי, שמא אפריז על המדה ואיפה, אמצאנו כדי לפייסו? הלב והמוח פעלו אצלו בהרמוניה שלמה. כאמור

משך הנער תשומת־לב והעידו עליו תלמידים בישיבת וולוזין, שמתוך 450 תלמידי הישיבה, ובהם בקיאים מופלאים ומחדשים מפורסמים, היה הצעיר, אחד המובחרים שבחבורה, אף שהיה הצעיר בחבורה, רפה וצנום, והצטיין בין בחורי מרכז־התורה הגדול בימים ההם. ארבע שנים למד רבנו בוולוזין, עלה ונתעלה, והיה אהובם וחביבם של שני ראשי־הישיבה גאוני העולם, הנציב מוולוזין והגר"ח סולובייציק, שנחשב לתלמידו המובהק, וכנהו בשם אדמו"ר. מספרים, שהיה הגר"ח אומר, שבשעה שזוניע פותח את פיו נפתחים מקורות המוח. גם כל בני־הישיבה בקשו קרבתו, חיבבוהו וכבדוהו והיו מציעים לפניו את חידושיהם בתורה ומקבלים חות דעתו על נכונות הדברים. באותה תקופה חי, באלקסוט, פרבר קובנה, ר' שרגא־פיבל פרנק אחד, מבני־העליה, ממקורביו של ר' ישראל סלנטר, תלמיד־חכם וסוחר עתיר־נכסים. בזכות צדקת פזרונו כנוהו בקובנא בשם „מונטיפיורי". הוא נפטר בדמי ימיו וצוואתו היחידה היתה להשיא את בנותיו לבחירי תלמידי־חכמים. ואמנם, קימו בני־המשפחה את הצוואה, וגיסו ר' זבולון בריט מפלונגיאן, מגדולי רבני ליטא, נסע לוולוזין ונתן עיניו בר' משה־מרדכי אפשטין לבכירה ובר' איסר־זלמן לשניה בילא הינדא. אחרי האירוסין חלה הרא"ז והיה במצב של סכנה. הציעו הקרובים למיועדת לו לבטל את השידוך אך היא ענתה, בחכמתה וצדקתה — היפלא מה' דבר ? אקח תלמיד חכם גדול זה החולה, והוא יבריא אצלי ואם ח"ו נגזר מן השמים שיהא בעלי חולה, אין מנוס מן הגזרה גם אם אקח בריא.

ברדין למד אצל מרן הרי"מ בעל „החפץ חיים" זצוק"ל, שעם בואו העריך את עוצם כשרונו ואצילות נפשו וסדרו בחברותא עם בנו הגדול והצדיק ר' אברהם. אחרי נשואיו, בהיותו בן 24, נקראו שני הגיסים הרמ"מ אפשטין והרא"ז מלצר ע"י הגרנצ"פ, הסבא מסלובדקא, לכהן כראשי ישיבה במקומו של הגאון ר' איצעלע שעבר לפונוביז. שנתיים ימים היה ר"מ בסלובודקא ושעוריו נתפרסמו בעולם התורני כולו, כדוגמה של תבונה וחריפות מלבבת, ובני הישיבה נמשכו אחרי דרך למודו. כאשר הגאון הרידב"ז, רבה של סלוצק החליט ליסד ישיבה גדולה בסביבתו שלא היתה בה ישיבה גדולה, הסכים הרא"ז לקבל עליו תפקיד זה ועבר לסלוצק, ועמו 14 מבחירי תלמידיו, שרובם ככולם נתפרסמו כגדולי־התורה שבדור ותפסו עמדות חשובות בעם, י"ד אלה כונו בתולדות ישיבת־סלוצק „היד החזקה". הישיבה גדלה ונתפרסמה כאחת הישיבות הגדולות שברוסיה והרא"ז פעל בה גם כראש־ ישיבה וגם כאביה ומנהלה ודואג לתקציבה. בשנת תרס"ג כשהרדב"ז יצא מסלוצק, נבחר כרב בעיר עתיקה וקהלה מפוארת זו, אשר על כסא רבנותה ישבו מגדולי ישראל משך דורות רבים.

בתקופת היבסקציא ברוסיה נרדף הרא"ז וגם נאסר בעוון הרבצת תורה והיה נאלץ לברוח בהחבא מסלוצק, למרות החלטתו שלא לעזוב את בני עדתו והוא שהה שנתים בישיבה שנעתקה לעיר קלצק, בפולין, אבל נשמתו הגדולה ולבו הטהור לא יכלו לשאת יותר את אויר ארץ־העמים, ומקץ שנתיים לישיבתו בקלצק עלה עם ב"ב לאה"ק. בזה הגשים את חלום נעוריו, בצעירותו השתייך לחברת „נס ציונה" בוולוזין וגם השקיע את כסף נדוניתו בקנית שטח אדמה בארץ, שם נבנתה אח"כ המושבה חדרה. רבנו שהיה עמוד האמת והיושר שאף תמיד להגשמה מלאה בכל דרכיו והוא היה אומר : כשם שכדי שתתקיים תפלת „והערב נא את דברי תורתך בפינו" צריך אדם להתחזק ולהתאמץ בלמוד־התורה, כך צריך אדם מישראל והעם כולו לעשות מאמצים כדי שתתקיים תפלת „והביאנו לציון עירך ברחמים". בצעירותו לא יכול היה לעלות לארץ מפאת מצב בריאותו הרופפת והיה בבחינת אנוס, וכן מצד התפקיד שהוטל עליו מן ההשגחה להרביץ תורה ברבים. אבל עם שנויי המצב מצא, שאין עוד הצדקה לישיבתו בחו"ל, ועלה לירושלים עה"ק ונתמנה בה ראש ישיבת „עץ־חיים" הישיבה העתיקה והגדולה ביותר בא"י, ונשאר. עם בואו התרחבה ישיבת „עץ־חיים" בירושלים, לשיעוריו היו באים רבים מבני יתר הישיבות שבירושלים ותלמידי חכמים ותיקים, שיעוריו וחידושיו של הרא"ז תפסו מקום נכבד אצל המעולים שבתלמידי הישיבות בירושלים. וכה תאר מר יצחק שפירא את שעוריו של רבנו בספרו „ירושלים מחוץ לחומה" : „מה נהדר הוא המראה עת הגאון רא"ז עומד ודורש בהלכה את שעורו השבועי ב„עץ חיים". דומה הוא אז לרב־חובל של אניה שהוקמה כולה מרש"י רמב"ם רי"ף ועוד מאורות גדולים, ופתאום — התקפה של עשרות תלמידי־חכמים בקושיות וסברות, כאלו הוטלה רוח סערה בים וגלים של משניות, תוספתות ברייתות

ופוסקים מסתערים על האניה וחושבים לטרפה. ברם, רב־החובל הגאוני מצליח להוציאה בשלום ממקום הסכנה, ושוב צפה הספינה על פני המים, מתנוצצת בזוהרה — נתיישבו הסתירות, וכאילו אינן וכל הסוגיא כה ברורה, מובנה ופשוטה".

בטחונו בתקומת ציון וירושלים ובביאת משיח־צדקנו במהרה בימינו היתה גדולה ועצומה ובהקדמתו לספרו „אבן האזל" חלק ד', ביטא הרגשתו זו, ואלו דבריו: „דם ואש ותמרות עשן ראה עם ישראל בשנים אלו ונשפך דמו כמים ע"י הצורר ימ"ש שהרג באכזריות נוראה מליונים מאחינו בחרב ובאש ביניהם גדולי תורה גאונים וצדיקים ולא חמל על זקנים וילדים", והוא מוסיף ואומר: „כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה כאשר בחסדי ה' בהשגחה גלויה נצלה ארץ הקודש מהצר הצורר שהיה כבר קרוב לבוא שעריה, עלינו לקוות כי עת צרה ליעקב וממנה יושע. אמנם חבלי משיח הם נוראים וכבר ראו חז"ל ברוח קדשם הצרות הנוראות בעת הקץ... ויבוא משיח צדקנו בגאולה אמיתית ונזכה לתחיית המתים".

גם ב„אבן האזל" כרך ו' וז' מציין זאת מרן בהקדמתו. „תמיד היה נוהג לדבר" בחרדת קודש על קדוש־ישראל בעל „החפץ חיים" על בטחונו הגדול בבוא משיח צדקנו במהרה בימינו. בשנת תרצ"ד הוציא לאור את החלק הראשון של ספרו הגדול „אבן האזל", ממנו ראו אור בחייו 7 כרכים (הכרך השביעי יצא בשנת תשי"א והכרך השמיני יצא לאור לאחר פטירתו).

„אבן האזל", כך קרא לספרו ובשער הספר ציין „על פי הכתוב: וישבת אצל האבן האזל ועיין פרוש רש"י שם" ומה הם דברי רש"י על הפסוק? „אבן שהיתה אות להולכי דרכים". ואכן, מורה־דרך הוא רא"ז בספרו זה. דרך חדשה סלל ללומדי התורה ע"י מזוג שיטותיהם של שני רבותיו הגדולים, הנצי"ב ור' חיים סולוביציק. בספרו לא הלך רבנו אחרי ברק החידושים מרהיבי השכל ומחדדי הסברא; בדרך העבודה על דברי הרמב"ם כסדרם אין הלב פנוי למצוא ענין מתאים אם עפ"י שחדשנו יבואר עוד מקום אחד או שנים, שבהצטרפם יתחזק וישתפר הבנין". כך דרכו לבנות בנין חזק בל ימוט. תוך זמן קצר ביותר קנה לו „אבן האזל" מקום כבוד כאחד מספרי היסוד בעולם התורני.

אף ב„אבן האזל" נכר בברור חותמו של האיש, חותם־האמת. משראה שמתוך חידושיו נובעת הלכה, לא נרתע ובו במקום הסיק מסקנה להלכה. הלכות רבות ברמב"ם שגדולי־עולם לא ידעו מקורן, בא רא"ז וגלה בהן את המקור.

דרכו היא „לנתח יסודות ההלכה ולהגדיר גדריה" ונמנע רבנו מחידושי סרק אשר תועלת לא תהיה מהם „להמעיינים בדרכי הסברא".

בתארים רבים תארו את הגרא"ז: רבן של כל בני הגולה, גאון הדור, מדברגא דאומתיה, ראש ראשי־הישיבות. התארים מתארים את נושאם ומגדירים אותו אך כשם שכל תואר בא להלל לפאר ולשבח הרי שלא ברצון הוא אף ממעיט את המתואר; כלומר: מדה זו יש בו, אולם מדה פלונית אינה בו. על רבנו אפשר־לומר, שסמל התגלמות השלמות שבאדם היתה לא רחוקה ממנו, לכן לא תואר לו אלא פשוט: ר' איסר זלמן כך קראו לו. וכבר קבע ר' שרירא גאון מטבע: גדול מרבן שמו.

הרב ר' איסר זלמן מלצר

על כל מדה ומדה שהיתה בו מספרים תלמידיו מעשים וספורים. וחבל שאינם מעלים מעשיו על הכתב, שהרי צדיקים אף מעשיהם ושיחת חולין שלהם תורה היא וללמדה צריך.

משנכנס אליו צורבא מרבנן ואמר לו איזה רעיון או בדל־חדוש, מיד היה מוסיף רא"ז נופך משלו, והיה בונה על זה בנין שלם, מוצק ומרהיב והיו הדברים מאירים ושמחים; ומשעמד התלמיד נדהם ומשתומם

שכנעו ר' איסר־זלמן שאכן כל הבנין המוצק שלו, של התלמיד, הוא, והוא רא"ז, רק כמה פרטים טפלים הוסיף משלו, והיה התלמיד יוצא מביתו רענן ושמח ומקבל על עצמו ללמוד ביתר שקידה, שהרי בנין גדול בנה...

... ולעתים קרובות כשבא תלמיד ואומר לו חידושי תורה היה אומר לו אמנם גם אני אמרתי את הדברים האלה אבל אתה אומר את זה בצורה יותר טובה.

טוב ומטיב היה לכל אדם אבל יחסו האבהי לתלמידיו עבר כל גבול ואכן שלמו לו התלמידים באהבת נפש ומסירות אין קץ „כמים הפנים לפנים".

מעולם האצילות נחצבה נשמתו. קולו שהלך בעולם התורני לא ברעש היה, אלא קול דממה דקה, כיאות לו.

ששים שנה הרביץ ר' איסר זלמן תורה בישראל במרכזי התורה הגדולים, שבעולם, והעמיד אלפי תלמידים. הוא נפטר ביום ג', י' כסלו תשי"ד, בבוקר, לאחר שחלץ את התפילין של רבנו תם שהיה נוהג ללבוש כל יום בביתו, לאחר שחזר מבית הכנסת. כבן 84 שנה היה כשעלתה נשמתו לגנזי מרומים. השאיר אחריו שני בנים ושתי בנות, נכדים ונינים.

חתניו הם הגאון ר' אהרון קוטלר, מגדולי התורה שבדור, ראש ישיבת קלצק בארה"ב, והגאון ר' יצחק־מאיר בן מנחם, חבר בית־דין הרבני הגדול בירושלים ומחבר הספר „פרשת המלך" על הרמב"ם.

בניו הם חוקר התנ"ך הידוע הד"ר פיבל מלצר והרב צבי יהודה מלצר אב"ד ברחובות וראש ישיבת־הדרום.

ההנהלה הראשית
לתנועת „תורה־ועבודה" בפולניה
מחלקת „קרן תורה ועבודה"
ורשה, מרינסקה 7.

הצהרה.

בהכירי בערך עבודת הבנין והיצירה הנעשית ע"י הסת. „הפועל המזרחי" בארץ־ישראל,
בשביל הגשמת רעיון תורה ועבודה, הריני מתחיב בזה להכניס לטובת

„קרן תורה ועבודה"

סכום ....
שעורי התשלומים ....
השם והמשפחה ....
הכתבת ....
העיר .... יום .... תרצ"
החתימה ....
חתימת המבקר ....

חתימתו של הרה"ג ירוחם זצ"ל בהצהרה למען „קרן תורה ועבודה" של „הפועל המזרחי"

אלכסנדר מנור

שלושה דורות

(שלשלת־הדורות של משפחת מאיר הרכבי, איש מיר)

איתנותו ושרשיותו של מפעל נמדדת בראש וראשונה בהמשכיותו, ברציפותו הטבעית האורגנית, כשדור הממשיכים מוסיף לטוות את חוט החזון של דור המייסדים ומחדש בגופו וברוחו מעשי־בראשית; כשנמשכת ברציפות שלשלת הדורות, ודור לדור מביע אומר ואינו פונה עורף לדורות שקדמו לו.

אשרי המפעל בו נמשכת הלמות ורציפות הבנין מדור מניחי היסודות, דרך דור בוני הנדבכים ועד דור מתקיני הטפחות.

אשרי המפעל, שנושאיו הם לא רק יחידי סגולה, גבורים בודדים, אלא גבורים קולקטיביים, משפחות שלמות בהן לא נותק חוט הגבורה העילאית, חוט החלוציות והנחשוניות.

אחת המשפחות הללו בישראל, משפחת מייסדים־ממשיכים, היא משפחת הרכבי שמוצאה ממיר וכבר הקימה דור שלישי־רביעי בארץ.

הצעיר מבני הדור השלישי — מאיר (אירי) הרכבי ז״ל, נפל במלחמת העצמאות בקרבות על ירושלים, האח השני — יבדל לחיים ארוכים — נועם הרכבי. עלה בעקבות סבו ואביו לגליל והיה ממייסדי משק גונן, קיבוץ־ספר על גבול סוריה. והאח הבכור אלוף יהושפט הרכבי, הוא אחד מעמודי התווך במטה צה״ל, וסגן המנהל הכללי של משרד ראש הממשלה.

מאיר (אירי) הרכבי (1927—1948)

נולד בתל־אביב י״ז בכסלו תרפ״ח (11.12.1927). דור שלישי בארץ. למד בבתי־ספר עממיים בבת־גלים שבחיפה ובתל־אביב. לאחר מכן למד שנתיים בבית הספר התיכוני־חקלאי בפרדס־חנה. מאז גמלה בו ההחלטה להיות חקלאי. באוקטובר 1944 עבר לבית הספר על שם כדורי לרגלי התבור וסיים בו את לימודיו באוגוסט 1946.

לאחר סיימו את בית־הספר התגייס לפלמ״ח. שרת בגבעת־השלושה ומעלה־החמישה, ועבר קורס מפקדי כתות ויונאים. טיפל ביוני הגדוד והצליח באילופן למטרות־קשר.

באחד ממכתביו ממעלה החמישה הוא כותב:

„על החדשיים האחרונים אני יכול או לשתוק או לחבר ספר...

על חופש אינני רוצה אפילו לחשוב עתה, למרות זה שאני ראוי לו לכל הדעות, מלבד לדעתי אני. גופי אמנם עייף ונחלש, אולם רוחי חזקה באמת ואורח חיי בזמן האחרון, רק חישל אותה״.

ממעלה החמישה נשלח כמפקד־כיתה לסדום, משם הוחזר לקרית ענבים לגדוד „הפורצים״, חטיבת „הראל״. השתתף עם גדודו בקרבות בקסטל, נבי־סמואל, הר־ציון וקטמון. הצטיין באומץ־לב בלתי רגיל בקרב קטמון.

בשעה שנפצעו ששה מחבריו ליד המקלע, נשלח להחליף את הששי, ובמשך שלוש שעות רצופות ירה ללא ליאות תחת מטר כדורי־האויב:

„איריק ליד המקלע.

יורים ויורים: פגזי מרגמות וקלעי מקלעים וכדורי רובים — אש אכזרית שאינה פוסקת. האויב חוזר ומס־תער ארבע פעמים. קרב פנים אל פנים נטוש. בתוך בנין המנזר — שלוש מחלקות מתבססות. חלק מהלו־חמים נפצע בשעת הפריצה לבנין. האויב מפגיז בלי הרף את גג הרעפים של הבית במרגמות 3 אינטש ו־2 אינטש. הגג מעורער כולו. הפגזים נופלים אל תוך הבנין פנימה.

בחדר פעור־גג, בקומה העליונה מוצב מקלע ברן ומקלען קורס לידו. מסביב מתבצרת כיתת רובאים. אש האויב המכוונת אינה פוסקת. המקלען נפצע. לחדר עולה מלמטה מקלען שני ואף הוא נפצע. מורידים את הפצוע ושולחים מקלען שלישי. גורל חברו הקודם מחכה לו. חברים עולים בזה אחר זה שש פעמים. כולם נפצעים. המקלע משתתק לשעה קלה. אש האויב מתגברת הרובאים צועקים מהעמדה העליונה למטה: „שיבוא איזה

מפקדי!" המ"פ מתפרץ אל המדרגות. מפקד הפעולה עוצר בו: „אתה דרוש כאן".

עולה מ"כ צעיר. מיד הוא מסתדר ליד המקלע ואומר לחבריא: „יהיה בסדר. אין מה לדאוג, אני עכשיו בעמדה!" והוא ניצב ליד המקלע שלוש שעות רצופות ויורה ללא הפסק. אינו זז ממקומו ואינו מבקש שיחליפו אותו. יורה ויורה — — —

ההלצה מספרת שהוסיף לירות גם מתוך שינה.. היה זה איריק (מאיר) הרכבי.

כך תואר הקרב בחוברת „פלמ"ה" גליון 65 מיום 23.6.48 בראש הרשימה מתנוססת כותרת: **למופת.** כך נלחם בן הדור השלישי לראשוני ההגנה בארץ.

ב־2.6.1948 נפצע מאיר (אירי) הרכבי פצעי־מוות בקרב על תחנת הרדאר. היה בלי הכרה, והועלה בו ביום על שולחן הניתוחים וכעבור שעות מעטות מת. הובא למנוחת עולמים בחלקה הצבאית בקרית־ענבים.

אלוף יהושפט הרכבי

„משלחת כלכלית מטעם מחלקת הסיוע במשרד־החוץ יצאה לטנגאניקה. המשלחת שבראשה הועמד אלוף יהושפט הרכבי תתחיל בהכנת תכנית להקמת מפעלי פיתוח בטנגאניקה.

(מן העתונות — נובמבר 1961).

כך נמשכת השלשלת:

דור ראשון מניח יסודות למפעלי־בראשית בארץ־ישראל.

אלוף יהושפט הרכבי

דור שלישי קרוי למסור מנסיונם של שלושה דורות בארץ לארצות רחוקות ונחשלות.

דור ראשון ממלא שליחות חלוצית־נחשונית במולדתו ההיסטורית, דור שלישי נקרא למלא שליחות חלוצית בארצות היבשת השחורה.

הבן הבכור מקרב הדור השלישי של משפחת הרכבי בארץ, יהושפט — נולד בחיפה, י"ח אלול תרפ"א — 21.9.1921. למד והתחנך בבית־הספר הריאלי ומיל־דותו גילה רצון עז ובלתי רווי לקריאה.

בהשפעת אביו, השופט צדקיהו הרכבי, התמסר ללימוד ערבית ולחקר בעיות המזרח התיכון. עם זאת שקד על קריאת ספרות סוציולוגית וסוציאליסטית. כבר בגיל ארבע־עשרה החל לקרוא בכתבי מארכס, פליכאנוב וברוכוב. שש פעמים קרא ושנה את „המאניפסט הקו־מוניסטי" למארכס־אנגלס. את ספרו של פליכאנוב על המטריאליזם ההיסטורי ידע כמעט בעל־פה. בגיל 15—16 החל לקרוא את „הקאפיטאל" למארכס.

בבית הספר הריאלי היה קיים מועדון פוליטי, שיהושפט היה מנהלו. בערבים היו מתכנסים להרצאות ולשיחות.

תוך כדי לימודיו בביה"ס, התאמן בקורסים של ה„הגנה" ועלה לדרגת מפקד מחלקה, ונעשה סגן־מפקד פלוגה בחי"ש. אחד ממדריכיו ב„הגנה" היה יגאל ידין.

בסיימו את חוק לימודיו בביה"ס הריאלי, החליט לשוטט בארץ שנה שלמה ולהתמסר במיוחד לידיעת והכרת הארץ. בראשית דרכו יצא לחניתה כמתנדב לעזרה בשמירה לחדשים מספר.

ב־1939 כאשר פרצה מלחמת העולם השניה נרשם, בהשפעת אביו, כתלמיד באוניברסיטה העברית בירו־שלים, בפאקולטה למדעי הרוח. למד פילוסופיה, הלשון הערבית ודקדוקה והיסטוריה כללית. בשלוש שנות לי־מודיו באוניברסיטה השתתף בכל הקורסים של ה„הגנה" למפקדי כיתות ומחלקות, הדריך בקורסים בג'וערה, קרית־ענבים וכפר ויתקין, בהם קיבל הסגל הפיקודי של צה"ל לעתיד, את הכשרתו.

בשנת 1943 התגייס לצבא הבריטי ושרת בגדוד השני של הבריגאדה העברית. השתתף בקרבות בצפון־איטליה. עלה לדרגת קורפוראל, ולדרגת סמל־חינוך של הגדוד, ואחד מתפקידיו היה גם להכין את החיילים, לחזור לחיים האזרחיים עם תום המלחמה.

במכתביו מחזית איטליה הוא כתב:

„יקירי! תמיד הייתי תמה איך אתנהג ואיך ארגיש את עצמי. לא נכנס בי מורך ולו לרגע. ולא הרגשתי פחד, שהוא טבעי כשהאדם דואג לחייו. פעם התרגשתי במקצת, אבל בגבולות המותר ואף פעם לא איבדתי את עשתנותי".

„מחר אני סוף סוף יוצא מבית החולים... מצטער אני על הזמן שהולך לאיבוד בבית החולים. הגויים לא יכולים להבין, מה החפזון ומה התשוקה להיות במקומות קצת מסוכנים, אבל הם מכבדים יחס זה".

„אני מקווה שאוכל לחזור ישר ליחידתי. השד לגמרי לא כל כך נורא. צריך להסתכל על כך במנוחת נפש ושויון נפש כמוני. הרי אני לא בן יחיד בין מיליונים החיים עכשיו חיים דומים.

הייתי עושה כל דבר על מנת להבטיח בבית מנוחת נפש. להתחיל לדאוג מותר רק אחרי שיעברו שלושה שבועות עד חודש, ללא מכתב".

„הלכתי לישון. צנחתי על הקש הרוחש כל מיני חיות, ביחוד עכברים. לו ראיתם איזה עכברים. חולדות גדולות כחתולים. הם עוברים הלוך ושוב, עלה וירוד. אין זו הרגשה נעימה לשכב ולחשוב, שפתאום יצא עכבר לשוח על גופך. לאחד הבחורים ניגש עכבר ונגע לו באוזן. הבחור הושיט ידו מתוך שינה ותפס את העכבר ברגלו. הלז התחיל לצווח עד שהרפה ממנו.

חששתי, שמא יאכלו העכברים את ספרי: „המדינה". „קבלתי את המכתב מפרופיסור ברגמן. הפרופיסור כותב השגות על מכתבי. אני אענה לו".

אכן, סייפא וספרא ירדו כרוכים יחד באישיותו של יהושפט הרכבי. בשנת 1946 שוחרר מן הצבא, חזר לאוניברסיטה ועמד בבחינות הגמר בפילוסופיה, וקיבל תואר אקדמי: מ.א.

בירושלים הוקם ב־1946 „מוסד להשתלמות" („בי"ס לדיפלומאטים") מטעם המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. לאחר בחינות־קונקורס למד יהושפט כשנתיים ב„מוסד להשתלמות", עד שהופסקו בו הלימודים בנו־במבר 1947, לפני החלטת האו"ם על חלוקת הארץ. הוא עבר לעבוד בשרות צבאי ב„הגנה" בירושלים, כסגן־מפקד פלוגה, ועלה לדרגת מפקד־פלוגה.

בתקופת מלחמת העצמאות היה בין מגיני ירושלים, פקד על פלוגת הסטודנטים, כמפקד פלוגה ב׳ ופלוגה ג׳ בגדוד „מוריה". כינויו במלחמת הקוממיות היה „גולד". הוא ניהל את התקפות הנגד של משק רמת־רחל, אחת העמדות הקדמיות בירושלים הנצורה. בפלוגתו היו כמאה ושלושים הרוגים. הנשק היה דל ומועט; כשנשלחה פלוגתו לעזור לנצורים בעיר העתיקה בירושלים, היו יורים מספר פגזים ומפסיקים, מתוך צפיה למטוס ה„פייפר" שיביא פגזים חדשים.

בנפול אחיו מאיר בחזית ירושלים, הגיע לתל־אביב כדי למסור לאמו את הבשורה הטרגית (הדבר היה חדשים מספר אחרי מות אביו צדקיהו).

עם ההפוגה בקרבות, הועבר למטה צה"ל בדרגת רב־סרן ועבד במשרד הפיקוח על ההפוגה. בתפקידו השתתף במשלחת הישראלית ברודוס שנהלה מו"מ עם המצרים על הסכם שביתת־נשק.

לאחר חתימת ההסכם עם המצרים היה יהושפט הרכבי קצין־קשר בין הצבא לבין משרד־החוץ והשתתף במו"מ על הסכם שביתת הנשק עם הירדנים, בפגישה המיוחדת שהתקיימה בין המלך עבדאללה ומשה שרת.

בהסכמי שביתת־הנשק שהשתתף בהשגתם, בהם ראה יהושפט הופעה ראשונה של מדינת ישראל על במה מדינית בינלאומית כצד שווה עם יריביה. בהסכמים ניתן אישור מדיני להישגינו הצבאיים. ההסכם עם ה־מצרים נחתם בפומבי רב והיה מאורע בינלאומי שהיכה גלים בעולם המדיני ובעתונות הבין־לאומית.

אחרי הסכמי שביתות הנשק נתמנה יהושפט לסגן ראש מחלקת־המודיעין במטה הכללי של צה"ל, וכהן בתפקידו עד שנת 1954.

במארס 1953 נשא לאשה את מרים בת משה מנזון.

ב־1954 יצא מטעם המטה הכללי של צה"ל לשנת לימודים בצרפת. ובשובו לארץ נתמנה ראש אגף־המו־דיעין במטכ"ל, והמשיך בתפקידו עד אפריל 1959. ב־1958 קיבל דרגת אלוף. בתקופת פעולתו כראש אגף־המודיעין חל מבצע סיני והוא השתתף בארוח פעיל בכל ההכנות שקדמו למבצע והבטיחו את הצלחתו.

בשנת 1959 יצא לתקופת לימודים. לאחר סיום לימודיו בארה"ב באוניברסיטת הרווארד ובקור־סים גבוהים למינהל, נשלח מטעם משרד־החוץ לסידרת הרצאות באוניברסיטאות ובמוסדות מדע בא־מריקה, והרצה על בעיות ישראל והמזרח התיכון ב־46 אוניברסיטאות. נסע גם לסידרת הרצאות באוניבר־סיטאות המזרח הרחוק: הודו יפאן, הפיליפינים, תיי־לאנד ובורמה. בשובו לארץ נשלח, בנובמבר 1961 ל־טאנגאניקה שבאפריקה לתיכנון מפעלי־פיתוח. בשובו לארץ משליחותו זו קיבל לידיו בינואר 1962 את תפקיד סגן המנהל הכללי של משרד ראש הממשלה.

השופט צדקיהו הרכבי (1896—1947)

השופט צדקיהו הרכבי אביהם של מאיר (אירי) ז״ל ויהושפט, — דור שני בארץ למשפחת הרכבי — נולד בבת־שלמה ליד זכרון־יעקב, כ״ח אייר תרנ״ו (1896). בשנת 1902 עברה המשפחה ליבנאל, שבגליל התחתון. למד בחדר ובבית־הספר העממי ביבנאל.

באותם הימים היה כרוז תורכי בא ליבנאל וקורא בקול, במרכז המושבה, הודעה בתורכית מטעם השלטונות. ברם, איש לא הבין את דבריו. אביו של צדקיהו — מאיר הרכבי, גמר אומר לשלוח את בנו ללמוד בבית־ספר בירושלים.

בהסכמת רבני ירושלים, נכנס ללמוד כיהודי יחידי בביה״ס המושלמי „ראודת אלמעריף". התאכסן בבית הרב תנחום שנקר ובערבים ובלילות למד גמרא. להמשך למודיו נסע לדמשק. אמו, שלא ידעה ערבית, ליוותה אותו בדרכו מצמח ברכבת החג'אזית לדמשק.

השופט צ. הרכבי

בדמשק נכנס ללמוד בבית־ספר תיכוני־צבאי תורכי. התגורר בבית משפחה יהודית־ספרדית, שהקצתה לו פינה מתחת למדרגות. שני פחים עליהם קרש רחב, היתה מטתו לשינה. הוא חי במצוקה רבה. מהבית קיבל סכום פעוט למחיתו.

בביה״ס התורכי לא קראו לנערים בשמות אלא במספרים. למשל: „מספר 50, גש ללוח!". בהפסקות היו מוכרים לתלמידים מרק־פול בפרוטות, ברם, אפילו לקנות מרק זול לא השיגה ידו.

תלמידי ביה״ס היו בניהם של קצינים, תורכיים, והיו באים בבוקר בליווי חייל ואילו צדקיהו הרכבי היה התלמיד היחידי, שבא בגפו.

יום אחד העלילו עליו תלמידים מחבריו לכתה, שקילל את דת האיסלאם ואת מוחמד נביאה. צדקיהו התיפח מרה והכחיש בכל תוקף עלילה זו. למזלו עמד לצדו המורה לציור ולשרטוט. שערך חקירה והתברר שהמלשינים שקרו, והם קבלו עונש מלקות. בדמשק למד גם משפטים ונעשה מוסמך למשפטים.

צ. הרכבי וח״נ ביאליק

בשובו לארץ עבד תקופה קצרה בייבוש ביצות בכנרת (1913) ובנטיעות בגליל התחתון, עד שנעשה מורה לערבית לחברי „השומר".

בהשפעתו של דוד בלוך־בלומנפלד, אחד ממנהיגי מפלגת „פועלי ציון" — הצטרף למפלגת „פועלי ציון", ועבר לירושלים כמנהל השבועון של המפלגה: „האחדות". ועבד במחיצתם של יצחק בן־צבי, י. ח. ברנר, יעקב זרובבל ואלכסנדר חשין — עורכי השבועון, לאחר שנסגר השבועון ע״י השלטונות התורכיים (1915), קבל עבודה כמורה בבי״ס „נצח ישראל" בפתח־תקוה.

בשנות המלחמה הראשונות עסק בפדיון־שבויים, השתתף במשלחת הישוב שבקרה בחזית עזה, אצל החיילים היהודים בצבא התורכי.

דרכו הראשונה בפקידות הממשלתית הבריטית היתה עבודתו כפקיד בממשל הצבאי של מפקדת הגנרל אלנבי, כמזכיר ראשי ונוטריון בבית המשפט המחוזי בטבריה (1919) ונצרת. היה היהודי הראשון בתפקיד זה.

בשנת 1920 נשא לאשה את חיה בת מנחם־יהודה שטאמפר, מראשוני בניה־בוניה של פתח תקוה וממייסדי „הסתדרות הפועלים עובדי אדמה".

צדקיהו הוסיף לעלות בדירוג המשפטי, ונתמנה תובע כללי בחיפה (1920), משנת 1928 היה שופט שלום בתל־אביב ובחיפה. בשנת 1937 נתמנה לתפקיד שעסק בו עד יום מותו — רשם בית הדין המחוזי בתל אביב. גם בזאת היה היהודי הראשון בארץ.

בתפקידו כתובע כללי עסק ב־36 משפטים של ערבים, בהם ניתן פסק־דין מוות. פעם אחת התעוררו אצלו ספקות בצדקת פסק הדין והיה מדוכא מאוד. גם המשטרה ידעה שלבו אינו שלם במקרה זה, ברם, אמו של הנאשם, ערביה ששוחחה עם בנה לפני שהוצא לפועל פסק הדין, ספרה לצדקיהו, שמלבד הרצח שנדון עליו, הוא הרג עוד שני אנשים.

במאורעות 1929 התעוררו חששות, שהבריטים יערכו חיפושי־נשק בנקודות הישוב. צדקיהו הרכבי, כשופט, היה מוגן בפני חיפושים, חצר ביתו היתה למחסן נשק בשביל ההגנה. במשרדו בבית־המשפט עבד במסתרים יד ביד עם ה„הגנה", ואת בניו חינך ברוחה. בידעו ערבית, תורכית ואנגלית, היה מעורב בחוגי החברה וקושר קשרים שראשי הישוב היו מעונינים בהם.

— צ. הרכבי היה מרבה להרצות בעניני משפט ומפרסם רשימות ומאמרים מעניני דיומא בפסבדונימים, בגלל עמדתו הגבוהה במערכות השלטון המשפטי, שרק יהודים מעטים הגיעו אליה. במאורעות 1936 יצא במחאה חריפה נגד אנשי השלטון, ופרסם שורה של מאמרים בחתימת „מתניה", בהם התריע על העוול שעשו אנשי־החוק, שפטרו בעונש קל או בקנס כספי את הרוצחים שהרגו יהודים חפים מפשע, וזעק נגד ההפליה בין דם לדם.

השופט צ. הרכבי הקדיש מזמנו לפעולה במוסדות ציבור ותרבות, ונתן ידו לכל פעולה ציבורית חשובה. במשפט הפומבי שהתקיים בבית־העם בתל־אביב על הזלזול בשפה העברית, השקיע הרבה זמן ומרץ בישיבות שהתקימו בביתו, בהשתתפות סופרים ואנשי ציבור, בהשתתפותו הפעילה, הדרכתו וניהולו, הפך המשפט הפומבי שהתקיים במארס 1946, למאורע רב רושם ולמפגן תרבותי שעורר את דעת הקהל והמוסדות על המצב הירוד בשטח הנחלת הלשון העברית להמוני העם. המשפט גרם להתעוררות ולפעולות בהנחלת הלשון בתל־אביב רבתי, על פרבריה ושכונותיה.

פעילותו הציבורית של צדקיהו הרכבי היתה ענפה מאוד. הוא היה סגן־נשיא מועצת שוחרי האוניברסיטה בתל־אביב; חבר הקורטוריון של מוזיאון תל־אביב; חבר הנהלת חוג „הבימה"; אחד המייסדים והיוזמים של החברה ל„ידע עם" ועוד.

פאר ביתו של הרכבי היתה ספריתו. אחת הספריות העשירות בישוב, שמנתה כ־10000 כרך, וכללה ספרים ממיטב חכמת ישראל.

בספרייתו היתה מערכת שלמה של הוצאות תנ"ך מן המאה הט"ז והלאה, ועל שולחנו היה מונח תמיד תנ"ך בכריכת קלף מן המאה הט"ז עם פירוש רד"ק.

הרכבי היה מתיחד עם ספריו בקדושה, ספריתו בספרות הערבית, היתה עשירה והוא ידעה והוקירה מאוד. הוא היה כורך את ספריו הערבים ושומר עליהם בקפדנות מתוך יחס כבוד ותרבות נעלה של בן עם אחד לאוצרו הרוחני של עם שני.

השופט הרכבי היה חובב ספרים מיוחד במינו. והרבה עשה כדי, לרכוש את אלפי הכרכים שלו.

כל ימיו לא פסקה תורה מפיו, ובכל שעה הגה בספר כ„קל" וכ„כבד", מוכרי־הספרים, הערבים ביפו והעברים בתל־אביב, ידעו שהוא לקוח טוב ומתמיד. אמצעיו הכספיים היו מעטים, אבל למען ספר לא קמץ ידו.

אח וריע היה לחבריו למקצוע, לסופרים ולציירים, לאמנים ולכל אשר ענין לו לספר.

„ולא בשל אהבתו לספר בלבד היה הרצ"ה (השופט ר' צדקיהו הרכבי — א. מ.) חביב על חבריו: ולא בגלל ספריתו ויחסו אליה בלבד, אהבתי אף אני אדם יקר זה. אהבתיו על יושר ליבו, כבדתיו על האמת שלו במחשבתו. מחשבתו היתה תמיד שלו ולא דעת אנשים, מנהיגים, חכמים ומלומדים, בחינת מצוות אנשים מלומדה. ממקור חייו העצמאיים, מנסיונו הרב ומידיעתו את האנשים שבסביבתו, שאב את מחשבתו באופן מקורי. אהבתי את האיש, את יחסו ואת שיחתו".

(משה סמילנסקי — אישים, „הארץ" — 13.11.1947).

לעתים, כשהיו סמילנסקי והרכבי נפגשים ברחוב, היו שוכחים את מטרת הילוכם ומתעכבים בפינת רחוב ומשוחחים ו„שוכחים" את הרעש ואת השאון מסביב, ולא היו משגיחים בעוברים־ושבים ברחוב.

העיד עליו מ. סמילנסקי, שבמשך כל שנות שירותו הארוכות, בהן היה מעורב במשפטים קשים ומסובכים, רכש לעצמו יחס של חיבה וכבוד מצד הציבור, העברי והערבי כאחד, מחבריו לעבודה ומן השלטונות.

בית־הרכבי

ביתו של הרכבי היה בית־ועד לסופרים, לאמנים ולחובבי־ספר. „בית תרבות" במובנו הנעלה של המושג. ביתו וגם ספריתו העשירה, היו פתוחים לרווחה ואנשי ציבור ותלמידי־חכמים היו ממבקריו תמיד.

היתה לו סגולה מיוחדת לקרב אנשים, מגדולי הספרות ועד לרבנים הראשיים. היה איש רעים למופת, מעורב עם הבריות, חריף ופיקח, בעל תפיסה מהירה.

שאול טשרניחובסקי היה בין המסובין בביתו בסדר פסח; הרבה לשוחח ולטייל עם חיים נחמן ביאליק. הוא היה עסקן מובהק ומקובל בכל חוגי הישוב.

ההערצה לאיש נראתה בעליל בלוויית האלפים שליווהו לבית מנוחתו. הוא נפטר בתל אביב ביום הכפורים (י' תשרי, תש"ח — 24.9.1947). המוניב הלכו אחרי ארונו. זו היתה הלוויה עממית שלא נראתה כמוה בעיר, וכן השתתפו נציגים מכל שדרות הישוב, ואף עובדי ממשלה בריטים וערבים.

במלים נרגשות נפרדו מאת המנוח הרבנים הראשיים, ראש העיר, שופטים ועורכי דין. המספידים געו בבכי בהשמיעם את דברי ההספד.

זמן קצר אחרי מותו הלך לעולמו גם בנו הצעיר מאיר (אירי) בנפלו במלחמת הקוממיות בקרב ליד מעלה־החמישה.

חיה הרכבי (שטאמפר)

בית חיה וצדקיהו הרכבי כטרקלין חברתי־תרבותי, היה בראש וראשונה מעשה־ידיה של חיה הרכבי, והיא שהקימה בית בישראל, בו התמזגו יהדות ו„צבריות" עילאית. הרוח החיה בבית הרכבי, שדאגה לסדרי־הבית שהכניסה חמימות יהודית ורוחב לב מזרחי לבית — היתה בת פתח־תקוה — תבדל לחיים ארוכים — חיה הרכבי, לבית שטאמפר, ממייסדי פתח־תקוה.

חיה הרכבי היא שהפכה את ביתה לבית ועד תרבותי לכל חג ומועד, בו היו מתכנסים כחסידים בבית ה„רבי". כאן קרא משורר את שירו החדש וכאן השמיע אמן זמר חדש.

בני הזוג היו שווים בריבוי אינטרסים וידידים ועסקנות ציבורית ועל הכל — אהבת ישראל.

אם־הבית והבנים היה הרכבי — שטאמפר, נולדה בפתח־תקוה י"ז חשון תרנ"ט. במלחמת העולם הראשונה הצטיינה בהגשת עזרה סוציאלית למגורשי יפו ותל־אביב שהתרכזו בפתח־תקוה. בתקופת מלחמת העולם השניה ובמלחמת העצמאות טיפלה מטעם הועד למען החייל, בחיילים חולים ונכים ובמשפחותיהם.

היא פרסמה רשימות רבות על נושאים סוציאליים. היא חברת הנשיאות של ויצ"ו (הסתדרות נשים ציוניות) ויו"ר המחלקה להכשרת האשה, חברת־ההנהלה של הועד למען החייל בתל־אביב ועוד.

ביתה היה ממיטב המורשת של בית אביה, בית־שטאמפר במסורת משפחתה החלוצית. וברוחה חינכה את שלושת בניה; ברוח זו הצליחה להלהיב את אלפי שומעיה בפגישות ובהרצאות בביקורה בארגנטינה בשנת 1950, מטעם מגבית קרן היסוד.

אביה, מנחם־יהודה שטאמפר ומשפחתה, עלו לארץ מהונגאריה, בהשפעת הבן הבכור יהושע, שעלה לראשונה ואחריו באה המשפחה כולה.

יהושע שטאמפר, מראשי מיסדיה של פתח־תקוה, היה הרוח החיה ברכישת האדמה, בעיבודה ובהגנה עליה. אליהו גולומב, מבוני „הגנה" וממעצבי דמותה, רואה את יהושע שטאמפר „כראשון להגנה בארץ־ישראל".

(א. גולומב — חביון עוז כרך א', הוצאת מפלגת פועלי א"י, 1950 ע' 329).

יהושע שטאמפר היה מזעיק פעמים הרבה את היהודים מבית־הכנסת לצאת להגנה ולהדוף את התקפות הערבים. ודוב חביב־לובמן, מתאר אותו כמפקד ללא חת: „על סוס ברוד אביר ישב המצביא הראשי ובקול מצווה פקד את המחנה. זה היה יהושע שטאמפר, מראשי המיסדים".

לאור המסורת של נחשונות וחלוציות, מלחמה בסבל ובגורל שהיתה לנחלת המשפחה כולה, חינכה חיה הרכבי שטאמפר, את שלושת בניה, להמשיך ולטוות חוט מפואר זה.

מאיר הרכבי (1927—1867)

החוליה הראשונה בשלשלת הדורות של משפחת הרכבי בישראל, הוא אילן־היחס, מאיר הרכבי, איש מיר.

מאיר הרכבי היה מחלוצי המתישבים בשומרון, ממניחי היסוד למושבה יבנאל בגליל התחתון וממייסדי בת־גלים בחיפה. נולד במיר ב׳ תשרי, תרכ״ח (1867). למד בישיבה במיר ובוולוז׳ין.

בשנת תר״ן (1890) עלה לארץ־ישראל ובכיסו מכתבי־המלצה של גדולי הרבנים בדורו (הרב ר׳ שמואל מוהליבר, הנצי״ב מוולוז׳ין וכו׳).

בתחילה השתקע בירושלים, אח״כ ישב ברחובות וביפו ועבר לבת שלמה, לשמש כשו״ב.

עם יסוד המושבה יבנאל (1901) עבר עם משפחתו והתישב עם ראשוני המושבה באחת החושות, כאחד מבוניה והנושאים בעולה.

וכך היה סדר המעבר מבת־שלמה ליבנאל:

שכרו 8 חמורים, חמור וחמור לילד. על החמור הטעינו אמתחת גדולה ובה, ילד מצד אחד ואבן גדולה מצד שני, לשווי המשקל. כך עברו ברגל את כברת הדרך מבת־שלמה ליבנאל.

מאיר הרכבי היה בעל־המשפחה הראשון ביבנאל. שמונה בנים ובנות היו במשפחתו ומהם שיכלה 6; נשארו בחיים רק הבן צדקיהו והבת חנה. ברם, האסון לא ריפה את ידיו, אלא קשרו עוד יותר לאדמת יבנאל. כשפשטה מחלת הגרענת בין ילדי המושבה ורופא במקום אין, הפך מאיר הרכבי להיות גם לחובש.

השכנים הערבים התחילו להציק לבני המושבה התרבו הגניבות ונשקפה סכנה לרכוש ולנפש כאחד. הצורך בכלי־נשק נעשה חיוני ואמצעים לרכשם אין. נכנס מאיר הרכבי לעול ההגנה. התרים ואסף כספים, נסע והביא לאכרי יבנאל רובים ואקדחים. השמחה במושבה היתה גדולה. התאספו לבדוק את סוגי הנשק, יהנה נפלט כדור ופגע בידו של מאיר, וחייו היו בסכנה.

במרוצת הזמן, ומצב המתישבים הלך ורע, בגלל מחסור בהון־חוזר, נאלצו למכור את התבואה המיועדת לזריעה. ושוב נרתם מאיר הרכבי בעול, ויחד עם חבריו גמרו אומר להקים קופת מלווה שיתופית ו„קופת־עזרה" להלוואות לזמנים קצרים. להנהלת המוסדות הוקם „הועד הכספי", שמאיר הרכבי היה הרוח החיה בו. הועד השיג את הסכמת הפקידות, שכל ההלוואות לאיכרים ינתנו דרך „הועד הכספי". מאז הלך והתחזק המוסד הכספי העצמאי־ההדדי של המושבה וחל שיפור במצבם הכלכלי של המתישבים.

האיכרים זכו להיכנס לבתיהם, וגם משפחת הרכבי זכתה לבית צנוע משלה, במרכז המושבה. דלת הבית היתה סובבת על צירה בלי־הרף. בביתו של הרכבי היו מתכנסים לבירור עניני המושבה, כאן נערכו הישיבות ובביתו למדו והתוכחו גם בדברי תורה.

שמו של מאיר הרכבי יצא לתהילה ורבים היו משכימים לפתחו, ובקשוהו להיות שופט ובורר ביניהם והיו מקבלים עליהם ברצון את הכרעתו.

אשתו היתה עוזרת על ידו לטפל במשק, בגינת הירקות, בפרות ובלול והבן צדקיהו היה יוצא עם האווזים למרעה.

בתקופת מלחמת העולם הראשונה עברו עליו זעזועים ופורענויות לרוב. הוא שיכל את בנו הצעיר אלתר, שהיה אהוב עליו מאד. בשנת 1921 עבר לחיפה, היה ממייסדי בת־גלים והקים בה את הבית הראשון, נפטר בחיפה, ב׳ תשרי תרפ״ז.

כך חיו ונאבקו ראשונים, אנשי בראשית, מניחי היסודות למפעל התקומה והגאולה בארץ־ישראל. ובמאבקם וסבלם ציוו לנו את החיים ואת המשך הבנין, שהם היו ממניחי נדבכיו הראשונים.

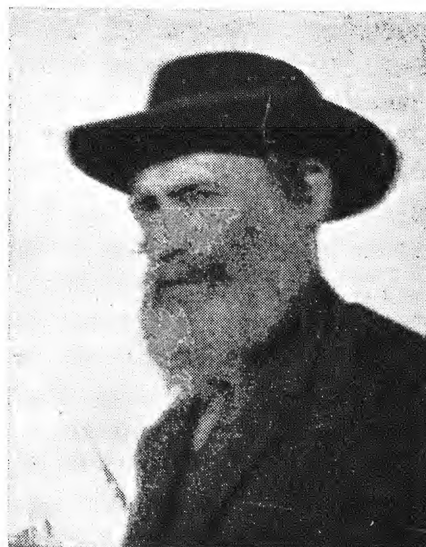
אשרי הדור שאלה הם בניו — בוניו. אשרי המפעל בו לא נותקה שלשלת הדורות — המשפחות, וכל משפחה מוסיפה בה חוליה לתפארת.

זלמן שחור

בית שחור

עם פטירת אמי הרבנית ליפשה ז"ל נסתם מקור לא־אכזב של זכרונות וידיעות על משפחות שחור־ברלין המסועפות. אמרתי, איפוא, אעלה על הגליון את אשר נשאר חרות בזכרוני, ויחד עם אחי אלכסנדר, אנסה להנציח את תולדות משפחתנו.

ראש משפחתנו היה הגאון הנודע ר' דוד'ל ממיר, הוא הרב ר' יוסף־דוד זצ"ל שכהן פאר על כסא

ר' זאב שחור

הרבנות במיר לפני ק"ן שנה ומעלה. הוא היה ממייסדי ישיבת מיר הגדולה, שחינכה דורות לתורה ולמוסר. מבין חכמי ישיבת מיר קמו לעם ישראל גאונים גדולי־תורה ורבנים מפורסמים, ומהם משמשים כמנהיגים רוחניים עד היום.

ר חיים־לייב שחור שקראו לו „הנגיד ממיר" היה סוחר אריגים בסיטונות, וכל סוחרי האריגים בסביבה היו עורכים קניותיהם בבית־מסחרו. הוא בעצמו היה מבלה בבית־העסק רק שעות מעטות ביום; רוב זמנו הקדיש ללמוד התורה והיה יושב יומם ולילה בבית הכנסת. את העסק ניהלו ליפשה אשתו ובנותיהם. ליפשה היתה אחות הנצי"ב מוולוזין בת ר' יעקב ברלין שעלה לארץ לפני למעלה מק"ן שנה. לר' חיים־לייב ואשתו ליפשה נולדו חמשה בנים, כולם גדולים בתורה, והם: ר' מיכאל, ר' אלכסנדר זיסקינד, ר' יואל, ר' שאול, ועוד בן אחד. ר' אלכסנדר־זיסקינד, שקראו לו ר' זיסל מירער, לקח את שני ילדיו הקטנים, זאב ובתו ליפשה, שהיו אז בגיל של 5—6 שנים, ועלה לארץ יחד עם רעייתו רייזל. בגולה הוא השאיר את בניו ר' אלחנן, ר' זלמן ור' יוסף דוד הוא אבינו מורנו זצ"ל, כולם היו גדולים בתורה ונודעים בליטא.

ר' זיסל שחור עלה לארץ־ישראל לפני כשמונים שנה (תרל"ו) והתיישב בירושלים עה"ק, אשר הישוב היהודי בה התרכז בין חומות העיר העתיקה. ר' זיסל היה מראשוני טובי העיר שיצאו להגדיל את הישוב היהודי מחוץ לחומות. ב„נחלת־שבעה", השכונה הגובלת עם רחוב יפו, ונקראה בשם שבעת המייסדים הראשונים. בהיותו מתלמידי שיטת הגר"א נעשה ממונה על כולל וילנא ועמד בראשו כל ימיו. ר' זיסל ישב תמיד על התורה ועל העבודה, אולם הצטיין גם במידותיו התרומיות ואהבת הבריות. הוא אהב סדר ונקיון, ומעולם לא נמצא רבב על בגדו. היו לו בגדים מיוחדים לבית־הכנסת ולפני צאתו לשפוך שיחו לפני קונו היה מחליף את בגדיו. שני ילדיו, זאב וליפשה, גדלו והתחתנו והקימו דורות ישרים בארץ. ר' זאב לקח לו לאשה בת רב, אחותו של ר' אליהו־דוד כהנא, ממיסדי תל־אביב ועסקן „מזרחי" מראשוני התנועה. לר' זאב נולדו 3 בנים: ר' משה־לייב שליט"א, ר' אפרים ור' אלכסנדר, ושתי בנות פייגל (אשת ר' אליעזר דוד ברלין) וחיה (אשתו של הרה"ג ר' יחיאל־מיכל חרל"פ שליט"א).
ר' זאב שחור היה מגדולי התורה בישוב הישן, עשה ימים כלילות בעסקו בתורה, ורבנים היו משכימים לפתחו ושותים בצמא את דבריו. בימים ההם היה מצב הכלכלה והבריאות בארץ בשפל־המדרגה, ובפרט בירושלים עיה"ק רב העוני, כיוון שראה ר' זאב

שהקדחת עושה שמות באוכלוסיה, נתן את לבו להזמין מאחד בתי־החרושת לתרופות בחו"ל כמות של חיניז, והיה מחלק ממנו מנות קטנות לכל נצרך. החינין נעשה מצרך מצוי בכל בית, בפרט בין החקלאים הראשונים. כך נתפרסם שמו בכנוי „ר' וולף הרוקח" (ר' וועלויל אפטייקער) אף שהיה מבלה רוב היום בד' אמות של הלכה, מצא לו זמן לייסד את בית־המסחר לתרופות הראשון בירושלים ובכל הארץ, ועשרות בשנים היה בית־מסחרו קיים ע"י שער יפו, והיה מספק תרופות לכל מוסדות הרפואה בארץ וגם בעבר־הירדן. (לא פעם הייתי פוגש בבית־מסחרו את האמיר עבדאללה מעבר־הירדן).

אכן ר' זאב שחור היה חלוץ לא רק של המסחר בתרופות בארץ, אלא גם של התעשיה הרפואית. עוד לפני מפעלו של הברון הירש, יסד הוא בבנימינה בית־חרושת להפקת שמן ותמציות של פרחי הארץ ועשביה, לשם יצוא לחו"ל. בית־החרושת „בוש", באנגליה, הידוע כמפעל עולמי, היה מזמין מר' זאב שחור את השמן הטוב מארץ־ישראל. והוא היה מייצר גם את שמן־האזוב בהר־טוב העשירה בעשב זה.

ר' זאב שחור היה בעל מעוף בתכניותיו והוא חלם גם על הפקת נפט בארץ וגם עשה נסיונות עוד לפני שבעים שנה בשטח זה.

נכדו של ר' אלכסנדר־זיסקינד שחור, שנולד לבת־הזקונים שלו ליפשה מיחל ר' זלמן מייזל היה אחד מבניה־בוניה של תל־אביב, מראשוני המייסדים של „המזרחי", מוסדות „תחכמוני", ובית־הספר לבנות „תלפיות". הוא היה מחלוצי המסחר ביפו. ויחד עם קרובו ה' איזרסקי ייסד שם סניף לבית־המסחר

לתרופות של ר' זאב שחור. ר' זלמן מייזל היה הראשון שהנהיג בארץ את הזיב"ל החימי בחקלאות, ובזאת הגדיל את תנובת פרי־ההדר, שהיה לענף היצוא העקרי בארץ ישראל. לפני מלחמת העולם הראשונה, כאשר הקימו את התערוכה החקלאית ברחובות, היה הוא בין יוזמיה ומייסדיה. אולם, עם שהיה עסוק במפעליו הכלכליים היה מקדיש הרבה מזמנו לתנועת „המזרחי" ולמוסדות החינוך שהקימה בארץ. והוא היה גם מרצה שיעור בתלמוד בבית־הכנסת הראשון שהוקם בתל־אביב, בצריף המפורסם ברח' ר' יהודה הלוי. אף הוא היה בין מייסדי קבוצת הסוחרים מיפו, שבנו להם בתים בשטח הרחובות מוהילובר, קלישר, יעב"ץ וגרוזנברג בתל־אביב.

ר' חיים קלמן לונדובסקי (מלמד)

בית ספר „תלמוד־תורה"

מימין: זינדל גורדון (מורה), הרב ר' בר, גרוסברד (מנהל בית־הספר), קלמן לבנדובסקי, (הרבי), יוסף איצקוביץ.

מימין, תלמידים: קפלן, יצחק צינקין, אברהם מלשינסקי, ש. ברמן, יוסלביץ, משה רבינוביץ, דוד קסטרוביצקי.

משמאל, תלמידים: יצחק רזניק, אפרים פריד, ירחמיאל דבורקין, ברוך מהורודישץ, יעקובוביץ, קובנסקי, לוי הרכבי, נפתלי פלנצקי.

מ. טיקטינסקי

ישעיה טיקטינסקי *)

נולד במיר בתרמ״ח. אביו — ראש־הישיבה ר׳ אברהם ז״ל.

למד בחדרים ובישיבות מיר וסלובודקה, עסק גם בלמודי־חול ועבודה צבורית.

ישעיה היה ממיסדי הספריה הגדולה שבעיירה, והרוח החיה בה קרא הרבה, מתוך כך ידע גם לבחור ספר לכל קורא וקורא כראוי לו. כריכת הספרים נמסרה לשני כורכים ר׳ פיטל ור׳ יודל. שניהם לא היו אמידים וישעיהו נזהר שלא לקפחם אף שקופת־הספריה היתה דלה מאד. דמי קריאה לחודש היו שתי קופיקות.

בקיץ תרס״ו השתתף בועידה הגלילית הראשונה של פועלי־ציון, שהתקימה במינסק. השתתפו בה גם יצחק בן צבי וזלמן שזר. במיר יסד את אגודת ״צעירי ציון״.

ביזמתו נוסדה גם חברת „הלואה וחסכון״ במיר והוא היה מנהל החשבונות בה.

במלחמת העולם הראשונה כשחזית המלחמה התקרבה לעירתנו עבר עם הוריו למינסק ומצא שם כר נרחב לפעולתו הציונית והצבורית בעזרה לפליטי־המלחמה הרבים שהתגוררו במינסק. בשנת 1917, אחרי המהפכה היה למזכיר בהסתדרות הציונית בגליל מינסק.

בהתגבר תלאות המהפכה עזב את רוסיה ויצא לפולין. שנים מספר ישב ברובנה ובוילנה, ונהל שם במסירות, ובכשרון את המשרדים הא״י. ברובנה היה עיסוקו בעולים שיצאו מרוסיה בלי־רשיון ובלי תעודה. בסכנו את חייו היה נוסע בלילות אל הגבול הרוסי להמציא תעודות לעולים. שחכו להברחתם, ולעתים היה כפשע בינו ובין המות בפעולות אלו. הוא גם דאג להוצאות הדרך לעולים. בפעולה הזאת היה צפוי למאסר ועונש קשה ע״י השלטונות. בזמן פעולתו במשרד הא״י. ברובנה עברו בעזרתו כששת אלפים עולים לארץ.

מעולם לא סמך על אחרים בעבודתו בעליה, אלא סדר את כל הענינים בעצמו, ולא נרתע מפני הסכנות.

בקונגרס הציוני הי״ד בוינה היה ציר מטעם מפלגתו.

ב־1929 עלה ארצה עם משפחתו והתישב בירושלים.

בבואו ארצה נכנס לעבודה במשרדי הסוכנות היהו־דית ועבד שם עד מותו. היה אהוב ונערץ על כל מכיריו וחבריו בעבודה, אף שלא ידע משוא־פנים בעבודה, והתיחס לתפקיד כמו לדבר שבקדושה.

נפטר בירושלים, בי׳ סיון תש״ז. יהא זכרו ברוך.

ישעיה טיקטינסקי
מראשוני משכילי מיר

*) כוכבי בקר, ז. שזר. תולדות חלוצי הישוב ד. תדהר, „מדע״ עובדי הסוכה״י, כסלו תש״ח.

סוניה שוויריף

הכרנו את ישעיה טיקטינסקי בסוף 1921. באוקראינה נפסקו הפרעות התחילו חושבים על העליה השלישית. חברי המחתרת של „החלוץ" התחילו מתכוננים לעליה, מי בקבוצות ומי ביחידות. מובן, כסף להוצאות הדרך לא היה. איך נגיע לארץ־ישראל? כיצד נתקיים בפולין, לאחר שנעבור כל הסכנות שביציאה מרוסיה?

שני נערים נוצריים, בני 13—14, העבירונו בלילה, דרך יער ושלג, מזאסלב לאוסטרוג. בדרך פגשנו גם המשמרת הרוסית וגם המשמרת הפולנית, אלה נטלו חלקם ואלה נטלו חלקם, באנו לרובנה בלא פרוטה ובלא שום חפצים. פנינו למשרד הארצ־ישראלי, ומנהלו היה טיקטינסקי.

מיד הרגשנו, שבעזרתו המסורה של איש זה נוכל להתגבר על כל הקשיים בדרכנו. איזו לבביות, איזה טוב ורוך! הוא היה עמוס עבודה הרי כל הבאים מכל הפינות באו בלי שום תעודות. אנו את לבוב אפילו בעינינו לא ראינו, אבל כעבור זמן־מה היינו בעלי פאספורטים משם... לשם כך היה טיקטינסקי מטלטל עצמו בנסיעות ארוכות ותכופות.

לשכת עבודה לא היתה אז, אבל הודות לקשרים הרבים שהוא ידע לקשור היו רוב החלוצים מסתדרים בעבודה עד לעליה, אף היה טורח ומשיג ויזות והוצאות הדרך. וכל זה בסבר פנים יפות, בדברי עידוד. כאשר נפגשים אנשים שבעליתם עברו דרך רובנה מיד נסבה השיחה על ישעיה טיקטינסקי ועזרתו בימים הקשים ההם.

„דבר" 26.8.47

קבוצת חברי „פועלי ציון" במיר, 1905.

אנשי מיר ב„הגנה"

ואלה שמות אנשי מיר שהתגיסו והתנדבו לעזרת העם בהתיצבם לשורות ההגנה לפקודת המוסדות הצבאיים של הישוב לפני קום מדינת־ישראל·

1. **אילי אליעזר** (גרשוביץ) (מקוה ישראל) — משמר השבעה
2. **איסקולסקי עזרא** כפר בנים פתח תקוה.
3. **איסקולסקי משה** כפר בנים פתח תקוה.
4. **ארנובסקי אריה** כפר אז״ר.
5. **ארליכמן ברוך** (ירושלים) — בני-ברק.
6. **בן־זאב ישראל** (טרצביצקי) (רמת רחל) — עין-הים.
7. **גילמוביץ ירחמיאל** — קרית חיים.
8. **גרדי נתן** — כפר-אברהם
9. **גריטון יונה** (גלבר) (רמת הכובש) — עינת.
10. **גרנדה אליהו** — פתח-תקוה.
11. **דינוביץ יונה** (גרשוביץ) (משק הפועלות ת. א.) — דפנה.
12. **וינר בתיה** — יגור.
13. **חרחס רבקה** — גבת.
14. **חרחס יהודה** פתח תקוה
15. **חרחס גיטה** (גבת) — יפעת.
16. **ילובסקי שלום** — רמת-הכובש.
17. **ירמיצקי ראובן** — דן.
18. **כצנלסון צבי** — כפר-מנחם.
19. **לוין יעקב** (דן) קרית אליעזר ע״י חיפה.
20. **מזורביץ יעקב** — אילון.
21. **מזורביץ זאב** — גבעת-חיים (נהרג בתאונת עבודה).
22. **פקר אלתר** (גבת) — יפעת.
23. **פקר בציה** (גבת) — יפעת.
24. **פקר מרדכי** בהדרגה פ. ת.
25. **צינקין עזרא** — רמת-גן.
26. **רזניק יצחק** (בן-שמן) — צהלה ע״י ת״א.
27. **רזניק שמחה** — תל-אביב.
28. **רוטשפן ברוריה** (קפלן) (דן) — רמת-גן.
29. **ראובני משה** (גבת) — רמת-גן.
30. **רבינוביץ משה** (בן-שמן) — נחלים.
31. **שוהם עליזה** (רזניק) (משק הפועלות ת. א.) רמת-גן.
32. **שזר זלמן** (תל-אביב) — ירושלים.

אנשי מיר בשורות הפרטיזנים והלוחמים

רשימות הפארטיזנים, שנלחמו באויב באומץ ובגבורה, בנשק ביד, למען נקמת דם יקירינו, הורינו, אחיותינו ואחינו וקרובינו· הם שהגיעו, אחרי רוב הרפתקאות ודרך יסורים לארצנו, לישראל, מטרת חייתם·

רשימה פון פארטיזאנער, וואס האבן געקעמפט מיט געוועך אין די הענט, העלדיש, און מוטיג, געגן דעם שונא· נקמה צו נעמען פער די פערגאסענע בלוט פון אונזערע טייערסטע עלטערן שוועסטער, ברידער און פריינט·

נאך פיל איבערלעבינישן און שווערע וועגן, זיינען זיי אנגעקומען אין ישראל, צו זייער לאנג־געשטרעבטן ציל·

א

אברמובסקי חנה
אברמובסקי סוניה
אברמובסקי לויק
אוסוואלד שמואל
איגולניק רחל — ברנק
איצקוביץ צדוק
איצקוביץ שמחה
איצקוביץ חיים

ב

בילצקי פניה — שמושקוביץ
ברגר סימה
ברנק שלום
ברסלין אליעזר
ברטלין מיירים
ברקוביץ אסתר — גורודיסקי

ג

גולדגור ישראל־בער
גולדצויג קוניה־קגן
גורביץ בנימין
גולמובסקי מרים
גרוז משה
גרינברג יוסף
גרינוולד מאשע
גרצובסקי דוד
גרציג אברהם
גרציג שיינה
גרציג משה
גרבר משה

ד

דוידובסקי שלמה
דבורקין ירחמיאל
דמשק סוניה — פרוטס

ו

וינטרויב יצחק
וינטרויב מרים־זוכויצקי
וינר מרדכי
וינר אברהם
ונגר אברהם
ונגר דוד
וושבה חיים

ז

זשוק אברהם בן־שלמה (סוציק)

ח

חיטוביץ מכאיל
חימוביץ פרומה
חימוביץ חייה
חימוביץ שרה בתה
חרחס שלמה

ט

טרובוביץ סוניה

י

יעקובוביץ לאה

ל

לידר חנוך
לידר יוכבד
לידר מרים

מ

מאמיאס יצחק
מורדוכוביץ יהודה
מזורביץ יואל
מזורביץ צבי
מזורביץ יעקב (כרמי)
מירנקר זלמן
מירנקר הרצי
מירנסקי ישראל
מירנסקי אליהו
מלושנסקי אברהם־שמואל
מלושנסקי מאשע — ברגר
מאכווינסקי אסתר — סוורזשנסקי

ס

סבירנובסקי מרים — פרטוס
סטולר פרומה — לוין
סוטין איזיק הבן
סוטין — האב
סינדר ברוך

סינדר אפרים
סינדר מאשע
סינדר יוסף
סינדר דוד
סינדר אפרים
סרברניק יוסף
סלוצקי שמואל
סימונוביץ ישעיהו
סמסונוביץ דב

פ

פדרסקי יוסף
פוזניק שלמה
פוזניק גיטל
פוזניק משה
פוזניק יהודה
פוזניק יצחק
פוזניק הרצל
פומרציק אלטע — סלוצקי
פרוטס דוד
פסטובסקי משה (ראובני)
פרניקוב שרה
פרניקוב ישראל
פקר יהודה
פקר ניסל
פרישר הרצקה

צ

צוויק ישראל
צוויק רוזה — רבינוביץ
צשלר שמואל

ק

קגן חנה — בוכבינדר
קגן שרה
קגן חיים — שמעון
קוטלר שלום
קוך אהרן
קופלביץ צילה
קריינוביץ אשר (בן־ארצי)
קופלוביץ שמואל
קמינר משה ז״ל
קמינר מיניה — גרינברג
קריניצקי אליעזר
קרווץ הינדה — רבינוביץ
קיבוביץ אברהם

ר

רבינוביץ חיים
רוגטינסקי מרדכי
רזניק דב
רזניק יצחק
רזניק משה ז״ל
רקוביץ חונצה
רקוביץ דבורה — רסל
רקוביץ חנן
רקוביץ מרדכי

ש

שקלניביץ מנחם
שריבר חיה
שריבר יעקב
שריבר זאב
שריבר ישעיהו
שטרוזנברג אהרן
שטרוזנברג שיינה
שטרוזנברג חיה
שורץ מניה סלוצקי ז״ל

מ. צינוביץ

שלמה מיימון וחינוכו במיר

הפילוסוף הנודע שלמה מיימון, בעל „גבעת המורה" על הרמב"ם, ובר־פלוגתא של קאנט בפילוסופיה, מזכיר בספרו האוטוביוגראפי „חיי שלמה מיימון" *) שמוצא משפחתו הוא באחד הכפרים שע"י מיר („מירז'"), וכי בילה את שנות ילדותו בעיירה זו.

סבא של שלמה מיימון, היימן־יוסף, היה חוכר בכפרים בקרבת מיר. והוא קבע את מקום מגוריו בכפר סוקוביבורג על־הנימן, בו היתה טחנת־מים ומיזח קטן וגם מחסן לסחורות ואביזרים לספינות שהיו עוברות בדרכן מקניגסברג, שבפרוסיה. טחנת המים ושני גשרים שעל הנימן נכללו בחכירה, שעלתה כאלף זהובים לשנה, והיתה ב„חזקה" ברשותו של סבא של שלמה.

שלמה מימון נולד בשנת תקי"ג (1753) ונפטר בברלין ב־1800. בספרו ישנם תיאורים ופרקי הווי על חיי היהודים בתקופה ההיא, לפני כמאתיים שנה, במיר וסביבותיה, ובכפר סוקוביבורג בפרט. משפחתו עזבה את הכפר, כאשר הגיע שלמה לגיל החינוך, ועברה לעיירה נישביז, משם יצא למסע לימודיו בברלין. (הסברה שהוא נולד בנישביז, אינה נכונה).

בספרו מתאר שלמה מיימון כיצד נשלחו, הוא ואחיו יוסף הגדול ממנו, לעיר מירז' (מיר) ללמוד ב„חדר". אחיו היה כבן י"ב שנה, והיה מתגורר בביתו של מלמד מפורסם שהכניסוהו אליו. והוא, שלמה, נער בן שבע שנים, נמסר למלמד אחר. שניהם למדו ב„חדר" בעיירה מיר, ואמו היתה באה מן הכפר אל העיירה לערוך קניית לצרכי הבית. בעיירה היה גם רופא יהודי לכל הסביבה, שאמנם לא למד את תורתו באוניברסיטה כהלכה ולא קבל סמיכות של רופא, אלא רכש את ידיעותיו בחכמת הרפואה מן הנסיון, בהיותו עוזר לרופא, אצלו קרא ועיין בספרי רפואה בלשון פולנית. בכל זאת היה רופא מעשי טוב וריפא הרבה חולים בהצלחה. אולם, בית־המרקחת היה בריחוק מקום, כעשרים מילין מן העיירה.

משפחתו של שלמה מיימון, בית סבא, גורשה מן הכפר סוקוביבורג בעטיו של חוכר יהודי מתחרה משווזין (היא שוורז'נה שע"י שטויפץ), שהשפיע על הנסיך ראדזיביל בעל האחוזות של מיר, להעביר לו את חכירת ה„חזקה" בכפר. המשפחה נאלצה לעזוב את הכפר ועברה לגור באופן ארעי באחד הכפרים שבסביבת העיירה איווניץ. אביו של שלמה מיימון, יהושע, היה טיפוס של תלמיד־חכם, לומד תורה אך גם מדקדק בלבושו.

בבית היו נוהגים מידת הכנסת אורחים ברחבות. יהודי שעבר במקום (ויהודים עוברי־אורח היו מרובים, שהיו נוסעים בעגלות ועמדו לפוש בכפר) — והיה צריך לסור לאכסניה, מיד היו מקדימים פניו בכוס של יי"ש: היד האחת נותנת לו שלום ובשניה הושיטו לו את כוס המשקה, ומיד היה האורח מתבקש ליטול ידיו ולהסב אל השולחן שהיה ערוך תמיד לסעודה.

יהושע, אביו של שלמה מיימון, לא היה מוכשר לעסקים, הוא היה עורך־חשבון, כותב חוזים ומנהל משפטים בערכאות. כנגדו היתה אשתו אשה זריזה ומוכשרת לנהל את עסקי הבית. אביו הנהיג בבית אורח־חיים נאה ו„מתקדם", מכיוון שהיה נוסע לקניגסברג שבפרוסיה לרגל עסקיו, וראה שם חפצים וכלים של בדיל ופליז, היה רוכש כלים נאים ומביאם לביתו

בבית אבא של שלמה עמד ארון ספרים, שהיו בו מלבד ספרי ש"ס וה־לכה, גם שאר ספרים, כגון: „צמח דוד" לר' דוד גאנז, ספר „יוסיפון", ספר על רדיפות היהודים בספרד, וביחוד נמשך לבו של הנער שלמה לספר על חכמת האסטרונומיה, שהיה הוגה בו. אמנם, היה עליו לעסוק כל היום בלימוד הגמרא בלבד, ולעיין בספרים חיצוניים דיה אסור עליו, ובפרט בספר על אסטרונומיה שגם אביו לא היה יכול ללמדו בינה בו. אולם, הנער העלוי השתלט בכוח עצמו על חומר לימודי קשה זה. הענינים נעשו לו נהירים בההינו לדעת לעשות נסיונות שימושיים ולהדדור להבנת חזיונות האסטרונומיה. כשנודע הדבר לאביו, נזף בשלמה שעבר על פקודתו שלא

*) „חיי שלמה מיימון", בעברית, הוצאת „לגבולם" תש"ב

לעסוק אלא בגמרא בלבד, אך בדיעבד שמח לבו שבנו השכיל ללמוד בעצמו חיבור מדעי שלם בלי עזרת מדריך וידיעות מוקדמות.

בשיטת הלימידים ב„חדר" שרר גם במיר ההווי של הימים ההם, כמי בשאר עיירות ישראל. הילדים ישבו כל היום ב„חדר", מן הבוקר עד הערב, ולא קבלו חופשה אלא לשעות מועטות בערבי שבתות וראשי חדשים

בלבד. בחומש היו לומדים כמה פסוקים בפרשת השבוע, כדי לסיים במשך השנה את פרק התורה לפי הפרשיות שהיו קוראים בשבת בבית־הכנסת. נוהג זה נשאר קיים ועומד הרבה שנים בקהלות פולין, גליציה והונגריה ורק בליטא נתבטל בזמנו של הגר"א שהנהיגו ללמוד חומש כסדרו, בלי צמידות לקריאת התורה בפרשת השבוע.

מ. צינוביץ

רבנים ילידי מיר גדולי־התורה בחו"ל

הרב ר' אברהם יעקב לסר

ר' א"י גרשון לסר, הוא זקן הרבנים באמריקה, נולד במיר בשנת תקצ"ד, לאביו ר' עזריאל־מאיר ליססא המכונה לעסטער, נתחנך בישיבת מיר המפוארה ואח"כ בישיבת הגאון ר' גרשון־תנחום פוזניאק — אף הוא יליד מיר — במינסק. נסמך להוראה ע"י הגאונים ר' יוסף רוייזין אב"ד טלז וסלונים, ר' יחיאל הליר בעל „עמודי אור" ר' יצחק אלחנן אב"ד נובהרדוק וקובנה, והגאון ר' יהושע־אייזיק חריף אב"ד סלונים.

ר' אברהם יעקב גרשון היה בשנת תרכ"א אב"ד באמסטיבוב (פלך גרודנה) ואחר־כך בעירות האלינקת (פלך סובאלק) והורודוק.

בנסיבות הזמן יצא לארצות־הברית של אמריקה התגורר בעיר שיקאגו שם היה מבוני היהדות הדתית נוסח פולין־ליטה. אח"כ נעשה רב ומנהיג בעיר סינסינאטי, אוהייו. ספריו שנדפסו הם: „אהל־מועד" (שיקאגו תרנ"ז), הכולל שני חבורים: „בית־המדרש", דרושים לפסח ולשבועות, ו„חידושי בית־המדרש" על הלכות פסח. הסכמות לספרו נתנו גאוני רוסיה: הנצי"ב מוואלוזי'ן ור' אהרן שאול זעליג הכהן מדווינסק ור' שאול בר ישראל מפולוצק־ווילקומור. הדרושים כתובים בשפה צחה וקלה, חזיון נדיר בספרות הרבנית באותם הימים.

חבורו השני „באחרית הימים" ובהקדמתו הוא מציין: „יסדתיה אף עשיתיה להפצת אחד מגדולי הדת הנוצרית". המחבר חותם „עבד לעבדי ה'" בבית המדרש הגדול לבני יעקב דפה שיקאגה שבמדינת אמריקה ה־צפונית". ומעיר, שחיבורו נעתק לשפת המדינה (אנגלית), העתקה חפשית על־ידי הבישוף מפה שיקאגא. נדפס תרנ"ז. 11 דפים בעברית 61 באנגלית". ואמנם הספר הוא יקר המציאות, ובהעתקתו הטובה לאנגלית קידש שם־שמים ברבים. „הכהן הנוצרי" הוא בלי־ספק בלעקסטאן, שהזכיר אפרים דיינארד בספרו „עתידות ישראל".

בקובץ „אפריון" (ספר שני, תרפ"ה) בודאפסט, נתפרסמו עוד פרטים לתולדותיו.

„בטרם נמלאו לו שמונה שנים נכנס לישיבה ועוד טרם כלו לו בה ארבע שנים, כבר היה בקי בשני התלמודים. בשנת תר"י (1850) נשא בתו של הגאון מקלעצק, ר' יוסף. אצלו השתלם בפוסקים והכין עצמו לרבנות. בשנת 1880 בא לאמריקה לקול קריאת מכבדיו, מעריציו ומכיריו שהתיישבו שם, ונעשה רב במערב הארץ בטשיקאגא ופעל בעניני הקהלות „בני יעקב" ו„בית־המדרש הגדול". נ"ח שנה שמש שם בקודש ופעל הרבה לברכה. עשה תיקונים בכשרות, יסד בתי ת"ת ובתי־חולים והביא סדרים בעניני הקהלות. בשנת 1898 נתמנה לרב ראשי בסינסינאטי וגם שם פעל ועשה לטובת הדת והיהדות וזכה להתחבב על הקהל. בשנת 1902 נתמנה לראש „אגודת הרבנים" אשר באמריקה ונשא הכתר עד שנת 1906, כשהיה נאלץ להתפטר ממשרתו זו לרגלי זקנותו. שני ספריו „אהל מועד" (דרשות) ו„אחרית הימים" (בעניני הגאולה) נדפסו בשנת תרנ"ז בטשיקאגא".

במאמרו של מר שמ"ר (והוא העורך והמו"ל שמואל מיללער, איש ניו־יורק) נכתב עליו בין השאר: „...הגורל זכה אותו בחיים אשר רק מעטים אפילו מבני העליה זוכים להם. חייו ופעולותיו עומדים לנס. מעשיו יעמדו לברכת נצח וישמיעו תהלתו"...

בתקופה חשיכה בא הנה הרב לעססער (תקופת תיקוני הדת של איינהורן ופלזנט האל) „הביט סביביו וראה את שערי הטומאה לפניו ולאחריו והחליט בלבו להצית את דעת ה' בארץ זו ולהדליק את נר האלקים. כאחד מחלוצי קדם התמכר בכל כחו ונפשו למלחמה הקדושה ומלחמת היהדות... „מי לה' אלי", קרא בתוך החשכה ובעזרת עוזריו, אשר התלקטו תחת דגלו זכה

לעצור בעד הרעה בעולם היהודי להשתיק חצוצרות הנאורים. לשבור מטה השפעתם, לטהר הסביבה היהודית ולבסס ארבע אמותיו של ישראל סבא, הוא היה איש המעשה ותחת להתבודד בד' אמות הרבנות ולהרבות בדברים, פעל פעולות, עשה סדרים בטשיקאגא והנהיג תיקונים בכשרות בבתי המטבחיים ובהמקולין. אירגן ואיחד את היהודים החרדים, הסיר השפעת הנאורים לגמרי מעדת א־ל. בנה מוסדות לתורה ולצדקה וגלה את אחיו מעל שלחן האפוטרופסים האשכנזים הנאורים ובהפצת כחותיו לימדם לספק צרכיהם בידי עצמם. הוא יצר פה יש מאין והניח את היסודות ליהדות החרדית רבת הכח".

ויש להוסיף שהר' לסר. היה אוהד לתנועת חיבת ציון והציונות המדינית וכשבא הרב מאיר ברלין לאמריקה בתרע"ד למטרת יסוד תנועת הציונות הדתית „המזרחי" מצא בו עזר וסעד והוא שעודדו להגשמת רעיון „המזרחי" בקהלות ישראל בארצות־הברית.

בעת הוועידה הכללית הראשונה של „המזרחי" באמריקה, נתכנסה בסינסינאטי עיר־רבנותו של הרב לסר בשנת תרע"ד. והוא גם פתח את הוועידה ונשא דברו בה הוא עורר את הנאספים בדברים מרעידי נפש, ש„המזרחי" באמריקה יתן מלוא עזרתו לבנין ארצנו ושיבת עמנו לגבולו („העברי" ח' סיון תרע"ד, ברלין. שנה חמישית, גליון ט—י) הרב לסר היה נשיא הכבוד של אגודת „המזרחי" בסינסינאטי ומילא תפקידו באמונה ומתוך התמסרות במשך שנים, אף בהיותו בגיל מופלג למאד.

הר' לסר נפטר בליל כל־נדרי תרפ"ח, בגיל צ"ב.

הרב ר' יעקב מאיר ב"ר אברהם דובער הכהן

נולד תר"ך במיר. מתייחס להרמ"א. ראשית חינוכו קיבל מאביו הרב הצדיק, המפורסם בתורה וביראה. מילדותו הצטיין בכשרונותיו. בהתמדתו ובמדותיו. בן עשר נכנס לישיבה במיר, וקיבל תורה מפי הר"ם ר' חיים־לייב שניבא לו עתידות. בא לוואלוזין ולמד אצל הנצי"ב. הסמיכוהו: ר' הלל אב"ד שקלובי, ר' אלינקה קרטינגרי, ר' ירוחם יהודה לייב פרלמן. מד"א דמינסק. זמן קצר שימש ברבנות בפאלוונגן שבזאמוט, שהיתה עיר מלאה חכמים וסופרים, והתפרסם בגדלותו בתורה ובחכמה ובעבודת קדשו, רבים מנכבדי קהלות חפצו בו לרב והוא סרב לקבל את המשרה שלא יפריעוהו מלמודיו. בעודנו אברך עשה לילות כימים בתורה ועבודה: היה יושב בבית מדרשו מעוטף בטלית ובתפילין ועוסק בסוגיות הש"ס.

בתרע"ט בסערת המלחמה, בא לווילנה וכיהן ברבנות כמגיד־מישרים ונשא מדברותיו בבית־הכנסת הגדול בשבתות ובימים־נוראים, אלפי שומעיו העריצוהו.

בחורף תרפ"ד בא לארצות־הברית והיה לחבר הועד הפועל של אגודת־הרבנים החרדית באמריקה וקנדה, ועשה הרבה לחיזוק התורה והדת. ידע בעל־פה את השלחן־ערוך והיה בקי בש"ס ופוסקים, גם היה מחדש ומפלפל בשו"ת וחקרי־הלכות עם גדולי הדור. ביום כ"ח תשרי תרצ"ה, אחרי הזכירו את השם, נפטר. מספד גדול הספידוהו רבנים וגאונים ונגנז ארונו במעלה קברות „אנשי מיר" שבבית־הקברות בפלושינג, לאנג־איילאנד.

הניח אחריו כתבי־יד מרובים, הכוללים שו"ת וחידושי הלכות בחריפות ופלפולים שסודרו לדפוס ע"י בנו הרב ר' אברהם דובר הכהן, רב בפאר ראקאווי.

הרב ר' ברוך זונדל מרגולין

נולד לאביו ר' שמואל אייזיק תרל"ו, במיר. למד בישיבה בעירו ואח"כ במינסק. היה מפרושי קובנה הסמיכוהו לרבנות: ר' הירש רבינוביץ אב"ד קובנה, ר' מאיר רבינזון מרדושקביץ, ר. אליעזר מד"א מינסק, ור' יעקב מאיר מו"צ מינסק. בתר"ע נתקבל לרב בעיירה אוניעטשאַ (פלך צרניגוב). בתרע"ד בא לאמריקה ונתקבל לרב ומו"צ בב"ת המדרש דחברה קדישא בברוקלין. הצטיין כדרשן נכבד ומופלא ועסק בצרכי צבור, ובכתבי יד השאיר חבורים בעניני הלכה ואגדה. מאמריקה עלה לארץ. גר שנים אחדות בתל־אביב, אחר־כך עבר לירושלים. ונפטר בירושלים.

הרב ר' יעקב אסקולסקי

נולד במיר, א' חוהמ"ס תרל"ו (1875). אביו דוב־בער התייחס להגאון ר' יהודה לייב מורקיש, בעל ה„שלחן שלמה" רב אב"ד במיר. קיבל חינוכו בישיבת מיר עיר מולדתו. ואחר כך בסלונים והיה ממקורביו של האב"ד הגאון ר' יוסף סלופפר (חותנו של הרב י"י ריינס) שחיבבו מאד.

בקובנה למד ב„כולל האברכים הפרושים" נסמך לרבנות ע"י הרב ר' צבי־הירש רבינוביץ, (קובנה) ר' משה'ל דאנישבסקי (סלבודקה) והר' שלמה הכהן ור' חיים עוזר גרודזנסקי מווילנה.

בתרס"ג נתמנה רב בעיירה רוביליה (ע"י פינסק) ובתרס"ד בקוזאן־הורודיק בתרס"ז יצא לארצות־הברית והיה לר"ב בקהלת סקרנטון (פנסילבניה), לאחר ג' שנים קבל כתב־רבנות בבית־הכנסת של אנשי סלוצק בניו־יורק, בתרע"ד נתמנה רב בבית־הכנסת של אנשי ביאליסטוק בנויורק, שם כהן כרב ומנהיג רוחני חמש־עשרה שנה, עד יום פטירתו.

הרב יעקב איסקולסקי נתפרסם כאחד מגדולי הרבנים באמריקה ומנהיגי היהדות החרדית, היה מראשי „אגודת הרבנים האורטודקסים" בארצות־הברית וקנדה, ובין מייסדי „עזרת תורה לתמיכת הישיבות, מוסדות־תורה ורבנים במזרח אירופה וארץ ישראל, בשנות המלחמה העולמית הראשונה ואחריה.

טיפל בסידורם של תלמידי־החכמים ורבנים שמחמת המציק באו לארצות הברית להשתקע שם, אף ייעץ והדריך את ראשי הישיבות והשדרי"ם בליטא ופולין באיסוף כספים בין נכבדים בנויורק ושאר הקהלות. בחבורו „תרי"ג מצוות" (ניויורק תרפ"ו) פרסם תכנית להוציא לאור ספר מקיף על כל תרי"ג המצוות מבח־נת ההלכה והמוסר (יתר חלקי חבורו לא זכו לראות אור הדפוס).

הרב ר' י. איסקולסקי היה גם עורך ומו"ל ירחון תורני־רבני „המצפה", שהופיע בשנות תר"ע־תרע"א בנויורק בבטאון הרבני פרסם מאמרים לחיזוק התורה והדת בקרב יהודי אמריקה, חדושי תורה ופסקי הלכות בבעיות שצפו במסיבות הזמן בין המהגרים.

הרב ר' י. איסקולסקי נטה לציונות המדינית והשתייך לתנועת „המזרחי" והקדיש מאמצים רבים לבסיסה של תנועה זו באחד ממאמריו בירחון „המצפה" הוא דן בפעולה רעיונית של ארגון בתי־הכנסת במס־גרת תנועת „המזרחי" בדברים אלה: „אני תפלה, כי המאמצים בכיוון זה יוכתרו בהצלחה, התועלת שתצמח מכך אין לשער כי יותר משיעשו בתי הכנסת לשם תחיית ארץ ישראל תעשה העבודה הקדושה לשם ארץ ישראל לתחיית בתי־הכנסת באמריקה" נפטר בא' אדר תרצ"ב.

הרב ר' ישראל אייזיקסון

נולד בזיקייבוראק (כפר ע"י מיר) בשנת תר"א, לאביו ר' יצחק־אייזיק (נכד הגאון ר אייזיק פאהוסטר) אמו היתה נכדתו של הצדיק ר' ישעיה מזוכוביץ.

ר' ישראל גודל וחונך בחדרים במיר וקיבל תורה מפי הג"ר חיים־לייב טיקטינסקי בישיבה הגדולה. למד גם בספרי חכמת־ישראל ורכש ידיעת הלשונות הרוסית והגרמנית. בהיותו בגיל עשרים נשא אשה ובהיותו סמוך שם על שלחן חותנו בעיירה בוטן למד עם האב"ד דמתא, הגאון הצדיק ר' מרדכי רוזנבלט. בתחילה לא רצה להתפרנס על הרבנות והתעסק בחכירת חוות־משק. אשתו השנייה היתה בת העשיר ר' אביגדור איזראליט

מ־סוחליץ, ליד קלצק ולמד בישיבת וואלוזין. משם עבר לכהן כמו"צ בווילקי, פלך קובנה, בתרס"ב נתמנה רב־מו"צ בקיידאנוב (פלך מינסק) ושימש במשרתו חמש שנים. בשנת תרס"ז בא לאמריקה ונתמנה רב בבית־המדרש הגדול „כל ישראל אנשי פולין" בנויורק. בשנת תר"ע נתמנה מנהל וראש מורי תלמוד בישיבת „ר' יצחק אלחנן" בנויורק ובתרע"ב נתמנה בישיבת „ר' חיים ברלין" בנויורק.

הרב ר' ישראל אייזיקסון היה פעיל ב„אגודת הרבנים האורטודוקסיים בארצות הברית וקאנדה" ושי־מש שנים רבות מזכיר האגודה השתתף בפעולות „ה־

מזרחי" ותרם רבות להחדרת רעיון הציונות הדתית בקרב חוגי החרדים ומתפללי בתי־הכנסת בשנת תרע"ב הוציא לאור את הירחון „הרבני" לחיזוק התורה והדת.

נפטר בשנת תרפ"ג, והניח בכתובים חידושי־תורה רבים על הש"ס והרמב"ם. (אנציקלופדיה של הציונות הדתית, חלק א' ירושלים תשי"ח).

הרב ר' אריה לייב זאב, מווילנא

„הרב המופלג הגדול בתורה מוה"ר אריה־לייב זאב וואלף כמוהר"ר יוסף מק"ק מיר" — נפטר תקפ"ט, בווילנה.

נוסח מצבתו מתאר את גדלותו בתורה.

הרבנים ר' ישראל יעקב ור' חיים ב"ר צבי־הירש

„ר' ישראל יעקב בן צבי־הירש מק"ק מיר, ולעת־עתה חונה בק"ק ווילנה הנקרא בפי כל ר' יעקב מירר" — חבר ספר „עטרת צבי", ביאור על פירוש רש"י (ווילנה הורדנה, תקצ"ד) עם הסכמות רבנים מפורסמים שבליטא, ביניהם: ר' אברהם אבלי פאסוואלר ראב"ד ווילנא, ר' אריה ליב קאצנלנבויגן אב"ד בריסק־דליטא, ר' דודל אב"ד נובהרדוק (בעל המחבר ספר „גליא מסכת") ר' יעקב אב"ד קארלין (בעל המחבר ספר „משכנות יעקב") ר' זודל (הגאון ר' יוסף דוד אב"ד מיר) ועוד רבנים ידועי שם שתמכוהו בהסכמותיהם „לחבור היקר והמועיל" הזה. והמשבחים ומפארים יקר ערך חיבורו להבנת פירוש „רש"י־הפרשנדתא" על התנ"ך.

ר' חיים בר צבי הירש אב"ד מיר, בן הגאון בעל „פנים מאירות", הנקרא על־שם חותנו ר' חיים וואלף פסח'ס מגדולי ווילנא, שלמד בישיבת ה„פערציקסטלאך" (ארבעים לומדים מובהקים) שנוסדה בשנת תקס"ז, ובראשם ר' דוד הכהן הראב"ד דקוסובה.

הגאון ר' גרשון תנחום

מו"ץ ראשי ור"מ קלויז במינסק, מחבר ספר „אילנא דחייא" ושם משפחתו פוזניאק. קבל תורה בצעירותו מפי הגאון ר' צבי־הירש ברודיה אב"ד סאלאנטי שבזאמוט. היה יליד מיר „בלא"א מו"ר הרב הצדיק מו"ה אליהו בנימין זלה"ה שהיה עובד ה' „מאהבה" נין ונכד לרבי שמואל שמעלקי הגאון המקו־בל הרב דאוסטראה — חתן הגאון ר' נפתלי הכהן אב"ד אוסטראה, פוזנה ופפד"מ. בספרו „אילנא דחייא" (חלק ג') בסוגיה „שני חילוקי דרבנן" מזכיר המחבר את שני תלמידיו: „הרב החריף הגדול סיני ועוקר הרים ר' יהודה מילידי פאליק, ומנוחתו כבוד בק"ק מיר, והשני „הרב החו"ב ר' משה יצחק מילידי ק"ק מיר ומנוחתו כבוד בק"ק מיר". והוא מזכירם לטובה ולברכה.

הגאון ר' גרשון תנחום היה מגאוני מינסק, ובסוף ימיו ממלא־מקום הרב של מינסק (מד"א), נפטר בשנת תרמ"א במינסק.

ר' שיימה, יליד מיר

נתמנה בהיותו בן כ"ג להיות ר"מ בגרודנה, ושימש בתפקידו ג' שנים אחר־כך נתקבל לאב"ד ביאנשונובקה ומשם עבר לחורושץ (ע"י ביאליסטוק) ונפטר בגרודנה בשנת תרל"ה, והוא בן ארבעים וחמש שנים.

הרב ר' אפרים זלמן הלוי סלוצקי מו"צ ווילנה

נולד במיר בתר"ב, לאביו „הרה"ג ר' נחום ב"ר אליהו" שעבר לווילנה. בנו התחנך בישיבות ונשא לאשה את בתו של הגאון ר' יוסף סקוביץ, מו"צ ווילנא. ר' אפרים־זלמן לא רצה ברבנות ונהיה סוחר, ורק לאחר

פטירת חותנו בתר"ן נתמנה למו"צ בווילנה. היה בעל־הוראה מובהק וחבר ספרים חשובים. חבוריו הראשונים הם: „אגודת אזוב" על משניות (וורשה תרכ"ח). „מערכה מול מערכה" על ספר „הערוך" (ווילנה תרל"א) ו„יד אפרים" על בעל הלכות גדולות (וורשה תרל"ה).

ביחוד ידוע חבורו „אור חדש" (ווילנה תרס"ה) בו הוא נושא־ונותן בהלכות שהזמן גרם להן בדורותנו: אם מותר לנסוע בחשמלית ביום־טוב? אם מותר לדבר בטלפון ביום־טוב? לדעתו, אסור לשיר בגרמופון ביום־טוב, משום ב„כלי שיר", מפני שצריכים להחליף את המחט והרי זה משום מכה בפטיש לגמר הכלי, מכיוון שבלי שימת המחט אין לוח התקליט פועל כראוי, והרי הוא כ„מתקן מנא" ממש.

בסוף ספרו הזכיר את דברי הירושלמי (בשביעית, פרק ב׳, הלכה ד׳) דאין מחדשין ואין מוסיפין על הגירה. הרב ר׳ אפרים־זלמן סלוצקי נפטר בימי מלחמת העולם הראשונה בווילנה. (בספר „מערכות ישראל" להר׳ גורדון הובא הספד עליו).

בכתב יד נשארו יתר חלקי ספרו על ה„ערוך" הוא הדפיס גם חידושים ב„שלחן ערוך" ושו"ת בשם „אבני שוהם" וספר „תוספות להלכה" על פסקי התוספות לכל הש"ס.

הרב ר׳ עזרא אלטשולר

נולד במיר בשנת תרי"ט, לאביו השו"ב ר׳ יהודה־לייב. בהסכמתו לספר „מציאת יצחק" ליצחק צינקין, תושב מיר, הוא מזכיר את מיר כעיירת מולדתו. למד בישיבת מיר הגדולה, בוואלוזין ובאיישישוק והיה גדול בתורה. בקי בפוסקים ראשונים ואחרונים והתפרסם בחבוריו שהדפיס בחייו, שזכו לתפוצה רבה.

בשנת תרמ"ה היה רב בקולטינאן, בתרס"א — בוויינוטי (מחוז טלשי). בתרצ"ה עלה לארץ־ישראל התגורר במושבה כפר־סבא.

הרבה חידושי תורה נשארו ממנו בכתבי־יד, ושני ספרים מסודרים לדפוס: „תקנת עזרא" על מסכת תמורה והגהות על כל הש"ס. היה משתתף קבוע במאמרי הלכה בירחון הרבני „שערי ציון", בירושלים ובשאר מאספים תורניים גם בזקנותו המופלגת היה בריא בגופו כל ימי היותו בארץ־ישראל והיה משים לילות כימים בשקידתו בתורה הצטיין במדותיו התרומיות.

נפטר בתאונה בלכתו מבית־הכנסת בכפר־סבא. אוטובוס ערבי פגע בו והפילו ארצה והוא נפצע קשה ונפטר ביום ב׳ ח׳ אייר תרצ"ח. ב„שערי ציון" ו„היסוד" וב"הצופה" פורסמו רשימות לזכרו של הרב הגאון הישיש, שקיפל בחייו שתי תקופות של חילופי משמרות ברבנות בישראל. אחיו היה ר׳ יוסף אלטשולר, ממלא־מקום אביו כשו"ב ראשון בעיירת מולדתו מיר.

הרב ר׳ יעקב יוסלבסקי

יליד מיר. אביו ר׳ טוביה, היה מן בעלי־בתים המצוינים בעיירה ומבחירי המתפללים בבית־המדרש הגדול (הלבן), ר׳ יעקב היה תלמיד וותיק בישיבת מיר, בתקופת ר׳ אליהו־ברוך ור׳ צבי־הירש קאמיי (ר׳ אליעזר־יהודה פינקל, ויצק מים על ידי הרה"צ ר׳ ירוחם לבוביץ בישיבה. היה רב בקוזמור (פרוור נישביז) ובוורנובה (פלך ווילנה). ניספה בימי השואה.

הרב ר׳ יוסף דוד שחור אב"ד אנטיפולי וסמיאטיץ

בנו של ר׳ זיסקינד שחור מנכבדי מיר, שבעודו צעיר לימים עלה לארץ־ישראל התיישב בירושלים הקדיש כל שנותיו לתורה ולעבודה והיה מיקירי־קרתא דירושלים. בעלותו לא"י לקח ר׳ זיסל את בנו הצעיר ר׳ זאב שחור, שהיה לאחד מגדולי וחשובי העיה"ק וממנה השתלשלה משפחת שחור הנכבדה בא"י.

יתר שלשת בניו, שהיו כולם גדולי תורה השאיר ר׳ זיסל בליטא ארץ מולדתו והצעיר בהם היה הרב ר׳ יוסף דוד זצ״ל, את חינוכו קיבל בישיבת וואלוזין ונחשב בין המצוינים בתלמידים שיצאו והיו גאוני ישראל. הנצי״ב קירבו וחיבבו כבנו.

בעודנו צעיר לימים נתקבל לאב״ד באנטיפולי, במקום הגאון הצדיק ר׳ פנחס מיכאל (גרוסלייט) שהיה מפורסם כבעל מופת. בקיאותו בש״ס היתה להפליא וכשהיה מגיד שיעור לפני קבוצה מבחורי העיירה היו משתוממים על החזיון הנפלא בהציעו לפתוח איזו מסכתא מן הש״ס ולאחר שקראו לפניו את שם המסכת ואת מספר הדף, היה קורא בעל־פה את כל המקומות המובאים „במסורת הש״ס״ באותו דף, אחד מהם לא נעדר. כל הש״ס היה חקוק בזכרונו והיה מעלה בעיני רוחו את הדף שהזכירו, כאילו היתה הגמרא פתוחה לפניו, והוא הולך וקורא אחד לאחד את כל הציונים מבלי להשמיט דבר.

ר׳ יוסף־דוד היה גם דרשן נפלא „פה מפיק מרגליות״ והיה דורש בכל שבת ושבת לפני קהל שומעים שהיו מתאספים אל ביתו ל„שלש סעודות״.

הוא היה גם בעל מדות טובות, אוהב את הבריות ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות. וביתו היה פתוח לכל דורשיו.

בשנת תרס״א נקרא לשבת על־כסא הרבנות בסמיאטיץ, ושם גדל שמו ונתפרסם כאחד מגדולי הרבנים שבדור. עתיד גדול נשקף לו להיות לאחד ממנהיגי האומה, אלא שמחלה קשה תקפתו. הרבה זמן ישב באוטבוצק ובעיבו לביתו, ולעירו, נפטר ביום ח׳ באלול תרס״ו, והוא רק בן מ״ה שנים.

מפני טרדותיו ומצב־בריאותו הרופף לא הספיק לסדר את חידושיו ודרשותיו הנפלאות, שהיו רשומים אצלו בקיצור לזכרון, ובמותו בלא־עת אבדה גם חכמתו עמו אבל שמו הטוב נשאר לזכרון ולתפארת.

הר׳ מאיר שחור, משקלוב

ר׳ מאיר שחור בנו של ר׳ צבי זאב־וולף ונכדו של הגאון ר׳ יוסף־דוד אב״ד מיר. היה למדן מופלג ונגיד בעירו, נפטר בוילנא בש׳ תרע״א (1910).

הרב ר׳ השיל אליאשברג

אחרי תקופת פעולתו במיר היה לרב בעיירה סמילוביץ (פלך מינסק), משם עלה לארץ־ישראל בשנת תרפ״ו והוא שבע רוגז ונדודים לעת זקנותו מפאת המצב ברוסיה שבימים ההם. התיישב בפתח־תקוה ונפטר י״ב טבת תרפ״ו, לאחר שהותו בארץ י״ג ימים בלבד.

הרב ר׳ יצחק־יהודה ספיר מפתח־תקוה מתאר בספרו „שרגא נהורא״ את הר״ר השיל אלישברג כ״גדול בתורה וחכם גדול במילי דעלמא וברוב חכמתו השתדל והשיג כסף רב לתמיכת הישיבה הקדושה במיר גם מאנשים חפשים בדעות ומחברות חפשיות בהסבירו להם גודל הענין של הישיבה וכולם התפעלו מגודל פעולותיו ומזה נתמכו רבים מגדולי תורה ויהי לנס״. בין בניו היו בנו היה הרב פנחס אליישברג רב קרייסק, וברוך אלישברג רב בדוינסק פלך מינסק, ושני חתניו היו: ר׳ שלמה גרודזינסקי רב זגרוב ואיזביצה פלך קאליש בפולין ור׳ חיים הרכבי ראש־ישיבה בביאליסטוק.

מיר פון אמאל

ד"ר נ. מ. געלבער

צו דער געשיכטע פון מירער יידן

מיר, איז איינע פון די עלטסטע שטעט אין ליטע. עס זענען אין איר פאָרגעקומען שווערע שלאכטן צווישן דעם פירשט וויטאָלד און די קרייצטרעגער, וועלכע האָבן געשטיצט זיין קעגנער שווידראיאלא; און אין יאָר 1395 זענען זיי אריין קיין מיר, זי אונטערגעצונדן און פולשטענדיק פארניכטעט. אין יאָר 1434 איז די שטאָט מיט אלע אירע גיטער אוועקגעשענקט געוואָרן שיאנא געדיגאלדאוויצן, דעם ווילנער קאסטעלאן, און ער האָט די גאנצע נחלה אוועקגעגעבן זיין טאָכטער אנא בוטרימאָוו. נאָך איר טויט (1476) איז די שטאָט איבערגעגעבן געוואָרן איר פארוואנדטן, יעזשי איליניץ.

פון יאָר 1490 ביז 1568 האָט מיר געהערט צו דער משפחה איליניץ, וועלכע האָט אויפגעשטעלט אין שטאָט א פרעכטיקן פאלאַץ מיט א פעסטונג און איינגעשטעלט ארדנונג אין דעם פארוואלטן דעם פארמעגן און אויך אויסגעברייטערט די גרענעצן פון דעם גוט דורכן דערווערבן נייע דערפער ארום אים. נאָכן טויט פון יעזשי איליניץ האָט די שטאָט גע־ירשנט זיין זון שטשענסני, וועלכער האָט חתונה געהאט מיט דער טאָכטער פון יאן ראדזיוויל. ווען שטשענסני איז געשטאָרבן האָט זיך מיט דער דערציאונג פון זיין זון יעזשי לוצער פארנומען דער פירשט פערדינאנד. פאר זיין אויסצייכענען זיך אין מיליטערדינסט האט יעזשי באקומען פונעם קייסער דעם טיטול „גראף פון דער רוימישער מלוכה" (1555).

יעזשי איז געשטאָרבען נישט איבערלאָזנדיק קיין קינדער און האט געלאָזן בירושה (1568) זיין גאנץ פארמעגן מיקאלאַי קשישטאָף ראדזיוויל, וועלכער איז באקאַנט מיטן צונאָמען דער יתום. פון יאָהר 1568 איז מיר געוואָרן דער מאיאנטעק פון ראדזיוויל פון ניעסוויעזש. מיר איז געווען ווייט פון ניעסוויעזש, דעם צענטער פון די גיטער, בלויז פיר מייל.

אין אָנהייב פון דער תקופה פון די ראדזיווילס איז מיר געווען א קליין שטעטל מיט הילצערנע הייזקעס, די צאָל פון אירע קריסטלעכע איינוווינער איז געווען א קליינע, אָן א שטאָט פארוואלטונג אויף דער באזע פון די דייטשישע שטאט־געזעצן, ווי דאָס רוב פוילישע און ליטווישע שטעט. די שטאָט איינגטימער האָבן פאר איר ווייניק־וואָס געזאָרגט. אָבער דעם 27סטן דעצעמבער 1579 האָט מיקאָלאַי קשישטאָף ראדיזיוויל באוויליקט אירע איינוווינער א „באשטעטיקונגס־שריפט" אויף רעכט פון א שטאָט־פארוואלטונג, אָבער מיט א באגרענעצטער קאָמפעטענץ. אין דער באשטעטיקונגס־שריפט איז די שטאט פארזיכערט געוואָרן די שוץ פון די אייגנטימער און די פארטיידיקונגען פאר די וואָס קומען אויף די יארידן קעגן אנפאלן, ארעסטן און אנדערע פלאָגן. מיקאָלאַי האָט אויך געזארגט פאר דער פארשענערונג פון דעם אויסזען פון דער שטאָט און אויפגעבויט אין איר געזעלשאפטלעכע בנינים: א קירך, א שפיטאָל, א ראָטהויז מיט א טורעם, פארפלאנצט גערטנער, געפלאסטערט וועגן און געמאכט באסיינען.

פאר זיין צייט האָבן זיך אין מיר באזעצט ציגיינער, וועלכע זענען געווארן באוווסטע פערד־הענדלער, און האָבן זיך אפילו דערשלאָגן צו א מצב פון פארמעגלעכע לייט. זיי האבן געוווינט אין מיטן שטאָט און געבויט הייזער אונטער דער שוץ פון די שטאט־אייגנטימער און געהאט זייערן א פירער, וועלכער פלעגט תמיד באשטעטיקט ווערן דורך דעם קייסערלעכן אמט אין ווארשע. פון די בארימטע פירער פון די ציגיינער איז באקאנט יאן מארצינקיעוויץ, וועלכער האט מיט זיי אנגעפירט אין דער צייט פון 1778—1790 און איז געווען א שטאטישער איינוווינער, און אנגעזעענער פארמעגלעכער מענטש. אין יאָר 1790 איז ער געשטאָרבן, און די ציגיינער האָבן פארלאָזט די שטאט און זיך צעשפרייט איבערן לאנד.

אויסער די ציגיינער האָבן אין שטאָט געוווינט, נאָך פון דער צייט פון וויטאָלדס הערשאפט, טאָטערן, וועלכע האָבן זיך מיינסטנס באשעפטיקט מיט גארבעריי און באלעגאָלעריי און מיט דער צייט זיך אסימילירט מיט די אָרטיקע איינוווינער. א גרויסע צרה האָט געטראָפן מיר אין יאָר 1655, ווען די שוועדן זענען אריין אין

שטאָט מיט דער הילף פון באָג׳סלאוו ראדזיוויל, וועלכער איז געקומען אין א סיכסוך מיט זיין קרוב דעם אייגנטימער פון דער שטאָט, קאזימיר ראדזיוויל.

פון עקאָנעמיש־געזעלשאפטלעכן שטאַנדפונקט האָט די שטאָט געהאט א לאנדווירטשאפטלעכן כאראקטער, אירע איינוווינער האָבען זיך בעיקר פארנומען מערסטנטייל מיט לאנדווירטשאפט, גערטנעריי, און בלויז א באַשטימטער שיכט מיט האנטווערקעריי. דער שטאָט איז נישט צוגעטיילט געוואָרען דאָס מאגדעבורגער געזעץ. די געזעצגעבערישע באזע פון מיר איז געווען די פריווילעגיע פון דעם פירשט קשישטאָף ראדזיוויל פון יאָר 1579, אין וועלכער ס׳איז די איינוווינער פארזיכערט געוואָרן דאָס רעכט אויף זייער אייגנטום. די שטאָט איז פארבליבן דאָס אייגנטום פון דער משפחה ראדזיוויל ביז 1813. דער לעצטער אייגנטימער פון דער שטאָט איז געווען דאָמיניק ראדזיוויל, און נאָך זיין טויט איז די שטאָט אריבער אין באזיץ פון זיין טאָכטער סטעפאניא, די פרוי פון פירשט לעאָן וויטגענשטיין, און שפּעטער צו זיינע יורשים, די משפחה פון פירשט מירסקי, וואָס אין איר באזיץ איז זי פארבליבן ביז 1917, דאָס יאָר פון דער רעוואָלוציע אין רוסלאנד.

אין זיבעצעטן און אכצעטן יאָרהונדערט איז מיר געוואָרן בארימט אלס א האנדלס־שטאט. אויף די יארידן קיין מיר פלעגן קומען טויזנטער סוחרים פון ליטע, פוילן און אויך פון רוסלאנד. ווי האָמעל און זעלווע, האָט זיך מיר גערעכנט פאר א האנדלס־צענטער פון פערד און רויכווארג.

נאָך דער צעטיילונג פון פוילן איז די שטאָט אראָפּ פון איר גדולה, און אין ניינצנטן יאָרהונדערט געוואָרן א אָרעם שטעטל אָן אַן עקאָנאָמיש הינטערלאנד.

אין יאָר 1885 זענען אין מיר געווען א 4000 איינוווינער, וועלכע האָבן געוווינט אין 700 הילצערנע הייזער ; די צאָל געמויערטע הייזער איז געווען אַ קנאפּע. ס׳איז דאָרט געווען א דאָרפ׳שע עלעמענטארע שול און א שפּיטאָל. אין יאָר 1921 האָט מיר געציילט ביז 3,741 איינוווינער, דערפון 2,074 יידן, וואָס האָט אויסגעמאכט 55,4% פון דער גאנצער באפעלקערונג.

אין דעם זעלבשטענדיקן פוילן איז מיר איינגעשלאָסן געוואָרן אין דער וואָיעוואדשאַפט נאָוואָגרודעק.

ב.

דער אָנהייב פונעם יידישן ישוב אין מיר איז געווען אין זיבעצטן יאָרהונדערט. בערנארד טענער, דער מחבר פון „די שליחות־רייזע פון מאָסקווע קיין פוילן״, דערציילט אין יאָר 1678 : „מיר זענען געקומען קיין מיר פון דעם פירשט ראדזיוויל, אין מיר וווינען זייער א סך יידן״ [1]. צו יענער צייט איז שוין געווען אין שטאָט א גרויסער ישוב. די יידישע האנדלס־פארבינדונגען האָבן געמאכט פון מיר ממש א האנדלס־צענטער, וועלכער האָט זיך אַלץ פארגרעסערט צוליב די גרויסע יארידן, וואָס זענען דאָרט פאָרגעקומען און האָבן צוגעצויגן יידישע און נישט־יידישע סוחרים פון ליטע, פוילן און פארשיידענע לענדער. לויט ידיעות פון יאָר 1684 האָט זיך אויף די מירער יארידן קאָנצענטרירט דער מסחר מיט רויכווארג, וועלכע פלעגן געקויפט ווערן פון ליטווישע יידישע עקספּאָרטירער פאר לייפּציקער סוחרים. אויף דעם מירער רויכווארג איז געווען א גרויסע נאָכפראגע [2]. גאנץ אָפט פלעגן אויך לייפּציקער סוחרים אליין קומען איינצוקויפן רויכווארג. אין יידישע הענט האָט זיך אויף די יארידן קאָנצענטרירט אויך דער האנדל מיט פערד, אָקסן, פעל, וואקס, חלב, תבואות, קאָלאָניאלע סחורות, הערינג, וויין, זייף, אייזן, שטאָפן, גרייטע הלבשה, לייוונט און באזונדערט שטאָפן פון ליטווישער פּראָדוקציע און אויך גאלאנטעריע, וואָס מען פלעגט באציען פון דייטשלאנד.

פון יאָר 1672 פלעגט אויף די מירער יארידן אנגיין אויך דער האנדל מיט טיטון. לויט א באשלוס פון ליטווישן סיים אין יאָר 1671 דארפן די איינקויפער פון טיטון באצאָלען דער קאזנא פאר יעדן פונט געוויינלעכן טיטון (וואָס ווערט גערופן farynska ťiutun) 5 זלאָטעס צאָל־שטייער. דער מינסקער ייד טעמערלאוו מיכיילאוויטש איז באשטימט געוואָרן פאר דעם אינספּעקטאר פון דעם אָ צאל־שטייער [3].

1) Opisanje puteschestwia posolstwa w Moskwu 1678. Regesti y nadpisi II Nr. 1184, p. 42.

2) Regesti y nadpisi II Nr. 1232; Dr. I. Schipper: Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich Warszawa 1937, p. 192.

3) Akti wilenskoj komissji. T. XXIX, Nr. 28, p. 36.

אויסער מיט האנדל איז מיר געווען באוווסט ווי א סטאַציע, אויף וועלכער סוחרים און רייזנדער טוישן די וועגענער און קאַרעטעס, מיט פערד געשפאַנטע.

לויט א רשימה פון אויסגאבן פון יאָר 1692 האָט מען א יידישן בעל־עגלה אין מיר געצאָלט פאַר א נסיעה פון 18 מייל 10 זלאָטעס [4]. אין זיבעצעטן און אכצעטן יאָרהונדערט האָט זיך דער גאנצער מסחר געפונען אין יידישע הענט. אויסער דעם מסחר מיט רויכוואַרג און פעל, וואַקס, הערינג און שטאָפן, פלעגן די פריצים פון דער גאנצער סביבה קומען קיין מיר און באשטעלן אין די יידישע קראָמען חתן־מתנות צו די חתונות פון זייערע טעכטער [5]. די יידישע קראָמען זענען פול געווען מיט אלערליי גוטע סחורות, וועלכע מען פלעגט ברענגען פון די יאַרידן אין אויסלאַנד. די גוטע קוואַליטעט פון זייערע סחורות זענען באַקאַנט געווען אויך אויסער דער שטאָט און האָט צוגעצויגן קונדן פון דעם אדל אין גאַנץ ליטע.

די מירער יידן האָבן געלעבט אונטער דער שוץ פון די שטאָט־אייגנטימער, וועלכע האָבן פאַרטיידיקט זיי און זייערע אינטערעסן קעגן די נגישות פון די באאמטע, וואָס פירן אָן מיט די שטאָט־ענינים, באזונדערס איז קענטיג געווען זייער פאַרטיידיקונג אין דעם סיכסוך, וואָס האָט אויסגעבראָכן אין יאָר 1685.

די פאָרשטייער פון די ליטווישע קהילות האָבן אריינגעטראָגן אָנקלאָגן צו קאַטערינען פון הויז ראַדזיוויל, די פרוי פון סאַפיעהא, דעם ליטווישן העטמאַן און וויצע־קאַנצלער, אויפן אדמיניסטראַטאָר פון דער שטאָט מיר, מרוטאָווסקי, אז קעגן איר ווילן און פאַראָרדנונגען ברענגט ער פאַר זיין געריכט יידן פון מיר און יידן וואָס קומען אויף די יאַרידן און לייגט אויף זיי ארויף געלט־שטראָפן און אויך אַרעסט־שטראָפן. ער האָט אויך געמשפט אין זיין געריכט צווישן איין ייד און א צווייטן, וואָס דאָס איז געווען אין דער אויסשליסלעכער קאָמפּעטענץ פון די יידישע געריכטן. ער פלעגט אויך פאַרשפאַרן פאַר זיי די וועגן צום יאַריד און זיי גורם זיין א סך היזיקות.

אויפן גרונט פון דאזיקן אנקלאַג האָט די אייגנטימערין פון דער שטאָט ארויסגעגעבן אין 15.5.1685 א שריפטלעכע פאַראָרדנונג, דראָענדיק מיט א האַרבער שטראָף, דעם אדמיניסטראַטאָר, און זיינע פאַרטרעטער אין דער צוקונפט, נישט צו משפטן צווישן יידן אין דעם אדמיניסטראַטאָרס געריכט און נישט ארויפצולייגן אויף זיי קיין שטראָפן, נאָר אריבערפירן די צווישן־יידישע משפטים אין דעם יידישן געריכט. אין דער זעלבער צייט האָט די פירשטין געגעבן א בפירושע פאַראָרדנונג דעם אדמיניסטראַטאָר צו שיצן די מירער איינוווינער קעגן עוולות מצד די פרעמדע און די יידן און ברענגען זייערע סיכסוכים פאַר זיין געריכט, אָבער נישט ארויסשטעלן קעגן זיי קיין שווערע פאָדערונגען.

די פאַראָרדנונג איז פאַרשריבן געוואָרן דורך דעם שתדלן פון דער בריסקער קהילה, שלמה מיכאלאָוויטש, דעם 14־טן יולי, 1685 אין בריסק אין די שטאַטישע אַקטן [6]. אויף מיר, ווי א פריוואַטע שטאָט, זענען חל געווען די תקנות פון די שטאָט־אייגנטימער אויף די יידן און די מיעשטשאַנעס צוזאַמען, און דאָס האָט אין א סך פאַלן דערפירט צו דער בשותפותדיקייט פון זייערע אינטערעסן, ווען זיי האָבן זיך פאַרטיידיקט קעגן די שטאָט־אייגנטימער.

אין דער צייט פון די מחלוקתן צווישן די קהילות פון בריסק און מינסק צוליב דער אויטאָנאָמיע פון די קהילות, האָבן די בריסקער ראשי־הקהל אין יאָר 1681 קאָנפיסקירט די סחורות פון מינסקער יידישע סוחרים און זיי נישט דערלאָזט אריינפאָרן און זיך באטייליקן אין די מירער יאַרידן. נישט געקוקט דערויף וואָס דער מלך יאַן סאָביעסקי האָט געוואָרנט די פיר קהילות, ווילנע, בריסק, סלוצק און מינסק, זיי זאָלן זיך נישט דערוועגן צו פאַרטשעפען קיין יידישע סוחרים אויף די וועגן, יאַרידן און מערק, האָבן די בריסקער יידן מיט געוואַלט צוגענומען פון מינסקער יידישע סוחרים, ווען זיי זענען געקומען אויף א מירער יאַריד, דעם 13טן נאָוועמבער 1681, סחורות (רויכוואַרג, שטאָפן), איידלשטיינער פון איטאַליע, העברעאישע ספרים און באַרעס געלט אין דער ווערט פון 50,000 זלאָטעס, בעת דער חוב פון די מינסקער יידן האָט באַטראָפן נישט מער ווי 5.000 זלאָטעס. דאָס איז געשען אויך אין יאָר 1684 און אין יאַנואַר 1685 [7].

4) Regesti y nadp. T.II. Nr. 1277, p. 86.
5) Stownik geograficzny T.VI., p. 485-486.
6) Reg. y nadp. II. Nr. 1235, p. 64-65.
7) Akti wilenskoj komissiji dla razbora

אין יאָר 1684 האָט א שליח פון מינסקער קהילה, אברהם בן אריק (לייבאָוויטש) דערלאנגט דעם סטאַראָסטע פון דער שטאָט מיר א פראָטעסט און רעקאָמענדאציע־בריוו פון דעם בראצלאווער מארשאלעק, וועלכער שטעלט זיך איין פאר דער מינסקער קהילה בנוגע די שטערונגען און איבערפאלן אויף די מינסקער סוחרים צוליבן סיכסוך מיט די בריסקער פרנסים, וועלכע האָבן ביי זיי צוגענומען סחורות און נישט אריינגעלאָזן אין בית־המדרש אין מיר.

ווי א רעזולטאט פון דעם אָנקלאג האָט דער סטאַראָסטע אין מיר מודיע געווען דעם 15־טן מאי, 1684, אז זיי קאָנען קומען אויף די יארידן מיט סחורות לויטן איינפיר אין די פריערדיקע יאָרן און אז זיי וועלן נישט באליידיקט ווערן פון די בריסקער יידן. ער האָט זיי אויך פארזיכערט, אז זיי קאָנען באזוכן דעם בית־המדרש אין מיר, און ביי יעדן פאל פון א סיכסוך וועט ער זיך איינשטעלן פאר זיי און זיי פארטיידיקן [8]).

די מירער קהילה איז אין זיבצעטן און אכצעטן יאָרהונדערט געווען פון די וויכטיקסטע אין ליטע, אויף איר כסא־הרבנות זענען געזעסן בארימטע רבנים, גרויסע אין תורה און הלכה [9]).

פון אָרגאניזאציאָנעלן שטאנדפונקט האָט די מירער קהילה געהערט צו דער גרופע אויטאָנאָמע קהילות און איז נישט געווען איינגעשלאָסן אין איינער פון די פיר קרייזן (נאוואגראד, סלאָנים, משציסלאו, מינסק *) פון דער קהילהשער אויטאָנאָמיע.

די מירער קהילה האָט געצאָלט אין יאָר 1673, לויט דער שאצונג פון דער אסיפה פונעם סעלצער ועד, צוזאמען מיט דער נעשוויזער קהילה 45 זלאָטעס קאָפּ־שטייער, און „פאָווראָטנע" [10]) (אומקער־שטייער) 4 זלאָטעס.

---

drewnych aktów. T.XXIX. Akti o Jewrejach. Wilno 1902, Nr. 78, p. 119, Nr. 108, p. 132.

8) Nr. 93, p. 141.

9) אין יאָר 1712 איז אין מיר נפטר געוואָרן, אויף זיין וועג קיין ארץ־ישראל, רב חיים ברב יוסף חזן, וועלכער איז געווען אין שליחות אין מזרח־אייראפע און האָט אָפּגעדרוקט אין דיהרענפורט א טייל פון זיין ספר „עין יהוסף" (חידושים אויף די מסכתות בבא־קמא, בבא־מציעא, שבועות, סנהדרין ושו"ת).

*) זע דעם מאמר „מיר בוועד הארצות".

אין יאָר 1700 האָט דער סעלצער ועד באשלאָסן צו באשטייערן מיר מיט 1160 זלאָטעס [11]).

אין יאָר 1713 איז, לויט דער פאנאנדערטיילונג אויף דער אסיפה פונעם ועד אין בריסק, ארויפגעלייגט געוואָרן אויף מיר צו באצאָלן קאָפּשטייער 950 זלאטעס, אין יאָר 1714—1200 זלאטעס, אין יאר 1717—1200 זלאטעס. אין יאָר 1720 האָט אויסגעבראָכן א סיכסוך צווישן די מנהיגים פון מיר און די אָנגעזעענע לייט פון דער מדינה „מחמת דעם געלט וואָס עס קומט זיי לויט זייערע רייד פון די גראפן פון דער מדינה יצ"ו און ס'איז געווען א פסק־דין אין דעם בית־הדין דאָ אין דער מדינה, יצ"ו, און ענינים פון שבועות צווישן זיי", ט' בשבט ת"פ (1720) אויף דעם צוזאמענקום פון דער מדינה אין אמדור „האָבן זיך פארשטענדיקט צווישן זיך די גראפן די הערן, די חשובע לייט פון דער מדינה און די הערן באפולמעכטיקטע פון דער ק"ק מיר צו קומען צו אן אויסגלייך לויט א פשרה צו באשטעטיקן און מקיים צו זיין, אלץ וואָס וועט באשלאָסן ווערן, זאָל אזוי בלייבן קיין זאך נישט געמינערט". לויט דער דאזיקער פשרה האבן די מירער מנהיגים געדארפט איבערגעבן אין רשות פון די גראפן פון האראדנער קהילה אויף א כוויט *) (א קבלה־שריפט) צו באצאלן 2 הובות די גלחים אין האראדני אויף א סכום פון 1000 זלאָטעס און 2 מירסקין אויף 1000 זלאָטעס, סך־הכל 2000 זלאָטעס. נאָכן באקומען די צוויי קבלה־שריפטן דארפן די הויכגעשטעלטע לייט פון דער מדינה באצאָלן די מירער מנהיגים א סכום פון 1200 זלאָטעס. דער דאָזיקער סכום וועט זיי אראָפּגערעכנט ווערן אין משך פון דריי יאָר פונעם סכום, וואָס זיי זענען שולדיק דער מדינה־קאסע, יעדעס יאָר א דריטל. אויב זיי וועלן נישט אריינטראָגן די אויבנדער־

10) א ספעציעלער שטייער פון די ליטווישע יידן׳ ווי א פארגיטיקונג פאר דעם צוריקקערן די יידן קיין ליטע נאָכן גירוש.

11) דער סכום לויטן פנקס איז געווען דער הויפּט־שטייער, וואָס מ'האָט גענומען פון אלע קהילות פאר דער קאסע פון מדינה־ועד אויף זיינע אויסגאבן. די סכומים ווייטער לויט ישראל היילפערין: תוספות ומילואים לפנקס מדינת ליטע, ירושלים תרצ"ה.

*) Kwit — קבלה.

מאָנטע קבלה־שריפֿטן, זענען די הויכגעשטעלטע לייט פון דער מדינה פטור פון זייער תביעה[12].

אין יענעם יאָר, 1720, האָט די מירער קהילה באצאָלט קאָפּשטייער 1350 זלאָטעס, חוץ דעם איז ארויפגעלייגט געוואָרן אויף אלע ליטווישע קהילות, און מיר צווישן זיי, צו באצאָלן 400 סכומות[13] פאר דעם געריכט אין דעם באוווסטן ענין מיר־אבליג[14]. פון דעם אָ סכום האָט מען אויך באדארפט צאָלן רווחים די גלחים אין ניעסוויעזש און מיר פאר דעם חוב דער מדינה, פון דער ק״ק מיר אליין 240 זלאָטעס.

אין יאָר 1721 [15] איז ארויפגעלייגט געוואָרעז אויף

זשוכאָוויצער שול / בית הכנסת ברחוב זוחוביצר

די יידן פון ליטע צו באצאָהלן 40.000 זלאָטעס דעם ארמיי־קאָמאנדיר און 20.000 דער וואַך פונעם טריבונאל, פון דעם אַ סכום האָבן מיר און איסקליק באדארפט באצאָלן 820 זלאָטעס.

אין יאָר 1730 — 1050 זלאטעס קאפשטייער און אין יאָר 1731—1200 זלאָ׳; 1739—1170, 1740—850 זלאָ׳.

---

12) י. היילפערין תוספות ע׳ 51 — 52, סי׳ ס״ו.

13) דער וועד פלעגט ארויפלייגן אויף דער מדינה אן אלגעמיינעם סכום, און די הויפט־קהילות פלעגן אים פאנאנדערטיילן צווישן די קהילות און ישובים אין זייער שטח.

14. אובליגאציע — א וועקסל אויף אַ חוב פון דער קהלה אנטליען ביי די גלחים אָדער אַנדערע געלט־לייער.

15) Regesti y nadp. II Nr. 1596, p. 237.
י. היילפרין: תוספות סי׳ ע״א ע׳ 55.

16 פנקס ליטא סי׳ תתק״ח ע׳ 240—241. י. היילפרין: הוספות סי׳ מ״ט־נ׳: סי׳ נ״ו־נ״ח.

17 פנקס מדינת ליטא, סעיף תתקמ״ז, תתקמ״ח.

18 י. היילפרין: תוספות סי׳ פ״ג.

אין יאָר 1760 האָט מיר באצאָלט 480 זלאָטעס אסאך א קלענערער סכום פון די אויסצאָלונגען אין די פריערדיקע יארן. אין יענער תקופה האָט מיר געדארפט סילוקן אויפן חשבון פון די „גראָשנס״ (groszowe) אין די יאָרן 1762־1763 — 64 זלאָטעס.

אין מיר איז זיך צוזאמענגעקומען דער ועד פון דער מדינה ב׳, ט׳, י״ב, י״ג בשבט, תנ״ז (1697) [16] אין י״א, ט״ו שבט, תס״ב (1702) און אין חודש חשוון־כסלו תקי״ב (1751).

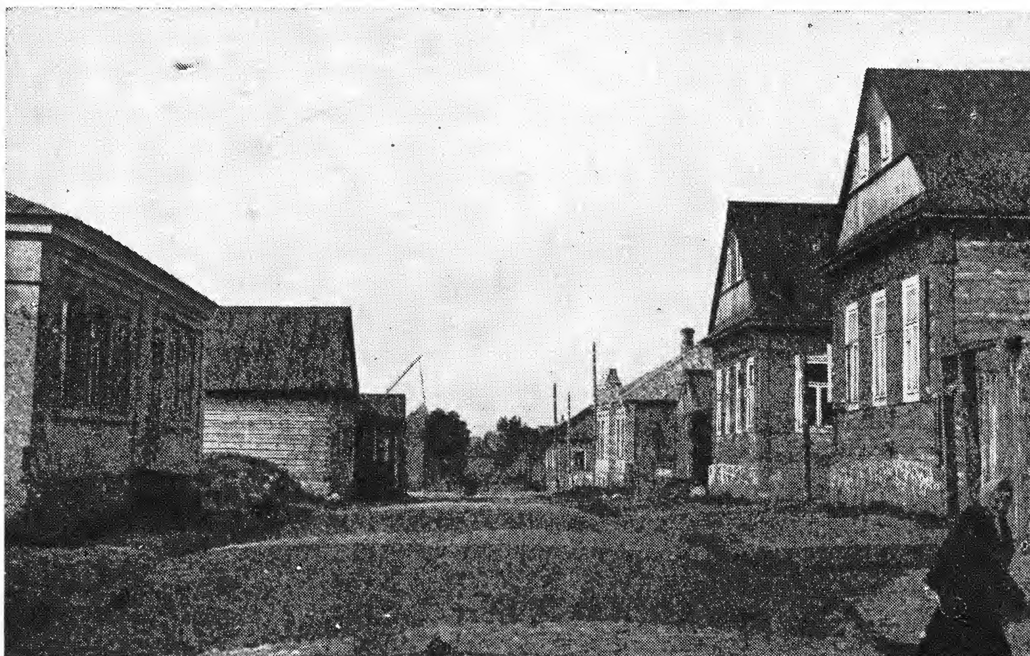
אויפן צונויפקום אין יאָר 1751 איז באזונדערס אונטערגעשטראָכן געוואָרן: „אז שוין העכער דרייסיק יאָר זענען נישט פאָרגעקומען קיין מדינה־צוזאמענקומען״, פאקטיש זענען נישט פאָרגעקומען קיין צונויפקומען פון דער גאנצער מדינה אויסער דעם צוזאמענקום אין אמדור אין יאַר ת״פ.

אויף דער זיצינג פון אָט דעם צוזאמענקום איז אָנגענומען געוואָרן אן איסור, אז פרויען טאָרן נישט גיין „מיט קיין שוב סחורה איבער גויאישע הייזער, אָדער צו א וועלכן קשאָנדז און שררה״ און זאָלן נישט זיין קיין „טענדלערקעס״, ווייל זיי נעמען צו די פרנסה פון א סך בעלי־בתים און סוחרים. און ס׳זענען אויך פעסטגעשטעלט געוואָרן שאצונגען פון קאָפּשטייער [17].

אויסער די דאָזיקע באשלוסן איז אויך אָנגענומען געוואָרען אן אויפרוף אין דעם ענין פון רב יהונתן אייבשיץ, און מ׳האָט מחרים געווען „יעדן, וואָס וועט זיך דערוועגן ארויסברענגען א וואָרט פון מויל אין אונדזער מדינה, מדינת־ליטע, קעגן אונדזער מורנו ורבנו מוהר״ר יהונתן נר״ו הנ״ל״ [18].

אויף די מירער יארידן האט מען יאר־יערלעך איינגעמאָנט פופציק מדינה־סכומות פאר די עקצעסן אין פוילן" [19]).

אין יענעם יאָר (תמ"ד) איז באשלאָסן געוואָרן אויפן צוניפקום אין סעלץ, אז מען דארף דורכפירן א חשבון צוויי מאָל אין יאָר, דהיינו, איין מאָל אויפן מירער יאריד זומער־צייט און איין מאָל אויפן מירער יאריד

הבתים של הרב ושל ראש־הישיבה (רח ויסוקה)/די ווינונגען פון רב און ראש־ישיבה

אום ווינטער. עס זענען מחויב צוויי נאמנים (איינער פון בריסק און איינער פון די דריי הויפט־קהילות ק"ק הארדנע, פינסק, ווילנע), צו פאָרן אויף די דערמאָנטע יארידן און אפגעגעבן זיך איינאנדער אַ חשבון, און איין מאל אין יאָר דהיינו אויפן מירער יאריד זענען מחויב די אויבנדערמאנטע אלופים—נאמנים צו קומען אהין און אָפגעבן א חשבון־צדק פאר די אלופים די הויכ־געשטעלטע לייט די מנהיגים פון די פיר קהילות יצ"ו, וועלכע וועלן דאָרט זיין אויפן אויבנדערמאָנטן יאריד (מיר)" [20]).

אין דער ציילונג פון יאָר 1765 זענען געווען אין מיר און איר סביבה 607 קאָפּשטייער־צאָלערס.

אין אכצעטן יאָרהונדערט פלעגן יידן־סוחרים פון מיר קומען אויף די לייפציקער יארידן [21]), האבן געפירט געשעפטן אין קעניגסבערג, אויך אין מעמעל, ליבאווע.

דער פילאָסאָף שלמה מיימון, געבוירן אין יאָר 1753 אין דאָרף סאקאביבורג לעבן מיר [22]), דערציילט אין זיינע זכרונות [23]), אז זיין פאטער איז געווען ראדזיווילס ארענדאר און פארוואלטער אין גוט לעבן מיר, פלעגט פאָרן צוזאמען מיט איינעם א יידן פון מיר קיין קעניגס־בערג, און זיי פלעגן ברענגען פון דאָרט סחורות.

אין דער צווייטער העלפט פון אכצענטן יאָרהונ־דערט האָבן די מירער יידן א סך געליטן פון די בייזע שטיק פון דעם שטאָט־אייגנטימער, פירשט ראדזיוויל,

19 פנקס מדינת ליטא (ועד תמ"ד — 1684) סעיף תשפ"ה.

20) פנקס מדינת ליטא סעיף תשצ"ח ע' 199. אין דער מירער קהילה איז געווען א קאָפּיע פון דעם ליטווישן פנקס המדינה. ס'האָט זי געזען ישראל טוביה אייזענשטאט דער מחבר פון דעם ספר „דעת קדושים" אין יאָר 1888 ביים מירער רב, י' היילפערין: תוספות ע' 3 הערה 2.

21) Markgraf: Zur Geschichte der Juden auf den Messen in Leipzig, p. 29.

22) יוסף מיימון פלעגט ארענדירן אייניקע דערפער אין דער סביבה פון מיר.

23) Salomon Maimons Lebensgeschichte, München, 1911, p. 140-147.

וועלכער פלעגט, לויט די זכרונות פון שלמה מיימון, אין צושטאנד פון שיכרות חרוב מאכן בתי־מדרשים. איין מאָל איז ער געקומען קיין מיר מיט זיין גאנצער סוויטע, אריינגעגאנגען אין בית־המדרש און אלץ צע־שטערט, האָט אויסגעשלאָגן די שויבן, אראָפּגעוואָרפן אויף דער ערד די ספרי־תורות. איינעם א יידן, וועל־כער האָט זיך דערוועגט אויפצוהייבן א ספר־תורה, האָט דער פירשט דערשאסן. איין מאָל איז ער ארויפ־געגאנגען אויפן בית־עולם און אריינגעוואָרפן מצבות אין שייטערהויפנס.

אויך נאָך דעם ווי דער מדינה־ועד איז צעלאָזט

רחוב הגשר / גאס צו דער בריק

געוואָרן, האָט מירער קהילה געהאט א געזעלשאפט־לעכע חשיבות. דערויף זאָגט עדות דער פאקט, וואָס אין דער צייט פון דעם באוווסטן מחלוקת אין דער ווילנער קהילה קעגן דעם רב רב שמואל בן אביגדור איז זיך אין מיר צונויפגעקומען, אין אָקטאָבער 1785, לויטן באפעל פונעם וואָיעוואָדע, א בית־דין פון רבנים צו באהאנדלען די ענינים וואָס האָבן א שייכות צום ווילנער רבנות [24].

נאָך דער צעטיילונג פון פוילן און דעם איינשלוס פון ווייסרוסלאנד צו רוסלאנד האָט מיר געהערט צו נאָוואגרודעקער קרייז, אין מינסקער גובערניע.

אין דער ציילונג, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אין יאָר 1806, זענען אין מיר געווען 807 יידן (344 מאנסביל, 463 פרויען).

צווישן די בעלי־מלאכות און ערדארבעטער זענען אין דער יידישער באפעלקערונג געווען: 106 שניידער, 5 גאָלדשמידן, 6 שטריקנדרייער. אבער די ציילונג לויט די פאכן איז נישט קיין גענויע, און מיר האָבן נישט אלע צאָלן [25].

יידישע בעלי־מלאכות האבן געמעגט, לויטן געזעץ פון יאָר 1804, אריינטרעטן אין א האנטווערקער־פאר־איין, אויב דאָס איז נישט געווען אין קעגנזאץ צו דער שטאָט־פריווילעגיע. אָבער מירער יידישע בעלי־מלאכות

24 ד״ר ישראל קלויזנר: וילנא בתקופת הגאון, ירושלים, תש״ב.

25 ה׳ אלעקסאנדראוו: די יידישע באפעלקערונג אין ווייסרוסלאנד אין דער צייט פון די צעטיילונגען אין פוילן. צייטשריפט, מינסק ב.IV בייל אגע III, יידן אין נאוואגראדקער אויעזד אין אנהייב 19 יארה. ע׳ 74.

האָבן דאָס נישט געקאָנט דערגרייכן צוליב דער קעגנערשאפט פון די קריסטלעכע בעלי־מלאכות.

אין יאָר 1818 איז די צאָל יידן אין די דערפער, וואָס האָבן געהערט צום קירכע־ראיאָן פון מיר, געווען 494 [26].

אין דער ערשטער העלפט פון נײַנצנטן יאָרהונדערט זענען געווען א סך יידישע וועבער. אין יאָר 1831 האָבן זיך באשעפטיקט מיט וועבעריי 40 יידן מיט זייערע פאמיליעס. זיי האָבן עקאָנאָמיש מצליח געווען, זיך איינגעאָרדנט און אויפגעבויט הייזער, און פאר זייער פראָדוקציע געהאט אָפּזאצמערק אויך אויסער דער שטאָט. אָבער זייער מעמד איז געווען א שווערער צוליב דער קעגנערשאפט פון דעם „האנטווערקער־פאראיין". די קריסטלעכע וועבער, געהעצט דורך די קאטוילישע גלחים, פלעגן ארויסטרעטן קעגן די יידישע וועבער, זיי שטערן מיט אלערליי מיטלען און זיי האבן זיך געפרווט אוועקרויבן ביי זיי דאָס רעכט זיך צו פארנעמען מיט וועבעריי.

ס'האָבן זיך זיי איינגעגעבן זייערע באמיאונגען ביי דער אָרטיקער מאכט צו באשטעטיקן די אלטע פריווילעגיע פון דעם פירשט ראדזיוויל פון יאָר 1686, לויט וועלכער די יידן האָבן נישט געטאָרט ארייננטרעטן אין דעם „וועבער־האנטווערקער־פאראיין" און זיך באשעפטיקן מיט וועבעריי. די אָרטיקע מאכט איז אנטקעגנגעקומען זייער פאָדערונג. דער פירער פון די יידישע וועבער האָט אין יאָר 1832 זיך געוואָנדן צום אינערן־מיניסטעריום אין פעטערבורג מיט א ביטעשריפט און אונטערגעשטראָכן, אז די יידישע וועבער פארנעמען זיך מיט האנטווערק פון קינדווייז אויף, און אויך אלע פון זייערע פאמיליעס פארנעמען זיך מיט וועבעריי. זייער אפעלאציע האָט פאר זיי גאָרנישט געענדערט.

פארקערט, אין א צייט שפעטער איז אָנגעקומען פון אינערן־מיניסטעריום א באשלוס, וואָס שטעלט פעסט, אז די אָרטיקע מאכט האָט געהאנדלט ריכטיק, באשטעטיקנדיק אויפסניי די פריווילעגיע פון יאָר 1686 [27].

מירער קהילה איז מפורסם געוואָרן אין נײַנצעטן יאָרהונדערט מיט איר ישיבה [28], וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1815, און איז געווען איינע פון די וויכטיקסטע ישיבות אין ליטע. א דאנק דער ישיבה, אירע אָנפירער, ראשי־ישיבות, למדנים איז מיר געוואָרן איינע פון די שטארקסטע פעסטונגען פון דעם אָרטאָדאָקסישען יידנטום אין ליטע און אין גאנץ רוסלאנד.

אין יאָר 1847 האָט באטראָפן די צאָל יידן אין מיר 2,273 נפשות. דער וווּקס פון דעם יידישן ישוב אין דער צווייטער העלפט פון נײַנצעטן יאָרהונדערט זעט אויס אזוי לויט דער ציילונג פון יאָר 1897: צווישן 5401 שטאָט־איינוווינער זענען געווען 3310 יידן, וואָס דאָס מאכט אויס 61,5% פון דער גאנצער באפעלקערונג.

26) אין דאס זענען די דערפער, אין וועלכע ס'האָבן געוווינט יידן: לוק — 6 יידן. ריזשעפיאוו — 3, בראנאש — 5, קריניטשע — 5, נאווע — 6, סטירע — 3, ליאטקע — 5, דודזינאוויטש — 5, דאלגינאוו — 6, ביקאוויטש — 5, אברינצע־וואלין — 12, אברינע פאקטאזש — 13, באלטשיץ — 3, זאגארש — 7, קאריטשאוו — 4, שענק אין ווילטשע בלאטעס — 5, ביי דער מיל — 5, ווירטשאַפט פון איציק פאקטאָר — 6, יעוווזאוויטש — 3, אכרימאוויטש — 4, מאלאסלעוו — 4, וועלטאוו — 4, לוקאוויטש — 4, ווירטשאפט צענצשעפאקטער — 6, דראזדי — 5, הארקי — 5, אוסטראוויק — 18, בילהאקאסטראווסקי — 22, קרעטשמע יעדלין — 4, מיל זשוראוויטש וועליקי — 3, בורדעוויטש — 12, דאָלמאטאווששיזנע — 13, ווישקוו — 5, זאסציאנעק — 5, נעגיניטשי — 12, האראָדזין — 11, דאזשעטשע — 8, סאוואניע — 6, סימאקאָוו — 6, סקאָמאָראשקי — 7, זאלוזשע — 11, סאַוואניע — 3, הערעטאק — 5, ליובניע — 5, סלאָבאָדע — 3, וואלינא — 3, זאמירשע — 4, נאווע — 6, קרעטשמע ביי גראבליע — 5, האראָדזין — 8, פאָדלעסיע — 5, קרעטשמע ביים וועג — 11, וויטאַשעריוו — 6, אָזערקי — 4, בערעזענע — 5, ווירטשאפט זאלוטשע — 4, בערעזאָוו — 15, קרעטשמע ביים וועג — 5, סלאבאדע — 3, טעראסוויטש — 3, פיאנעטשנע — 5, ראדוניע 7, די ווירטשאפט פונעם ארענדאר — 3, ניעדוועדוף — 6, פראסטיאך — 4, האראדעיע — 6, וואראטיטשע — 2, שענק קאריצין — 4, דוטשיץ — 7, צערבאטסטין — 6, שענק היניע — 6, ווירטשאפט אומי — 10, זשוכאוויטש — 19, קאזשאוו — 4, שענק מיראנעץ — 4, אוניצו — 3, וואראטאוויטש — 3, הארבאטש — 3, יאבלאנאוויטשנא — 14, פאוולאוויטשיזנא — 10.

27) ש. ראמבאך: די יידישע באלמעלאכעס אין רוסלאנד אין דער ערשטער העלפט פון XIX יאָרה. צייטשריפט I, ע' 27.

28) זע די ארטיקלען וועגן דער ישיבה.

נח מישקאווסקי

מיין שטעטל מיר *)

כאטש איך בין געבוירן געווארן (1878) אינם שטעטל קאפולע, האלט איך זיך אבער פאר א מ י ר ע ר, ווייל פון קאפולע האבן זיך מיינע עלטערן אריבערגעצויגן קיין מיר, ווען איך בין אלט געווען אנדערהאלבן יאר. בעת קאפולע איז מיר פון יענע יארן אינגאנצן אומבאקאנט, האב איך אבער אין מיר פארבראכט מיין גאנצע קינדהייט, ביז איך בין אלט געווארן זיבעצן יאר.

איך געדענק גוט די היפּט־גאסן ווילנער, זשוכאוויטשער און מיראנקער. איך געדענק אויך דעם שול־הויף מיט דער קאלטער שיל, מיטן בית המדרש און אנדערע קליינע שולכלעך און שטיבלעך און די אלע געסלעך, וואס ציען זיך פון שול־הויף און ווייטער אביסל דאס ניי־שטעטל, וואו אונדזער שטעטלדיקע ארעמקייט האט געלעבט אין אומבאשרייבלעכער נויט. מיר געדענקט זיך אויך די שטאט טיילן פאדאל און יורזדיקע און אויך די געסלעך, וואו עס האבן געוואוינט די שטעטלדיקע מעשטשאנעס און די טאטערן, וועלכע מען האט ביי אונדז גערופן, לויטן אויסדרוק פון חומש, קדרים. באזונדערס געדענק איך גוט אונדזער פעסטונג — דעם שלאס, וואס האט אין די אמאליקע צייטן פארטיידיקט אונדזער שטעטל פאר אנפאלן מצד די פרעמדע חיילות. דעם דאזיקן פעסטונג־שלאס האט נאפאלעאן אין זיין גאנג אויף מאסקווע פון אלע זייטן צעשאסן און פון דעמאלט אן איז פון אים פארבליבן בלויז א חורבה. אבער אמאל־אמאל האבן אין אים געלעבט די גראפן און קניאזשן, צו וועלכע אונדזער שטעטל האט באלאנגט. דער שלאס איז געווען אן אמתע פעסטונג צוגעפאסט פאר די מלחמות אינם מיטל־אלטער. א גרויסער מויער מיט זייער דיקע ווענט א דריי־פיר עטאזש די הויך, מיט טורעמס ארום אלע זייטן, געבויט מיט א ברייטער האנט און מיט א סטראטעגישן קאפ. אונטן, האט מען דערציילט, איז דא אן אונטערערדישער וועג, דורך וועלכן מען קען מיט א קארעטע, געשפאנט מיט פיער פערד, אנטלויפן אזש קיין נעסוויזש, וואס ליגט 28 וויארסט פון אונדזער שטעטל. ארום דעם שלאס זיינען געווען אנגעשאטענע בערגלעך און אביסל ווייטער צו האט געפלאסן אונדזער טייכל — די מיראנקע. צום שלאס, פלעגן מיר, קינדער, אלע שבת, נאכן טשאלנט, קומען צו גיין פארוויילן זיך. מיר פלעגן ארייגגיין אינווייניק, שפאצירן איבער די ריזיקע חרובע צימערן, קלעטערן איבער די עטאזשן, דורכגיין די ברייטע לאנגע קארידארן, גיין מיט די „שווינדל־טרעפּ" אין דער הויך און דערנאך אויבן שפאצירן איבער די צעשאסענע ווענט, כאטש דאס איז געווען זייער ריזיקאליש. וועגן שלאס האבן זיך קינדער דערציילט פארשיידענע מעשות וועגן די „ניט גוטע", וועלכע פראווען דארט יעדע נאכט זייערע ארגיעס, וועגן די שיינע מכשפות, וואס פארנארן אהין אומשולדיקע מענער און אז אך און ווי איז דעם, וואס פאלט אריין אין זייערע הענט : זיי שפּילן זיך מיט אים, קושן און האלדזן אים אזוי לאנג, ביז ער שטארבט אין זייערע ארעמס. און מיט גרויס שרעק האבן די קינדער דערציילט, ווי אט ניט לאנג צוריק האבן זיי געפאקט דעם וועכטער פון שלאס און טאקע יענע נאכט איז ער געשטארבן אין די ארעמס פון די שיינע שלאס מיידלעך. פלעגן מיר טאקע קיינמאל ניט גיין אליין אין דער שלאס־חורבה, נאר אלע מאל אין גרופן, כדי די מכשפות זאלן אויף אונדז קיין שליטה נישט האבן.

ארום א האלבן וויארסט ווייטער פון שטעטל האט זיך געפונען „דער הויף" פון די פריצים, צו וועלכע דאס שטעטל האט געהערט. אין מיין צייט איז דער פריץ פון שטעטל געווען אן אלטער פאלאק פוציאטא. ער האט דארט געוווינט מיט זיין גרויסער הויזגעזינט און מיט זיינע צענטליקער באדינער. דערנאך איז דער הויף אריבער צום נייעם באלעבאס פון שטעטל — דעם קניאזש סוויאטאפאלק מירסקי. אט דער דאזיקער הויף

*) פון בוך „מיין לעבן און מיינע רייזעס", מעקסיקע 1947.

איז פאר אונדז, קינדער, געווען שוין גאר א פרעמדע און אפילו א „פיינטלעכע" מלוכה... אהין האבן מיר מורא געהאט צו גיין, ווייל ערשטנס האבן מיר מורא געהאט פאר זיין „וואַרטאַווניק" (דעם היטער), וואס האט ליב געהאט פון אונדז אראפצורייסן די היטלען, צווייטנס האבן מיר מורא געהאט פאר זיינע גרויסע הינט. מען האט געשמועסט אין שטעטל, אז ביים אריינגאנג אין הויף שטייט א שרעקלעכער וואלף מיט אויסגעשטשירעטע ציינער און גלייך, ווי ער דערזעט אימיצן, וואס גייט אריין אין הויף, גיט ער זיך אויף אים א ווארף און צערייסט אים אויף שטיקער...

אויף דער צווייטער זייט פון שלאס, אויפן וועג צו די „קדרשע מאהילקעס" (טאטערשער בית עולם), האט זיך געפונען נאך א פריצישער הויף. א לאנגע צייט האט ער געפוסטעוועט. אבער דערנאך האט זיך אריינגעקליבן דער שטעטלדיקער ריכטער. דארטן, אין דעם צווייטן הויף, האט ער געטיילט „גערעכטיקייט".

אלס 16 יאריקער יינגל האב איך געהאט די „זכייה" צו ארבעטן ביי אים אלס ניט אפיציעלער סעקרעטאר, ווייל, אלס ייד, האב איך דעמאלט קיין רעכט ניט געהאט צו פארנעמען אזא הייכע „רעגירונגס שטעלע".

דער מיר, ווי מיר האבן גערופן דאס שטעטל, האט געהערט צו מינסקער גובערניע. ניט ווייט פון מיר האט זיך געפונען אונדזער קרייז שטאט, נאווארידאק און א 15 וויארסט פון שטעטל האט זיך אויך געפונען די באן־סטאציע פאראדייע, אדער נאראדזשע ווי מיר האבן זי גערופן. די שטעטל האט געהאט א באפעלקערונג פון פינף טויזנט נפשות, פון וועלכע די מערסטע זיינען געווען יידן. די יידן האבן פארנומען דער עיקר דעם צענטער פון שטעטל מיטן מארק, אבער זיי זיינען אויך געווען פארשפרייט אין די אנדערע טיילן פון שטעטל, נאר שוין ניט אין אזא געדיכטער צאל ווי אין צענטער. די פינף טויזנט־קעפיקע באפעלקערונג האט זיך געטיילט אויף דריי ראסן: די סעמיטישע — די יידן; די קאווקאזישע — די ווייסרוסן און די מאנגאלישע — די טאטערן. לויט דער רעליגיע האט זיך די באפעלקערונג אויך געטיילט אויף דריי באזונדערע גרופן: די טאטערן זיינען געווען מאכמעדאנער, די ווייס־רוסן — פראוואסלאוונע און די יידן האבן זעלבסטפארשטענדלעך געהאלטן פון תורת משה.

אין יענער צייט זיינען דאס געווען דריי באזונדערע וועלטן, וואס האבן כמעט קיין שום געמיינשאפטלעכעס צווישן זיך ניט געהאט א חוץ דעם, וואס זיי האבן אנגעהאלטן צווישן זיך בלויז האנדלס באציאונגען.

דער לעבעדיקסטער טייל פון שטעטל איז געווען דער מארק. דא האבן זיך געפונען שענערע געביידעס, דא זיינען געווען די צוויי קלויסטערס, דא האבן געוווינט די רייכערע יידן, דא האבן זיך געפונען אלע קראמען, די שיינקען און אויף דער נאכט איז דער מארק געווען באלויכטן מיט קעראסין לאמטערנעס.

אין די יידישע געגנטן זיינען די גאסן געווען ברוקירט. אבער דאס האט נישט פארהיט, אז אין פרילינג און אין הארבסט זאלן זיין אזעלכע בלאטעס, אז מען האט נישט געקענט דורכגיין די גאסן.

פון די שענסטע געביידעס אין שטעטל זיינען געווען די צוויי קלויסטערס און להבדיל די קאלטע שול, ווו מען האט ווינטער צייט ניט געדאוונט צוליב דעם, ווייל די שול איז ניט געווען געהייצט. אויך דער בית המדרש אויפן שול־הויף, די געביידעס פון דער רוסישער פאלקס־שול און שטאטישע זעקס קלאסישע לערן־שול און די מויערן פון די קאמענצקעס און לעווינס.

ניט ווייט פון שול־הויף האט זיך געפונען די וועלט באוווסטע מירער ישיבה, וועלכע איז געגרינדעט געווארן אין יאר 1815. אין מיין צייט איז דער ראש הישיבה געווען רב חיים לייב. רב חיים לייבן געדענק איך נאך זייער גוט. ער איז געווען דער אמהעכסטן געאכטעטער און אנגעזעענסטער ייד אין שטעטל. איך האב פאר אים אינסטינקטיוו שטארק מורא געהאט, ווייל מיינע עלטערן זיינען געווען ניט קיין פרומע, האבן ניט געפירט קיין כשרע קיך און איך האב זיך אלעמאל געשראקן, אז ער, אלס „הייליקער" זאל אונדז חלילה ניט פארשילטן... מען האט פון אים געהאלטן אין שטעטל און אין ווייטן ארום א סך מער ווי פון אונדזער רב ר' ליפעלע, וואס האט אויך געהאט א שם אין דער דעמאלסטיקער ווייס־רוסלאנד. רב חיים לייב האט זיך ניט געמישט אין שטאטישע ענינים, נאר האט זיך אפגעגעבן אינגאנצן דער ישיבה. ער איז געוועזן א ייד ניט פון דער וועלט, נאר פון א גאר אנדער וועלט, פון א העכערער, שענערער און מאראלישער וועלט. ער האט געשוועבט אין די הימלען און זיך באוועגט נאר

אין דער וועלט פון דער העכסטער יידישער מאראל. מיט זיין אליין האט ער זיך ניט אפגעגעבן, נאָר זיין גאנצע צייט האט ער זיך פארנומען מיט די ישיבה בחורים, וועלכע ער האט אלעמאל געהאט אין א צאל פון 400—500.

מיר האבן שוין דעמאלט געהאט אין אונדזער שטעטל יידישע לערער, דאקטוירים, אפטייקערס, צוויי אדוואקאטן. א טייל פון אונדזער יוגנט האט זיך מיט לייב און לעבן אריינגעטאן אין לייענען וועלטלעכע ביכער. נאך פון יענער צייט געדענק איך די ברידער זעלדאוויטש, וואס האבן זיך אליין אויסגעלערנט אויסער רוסיש און דייטש אויך ענגליש. איך געדענק די יידישע סטודענטן יעקב האלפערן, סאלאמאן און פאדיי לעווין, שמואל לעדער, דעם פראפעסאר פון מנעמאניק פיינשטיין און די העכסט געלערנטע ווערא לעווין, פריינט פון א. לעסינגען אין זיין מינסקער פעריאד. די אריינגעשיקטע רוסישע „אינטעליגענץ" ווי די לערער, דער ריכטער, דער פריסטאוו און דער גלח האבן מער פארגניגן געהאט צו חברן זיך מיט די אינטעליגענטע יידן, ווי מיט זייערע אייגענע גלויבנס גענאסן.

מיר האבן שוין דאן אין אונדזער שטעטל געהאט א גרויסע ביבליאטעק, וואס איז באשטאנען פון א גרויסן אויסוואל פון רוסישע, יידישע און העברעאישע ביכער, פריער אין הויז פון שואל ראזאווסקי און דערנאך אין הויז פון איסאאק שווארץ. אחוץ דער ביבליאטעק איז ביי אונדז אין שטעטל געווען א מיידל, וועלכע מען האט גערופן פריילין פעדער, וואס פלעגט אויסשרייבן יידישע ביכער, ראמאנען, מעשה ביכלעך און זיי געבן לייענען אויף פראקאט אירע שטענדיקע קונדן. דערנאך, אז עס האבן אנגעהויבן דערשיינען די יידישע ליטערארישע זאמלביכער, פלעגט זי זיי אויך קויפן און געבן דורכלייענען אויף פראקאט. אזוי ארום האט זי געשפרייט ליכט און וויסן אין אונדזער שטעטל.

ביי אונדז אין שטוב פלעגן אריינקומען רוסישע צייטונגען, זשורנאלן, מיין פאטער האט פארמאגט א שיינע רוסישע ביבליאטעק פון די קלאסיקער און איבערזעצונגען פון אייראָפּעאישער ליטעראטור. דאך מוז איך צוגעבן, אז לייענער פון רוסישע, יידישע און העברעאישע ביכער אין מיין שטעטל צו יענער צייט איז געווען ניט גרויס אין צאל, אפשר אַ 40—50. געלייענט האבן מערסטנס פרויען און זייערע באליבסטע ביכער זיינען געווען שמר׳ס „העכסט אינטערעסאנטע" ראמאנען. אין אלגעמיין איז נאך דאס יידישע לעבן אין דער מיר צו יענער צייט געווען פארגליווערט. דער גרויסער רוב פון דער יידישער באפעלקערונג איז געווען זייער פרום און אלע האבן זיך אויסגעלעבט לויט דער אלטער יידישער טראדיציע.

ביי אונדז פלעגט מען די יידן אין שטעטל שאצן נישט לויט זייער עשירות, נאר לויט זייער לומדות. די „רייכקייט" פון יחיד איז געגאנגען אויפן צווייטן ארט.

די עקאנאמישע לאגע פון די יידן אין שטעטל איז געווען א שרעקלעכע. כמעט 80 פראצענט פון דער יידישער באפעלקערונג האבן ניט געהאט ברויט צו דער זעט. די קריסטן האבן זיך באשעפטיקט מיט זייער לאנדווירטשאפט, דאקעגן די יידן האבן דאס ניט געטארט. די רעגירונג האט פארשטאפט פאר די יידן אלע קוואלן פון חיונה און ביז היינטיקן טאג קען איך נישט פארשטיין ווי אזוי די מירער ארעמע יידן זיינען פשוט נישט אויסגעשטארבן פון הונגער. פרנסה האבן ביי אונדז געהאט בלויז די שענקער, עטלעכע רייכערע קרעמער, א פאר פראצענטניקעס, די וואלד הענדלער, די וואלד אנגעשטעלטע און די פארשיידענע יידישע פראפעסיאנאלן, בעת די גרויסע מערהייט פון די קרעמער, די בעלי מלאכות, די קליינע תבואה הענדלער, די דארפס־גייער, די סאדאווניקעס און די יידן מיט ענלעכע „פרנסות", האבן זיך זייער גאנצן לעבן געמאטערט און האבן קיינמאל ניט געהאט קיין זאטן מאלצייט. נאך א גליק, וואס די צארישע רעגירונג האט ניט פארווערט די מארק טעג, וואס פלעגן ביי אונדז פארקומען יעדן זונטיק און צוויי מאל א יאר זיינען געווען אין שטעטל יארידים. אויף דעם האבן די יידן ארויסגעקוקט ווי אויף מן פון הימל. פון די ארומיקע דערפער פלעגן אנקומען טויזנטער פויערים. זיי האבן פארקויפט זייערע פראדוקטן און פארן געלייזטן געלט האבן זיי אנגעקויפט פאר זיך: טאבאק, נאפט, היטלען, לייוואנט, פארשיידענע מאטעריעס, לאנדווירטשאפטלעכע געצייג און מתנות פאר די ווייבער און קינדער. נאך יעדן קויף און פארקויף זיינען די פויערים אריין אין די שענקען. יידן האבן זיך געגרייט צום יאריד מיט וואכן און וואכן פריער. און אלע זיינען געווארן סוחרים מען האט אנטליען א פאר רובל און מען האט געהאנדלט. געקויפט און פארקויפט אייער,

הינער, תבואה, אַ בושל עפּל און אין קעשענע איז געבליבן עפּעס ריוח. די רייכערע האָבן געקויפט שעפּסן, קעלבער, פערד און פון דעם דאָזיקן מסחר האָט מען שוין געהאַט פּרנסה אויף אַ האַלבן יאָר. יידן האָבן אויך אַ גאַנץ יאָר אַרויסגעקוקט אויף דעם פּריזיווי צייט; ווען „נאָוואָבראַנצעס" פלעגן פון גאַנצן אַרומיקן געגנט אָנקומען אין שטעטל, ווייל דעמאָלט האָבן די שענקער און די קרעמער זייער גוט געלייזט. אמת, זייער אָפט פלעגן זיך די מערק און דאָס אָנקומען פון די נאָוואָבראַנצעס פאַרענדיקן מיט געשלעגן צווישן זיך אַליין אָדער צווישן די קריסטן און די יידן. אין אַזאַ פאַל פלעגן זיך באַווייזן די יידישע שטאַרקע יונגען און די קצבים און פאַרטריבן די שיכורע אָנפאַלער.

קב' מגויסים לצבא הרוסי בשנת 1914 / פּריזיוניקעס צום רוסישן מיליטער, 1914.

פון די אַלע אַרומיקע יידישע שטעטלעך האָבן זיך די יידן פון מיין שטעטל מיר אויסגעצייכנט מיט זייער איידלקייט און געלערנטקייט. אונדזערע יידן פלעגן זיך גרויסן: ווי קומען די קלעצקער, די סטויפּ־צער, די נעסוויזשער אָדער די לעכעוויטשער צו די מירער? און מיר אַלע האָבן טאַקע פּשוט שטאָלצירט דערמיט, וואָס מיר זיינען מירער...

— — —

מיין טאַטע אַ געוועזענער ישיבה בחור האָט גע־קענט לערנען און איז געווען אַ סך באַהבנט אין דער וועלטלעכער בילדונג. ער איז געווען אין פּולן זין פון וואָרט אַ מאָדערנער מענטש מיט אַ וואַרעם יידיש האַרץ. זייענדיק אַן אַדוואָקאַט, האָט ער פּרינציפּיעל קיינמאָל נישט פאַרטיידיקט אַ פאַרברעכער און קיינמאָל נישט אָנגענומען קיין פּראָצעס פון אַ קריסט קעגן אַ יידן. מיין טאַטע האָט גערעדט און געלייענט אין עטלע־כע שפּראַכן און איז געווען אַ גרויסער ליבהאָבער פון דער שיינער ליטעראַטור. ער האָט אַ סך געשריבן אין יידיש. מיר איז עד היום געבליבן אין זכרון זיינס אַ גרעסערע ווערק: „די פּאַלעסטינער עמיגראַנטקע". אויף וויפל איך געדענק איז דאָס געווען אַ בעלעטריס־טיש ווערק מיט אַ שטאַרקן פּאַטריאָטישן אינהאַלט אין וועלכן ער האָט אַרויסגעבראַכט דעם געדאַנק פון די „חובבי ציון". ער האָט אויך געשריבן דראַמען, קאָמע־דיעס און דערציילונגען. זייער אָפט פלעגט ער פאַר דער מאַמען, פאַר אונדז קינדער און פאַר חשובע געסט פאַרלייענען עפּעס פון זיינע שריפטן. דעמאָלט זיינען אָבער נאָך נישט געווען קיין יידישע פּעריאָדישע אויס־גאַבן און אויך נישט קיין פאַרלעגער, אַזוי אַרום האָט ער דאָס נישט געקענט אָפּדרוקן. ערשט נאָך זיין טויט האָט מיין מאַמע, שוין דעמאָלט עטלעכע און אַכציק יאָר אַלט, בלייבנדיק אַליין און נישט וועלנדיק, אַז די אַלע שריפטן זאָלן אַריינפאַלן אין פרעמדע הענט, דאָס

אלץ אליין פארניכטעט. (זע מיין מוטערס ארטיקל „פון דער אמאליקער קאפוליע" — זכרונות פון שרה מישקאווסקי, ייווא בלעטער, מערץ אפריל 1937).

פון יענער צייט געדענק איך אויך קוים קוים די ערשטע עפאכע פון דער „חובבי ציון" באוועגונג אין די אכציקער יארן. איך געדענק ווי מיין פאטער איז געווען פארנומען מיט דער „חברה". ער איז געווען אי דער פארזיצער און אי דער סעקרעטאר פון דער ארגאניזאציע אין דער מיר. אפט פלעגן ביי אונדז אין הויז פארקומען די זיצונגען און מיין טאטע פלעגט ריידן. איך געדענק ווען פרץ דעם דיינס, א הייסער חובבי ציוניק האט פארלאזן אונדזער שטעטל און צוזאמען מיט זיין הויז-געזינט אין ער אוועקגעפארן קיין ארץ ישראל. ביי אונדז אין הויז איז דעמאלט צוליב דעם געווען א סעודה, אלע האבן גערעדט און אויף צומארגנס האבן אים אלע חובבי ציוניקעס ארויסבאגלייט פון שטעטל. איך האב דעמאלט פארלארן א חדר-חבר. דאס איז געווען פרצעס יינגל, וועלכער איז צוזאמען מיטן פאטער אוועקגעפארן קיין ארץ ישראל און אין מיין קינדערשער פאנטאזיע האב איך מיר פארגעשטעלט, ווי מיין חבר ווערט א פאסטוכל אויף די הרי ציון און איך האב אים שטארק מקנא געווען...

— — —

צו פינף יאר האט מיך די מאמע אוועקגעפירט צו מיין ערשטן מלמד, קיווע קוגעלע. איך האב דערנאך געלערנט ביי נאך צוויי מלמדים. ארום און ארום בין איך געגאנגען אין חדרים נישט מער, ווי קנאפע פיר יאר, פאר דער דאזיקער צייט האב איך געלערנט חומש אויך יהושע, שופטים, שמואל און דערמיט האט זיך כמעט פארענדיקט מיין אלטע, יידישע דערציאונג.

אין יענער צייט האבן מיר געוווינט ביי דאדזשען (דודן) — א ייד, וואס פלעגט שרייבן ביטעס (פראשעניעס) צו די רוסישע באאמטע. ער איז געווען אן אלמן און האט ליב געהאט דעם ביטערן טראפן. ער פלעגט אלעמאל א היים קומען זייער שפעט. זיין זון בערל, א יינגל פון א יאר דרייצן, וואס האט שוין באזוכט די רוסישע קרייז-שול, איז געווארן מיין ערשטער לערער פון רוסיש. אין גיכן האבן מיר מיינע עלטערן געשיקט אין רוסישער פאלק שול. באזוכנדיק די פאלק שול, האב איך זיך געלערנט ביי צוויי פריוואטע לערער, ביי דעם לערער וויינער, האב איך געלערנט העבראיש און שוין דערגאנגען אזוי וויט, אז איך האב די געשיכטע פון „ראבינזאן קרוזא" איבערגעזעצט פון רוסיש אין העבראיש, און דייטש האב איך זיך געלערנט ביי ז. דייטשקע, פרוליין טעק.

מער פון אלץ האב איך ליב געהאט די אוונטן, ווען מיין פאטער פלעגט זיינע דערציילונגען אדער הערן פארלייענען דעם ראמאן פון מירער לעבן, וואס מענדל צירינסקי, דער זייגערמאכער, האט צו יענער צייט געשריבן. אויף וויפל מיר געדענקט זיך, האט ער אים געשריבן מיט גרויס טאלאנט. זיין קומען און לייענען איז פאר מיר געווען א גאנצער יום-טוב. ביי מיינע עלטערן האט זיין ראמאן שטארק אויסגענומען. אין מיטן שרייבן פון זיין ראמאן איז ער אבער אוועקגעפארן קיין אמעריקע און מער האבן מיר פון אים נישט געהערט.

אין יענער צייט איז מיין פאטער געווען שטארק פארנומען מיט גרינדן בילדונגס קורסן פאר אונדזער ארימער יוגנט. ער האט געהאלטן אין איין אגיטירן, אז די גאנצע צרה פון יידן באשטייט אין דעם, וואס מיר פארנעמען זיך נישט מיט פראדוקטיווער ארבעט, נאר מיר פארמאגן קרעמער, שענקער, פעדלער, קאראבעלניקעס מער וויפל מען דארף. איינע קאנקורירן מיט די אנדערע און רייסן ארויס ביים צווייטן דעם לעצטן ביסן פון מויל. אויך דער אנטיסעמיטיזם — האט ער געטענהט — נעמט זיך דערפון, וואס מיר ציען אונדזער חיונה פון דרייען מיטן שטעקל, פון א שמעק טאן אין מארק, פון ווינט. מען מוז ביי אונדז אין שטעטל עפענען א האנטווערקער שיל, ווו מען זאל לערנען אונדזער יוגנט ווי צו באארבעטן ערד, אדער זיי אויסלערנען צו זיין גוטע שניידער, שוסטער, שלאסער. זאל אונדזער האנטווערקער שול, — פלעגט ער פארענדיקן זיינע אפטע דרשות, — דינען פאר א ביישפיל פאר די ארומיקע שטעט און שטעטלעך, ווי אזוי מען קען אריבערגיין פון לופט-פרנסות צו פראדוקטיווער ארבעט.

ער האט אבער נישט נאר אגיטירט, נאר ער איז אויך מיט אייזערנער ענערגיע צוגעטראטן צו פארווירקלעכן זיין אידעאל. ער האט דורך דער יידישער געזעלשאפט צו פארשפרייטן ארבעט, וואס האט זיך דאן געפונען אין פעטערבורג, געשאפן פאר דעם צוועק געלט און אויך נאך לאנגע שתדלנותן אין די הויכע רעגירונגס-ספערן, איז ער צוגעטרעטן בויען א הויז

פאר אזא אינסטיטוציע. אבער, ווען אלץ איז שוין געווען במעט פארטיק, איז אנטשטאנען א גרויסער עקאנאמי־שער קריזיס, צוליב וואס די גאנצע ארבעט איז אפגע־שטעלט געווארן.

איך געדענק א גאסט, וואס האט גאר א לאנגע צייט פארבראכט ביי אונדז אין הויז. דאס איז געווען מיינער א קוזין פון דער מאמעס צד, שמואל שמוראק האט ער געהייסן, און ער איז גלייכצייטיק געווען א פלימעניק פון אונדזער קלאסיקער, מענדעלע מוכר ספרים. שמואל האט זיך לכתחילה געהאדעוועט אין זיין פעטערס הויז ביי ר. מענדעלען אין אדעס און גלייך פון מענדעלעס הויז איז ער אלס 21־יאריקער בחור געקומען צו אונדז צו גאסט. מענדעלע האט פון אים געוואלט מאכן א פראדוקטיוון יידן און ער האט אים אריינגעגעבן אין דער פאך שול „טרוד", פון וועלכער ער, ר. מענדעלע, איז געווען דער דירעקטאר. שמואל האט זיך אלעמאל ליב געהאט צו באריםען מיט זיין גרויסן פעטער און האט אלעמאל דערציילט מעשות פון זיין פעטערס שטוב. אבער פערזענלעך האט ער זיך מיט קיינע פראגן נישט אינטערעסירט, האט גערעדט נאר רוסיש, האט זיך געקליידט ווי א טיראלער דייטש. א געוויסע צייט איז ער געווען א לערער אין אונדזער שטעטל און דערנאך א לערער אין בארא‌באוויטש, פון דארטן איז ער אוועק־געפארן קיין ווארשע.

יוסף ראלניק

די ישיבה

פון דעם לעצטן מלמד בין איך אָנגעקומען אין ישיבה.

איך אַליין האָב ניט געהאַט קיין גרויסן חשק

הסופר י. רולניק, ניו־יורק

ווייטער צו לערנען גמרא און דער משגיח פון ישיבה, וואָס האָט מיך פאַרהערט, איז אויך ניט געווען צו נייגעריק אַריינצוקריגן מיך; אָבער עס איז געווען כמעט אַ טראַדיציע, אַז יעדער שטאָטישער יינגל, פון דעם שענסטן באַלעבאָס־קינד ביז דעם זון פון אָרימסטן שוסטער, אויב ער האָט זיך נאָר אַביסל אַריינגעפאסט, האָט געלערנט אַ פּאָר זמנים אין דער ישיבה.

מיין טאַטע האָט נאָך אַלץ געהאָפט, אַז עס וועט עפּעס זיין פון מיר. פון דער צווייטער זייט, האָט דער משגיח ניט געקענט מיר אנטזאגן. מיין טאַטע איז געווען אַן אָנגעזעענער באַלעבאָס צווישן די נאָענטע ישובניקעס; מיר פלעגן נעמען אויף יעדן יום־טוב אַ ישיבה־בחור צו אונדז אַהיים אויף אַ וואָך צייט און אויף ימים נוראים אויף אַ גאַנצן חודש. ווען איך בין עלטער געוואָרן און געהאַט באַקאַנטשאַפט צווישן די ישיבה־לייט, פלעג איך אַליין אויסקלייבן דעם בחור אָדער יינגל, וואָס איז מיר געפעלן געוואָרן. מען פלעגט זיי ביי אונדז אין שטוב און אין די אַנדערע שכנישע הייזער גוט אויפנעמען. אַנדערע פון זיי האָבן געהאַט אַ שיינעם קול נגינה און האָבן געקענט זינגען חזנישע

יוסף ראלניק, געבוירן 1879 אין דארף זשוכעוויץ, נעבן מיר ביז 15־טן לעבנסיאר געלערנט אין דער מירער ישיבה. 1899 אויסגעוואנדערט קיין ניו־יארק. צוריקגעקומען און געחוי‌נט אין מינסק. 1908 צום צווייטן מאל אויסגעוואַנדערט קיין ניו־יארק און דארט שוין פארבליבן ביזן טויט אין 18.7.1955. מחבר פון עטלעכע ביכער לידער און א בוך זכרונות (1954).

שטיקלאַך און פלעגן פרייליך מאַכן די שטוב. מען פלעגט זיי רופן אויף די נעמען פון די שטעט, ווי זיי האָבן זיך גערופן אין דער ישיבה.

די ישיבה איז געווען אַ גרויסער בנין ניט ווייט פון שול־הויף. אינווייניק זענען געשטאַנען צוועלף טישן. צען אַרום די ווענט און צוויי אין מיטן פון ישיבה. צווישן די מיטלסטע טישן זענען געשטאַנען צוויי דיקע הילצערנע זיילן, וואָס האָבן אונטערגע־שפּאַרט דעם סופיט. די צוויי טישן האָבן זיך גערופן: דער משמר־טיש און דער אחורי־המשמר. ביי די צוויי טישן האָט מען געלערנט יום ולילה. אז איין ישיבה־בחור איז אַוועק איז געקומען אַ צווייטער. איניגע פלעגן לערנען ביז פאַרטאָג און אַנדערע פלעגן אויפשטיין פאַרטאָג און קומען זעצן זיך לערנען אויף זייער אָרט.

די איבעריגע צען טישן האָבן אויך געהאַט נעמען: פון די טישן, וואָס זענען געשטאַנען אין מזרח אויף ביידע זייטן פון ארון קודש האָט זיך איין טיש, דע... אויף דער רעכטער זייט, גערופן אויפן נאָמען פון ראש ישיבה, ר' חיים־לייב'ס ט"ש; און דער טיש, וואָס אויף דעם לינקן זייט פון ארון קודש האָט זיך גערופן — דעם רב'ס טיש: צום אָנדענק פון אַ פריערדיגן רב. די דאָזיגע צוויי טישן האָבן געהאַט, אזוי צו זאָגן, „אונטערטישן". איך זאָג „אונטערטישן" און ניט „הינטערטישן", ווייל זיי זענען געווען אַביסל נידע־ריקער אין חשיבות ווי די ערשטע טישן: אחורי ר' חיים־לייב און אחורי הרב. ביי די דאָזיגע מזרח־טישן זענען געזעסן די בעסטע בחורים מיט די גוטע קעפּ און אפשר אַזוי יחסנים. נאָך זיי, ביי די דרום און צפון ווענט, זענען געשטאַנען צוויי לאַנגע טישן. דער נאָמען פון איינעם איז געווען דער „זייגער־טיש" און דער צווייטער טיש ביי דער צפון־וואַנט, האָט זיך גערופן „דער דאַרף־טיש". ביי די טישן זענען געזעסן די גרויסע דערוואַקסענע בחורים. עס זענען געווען נאָך טישן, קלענערע אין מדרגה: דעם משגיח'ס־טיש; ר' פּרץ'ס־טיש; דער אויוון־טיש און דער טיר־טיש. צוזאַמען — צוועלף טישן. אין פיר־הויז זענען געווען צוויי באַזונדערע שטיבלעך — איינס, אַ מין בית־מדרש'ל און דאָס צווייטע, אַ פּריוואַטער חדר פאַר דעם ראש־הישיבה.

לערנען האָט מען אָנגעהויבן ניין דעם זייגער אין דער פרי. דאַמאָלט פלעגן די ישיבה־בחורים „אַפּלייענען" דעם בלאַט גמרא, וואָס דער ראש ישיבה דאַרף היינט זאָגן דעם שיעור. פּונקט איינס דעם זייגער פלעגן די בחורים פון זייגער־טיש און דאַרף טיש אַלע מיט־אַמאָל אַ רוק טאָן זייערע טישן צום מיטן זאַל און זיך איינשפּאַרן אין די ביידע משמר־טישן, וואָס זענען געשטאַנען צום מזרח און מערב, און עס האָט זיך באַקומען אַ קאַסטן מיט פיר ווענט. ביי דעם מזרח־דיקן טיש האָט זיך געזעצט דער ראש־ישיבה זאָגן דעם שיעור און די ישיבה־לייט פלעגן זיך אַרומזעצן אַרום אַלע פיר זייטן און די וואָס האָבן ניט געהאַט ווו זיך צו זעצן, זענען געשטאַנען איבער די קעפּ פון די זיצנדיקע און געהאַלטן אָפן די גמרא'ס אין זייערע אויפגעהויבענע הענט. דער ראש־ישיבה פלעגט זאָגן דעם שיעור פון אַ אָפענער גמרא, אָבער די גוטע קעפּ פלעגן אים אַלע ווײַלע איבעררייסן מיט זייערע קשיא'ס, וואָס זיי האָבן פון פריער שוין צוגעגרייט און דער ראש־ישיבה פלעגט זיי די קשיא'ס צוריק אָפּשלאָגן אָדער פאַרענטפערן. ניט אַלע ישיבה־לייט פלעגן בלייבן אין דער ישיבה צום שיעור. אַ סך פלעגן פאַרלאָזן די ישיבה ביז נאָך־מיטאָג. דריי אַזייגער האָט מען זיך ווידער געזעצט לערנען ביי די טישן און מען האָט געלערנט ביז ניין אין אָוונט. מנחה און מעריב האָט מען געדאַווענט אין ישיבה גופא, סיי זומער, סיי ווינטער.

מיך האָט מען אַוועקגעזעצט ביים זייגער־טיש, ביי וועלכן עס זענען געזעסן די דערוואַקסענע בחורים, אָבער ניט אין איין ריי מיט זיי, נאָר אויף איינעם פון די קליינע בענקאַלעך ביי די עקן פון טיש. ביים שיעור־זאָגן, ווען מען האָט דעם זייגער־טיש גערוקט צום משמר־טיש, זענען די קליינעבענקעלעך אַוועק־גענומען געוואָרן און איך האָב ניט געוווסט צי איך געהער צום זייגער־טיש אָדער איך געהער ניט.

די פירער פון דער ישיבה זענען געווען: ר' חיים־לייב, דער ראש־ישיבה, אַ קליינער און אַ רירעווודיקער, מיט אַ שניי־ווייסער פענזל־בערדל. ער פלעגט אַרומ־גיין איבער דער ישיבה מיט קליינע טריטעלאַך וואַרפנדיק זיינע בליקן אויף אַלע זייטן. פּלוצלונג איז ער אויסגעוואקסן הינטער די פּלייצעס פון אַ ישיבה־בחור, וואָס האָט זיך געשאָקלט ביי דער גמרא און אים געשטעלט אַ פראַגע, טאָקע פון דעם זעלבן בלאַט

גמרא (צו מיר איז ער קיינמאָל ניט צוגעגאַנגען, דערצו האָט מען גדאַרפט האָבן אַ זכיה).

אים האָט מען ניט פּיינט געהאַט און ניט האָלט געהאַט — מען האָט פאַר אים געציטערט. מען האָט געזאָגט: פגיעתו רעה. אָבער אונטער די אויגן, ביי זיך אויף די סטאַנציעס האָט מען פון אים גערעדט מיט גרויס שטאָלץ און די וואָס האָבן פון אים געהערט

אַ גוט וואָרט, זענען גליקלעך געווען. ער האָט געזאָגט דעם שיעור פיר מאָל אַ וואָך.

דעם ראש ישיבה׳ס זון: ר׳ אברהם, אַהויכער, האָט געזאָגט דעם שיעור די אַנדערע טעג פון וואָך.

די מער היינטוועלטיקע, די יינגערע ישיבה-לייט האָבן געהאַט אַ שטיבל לעבן ישיבה ווו זיי האָבן געדאַוונט שבת בציבור. איינער איז געווען דער בעל-שחרית, אַ צווייטער דער בעל-מוסף און אַ דריטער דער בעל-קריאה און די איבעריקע — איז ווער עס האָט געוואָלט האָט געדאַוונט אינווייניק, און ווער ניט — איז געשטאַנען אין דרויסן און געשמועסט.

עס איז געווען נאָך אַ מנין אין אַ שטוב אויפן שול-הויף. דאָרטן פלעגן מיר אויך קומען כלומרשט דאַוונען שבת פרי. אָבער אין דער אמת׳ן זיך בייטן צווישן זיך מיט העברעאישע ביכלעך. עס איז געווען אַ מין בירזשע.

איך האָב געלערנט אין ישיבה אַ יאָר צייט — אַ ווינטער מיט אַ זומער. סוף זומער האט די ישיבה אָפּגעברענט און ניט נאָר די ישיבה אַליין, נאָר אויך דריי-פערטל שטאָט. אויף מאָרגן נאָך דער שריפה זענען פיל פון די ישיבה-לייט זיך צעפאָרן אַהיים, יעדערער

אין זיין שטאָט. זיי זענען געשטאַנען לעבן די בעלי־עגלות׳שע בוידן מיט זייערע אָפּגעראַטעוועטע קעסטלעך אין די הענט. צווישן זיי זענען געווען נאָענטע חברים מיינע: דער פינסקער, דער אָשמינער, דער מאזירער און דער ביאַליסטאָקער. איך האָב נאָך זיי אַ סך יאָרן געבענקט און געזוכט זיי איבער דער וועלט.

די ישיבה האָט געהאַט צוועלף „משולחים״ (אַזוי האָט מען זיי טאַקע גערופן) וואָס זענען אַרומגעפאָרן איבער גאַנץ רוסלאַנד און אויך איבער אַנדערע לענדער. זיי האָבן אָנגעשפּאַרט ביז סיביר, קאַווקאַז, ענגלאַנד, אַמעריקע און אפילו אַפריקע. זיי האָבן געקליבן געלט אויסצוהאַלטן די ישיבה, אירע פירער און אויך צאָלן „וואָכער״ די ישיבה־לייט.

„וואָכער״ האָט מען געצאָלט אַלע חודש, לויט די סומע געלט, וואָס די שטאָט פון וואַנען דער בחור איז געקומען, האָט אַרייַנגעבראַכט. געוויינטלעך האָט אַ גרויסע שטאָט געגעבן מער ווי אַ קליינע שטאָט, אָבער עס האָט זיך געמאַכט, אַז פון דער גרויסער שטאָט זענען געווען פיר אָדער פינף ישיבה־לייט און פון דער קליינער שטאָט בלויז צוויי און אַמאָל נאָר איינער. האָט דער פון דער קליינער שטאָט באַקומען מער, ווי די פון דער גרויסער שטאָט. דער „וואָכער״ האָט זיך אָנגעהויבן פון אַנדערהאַלבן רובל און אַרויפּ־געשטיגן ביז פיר און פינף רובל אַ חודש. אין אויסנאַם פאַלן, ווען דער בחור איז געווען אַ מתמיד אָדער האָט געהאַט אַן אַנדער זכות, האָט ער געקראָגן אַ גרויסן „וואָכער״, אפילו ווען זיין שטעטל האָט אַרייַנגכעבראַכט ווייניק.

איבער די משולחים איז דער בוכהאַלטער אָדער נאמן פון דער ישיבה, ר׳ העשל אלישברג.

עס האָבן געלערנט ביי אונדז אין ישיבה בחורים פון אַלע עקן רוסלאַנד: ליטוואַקעס, פון די נאָענטע שטעט אַרום; וואַרשעווער, מיט לאַנגע קאַפּאָטעס און פיאות; בחורים פון באַלטישן געגנט, וואָס האָבן געבראַכט מיט זיך דייטשע ביכלעך; אַ סיבירער יינגל — יאָשע, אַ בלייכער, מיט שניי־ווייסע ציין, אין אַ הויכער, גרויער פאפאכע; און אַ קאַווקאַזער בחור, וואָס האָט געבראַכט מיט זיך צוויי היטלען, ווי עס טראָגן די איינוווינער פון זיין לאַנד: איינע אַ רונדע, רויטע פעסקע מיט אַ מעשענער הענטל און אַ צווייטע — אַ פיר־קאַנטיקע סויבעלנע שטריימל מיט אַראָפּ־ענגענדיקע קוטאסלאך אין אַלע פיר עקן.

די צאָל נעמען פון די שטעט און שטעטלעך איז געווען אין די הונדערטער, און די עלטער פון די ישיבה־לייט — פון פערצן ביז עטלעכע און צוואַנציק יאָר. קיין מוסמכים אויף רבנות זענען ניט געווען, יעדנפאַלס, איך האָב ניט געוווּסט פון אַזעלכע. אָבער אַ סך פון זיי זענען שפּעטער געוואָרן רבנים און פירער ביי יידן.

אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט זיך אַ סך גע־ענדערט אין ישיבה, סיי דער אופן פון לערנען — עס זענען ניט געווען מער קיין טישן, מען האָט געלערנט ביי שטענדערס; סיי דער אופן פון אויפהאַלטן די ישיבה און תמיכה פאַר די בחורים. אָבער איך גיב איבער דעם אויסערלעכן פנים און די פירונגען פון דער ישיבה אין מיין צייט.

דריי ביבלעאטעקן

ווען איך בין געווען א חדר־ייִנגל פון א יאָר 12—13, האָב איך גענומען ביכלעך צום לייענען אין אונדזער ביבליאָטעק, אדער בעסער געזאגט, ביי אונדזער ביבליאָטעקארין „פריילין פעדער" ווי מען האט זי גערופן מיט א חוזק־שמייכעלע. די „פריילין פעדער" איז געווען א קליינע, שטשופּלע, שווארצע מיידל, וואס האט געוואוינט אין א געדונגענער קאמער מיט איר ברודער, (אויך א קליין־געוויקסיקער און ניט קיין שיינער, ווי זי), אין א שטוב אויפן שול־הויף.

אין דעם צימער, וואו עס זיינען געשטאנען צוויי בעטן, איז אויך געווען א וואנט פארלייגט, אדער פאר־שטעלט, מיט ביכער און ביכלעך, יידישע און לשון־קודשדיקע. די יידישע ביכער זיינען געווען ראמאנען פון שמר און בלאשטיין און זשול ווערנס רייזע באשריי־בונגען. די לשון־קודשדיקע ביכלעך זיינען געווען פון מאפו, קלמן שולמאן, מרדכי אהרן גינצבורג און נאך ביכלעך דינינקע, וואס זי האט איינגעקויפט ביי א דורכ־פארענדיקן מוכר ספרים.

קיין דערוואקסענע בחורים אדער פארהייראטע יונגעלייט האבן אין דער ביבליאטעק ניט אריינגע־שמעקט. עס זיינען געקומען נאך ביכלעך נאר דינסט־מיידלעך, באלמעלאכעשע כלית, וואס האבן זיך געוואלט אויספיינען פאר זייערע חתנים און עלטערע פרויען וואס האבן ניט געקענט לייענען קיין רוסישע ביכער. ווען איך אליין בין עלטער געווארן מיט א פאר יאר, האב איך אויך אויפגעהערט נעמען ביכער אין דער ביבליאטעק און געקוקט מיט גרויסקייט אויף אן ארעמע מיידל, וואס טראגט אונטער דער פאטשיילע א ביכל און דער שפיץ פון א טאוול סטארטשעשע ארויס.

געצאלט האט מען פאר איבערלייענען א ביכל — פאר א דיקן — פינף קאפיקעס און פאר א דינעם מיט צוויי קאפיקעס וויניקער.

איך האב גענומען לשון־קודשדיקע ביכער ווי דעם „הכנסת" פון שפ״ר, דעם „האסיף" פון נחום סאקאלאוו און אלטע, פארוואלגערטע בענדער „השחר" פון פרץ סמאלענסקין, ביי שטאטישע באלעבאטים און איבער־הויפט ביי עטלעכע פון אונדזערע מעלער, וועלכע זיינען געווען משכילים און אויסגעשריבן ביכר פון ווארשע, אדער ביי ישיבה־לייט, וואס זיינען געקומען פון גרוי־סע, פרעמדע שטעט און געבראכט מיט זיך העברעאישע און דייטשע ביכער.

אז עס איז מיר געווארן 19 יאר, בין איך אוועק־געפארן קיין ווארשע זוכן א שטעלע. נאכן אפזיין דארט א האלב יאר און אשטעלע, אדער אויף א סך שטעלעס, אויף וועלכע איך האב זיך ניט געקענט האַלטן, בין איך געקומען צוריק אין דער מ י ר און געפונען דארט א נייע ביבליאטעק אויף מאראנקער גאס. דער ביבליא־טעקאר איז געווען אן אריינגעפארענער פון אן אנדער שטאט, א בלאנדער יונגערמאן מיט כמעט ווייסע האר, מיט תמימותדיקע בלויע אויגן און אן איינגעפאלענעם אויסזען. ער האט געהאט דריי קליינע קינדער, פון פיר ביז אכט יאר און זיין ווייב האט געהאלטן א קליין קרעמל פון גאזע, בייגל, טאראנעס און דזשעגעכץ. א גאנצע וואך איז ער געזעסן אין דערהיים און אויפגע־פאסט אויף זיין ביבליאטעק, נאר מאָנטיק, אין טאג פון מארק, ווען איך פלעג קומען פון דארף אין שטאט אריין, איז ער געשטאנען מיט דער ווייב אין קרעמל און איבערגעלאזן די קינדער אליין. אין שטוב איז גע־ווען זייער אומציכטיק, ווי עס איז געוויינטלעך דארטן, וואו קינדער פון 4 ביז 8 יאר זיינען א גאנצן טאג אן טאטע־מאמע אליין אין הויז.

די טיר פון הויז איז ניט געווען פארשלאסן און מען האט ניט געדארפט אנקלינגען פריער. אז איך בין אריינגעגאנגען אין שטוב, בין איך זייער פארזיכטיק, קוקנדיק אויף פאדלאגע און היטנדיק מיינע טריט, צו־געגאנגען צום טיש, אוועקגעלייגט דעם בוך וואס איך האב געבראכט שוין אן איבערגעלייענטן, צוגעגאנגען הארט צום וואנט וואו די ביכער זיינען געשטאנען און גענומען אן אנדער בוך, וואס איז מיר געפעלן געווארן לויטן נאמען. אנגעשריבן מיין נאמען אויף א שטיקל

פאפיר פאר א סימן אז איך בין דא געווען און געביטן א בוך.

ביכער זיינען אין דער ביבליאטעק געווען א סך און א היבש ביסל פון זיי — גוטע. עס איז דארט געווען גאנץ טאלסטאי, דאסטאיעווסקי און נאך רוסישע קלאסיקער און עטלעכע בענד קריטיק. עס זיינען אויך געווען איבערזעצונגען פון דייטש און פראנצויזיש. איך האב יענעם ווינטער געלייענט און פארלייענט זיך מיט גאנץ טאלסטאי און מיט זיינע פילאזאפישע ווערק.

*

ווי לאנג די ביבליאטעק האט עקזיסטירט אין דער מ י ר, ווייס איך ניט ווייל אינגיכן בין איך אוועקגעפארן קיין אמעריקע. נאך מיין אפזיין דא צוויי און א האלב יאר בין איך צוריקגעקומען אהיים און געפונען א נייע שטאט מיט א נייער ביבליאטעק.

די שטאטישע באפעלקערונג איז פארגרעסערט געווארן. די קליינע יינגלעך און מיידלעך זיינען אונטערגעוואקסן און געווארן לייענער. עס זיינען אויך צוגעקומען ארבעטער און לערנער פון פרעמדע שטעט, וואס האבן זיך באזעצט ביי אונדז. די ביבליאטעק איז שוין געווען אין א באזונדערער דירה, א האלב שטוב אפגעדונגען אין מיטן מארק. א גרויסער צימער צום גאס מיט א שרייב־טיש, מיט א סיסטעמאטישער פירונג לויט די כללים פון בוכהאלטעריע, מיט א „קאמיטעט" פון יונגע בחורים און מיידלעך, וואס האבן פארוואלטעט מיט דער ביבליאטעק. (פאר די צוויי און א האלב יאר וואס איך בין ניט געווען אין דער היים האבן מיינע שטאטלייט זיך אויסגעלערנט צו ריידן און אנרופן זאכן מיט זייער אייראפעאישע נעמען). עס זיינען געווען שטענדיקע אבאנענטן, וואס האבן געצאלט פון חודש. אמת, די סאמע נאענטע אנפירער זיינען אליין געווען א ביסל נאכלעסיק מיט זייערע צאלונגען, אבער דאס „פאלק" האט געצאלט פינקטלעך.

איינמאל האט די ביבליאטעק געשיקט א בריוו צו גארקין אין מאסקווע, וואס האט אין יענער צייט ארויסגעגעבן דעם זשורנאל „זנאניע", אז די ביבליאטעק אין דער מיר נייטיקט זיך אין נייע ביכער. איז אינגיכן אנגעקומען פון אים א גרויסע הילצערנער קאסטן מיט ביכער פון דעם פארלאג.

די שמחה און דער שטאלץ פון די מענטשן ביי דער ביבליאטעק איז געווען אין לשער, וואס אזא באליבטער, גרויסער שרייבער האט זיך חבריש אפגערופן.

אז די לעצטע ביבליאטעק האט עקזיסטירט לאנגע יארן, ווייס איך פון דעם וואס אין פינף און צוואנציק יאר ארום, נאכדעם ווי איך בין אוועקגעפארן פון דער מיר, איז מיר אנגעקומען א בריוו, געשריבן ווי צו אן אלטן לאנדסמאן, פון ביבליאטעק־סעקרעטאר, וועמעס נאמען מיר איז שוין געווען אומבאקאנט, אבער אויך אונטערגעשריבן פון מיין יוגנט־חבר שלמה צינקין. זיי האבן ביי מיר געבעטן ביכער פון דער נייער יידישער ליטעראטור אין אמעריקא. איך האב צוזאמענגעקליבן איבער א הונדערט ביכער פון באקאנטע שרייבער, געפאקט זיי אין קליינער פיר־פונטיקע פעקלעך און זיי ארויסגעשיקט דורך דער פאטשט קיין דער מיר און בין געווען צופרידן וואס איך נעם זיך א שטיקל חלק אין „אונדזער ביבליאטעק".

אין אונדזער שטאט

די חזקה

אין אונזערע מקומות איז געווען איינגעפירט חזקה (כאזאקע).

אז א ייד האט געהאלטן א מיל, א פאכט אדער א שענק און דער פריץ האט אים צוליב דעם וואס ער האט ניט געקענט באצאלן די ראטע אדער צוליב דעם וואס דער ייד איז אים געווארן גרויס אין די אויגן, ארויסגעזעצט פון געשעפט, האט זיך קיין אנדער ייד ניט צוגערירט צום מיל אדער פאכט. און דער מיל איז געבליבן שטיין ליידיק סיידן עס האט זיך געפונען א גוי, וואס האט גענומען די ארענדע און גויים זיינען געווען א זעלטנקייט אין די פרנסות.

ניט ווייט פון אונדז, ביי אן אכט אדער ניין וויארסט, אין דעם דארף פראסטשי האט א ייד, יונה אהרן, גע־האלטן א מיל. דער ייד האט דארט געוואוינט פון לאנגע יארן, האט געהאט א גרויס געזינד, אויסגעגעבענע זין און טעכטער מיט שניר און איידעמס אויף קעסט און יינגערע זין, ניט קיין אויסגעגעבענע נאך. האט זיך געמאכט, אז דער פריץ האט דעם יידן ארויסגעזעצט — אים און זיין הויזגעזינד.

דער ייד האט זיך אריבערגעקליבן אין שטאט. די אויסגעגעבענע קינדער האבן געדונגען קרעמלעך און די ניט־אויסגעגעבענע זיינען זיך צעפארן איבער דער וועלט. איינער א יינגל, א ביסל עלטער פון מיר, איז אנגעקומען צו אונדז פאר א מלמד צו די קליינע יינגלעך און מיידלעך פון דארף. מיר זיינען געווא־רן חברים און אין די זומערדי־קע פארנאכטן, ווען דער הימל האט געפלאקערט ביים זון אונטערגאנג, האבן מיר ביידע שפאצירט אויף דער לאנגע גרעבליע און גערעדט וועגן דעם, וואס מיר וועלן זיין, ווען מיר וועלן אויס־וואקסן. מיר האבן אנדערש ניט געוואלט ווי זיין פרא־פעסארן מיט לאנגע פעלערינעס און גרויסע, קליינע קא־פעליושן מיט א גרינעם פאווע־פעדער.

מיר האבן ניט געוואוסט, אז אט די „פראפעסארן" מיט די גרויע קאפעליושלעך זיינען איינפאכע קאמאר־ניקעס, „לאנד־מעסטער".

✶

אויף אן אנדער וועג, א צוויי־דריי וויארסט פון אונדז איז דעם דארף בורזשעוויץ, האט געוואוינט אן אנדער ייד, בערקע. עד האט געהאט א קליינעם שענק און דריי געראטענע זין. דער עלטסטער זון, איטשע, איז געווען א הויכער, שלאנקער, שווארץ־חנעוודיקער בחור, מיט א גלאטן צינגל.

כאטש ער האט קיין גרויסע געשעפטן מיט די פריצים ניט געפירט, געקויפט ביי זיי פון צייט צו צייט א ביסל תבואה, און פארקויפט צו די שטאטישע מעלער, האבן אים די פריצים געקענט און ער איז געווען אן אייגענער אין זייערע הייפן צוליב זיין גוטן פויליש־ריידן.

ווען דער פריץ פעטרושוויץ האט ארויסגעווארפן דעם ייד יונה־אהרן פון מיל האט זיך קיין ייד ניט געוואלט צורירן צו דעם. אבער אין א ביסל צייט ארום האבן מיר זיך דערוואוסט, אז דער פריץ האט אנגע־הויבן צו באטרייבן די מיל אויף זיין אייגענעם חשבון און אלס פארוואלטער האט ער אנגעשטעלט דעם איטשע פון בורזשעוויץ מיט דעם גלאטן פוילישן צונג.

מיר, די שכנים ארום, איבערהויפט די וואס האבן געהאלטן מילן, זיינען געווען אין כעס אויף איטשען. אבער מען האט אים צום רב ניט געקענט נעמען, ווייל ער האט ניט גענומען די מיל אין ארענדע, ער האט נאר געפירט דעם פריצס געשעפט; כאטש מיר האבן אלע גוט פארשטאנען, אז דאס האט איטשע נאר אריינ־געשטעלט א פוס און שפעטער וועט ער שוין איבער־נעמען די מיל אויף זיין אייגענעם נאמען. און כך הוה, אין א פאר יאר ארום האט שוין איטשע געהאלטן די פראסטשיער מיל.

דערווייל האט ער חתונה געהאט, גענומען א שיינע שטאטישע באלעבאטישע מיידל און געהאט מיט איר צוויי יינגלעך. ער האט אנגעהויבן פירן א שיינעם בא־

לעבאטישן שטאט. און כדי מען זאל פארגעסן זיין אמאליקן חטא, האט ער זיך ארויסגעשטעלט נאך פריי־מער און פרייגיביקער ווי אנדערע. וואו מען האט גע־דארפט געבן א נדבה, איז זיינע געווען פון די גרעס־טע. אז מען האט געדארפט ערב פסח כשרן די מיל, האט ער זיך ניט באנוגנט מיט א דיין ווי מיר, נאר ער האט אראפגעבראכט דעם רב אליין און אים געגעבן א היפשע סומע פאר זיין טירחה. און אומעטום איז ער געווען דער ערשטער.

מיט דער צייט האט מען פארגעסן אן זיינע ערשטע יארן אין מיל.

עס איז אים געגאנגען גוט. זיינע צוויי יינגלעך האבן געלערנט אין שטאט ביי א גמרא מלמד און זיין ווייב איז געווען אויף דער צייט מיט נאך א קינד.

*

איינמאל ווינטער, א זונטיק אינדערפרי זיינען גע־קומען צו אונדז מעלער פון שטאט און זיי האבן דער־ציילט, אז נעכטן, שבת בייטאג, האבן זיך חדר־יינגלעך געגליטש אויפן טײַך נאענט פון אן אויסגעהאקטער פא־לאנקע און צוויי יינגלעך, ברידער, זיינען אריינגעפאלן אין דער פאלאנקע און זיך דערטרונקען. דאס זיינען געווען איטשע פראסטשיערס קינדער.

עס איז אונדז אלעמען באפאלן א שרעק. מיר האבן דערזען אין דעם גאטס האנט, א שטראף פאר גיין אויף דעם שכנס ברויט.

די מעוברתדיקע ווייב, אסתר, דערוויסנדיק זיך פון אומגליק, איז ארונטער פון זינען און מען האט זי אריינגעגעבן אין א משוגעים־הויז. און איטשע איז גע־בליבן איינער אליין מיט דעם געפיל, אז גאט האט אים באשטראפט.

ווען די פאליאקן זיינען נאך דעם רוסיש־פוילישן קריג (פון 1919—1921) אריין אין דער מיל, האבן זיי איטשן, צוליב א באשולדיקונג — אן אמתע צי אן אויסגעטראכטע — אויפגעהאנגען אין מיטן מארק.

צעראבירט א הויז

דאס האט פאסירט ווען איך בין געווען נאך גאר א קליין קינד און אפשר נאך איידער איך בין געבוירן געווארן.

עס איז אויסגעפאלן א טריקעניש אין גרויסע טיילן פון אונדזער לאנד און אויך אין אונדזער געגנט. און די ארימע מענטשן און די בעלי־מלאכות זיינען אויס־געגאנגען פון הונגער. איז געווען איינער אן אנגעזעע־נער ייד, שלמה ראסקאשער, וואס האט געהאט א גרויס הויז און נאך א גרעסערע סטאדאלע אדער שפייכלער הינטערן הויז. ער האט זיך אוועקגעלאזן איבער די פריצישע הייפן און אנגעקויפט ביי זיי צו ביסלעך תבואה און געבראכט אהיים און פארשלאסן אין דער סטאדאליע און עס געהאלטן אויף יקרות. די באלמע־לאכעס און די ארימע האבן אפילו פאר קיין געלט ניט געקענט קריגן קיין ברויט. איז ווען די קליינע קינדער האבן געשריען: „ברויט" און עס איז ניט געווען וואס צו געבן זיי, האבן זיך אלע הונגעריקע צונויפגעקליבן און אויפגעבראכן די טירן פון דעם שפייכלער און אויסגעראבירט די תבואה און דערצו נאך געמאכט א פאגראם אויף דער שטוב און די כלי־בית.

און דער שלמה ראסקאשער איז געווען גראדע א וועלטלעכער מענטש, האט געקענט לערנען, געשיקט זיינע פינף זין אין גימנאזיע און אוניווערסיטעט און געמאכט פון זיי דאקטוירים און אינזשענירן.

געשלאגן דעם פריסטאוו

און נאך א פאסירונג וואס איז מיר געבליבן אין זכרון.

ביי אונדז אין שטאט איז געווען איינגעפירט א מנהג, אז שמחה־תורה בייטאג האבן די יינגלעך וואס האבן געוואוינט אויפן שול־הויף צונויפגעטראגן דעם סכך פון די צענדליקער סוכות; אוועקגעלייגט עס אויפן מיטן שול־הויף און אונטערגעצונדן. עס איז געווען אן אלטער מנהג און די פּויערן פון שטאט האבן זיך אין דעם נישט געמישט. גראד יענעם יאר האט אין א גרויסער הויז, וואס זיינע פענצטער זיינען ארויס צום שול־הויף, געוואוינט דער פריסטאוו (אסעסאר) פון שטאט. איז, אז ער האט דערזען, אז די קינדער ווילן מאכן א שרפה אין שטאט אדער ער האט זיך דער־שראקן אז דער רויך וועט פארציען זיינע פענצטער, איז ער ארויסגעלאפן פון שטוב און זיך צעשריען אויף די קינדער, זיי זאלן צענעמען די גרויסע קופע סכך אויף איינציקע ביימלעך און צעטרעטן דעם פייער מיט

די פיס. אז די יינגלעך האבן ניט געפאלגט, האט ער זיי גענומען שלאגן.

דעמאלט זיינען צוויי שטאטישע יונגעלייט, וואס זיינען געקומען זען ווי מען ברענט דעם סכך — איינער פון זיי מוני, מאטע ריוועס, א זון פון א שענקער, וואס איז געוואוינט געווען צו נעמען און געבן א קלאפ און דער צווייטער יונגערמאן — הירשל קאזשיי, א שניי־דער, נאר זייער א שטארקער, אט די צוויי יונגלייט האבן געבעטן דעם פריסטאוו ער זאל אויפהערן שלאגן די קינדער און אז ער האט זיך צו זיי ניט צוגעהערט, זיינען זיי אים באפאלן, אראפגעריסן די פאגאנעס און גוט אנגעבראכן די ביינער.

מען האט זיי אויף מארגן ארעסטירט. אבער מען האט זיי ארויסגעלאזן אויף „קויצע" צו ווארטן אויפן סוד. זיי זיינען אנטלאפן ביידע אין א קורצער צייט ארום — איינער קיין זיד־אפריקע און דער צווייטער קיין אמעריקא.

זיי זיינען שוין דארט פארבליבן אויפן גאנצן לעבן.

געשלאגן א לערער

אין דעם יאר 1906, איז א יידישער יונגערמאן פון אן אנדער שטאט געקומען צו פארן צו זיין א לערער ביי יידישע אונטערגעוואקסענע מיידלעך. אנדערע פון זיי שניידערקעס און נייטערקעס, וועלכע האבן געארבעט ביי שניידער בעלי־בתים.

געוועזן איז ער א פארטיי־מענטש, א פועל־ציון. האט ער מסתמא זיינע תלמידות געוואלט מאכן פאר ציוניסטקעס און רעוואלוציאנערקעס. זיינען אין א זו־מערדיקן שבת פאר מנחה געקומען אויף זיין קווארטיר זיבן באלמעלאכעס, ארבעטער באלעבאטים, ביי וועמען עס האבן געארבעט יונגע מיידלעך און האבן אים גע־שלאגן אין הויז און דערנאך ארויסגעשלעפט אים אין הויף און דארט ווידער געשלאגן. דאס איז געווען אין א שטוב אין מיטן מארק, מיר, די יידישע יונגע ארבעטער און סימפאטיקער, האבן זיך דערוואוסט דערפון און א געפיל פון נקמה אן די שלעגערס האט זיך אויפגעהויבן אין אלעמנס הערצער. קליינע גרופעס בחורים, האבן זיך אנגעהויבן קלייבן אויף די ווינקלען פון די גאסן און שטילערהייט איבערדערציילט דאס געשעענע. און אז עס איז פינצטער געווארן, איז אונדזער מחנה גע־וואן ארום זיבציק־אכציק מאן די גרויס. מיר האבן געוואוסט די נעמען פון אלע שלעגער. זיינען מיר די ערשטע זאך אוועק צו גרשון דעם שניידער אויפן שול־הויף — א שניידער־באלעבאס, וואס האט באשעפטיקט אן אכט מיידלעך. אז מען איז אריין צו אים אין שטיבל האבן מיר פארנומען זיין קיך, דאס פיר־הויז און א היפשע מחנה איז זאך געבליבן אין דרויסן, וואס האט ניט געקענט אריין אינעווייניק. איך בין געווען איינער פון די דרויסן געבליבענע. איך האב זיך בכלל ניט צו שטארק געשטופט אין קריג. איך בין געווען פאררעכנט פאר א סטאטעטשנעם בחור און דערצו האב איך מורא געהאט אז מיינע ברידער און שוועסטער וועלן האבן צער ווען זיי וועלן זיך דערוויסן, אז איך בין געווען איינער פון די ערשטע אין דעם געטומל; אבער מיין פריינט און חבר שלמהקע צינקין, אליין א זון פון א רייכן טאטן און זיידן, און שוין א יתום נאך ביידן, וואס האט געלעבט פון פראצענט, פון דעם געלט וואס זיי האבן אים איבערגעלאזן און פון קארטן־שפיל — א לייגער, א שטשופלער, ער האט אויפגעהויבן זיין קליינעם קולאק אנטקעגן גרויסן גרשונס נאז און ער, גרשון האט זיך דערשראקן זעענדיק די גרויסע מחנה וואס שטייט אויף יענעם זייט שוועל אין פירהויז. ער האט געגעבן זיין ווארט אז מהיום והלאה וועט ער זיך ניט פארטשעפען מיט ארבעטער און אינטעליגענטן.

און אזוי זיינען מיר, די גאנצע מחנה געגאנגען צו די שלעגער־באלעבאטים און גענומען פון זיי א ווארט, אז פון היינט אן און ווייטער וועלן זיי זיין שטילע און ארנטלעכע מענטשן און ניט קיין בויאנעס.

זיי אלע, די באלעבאטים, האבן געהאט אייגענע שיינע הייזער מיט גערטנער. זיינען מיר אריין צו איי־נעם א מענער־שניידער, אויף זשוכאוויצער גאס. איז א טייל האבן פארבראכט מיטן באלעבאס און די וואס האבן ניט געקענט אריין אינעווייניק אין הויז האבן זיך אוועקגעלאזן איבערן גארטן, צוטראטן אלע צייטיק־גע־ווארענע און גערקעס און אויסגעריסן די ארבעס־סטרוט־שקעס.

מען האט אין שטאט גערעדט א לאנגע צייט דער־פון אבער שטילערהייט. מען האט מורא געהאט צו רעדן הויך און מען איז ניט געלאפן צו נאטשאלסטווא פאר־מסרן די רעוואלוציאנערן.

דער שול־הויף

דער שול־הויף איז געלעגן אויף דער מערב־זייט פון שטאט.

דאס איז געווען א היפשער, ניט־ברוקירטער פיר־קאנטיקער שטח, ארומגעצוימט מיט א זיבן־אכט בתי־מדרשים און אזוי הייזער. די בתי־מדרשים זיי־נען געווען: די אלטע הילצערנע שול, די העכ־סטע יידישע געביידע אין שטאט, פון דרויסן און פון אינעווייניק געצאצקעט און געפוצט מיט אלערליי געמעלכצן, מיט א פינף־גארנדיקן ארון קודש, אנגע־פילט מיט צענדליקער ספרי תורות מיט זילבערנע כתרים, און סאמעטענע מענטלעך, און זילבערנע ציצ'ן און עץ־חיימס און זיידענע און ריפסענע פרוכתן, וואס מען האט יעדע וואך געביטן, 52 מאל א יאר. דער ווייסער געמויערטער בית־מדרש מיט די דיקע ווענט און גרויסע, איינגעהאקטע אלמערס אין די ווענט, פאר־לייגט מיט גמרות און אלטע מפרשים. די אלטע ותיקין שטיבל, וואס איז געווען צוגעבויט צום בית־מדרש און מען איז געגאנגען צו איר מיטן זעלבן פאליש וואס צום בית־מדרש. א בעל־מלאכיש־שולכל מיט אן אפגע־פארבטן אויף גרין גאניקל, וואס סטאליארעס, באלע־באטים פון שולכל האבן אליין אפגעפארבט. א תלמוד־תורה בנין, וואו עס האבן געלערנט ארימע יינגלעך, יתומים, וועמענס זינגען בעתן מעביר זיין די סדרה פרייטיק בייטאג האט פארקלונגען דעם גאנצן שטח פון שול־הויף. עס זיינען געווען צוויי חסידישע שטיבלאך — איינע א לעכעוויטשער און די צווייטע א ליובאווי־טשער. אין דער לעכעוויטשער האבן געדאווענט די ארי־מע חסידים, וואס זיינען געפארן צום קוידענאווער און סלאנימער רבין; אין דער ליובאוויטשער שטיבל האבן געדאווענט די גבירים פון שטאט, אלע חסידים און לומ־דים. (צו וואס פאר א רבין זיי זיינען געפארן האב איך ניט געוואוסט). די איבעריקע איינוואוינער פון שול־הויף און פון די געסלעך ארום זיינען געווען ארימע באלמעלאכעס און מלמדים מכל המינים: פון קיווע קוגעלע (זיין ווייב האט געבאקן קוגעלעך פאר קינדער) א מלמד תינוקות ביז אלי הירשל דעם גמרא מלמד, וואס האט גענומען 25 און 30 רובל א זמן פון א יינגל.

אויפן שול־הויף הינטער דער גרויסער שול זיינען געשטאנען די קייפלאך, און אנדערע פאזשארנע אינ־

סטרומענטן און אז עס האט אויסגעבראכן די גרויסע שרפה, וואס האט זיך אנגעהויבן אויפן שול־הויף, זיינען די ערשטע פארברענט געווארן די לייטערס און די פעסלעך מיט וואס מען פלעגט ברענגען וואסער פון טייך אין א שרפה.

אויפן שול־הויף לעבן דער גרויסער שול איז גע־ווען די יאטקע און דאס בלוט פון די געשאכטענע בהמות און קעלבער האט ארויסגערונען אין דרויסן אויף א נידעריקן פלאץ. עס האט זיך אויסגעמישט מיט דעם וואסער פון אויסגעגאסענע פאמויניצעס און עס האט זיך געמאכט א גרויסע לוזשע וואו חזירים זיינען געלעגן און געוויקעט זיך א גאנצן זומער. דער געשטאנק פון דער לוזשע אין די ווארעמע זומער טעג האט אריינגעדרונגען דורך די אפענע פענצטער אין חדר אריין וואו איך האב געלערנט.

ווען איך בין געווען א קליינער יינגל פון א יאר 8—9 בין איך איינגעשטאנען סטאנציע אויפן שול־הויף. פלעג איך יעדן שבת אינדערפרי זיצן אויפן טיש, וואס איז געשטאנען לעבן פענצטער און ארויסגעקוקט אין דרויסן אויף די רייכע ווייבער, וואס זיינען ארויס־געגאנגען פון בית־מדרש פון דאווענען אין די טייערע פוטערס פון פוקס, און מארדער, מיט די גרויסע אפגע־לייגטע קאלנערס, זיי זיינען געגאנגען פארוויז, אדער זאלבעדריט, פאמעלעך און געמיטלעך גערעדט צווישן זיך. דער סאמעט און געוואנט האט אראפגעשיינט פון זיי און די דימענטן פון די אויערינגלעך האבן שימע־רירט אין דער ליכטיקער ווינטער־זון. די באלעבאסטע פון קווארטיר, אן עלטערע יידענע, האט פאר מיר אנ־גערופען דעם נאמען פון יעדער פרוי באזונדער.

אויפן שול־הויף אין ותיקין שטיבל האט מיינער א קרוב, א הויכער בחור זיך געשלאגן פאר מיר מיט מיינע חברים, חדר־יינגלעך, פאר ניט דורכקומען זיך מיט די גמרות, וואס מיר האבן מיטגעבראכט פון חדר צו לער־נען צוזאמען אין די נעכט פון נאך חמישה עשר באב.

און אין בית־מדרש אין די ווינטערדיקע שבת־פארנאכטן, ווען מיין מאמע איז געשטארבן און איך האט געדארפט זאגן קדיש, האבן מיר ארומגעשטויסן די שטאטישע באד־יינגלעך צווישן דער בימה און דער טיר און איך בין געשטאנען א פארלארענער און א דערשראקענער, ווי איינער וואס איז אריינגעפאלן צום שונא אין פלען און ניט געוואוסט ווי צו אנטלויפן.

ווען איך האב שוין געלערנט אין ישיבה, בין איך יעדן שבת אינדערפרי געקומען דאווענען אין א מנין אויפן שול־הויף. געקומען בין איך כלומרשט דאווענען, אבער אינדעראמתן האב איך זיך דארט געטראפן מיט נאך אזעלכע ישיבה־בחורימלעך ווי איך אליין און מיר האבן זיך דארט געביטן מיט לשון־קודשדיקע ביכלעך צום לייענען.

ווען איך האב אויפגעהערט גיין אין ישיבה, אויך לעבן שול־הויף, האב איך געלערנט אין בית מדרש און אין דער עלמערל פון שטענדער האב איך אריינגעטאן מיין קאפ און דארט געשריבן מיינע לשון־קודשדיקע שירים.

אין א געסעלע, וואס איז אריינגעפאלן אין שול־הויף האט געוואוינט די ערשטע שטאטישע מיידל אין וועמען איך האב זיך פארליבט. מיר זיינען ביידע געווען ארום 16—17 יאר אלט. איר טאטע־מאמע זיינען געווען זייער פרומע, עלטערע מענטשן. איז אלע שבת אינדערפרי, בעת אירע עלטערן זיינען געווען אין שול ביים דאווענען, בין איך מיט מיין חבר, דעם ביאליסטאקער ישיבה־יינגל, וואס איז איינגעשטאנען ביי זיי אריינגעגאנגען צו אים אין צימער און זי, דאס מיידל, האט אונדז געבראכט ציקאריע מיט באבקע. און דעמאלט טאקע האב איך זיך אין איר פארליבט.

ווען איך בין געקומען פון אמעריקע און געמיינט, אז איך בין אן אנירכיסט, בין איך איינמאל געקומען צו א פארזאמלונג אין א שטוב אויפן שול־הויף און דארט אויסגעלייגט מיין שיטה, אבער די פירערשאפט פון שטאטישן בונד איז געווען סאציאל־דעמאקראטיש און מיר האבן זיך געקריגט.

אין מיין יוגנט פון זיבן ביז זיבעצן בין איך געווען פארבונדן מיטן שול־הויף. איך האב זיך פארקנסט מיטן שול־הויף צו זיבן יאר, ווען מיין טאטע האט מיר געבראכט אין חדר צו יאשע דעם פערעמאלניק.

מיינע אלע מלמדים האבן געוואוינט אדער געהאלטן זייערע חדרים אויפן שול־הויף און כמעט אלע מיינע סטאנציעס זיינען געווען אויפן שול־הויף.

אין דעם געסעלע ביים שול־הויף האבן געוואוינט איינער פון די צוויי שוחטים פון שטאט: צוויי בעקערס — אונדזערע מעלער; איין גרויפן־מאכער, א באקאלעי־קרעמער, מרדכי־אהרן, א משכיל, וואס האט געלערנט דעם מורה־נבוכים און זיסל, דער שווערונער, אויך א מעלער, וואס האט באוואוינט א קליין דירהלע, וואו עס איז געשטאנען א קליין ספרים־אלמערל. ער האט אבער געהאט אלע נייסטע ביכער, וואס ער האט אויסגעשריבן פון ווארשע פון דעם „אחיאסף" פארלאג. איך פלעג צו אים אפט אריינקומען לייען א בוך אדער צוויי. דאס גאנצע געסל איז געווען פון אייגענע מענטשן.

אזוי איז מיין גאנצע יוגנט פון 7 ביז 17 פארגאנגען אויף שול־הויף.

מ. י. חיימאוויטש *).

אין געבורטס־שטעדטל

איינמאל אין א טאג איז חיים [1] ארויסגעגאנגען אין די גאסן פון שטעטל געוואהר ווערען די אלטע ערטער, וואו די טעג און יאהרען פון דער קינדהייט און יוגענד זיינען פארלאפען. עס האט זיך איהם געוואלט איבער־לעבען און איבערפיהלען אט די אלע יוגענדליכע גע־פיהלען און אין געדאנק; נאך אמאל פון לאנגאניגען קבר; ארויסרופען דעם פערשטארבענעם פון דער גליקליכער קינדהייט און יוגענד.

דער טאג איז געווען א הייסער — א תמוז טאג. די זון איז געשטאנען אין רעכטען מיטען פון דעם פער־שטויבטען הימעל, און האט אהן רחמנות דער ערד ווי וואקס געשמאלצען.

די קליינע שטיבלאך פון די גאסען האבען זיך אין זונען־ליכט געבאדען; און זיינען ווי פערשלאפען אויף גאט׳ס בעראטה געשטאנען. די פארהאנגען פון אלע פענסטער זיינען געווען אראפגעלאזען און אין גאס איז געווען שטיל. וואו ניט וואו איז אימעצער די גאס איבערגעגאנגען; שלעפענדיג דעם קורצען שאטען נאך זיך, און איז באלד פערשוואונדען.

חיים האט ליעב געהאט אזעלכע זומער־טעג, וואו אלץ ליגט רוהיג ווי אונטער אן אנגעגליהטען שטויב, און וואו אלץ שמעקט מיט הייסער פערגליווערטקייט און פוילקייט, און אלץ איז עפעס אזוי רוהיג און מיעד פערדרעמעלט, אז עס הערט זיך דאס שטענדיג איינ־טאניגער זשומען פון פליגען און ביהנען.

ער איז פארבייגעגאנגען דעם פלאץ וואו זייער אמאליגע הויז איז געשטאנען, און אויף וועלכען עס איז איצטער גאר אן אנדער הויז געשטאנען, א פיעל שעהנערע. דאס הארץ האט איהם פערקלעמט. א ווייכער פאנאנדערגעשוואומענער געפיהל האט איהם אין גאנ־צען בעהערשט, און ער האט געפיהלט גלייך ווי ער וואלט זיך פארטראגן אין דער טיעפער ווייטקייט פון דעם לאנג פערגעסענעם עבר, און איהם איז געווארן אויפן הארצען קאלעמוטנע און אומעדיג:

די קינדהייט און יוגענד האבען ווי א פישל קעגען דער זון פון׳ם מוטנעם וואסער זיך א שפיעל געטהון און צוריק אין וואסער געזונקען.

וואס איז פון זייער הויז געווארן?

די לעצטע, די מוטער איז אויך געשטארבען, און ער איז דער איינציגער צווייג פון דער פאמיליע, — וועט דער צווייג ווי־עדער אין א בוים פערוואנדעלט ווערען?...

ער איז ווייטער געגאנגען.

ער איז פארביי געגאנגען די ישיבה, וואו פון די אפענע פענסטער האט ווי א לויפענדער וואסער גע־שטרוימט, דער איהם גוט בעקאנטער גמרא ניגון.

ער איז אריין אינעווייניג אין ישיבה.

אלץ אין דער ישיבה האט פאר איהם פרעמד אויס־געזעהן. קיין איין בעקאנטער פנים האט זיך איהם אין אויג ניט געווארפען. אלע זיינען איהם פרעמד, און אלע קוקען אויף איהם מיט עפעס א מאדנע נייגעריגקייט און ניט זיכערקייט, גלייך ווי זייערע ניט־זיכערע בלי־קען וואלטען פרעגען:

— ווער איז ער? וואס וויל ער דא?...

---

*) געבוירן אין דער מיר 1881 ביי ארעמע עלטערן געלערנט אין חדר און תלמוד תורה און דערנאך אין דער ארטיקער ישיבה. 1902 אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע. געדרוקט דער־ציילונגען און קריטישע ארטיקלען און פארשיידענע צייט־שריפטן. 1911 ארויסגעגעבן אין בוכפארם: „צווייי ערצעה־לונגען" („דאס געבורטסשטעדטעל" און „אין גרויען ליכט"). 1914 פארעפנטלעכט א ראמאן „אויפן וועג" וועגן דעם לעבן פון דער יידישער אינטעליגענץ אין אמעריקע. שפעטער פארעפנטלעכט „ארום דעם מאן פון נצרת" — א קולטור־היסטאריש בילד פון דער צייט פון ישו הנוצרי. געשטארבן 1960 אין ניו־יארק.

ז. רייזען לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאלאגיע. ב. ווילנע 1928.

1) א סטודענט וואס קומט נאך א לענגערע אפוועזנהייט אין זיין היים־שטעטל אויף פערייען.

אלץ האט זיך געענדערט: די טישען; די לאמפען; דער פרוכת און אפילו די פארהאנגען פון די פענסטער. אויבען־אן ביים עמוד זיצט גאר אן אנדער ראש ישיבה, דאכט זיך א בייזערער. יענער, דער פערשטארבענער איז אזא פריינדליכער געוועזען; און האט שטענדיג גוטמוטהיג געשמייכעלט...

דער משגיח דער מנהל — וואו זיינען זיי?... אויפ׳ן זינען איז איהם ארויף די לעגענדע פון חוני המעגל, און גלייך ווי אימיצער וואלט איהם אין אויער אריינגערוימט:

— צושטארבען, צושטארבען...

און דארטען, אין יענעם טיש, בין איך אמאל געזעסען...

— אן אנדער וועלט, אן אנדער וועלט...

נאר ניט געענדערט האט זיך דער גמרא ניגון, און גלייך ווי אמאל איז דער זינגענדיגער טומעל, פון פערשיידענע העלזער, איבער׳ן הויז געהאנגען און האט מיט ווייכען אומעט און יוגענד־פער׳חלום׳טקייט געקלונגען, און האט אזוי ווי לעגענדען פון פרעמדע לופט און ווייטע וועלטען אין זילבערנע פאנטאזיען פערוואנדעלט, — פאנטאזיען, וואס שוועבען איבער׳ן לעבען, וואס האבען גאר מיט׳ן לעבען ניט צו טהון.

ער האט געפיהלט אז דער ניגון נעהמט אלע זיינע ביינער דורך. א קאלטער שוידער האט וויברירט דורך זיין גאנצען קערפער. עס האט זיך איהם פארוואלט זיין אייגענע שטימע, זינגענדיג דעם גמרא ניגון, צו הערען.

פון דער ישיבה איז ער אוועק אויפ׳ן שול־הויף. דורכגעגאנגען דעם ליידיגען מארק־פלאץ, אויף וועלכען עס זיינען, פאר עטליכע קאשיקעס מיט געבעקס און גרינס, אראפגעלאזען די קעפ, די סעדיכעס געזעסען, מיט געדולד די אויגען אויסקוקענדיג אויף אן ארימען קונה, וואס וועט פערלאנגען פאר א קאפיקע יאגדעס אדער ציבעלע.

פון די נידעריגע קראמען האבען פערשלאפען ארויסגעקוקט די קרעמער, שטעהנדיג אנגעשפארט אן די אושאקעס. עטליכע פויערשע אויסגעשפאנטע פוהרען, מיט די האלאבלעס צו דער הויך פערריסען, זיינען אין מיטען מארק געשטאנען. די קליינע דארע פערדלאך האבען פויל און רוהיג געקייט די שטרוי פון די קאשיקעס, אדער האבען מיט די ווייכע גלאטע ליפען געקליבען די פערשאטענע האבער־קערנער און האבען נאכאנאנד געקייט און געשמיסען מיט די עקען אויף רעכטס און לינקס, און מיט כעס די קעפ אן א זייט צום האלז אדער צו די פאדערשטע פיס, געגרייכט.

געהענדיג איבער׳ן ליידיגען פיער־עקיגען מארק־פלאץ האט זיך איהם געטראכט, אז דער מארק איז נור א פלאץ וואו די פייערדיגע שטראהלען פון דער זון נעהמען זיך אויף אין איין ארט און באקען און ברענען גאר אהן רחמנות. און ער האט אין געדאנק פערגליכען דעם מארק־פלאץ צו א בראנד־גלאז, וואס האט די מעלה צוזאמען נעהמען די שטראהלען פון דער זון אויף איין פונקט און מאכען זיי שארפער און ברענענדיגער.

די זון האט געברענט. די היץ איז געוועזען אן אונבעשרייבליכע און אהן א ווינטעל. איהם איז געווען הייס. אבער אין דער מינוט האט ער געפיהלט אין זיך א ווידערשטאנד קעגען דער היטץ, וואס דאס פלעגט נאך מיט איהם, ווער ער איז א קינד געוועזען, טרעפען, אז ער פלעגט זיך פער׳עקשנ׳ען און געהן דוקא וואו די זון איז. און עס איז איהם איצטער אנגענעהם געוועזען דעם עקשנות׳דיגען ווידער־שטאנד און זיך צו פיהלען.

ער האט זיך דערמאנט, ווי אינגלווייז, ווען ער פלעגט אמאל געהן אויף די זוניגע פלעצער, פלעגט ער פערזשמורען די אויגען און ארויף ציהען די באקען־ביינער אין דער הויך. און ניט פיהלענדיג האט זיך איהם איצטער אויך אונבעוואוסטזיניג די אויגען אויפגעזשמורעט, און די באקען־ביינער האבען זיך אין דער הויך אויפגעהויבען.

ער איז אוועק אויפ׳ן בית עולם, האט אפגעזוכט דעם פאטער׳ס קבר, איז געשטאנען אביסעל פאר דער קליינער מצבה, און האט אונבעוואוסטזיניג איבער געלייענט דעם נוסח עטליכע מאל, און ער האט זיך דערמאנט אן דעם טאג וואס ער איז געשטארבען: עס איז געווען א כמארנער אסיען־טאג. און דערביי האט ער אויפ׳ן קול איבערגעלייענט די לעצטע שורה: נפטר יום ג׳ י״ד חשון שנת תר״ן. ת.נ.צ.ב.ה.

נאכדעם איז זיין קוק געפאלען אויף דער צייכנונג, פון אויבען איבער׳ן נוסח, וואס האט פארגעשטעלט א פאר דארע הענד אין דער לאגע ווען מען דוכענט.

ער האט זיך דערמאנט אז ער איז א כהן, און איהם איז עס אבער אין דער מינוט געווען שווער צו פערשטעהן, וואס איז אזוינס א כהן?

אזוי איז ער געשטאנען א היבשע ווײלע, דערנאך איז ער אוועק אבזוכען דעם קברות מאן, אז ער זאל איהם ווייזען דעם מוטער׳ס קבר.

דער קברות־מאן האט איהם אנגעוויזען דעם קבר.

דער קבר איז נאך געווען פריש. א היבשע קופע ליימינער, צוטריקענטער ערד האט זיך איבער׳ן קבר אויפגעהויבן. קיין מצבה איז נאך ניט געוועזען.

ער איז א היבשע ווײלע פאר׳ן קבר געשטאנען, און ער האט איינגעשפארט געקוקט אויף דעם ליימינען בערגיל. ער האט פון גארנישט באשטימטעס געטראכט. ער האט נור געפיהלט, ווי אין הארצען נאגט איהם וואס, און עס פערדריעסט איהם אויף עפעס, — אויף וואס האט ער אליין ניט געוואוסט.

אין איין עק בית עולם ליגט זיין פאטער, אין דעם צווייטען עק זיין מוטער. — פאר וואס איז דאס אזוי ?...

פלוצלונג האט איהם עפעס א שוידער געטהון, און ער האט זיך א טרייסעל געטהון. ער איז מיט גיכע טריט אוועק פון קבר, איז אריין אין סאד, וואס איז אין מיטען בית עולם געשטאנען.

פאמעלאך האבען זיך באוועגט די צווייגען פון די בוימער, עס האט דורך זיי א לייכטער ווינטעל געשפאצירט. די זון האט דורכגעבראכען און אריינגעקוקט דורך די געדיכטע געפלאכטענע צווייגען און האט אויסגעלייגט אויפ׳ן גרינעם גראז ארום די בוימער געפלאכטענע גאלדענע קווייטען.

שטילער, רוהיגער צוויטשערן פון פייגעלעך. גאלדענע ליכט און שאטען.

ער איז געגאנגען צווישן די בוימער, האט אונבעוואוסט געבראכען דינע יונגע צווייגלעך און האט פאר זיך אין דער שטיל אונטערגעפייפט. עס האט זיך איהם געפיהלט אז ער געהט אויף א בית־עולם. פון צווישען די בוימר האבען די שמאלע מצבות־טאפלען, געדיכט איינע אויף די אנדערע אנגעזעצט, ארויסגעקוקט, און זיי האבען איהם דערמאנט אז דא ליעגען בעגראבען די יעניגע, וואס האבען איהם לעבען געגעבען.

טיעפער שווייגען ארום. אלץ דערצעהלט עפעס פון אייביגען שלום און שטילשטאנד. מיט וואס פאר א ווייכקייט און רוהיגקייט גליטש זיך דער ווינד איבער די בוימער. מיט וואס פאר א שלעפעריגקייט עס אטעמט די הייסע לופט.

וויפיעל מאל האבען שוין דא זיינע פיס געטראטען, וויפיעל מאל האט ער דא שוין געזעהן, ווי מענשען איהם ליעבע און טייערע, ווערען ארונטער געלאזען אין די שמאלע טיעפע גריבער. —

און די בוימער שטעהן מיט דער זעלביגער רוהיגקייט און גלייכגילטיגקייט, ניט עלטער און ניט שוואכער ; און רוהיג ווי אמאל פליעסט איבער זיי דער אטעם פון צייט און ווינד.

די זון האט אלץ מעהר גענידערט צו מערב, און די שאטענס האבען זיך לענגער געצומען אויסציהען.

ער האט מיט אמאהל דערפיהלט א שארפע און נאגענדע בענקשאפט. עס האט איהם פארשמעקט מיט דער לופט ווייטער פערגאנגענהייט ; און יעדער נערוו, יעדע גליעד, האט געפיהלט און געלעבט מיט דער לופט און פיעבער פון דער זארגלאזער יוגענד : יעדע פלעק, יעדער בוים, און יעדער שניי־ווייס שטיקעל וואלקען האט צו איהם גערעדט, געווינקט און געשמייכעלט ווי צו א גוט בעקאנטען און איהם דערמאנט :

אמאל ביזטו יונג און פריש געוועזען, און האסט דיין לוסט מיט אונז געטיילט. **איצטער ביזטו ערנסט, דיין** שטערען איז צוקנייטשט, דיינע אויגען גלאנצען מעהר ניט. — קוק אויף אונז !...

שטילער און ווייכער טרויער האט זיך אין זיין הארצען געשפינט, און ער האט דערפיהלט ווי די פארנאכט שאטענס פערכאפען איהם.

ס׳האבען זיך אויף די שפיטצען בוימער די זונען שטראהלען געשפיעלט — דער טאג האט געבלייכט.

ג. טשארני *)

די אפגעברענטע שול

(„דער יוד", 1901. קראקוי 26—27 יוני, תמוז תרס"א)

די שוהל איז געווען צווישן די אלע יידישע הילצערנע אלטע שוהלן, איין אויסנאם מיט איר אַלטקייט און רייכקייט. פון דרויסן האָט זי אויסגעזען ווי די אַלטמאָדישע הילצערנע שוהלן, וואָס אייניגע זענען נאָך פערבליבן ביז היינט אין אנדערע קליינע שטעטלעך: אַ הויך פירקאַנטיק געבוי מיט גרויסע געשניצטע פענסטער, אַרומגעבויט פון מעריב־וואַנט מיט צוויי קליינע שטיבלעך צוזאַמענגעהעפט מיט די פּאָלעס און מיט צוויי לאַנגע נידריקע גאַלעריעס פוןביידע זייטן פאַר די ווייבער; איבער די פענסטער גיהט אַ ברייטער געשניצטער קאַרניז, אויף וועלכן עס הויבט זיך אויף אַ הויכער דאַך פון שינדלען.

זי איז געשטאַנען הויך, פריי, און האָט מיט איר אַלטקייט, ווי עפּעס איין אַלטער שטאָלצער זקן, שוין אפשר וויפל הונדערט יאָר געקוקט אויף דאָס גאַנצע שטעטל. שיין איז זי אָבער געווען אינווייניק. עס איז געווען צו בעוווּנדערן איר רייכע שניצונג פון דעם הויכן קונציגן ארון־קודש, פון דער הויכער בימה און פון דער אינווייניקסטער גרויסער געשניצטער טיר. נאָר איבערהויפּט איז די שוהל געווען אינטערעסאַנט מיט איר מאָלעריי, מיט אירע היסטאָרישע בילדער, מיט די פיל פאַנטאַסטישע חיות און מיט די פערדרייטע און קונציקע בלומען. די חיות זענען געווען כמעט אַלע אין לעבנס גרויס; דאָ האָבן זיך געפונען וועלף, פוקסן, פויגלען און אפילו אַ העלפאַנט כמעט אין זיין אמתער גרויס, און אויך ניט ווייניק חיות פון פאַנטאַזיע ווי די אחשתרנים בני הרמכים מיט 8 פיס, דער לויתן, דער שור־הבר, דער ברענענדיקער שלאַנג, א.א.וו.

ווער דער מאלער איז געווען, האָט קיינער ניט געוווּסט, עס איז אפילו ערגעץ ווו אויף דער מזרח־וואַנט געווען אויפגעשריבן זיין נאָמען, נאָר מען האָט ניט געקענט איבערלייענען. מען האָט נאָר דערציילט, דאָס דער קינסטלער איז געווען נאָך אַ יונגער מענטש און האָט שוין אַזעלכע דריי שוהלן אויסגעמאָלט, נאָר כדי ער זאָל ניט מאָלן נאָך אַזעלכע שולן, איז ער עפּעס דורך אַן אומגליק פלוצלונג געשטאָרבן. — די ארנא־מענטן און בלומען זענען געווען ווילד, אָבער דאָך אויסגעהאַלטן אין אַ געוויסער מאנער, זיי זענען געווען מיט געשמאַק און אין יידישן זין. די לעבעדיקע צייכנונגען זענען שיין געווען, קינדיש נאַיוו, אַזוי ווי אין די ליניעס, אַזוי אויך אין די פאַרבן. גענוג איז

---

*) טשארני ג. (1875—1910 אדער 1911), געבוירן אין דער מיר, דעמלט מינסקער גובערניע, ווייס־רוסלאנד, אין אַן אינטע־ליגענטער, ארימער פאמיליע. זיינע עלטערן זענען געווען הירש־צבי און שולקע טשאַרני. נאך ייִנגלווייז אַרויסגעוויזן פעיקייטן צו מאלן און מיט דער שטיצע פון פירשט סװיאטאפאלק־מירסקי (דער באזיצער פון שטעטל מיר, נאך פלעווע טויט — מיניסטער פאר אינערלעכע ענינים), אוועק קיין ווילנע זיך לערנען צייכענען. שפעטער שטודירט אין ווין און מינכעןביים בארופטן דייטשן מאלער פראנץ שטוק. געענדיקט דאס שטודיום, געקומען קיין װארשע, װו זיך אנגעהויבן אפצוגעבן מיט קינסטלערישע ארבעט אלס אילוסטראטאר, דערהויפט פון העברעישע לערנביכער.

גלייכצייטיק אויך געשריבן דערציילונגען אין „יוד", „טאג", אונטער דער רעדאקציע פון לעאן ראבינאוויטש, א.אנד. ארויס־געגעבן אַ דריי אקטיקע קאמעדיע „נאכן שטרייק" („פערלאגס־ביורא", װארשע 1907), אַ זאמלונג פון זיינע דערציילונגען איז איין באנד איז שוין נאך זיין טויט (אין בערלין, נאך צוויי יאר שװערער קרענק) אַרויס אין פארלאג „ביכער פאר אלע", מיט אַ פארווארט פון די ארויסגעבער און יאר 1914.

זלמן רייזין: לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור, פרעסע און פילאלאגיע. ערשטער באנד (א—י). דריטע, פארבע־סערטע אויסגאבע, ווילנע 1928.

געווען צו בעטראַכטן חאָטש איין בילד, מען זאָל דערקענען אין די אַרבעט דעם ווילדן ריינעם יידישן „מושלם״, וועלכער האָט די מאָלעריי־קונסט ניט געלערנט און האָט אפשר ניט געוווּסט, אַז מען קען די קונסט ווו שטודירן, נאָר דאָך ניט קוקנדיק אויף די נאַיווקייט פון די פעלערן אין די בילדער איז געווען צו בעוווּנדערן די דרייסטיקע פאַנטאַזיע און די ווילדע זיכערקייט, און מיט וואָס פאַר אַ ליבע יענער האָט געמאָלט די מענשן און די חיות.

זעלטן נאַיוו אין דער אויספירונג איז געווען דאָס לאַנגע ווענטל פון דער אייבערשטער גאַלעריי, וואָס איז געהאַנגען איבער דעם אַריינגאַנג; דאָרטן אין דערהויך איבערן קאַרניז איז געווען אויסגעמאָלט אַלערליי כלי־זמר, מסתמא פון בית־המקדש, און אונטן איז געווען אויסגעמאָלט, ווי מען פירט „בכּורים״ קיין ירושלים אויף אַ גרויסן וואָגן, אויף וועלכן עס שטייט אַ פאַנטאַסטישער קאָרב מיט אַלערליי פרוכטן. דער וואָגן איז אַיינגעשפּאַנט אין צוויי אָקסן (איינער איז פאַרוואָס עפּעס געווען אַ בלויער) מיט פערגאָלדעטע גרויסע הערנער, אין וועלכע עס האָט זיך געדרעהט אַ גרינער קראַנץ פון בלעטער און בלומען, קיין מענטשן איז דערביי ניט געווען. איבערהויפּט איז געווען צו בעמערקן, דאָס מענטשן איז דעם קינסטלער שווער געווען צו מאַכן. און ווען זיי פלעגן יאָ ביי אים מוזן פאָרקומען — זענען זיי אַלע געווען, ווי ביי די אַמאָליקע מצריים, אין פּראָפיל. נאָך די „בכורים״ האָט זיך אָנגעהויבן אַ גאַנצע שורה בילדער, ביז צום סוף ווענטל, ווו עס איז געווען אַ בילד אויף דעם פסוק פון ישעיה הנביא׳ס געטליכע ווערטער: „וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ״.

נאָך נאַיווער זענען געווען אייניגע היסטאָרישע בילדער, ווי צ.ב.ש., דאָס בילד, ווי מען וואַרפט אַריין אין ים יונה הנביא. דאָס בילד האָט פערנומען ניט קיין קליינעם פּלאַץ אויף דער צפון־וואַנט, איבער די פענסטער, ווו עס הויבט זיך אָן קיילעכדיג דער סופיט. אויף דעם בילד איז פאָרגעשטעלט ניט קיין גרויסע שיף, נעבן שיף רוקט זיך אַרויס פון רוהיגן וואַסער אַ גרויסער קאָפּ, פון עפּעס אַ אומבעקאַנטן פיש; דער פיש האַלט אָפן דעם מויל, אין וועלכן עס ליגט אויף דער צונג אופגעדרעהט עפּעס אַ שוואַרץ מענטשעלע (יונה הנביא); פון קאָפּ גיסט דער פיש בשעת־מעשה

א גאַנצן פאָנטאַן וואַסער גלייך אין דער שיף אַריין, און ווען ניט אייניגע מענשן (אָנגעטון אין פראַקן), וועלכע האַלטן אונטערגעשטעלט כלים און נעמען צו דאָס וואַסער, וואָלט דער פיש געוויס דערטרונקען מיט זיין פאָנטאַן די שיף (אייגנטלעך איז דאָס ניט קלאָר, צו דאָס דווקא האָט געמיינט דער קינסטלער). פון דער אַנדער זייט שיף שווימען נימפען — האַלבע מענטשן און האַלבע פיש, פון שיף וואַרפן זיי אַ פּאָר מענטשן, פאַר וואָס עפּעס רויטע קייקעלאך, וועלכע די נימפען כאַפּן זיי...

אָט אין דעם נאַיוון גייסט זענען געווען אַלטע היסטאָרישע בילדער: די עקדה, מתן־תורה, אהרן הכהן׳ס טויט און נאָך אייניגע. פון פיל בילדער האָט מען ניט גוט געקענט פאַרשטיין, וואָס דער מייסטער האָט אייגנטלעך געמיינט מיט זיי, ווי צ.ב.ש., דער גרויסער טורם, וועלכער איז בעשטאַנען פון דעכלעך אָן אַ שיעור, פון פענסטער אָן אַ צאָל, און אויף וועלכן עס איז געשטאַנען אָנגעשריבן פון אויבן: „די שטאָדט גמריזא״ און דערביי איז געשטאַנען 20 שורות ווערטער אין פאָרעם פון אַשור, וועלכע ס׳איז געווען שווער צו לייענען פון אונטן. אפשר האָט דער מייסטער געוואָלט דאָ פאָרשטעלן אַ היסטאָרישן פאַקט, נאָר אויף דעם טורם האָט זיך דאָס ניט געזען.

די שניצונגען זענען שוין געווען בעסער, עס האָט זיך געזען אין זיי אַ שטרענגע שולע מיט אַ געזונטן גוסט.

אין גאַנצן האָט די שוהל געמאַכט אַ זעלטענעם איינדרוק. אויף מיר פלעגט זי שטענדיק אָנוועהען עפּעס אידעלע פּאָעטישע געפילן.

הונדערטער אויגן פון די אַלע חיות האָבן געקוקט אויף מיר ניט מיט זייער נאַטירלעכן אויסדרוק, נאָר מיט יענעם מאָדנעם אויסדרוק, וואָס דער מאָלער האָט זיי, אפשר ניט ווילנדיק, צוגעגעבן און וועלכער האָט אויסגעדריקט אַ זעלטענע איראָניע, ווי זיי וואָלטן עפּעס געזאָגט דאָס זיי שטעהן העכער ווי מיר מענשן... די פיל שרייענדע פאַרבן האָבן געפרעהט דאָס אויג, די ווענט האָבן ווי געאָטעמט מיט אַלטקייט, מיט הרחבת הדעת און אָנפילנדיק די לופט מיט עפּעס אַ אונפאַרשטענדלעכער הייליקער רוהיגקייט — האָבן זיי דערציילט פון אונזערע גליקליכע עלטער־זיידעס,

וועלכע האָבן געהאַט אַזוי פיל פרייהייט, אַזוי פיל ליבע און אַזוי פיל אידעלן געשמאַק זיי זאָלן אַזוי פיל ציהרן די שול, ווי זיי האָבן זי אונז איבערגעלאָזן. זי האָט געדאַרפט זיין ביי זיי ווי עפּעס אַ ליבלינגס־קינד...

געפינענדיק זיך אין שוהל, פלעג איך שטענדיק ניט וויסן, פון וואָס צו בעוואונדערן, צו דעם ווילדן יידישן טאַלענט אָדער יענע אַלטע צייט, ווען עס האָט זיך געפונען אַ גאַנצע קהלה, וואָס האָט זיך אָפּגעגעבן אַזוי פיל מיט שיינקייט און געלאָזט אפילו קעגן דעם אָנגענומענעם אַזוי אויסמאָלן די שוהל... איינציגע דורות קענטיק האָבן זי נאָך אַלץ געצירט און געפּוצט. ווייל פון דער אויבערשטער פאַרב האָט זיך אויך געזען געמאָלט.

צו האָבן דאָס געוווסט צושעצן די ווייטערדיקע דורות פון שטעדטל?

מאניע רובאשאוו־איסקאלסקי

מיר — סוף נײַנצעטן יאָרהונדערט

א בינטל זכרונות

די ערשטע לערערקע פאר מיידלעך — פון פינף יאר אנגעהויבן — איז געווען סטירע די רביצין (ארום 1887), א שיינע, אַ הויכע. געפירט ביי זיך אין שטוב א חדר פאר מיידלעך. דער מאַן יעקב משה, א בערשט־לער. די רביצין פלעגט שיקן אהיים א דערוואקסן מיידל (א קרובה) ברענגען אויף די הענט דאס קינד אין חדר. געלערנט דא דאוונען, לייענען און שרייבן. ביי פינף יאר האב איך שוין געקענט קאפיטלעך תהלים אויף אויסנווייניג. פאר זאגן א קאפיטל תהלים אויף אויסנווייניק פלעגט מיר דער פעטער, צבי הירש רו־באשאוו, א ברודער פון טאטן, פון דובראוונע, געבן א קאנפעטקע.

לייענען און שרייבן רוסיש, ווי אויך יידיש, האט געלערנט צו דער צייט ז ל מ ן דער שרייבער. א שטאָט־לערער. געהאט א קלאַס מיט „לאוקיס", בענק, ווי אין אן אמתער שול. געווען א גאלדענער ייד. ער פלעגט אליין קויפן פאפיר, צעשניידן עס, צונויפנייען די קאר־טלעך אין אן העפט. אויסלינירן אים און געבן עס די שילער. ער האט אויך געלערנט ציפרעס (חשבון). ער פלעגט אויך קומען אהיים צו א רייכערן באלעבאס צו לערנען זיינע קינדער, מיידלעך (למשל צו מארגאלין, א שניט־סוחר). צו זיי פלעגן צוקומען נאך א פּאָר מיידעלעך, קרובים, צי נאענטע חברטעס (איך און שרהקע גראיעווסקי).

נאך סטירען איז געווען א רביצין מלכה. די דאזיקע לערערקע, א נידעריקע, איידעלע, געהאט א אויסזען, ווי א מאדאָנע. די קינדער האבן זי זייער ליב געהאט. זי האט געלערנט פון א סידור דאווענען און תהלים. מלכה האט געלערנט שרייבן יידיש.

רוסיש האבן אויך געלערנט אנדערע, די לערער פון דער רוסישער פאלקסשול. געווען אין מיר א פיר־קלאסיקע פאלקסשול פאר מיידלעך. אבער יידישע קינ־דער זענען אהין ווייניק געגאנגען.

שפעטער געקומען א לערער רעזניק, גלערנט רוסיש.

אין איין צייט זענען געווען צוויי לערערס, וואס האבן געגעבן „אוראקן" אויף רוסיש: שמול לעדער און פיינ־שטיין. דער לעצטער געקומען פון אדעס, געהייסן האט עס, אז ער איז „פראפעסאר פון מנעמאניק". געגאנגען מיט א גרויסער, ברייטער פעלעריגע, געמאכט א קלאס מיט „סקאמייקעס" (בענק). געמאכט א גרויסן רושם אין שטעטל.

געווען אויך א לערער, א מירער בחור, שליאמקע, סרול לייב יאיעטשניקס זון. געלערנט עברית. געלערנט פון א ביכל „אומן פדגוג".

נאך אים א לערער אליעזר שענקער, געלערנט רוסיש.

פון די מלמדים געדענק איך, קיווע קוגעלעס און שמערל.

קודם געווען איין דאקטאָר אין שטעטל, א פּאָליאַק, מארצינקעוויטש, מיט א גראָבן בויך; אז ער פלעגט אריינקומען צו א קראַנקן, האט ער תיכף געזאָגט: „אָה, פאַן יעסט באַרדזשא כארי" (אָה, איר זענט שטארק קראנק) און אנשרעקן דערמיט די שטוב־מענטשן. צו־

מאָרגנס פלעגט מערסטנטייל דעם קראַנקן בעסער ווערן — איז דאס געווען דער פאַרדינסט פון דאָקטאָר! געווען דערביי א גאנץ גוטער מענטש. פאר אַ וויזיט פלעגט מען אים צאָלן א גאַנצן רובל. שבת — פלעגט מען אים געבן א זילבערנעם לעפל, און זונטיק־פרי איז מען צו אים געלאָפן, אויסקויפן אים — פאר א רובל.

דעם דאקטאר פלעגט מען — פארשטייט זיך — רופן טאַקע נאר, ווען ס'איז געווארן שלעכט דעם קראנקן, ווייל אין געוויינטלעכע פאלן פלעגט מען זיך באנוצן מיט צוויי יידישע פעלדשערס, רופא'ס: יאשי, דער רופא, געירשנט זיין בארוף נאך אים האט יידל רופא, און אורי דער רופא. ביידע פיינע לייט. זיי פלעגט מען נישט צאָלן באזונדער פאר יעדן וויזיט, נאָר אַ יערלעכען אָפּצאָל און זיי פלעגן קומען, ווען מען האט זיי נאר גערופן. געיוען — הייסט עס — יאריקע, נאר ביי די וואס האבן נישט געצאלט קיין יאר־אפצאל, די ארימערע, פלעגן צאָלן פאר א וויזיט, 30 קאפיקעס.

שפעטער געקומען א יידישער דאקטר פון היגומען, מינסקער גובערניע, לאָוו מאיסעיעוויטש לעוויטאַן; א פיינער מאן. דאס געלט פלעגט מען אים גיבן אין האנט, בעתן געזעגענען זיך מיט אים, ביים האנט־דריקן; מ'זאל נישט זען, אז מ'גיט אים געלט, ביי ארימערע פלעגט ער קיין געלט נישט נעמען, נאר נאך איבערלאזן אויף רעצעפטן.

צו דער שטעטלשער אריסטאקראטיע האבן געהערט:

וועלוול לעווין, זיין ווייב האניע, א רייכער, געהאט אן אייזן־געשעפט און א פראפינאציע. זיינע קינדער די ערשטע פון שטעטל געפארן שטודירן, איין זון, פיאָדער לעווין — דאקטאר מעדיצין, איין טאכטער ביילקע האט חתונה געהאט מיט רב חיים גאלדבערג פון סטאָלפּץ. באקאנט איז געווען די משפחה גינזבורג, גערופן שווארץ, לויטן נאמען פון שווער משה שווארץ.

א פיינער ייד איז אויך געווען ר' קיווע גאלדבערג (קיווע שמערל שאכנעס), געהאט א גרויסן מאנופאקטורענעם מאגאזין. זיין איידעם געווען דוד שחר, א זון פון ר' מיכאל שחר.

אברהם ישעיה ווינער, א מאנופאקטור־סוחר, ביי אים אין שטוב האט מען געדאוונט נאכן אפברענען פון שטיבל. איציע ווינער האט מען גערופן איציע מצריימס, ווייל פסח צום סדר פלעגט ער אויסגיסן אין שטוב וואסער און „שפאלטן דעם ים". געווען זייער פרום.

געווען א סלאנימער חסיד. ביי אים פלעגט איינשטיין דער רבי, ווען ער פלעגט קומען קיין מיר.

* * *

די פאלאטע

לויט זכרונות פון א מירער

געווען איז דאס מער וויניקער אין די יארן 1896 — 1900. אין דער מיר האט מען אסך גערעדט וועגן א גרופע בחורים, וואס זיינען ארויס לתרבות רעה. געוועזענע ישיבה־בחורים אדער אפילו אזעלכע וואס האבן נאך אין איר געלערנט, פלעגן זיך מתבודד זיין, געהיט זיך פאר א פרעמד אויג. אפט שפאצירט אויסער דער שטאט, קענטיק אויף „סכאדקעס", ערגעץ אין וואלד געגאנגען. אין שטאט האט מען די בחורים גערופן — די פאלאטע, און געשמועסט האט מען וועגן זיי, אז זיי רויכערן אום שבת; רעדן אסך וועגן ליבע און פארברענגען טאקע מיט מיידלעך. אמת, געכאפט ביי דער האנט האט מען זיי נישט געכאפט, אבער פונדעסטוועגן האט יעדער אין שטאט וועגן דעם געוווסט.

דערהויפט וואס האט ארומגענומען מיט שרעק איז געווען דאס, וואס — ווי מען האט זיך איבערגעגעבן אויפן אויער — די בחורים זיינען מורד במלכות. קלערן אריין און שושקען זיך וועגן רעוואלוציע, חלומען וועגן אראפוואַרפן דעם צאר און איינפירן פרייהייט און גלייכהייט פאר אלעמען.

קיין עלטערן, קיין רבנים, בכלל אוטאריטעטן האבן זיי, די יונגע, נישט אנערקענט. יעדער זאל זיך לעבן ווי אים גלוסט זיך, אין א פרייער סאציאל־גערעכטער ארדנונג.

זיי צווישן זיך זיינען געווען באהאפטן מיט קעגנזייטיקער ליבע און צוגעבונדקייט. איינער דעם אנדערן האט צוגעהאלפן מיט וואס נאר ער האט געקענט, בפרט האט מען געהאלפן די יעניקע, וואס האבן פארלאזט די ישיבה און דערביי פרלארן „טעג" און דאס אָרט צום שלאָפן. אן אנדערן ארימען היימישן חבר האט מען געהאָלפן מיט ארייננשיקן פאר פסח א קויש מצות, א שאק אייער און דעסגלייכן. איז עמעץ פון זיי קראַנק געוואָרן, האבן אים די חברים נישט פארלאזט, געגעכטיקט ביי אים, געפּילעוועט, ביז ער איז געזונט געווארן.

וועגן זיי האט מען אסך געשמועסט, אבער זיי וועגן זיך האבן קיינעם גארנישט דערציילט. צווישן זיך גערעדט בשתיקה, קיינער זאל חלילה פון זיי קיין ווארט נישט כאַפּן. איבריגנס האבן זיי צווישן זיך באנוצט א מין אייגענע שפראַך, די פאַלאטע־שפראך; וואס נאָר זיי, די פאלאטע־מיטגלידער האבען פארשטאנען, און אט זיינען איניקע פון די ווערטער: קטויטי — א מיידל: „בלאט" — קאנספיראציע; „א בלאטער", „א בלאטע" אזעלכע, וואָס מ׳קען זיך אויף אים פארלאזן; „כאפן אַ צי" — רויכערן א פאפּיראָס; „זשלאב" — א בחור; „א בראט" — א חבר; „א טרונק" — אדורכפאל, אויסגאנגלאזע; סיטואציע למשל: „אוי, א טרונק", און פיל־פיל אנדערע, וואס ווער געדענקט זיי הייַנט צו טאג?!

א סברה, אז טאקע צוליב זייער געהיים־האלטן זיך, קלערן און רעדן וועגן הויכע זאכן האט מען זיי א נאמען געגעבן „פאלאטע", א רמז צו דער טאינאיא פאלאטע" (געהיימער מלוכה־ראט), וואס האט עקזיסטירט אין צארישן רוסלאנד.

פון אט די פאלאטניקעס זענען דערנאך אויסגעוואקסן פירער פון די סאציאליסטישע פארטייען אויף דער יידישער גאס. פון בונד און פועלי־ציון. זייערע רעוואלוציאנערע אנארכיסטישע, בונטארע טעמפעראמענטן האבן זיך מיט דער צייט בארויקט, אנגענומען געוויסע קאנקרעטע ראמען, געפונען א תיקון אין פארטיי־פראגראמען, אין א לעגאלער צי אומלעגאלער פארטיי־ארבעט אין דעמאלסדיקן צארישן רוסלאַנד.

די פאַלאטע איז דעריבער געווען, געקוקט פון היינטיקן קוקווינקל — א מין איבערגאנג פון שטרענ־

גער ארטאדאקסיע צו א סאציאליסטישן וועלטבאנעם.

די פאלאטניקעס פלעגן אויך מיט ברען זינגען אויף זייערע אויספלוגן אליין־פארפאסטע, צי פרעמדע לידער (וואריאציעס פון מאריס ווינטשעווסקי) מיט אַן רעוואלוציאנערן אינהאלט. אט וואס ס׳געדענקט זיך נאך פון יענער צייט פון זייער רעפערטואַר;

אין די גאַסן פון די מאסן
ווו עס גייען מענטשן, ראסן
רופט דער פרייהייטס־גייסט:
איך ברענג וואָפן
פאר דעם שקלאפן
צו באפרייען ארבעט־שקלאפן
און איך מאַך זיי דרייסט!
ליכט פארברייטן
רעכט פארשפרייטן
טו איך און צעררייס די קייטן
פון טיראנען־הייט.
די נאַציאָנען, פון קאנאָנען
און פון ארמעיען, און פון שפיאָנען
טו איך מאַכן פריי!

וואס קלינגען גלאקן?
אַך, וואס קלינגט איר קירכן־
גלאָקן?!

הערט שוין אף!
גענוג געשראקן!
אייערע ווילדע קירכען־טענער
אין אונזער ארימער וועלט
זייערן טענער טוען רופן
צו פארברענען מענטשן, גופים
אויף די הויכע עשאַפאָטן
וואס איר האט געשטעלט.
אייערע טענער רופן הענגער,
מיליטער פאר יעדן דענקער,
יעדע קאָפּ אראָפּצונעמען
וואס עס בייגט זיך נישט.
און איר טוט די וועלט פארוויגן
אין אַ טרויערדיקן ניגון
און פארוויקלט אין א מאנטל
פון א יעזויט!

מנשה צינקין

ביי דער ערשטער שריפה

די ערשטע שריפה האָט זיך אנגעהויבן אין מיטן טאָג (זומער 1898). איך בין געווען אַ חדר־יינגל, און ווי נאָר דער רבי האָט דערהערט די געשרייען „פייער, פאָזשאר", האָט ער פונאַנדערגעלאָזן דעם חדר און אונז געשיקט אַהיים, האָב איך שוין געטראָפן אַ צערודערטע הויז, מ׳האָט געבונדן פעק און געטראָגן אויפן וואל, ווייל דער ווינט האָט געבלאָזן צו דער אַנדערער זייט שטאָט, צום פאָדאָל.

איך בין געבליבן היטן די זאַכן, וואָס מ׳האָט שוין געבראַכט; דער טאַטע די מאַמע, די עטלעכע ברידער און שוועסטער זענען אַוועק ברענגען נאָך זאַכן.

עס איז געווען אַ וואַרעמער זומערדיקער פאַרנאַכט, איך בין געזעסן אויפן גראָז נעבן די זאַכן און איך האָב געקוקט אויף דער שטאָט און געזען, ווי די פלאַמען בושעווען, געהערט די יללות פון די מענטשן, וועמענס הייזער האָבן שוין געברענט; געהערט דאָס טרעסקעשען און קנאַקן פון ברענענדיקע טרוקענע דעכער, איך האָב געקוקט אויף דעם ברענענדיקן, האַלב רונדיקן דאַך פון אונדזער קאַלטער הילצערנער פיר־גאָרן הויכער שול, וועלכן איך האָב גאַנץ גוט געזען פון דעם בערגל, ווו איך בין געזעסן. און כאָטש איך בין נאָך געווען אַזוי יונג, האָט מיין האַרץ געוויטיקט אויף דעם פאַרלוסט פון דער שול, וואָס איז געווען טייער און איינגעבאַקן אין אַלעמענס הערצער, מיט איר וווּנדער־שיינער ארכיטעקטור, מיט דעם געשניצטן ארון־קודש ביז צו דער סטעליע, מיט די פאַרבן־רייכע בילדער אויף דער הינטערשטער וואַנט, ווו די ווייבערשע שול איז געווען. דאָס בילד האָט פאָרגעשטעלט ווי אברהם ברענגט יצחק׳ן צו דער עקידה; ווי דער נביא אליהו פליט אַרויף אין זיין פייערדיקן רייטוואָגן צום הימל; ווי משה גייט אַרונטער פון באַרג מיט די לוחות, און פיל אנדערע ביבלישע טעמעס, וועלכע איך געדענק שוין ניט.

די שול איז געווען דער שטאָלץ פון גאַנצן שטעטל, איבערהויפּט פאַר אונדז קינדער, וועלכע זענען געווען אָנגעצויגן פון דער לעגענדע, אַז ביינאַכט, ווען די שול איז פאַרמאַכט, דאַווענען דאָרט די מתים. ווען איך בין געגאַנגען ווינטער ביינאַכט פון חדר מיט דער לאַמטערן אין האַנט און איך בין צוגעקומען צום שולהויף, האָב איך געשטעלט פיס און געלאָפן מיט אַלע כוחות צו זיין וואָס ווייטער פון דער שול און זיך חלילה ניט באַגעגענען מיט אַ מת.

אַ הייליקע מורא איז באַפאַלן, ווען דער טאַטע האָט מיר גענומען שבת אין שול און האָב געדאַרפט דורכגיין דעם פאָליש, ווו דער טהרה־ברעט איז געשטאַנען.

בין איך מיר אַזוי געזעסן נעבן אונדזערע זאַכן און געקוקט אויף דעם פייערדיקן דאַך פון דער שול און אָט זענען שוין די גאָנטעס פאַרברענט און עס זעען זיך בלויז די האַלב־רונדע פייערדיקע קראָקוועס, וועלכע זענען געמאַכט פון עפּעס זייער אַ שטאַרקן האָלץ און זיי האַלטן אויס היפש עטלעכע מינוטן און דאַן פאַלן זיי איין אַלע מיט אַמאָל, דאָס בילד פון די פייערדיקע קראָקוועס שטייט מיר נאָך יעצט פאַר די אויגן.

זיצנדיק אַזוי בין איך געוואָרן הונגעריק, און דערטאַפּנדיק דעם סלאָי אגרעס־סאָק, וואָס די מאַמע האָט געבראַכט, האָב איך זיך גענומען צו אים. אגרעס־סאָק האָט די מאַמע געפּרעגלט ביז עס איז געוואָרן שטייף און זי האָט עס אויפן לאָקשן־ברעט געשניטן ווי לעקעך, און עס געלייגט אין סלאָי און דערביי צוגעווונטשן „הלוואי זאָל מען ניט דאַרפן". איך האָב אַזוי פּאַוואָלע אויפגעגעסן אַ האַלבן סלאָי. און ווען די מאַמע איז שפּעטער אָנגעקומען און האָט מיר אָנגעזאָגט די בשורה, אַז אונדזער הויז צוזאַמען מיט אונדזער געסקעלע האָט דאָס פייער אויסגעפּיטן, האָב איך געקרעכצעט און זיך געהאַלטן פאַרן בויך. די מאַמע האָט דערזען דעם האַלבן אויסגעליידיקטן סלאָי, און זי האָט גלייך פערשטאַנען, וואָס דער נאַשער האָט דאָ אָפּגעטאָן; אַ דערשראָקענע איז זי אַוועק נאָכן טאַטן, ער זאָל לויפן זוכן דעם רופא, כדי צו ראַטעווען איר מיזיניק.

אלטע סלוצקי־פאמערטשיק

אמאל אין מיר

איך בין געקומען מיט מיין פאמיליע אין דער שטאט מיר בעת דעם וועלט־קריג, אין יאר 1914. איך בין נאך דאן געווען צו יונג צו פארשטיין וואס און וועמען האט די טייערע שטעטעלע פארמאגט. מיינע עלטערן האבן געדונגען א וווינונג אין דעם קהלהשן געסל ביי פרומקע גאראדזיינסקי (געפינט זיך היינט אין אמעריקע). מיין פאמיליע אין דאן באשטאנען פון זעקס פערזאן: פאטער און מוטער, דריי ברידער און איך. מיין פאטער האט גלייך געמאכט זיינע געשעפטן, און דוקא גרויסע און נישט קיין שלעכטע. און מיר האבן זיך זייער גיך אקלימאטיזירט און באפריינדעט מיט זייער א סך משפחות. ווי צום ביישפיל ר׳ חיים טשארני, ר׳ שמואל פעסעצנער (דער שוחט), ר׳ שאכע ראבינאוויטש, ר׳ מרדכי בערמאן, ר׳ ראובן פאס־טאווסקי, ר׳ חיים רייזן (דער יערעמיטשער), א ייד א בעל טובה מיט א אפענער האנט, ר׳ אברהם־חיים זאבלאצקי, דער שפעטערדיקער פרעזעס פון לינת־הצדק און בקור־חולים, א ייד וואס האט ליב געהאט צו העלפן אלעמען מיט וואס ער האט געקענט; ר׳ דוד קאצענעלסאן, ר׳ אליעזר ראקאוויטש, ר׳ מאניע פריד, און נאך א סך אנדערע. מיר האבן זיך שטארק אויפגעלעבט מיט אונזערע נאענטע שכנים: ר׳ שלמה סינדער, רבקה סינדער (די פאמיליע געפינט זיך אין זיד־אפריקע), דינקע טאומאן (געפינט זיך יעצט אין שיקאגא), ר׳ יצחק בערנאק, ר׳ מאשע־לייב בערנאק און אנדערע. און גאר גיך האט דאס געהאט א אויסזען אזוי ווי מיר וואלטן געווען לאנגע, לאנגע יארן מירער תושבים. און מיין פאטער האט אין די שפעטערדיקע יארן פארנומען א ארט אין געזעלשאפטלעכן און רעליגיעזן לעבן פון שטאט. בכלל האט מען מיין פאטער ר׳ ישראל סאלוצקי ז״ל געהאלטן פאר זייער א קלוגן מענטש, און מען פלעגט צו אים זייער אפט קומען זיך בעראטן וועגן א סך זאכן: וועגן מאכן נייע געשעפטן, חתונה מאכן קינדער, און פארשיידענע סכ־סוכים. איך האב אויך זייער שנעל געפונען מיינע חברות. פון מיינע נאנטסטע און טייערסטע זענען געווען: מאניע בראן, אלע שיף (יעצט אין אמעריקע) סאניע ראזאווסקא, שיינע פאסטאווסקא, רבקה ראקאוויטש, לאה ראקאוויטש, חיה פאזניק (אלע אומגעקומען פון נאציס), ראזל מאנטע (געשטארבן אין זיד־אפריקע). מיין מוטער האט מיר צוגעגרייט צו האלטן עקזאמינעס אין מינסקער גימנאזיע, און צוזאמען מיט מיינע חברטעס בין איך אוועק געפארן לערנען.

אין שפעטערדיקע יארן פלעג איך קומען א היים אויף „קאניקל״. איך האב געוווסט אז ביי אונז אין שטאט איז דא א גרויסע ביבליאטעק, וועלכע האט זיך נישט געקענט פארשעמען אפילו אין א גרויסער שטאט, און א אינטעליגענטע און זייער באגאבטע יוגנט. און א שיינער דראמאטישער־קרייז, שטענדיק פלעג איך בא־וווּנדערן, ווי די מענטשן פלעגן זיך ערנסט באציען צו די זאך. מיטן דראם־קרייז האט אנגעפירט מענדל טאבאטשניק. בכלל, איז מענדל טאבאטשניק געווען אין יענער צייט די הארץ פון דער מירער יוגנט. עטלעכע מיידלעך, וואס האבן געשפילט אין דראמאטישן קרייז זענען אויסגעוואנדערט, און דער אויסוואל איז געפאלן אויף מיר. טאבאטשניק און זיינע קאלעגן האבן מיך איינגעלאדן אריינצוטרעטן אין קרייז, און טאקע גלייך גיין שפילן א ערנסטע ראל. מיר האבן געמאכט א פראבע און דער עקזאמען איז אדורך בשלום, און מיט א פאר טעג שפעטער האבן מיר מיט ערפאלג אפגע־שפילט די פיעסע. אין יענער צייט איז אריינגעטראטן אין „קרייז״ עשקע פעסעצנער, רייזל קאלפאניצקע, לאה ראפאפארט, חייקע פאזנאק, דוד חיימאוויטש, לייבל קריינאוויטש, נחום־עלע קאגאן. געשפילט האבן מיר זייער אפט, די הכנסה איז געגאנגען אויף וווילטעטיקע צוועקן. בכלל איז דער קרייז געווען פארבונדן מיט אלע אינסטיטוציעס פון שטאט: יתומים־קאמיטעט, פייער־לעשער, מיט דער פאלק־שול, מיט דער ביב־ליאטעק־פארוואלטונג, לינת־הצדק, בקור־חולים, און אנדערע. ווער עס האט נאר געדארפט האבן הילף,

האָט זיך געווענדעט צום דראַם־קרייז, און אַלע מאָל געפונען אַ אָפּרוף. געשפּילט האָבן מיר די בעסטע פּיעסן פון יידישן רעפּערטואַר: שלום־עליכם, שלום אש, אנסקי, פּרץ, פּרץ הירשביין, לעאָן קאָברין, גאָרדין, „די גנבים" פון בימקא, „דער גבור אין קייטן" (פון וויקטאָר הוגאָ), „נאָראַ" איבסענס, און אייניקע איבערזעצונגען פון רוסיש: „די טעג פון אונזער לעבן", „די זיבן געהאַנגענע" און אַ סך אַנדערע. מיר האָבן געהאַט גרויס ערפאָלג אין די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך, גאָראָדזייע, סטאָלפּצי, טירעץ, און נעסוויעזש. אָפט פלעגן די שטעט אונדז אַרויסרופן צו זיך אויף גאַסטראָלן. אַזוי האָט אונז פאַרבעטן נעסוויעזש, מיר זאָלן שפּילן „לטובת אָרעמע קינדער" צוויי פאָרשטעלונגען, וועלכע האָבן געהאַט גרויס ערפאָלג.

ווען חיים פאָרטנאָי איז אָפּגעפאָרן קיין דרום־אַפריקע, איז דער סופליאָר געוואָרן ביי אונז שמואל קוליק, פון זשוכאָוויצער גאַס. דער מירער דראַם־קרייז איז געווען זייער טעטיק. עס זענען שפּעטער צוגעקומען רבקה פּאָגאָרעלסקי, ראָדל זשוכאָוויצקי, די וואַרשעווער אַקטיאָרן באָטשקאָ און פּרוי, חיים זעליוואָנסקי פון באַראַנאָוויטש און אַנד. אַ זייער אַקטיוון אָנטייל האָט גענומען ביי אונז אין קרייז יוסף קאַפּלאַן, ער איז געווען דער פּרעזעס פון קרייז, און האָט פאַרנומען אַ גרויס אָרט אין געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן פון שטאָט.

אין דער זעלבער צייט האָט זיך ביי אונז אין שטאָט געגרינדעט אַ יתומים־קאָמיטעט. די גרינדער זענען געווען פאָלגענדע פּערזאָנען: ר' ישראל סאָלוצקי, ד"ר יוסף סקווירסקי, ר' דוד קאַצענעלסאָן, משה'ל גינסבורג. איינמאָל איז צו אונז געקומען אַ דעלעגאַציע פון ביאַליסטאָקער יתומים־קאָמיטעט: פרוי ראָסיע ראַבינאָוויטש און איר סעקרעטאַר צאַמאַראַצקי. זייער ציל איז געווען צו אָרגאַניזירן אין יעדער שטאָט און שטעטל יתומים־הייזער אָדער קאָמיטעטן, און זיי האָבן אָרגאַניזירט אויך ביי אונז אַ קאָמיטעט, מיט די פאָלגנדיקע מיטגלידער: איסר וויינער (בערל דעם קצב'ס זון), ליפּאַ ראַבינאָוויטש (חאַשע־ביילקעס זון פון מיראַנקער גאַס), בענצע חיימאָוויטש, בערקע גאָראָדייסקי, חיים זשוק. פּרעזעס פון קאָמיטעט איז געוואָרן ד"ר סקווירסקי, וויצע־פּרעזעס און סעקרעטאַר מיין פאָטער ר' ישראל סאָלוצקי. דער קאָמיטעט האָט באַשלאָסן צו רעגיסטרירן אַלע יתומים און נעמען זיי אויף אַ אונטערזוך צו ד"ר סקווירסקי, כדי צו זען, וועלכע קינדער נייטיקן זיך אין קוראַציע, בעסערע ערנערונג אָדער זומער־קאָלאָניע. דער קאָמיטעט האָט געשיקט חברות צו מאַכן די רעגיסטראַציע, באַזוכן אַ פּאָר מאָל אין וואָך די קינדער, זען וואָס זיי פעלט, און שאַפן געלט־מיטלען, ווייל דער ביאַליסטאָקער הויפּט־קאָמיטעט האָט אַסיגנירט זייער אַ קליינע מאָנאַטלעכע סומע. מיר האָבן זיך אויך פאַרבונדן מיטן באַראַנאָוויטשער קרייז־קאָמיטעט, אָבער דאָס אַלעס איז געווען ווייניק. מען האָט באַשלאָסן צו באַשטימען אַ מאָנאַטלעכן אָפּצאָל פון אַלע איינוווינער פון שטאָט, ווער וויפל עס קען; אָרגאַניזירן אַ בלימל־טאָג און בעטן דעם דראַם־קרייז צו געבן לטובת דעם יתומים־קאָמיטעט אַ פּאָר פאָרשטעלונגען. די מוטערס האָבן דורכגעפירט אַ רעגיסטראַציע פון אַלע יתומים, און געפירט זיי צו ד"ר סקווירסקי אויף אַ אונטערזוך. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַ סך קינדער האָבן געהאַט אָנגערירטע לונגען, און מען האָט זיי באַדאַרפט באַלד אָפּשיקן אין אַ קינדער־סאַנאַטאָריום. אַנדערע קינדער זענען געווען אָפּגעשוואַכט און האָבן באַדאַרפט גוטע פלעגע. אַ וואָך שפּעטער האָט מען דורכגעפירט דעם בלימל־טאָג מיט גרויס ערפאָלג. דער דראַם־קרייז האָט געשפּילט „דעם גבור אין קייטן" מיט ערפאָלג. די פרויען־אָרגאַניזאַציע: ריוועטשע פּאַסטאַווסקי, חוה חיימאָוויטש, מאָטעלע בערמאַן, סאָנע האַרקאַווע, נאָטע האַרקאַווע'ס פרוי, פּערעלע ראַבינאָוויטש, אַלטער ראַבינאָוויטשעס פרוי, חאַסע רעזניק, און עטל מאַרגאַלין, האָבן גענומען אָרגאַניזירן אַ בופעט מיט אַ לאָטעריע, און דער אָוונט איז אַדורך מיט אַ גרויסן מאַטעריעלן און מאָראַלישן ערפאָלג. אַ פּאָר וואָכן שפּעטער האָט דער דראַמאַטישער קרייז געגעבן אַ מוזיקאַליש־וואָקאַלישע פאָרשטעלונג, וועלכע האָט אויך געגעבן אַ שיינע סומע. אַזוי אַרום זענען געשאַפן געוואָרן געלט־מיטלען און דער קאָמיטעט האָט געקענט פאָרזעצן די אַרבעט. מען האָט אַדאָפּטירט אַלע יתומים וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין עלטערן, אָדער וועלכע האָבן געהאַט בלויז פאָטערס אָדער מוטערס. פון די יתומים וועלכע איך געדענק זענען געווען פאָלגענדע: פּסח און נח טשערניכאָווסקי (נח געפינט זיך אין לאַנד אין שכונת

ביאַליסטאָק), חיה־רחל דער פּאַפּיראָסן־מאַכערקעס דריי קינדער, כוואלע מאַושאָוויטש, דער אלמנה רבקה גילמאַוויטשעס פיר קינדער, צווי ברידער גאלדגוור שמחה, ישראל־בער, שרקעלע דער אלמנה׳ס (פון

לערנען אַ פאַך און גלייכצייטיק באַזוכט די פאָלק־שול. קינדער פון רעליגיעזע עלטערן זענען אַוועק לערנען אין תלמוד־תורה, און די עלטערע קינדער — אין ישיבה. די קראַנקע קינדער זענען אָפּגעשיקט געוואָרן

תזמורת מכבי־אש:

1) בן־ציון הרכבי, 2) אהרן סורז׳נסקי, 3) אהרן גלר, 4) יצחק שבשיביץ, 5) לייבל קריינוביץ, 6) מוליע קפלן, 7) אוסיפ סטלמשוק (נוצרי), 8) אהרן הרכבי, 9) יעקב זלצר, 10) חוניה קסמיביץ, 11) בצלאל קפלן (מנצח), 1) משה אפשטיין, 13) עזריאל קפלן, 14) שמעון גולקוביץ, 15) זליג פרושינובסקי, 16) משה לבנדובסקי, 17) בנימין גולדיו.

ווייסאקע גאס) אַ מיידעלע, נחום־עלע קאגאן מיט זיין שוועסטער (נחום־עלע געפאַלן ווי אַ העלד פון די הענט פון די פאַרטיזאַנער). אלי הוראוויטש און ברודער, און נאָך פיל. אייניקע קינדער זענען אָפּגעשטעלט געוואָרן

אין אַ קינדער־סאנאטאָריום ביי אָטוואָצק. אָט אַזוי האָט זיך געפירט די אַרבעט אין אונזער ליבער און טייערער שטאָט מיר, ביז עס זענען נישט געקומען די דייטשע באַנדיטן.

נח מישקאָווסקי

די ערשטע יידיש־וועלטלעכע שול *)

1898, איך בין דאַן געקומען פון וואַרשע אין מיין שטעטל מיר, נעבן נאָוואָראַדאָק, מינסקער גובערניע. לויט מיינע איבערצייגונגען, בין איך דאַן געווען אַ יידישער נאַציאָנאַליסט און אויך אַ סאָציאַליסט. כאָטש אַלע מיינע פריינט און בעקאַנטע האָבן עס באַטראַכט פאַר נישט לאָגיש און ווילד. איך האָב געהאַסט די רוסישע רעגירונג פאַר די גזירות קעגן מיין פאָלק, פאַר וואָס יידן האָבן נישט געטאָרט וווינען אין גרויסע טיילן פון דער רוסישער אימפּעריע און בכלל פאַר די אויס־נאַם־געזעצן קעגן יידן.

דער ציוניזם און דער בונד זענען ערשט דערשינען אויף דער יידישער גאַס, נאָר זייער איינפלוס האָט זיך אין אונדזער שטעטל דעמלט נישט געפילט. עס זענען געווען אייניקע ציוניסטן, וואָס זייער גאַנצע טעטיקייט האָט זיך באַגרענעצט צו אַגיטאַציע. מיר האָט צו יענער צייט פאַרמאָגט אַ גאַנץ גוטע אינטעליגענץ פון די בחורים פון דער מירער ישיבה און פון שילער וואָס האָבן געלערנט אין גימנאַזיע און אפילו אין הויכשולן. די ישיבה־בחורים האָבן זיך באַהאַלטערנערהייט גע־קוויקט מיט די העברעאישע ביכער און צייטונגען, די גימנאַזיסטן — מיט רוסישע קלאַסיקער אָדער זשורנאַלן. דער צושטאַנד פון יידיש איז געווען אַ קלאַגעדיקער. אונדזער שפּראַך האָט אַפילו קיין נאָמען ניט געהאַט, מ׳האָט עס גערופן „זשאַרגאָן". פאַר אַ אינטעליגענטן מענטשן האָט מען געהאַלטן דעם, וואָס האָט געלייענט העברעיש אָדער רוסיש, אָבער חלילה נישט דעם וואָס האָט געלייענט יידיש. אַלע האָבן אָבער גערעדט יידיש און גלייכצייטיק האָבן זיך די אינטעליגענטן צו איר באַצויגן ווי צו אַ נידעריקער שפּראַך, וואָס איז איבערהויפּט קיין שפּראַך נישט.

איך האָב אויך נישט געהאַט קיין באַשטימטע מיינונג וועגן אונדזער שפּראַך, איך האָב אָבער באַגריפן, אַז אויף דער שפּראַך רעדט דער רוב פון אונדזער פאָלק, אַז די שפּראַך איז באַליבט ביי אונדזערע מאַמעס, אַז ס׳איז לייכטער אונדזערע אָרימע ברידער צו דער־ציען און אויפקלערן אויף יידיש. און אַז אין שטעטל מיר איז אַנטשטאַנען די פראַגע וועגן אונדזער יוגנט, איז ביי מיר פערזענלעך קלאָר געווען, אַז די דערציונג מוז זיין אין יידיש.

איך האָב זיך דאַן באַשעפטיקט ביי מיין פאָטערס שרייבטיש (ער איז געווען אַן אַדוואָקאַט) מיט לערנען יידישע קינדער רוסיש. קינדער פון אָרעמע עלטערן האָב איך געגעבן לעקציעס פריי. דאַן איז מיר איינגע־פאַלן דער געדאַנק צו גרינדן פאַר די אָרעמע קינדער אַ מאָדערנע יידישע שול מיט קלאַסן, און צוצוציען נאָך אייניקע פאַסיקע לערער. איך האָב באַשלאָסן, אַז די שול מוז זיין אַ יידישע: אַלע געגנשטאַנדן, ווי: אריפ־מעטיק, יידישע געשיכטע, געאָגראַפיע, זאָלן געלערנט ווערן אין דער שפּראַך פון אונדזערע יידן אין שטעטל־יידיש, רוסיש דאַרפן זיי קענען אָנשרייבן אַן אַדרעס. — גאַנץ אַנדערש האָבן אויף דעם געקוקט מיינע מיט־אַרבעטער לערער. מיין שוועסטער שפרה, איז דער־צויגן געוואָרן אויף דער מאָדערנער רוסישער קולטור. דער גימנאַזיסט לעווין און די גימנאַזיסטקע אַניוטע יאָסעלעווסקי האָבן זיך אַנדערש נישט געקענט פאַר־שטעלן, ווי אַזוי מ׳קאָן געבן דעם יונגן יידישן דור בילדונג, נישט באַנוצנדיק זיך מיט דער רוסישער שפּראַך. איז ביי אונדז געבליבן, צו לערנען יידיש און רוסיש. איך זאָל זיין דער לערער פון יידיש און זי — די לערערין פאַר רוסיש. וועגן גייסט פון אונדזער שול האָבן מיר פאַרשטאַנען, אַז זי דאַרף זיין אַ וועלטלעכע — נישט קיין רעליגיעזע. קיין אויסגעאַרבעטן פּראָגראַם האָבן מיר נישט געהאַט. מיר האָבן באַשלאָסן דורכגען מיט די קינדער דעם דאַמאָלסדיקן קורס פון די רוסישע

*) „פאָרווערטס", 12 סעפּטעמבער 1942, ניו־יאָרק.

אַנפאַנגשולן (גאַראַדסקאָיע אוטשילישצע). לערן־ביכער איז געווען די שווערסטע פּראָבלעם. זיי, די לערער פון רוסיש, האָבן געהאַט זייערע טעקסט־ביכער, רו־סישע אָנפאַנגס־ביכלעך און אַפילו כרעסטאָמאַטיעס. אויף יידיש אָבער האָבן מיר נישט פאַרמאָגט קיין איין בוך, וואָס זאָל זיין צוגעגלעך פאַר קינדער, שוין נישט רעדנדיק וועגן טעקסט־ביכער. איך האָב באַשלאָסן אָנצוווענדן אַן אַלטע מעטאָדע: אויסלערנען די קינדער דעם א״ב, וויזן זיי וויאַזוי יידיש לייענט זיך און דאַן איבערגיין צו מעשהלעך. מיר האָבן שוין פאַרמאָגט אייניקע ליטעראַרישע זאַמלביכער אויף יידיש, בעל־טעריסטישע ווערק פון יידישע שרייבער, לידער פון י״ל פרץ, פרוג און אנדערע. צו לערנען שרייבן, דיקטאַט און היים־ארבייט, האָבן מיר געמוזט אָנקומען צום אַמאָליקן בריוונשטעלער. אַריפמעטיק אויף יידיש האָב איך געלערנט לויט יעוועטושעווסקי; געאָגראַפיע לויט סמירנאָוו און יידישע געשיכטע לויט דובנאָוו. אַלע ביכער זענען געווען אויף רוסיש. איך האָב געהאַט יעדן טאָג אַ גוט שטיקל אַרבעט צו באַאַרבעטן די לעקציעס אויף יידיש, אַזוי אַרום האָב איך געלערנט די קינדער אַלע געגענשטאַנדן. קינדער האָבן מיר אָנגענומען פון די סאַמע אָרימע און יעדעס קינד וואָס מיר פלעגן אַריינעמען, פלעגט ביי אונדז קריגן אַ ביליקן טאָוול מיט אַ גריפל, אַ בריוונשטעלער און אויך אַ רוסיש ביכל (דוכט זיך, וואַלפערטס „רוסקאַיא רעטש״).

ווען מיר, די פיר לערער, זענען פאַרטיק געוואָרן מיט אונדזערע אַלע צוגרייטונגען, זענען מיר צו־געטראָטן צו דער פּראַקטישער אַרבעט. מיר האָבן געדונגען אַ גרויס צימער ביי אַ זאַמד־פירער אויף זשוכאָוויצער גאַס, אויסגעהאַנגען אָנאָנסן אין דער שול און ביים אַריינגאַנג אין בית־מדרש, אַז מיר עפענען פאַר אָרעמע קינדער אַ שול, אין וועלכער מ׳וועט לערנען יידיש און רוסיש, און צום באַשטימטן טאָג האָבן מיר אָנגעהויבן רעגיסטרירן די קינדער. ווי געזאָגט, האָבן מיר אַריינגענומען די אָרעמסטע קינדער, וואָס זייערע עלטערן זענען אַוועק אין אַמעריקע אָדער אַנדערשוואו, קינדער יתומים, אָדער פון זייער אָרעמע עלטערן, וואָס קענען אַפילו נישט צאָלן צען קאָפּיקעס אַ וואָך פאַרן לערנען, און אַזעלכע האָבן מיר געהאַט איבערגענוג. מיר זענען צוגעטראָטן צו דער אַרבעט. דער צימער, אין וועלכן ס׳האָבן געדאַרפט לערנען איינצייטיק אַ 15 קינדער, איז גאַרנישט געווען צו־געפּאַסט פאַר אַ שול־צימער ער האָט געדינט פאַר אַ שלאָף־צימער, פאַר „אַסאַליע״, פאַר אַן עס־צימער, און פאַר וואָס ניט? דאָס גאַנצע הויז איז באַשטאַנען פון איין צימער מיט אַ פאַר־הויז. וואָס האָבן מיר געקענט האָבן בעסערס פאַר צוויי גילדן אַ וואָך? אין צימער איז געשטאַנען אַ גרויסער טיש, אַ פּאָר לאַנגע בענק, אַ פּאָר טאַבורעטקעס און אַ פּאָר בעטן.

וועגן קריגן שול־מעבל האָבן מיר אַפילו נישט געחלומ׳ט. פאַרשטייט זיך אַז קיין שכר־לימוד האָט מען נישט געצאָלט, די לערער פלעגן אויסהאַלטן די שול, באַצאָלנדיק דירה־געלט, איינקויפן דאָס נויטיקע און אפילו — צווישן אונדז זאָל דאָס בלייבן — אָפט באַקומען קליידלעך, שיכלעך פאַר די קינדער, וועלכע האָבן זיך אין דעם שטאַרק גענויטיקט און האָבן אַן דעם נישט געקאָנט באַזוכן די שול. ספּעציעל האָט זיך אין דעם אויסגעצייכנט די לערערין אַניוטה יאַסע־לעוווסקי. די קינדער זענען געווען איינגעטיילט אין גרופּן און מיר האָבן זיי געלערנט פון אינדערפרי ביז דריי בייטאָג.

אין די ניין הדשים, וואָס איך בין געווען פאַרנומען מיט דער שול, האָבן די קינדער דערגרייכט אַן אומ־פאַרגלייכלעך גרעסערן דערפאָלג אין אַלע געגענ־שטאַנדן, וואָס איך האָב געלערנט אויף יידיש, ווי ביי די אַנדערע דריי לערער, וואָס האָבן געלערנט אויף רוסיש. מיינע קינדער האָבן זיך אויסגעלערנט גוט לייענען, שרייבן יידיש, האָבן געהאַט אַ שטיקל באַגריף פון דער יידישער געשיכטע, געאָגראַפיע, אַריפמעטיק־ברוכצאָלן, האָבן געקאָנט זינגען אַ 10—15 פאָלקס־לידער. אין דער זעלבער צייט, האָבן זיי שלעכט געלייענט און געשריבן רוסיש. — יעדן שבת נאָכן טשאָלנט פלעג איך מיט די קינדער האָבן שמועסן וועגן דעם ערד־קוגל, טייכן, ימים, פעלדער, וועגן לעבן פון מענשן און חיות, פעלקער, פייער וואַסער... שען איז געווען דאָס בילד אַ שבת׳דיקן נאָכמיטאָג, די קינדער זענען געזעסן אויף די בענק, טאַבורעטקעס, בעטן און דאָס רוב אויפן פאָדלאָגע ס׳פלעגן קומען אַ סך עלטערן צו הערן די וואונדערבאַרע מעשיות.

וויפיל קינדער ס׳האָבן באַזוכט די שול, געדענק איך נישט, עס האָט געמוזט זיין ארום 50 קינדער.

נאָך ניין חדשים לערנען און פאַרוואַלטן מיט דער שול, האָב איך פאַרלאָזן דאָס שטעטל און שוין מער נישט צוריקגעקומען. ס׳זענען אַוועק אויך די איבעריקע דריי לערער; די שול איז אַריבער צו אַ גרופּע מיידלעך ציוניסטקעס: אויף וויפל איך געדענק, זענען זיי געווען: הינדע שמערקאָוויטש, ציפּע ו׳אקאָוו, שרה סלאָנימסקי און אלטע אסנעס.

דאמאלס, מיט אַ זעכציק יאָר צוריק האָב איך נישט געוווסט וועגן דער באַדייטונג פון מיין גרינדן די ערשטע מאָדערנע יידישע קינדער־שול אויף דער וועלט. איך האָב נישט געקענט פאָרויסזען, אַז פופצן — צוואַנציק יאָר שפּעטער, וועט דאָס יידישע שולוועזן ווערן אַזאַ פאַרצווייגטער, וויכטיקער און לעבעדיקער פאַקטאָר אין יידישן קולטורעלן לעבן אין פּוילן, רוסלאַנד, אַמעריקע. איך האָב נישט געקענט פאָרויסזען, אַז עס זאָלן געשאַפן ווערן אויף דער יידישער וועלט אַזוי פיל שול־אָרגאַניזאַציעס, מיט לערן־ביכער, קינדער־זשורנאַלן.

פון די דאַמאָלסדיקע פיר לערער איז אהרן לעווין שוין נישט מיט אונדז. ער האָט געענדיקט אַלס דאקטאר־מעדיצין און געוואָרן אַ מיליטערישער דאָקטאר אין דער רוסישער אַרמיי און געשטאָרבן ווי אַ מאַרטירער. דאָס איז געשען אין אסטראכאַן, רוסלאַנד, אין דער ערשטער צייט פון דער רוסישער רעוואָלוציע. די קאָנטררעוואָלוציאָנערן זענען אָנגעפאַלן אויף די יידן און געמאַכט אַ פּאָגראָם. איז ער אַריין אין זייערע רייען און געהאַלטן פאַר זיי אַ רעדע. דערפאַר האָבן זיי אים פשוט צעריסן אויף שטיקלעך. ערשט אויף מאָרגן איז זיין פרוי אַניוטע יאסעלעווסקי, אַרויס זוכן זיין טויטן קערפּער און זי האָט די צעריסענע שטיקלעך פון זיין קערפּער צונויפגעקליבן און באַגראָבן.

מיין שוועסטער שפרה מישקאָווסקי, היינט פרוי שרייער, האָט פאַרבראַכט די לעצטע 25 יאָר אין לאָס־אַנדזשעלעס.

חיים סעמיאטיצקי *)

א שבועות נאכט אין דער ישיבה

(אַ בילד)

אַ שטילע יום־טוב׳דיקייט רוהט איבערן שטעטל, פון יעדן פענסטער שיינען אַרויס די שבת־ליכט און מיט זייער צניעות׳דיקן שיין פערשפרייטן זיי דעם יום־טוב איבערן גאַס. יידן געהען דאַוונען בנעימות׳דיק, שטאָלץ, מיט קינדער פאַר די הענטלעך.

אין דער גרויסער אַלטער מויער פון דער ישיבה זענען שוין די לאָמפּן אָנגעצונדן; די ישיבה איז נאָך ליידיק, אָבער עס פילט זיך ווי די ווענט פון דער ישיבה וואָלטן געווען אין שמחהדיקער ערוואַרטונג פון דער היינטיקער נאַכט. נאָר ערגעץ פון אַ ווינקל צעקלינגט זיך שוין דאָס אַלטע בעקאַנטע קול פון אַ מתמיד מיט דער „מה חובתו בעולמו". איצט לערנט ער מוסר, ער גיט אָפּ אַ חשבון פון די אַלע נעכט, די נישט דערשלאָפענע. שבועות ביי נאַכט איז ביי אים נישט נאָר די קבלת התורה, נאָר אויך די קבלת התמדה.

איינציקווייז, איינציקווייז שלייכן זיך אַריין די בחורים אין ישיבה, אָנגעטאָן יום־טובדיק מיט אַ פריידיגן ערנסט אויף די פּנימער, ווי די הויפּט־מחותנים אויף אַ חתונה. ווער זענען אַזעלכע נאָענטע בעלי־שמחה ווי זיי? די, וואָס גיבן אָפּ זייער יוגנט פאַר דער תורה, זיי פילן, ווי דער גאַנצער היינטיקער יום־טוב איז ספּעציעל פאַר זיי געשאַפן געוואָרן און דאָס געפיל לעבן זיי איבער מיט שטאָלץ. מען לערנט איצט מוסר, דאָס איז די הכנה צו קבלת התורה. דער שטענדיק־אומעטיקער מוסר׳דיקער ניגון, וואָס וואַרפט אָן שטענדיק דורך די פענסטער פון דער טרויער ישיבה אַזאַ טרויער אויף די פאַרבייגייער אין די פאַרנאַכטן קלינגט היינט פריילעכער, מונטערער. אַ פריידיקער אומעט איז צעגאָסן איבער אים, עס איז דאָך עפּעס היינט שבועות און דער „ושמחת" דרינגט אפילו אַריין אין דעם עצבות׳דיקן מוסר־ניגון.

*) חיים סעמיאטיצקי, אומגעקומען אין ווילנער געטא. א יידישער דיכטער, רעליגיעז געשטימט.

פלוצלונג דערהערט זיך אַ פּאַטש אין עמוד פון בעל־תפילה און אין ישיבה ווערט שטיל, אַזוי ווי קיינער וואָלט נישט געווען. די בחורים בלייבן זיצן ווי פערגליווערט מיט אַ פראַגע אויף די ליפּן, ווו געפינען מיר זיך? זיי זענען געווען אין דער פערגאַנגענהייט, אין מדבר, זיך מכין געווען צו קבלת התורה און דאָ דערזעען זיי זיך צווישן די ווענט פון דער ישיבה. און אַ נחתדיקער ברוגז איז צעלעגט איבער זייערע פנימער. זיי זענען נישט צופרידן מיטן בעל־תפילה, וואָס האָט מיט איין פּאַטש איבערגעהאַקט ווי מיט אַ שאַרפער האַק זייער פּרעכטיקע אילוזיע פון שטיין נעבן באַרג סיני.

מען דאַוונט מעריב. דער מעריב איז היינט אַן אַנדערער ווי שטענדיק, ער קלינגט אַביסל ימים־נוראים׳דיק, אָבער אָן דער פריידיקן ציטער, וואָס איז פאַראַן אין יענעם מעריב. דער מעריב איז פרומער ווי פון אַ גאַנץ יאָר, אָבער עס הערט זיך אין אים דער „עבדו את ה׳ בשמחה״.

נאָכן מעריב קלייבן זיך אַרום דעם הויפּט־מנגן פון דער ישיבה די זינגער און מען זינגט אויס דעם ישיבהשן טראַדיציאָנעלן „אדון עולם״.

און ווי פון ניגון אַרויס הייבט זיך אָן דער טאַנץ אַרום די בענק, איינציקווייז פלעכטן זיך אַריין הענט אין הענט, אַקסל צו אַקסל. דער טאַנץ הויבט זיך אָן שטיל, שטיל און אַזוי געהט ער פון מדרגה צו מדרגה, ביז ער דערגייט צו זיין העכסטן פונקט, די בחורים געהען אַריין אין טראַנס פון טאַנץ, גופים ווערן צו־נויפגעפלאָכטן, הענט שמידן זיך צו הענט, יעדער ווערט שוין אַ מנגן, אפילו דער וואָס האָט אַ גאַנץ יאָר מער נישט ווי געקענט דעם פערביינקטן גמרא־ניגון, פילט זיך היימיש מיט די יום־טובדיקע ניגונים, דער טאַנץ ווערט פערוואַנדלט אין אַ גאַלאָפּ שוין נישט פון הונדערטער בחורים, נאָר ווי איין מאַסע מיט איין ריזיקן קול וואָלט אַריין אין העכסטער התלהבות און עקסטאַטיסער בענקשאַפט צו גאָט. דער ניגון רייסט זיך אַרויס דורך די פענסטער צעשפרייט זיך איבער דער שטילקייט פונם שטעדטל. בעלי־בתים, אינמיטן עסן ווערן אָנגעצונדן פון דעם געזאַנג, לעגן אַוועק די לעפל פון די הענט און העלפן אונטער פון וויטן דער ישיבה אין דעם זינגען. און אַזוי ווערט פעראייניקט דאָס גאַנצע שטעדטל מיטן ניגון פון דער ישיבה.

און ווען די בחורים געהען זיך פונאַנדער צום עסן, הערן זיי ווי זייער ניגון ווערט געצויגן ווי אַ זיידענער פאָדים אין יעדן הויז פון שטעדטל.

אין דער ישיבה איז שטיל, נאָר עכאָס פון די ניגונים הילכן אָפּ אין חלל. די שטענדערס ליגן צעוואָרפן, ווי נאָך אַ שלאַכט, אויפן עמוד זענען די ליכט נאָך נישט אויסגעגאַנגען, דאָס פייער שפּרינגט פון די קנויטן, ווי עס וואָלט געוואָלט איצט, ווען די בחורים זענען נישטאָ, אויפהאַלטן דעם טאַנץ אין דער ישיבה. די שטילקייט, וואָס הערשט איצט אין דער ישיבה, איז די שטילקייט פון פאַר אַ שטורם. עס דאַרף נאָך אָנקומען די משמר־נאַכט פאַר דער גאַנצער ישיבה.

שפּעטער אין אָוונט, דאָס קול פון מתמיד פער־קלינגט שוין ווידער דעם חלל. ער איז דער אָנזאָגער, אַז עס דאַרף זיך שוין אָנהויבן די שבועות־נאַכט. בחורים פון די נאָענסטע סטאַנציעס דערהערן זיין קול און איילן זיך צו קומען אין דער ישיבה. ביסלעכווייז קומען אָן די בחורים. פאַרנעמען זייערע ערטער און זעצן זיך לערנען, ווי עס וואָלט איצט נישט געווען שפּעטער אָוונט, נאָר אָנפאַנג טאָג. אַ שמחה׳דיקער שטילקייט רוהט אויפן שטעדטל, נאָר די גמרא ניגונים, וואָס לויפן אַרויס דורך די פענסטער פון דער ישיבה, וועקן די שטילקייט. זיי דערציילן דעם ווינט, אַז עס איז היינט שבועות. און דער ווינט צעטראָגט עס איבערן שטעדטל. אַ ייד וועקט זיך אויף פון שלאָף פערוואונדערט פון די זיסע קולות, וואָס טראָגן זיך אין חלל פון שטעדטל און דערמאַנט זיך, אַז עס איז היינט „שבועות״, ער ווערט מיטגעריסן פון די נעימות׳דיקע ניגונים. טהוט זיך אָן און לויפט אויך אין דער ישיבה.

תחילת טאָג, דער מזרח רייבט די אויגן און אַ בלאַסער שיין דרינגט אַריין אין דער ישיבה צוזאַמען מיט דער שוויטשעריי פון פויגל, אָבער ווער זעט דאָס? אָט כאַפּט מען דעם פאָדים פון אַ שווערן תוספות פון דער סוגית עומר, וועלכע מען לערנט לכבוד שבועות. און אָט גיט ער זיך פלוצלונג, ווי פון האַנט אַ גליטש אַרויס און מיט מער אימפּעט לויפט דער געדאַנק אים כאַפּן. נאָר דער פּאַטש פון בעל־תפילה זאָגט זיי אָן, אַז עס איז שוין טאָג און מען דאַרף געהן דאַוונען.

נאָכן דאַוונען מאַכט מען קידוש אין דער ישיבה. אין די ווינקלען שטעהען גרופּקעס מנגנים און חזר׳ן

אין דעם נייעם ניגון, וואָס דאַרף עפּענען די טענץ. ביסלעכווייז קומען צו צו די גרופּקעס בגילופים׳דיקע בחורים און די גאַנצע ישיבה געהט אַוועק אַ התלהבות׳דיקן טאַנץ און עס דוכט זיך, אַז די ווענט, די שטענדערס, די בענק טאַנצן מיט. זיי האָבן דאָך עפּעס אויך אַ חלק אין דער היינטיקער שמחה. מען טאַנצט ביז מען ווערט שטאַרק מיעד און מיטן נייעם ניגון אויף די ליפּן געהט מען זיך אויסרוהען אין די היימען.

פון אמעריקאנער אוניווערסיטעטן אין די פוילישע ישיבות

אין אַמעריקע הערט מען אָפּט וועגן אומרואיקע יונגעלייט, וואָס הויבן זיך אויף אין א העלן פרימאָרגן און וואַנדערן אַוועק אין דער פרעמד. זיי ווערט צוגעגעסן דאָס לעבן טאָג־איין, טאָג־אויס אין זייער אַלטער היים. זייער יונג בלוט רייסט זיך צו דער ווייטער וועלט, צו אומבאַקאַנטע לאַנדשאַפטן. וווהין פירט זייער וועג? אַ סך ווערן מאַטראָסן אויף שיפן, וואָס פאָרן איבער די ברייטע ימען, אַ סך לאָזן זיך אַוועק צו די ווילדערנישן פון דרום־אַמעריקע, און אזוי ווייטער. צווישן זיי זענען אויך פאַראַן אַסך יידישע יונגעלייט. פאַר דער לעצטער צייט וועט איר אָבער געפינען אַ סך אַמעריקאַנער יידישע יונגעלייט אין אַזעלכע פלעצער, אווו איר וואָלט קיינמאָל נישט גערעכט זיך זיי צו טרעפן, אין די אַלטע יידישע שטעטלעך פון פוילן און ליטע, אָפּגערוקט פון באַנען און גרויסע שטעט, דאָרט ווו יאָרנלאַנג קלינגט נאָך איין מעלאָדיע, די מעלאָדיע פון גמרא־לערנען. — דאָרט וועט איר איצט באַגעגנען יידישע יונגעלייט פון ניו־יאָרק און קליוולאַנד, פּענסילוואניע און קענזעס, פון אַלע טיילן אַמעריקע. ווען איר גייט יעצט אַריין אין די ישיבות פון „מיר”, „סלאבאדקע”, וואָלאָזשין און טעלז, זעט איר ביי הילצערנע שטענדערס און אָפּענע גמרות, צענדליקער „באָיעס”, מיט יאַמעלקעס אויף די קעפּ, וועלכע האָבן זיך געשיידט מיט זייערע באַקוועמע היימען אין אַמעריקע און דורכגעשפּרייזט דעם אַטלאַנטיק, כדי צו לערנען תורה אין די פאַרוואָרפענע שטעטלעך פון אונדזערע זיידעס און עלטער־זיידעס.

אַמעריקאַנער ישיבה־בחורים אין פוילן, אין ליטע, יונגע לערנערס אין די היימישע ישיבות, וואָס האָבן געענדיקט אוניווערסיטעטן, — דאָס איז גאָר אַ נייע זאַך. די יידן אין יענע שטעטלעך קנייטשן מיט די אַקסלען און קענען דאָס ניט פאַרשטיין: זיי האָבן געזען אַמעריקאַנער, וואָס קומען אויף אַ וויזיט צו זייערע קרובים און פאָרן באַלד אַוועק צוריק, אָבער יונגע לעבעדיקע בחורים פון 18 און 20 יאָר, וועלכע האָבן דאָרט ניט קיין פריינט און באַקאַנטע, זאָלן קומען פון פיר טויזנט מייל ווייט און זיך אַוועקזעצן לערנען צוועלף־דרייצן שעה אַ טאָג — אַזוינס איז נאָך ביז איצט ניט געשען.

די גרעסטע קאָלאָניע פון אַמעריקאַנער ישיבה־בחורים געפינט זיך אין דער קליין שטעטעלע „מיר”. די שטעטעלע ליגט אינגאנצן צוואַנציק וויאָרסט פון סאָוועטישן גרענעץ. אָנקומען אַהין, קען מען נאָר מיטן אַוטאָבוס, ווייל די באַן שטעלט זיך אָפּ פופצן וויאָרסט פאַר דעם שטעטל.

אָט אין אַזאַ עק האָבן זיך פאַרקליבן גאַנצע אַכט און פערציק באָיעס פון ניו־יאָרק, ברוקלין, אילינאי, קענזעס, טעקסעס און אַזש פון אַזוי ווייט ווי וויניפּעג אין קאנאדע.

אויב איר מיינט, אז לערנען אין אַזאַ ישיבה איז אַ גרינגער ענין, האָט איר אַ טעות. זיבן אַזייגער אינדערפרי מוז מען שוין זיין אין דער ישיבה גרייט צום דאַוונען און דער לערנען ענדיקט זיך ערשט נאָך צען אַזייגער אין אָוונט. רועז, רוט מען, צו פרישטיק און מיטאָג־צייט און אויפן קורצן שפּאַציר אין דערבייאיקן וועלדל פאַרנאַכט. די גאַנצע איבעריקע צייט איז מען נאָר פאַרקאָכט אין לערנען. דער בחור פון בראַנאָוויטש אַמפּערט זיך מיטן באָי פון ניו־יורק, דער חסיד פון לובלין שאָקלט זיך אינאיינעם מיטן דאקטאר פון הארווארד־אוניווערסיטעט, איבער די אַלטע פאַרשטויבטע גמרא־בלעטער, וועלכע זענען דורכגעמישט געוואָרן פון אַ סך דורות פאַר זיי.

---

*) „פארווערטס” (ניו־יארק), 1922

ווי געזאָגט, די אַמעריקאַנער זענען ס׳רוב קינדער, פון פאַרמעגלעכע עלטערן, חוץ עטלעכע זין פון היגע רבנים. זיי אַלע האָט נישט געפעלט פון שענסטן און בעסטן אין אַמעריקע. קומענדיק אָבער אין „מיר״ — אַן אָרט וואָס איז אַפילו ניטאָ אויף דער לאַנד־קאַרטע — האָבן זיי געמוזט איבעראַנדערשן זייער גאַנץ לעבן. די הייסע וואנע, דער ספּאָרט־פּלאַץ און דער אויטאָמאָביל, דער געפּרעסטער אנצוג און דער טעאַטער, פון דעם ווייסט מען ניט אין מיר.

איז טאַקע די ערשטע צייט געווען שווער פאַר זיי זיך איינצולעבן דאָרטן. דערהויפּט האָבן זיי געליטן פון דעם, וואָס זיי האָבן נישט געפונען קיין ריינע וואַש־צימערן. אַ געוויסער יונגער בחור האָט אַפילו געשריבן אַ בריוול צו זיין מאַמען אין ניו־יאָרק — ניט פון מירער, נאָר פון טעלזער ישיבה — אַז ער האָט די ערשטע דריי טעג ניט געקענט באַפרידיקן זיינע נאַטירלעכע באַדערפענישן, אַזוי פרעמד איז אים געווען יענער שטייגער . . .

אין „מיר״ האָט מען אָבער איינגעזען, אַז די אמעריקאַנער קענען אַזוי ניט לעבן און די ישיבה איז געווען די ערשטע איינצופירן קאַנאַליזאַציע. די געלט אויף דעם איז געקומען פון אמעריקע. אַ פאַרמעגלעכער ייד פון בויפאַלא, וועלכער האָט באַזוכט זיינע זין אין דער ישיבה, האָט געפונען, אַז די סאַניטאַרישע באַדינגונגען זענען זייער הינטערשטעליק, און ער האָט געגעבן אַ העלפט פון דער סומע, וואָס איז נויטיק געווען אויף דער קאַנאַליזאַציע. די צווייטע העלפט איז געגעבן געוואָרן פון „דזשאינט״, און אַזוי אַרום איז די ישיבה די איינציקע געביידע אין שטעטל וואָס איז ריין אויף אַ מאָדערנעם שטייגער.

אַ טשיקאַגער ייד, ווידער, האָט איינגעפירט עלעקטערישע באַלייכטונג אין דער ישיבה, וועלכע פאַרמאָגט יעצט אַן אייגענע דינאַמאָ־מאַשין און זיבעציג עלעקטערישע לאָמפּן. אין עסן האָט מען אָבער קיין שום ענדערונגען ניט געקענט איינפירן און די מירער באַלעבאָסטעס קאָכן פאַר די „אַמעריקאַנצעס״ די זעלבע סאָרט שפּייזן, ווי פאַר די פוילישע ישיבה־לייט; קלאָגן זיך טאַקע עטלעכע היגע ישיבה־בחורים אין בריף צו זייערע עלטערן, אַז מ׳קען דאָרט ניט קריגן קיין אייז־קרעם, און פּאַמעראַנצן זענען ווי גאָלדענע רענדלאַך, און פייגן זעט מען ניט אויף אַ רפואה. די גוטע יידישע מאַמעס דערבאַרעמען זיך אויף זייערע קינדער און שיקן פון דאַנען פעקלעך פּאַמעראַנצן און פייגן קיין מיר פאַר די קינדער אויף פרישטאָג.

אין איין זאַך איז אָבער פאָרגעקומען אַ שטיקל קאַמף צווישן דער אָנפירונג פון דער ישיבה און די אַמעריקאַנער „באָיעס״. דאָס איז געווען וועגן שפּילן פוטבאָל. דער געוועזענער תלמיד האַרוורד־אוניווערסיטעט ווייסט, אַז מען קען לערנען אַלע וויסנשאַפטן און דאָך צווישן איין פּראָפעסאָרס לעקציע און דעם אַנדערנס זיך אַרויס כאַפּן אין אַ סוועטערל און שיסן אַ גומענע פּילקע אין דער לופטן. אין מיר האַלט מען אָבער ניט דערפון. האָט געטראָפן אַזאַ פאַל; אַ פינף—זעקס אַמעריקאַנער האָבן זיך געוואָלט דורכלופטערן פאַרמיטאָג־צייט און זיך אַ נעם געטאָן מיט חשק צו פוטבאָל, טאַקע אין פראָנט פון דער ישיבה.

זייערע פוילישע פריינט און די שטעטלשע בעלי־בתים זענען געשטאַנען פאַרגאַפט. צום ערשטן מאָל האָבן זיי דערזען אַ קאָמבינאַציע פון לומדים און באַל־קנאַקערס.

די אָנפירונג פון דער ישיבה מאָט באַלד געגעבן צוויסן די חברה אמריקאַנער, אַז מען איז „צו וויט פאַרפאָרן״ און נאָך אַ שטילן פּראָטעסט האָט זיך די חברה אונטערגעגעבן.

אַן אויסנאַם ווערט אָבער געמאַכט זומער־צייט, דאַמאָלס פאָרן די ישיבה־בחורים אַוועק אויף די דאַטשעס זיך אָפּרוען אין דערבייאיקע וועלדער, און די אַמעריקאַנער כאַפּן זיך צו מיט אימפּעט צו דער פּילקע, פּונקט ווי אין אַמעריקע.

מענדל טאבאטשניק

מירער יידישע פאלקס-שול 1936—1917

דוקא אין „דער מיר", וואָס האָט געשמט פאַר אַ מקום תורה, דוקא אין „דער מיר" מיט איר גרויסער וועלט־באַוווסטער ישיבה, מיט אַ ישיבה קטנה, מיט חדרים און תלמוד־תורה׳ס, דוקא אין אונדזער שטעטל האָט דער פּראָגרעסיווער געדאַנק זיך געלאָזט שטאַרקער פילן ווי אין וועלכער ס׳ניט איז אנדער שטעטל פון גאַנצן ארום.

אומפּולסיוו, ניט אָרגאַניזירטערהייט האָט זיך אויס־געפורמעט און אַנטוויקלט אַ פּראָגרעסיווע יוגנט, וואָס האָט זיך אקעגנגעשטעלט און ניט געלאָזט זיך איינשלינגען דורך די אָרטאָדאָקסישע שטרעמונגען. דעריבער איז קיין וואונדער ניט, וואָס גלייך נאָך דער קערענסקי־רעוואָלוציע, ווען די ערשטע, פרייע פרילינגס-ווינטן האָבן דערגרייכט אונדזער שטעטל, איז גלייך געגרינדעט געוואָרן אַ יידישע שול, אַ שול ווו מירער יידישע קינדער וועלן באַקומען זייער דערציונג אין דער מוטער־שפּראַך.

מיין זכרון גייט ניט אַזוי ווייט, כדי צו קאָנען אויסרעכענען די נעמען פון דער איניציאַטיוו־גרופּע פון דער שול. איך ווייס נאָר, אַז ווען איך בין צוגעצויגן געוואָרן צו דער אַרבעט, איז די שול געווען שוין אין פולן גאַנג: מען האָט געלערנט יידיש — לייענען און שרייבן, העברעיש — לייענען און שרייבן, רוסיש און אריפמעטיק.

די ערשטע לערער, אויב איך האָב קיין טעות ניט, זענען געווען: רבקה מארגאלין און רבקה זונדלעוויטש — העברעיש, סאָניע הורוויטש (קלעצק) — יידיש און סאָניע כארלאַפּ (ניעסוויעזש) — רוסיש און אריפמעטיק.

די שול האָט ניט געטראָגן קיין פּאַרטיי־כאַראַקטער. אין קאָמיטעט זענען געווען פארטראָטן אַלע פּאַרטייען און ריכטונגען פון יענער צייט. עס איז געווען קאָן מען זאָגן, אַ מיידל־שול, ווייל יינגלעך האָט מען נאָך דער נייער שול ניט אָנגעטרויט און מען האָט זיי געשיקט אין דער תלמוד תורה.

די צילן פון דער שול זיינען געווען איינפאַכע: געבן עלעמענטאַרע ידיעות אונדזערע מיידלעך, וועלכע האָבן ביז דעמלט געלערנט ביי „מלכה די שרייבערקע אן אפאר".

נאָך דער אָקטאָבער־רעוואָלוציע, ווען דאָס גאַנצע לעבן און דענקען האָט זיך צונויפגעגאָסן מיט די פריי־הייט־באַוועגונגען, האָט די שול גענומען פּראָקלאַמירן אירע נייע טענדענצן. אויסצולערנען אַ קינד אָנשרייבן אַ בריוול צו דער באבען — איז שוין ניט גענוג געווען.

די פירער פון דער שול האָבן זיך גענומען באַקענען מיט די לעצטע פּעדאַגאָגישע דערגרייכונגען. צום ערשטן מאָל אין דער געשיכטע פון אונדזער שטעטל האָבן לערער און פירער דערזען און דערקענט דאָס יידישע קינד.

אונדזער ציל: צוגרייטן דאָס קינד צום לעבן, אויספורעמען פון קינד דעם צוקונפטיקן ייד און מענטש. און טאַטע־מאַמעס האָבן גענומען באַמערקן עפּעס גאָר נייע ענדערונגען אין דער דערציונג פון זייערע קינדער. מען איז פאַרחידושט געוואָרן: ווי קומט עס? זיי האָבן דערזען קינדער לויפן מיט חשק און פרייד אין שול אַריין. עס האָבן פאַרהילכט קינ־דערישע שטימעלעך מיט יידישע געזאַנגען און עס זענען פול געוואָרן יידישע הייזער מיט קינדישע פרייד.

עס האָט זיך געשאַפן אַ קאָנטאַקט פון שול און היים, פון לערער און עלטערן. קינדער האָבן דערפילט אינם לערער אַ געטרייען, איבערגעגעבענעם, עלטערן חבר. מער דרייסטערע טאַטעס האָבן דעם ערשטן שריט געמאַכט און אָנגעהויבן שיקן זייערע יינגלעך. אין דעם דערציונג־סיסטעם פון דער עיר התורה איז אַ רע־וואָלוציע אויסגעבראָכן.

דער בירגער־קריג האָט זיך פאַרענדיקט. אונדזער שטעטל איז לויטן שלום־אָפּמאַך איבערגעגעבן געוואָרן צו פוילן.

די צענטראלע יידישע שול ארגאניזאציע אין פוילן האָט שוין עקזיסטירט און האָט אויסגעבויט אַ נעץ

פון יידישע שולן. נאָך קורצע אונטערהאַנדלונגען האָט אונדזער שול אויסגעהאַלטן דעם עקזאמען און מיר זענען אפילירט געוואָרן צו דער צ.י.ש.א. אין וואַרשע.

אַ נייע עפּאָכע הויבט זיך אָן אין אונדזער שול. מיר הויבן אָן צו באַקומען פינאַנסיעלע אונטער־שטיצונג פון וואַרשע, דערפאַר אָבער מוזן מיר זיך אונטערוואַרפן די אָנווייזונגען פון דער צ.י.ש.א.

צו אונדזערע לאקאלע לערער קומען צו לערער געשיקטע פון דער צ.י.ש.א. עס וואַקסט די צאָל קינדער. די שול ווערט אַ 6־קלאַסישע, עס באַטייליקן זיך די פאָלגענדע לערער: בערטא דמשק (יעצט די פרוי פון ד״ר פאגעלמאן, מיטארבעטער פון „פאָרווערטס“, ניו־יאָרק), אייזיק דמשק, סאָניע גילימאָווסקי און איר ברודער, לייזער כלוצקי און זיין פרוי סאניע, מאניע און סאניע זאבלודאווסקי, בערניקער, בערל פיקוס, א. אנד. דער שרייבער פון די שורות, וועלכער האָט פארוואלטעט מיט דער שול, איז אויך געווען לערער פון געזאנג און גימנאסטיק.

די שול האָט פּראָגרעסירט פון טאָג צו טאָג. זי איז געוואָרן מיט דער צייט אַזוי פּאָפּולער אין שטעטל, אַז די איינציקע תלמוד תורה אונטער דער אויפזיכט פון אונדזער רב ז״ל איז אויף אַ געוויסער צייט צו־געמאַכט געוואָרן. די יידישע פאָלקס־שול האָט צוגעצויגן אַלע יינגלעך פון תלמוד־תורה.

עס איז געוואָרן אַ טומל אין שטעטל, מ׳האָט ניט געלאָזט לייענען שבת, מ׳האָט געמאַכט אסיפות, ביז מ׳האָט אויסגעשריבן אַ פארוואלטער פון ווארשע, אַ מענטש מיט פעדאגאגישע פעיקייטן און די תלמוד־תורה איז ווידער געעפנט געוואָרן.

דאָס איז געווען דער גרעסטער טריאומף פאַר אונדז פירער פון דער פאָלקס־שול. מיר האָבן געוווּנען דעם קאַמף פאַרן יידישן קינד. דעם גרעסטן טייל קינדער אין שולעלטער האָבן מיר געהאַט אונטער אונדזער אויפזיכט. אומדירעקט האָבן מיר אויך באַ־איינפלוסט די תלמוד־תורה, וו עס האָבן שוין געהערשט מער צוגענגלעכע פעדאגאגישע באַדינגונגען.

די פוילישע רעאַקציאנערע מאַכט צו יענער צייט האָט דערזען אין דעם יידישן שול־וועזן אין פוילן אַן אינסטיטוציע מיט פּראָגרעסיווע אידעען און האָט זיך גענומען שרעקן פאַר איר. די רעזולטאַטן פון דער „הבה נתחכמה“־פּאָליטיק זענען געווען דיסקרימינא־ציעס; מען האָט גענומען פאַרפאָלגן דאָס גאַנצע יידישע שול־וועזן אין פוילן, מען האָט גענומען רעקווירירן שול־לאקאלן. מען האָט זיך גענומען מישן אין דעם לערן־פּראָגראַם. יעדע שול האָט געמוזט האָבן אַ פוילישן פאַרוואַלטער (קיעראווניק) און יעדער לערער האָט געמוזט אָפּגעבן אן עקזאמען אין פויליש.

מען האָט גענומען גאָכשפּירן יעדן לערער, אויף וויפל ער איז כשר מיט זיין פערזענלעכער אויפפירונג. די לאַגע איז געוואָרן ענג און אומדערטרעגלעך, אָבער די טוער האָבן די הענט ניט אַראָפּגעלאָזן. וואָס שטאַרקער דער דרוק פון דער מאַכט איז געוואָקסן, אַלץ אינטענסיווער האָט געאַרבעט די שול־פאַרוואַלטונג און דער פעדאַגאָגישער ראַט. מיר, די לערער, האָבן געטראָגן אויף זיך די אחריות און מיר האָבן אָפּגע־שלאָגן אַלע אַטאַקעס וואָס זענען געפאלן אויף אונדז, סיי פון דרויסן און סיי פון אינעווייניק.

עס איז אונדז אויסגעקומען צו פירן אַ שטענדיקן קאַמף מיט דער פוילישער מאַכט און מיט דער יידישער רעאקציע פון שטעטל, אָבער דער זיג איז געווען אויף אונדזער זייט.

אונדזער שול איז געוואָרן איינע פון די וויכ־טיקסטע אינסטיטוציעס אין שטעטל און עס האָבן זיך גערעכנט מיט איר, ניט נאָר די יידישע באַ־פעלקערונג, נאָר אויך די פוילישע שול־מאַכט. די פוילישע לערער האָבן זיך פאַראינטערעסירט מיט אונדזער שול, מיט אונדזער פעדאַגאָגישן סיסטעם און פון צייט צו צייט פלעגן פאָרשטייער פון דער פוילישער שול קומען באַזוכן אונדזערע לעקציעס און אַוועקגיין באַגייסטערטע פון אונדזערע דערגרייכונגען.

ביי דער געלעגנהייט איז כדאי צו פאַרצייכענען דעם פאָלגנדן וויכטיקן עפּיזאָד וואָס איז פאָרגעקומען אין אונדזער שטעטל אינם יאָר 1924.

ווי געזאָגט, זענען טאַקע די לערער פון דער פוילישער שול געווען באַגייסטערט פון אונדזערע דער־גרייכונגען, אין דער זעלבער צייט אָבער, זענען זיי געווען פאַרביסענע אַנטיסעמיטן און גרויסע שונאים פון אונדזער שול.

אין יאָר 1924 זענען פאָרגעקומען שול פייערונגען איבערן גאַנצן לאַנד. אונדזער שטעטל איז באַשטימט געוואָרן פאַר אַ צונויפקום. פונקט פאַר די שול־פייע־רונגען אין אונדזער געגנט. דער צונויפקום האָט געזאָלט

פאַרקומען אין וואַלד און יעדע פוילישע שול האָט גע־
דאַרפט אנטייל נעמען מיט אַן עפענטלעכן אַרויסטריט.
די פוילישע שולן האָבן געפיבערט חדשים׳ווייז:
מען האָט זיך געגרייט פאַר די הויכע געסט, באאמטע
פון דער רעגירונג, גלחים א. אנד. און דאָ איז דעם
פאַרוואַלטער פון דער פוילישער שול אײַנגעפאַלן צו
דיסקרעדיטירן אונדזער יידישע פאָלק־שול. קיינעם
פון אונדז איז נישט אײַנגעפאַלן, אַז צו די אויבנ־
דערמאַנטע פייערונגען וועט מען אײַנלאַדן אונדזער

תזמורת כלי־נשיפה של מכבי־אש / אַרקעסטער פון די פײַער לעשער.

יידישער שול, אָבער 3 טעג בעפאַר די פייערונגען,
האָבן מיר באַקומען אַן אָפיציעלע אײַנלאַדונג פון דער
שול־מאַכט. דאָס איז געטאָן געוואָרן בייזוויליק, מיר
זאָלן קיין מעגלעכקייט ניט האָבן זיך צוצוגרייטן.
אויף דעם שרייבער פון די שורות איז געפאַלן
דער גורל צו באַהערשן די סיטואַציע. איך האָב אָפּ־
געקליבן די קלענסטע 16 קינדער — אַלע 6—7 יאָריקע,
און איך האָב אײַנגעשטודירט מיט זיי גימנאַסטישע
נומערן, שפּילן מיט געזאַנג, אונטער די קלאַנגען פון
אונדזער מירער אַרקעסטער (צאַלקע דער קלעזמער
מיט זײַן קאַפּעליע, זאָלן אַלע רוען אין גן־עדן), זיי
זענען געשטאַנען צו מײַן דינסט טאָג און נאַכט, און
אין דער געהעריקער צייט זענען מיר גרייט געווען.
און אָט איז דער טאָג פון פייערונג:

עס ציט זיך אַ פּראָצעסיע קינדער פון פאַרשיידענע
פוילישע שולן צום וואַלד, אונטער די קלאַנגען פון
מוזיק. עס גייען הינטער די קינדער דאָס גאַנצע
שטעטל. אין וואַלד. מען פאַרנעמט פּלעצער. דער
צערמאָניע מייסטער עפנט דעם יום־טוב. אַ צווייטע,

געצילטע פייל שיסט אין דער יידישער שול. מיר ווערן אַרויסגערופן די ערשטע אויף דער פּראָגראַם. די אויס־רעכענונג איז געווען פשוט: דער ערשטער דורכפאַל אין דעם פּראָגראַם, כדי די יידן זאָלן בלייבן פאַרשעמט. איך בין גרייט. אַ פּייף. 16 יידישע קינדערלעך פון 6 יאָריקער גרויס רינגלען מיך אַרום, עס איז שטיל. הונדערטער מענטשן דערוואַרטן דאס ווייטערדיקע, הונדערטער יידישע הערצער זיפצן מיט פאַרכאַפּטע אָטעמס.

אַ ווונק, און אין וואַלד הילכן אָפּ זיסע, יידישע קינדערשע מעלאָדיעס. און ווי דורך אַ צויבער־שטע־קעלע בויגן אויך יידישע קינדערלעך פאַרשיידענע גימ־נאסטישע פיגורן מיט זייערע גופימלעך.

קינדערשע שטימעלעך מישן זיך אויס אין אקארד מיט מוזיק, אויספירנדיק דערביי פאַרשיידענע שפּילן.

נאָך 30 מינוטן שטילקייט און אנגעשטרענגקייט, האָבן קליין און גרויס אויסגעבראָכן מיט דונערדיקע אַפּלאַדיסמענטן. דער וואַלד האָט נאָך אַזוינס ניט געהערט. די איבריקע נומערן פון דער פּראָגראַם, אויס־געפירט דורך די פּוילישע שולן, האָט שוין אויסגעזען אומגעלומפּערט און חלשותדיק. און אַזוי האָבן די פּוילישע שול־פירער צוגעגרייט אָן עפּעטלעכן דער־פאָלג פאַר דער יידישער שול און אַ 100 פּראָצענטיקן דורכפאַל פאַר די עכטע פּוילישע שולן.

קיין פּריזן פאַרטיילונגען, ווי מען האָט פאָרויס־געזאָגט, איז שוין ניט פאָרגעקומען, וויל די אָנפירער פון דעם יום טוב, האָבן קעגן זייער ווילן געמוזט באַשטימען דעם ערשטן פּריז פאַר דער יידישער שול, און דאָס האָבן זיי ביי זיך ניט געקענט פּועלן.

פינאַנסיעל איז די שול שטענדיק געווען הינטער־שטעליק. אויסער דעם וואָס דער שכר לימוד איז געווען אַ נישטיקער, האָט אַ גרויסער טייל קינדער געלערנט אומזיסט. אויך די שטיצע פון דער צ.י.ש.א. איז געווען קליין און מיר זענען שטענדיק געשטאַנען צו דינסט דער פאָלקס־שול פלעגן די לערער דאָן אַרבעטן פאַר אַ הונגער לוין. גאַנץ אָפט ניט דערעסן, אין צעריסענע שיך, די ביליקסטע קליידער, אָבער מען איז געשטאַנען אויפן פּאָסטן, מען האָט געאַרבעט מיט מסירות נפש און עס איז קיין רייד ניט געווען וועגן צוריקציען זיך.

אונדזער שול איז געווען פאַררעכנט ביי דער צ.י.ש.א. אין וואַרשע אַלס איינע פון אירע מוסטער שולן, און די אינסטרוקטאָרן, וועלכע פלעגן אָפט אַרי־בערקומען פון וואַרשע, פלעגן אונדזער שול פאַרלאָזן באַגייסטערטע.

די עקאָנאָמישע לאַגע פון די יידן אין פּוילן איז אָבער געוואָרן ערגער פון טאָג צו טאָג. גראַבסקיס שטייערן האָבן פולשטענדיק רואינירט די עקאָנאָמישע פּאָזיציעס פון מיטלשטאַנד, ווי אויך פון דעם בעל מלאכה. מען האָט גענומען לויפן פון פּוילן, וווהין נאָר עס האָט זיך געלאָזט: קיין ארץ ישראל, קיין דרום אמעריקע, קיין אַפריקע. און ווען דער שרייבער פון די שורות האָט זיך געזעגנט מיט אונדזער שטעטל אין אָנהויב 1927 איז די שול געוואָרן געשלאָסן.

די מירער יוגנט, וועלכע זענען געווען אַ פּראָדוקט פון אונדזער שול, אונדזערע אביטורענטן זיי, די דער־צויגענע און אויפגעהאָדעוועטע אין דער פאָלקס־שול האָבן ניט גערוט. זיי האָבן ניט געקענט פּועלן ביי זיך, אַז אונדזערע קינדער זאָלן וואַקסן אָן אַ וועלטלעכע דערציונג און עפּענען צוריק די שול איז געוואָרן זייער געבאָט.

אָבער ווו זיי האָבן זיך אַ קער געטאָן האָבן זיי אָנגעטראָפן שוועריקייטן. דער געוועזענער שול־לאָקאַל איז שוין געווען אקופּירט. די שול מעבל האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט. דער פּאַסיקער לאָקאַל פאַר עפּענען די שול איז געווען די געביידע פון דעם געוועזענעם שפּיטאָל, אָבער די געביידע האָט געהערט צו קהל און אונדזערע מנהיגים, זיך פרייענדיק וואָס די שול איז פאַרמאַכט, האָבן אין קיין פאַל ניט דערלאָזן אַז דער לאָקאַל זאָל פאַרנומען ווערן מיט דער יידישער פאָלקס־שול.

עס איז אָנגעגאַנגען אַ ביטערער קאַמף. ביידע צדדים האָבן זיך צום באַדויערן, באַנוצט מיט די ערגסטע מיטלען. די געוועזענע שילער פון דער יידישער פאָלקס־שול האָבן געפירט דעם קאַמף מיט די פירער פון דער ישיבה און תלמוד־תורה, ביז איז איין פינסטערער נאַכט האָבן אונדזער יוגנט, באַזעצט דעם לאָקאַל מיט געוואַלד.

מען האָט אויף פורן און אויף פּלייצעס, אינמיטן דער נאַכט, איבערגעפירט די שול־בענק און שול

מכשירים. די בענק האָבן געדינט פאַר בעטן צו שלאָפן ביינאכט און פאַר לערן־בענק בייטאָג. די שול איז מיט כח צוריק געעפנט געוואָרן און די ליכטיקע זון האָט ווידער אויפגעשיינט פאַר אונדזערע קינדערלעך.

ביזן אויסברוך פון דער מלחמה איז די שול ביי אונדזער יאָהאַנעסבורגער מירער סאסייטי געווען אויפן ערשטן אָרט פון אונטערשטיצונג.

מיטן אונטערגאַנג פון אונדזער שטעטל, זענען אויך אונדזערע יונגיטשקע „בלימלעך״ מערדערלעך צעטראָטן געוואָרן.

באַמערקונג: מען האָט געלערנט אין שול יידישע געשיכטע, תנ״ך אין פאָרם פון „ספורי המקרא״ און עברית.

„אונזער קינדער וועלט״ *)

די געשיכטע פון אונזער זשורנאל

עטלעכע שילער פון אונזער שול האבן אנגעשריבן אייניקע שאפונגען. זיי האבן עס געוויזן די לערער. די לערער זיינען געווען זייער צופרידן און האבן זיי געהייסן שרייבן וואס מער. און אז עס וועלן זיך אָנ־קלייבן מער שאפונגען, וועט מען ארויסגעבן א קינדער־זשורנאל. די קינדער זיינען געווען צופרידן, וואס זייערע שאפונגען וועלן ניט פארפאלן ווערן. אין א וואך ארום איז פארגעקומען א פארזאמלונג פון די קינדער און מען האט באשטימט ארויסצוגעבן א קינדער־זשורנאל מיטן נאמען „יונגע צוויגעלעך״. מ׳האט אויסגעקליבן א רעדאקציע פון זעקס קינדער אין זיי האבן צונויפ־געקליבן די קינדער־שאפונגען. דעם זשורנאל אבער האט מען ניט ארויסגעגעבן, ווייל צוויי לערער זיינען אוועק געפארען אין אמעריקע, און די עלטערע קלאסן האבן אויפגעהערט צו לערנען.

צום נייעם לערן־יאר זיינען אנגעקומען נייע לערער און די צוויי עלטערע קלאסן האבן זיך צוריק געעפנט. די קינדער האבן גלייך אנגעהויבן רעדן וועגן זשורנאל און באַשטימט צו דער עפענונג פון נייעם שול־יאר ארויסגעבן דעם ערשטן נומער. אויף דער פייערלעכער עפענונג האבען די קינדער, וועמענס שאפונגען עס זיינען אריין אין ערשטן נומער, פארגעלייענט עס פאר אלעמען פון די שטיקלעך פאפיר, ווי זיי האבן עס געבראכט אנגעשריבן.

איצט גיבען מיר אים ארויס א פארטיקן אונטער נאמען „אונזער קינדער־וועלט״.

די רעדאקציע

ווי אזוי איך האב א טויב געכאפט

איינמאל אין א יאריד איז צו אונדז געקומען צו פארן א פויער נעמען דעם טאטן אף ארבייט. איך בין ארויס באטראכטן זיין פערד און דערביי ארויס רייסן א פאר סטרונעס פון עק. דער פויער איז ארויסגעגאנגען פון שטוב און בא מיר געפרעגט, אווו איז דא א שמיד. איך האב אים געזאגט אביסל אויף מיין שפראך און אביסל אויף זיין שפראך, אז ביי דער בריק לעבן טייך. איך האב זיך געזעצט אין וואגן; דער פויער האט גענומען די לייצעס און מיר זיינען אעווק געפארן צום שמיד. געקומען צום שמיד בין איך ארויס געשפרונגען פון וואגן, און דער פויער איז אריין אין קוזניע. אין דער צייט האב איך דערזען אויפן שמידס דאך שטייען זעקס טויבן, איך האב שנעל אויף געהויבן א שטיין און א ווארף געטאן אויף זיי, פינף טויבן זיינען אוועק געפלויגן רעכטס און איינע אויף לינקס. זי האט זיך געדרייט אין דער הויך, צום סוף האט זי זיך אראפ געלאזן אף א קליין פויעריש שטיבל. איך האב אנגעקליבן שטיינער און געווארפן אף איר, נאר זי האט זיך גערירט, אין זיך דעם כתב־יד מיטגענ׳מען און אזוי איז ער ניצל געווארן. פון די עטלעכע צענדליג זייטן נעמען מיר ארויס אייניקע פראגמענטן.

---

*) דעם מאטעריאל פון צייטשריפט (עטלעכע נומערן) שיין איבערגעשריבען האבן די קינדער צוגעטראגן א מתנה דער לערערין רייזקע ליבער ביים פארלאזן מיר. די לערערין האט מיט

דער מיטן האב איך דערזען א יינגל, איך האב אים צוגערופן און דערציילט די גאנצע מעשה און געבעטן, ער זאל אכטונג געבן צי פון שטוב וועט קיינער ניט ארויס גיין, וועל איך ארויף קריכן אויפן דאך, ער האט איינגעשטימט, נאר ווי איך האב גענומען ארויפקריכן אויפן דאך, האט ער א געשריי געטאן: „דער פויער גייט!", איך בין גלייך אראפגעשפרונגען פון דאך, ערשט האט ער מיר אפגענארט, די טיר איז געווען פארשלאסן. ניט לאנג געטראכט, בין איך ארויפגעקראכן אויפן דאך, געכאפט די טויב און אוועקגעלאפן מיט גרויס פרייד אהיים.

מ. קאמינער

דער פרילינג

זייט פריילעך, קינדער,
ס׳איז אוועק שוין דער ווינטער,
און קומען וועט באלד
דער שיינער ליכטיקער פרילינג.

די פעלדער וועלן בליען,
פויגלען וועלן פליען,
קינדער וועלן טאַנצן,
בלומען וועלן זיי פלאנצן

און פרילינג וועט ווערן
אויף גאָטס שיינער וועלט,
פארגעסן וועט ווערן
די ביטערע קעלט.

א. שמוקלער (3־טער קלאס)

דער פרילינג

ווען עס קומט דער פרילינג, הויבט אן די זון צו ווארעמען פון דער הויך; פאלן אויף דער ערד הייסע שטראלן. עס צעגייט דער אייז, די טייכלעך הייבן אן זשומען, פון דער ערד הייבן אן שפראצן גרינינקע גרעז־זעלעך, די בוימער הייבן אן בליען. די פויערים הייבן אן ארבייטן אויף זייערע פעלדער. די חיות קריכן ארויס פון זייערע נאָרעס; די מענשען טוען אויס זייערע ווינ־טערדיקע קליידער און טוען אָן די זומערדיקע זאכן. די פייגעלאך קומען צו פליען פון די ווארימע לענדער סטאדעס־ווייז און בויען זייערע נעסטן, זינגענדיק זייערע פרילינגס־לידער, און ס׳קומט אויף אלעמען א נייע לעבן.

חיה יאסעלעוויטש (3־טער קלאס)

פויגל־פריי

פייגעלע, איך לאז דיר פריי,
לויף זשע צום נייעם מאי.
לויף ארויס פון שטייג
און פלי פון צווייג צו צווייג.

לויף אויף דער פרייער וועלט,
פריי זיין — איז א גוטע זאך,
לויף פון לאנד צו לאנד
און ווער מיט אלעמען באקאנט.

לויף־זשע גיכער, ניט געזאָמט,
האלט די אויגן ניט צוגעמאכט
לויף אַין ווער ניט מיד
זינגען פאר אלעמען דיין שיינע ליד.

רחל קאמינער (4־טער קלאס)

מאטעלע און קאטעלע

געווען א קליינער יינגעלע,
מען האט אים גערופען מאָטעלע.
געהאט האט ער א קעצעלע
מיטן נאמען קאָטעלע.

מאָטעלע עסט קאשקעלע,
לויפט צו אים זיין קעצעלע:
„גיב מיר אויך א שטיקעלע
מיין געטרייער מאָטעלע".

מאָטעלע דער זאטינקער
האט ליב געהאט זיין קעצעלע.
קאָטעלע דער גוטינקער
דערלאנגט זיין קליינע טעצעלע.

(צוזאמען געשריבן פון 1־טן קלאס).

מענדל טאבאטשניק

מירער יידישער דראמאטישער קרייז

מיין געבוירן־שטעטל קלעצק האָב איך פאַרלאָזן, ווען איך בין נאָך געווען אַ קינד פון 13 יאָר. קנאַפּע 4 יאָר האָב איך אַרומגעוואַנדערט אין פאַרשיידענע שטעטלעך פון מינסקער גובערניע. געלערנט אין סלוצק, פאַרבראַכט אין קאַפּוליע, אין טימקאָוויטש, אין לע־כעוויטש, אין ניעסוויזש, ביז דער גורל האָט מיך אין 1913 געבראַכט אין „דער מיר".

דאָס שטעטל מיר האָט מיך גלייך פאַרכאַפּט מיט איר אייגנאַרטיקייט, עפּעס גאָר אַן אַנדער יידיש שטעטל, וועלכעס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט איר איידלקייט, דעמאָקראַטישקייט און פריינדלעכקייט. אין „דער מיר" האָט זיך ניט אָנגעזען דער אונטערשיד צווישן דעם אינטעליגענט און בעל־מלאכה, צווישן למדן און עם־הארץ, צווישן אָרעם און רייך.

אין פאַרגלייך מיט אַנדערע יידישע שטעטלעך פון מינסקער גובערניע האָט „דער מיר" געמאַכט דעם איינדרוק פון איין צוזאַמענגעלעבטער יידישער משפחה.

איך דערמאָן זיך מיין ערשטן שבת־פרי אין שטעטל:

טאַטעס האָבן אָנגעפילט די בתי־מדרשים. יונג־וואַרג האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן אויפן ווינקל פון קאַמינעצקיס מויער. אויסגעפּוצט שבתדיק האָט מען זיך געטיילט מיט די איינדרוקן און געשעענישן פון דער פאַרגאַנגענער וואָך.

אין געזעמל האָט מען ריכטיק געקענט מערקן און אָפּשאַצן די דעמאָקראַטיע ביי דער מירער יוגנט:

אָט האָבן פּאָלעמיזירט שייקע ר' אברהמס מיט זשאַמע יעקב־מאיר דעם לייוונטהענדלערס זון וועגן ציוניזם, בונדיזם.

אָט שטייט יוסף לייב בערס מיט נאָך אייניקע סופרים סת"ם מיט דוד און חעזקע סלאָנימסקיס און מען ראנגלט זיך כלומרשט.

אָט שטייען אַ פּאָר שניידער־יונגען, דוד דאנציג און אברהם מאיר מאנטא, האָבן אַריינגעכאַפּט „הירשל כזית" אויסגעפּוצט אין זיין אינזשיניערן אוניפאָרם, מיט מעשענע קנעפּ, אין אַ קאַלאַשקע מיט אַ קאָקאַרדע, וואָס אין אַן אַנדער שטעטל וואָלט מען פאַר אים דאָס היטל אַראָפּגענומען, אָבער דאָ מאַכן גאָר די בעלי־מלאכה'ס חוזק פון אים מיט זיינע מעשענע קנעפּ.

קומענדיק פון אַנדערע שטעטלעך, ווו אַ כינעזישע וואַנט האָט אָפּגעטיילט דעם בעל־מלאכה פון לײדיק־גייער, ווו דער מכלומרשטער אינטעליגענט האָט שטענדיק געקוקט פון אויבן אַראָפּ, אָפּטמאָל מיט

החוג הדרמטי, 1928

שורה 1. י' מירנקר, ר. פוגורלסקי, ש. רזניק, ש. סטולביצקי. **שורה 2.** א. מטושבסקי, מ. פוגורלסקי, מ. פוזניק, נ. א. קגן, צ. פקר. **שורה 3.** ח. הרכבי, ר. קמינר, ז. אברניק, פ. קופליביץ, מ. קמינר, ג. זבלוצקי.

ביטול צום בעלי מלאכה, האָט דאָס חברישע צוזאַמענ־לעבן פון דער יוגנט אין מיר געמאַכט אַן אויסער־געוויינלעכן איינדרוק, און גאָר גיך בין איך געוואָרן חבר מיט די בעלי־מלאכות, מיט די אינטעליגענטן און אַזוי בין איך שוין פאַרבליבן אַ מירער.

אין יענער צייט האָב איך שוין געפונען אין „דער מיר" אַ ליבהאָבער דראַמאַטישע סעקציע, אָבער זי

איז ניט געווען אָרגאַניזירט. מען פלעגט זיך צוזאַמענ־נעמען און פון צייט צו צייט געשפּילט „אַ ספּעקטאַקל“.

איך האָב אָנגעבאָטן מיין מיטאַרבעט און אינגיכן בין איך איינגעלאַדן געוואָרן צו אַ פּראָבע פון יעקב גאָרדינס „דער אומבאַקאַנטער“.

מיט דער רעזשי האָט דאַן אָנגעפירט שייקע ר׳ אברהמס, און שוין ביי דער ערשטער פּראָבע האָב איך באַמערקט, אַז ליבהאָבער־כוחות זענען דאָ גאַנץ באַ־דייטנדיקע, אָבער עס האָט להלוטין געפעלט רעזשי.

שייקע ר׳ אברהמס איז טאַקע געווען דער גרויסער און באַוואוסטזיניקער קולטור־מענטש, אַן אַקטיוער ציוניסט, אָבער רעזשיסערישע־פעיקייטן האָבן אים געפעלט, און דעריבער האָט מיך די פּראָבע אַנטוישט.

צו יענער צייט האָב איך שוין געהאַט אַ טעאַטער סטאַזש. איך בין שוין געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר עטלעכע הויפּט־ראָלן, אפילו פאַר איי‌ניקע אויפפירונגען, און דעריבער האָט עס טאַקע לאַנג ניט גענומען, ביז

מירער דראמאטישער קרייז

שורה 1. מ. פיגורלסקי, ח. הרכבי, ש. סטולוריצקי, מיראנקער, מ. פוזניק, צ. פקר, ז. אבאראניק. **שורה 2.** ר. פוגורלסקי, מ. קאמינאר, פ. קופילעוויטש, נ. א. הרקאווי, מאטושעוסקי, ג. זאבלוצקי. **שורה 3.** ר. קאמינאר, ש. רזניק.

אַלע ליבהאָבער האָבן מיך איינשטימיק אָנערקענט פאַר זייער רעזשיסאָר און אָנפירער.

אין מיין פריערדיקער פּראַקטיק האָב איך מיט ליבהאָבער שטענדיק געהאַט גרויסע אומאָנגענעמלעכ־קייטן: די שטענדיקע „ליבהאָבער חולאת“, ווען יעדער באַטראַכט זיך אַלס „שטערן“, די חלוקה ביי די ראָלן, האָט אין פיל פאַלן צעבראָכן דראַם־סעקציעס אין אַלע שטעטלעך, וווּ איך בין געווען און מיטגעאַרבעט מיט די דראַם־קרייזן, זענען די פאַרשטעלונגען געווען צופעליקע. איז מ׳ען דורכגעקומען מיט די ראָלן, האָט מען אָפּגעשפּילט דעם ספּעקטאַקל. דאָס זעלבע פלעגט פּאַרקומען ביים אויסוואַל פון אַ פּיעסע: האָט די פּיעסע זיך צוגעפּאַסט צו די ליבהאָבער, אויב די ליבהאָבער האָבן אין דער פּיעסע געפונען פּאַסיקע ראָלן, האָט זי שוין ניט געדאַרפט פאַרמאָגן קיין אינהאַלט אָדער האָבן אַ ליטעראַרישן ווערט — מען האָט זי שוין געשפּילט. אויב אָבער, חלילה, די פּיעסע איז געווען

אַ גוטע, אָבער די ראָלן זענען די ליבהאָבער ניט געפעלן געוואָרן, האָט מען אַזאַ פּיעסע פאַרוואָרפן.

גאָר אַן אַנדערע אַטמאָספער האָב איך גלייך אין אָנפאַנג פון מיין אַרבעט געפונען אין דעם מירער דראַם־קרייז. אַן אַטמאָספער, אַ חברישע און פריינטלעכע, און איך האָב גלייך דערפילט, אַז די דראַם־סעקציע וועט דערפילן איר טעאטראַלן, קינסטלערישן חוב צו באַדינען ניט נאָר דאָס שטעטל מיר נאָך אויך די געגנט אַרום.

איך וועל פרובירן, אויף וויפל מיין זכרון וועט מיר דינען, געבן דעם צוזאַמענשטעל פון דער ערשטער אָרגאַניזירטער דראַם־סעקציע אין מיר:

שייקע ר' אברהמ'ס (טיקטינסקי) — קולטור־רעלער בעל יועץ. דאלקע — (מיירים דעם אדוואָ־קאַטס) און איר שוועסטער גאָלדע,ביירך שולקעס, בנימין גאלדין (פאָטאָגראַף), גוטקע גילמאַוסקי, נעכע גרשון דעם שמש טאָכטער, הירשל לעווין, יוסף לייב־בערס (מאַזורעוויטש) און אנד. וואָס איך קען זיך ניט דערמאנען, דאָס זענען געווען בעל־הבתישע קינדער; זייער צוגאַנג איז טאַקע געווען אַן ערנסטער, אָבער וועגן דער קינסטלערישער זייט פון דער אַרבעט האָט מען ניט געטראַכט.

מיין אויפגאַבע איז געווען צו רעאָרגאַניזירן די סעקציע, אַריינפירן טעאַטערן שפּיל, דראַמאַטיזירן דעם אינהאַלט, ברענגען אויף דער סצענע לעבן, אַקציע, ניט קיין פאַרלעזונגען.

צו דעם האָט זיך געפאָדערט אַן איידעלער צוגאַנג צום ענין, טאַקט, געדולד און אויסדויער. און מיר האָט זיך עס איינגעגעבן, נאָר אַ דאַנק דער אַנדערשקייט פון די מירער.

איך האָט זיך נעענטער באַקענט מיט דער יוגנט, זיך געחברט מיט אַלעמען, געהאַלטן אָפן ז'י אויגן זוכנדיק טאַלאַנטן. איינציקווייז האָב איך זיי אָפּגע־קליבן און זיי צוגעצויגן צום יידישן טעאַטער.

די פריער דערמאַנטע ליבהאָבער האָבן מיט פאַרשטענדעניש איבערגעגעבן זייערע פּאָזיציעס צו די נייע, טאַלאַנטפולע כחות. שטיל, בהדרגה'דיק און אָן ווידערשטאַנד איז פאַרגעקומען די רעוואָלוציע אינם דראַם־קרייז.

די נייע אַריינגעקומענע מיטגלידער זענען באַש־טאַנען פון ח"ח: רייזל יאסעלעוויטש (יעקב מאיר'ס), רבקה מארגאלין (ליס), איטקע ראַקאָוויטש (העשלס), אברהם־מאיר מאנטא, דוד דאנציג, חיים פּארטנוי; און שפּעטער: אַלטע סאלוצקי, שפרה סינדער, שאשע פּארטנוי, אשר פראטאס, בן־ציון חיימאוויטש, בערקע גאראדייסקי, יעקב פּאזניאק, חייקע פּאזניאק, חייקע בעלסקי (איצט דאנציג) און אנדערע.

אונזער דראַמאַטישער קרייז האָט ניט געהאַט קיין געשריבענע רעגולאַמינען, קיין אויסגעאַרבעטע פּראטאקאלירטע געזעצן; עס האָט אָבער געהערשט אַ חברישע דיסציפּלין. יעדער מיטגליד האָט געוווסט און געפילט זיין פאַראַנטווערטלעכקייט.

אָט האָט יוסף־לייב בערס געשפּילט אַ הויפּט־ראָל, אָבער ווען מען האָט אים געדאַרפט צו דער צווייטער פּיעסע אַלס סטאַטיסט, איז ניט געווען קיין אָפּזאָג. און אַזוי דוד דאנציג, און אַזוי אברהם מאיר און אַזוי אַלע איבעריקע.

איך מוז פאַרצייכענען איניקע עפּיזאָדן:

1) מיר שפּילן „חאסיע די יתומה" פון י. גארדין. איטקע ראַקאָוויטש שפּילט קאראלינע. אינמיטן 3־טן אַקט דאַרף זי אַראָפּ פון דער סצענע און גלייך אויפ־טרעטן צוריק אַן איבערגעטאָנענע צו אַ באַל. איך הייס איר אָנטאָן די באַל קלייד אונטן, אַזוי אַז ביים אַראָפּגיין פון סצענע זאָל זי אַראָפּ נעמען דאָס אויבערשטע קלייד און גלייך צוריק אויפטרעטן אין באַל־קלייד.

געטאָן האָט זי עס, אָבער דערזעענדיק איר פיגור, האָט זי חרטה געהאַט, און דער עולם האָט געדאַרפט וואַרטן אויף איר אויפטריט. דערפאַר איז זי אַרויף אויף דער סצענע מיט רויטע צעפּאַטשטע באַקן. זי האָט אָבער ניט פאַרגעסן אַראָפּ קומענדיק פון דער סצענע אויסצובורעכן אין אַ געוויין, אָבער דער גאַנצער אנסאַנבל האָט מיר געגעבן גערעכט.

2) אונדזער פרימאַדאָנע רייזל יעקב־מאיר'ס האָט געמוזט, אַקעגן איר ווילן, שפּילן „די מאַמע" אין „אינטעליגענט" פון פרץ הירשביין. געוויינט איז זי שטענדיק געווען אַרויסצוטרעטן אין גרים מיט רויטע אָנגעפּאַרבטע בעקלעך, און איצט גאָר, אַ פּאַרוק מיט קנייטשן אויפן פּנים. פאַרן אויפטריט, ווען זי האָט זיך גוט באַטראַכט אין שפּיגל, האָט זי זיך צעוויינט: זי גייט ניט אויף דער סצענע.

נאָך אַ קורצער אָבער שטרענגער לעקציע, האָט זי געשפּילט בעסער ווי אַלעמאָל.

די מירער דראַם־סעקציע איז געוואָרן אַ וויכטיקע אינסטיטוציע אין שטעטל. דער עולם טעאַטערגייער האָט גענומען זיך באַציען צו אונדז ליבהאָבער ווי צו קינסטלער און די יוגנטלעכע האָבן געחלומט אַריינ־צוטרעטן אין דראַם־קרייז. מיר האָבן שטענדיק זיך באַמיט אויסצופירן פיינערע, בעסערע פּיעסן. אין אונדזער רעפּערטואַר זענען אַריין: פּרץ הירשביין, שלום אַש, שלום עליכם, ל. קאָברין, י. גאָרדין און אַנדערע.

כאָטש מיר האָבן געשפּילט אין דער געביידע פון די פייער־לעשער, וווּ עס איז געווען צונויפגעקלאַפּט אַ בינע, וווּ די דעקאָראַציעס זענען געמאַכט געוואָרן אַליין־הענטיק, וווּ נאַפט־לאָמפּן האָבן געגעבן באַלייכטונג, וווּ די פאָרהאַנג האָט מען געדאַרפט שלעפּן מיט שטריק, האָבן מיר דאָך באַוויזן צו שאַפן זיך אַ נאָמען ניט נאָר אין אונדזער שטעטל, נאָר אין דעם גאַנצן ווייטן אַרום.

דער מירער דראַם־קרייז פלעגט פון צייט צו צייט גאַסטראָלירן אין די נאָענטע שכנישע שטעטלעך. שפּעטער צו, ווען די ראַטן־מאַכט אין רוסלאַנד האָט

החוג הדרמטי, 1919 בהצגת „חסיה היתומה" / דער דראמאטישער קרייז אין די פיעסע „כאסיע די יתומה", 1919

מניה שורץ, שפרה דוד דנציג, מ. טבצניק, יעקב פוזניק, אלטה סלוצקה, א. מאיר מנטה,

? שמואל קוליק, י. מאזורעוויטש, אשר פרוסט.

משחק בהנהלת : מ. טבצניק : יוסף מזורביץ, א. מאיר מנטה, יעקב פוזניק, מ. טבצניק, שפרה

דוד דנציג, אלטה סלוצקי, מניה שורץ.

פראקלאמירט אירע קולטור־אויפגאַבן, איז דער מירער דראַם־קרייז דורך דער רעגירונג אפיציעל מאביליזירט געוואָרן צו באַדינען די סלוצקער און נאָוואָגרודקער איז־עזדן מיט יידיש טעאטער. אַזוי אַרום זענען מיר דערקלערט געוואָרן אַלס „סאָלדאַטן־טרופע" מיט פולע רעגירונגס רעכט. דאָס איז געווען דער ערשטער און איינציקער פאַל אין אונדזער געגענט, אַז א יידישע ליבהאָבער־סעקציע זאָל באַקומען דעם נאָמען: „יידישע דראַמאַטישע טרופע ביי דער 16־טער ארמיי".

מיר שפּילן יידיש טעאטער אונטער דער אויפזיכט פון דער רעגירונג. מיר שפּילן אין גאראדייע מיט אַרטיסט באריטאנאוו, וועלכער איז צופעליק מיט זיין טרופע דורכגעפאָרן ניעסוויזש.

דער בירגער־קריג איז אָנגעגאַנגען; דער שונא האָט אָנגעגריפן. די 16־טע אַרמיי איז אין אומאָרדנונג אָפּגעטראָטן. מיר האָבן באַקומען אינסטרוקציעס זיך צוריק ציען טיפער אין רוסלאַנד, נאר מיר האָבן זיך בעסער צוריקגעצויגן צו אונדזער שטעטל מיר. מיר האָבן איבערגעוואָרט די איבערקערענישן פון די פאַרשיידענע מאַכטן און ווען עס איז ווידער רואיקער געוואָרן, האָבן מיר, די אַלטע סאָלדאַטן, זיך ווידער גענומען צום טעאַטער.

דער ליבהאבער דראמאטישער־קרייז, 1910

שטייען פון רעכטס: שלמה זשוק, שרה אסנת, אלפרוביץ, יוסף מזורביץ, מרים שפר (גולדברג).

זיצן: אליקים מילצנזון, ? שרהביילקע לוין (כצנלנסון), הירש לוין, ? נחמן שבשי, ?

גרויס דערפאלג. מיר קומען קיין ניעסוויזש. מיר טריזמפירן מיט לעאן קאברינס „דער דאָרפס־יונג". דער טעאטער איז געפּאַקט. עס זענען געקומען אַ סך קלעצקער צו באַגריסן זייער לאַנדסמאַן, דעם רעזשי־סאָר פון דער טרופּע. נאָכן שפּילן אנשטאט באנקעטן — רעדעס. עס זענען אַרויסגעטרעטן מיט רעדעס ד"ר פּאָגעלמאַן (איצט געהילפס־רעדאַקטאָר פון ניו־יאָרקער „פאָרווערטס"), ה' זיידערמאַן — קולטור־פאַרוואלטער פון דער 16־טער ארמיי, דער באַוווסטער

שלעכטע צייטן אָנגעקומען. די פּוילישע גראבסקי־רעגירונג האָט געדריקט, געשטיקט דעם יידישן קרע־מער, דעם יידישן בעל־מלאכה, אויסגעצויגן דעם לעצטן טראָפּן בלוט פון די יידישע מאַסן, אָבער יידיש טעאַטער איז דורך אונדז געשפּילט געוואָרן און יידן מיט פאַרזאָרגטע פּנימער האָבן געפונען אַ גייסטיקן אָפּרו אין יידישן טעאַטער.

דורך דער צייט זענען מיר רייפער געוואָרן. מיר האָבן געלערנט וועגן די נייע שטרעמונגען אין

טעאטער, מיר האָבן געלערנט פון לאַנגיעריקער פּראַקטיק, מיר האָבן זיך פאַרטיפט אין דער טעאַטער־קונסט, מיר האָבן זיך באַצויגן צו יעדער פאַרשטעלונג מיט יראת־הכבוד, און איך וועל קיינמאָל ניט פאַרגעסן די אויפריכטיקע, מונטערדיקע ווערטער פון דעם יידישן רעזשיסאר, דוד הערמאַן, ביי אונדזער באַגעגעניש:

„איך האָב דורכגערייזט מיט מיין סטודיע גאַנץ פוילן. דערנענטערנדיק זיך צו די קרעסן, הונדערטער מיילן ווייט פון אייער שטעטל, האָב איך שוין געהערט לויבנדיקע אָפּקלאַנגען פון אייך און אייער דראַם־סעקציע, און מיט אַ ציטער אין האַרצן האָב איך געגאַרט נאָך אונדזער באַגעגעניש. געבענטשט זאָלן זיין די הענט וואָס איך דריק...״

צו אונדזער דראַם־קרייז האָט זיך צוגעקלעפּט אַ יונגער יינגל, אַן אביטוריענט פון דער יידישער פאָלקס־שול. ער האָט אונדז געדינט אַלס שיק־יינגל, אויסצופירן פאַרשיידענע טעכנישע אַרבעטן, צייטנווייז סופלירן. צום סוף האָט ער זיך שוין דערשלאָגן צו זיין אַ סטאַטיסט ביי אונדז: נחום אליהו קאַגאַן. ווען איך האָב פאַרלאָזן אונדזער שטעטל אין 1927, האָט ער צו מיין גרויסער איבעראַשונג איבערגענומען מיין פּלאַץ אלס רעזשיסאר. און לויט די גרוסן, וואָס איך האָב שפּעטער באַקומען, האָט דער „תלמיד איבערגעשטיגן דעם רבין״.

ער איז געפאַלן אין די פּאַרטיזאַנער. כבוד זיין אַנדענק.

שמחה רעזניק

מענדל טאבאטשניק

מירער פון יעצטיקן דור, וואס האבן געלעבט אין דער מיר ביזן יאר 1930, אדער ביז מענדלס אפפאר קיין דרום אפריקע, איז זיך שווער פארצושטעלן, ווי וואלט

מענדל טאבאטשניק

געווען אויסגעזען דאס געזעלשאפטלעך לעבן, ווי אויך זייער פערזענלעך לעבן אָן מענדלס ביי‌זיין און טעטיקייט אין דער מיר.

מענדלס טעטיקייט אויפן געביט פון קולטור און דערציונג אין דער מיר איז געווען באקאנט דער גאנצער יידישער באפעלקערונג. אמת, פאר א געוויסער טייל ניט צום גוטן, נעמליך פאר דעם טייל, וואס האט פיינט פרייהייט פון געדאנק.

געבוירן אין קלעצק, געלערנט אין חדרים ביז 14 יאר, אוועק שפעטער לערנען אין סלוצקער ישיבה. דארט אין דער פרעמד „הציץ ונפגע״. נאך טיפע אינערלעכע קאמפן פארלאזט די ישיבה און זיך גענומען צו פרייער בילדונג אבער אָן מעגלעכקייטן זיך אויסצוהאלטן. אנגעהויבן צו ארבעטן, געווארן א מאָלער, א גוטער פאכמאן. אין יאר 1913 איז ער ערשינען אין דער מיר, און האט זיך באלד איינגעוואקסן אין דער מירער יוגנט. ביים אויסברוך פון דער וועלט־מלחמה 1914 האט ער זיך ווידער גענומען צום לערנען. דאן האט ער חתונה געהאט מיט פייגל גינזבורג. אין יאר 1917 שטייט מענדל בראש פון די גרינדער פון דער מירער יידישער פאלקס־שול, דאס זענען געווען סטודענטן וואס האבן געלערנט אין די רוסישע אוניווערזיטעט־צענטערס, און די מלחמה האט זיי צוריק געבראכט אהיים. מענדל איז געווארן א לערער אין דער שול אונטער דער לייטונג פון דער באוווסטער פעדאגאגין אין יענער צייט, די פירערין

פון דער פועלי־ציון פארטיי אין דער מיר, א געבוירענע אין נעסוויזש, בערטא דמשק.

שפעטער איז מענדל געפארן קיין ווארשע אויף לערער־קורסן פון ציש״א, און געענדיקט מיט אויסצייכענונג. מענדל ווערט דער פארוואלטער פון דער שול ביז זיין אָפּפאָר קיין אפריקע.

ווער עס איז געווען א שילער אין פאלק־שול, קען מיט ווערטער ניט איבערגעבן מענדלס ליבשאפט און איבערגעגעבנקייט צו די קינדער, און פון די קינדער צו אים.

אלס לערער פון יידישער ליטעראטור, פלעגט ער דערציילן און פארלייענען מעשהלעך און דערציילונגען פון די יידישע קלאסיקער, מיט נאציאנאלע און סאציאלע מאטיוון, דערמיט איינגעפלאנצט ליבשאפט צו דער סביבה, ליבשאפט צו ארבעט און ארבעטער. מענדל איז א געוויסע תקופה געווען א בונדיסט. אבער מיט זיין הייס יידיש נאציאנאל הארץ און נאטירלעכן דראנג צו גערעכטיקייט האט ער אויפגעוועקט פאר די קינדער און יוגנט די ציוניסטישע וועלט־אידייע.

אלס לערער פאר מוזיק, איז ער א באגאבטער מוזיקער, האט ער מיט זיינע פאלקס־לידער וואס ער האט געלערנט די קינדער געוועקט ליבע צום פאלק און זיין טראדיציע. אט איז א טייל פון זיי:

גרויסער גאט מיר זינגען לידער
אונזער הילף ביסטו אליין.
קלייבט צונויף די גארבן, ברידער,
ווייל די זון וועט אונטערגיין.

אדער דאס ליד:

דער פויער בא זיין אקער,
דער פאסטוך בא זיין פי,
יעדן איז ליב זיין מי,
ווייל פאסטוכער אליין זענען דאך געווען
אונזערע אבות פון אייביק אָן.

אדער דאס פאלקס־ליד

דער דאזיקער בעכער ער איז אזוי שיין,
איך האב אים א ירושה פון זיידן אליין.
ס'איז געווען שלעכטע צייטן, ווי עס
טרעפט זיך אמאל,
נאר דעם בעכער האב איך געהאלטן
אונטער אייזן און שטאל.

אדער דאס סימבאלישע ליד „דער פאראָם״

און אלע מענטשן ווינטשן זיך און בענטשן.
זיי זאלן גליקלעך אריבער דעם טייך.
אונזער לעבן איז דער פאראָם
די וועלט איז אונזער תהום,
ברידער דאס מיינט מען אייך.

דער פאליטישער ציוניזם, און זיינע פארווירקלעכער פועלי־ציון און פרייהייט, החלוץ און החלוץ הצעיר, האט געפונען פאר זיין זריעה א צעאקערט פעלד, וואס מענדל טאבאטשניק האט צעאקערט.

ווען מענדל איז געווען לייטער פון שול, איז א קינד קיינמאל ניט ארויסגעשיקט געווארן פו'ן שול פאר נישט באצאלן שכר־לימוד, און שלעכטע צייטן פאר מירער יידן האבן ניט געפעלט, און דער פינאנסיעלער יאָך אויף אויסהאלטן דעם אנסאמבל לערער, לאקאל, און מכשירים, אָן רעגירונגס־שטיצע, אָן שטיצע פון דער יידישער קהלה, איז געפאלן אויף מענדלס פלייצעס.

מענדל אלס רעזשיסאר פון יידישן ליבהאָבער־קרייז האט אויסגעפירט מיט זיינע חברים, פיעסן פון ערשט־ראנגיקן ליטערארישן ווערט, פון יידישע קלאסיקער און אלגעמיינער ליטעראטור, מיט גרויס דערפאלג, און אלץ לטובת דער יידישער פאלקס־שול, ווי אויך לטובת דער שטאט־ביבליאטעק. פון דער פריסטער יוגנט האט מענדל געשפילט אונטער דער רעזשי פון באוווסטן יידישן אקטיאָר אין יענער צייט, ברין.

נאָך דער רוסישער אקטאבער רעוואלוציע, ווען די באלשעוויקעס קומען צו דער מאכט, זענען די מירער ליבהאבער־טרופע מאביליזירט געווארן און דער 16־טער ארמיי, כדי צו באדינען קולטורעל די סלוצקער און נאוואגרודיקער קרייזן מיט יידישע פארשטעלונגען. און נאטירלעך מענדל שטייט בראש פון אט דער מירער טרופע. אגב, דעריבער זענען זיי אויך געווען באפרייט פון צו זיין פראנט קעמפער. שפעטער טרעפט מענדל דעם באוווסטן רעזשיסאר דוד הערמאן מיט זיין באוווסטער ווילנער טרופע, און לערנט פון אים א סך.

חוץ דעם איז מענדל דער גרינדער פון דער ספארט־ארגאניזאציע „מכבי״, בראש פון וועלכן עס שטייט ד״ר סקווירסקי, מענדל שטייט בראש פון די אינסטרוקטארן פון די ספארט איבונגען.

אבער דער מיר האט ניט קיין יסודות פאר יידישער

קולטור־ארבעט, און מענדל מוז עמיגרירן. ער פארלאנגט פון דער מירער אלגעמיינער ציוניסטישער ארגאניזאציע א סערטיפיקאט אויף עולה זיין קיין ארץ־ישראל, אבער מען זאגט אים אפ. דאן עמיגרירט ער קיין אפריקע. אין יאהניסבורג פארנעמט זיך אויך מענדל מיט שפילן יידיש טעאטער, ער רעזשיסירט אויך אליין די ליבהאבער קרייזן. מענדל פירט אויך אן מיט דער יידישער פאלקס־שול אין יאהאניסבורג. ער ווערט אונטערנעמער פון הייזער־בוי, אבער גלייכצייטיק פארנעמט ער זיך מיט ליטעראריש טעטיקייט, לייענט לעקציעס, טרעט ארויס מיט קאנצערטן פון ווארט און געזאנג. א מיטארבעטער און פארשידענע צייטונגען און זשורנאלן אין דרום־אפריקע.

מענדל טאבאטשניק האט צוויי מאל באזוכט ישראל, און איז באגייסטערט פון זיין אויפבוי און אנטוויקלונג.

כה לחי!

מאניע שווארץ (מרים סלוצקי)

ערינערונגען פון אמאל

נישט אין מיין געבורט־שטעטל "מיר", האב איך דורגעמאכט דעם שרעקלעכן היטלער־גיהנום, דעם שטורם וואס האט אויסגעראטן יידישע גרויסע שטעט און קליינע שטעטלעך, אויסגעווארצלט אן רחמנות און נישט געלאזט קיין לעבעדיקן שפור; בלויז גרויסע, גרויסע ברידער־קברים.

מרים סלוצקי

איך פארמאך די אויגן און זע זי ווידער, די הילצערנע הייזלעך, די ריינע שמאלע גאסן און געסלעך. דאס גאנצע שטעטל איז איינגעהילט אין גרינס, עס איז פרילינג. איך שפיר דעם ריח פון סירעז און בליעדיקע עפל־און בארן־בוימער. פון די פענסטער, פון דער גרויסער וועלט־באריםטער מירער ישיבה, טראגט זיך איבערן גאנצן שטעטל א טרויערדיקער גמרא־ניגון, יידישע קינדערלעך שפילן זיך אין דער יידישער פאלקס־שול.

די שול און אונזער רייכע ביבליאטעק, דאס איז איז געווען אונדזער שטאלץ. שבת, אין א הייסן זומער־טאג, די גאנצע יוגנט איז אין אין וואלד, און די שטעטעלע דרעמלט נעבן טייכל, וועלכע האט זיך נאנט צו איר צוגעטולעט. די הייזער, די בוימער, די מענשן, אלץ שלאפט. יידן רוען נאך דער שווערער וואך־ארבעט, דאגות און זארגן.

א פאר שעה שפעטער זיצט מען שוין אויף די גאניקעס, מען כאפט אביסל פרישע לופט. מען שמועסט פון פאליטיק, פון געשעפטן, מען שאצט פרעמדע פארמעגנס, אדער מ'וויצלט זיך און מען דערציילט מעשיות פון אמאליקע גוטע צייטן, געהערט פון די טאטעס־זיידעס. די ווייבער רעדן זיך דורך איבער שכנותדיקע גאניקעס מ'רעדט, מ'בארעדט.

די יוגנט איז נאך אלץ אין וואלד. דער וואלד הילכט, רוישט, ער איז פול מיט יונגער פרייד, געלעכטער און געזאנג. די קינדערשע קלינגענדיקע שטימעלעך טראגן זיך פון אלע זייטן, זיי שפילן זיך אויף דער פאליאניע, פלושקען זיך אין טייכל, קלעטערן אויף די בוימער, ווארפן זיך שישקעס, לאכן און וויינען.

אפילו די הונדערטער ישיבה־בחורים, פיין אייראפעיש געקליידעט, זענען אין זומער־פארנאכטן אין

וואַלד. זיי גייען גרופן־ווייז, זיי זוכן אויס פאַרוואָר־פּענע וועגן און סטעזקעס, כדי צו זיין ווייטער פון דער פרייער זינדיקער יוגנט. זיי רעדן פון גמרא, פלפלען זיך און... וואַרפן פאַרבאָר־גענע הייסע בליקן אויף די פאַרבייגענדיקע מיידלעך.

דער וואַלד, דער ליבלינג פון דער מירער יוגנט, רוישט און קלינגט. ווי גוט איז געווען צו ליגן אויף דעם הויכן גראָז, אַרומגערינגלט מיט די שמעקנדיקע סאסנעס, קוקן אויפן בלויען הימל און טרוימען פון דער גרויסער ווייטער וועלט.

און אָט איז גאָר אַ קאַלטער, פּראָסטיקער, אָבער זונענדיקער ווינטער־טאָג. די גאַנצע שטעטל באַקומט אַ בעזונדערן חן, איז פריש, ווייס, ריין, ווי אַ יונגע כלה. ווונדערבאַר איז דער אַלטער שלאָס, נעבן שטעטל, דער שלאָס פון מיטלאַלטער. ער שטייט ווי פער־כישופט, אַרומגערינגלט מיט אַלטע הונדערטיעריקע דעמבעס, איינגעהילט אין ווייסן, בלישטשעט ווי באַצירט מיט אייכל־שטיינער. אפשר איז דאָס טאקע דער פערכישופטער שלאָס פון די מעשהלע, אין וועלכן עס שלאָפט די יונגע כאַרכישופטע פרינצעסין?

נישט אַלע באַמערקן די שיינקייט פון דער ווינטער־נאַטור. עס פרירן די קרעמער נעבן די קליינע אָפענע קלייטלעך, זיי קלאַפּן מיט די פיס, רייבן מיט די הענט די צוגעפרוירענע באַקן און נעזער, און קוקן אויס אַ קונה צו לייזן אַ פּאָר גראָשן, ס'זאָל זיין כדאי דאָס פרירן. די קרעמערקעס זיצן איינגע־דרייט אין וואַרעמע שאַלן, טיכער און טיכלעך, וואַרעמען די הענט אויף די פייערטעפּ, קרעכצן אויף דעם שווערן לעבן און וואַרטן מיט אומגעדולד אויפן אָוונט. גוט אויסצוואַרעמען די פאַרקילטע, פאַרגלי־ווערטע גלידער נעבן הייסן אויוון. נאָר די קינדער־לעך האָבן נישט קיין זאָרגן און פילן ניט קיין קעלט. זיי מאַכן גרויסע שניי־מענטשן, וואַרפן זיך מיט שניעזקעס, שפּילן אין אַ מלחמה. די יידישע שוואַרצע אייגעלעך בלישטשען, די בעקעלעך פלאַמען, די נעזע־לעך זענען פייכט און רויט, אָבער ס'איז גוט...

זיי פילן גאָרנישט, ווי דער שוואַרצער שטן דער־נענטערט זיך צו זיי; זיי ווייסן גאָרנישט, אַז ערגעץ ווייט, ווייט, גיסן זיך אויס אמתע קוילן, שאַרפן זיך שווערדן, כדי צוצונעמען זייערע יונגע לעבנס, זייערע אומשולדיקע נשמהלעך. קינדערלעך, פאַר־וואָס? פאַר וועלכע זינד?

און אָט איז טאַקע געקומען די ווילדע חיה, אָפּגע־מעקט אַלץ, אָפּגעווישט פון דער וועלט. אויס יידישע שטעטל, אויס פאַרכישופט איז דער אַלטער שלאָס; אין אַ געטאָ האָבן די מערדער אים פערוואַנדלט. ער איז געוואָרן אַ שטומער עדות פון שרעקלעכע מענטש־לעכע ליידן, אַ שטומער עדות פון די לעצטע שווי־דערלעכע וואָכן, טעג, שעהן פון מירער אומגליק־לעכע יידן.

קבוצת „השומר הצעיר" במיר

מענדל טאַבאַטשניק

טיפּן און געשטאַלטן

רייזל יעקב מאירס (יאסעלעוויטש)

רייזלען איז כדאי צו שטעלן אַ מצבה פאַר איר וווּנדערבאַרער קינסטלערישער אַרבעט אין דעם מירער דראַמאַטישן קרייז.

די מוטער פונם ידישן טעטער, אסתר־רחל קאַמינסקי, איז אַרויסגעהויבן און באַוווּסט געוואָרן איבער דער גאַרער וועלט, ערשטנס צוליב איר גרויסן קינסטלערישן טאַלאַנט און צווייטנס, צוליב דער אומגעבונג, דער סביבה אין וועלכער זי האָט זיך געפונען. די גרויסע שטאָט מיט דער אַרומיקער סביבה האָט איר צוגעטוליעט, אויף די הענט אויסגעטראָגן, אויסגעכאַוועט, ביז זי האָט דערגרייכט צו דער מדרגה צו ווערן די מוטער פון ידישן טעאַטער.

ווער קען זאָגן וואָס פון דער באַשיידענער רייזלען וואָלט געוואָרן, ווען זי וואָלט זיך אויך געפונען אין אַזאַ גרויס־שטאָטישער סביבה, אין דער וואַרעמער געזעלשאַפט פון אַקטיאָרן און קינסטלער? ווייל איינס איז קלאָר, אַז קינסטלערישן טאַלאַנט האָט רייזל געוויס פאַרמאָגט, און אין אַ גרויסער מאָס.

ווי אַזוי רייזל איז אַריינגעקומען אין דער דראַמאַטישער סעקציע, געדענק איך ניט קלאָר, אָבער איך געדענק דעם קינסטלערישן פאַרגעניגן וואָס זי האָט פאַרשאַפט מיט איר שפּילן. און נאָך ביים היינטיקן טאָג קלינגען אין מיינע אויערן איר שטימע מיטן גאָלדענעם קלאַנג, איר פאַרשטענדעניש אין איבערגעבן אַ כאַראַקטער, צי דאָס איז געווען פון אַ יונג מיידל ווי כאַסיע די יתומה, צי דאָס איז געווען די שיקסע אין „אונדזער גלויבן" צי דאָס איז געווען נאַטאַשע אין „דאָרפס יונג" (פון ל. קאָברין), אָדער אַ טיפּ פון אַן אַלטער, צעבראָכענער, קראַנקער פרוי, מיט דער פאַרשמאַלצענער פאַטשיילע אויפן קאָפּ, ווי די מוטער פון „אינטעליגענט" פון פרץ הירשביין.

אויף דער העכסטער קינסטלערישער הייך האָט זי דערגרייכט אין איר ראָל פון „מירעלע אפרת".

איך האָב געזען און האָב שטודירט אסתר רחל קאַמינסקי אין איר קרוין ראָל „מירעלע אפרת" און איך מוז זאָגן, אַז רייזל האָט נאָכקאָפּירט מיט יעדן דעטאַל, מיט אַלע באַוועגונגען אסתר־רחלען, ניט זעענדיק איר שפּילן. נאָך מער חן האָט איר צוגעגעבן דער גאָלדענער קלאַנג פון איר שטים ווי אויך איר שיינע דיקציע.

ווי ערנסט, ווי איבערגעגעבן און ווי רואיק זי האָט אויפגענומען יעדע ראָל וואָס עס איז איר געגעבן געוואָרן. ווי ערנסט זי פלעגט זיך פאַרטיפן און איבערגעבן דעם כאַראַקטער פון דער ראָל. עס איז פּשוט געווען אַ נחת־רוח מיטצושפּילן מיט איר. מיט איר אָנוועזנהייט אויף דער בינע האָט זי מאַגנעטיש באַווירקט סיי אירע מיטשפּילער, סיי דעם שטענדיקן עולם — אירע פאַרערער.

אין קליינעם שטעטל איז, צום באַדויערן, פאַרלאָרן געגאַנגען אַזאַ טאַלאַנט. דאָס ידישע טעאַטער וואָלט אין אַנדערע גינסטיקערע באַדינגונגען פאַרמאָגט אַ צווייטע אסתר־רחל קאַמינסקי.

כבוד איר אנדענק!

זשאַמע יאסעלעוויטש

וועגן זשאַמע יאסעלעוויטש האָב איך זייער אַסך געהערט. זיין נאָמען איז דערמאָנט געוואָרן מיט גרויס רעספּעקט און יראת הכבוד צווישן אַלע טיילן פון דער מירער יוגנט ווי אויך פון עלטערע.

אָבער עס איז געווען אַן אונטערשייד אין דעם אופן ווי אַזוי דער עלטערער דור, און איבערהויפּט די ציוניסטן פון שטעטל האָבן זיך צו אים באַצויגן: — אויב צווישן די אַרבעטער און לינקערע עלעמענטן

אין „דער מיר“ איז זשאמע יאסעלעוויטש געווען פאַרגעטערט, האָבן די ציוניסטישע עלעמענטן, ניט געקוקט אויף דעם וואָס זיי האָבן אים געאַכטעט פאַר זיין אינטעליגענץ און וויסן, געזען און געפילט אין דער פערזענלעכקייט פון זשאמע יאסעלעוויטש אַ שטאַרקן באַוווסטזיניקן קעגנער.

זשאמע יאָסעלעוויטש האָט מערסטנטייל ניט געלעבט אין זיין געבוירן שטעטל „מיר“. אים איז ענג געווען אין דעם קליינעם שטעטל. ער האָט דאָרט ניט געהאַט זיין פאַסיקע סביבה, ווו ער זאָל זיך קענען אויסלעבן, אָבער פון צייט צו צייט פלעגט ער זיך באַווייזן אין שטעטל. צי ער פלעגט זיך פאַרבענקען נאָך זיינע אידייאישע תלמידים, צי נאָך זיין משפחה, וועלכע איז געווען אַ פאַרצווייגטע אין „דער מיר“ און באַקאַנט אונטערן נאָמען „די לייוונט־הענדלער“ ? און זיינע וויזיטן פלעגן אַרויסרופן אַ יום־טובדיקע סענסאַציע.

איך געדענק איין אַזאַ וויזיט, איידער איך האָב אים דערקענט: „זשאמע יאסעלעוויטש קומט, אַזוי האָט זיין טאַטע געזאָגט“!

מיט אויסערגעוויינטלעכער שנעלקייט האָט זיך די נייעס צעטראָגן צווישן דער פּראָגרעסיווער יוגנט. די טעמע ביי קאמינעצקיס מויער יענעם שבת פרי איז געווען זשאמעס קומען.

דער ערשטער איינדרוק נאָכן באַקענען זיך מיטן חבר זשאמען, האָט אַריבערגעשטיגן אַלע דערוואַרטונגען. דעם אינטעלעקט האָט מען גלייך דערקענט אין זיין פנים, אָבער אַ מירער אינטעליגנט — אַן עניו, אַזוי פיל פשטות! קיין סימן פון גרויסווירדיקייט. זיין שטיל ריידן, זיין שמייכל האָט ממש באַצויבערט.

חבר זשאמע אינטערעסירט זיך מיט אַלע סאָציאַלע און קולטורעלע פּראָבלעמען פון דער מירער אַרבעטערשאַפט, פון דער מירער אָרעמקייט. מען האַלט אָפּ זיצונגען. זשאמעס אָנוועזנהייט באַגייסטערט, עס איז אַ יום־טובדיקע שטימונג, עס איז יום־טובדיק אויפן האַרצן. אַלע קוקן אַרויף צום חבר זשאמע, צו הערן זיין וואָרט, זיין מיינונג, צו פאַרצייכענען זיינע אָנווייזונגען און צו לערנען פון זיין וויסן און דערפאַרונג.

דער מיטינג וואָס עס איז איינגעאָרדנט געוואָרן אין בית־מדרש, ווו זשאמע יאסעלעוויטש איז אויפגעטראָטן, אויף דער טעמע (אויב איך האָב קיין טעות ניט) „יידישע פּראָבלעמען אין ליכט פון וועלטלעכע געשעענישן“ איז געווען אַ גרויסער דערפאָלג.

ניט נאָר זענען אים געקומען הערן די מער פּראָגרעסיווערע עלעלמענטן, נאָר שטעטלדיקע באלעבאטישע יידן, וועלכע האָבן אים געקענט, זענען אים געקומען הערן.

זשאמע יאסעלעוויטש איז געווען אַ גלעצענדער רעדנער. כאָטש זיין שפּראַך און אַרט ריידן איז ניט געווען אַזוי לייכט צוגענגלעך פאַר די מאַסן, ווייל זשאמע איז ניט געווען קיין מאסן־רעדנער, קיין פּראָפּאָגאַנדיסט, דערפאַר איז זיין ריידן שטענדיק געווען באַלערנדיק.

איבערהויפּט האָט ער זיך אויסגעצייכנט אין דעבאַטן און אין ענטפערן אויף פראַגן. ער איז אָבער קיינמאָל ניט באַפאַלן זיין אפּאנענט, אָבער מיט זיין אייגנארטיקן שמייכל, מיט זיינע לאָגישע ארגומענטן, פאָרוואַפנדיק זיין קעגנער מיט פסוקים פון תלמוד, תנ״ך, האָט ער מערסטנטייל איבערצייגט זיין קעגנער.

דער קליינשטעטלדיקער, מירער, זשאמע יאסעלעוויטש האָט געשפילט אַ באַדייטנדיקע ראָל צווישן די אַרבעטער־רייען פון די גרעסערע צענטערן ווי מינסק און אַנדערע שטעט.

כבוד זיין אנדענק!

יוסף מאזורעוויטש (לייב בערס)

מען דערוויסט זיך, אַז איך בין אַן אַקטיאָר, אַ ליבּאָבער רעזשיסאר. מען פירט מיך זיך באַקענען מיט יוסף לייב בערס.

עס איז אַ קאַלטע ווינטער נאַכט, 8 אָוונט. מיר קומען אַריין צו יוסף לייב בערס אין הויז. אין אַ חדר מיוחד, ביי דער שיין פון אַ קעראָסין־לאָמפּ, זיצט אַ הויכער יונגערמאַן, — אָנגעטאָן שפּאקולן, אַ יאַרמולקע אויפן קאָפּ, — איבער אַ יריעה פּאַרמעט און שרייבט אַ ספר תורה.

מיר באַקענען זיך. יוסף הויבט אויף זיין מאָסיוון קערפּער, נעמט אַראָפּ די יאַרמולקע, בלייבט בגילוי ראש, בלאָזט אויס דעם לאָמפּ און מיר גייען. וווהין ?

צו ראכע בנימין אליהוס. יוסף פון רעכטס, דוד סלאָ־נימסקי פון לינקס, איך אַ קליינינקער אינמיטן צווישן ריזן.

אויפן טיש שטייט שוין אַ פלעשל מיטן רויטן בלעטל, אַלעבל פרישינקע ברויט און אַ געבראָטענע גאַנדז. „איך טרינק ניט", בעט איך זיך ביי זיי, „אויף מיין לעבן ניט פאַרזוכט, איך וועל שיכור ווערן". אַ שלעכטן איינדרוק איבערגעלאָזט אויף יוסף לייב בערס ביי אונדזער ערשטער באַגעגעניש.

מען שמועסט, מען רעדט וועגן אַ קומענדיקע פאָר־שטעלונג און אין מיין מוח פלאָנטערן זיך געדאַנקען: וואָס קומט דאָ פאָר? דוד סלאָנימסקי, אַ שטאָטישער אינטעליגענט, אַ רייכער זינדל — און יוסף לייב בערס — אַ פשוטער אַרבעטער, היינט די מלאכה וואָס אַזאַ איינער האָט אויסגעקליבן! דאָס גאַנצע געצייג פון אָט אַ דעם גידול — איז אַ קליינע גענדזענע פעדער.

איך דערמאָן זיך אין מיין געבוירן שטעטל קלעצק. אונדזער שכן — דער איינציקער סופר אין שטעטל — אַ ייד אַן אויסגעמאָגערטער, קליין און שוואַך, איינגע־בויגן, מיט זייער לאַנגע פאות וואָס האָבן זיך אַראָפּ־געקייקלט פון אונטער זיין יאַרמולקע, וועלכע איז ביי־דעקט געווען מיט אַ היטל. זעלטן ווען דער סופר האָט זיך באַוויזן אין גאַס. מיט יראת הכבוד פלעגן מיר, יינגלעך, אים אָפּטרעטן דעם וועג. און דאָ, יוסף לייב בערס, אויך אַ סופר, וואָס האָט שטאַרק פאַריבל אויף מיר דערפאַר וואָס איך לאָז דאָס פלעשל בראָנפן איבער אינגאַנצן צו אים און האַלט אים ניט נאָך.

יוסף לייב בערס איז געווען פאַררעכנט ווי דער־טאַטע פון דעם דראַמאַטישן קרייז. אויף פראָבעס — שטענדיק דער ערשטער. זעלטן יוסף זאָל פאַרשפּעטיקן אָדער דורכלאָזן אַ פראָבע. געהיט דיסציפּלין, זיך שטענדיק אונטערגעוואָרפן די אָנווייזונגען פון רעזי־שיסאר: —

„אפשר דורכגיין נאָכאַמאָל די סצענע, וואָס איז די איילעניש"? פלעגט ער זיך בעטן. און האָט יוסף אַמאָל ניט געהאַט קיין פאַסיקע ראָל אין אַ געוויסער פיעסע, איז זיין אַ סטאַטיסט אויך גוט. אַ קורצער אויפטריט, אָבער זיין פאַרבונדן מיט דער פאָרשטעלונג.

עס דערמאָנט זיך אַן אינצידענט:

עס איז שמחת תורה אין שטעטל. אין אָוונט גרייט זיך אַ פאָרשטעלונג. יוסף שפּילט איינע פון די הויפּט־ראָלן. גאַנץ פרי ווען יידן גייען אין שול אַריין, גייען די ליבהאָבער פון דראַמ־קרייז צו דער גענעראַל פראָבע. וועמען וועט עס איינפאַלן, אַז נאָך דער פראָבע וועט יוסף זיך נאָך אַריינכאַפּן אין דער זשוכאָוויצער שול אויף אַ לחיים און אַזוי איבערכאַפּן די מאָס, אַז ער וועט ביז האַרט פאַרן שפּילן ניט וויסן פון ארור המן ביז ברוך מרדכי?

קיין אַנדערע עצה איז ניט געווען: — מען האָט אים אין בעט אָפּגעגאָסן איייניקע מאָל מיט קאַלטע וואַסער. און יוסף האָט אַ פאַרזינדיקטער געשפּילט און גוט געשפּילט!

עס איז עפּעס אַ סיכסוך. יוסף איז אינמיטן, מאַכט שלום און הייסט פאָלגן. ער שטעלט זיך פאַר אַ ביי־שפּיל. און אַז נאָך לאַנגע יאָרן ערנסטער צוזאַמענאַרבעט, איז פאָרגעקומען איינמאָל אַן ערנסטע שפּאַלטונג אין דראַמאַטישן קרייז, געדענקען זיך זיינע פשוטע, האַר־ציקע ווערטער:

„חברים, וואַרפט אַוועק אייער פּאָליטיק. ווי וועט אויסזען מיר אָן דעם דראַמאַטישן קרייז, וואָס וועלן מיר טאָן? ווי וועט מען קענען לעבן ביי אונדז אין שטעטל, און וואָס וועט דער עולם, דאָס פּובליקום זאָגן?"

אָט די פשוטע ווערטער פון „טאַטן" האָבן געווירקט און מען האָט געשיקט נאָך אַ פלאַש בראָנפן.

נאָך און נאָך עפּיזאָדן האָט מען געקענט דערציילן וועגן אָט דעם פשוטן פאָלקס־מענטש און ערנסטן דראַ־מאַטישן ליבהאָבער.

באַמערקונג: יוסף לייב בערס, אַ פּועלי־ציוניסט נאָך פון 1905 יאָר, איז געווען דער אָנפירער פון דער יידישער זעלבסט־שוץ.

בערל ליפא מיכאלעווסקי*

באַקאַנט האָב איך זיך מיט אים, אַ שבת פ͏ַרי, ביי קאַמעניצקיס מויער.

אַ דאַרער, אויסגעמאָגערטער מיט אַ בלאַס פּנים, אָטעמענדיק שווער, איז ער געשטאַנען צווישן אַ חברה יוגנטלעכע, אָנגעשפּאַרט אויף זיין שטעקן און גערעדט. אַלע האָבן מיט אינטערעס צוגעהערט.

עס האָט זיך געפילט אַן ערנסטע שטימונג. ניט געווען די געוויינטלעכע יוגנטלעכע אוואנטיורעס, מיט וועלכע עס האָבן זיך שטענדיק אויסגעצייכנט די שבת־דיקע פרימאָרגנס ביי קאמינעצקיס מויער. ניט קיין אנעקדאטן, וויצן, נאָר אַלע ווי איינער האָבן אויסגע־הערט וואָס בערל ליפּע האָט צו זאָגן. און בערל ליפּע האָט געהאַט וואָס צו זאָגן.

בערל ליפּע איז ניט געווען קיין עפנטלעכער רעד־נער, קיין אָראטאר. סאָציאַליזם, קלאַסן־צעטיילונג, סאָצ־יאַלע־פּראָבלעמען, ווי אויך די ראָל פון יידישער אַר־בעטער פּאַרטיי אין דער אינטערנאַציאָנעלער פּראָליע־טאַרישער משפחה — דאָס זענען געווען זיינע טעמעס אין די שמועסן ביי קאמינעצקיס מויער, אין פּריוואַטע הייזער, אין בית מדרש און ביי יעדער געלעגנהייט.

בערל ליפּע האָט ניט געזוכט און ניט גערדאַרפט קיין פּאַרזאַמלונגען, קיין מיטינגען. זענען געשטאַנען איניקע יידן און געשמועסט אין מאַרק, אָדער אויפן שול־הויף איז שוין פאַר בערל ליפען געווען אַ מיטינג.

בערל ליפּע איז ניט געווען קיין אָפּנויגער. פון זיינע פּרינציפּן האָט מען ניט געקענט אַראָפּדינגען קיין „קוצו של יוד". פּעסט האָט ער זיך געהאַלטן ביי זיינע איבערצייגונגען.

און וואָלט בערל ליפּע ניט געווען אַ קרבן פון טובערקולאָז, וועלכער פלעגט אים גאַנץ אָפט פאַר־שפּאַרן אין בעט אויף וואָכן און חדשים, וואָלט ער, אָן ספק, אַרויסגעוואָקסן צו אַ באַדייטנדיקער פיגור צווישן דער אַרבעטערשאַפט.

עס דערמאנען זיך די לעצטע טעג פון זיין לעבן. מיר, איניקע פריינט זיינע, זענען אים געקומען מבקר חולה זיין. קיין באַזונדערן צימער האָט ער ניט געהאַט. די בעט איז געשטאַנען אין אַ צימער וואָס עס האָט געדינט פאַרן עס־צימער, פאַרן אויפנאַם־צימער און פאַר אַלע פאַרשיידענע שטוביקע באַדערפענישן. געל, ווי אַ יריעה פּאַרמעט, האָט זיין פּנים אויסגעזען, אָבער זיינע לאָגישע געדאַנקען האָט די שוידערלעכע קראַנקייט ניט אָנגערירט.

„מיינע טעג, אויב ניט שעהן, זיינען געציילטע", האט ער אלע ווײלע, אנשעפנדיק לופט ארויסגערעדט. „אויבנאויף קען זיך דוכטן: וואס האט מיין קראנקייט צו טאן מיט אונדזער קאפיטאליסטישן סיסטעם? אבער עס האט! בין איך ניט קיין קרבן פון אט דעם סיסטעם? וואלט איך ניט געלעבט אין אזוינע שוידערלעכע באַ־דינגונגען, וואלט איך, אפשר, צו מיין צושטאנד ניט געקומען.

זעט, חברים, האלט אן דעם קאמף, דאס איינציקע וואס מיר פארמאגן נאך דערווייל. אויב ניט פאר אונד־זער צייט, איז, לפּחות, פאר די קומענדיקע דורות!"

אין איניקע טעג ארום האט בערל ליפּע מיכא־לעווסקי אויסגעהויכט זיין ריינע נשמה.

חיים זשוק און משהל גינזבורג (קערענסקי)

אפּטיילן זיי באזונדער קען מען ניט. ווייל כאטש זייערע פיזישע סימנים זיינען געווען כרחוק מזרח ממערב, זיינען זיי דאך אבער געווען אזוי ווי צוויי מענטשן מיט „איין גוף און איין נשמה".

דער אונטערשייד אין עלטער איז געווען גאר א־קנאפּער. אויב איך האב קיין טעות ניט, איז חיים זשוק געווען מיט איניקע יאר עלטער פון משהל גינזבורג.

און דאך, ווי קאמיש דאס האט ניט אויסגעזען, איז משהל געווען „דער פעטער" און חיים זיין „פלימעניק".

ביידע זייער פעיקע געשעפטס־לייט, ביידע גאנץ פארמעגלעך, דאך אבער ביידע פאלקס־מענטשן. זייערע געשעפטס־חושים האבן זיי שטענדיק צוגעפאסט צו די געזעלשאפטלעכע ארבעטן וואס זיי האָבן געפירט.

---

*) איינער פון די אנפירער און טעטיקע עסקנים פון „בינד" אין מיר.

און אין וועלכער געזעלשאפט אין „דער מיר" איז חיים זשוק ניט געווען פארטראטן ?

האט טאקע דער באקאנטער געזעלשאפטלעכער טוער אין „דער מיר" — דוד קאצענעלסאן אמאל באמערקט : „ווען גאט באהיט, חיים זשוק זאל שטארבן, וואלט אויסגעבראכן א מגפה אין שטעטל" — עס וואלט געשטארבן א מיטגליד פון דער קהילה, א מיטגליד פון פאלקס־באנק, א מיטגליד פון דער שול־פארוואלטונג, א מיטגליד פון דער ביבליאטעק, א מיטגליד פון ביקור־חולים, א מיטגליד פון דער פייערלעשער־בריגאדע און נאך, און נאך . . .

חיים זשוק און משהל גינזבורג זיינען ניט געווען קיין אויסגעשפראכענע פארטיי־מענטשן טראץ דעם וואס משהל גינזבורג איז געווען א פועלי ציוניסט. זיי זיינען ביידע געווען מענטשן, וועלכע געהערן צו אלע פארטייען. ווו נאר א געזעלשאפט האט באדארפט טוער, איז חיים זשוק דא געווען אונטערגעשטעלט א פלייצע. און אז אין קהלשע געשעפטן שטעלט איינער אינטער א פלייצע, פעלן שוין ניט קיין פעקלעך ארויפצולייגן זיי אויף דער פלייצע. דעריבער איז ניט קיין וואונדער, וואס חיים זשוק איז שטענדיק ארומגעגאנגען מיט אן אויסגעבויגענע פלייצע — די געזעלשאפטלעכע ארבעט האט געדריקט.

חיים זשוק האט פארמאגט אן אייגנארטיקע אייגנשאפט : עס איז ניט געווען א זאך, א געשעעניש, צי עס איז געווען אין דער מיר, אין באראנאוויטש, אדער אפילו אין ווארשע, ער זאל ניט וויסן גלייך ווי די נייס איז פון דער נאדל ארויס.

חיים זשוק איז געווען א ניט געדרוקטע צייטונג, וואס האט פארשפרייט נייעס פרי־מארגן און אויף דער נאכט. און אז חיים זשוק האט עפעס אנאנסירט, איז עס געווען „קדוש וטהור".

פון וואנען און וויאזוי האט זיך צו א מענטשן געקומען אזא חוש, איז שווער צו דערקלערן. אבער א פאקט איז עס, האט עמיצער באדארפט עפעס וויסן : וואס הערט זיך ביים „קניאז" אין הויף, וואס הערט זיך אין גאראדייע, אין באראנאוויטש, אין ווארשע ? האט מען זיך געווענדט צו חיים זשוק, און ער האט שוין ריכטיק מודיע געווען, אויף אן אויטאריטעטן אופן.

משהל גינזבורג האט שוין אזא אייגנשאפט ניט פארמאגט, האט ער אבער, דערפאר פארמאגט אנדערע אייגנשאפטן ווי : אינטויציע, געזעלשאפטלעכע איניציאטיוו, איינפאלן א.אז.וו. עס דערמאנט זיך :

דאס איז געווען אנהויב פון דער רוסישער רעוואלוציע. קערענסקיס נאמען איז געווען דער פאפולערסטער אין גאנץ רוסלאנד. מיר, אן אינציאטיווגרופע פון דער יידישער פאלקס־שול, האבן צוזאמענגערופן א באראטונג וועגן גרינדן א יידישע פאלקס־שול אין „מיר". מען האט גערעדט, זיך געפילפולט ווי אזוי הויבט מען אן שאפן אט די שווערע און וויכטיקע אינסטיטוציע ? ניט קיין פינאנסן, ניט קיין געביידע, ניט קיין שול־בענק, ניט קיין קינדער, אבער דערפאר אגרויסע און שטארקע אפאזיציע ; דער רעליגיעזער פראנט, די ישיבה, די תלמוד תורה!

משהל גינזבורג איז געזעסן, געשוויגן, אויסגעהערט, געטראכט אין מיטאמאל . . . „חברים, כל התחלות קשות" און האט ארויסגעהויבן א קאנקרעטן פלאן פון ארבעט, א התחלה פון אויפבוי, אז אלע זיינען נשתומם געווארן.

„קערענסקיס קאפ" האט עמעצער באמערקט. און פון דאן אן איז פון משהל גינזבורג געווארן „משהל קערענסקי". משה גינזבורג איז געווען אן אקטיווער פועלי ציוניסט.

ווי געזאגט, זיינען חיים זשוק און משהל קערענסקי ניט אפגעטראטן איינער פון צווייטן, שטענדיק געגאנגען צוזאמען, געקהלט צוזאמען, אבער ווי פארשיידן טראגיש אומגעקומען.

חיים זשוק איז געווען צווישן די געזעלשאפטלעכע טוער, וואס זענען אויף מארגן ווי די נאציס האבן זיך באוויזן אין שטעטל, באגראבן געווארן לעבעדיקערהייט. און משהל ? אים האבן זיינע אזוי גוט באקאנטע פויערים, מיט וועלכע ער איז געווען פארבונדן מיט האנדל און פריינטשאפט, מיט גראבאייזנס, מיט קאסעס פארפייניקט צום טויט.

כבוד זייער אנדענק !

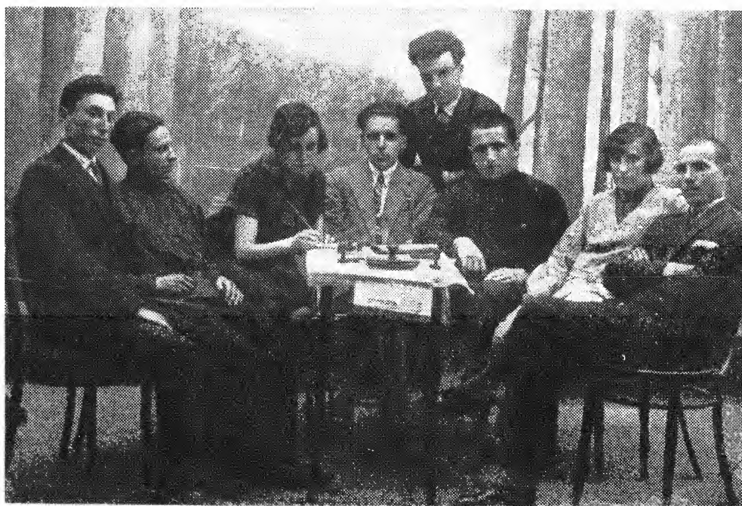
מ. צינקין

יאשע דער מלמד

מיין פאטער איז געווען יאשע דער מלמד, מ׳האט אים אויך גערופן „יאשע דער פערעמאלניק״, ווייל זיין פאטער, מיין זיידע איז געווען א פערעמאלניק, א ייד אן ארעמאן, וואס פלעגט מיט א פערד און וועגעלע צעפירן זעקלעך מעל פון די מילנער צו די בעקער. מיין טאטע איז געווען א מלמד אין דער מיר אריבער 50 יאר. גאנצע פופציק יאר האט ער געלערנט מיט די מירער קינדער תנ״ך מיטן ביאור. זיין תנ״ך האט געהאט א גרויסן נאמען אין דער מיר.

ווען ער האט אנגעפאנגען די מלמדות פון תנ״ך מיטן ביאור, האבן די גאר פרומע עס געהאלטן פאר א מין אפיקורסות, און האבן זייערע קינדער אים נישט געגעבן צו לערנען. אבער די אינטעליגענץ פון יענער צייט: די „שווארצע משפחה״, די וואלד־סוחרים און די רייכע קרעמער, האבן געשיקט זייערע קינדער צו יאשע דעם מלמד, און האבן געצאלט פינף און צוואנציג רובל שכר לימוד פאר א זמן. עס איז כמעט געווען א יחוס צו לערנען א פאר זמנים ביי יאשע דעם מלמד. ער איז אויך געווען א גרויסער מדקדק און האט געלערנט מיט די תלמידים דקדוק, ער איז געווען א סך יארן דער בעל־קריאה אין ישיבה.

ער איז געווען א מלמד ביז צום לעצטן טאג פון זיין לעבן, און געשטארבן „ווי א סאלדאט אין די שטיוול״, אין יאר 1905.

ועד „פרייהייט״, 1928.

שלום גלוסקין, שמחה רזניק, איטקה קגן, חצקל רבינוביץ, משה קמינר, ישראל טרצביצקי, נחמה זוכביצקי, לייזר פרסלין.

מסיבה לעלית יצחק רזניק 15.2.1938.

יושבים : מימין לשמאל : בולפוביץ פיבל, שוסטרמן דינה, קסטרוביצקי לאה, רזניק רחל, רזניק אסתר.

משמאל לימין : קפלן ברוריה, צינקין יצחק, פרניקוב אסתר, דבודקין ירחמיאל, מזורביץ יואל, רבינוביץ משה, מזורביץ צבי.

עומדים : מימין לשמאל : רזניק דב, רזניק מלכ׳קע, רזניק זימל, פריד אפרים, כגן מרה, קפלן וועלע, הו׳כבי סוניה, מורה.

משמאל לימין : אברשטין חנה, מנדלמכר נחמה, רייזין ליבע, טרובוביץ סוניה, ירמיצקי ראובן, רזניק ישראל

עומדים, באמצע : רזניק אברהם, רזניק יצחק, רזניק חסיה, רזניק משה, רזניק אלינקע.

קב׳ חברי השומר הצעיר לעליותו של דב רזניק ארצה.

מימין לשמאל : רייזל יורשן, רבקה גולדברג, עליזה רזניק, דב רזניק, יעקב מזורביץ, נחמה צינקין, אברשה ארנובסקי, רבקה אברשטיין (לידר), ראובן ירמיצקי.

חורבן און גבורה

מרים סווירנאָווסקי (מאריאשע לידער)

אין די יארן 1939 — 1941

זומער 1939, יעדן טאג ווארט מען מיט אומגעדולד אויף די צייטונגען. פארנאכט אויף קאמינעצקיס ראג דיסקוטירט מען די אינטערנאציאנעלע לאגע, שטייען יידן אין רעדלעך און מען פירט ויכוחים, מען לייענט צווישן די שורות, מען זאגט ארויס השערות, מיט יעדן טאָג ווערט די לאגע ערנסטער.

מלחמה־שטימונג, ס׳איז 25 יאר נאך דער ערש־טער וועלט־מלחמה, דאס ווערט זייער אפט דערמאנט, און עס האלט שוין בא אַ 2־טער; מען וועט נאר אראָפּ־נעמען די תבואות פון די פעלדער, וועט זיך עס אנ־הויבן, און ווירקלעך, סוף אוגוסט 1939 ווערן אלע קאמוניקאציע־מיטלען פאר דער ציווילער באפעלקערונג אפגעשטעלט, אלץ ווערט באזעצט מיט מיליטער, עס ווערט געמאלדן א מאביליזאציע פון געוויסע יאר־גענג. פרייטיק דעם 1/9, הויבט זיך עס אן.

עס דערמאנט זיך אבראשע אראנאווסקי, וועמענס פאטער ס׳איז אומגעקומען אין דער ערשטער וועלט־מלחמה און ער, אבראשע, אין די ערשטע טעג פון דער 2־טער.

עס שאפן זיך ארט־קאמיטעטן, וועלכע באשטייען אויסשליסלעך פון פאליאקן, זייער ארבעט — צושטעלן דער ארמיי אלץ נויטיקע אין דער מלחמה־צייט; ס׳איז דא א מעלדונג וועגן צושטעלן שמעלץ־אייזן און אלטע גומי. כדי עס זאל ניט נעמען צופיל צייט דאס אויפ־זאמלען, ווערט אנגעוויזן אין דער מעלדונג, דארף דאס אוועקגעלייגט ווערן אויפן טראטואר פארן שטוב. אין וועלכער שטוב האבן זיך ניט געפונען עטלעכע פאר אלטע קאלאשן און עטלעכע צעפלאצטע טשעהונעס צום ארויסווארפן? האט מען דאס אוועקגעלייגט פארן שטוב, אזוי ווי פוילן האט שוין געברענט פון אלע זייטן, זענען, נעבעך, די קופקעלעך אלטווארג, די קונפטיקע שוץ־מיטל, געבליבן ליגן פארשעמט אויף די ערטער, צונעמען זיי וואלט געקאנט אויסגעטיישט ווערן ווי סאבאטאזש, וואס האט געשמעקט מיט קארטוז־בערעזער קאנצענטראציע־לאגער.

די טעג ציען זיך לאנגזאם, פול מיט מורא, ס׳הויבן אן אנקומען פליטים. מען נעמט זיי ווארעם אויף, צו יעדן מאמענט קענען מיר זיין אין זייער לאגע, וווהין וועלן מיר לויפן? זיי גיבן איבער וועגן אויסערגע־וויינלעכן כח פון דער דייטשישער ארמיי; מיט וואס פארא טעמפא זי באוועגט זיך פאָראויס, היינט־מארגן קענען זיי דא זיין, זיי גיבן אויך איבער וועגן שרעק־לעכע רציחות איבער יידן.

ס׳איז דער ערשטער טאג ראש־השנה, די בתי מדרשים זיינען אלע איבערפולט מיט מתפללים, פאר שופר־בלאזן האלט ר׳ ראובן אבערשטיין ז״ל א דרשה, דאס פארשטיקטע געוויין געפינט זיין אויסבראָך און א מוראדיקע יללה האלט אן א לענגערע צייט.

מען באמבארדירט באראנאוויטש, עס הערן זיך ווייטע אויפרייסן, יידן, באזונדערס יונגע מענער, קו־מען אין גרויס בהלה צו אונדז, מיר זענען כמעט די לעצטע סטאנציע, ווו קען מען ווייטער לויפן? „צו דער סאוועטישער גרעניץ" — איז דער ענטפער, מען וועט זיך לאזן אויף אלע וועגן, כדי צו זיין וואס ווייטער פון דייטש, אבער עס שטייט דאך איין אייזערנע וואנט צווישן אונדז! זונטיג דעם 17/9 הויבט זיך אן פאנאנ־דערוקן די אייזערנע וואנט, און אנשטאט מיר זאלן לויפן צו זיי, קומען זיי צו אונדז, עס האט זיך אנגע־הויבן פארטאג מיטן באווייזן זיך פון עראָפּלאנען, מיר האבן זיי אנגענומען פאר פיינטלעכע, מיר לעבן איבער טויט־שרעק, באלד, באלד וועלן זיך אנהויבן שיטן פון דער הויך איבער אונדז... דאן זעען מיר דורכלויפן אויטאָס, זיי יאגן זיך מיט אזא אימפעט, אז מען זעט בלויז דעם שטויב וואס זיי הויבן אויף. ווי עס האט זיך ארויסגעוויזן זיינען די עראפלאנען געווען סאווע־טישע, און א פאר שעה ארום זענען שוין געווען ביי אונדז די סאוועטישע טאנקען. די איבערראשונג איז געווען אזוי גרויס, אז יונג און אלט, גרויס און קליין זיינען „ארויסגעפאלן" אין די גאסן מקבל פנים זיין אונדזערע רעטער, קיינער פון אונדז איז ניט בכוח

געווען צו טראכטן אויף א לענגערע מעטע, מיר זענען געווען גליקלעך מיטן מאמענט, די סאוועטישע אפיצערן, ווי די סאלדאטן, זענען געווען זייער העפלעך, קינדער געגלעט איבער די קעפעלעך, דערוואקסענע צוגעזאגט א פרידלעך רואיק לעבן און נאך קיין שום זאַך האט מען אזוי ניט געלעכצט, ווי נאך אביסל רו.

אונדזערע נעכטיקע מאכט־האבער זיינען פלוצלונג קליין געווארן, עפעס האבן זיך זייערע קעפ ניט געקענט מער הויך האלטן, מיט געבויגענע קני, מיט כלומערשט שמייכלדיקע פנימער האבן זיי זיך גענויגט פאר יעדן סאוועטישן טאנק.

איך מוז מודה זיין, אז מיר האבן גאנץ הנאה געהאט פון זייער יעצטיקער לאגע, מיט א טאג פריער זענען מיר געווען די בירגער פון א נידעריקער מדרגה. אונדזער וויט סודניק איז גלייך דעם ערשטן פרימארגן ארעסטירט געווארן; אין די ערשטע טעג איז אויך ארעסטירט געווארן דער קניאז מירסקי מיט זיין אדמיניסטראטאר, צוזאמען מיט די פיל געסט פון דער פוילישער רעגירונג, וועלכע זיינען מיטן שטראם פארטראגן געווארן צו אונדז.

גלייך דעם ערשטן אוונט איז אראפגענומען געווארן די פארטינקלונג, די ראדיא הילכערס האבן אויסגערופן: זעט, אין בערלין איז פינסטער, אין לאנדאן איז פינסטער, ביי אונדז איז ליכטיק און פריילעך...

ווי שטענדיק אין אזעלכע פאלן פארפעלן ארטיקלען פון ערשטן געברויך; אז מען לעבט, דארף מען עסן און פארן הונגער האט מען מורא, עס האט לאנג ניט אנגעהאלטן און די לאגע האט זיך שטופנוויז נאָרמאליזירט: אז מען איז שוין געווען זיכער פון הונגער, האבן דאך מענטשן מענטשלעכע שוואכקייטן, האט מען אנגעהויבן איינקויפן, איבערקלייבעריש איז מען ניט געווען, מען האנדלט, מען קויפט, מען כאפט מציאות. די סיבה פון כאפן איז געווען, וואס דאס מיליטער האט זיך א לאז געטאן קויפן אלץ, וואס עס לאזט זיך. גייט א סאלדאט און טראגט א סקאָרוועדע, פרעגט מען אים, צו וואס דארף דאס א סאלדאט, ענטפערט ער, אז דאס וועט זיין א מתנה דעם ווייב, דערפון איז געדרונגען, אז פון שטוב־ווירטשאפט האבן זיי גארניט, האט מען דאך ניט אויפגעהערט צו פרעגן וועגן די אלע קלייניקייטן, וועלכע זיי כאפן, איז זייער ענטפער: „צו האט איר געזען אונדזערע טאנקן?"

און ס'איז טאקע געווען וואס צו זען, מען איז אראפגעקומען מיט די אמתע כלים, ס'איז כדאי ניט נאר די קלייניקייטן אויסצובייטן אויף אזעלכע טאנקן, וועלכע זיינען ד א ן געווען זיכערקייט.

מען האט זיך באצייטנס גענומען ארומקוקן אויף די ניט געווונטשענע. אין דער נאענט פון דער־מיר האט געלעבט א גרופע פאליאקן מיליטערישע קאָלאָניסטן, די אזוי גערופענע אסאדניקיס, זיי האבן זיך דא באזעצט נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה, באקומען צוגעטיילט באדן און עס באארבעט, זיי זיינען געווען זייער פלייסיקע און דערפארענע ווירטשאפטלער, זיי זענען געווען די ערשטע, וועמען מ'האט ארויסגעפירט, זייערע ווירטשאפן האבן געזאלט דינען אלס קומענדיקער קאלכאז.

די ערשטע עטלעכע טעג נאכן ארייננמארשירן פון דער רויטער־ארמיי זענען געווען געשלאסן די קראמען, מען האט ניט געוווסט וואס פארא געלט עס וועט זיין אין אומלויף, איז געקומען א מעלדונג, אז א סאוועטישער רובל גלייכט זיך צו 4 זלאט.

די קרעמער האבן באַקומען א פאראָרדענונג צו עפענען די געשעפטן, פאר וועלכע עס האבן זיך אויסגעשטעלט לאַנגע רייען, פארשטייט זיך, אז די ערשטע זאך זענען פארקויפט געווארן אלע רעשטן, אלע פארלעגענע סחורות, וועלכע האבן ניט געדענקט דעם טאג פון זייער באשאפן ווערן. מען האט אויפגעהערט צו רעדן וועגן „קויפן" אדער „בייטן", ס'איז שוין געווען א פראגע וואס גיט מען און וואס טיילט מען?

דער אפזאץ איז גרויס, עס זענען דא פאַרקויפער, איבערקויפער און קויפער, ס'איז דא א מעגלעכקייט צו מאכן עטלעכע רובל, האט זיך אנגעהויבן א פאָרעניש אין די גרעסערע שטעט נאך סחורה, אלץ, וואס מען האט געבראכט איז פארציקערט געווארן, נעכטיקע קבצנים זענען איבערנאכט רייך געווארן, מען האט אבער שפעטער טייער באצאלט דערפאר.

ביאליסטאק איז פון ערשטן טאג פראקלאמירט געווארן אלס הויפטשטאט פון מערב ווייסרוסלאנד, דער מערב דארף אנגעשלאסן ווערן אין מזרח, די פראגע דארף געשטעלט ווערן צו אפשטימונג (און אונדזער הסכמה טוט זיך גארניט). יעדע שטאט און שטעטל שיקט אירע פארשטייער קיין ביאליסטאק, כדי „צו הייבן די האנט", פון דער־מיר איז דעלעגירט געווארן

נחום ברוק, אלס ערלעכער ארבעטער, וועלכער האט קיינמאל ניט עקספּלאָטיר׳ט קיין פרעמדן. נחום׳ס פרעסטיזש איז געוואקסן, מען האט אנגעהויבן קוקן אויף אים פון אונטן ארויף.

נאך דער אפשטימונג אין ביאליסטאק איז דער־מיר באשטימט געווארן אלס ראיאָן־שטאט פון באראנאוויטשער „אָבלאסט״, מיט א טאג ציידונג; 2 צען־יאר־שולן מיט ווייסרוסיש אלץ אונטערריכט־שפראך, 1 יידישע פאלק־שול אין הויז פון הרב פינקעל און טייל־ווייז אין בנין פון תלמוד־תורה, שול־לייטער: אויערבאך, לערער: פיקוס, גארדאן און מאניע שווארץ־ביסל.

אז עס איז אריבער די ערשטע איבערראשונג און מען האט פארגעסן די פריערדיקע סכנה, האבן מיר זיך דערזען פנים־אל־פנים מיט אונדזער נייערווירקלעכקייט, עס האט זיך איינגעשטעלט א שטענדיקע מאכט מיט אירע חוקים ומשפטים, נאציאָנאליזאַציעס און מוניציפאליזאציעס. טייל פון דער באפעלקערונג האט זיך גענומען פילן ניט זיכער, צוליב סאציאלע טעמים, זיי האבן באקומען פאספּאָרטן מיט פאראַגראפן, וועלכע האבן קיין גוטס ניט אנגעזאגט, ווער ס׳איז אפילו ניט געווען אויסגעשטעלט איפן געהאלט, האט געזוכט ארבעט, כדי צו כשרן זיך, פאָרצוג האבן געהאט ניט פארמעגלעכע.

דער־מיר האט ניט געהאט גענוג בנינים אויפצונעמען דעם גאנצן גרויסן אפאראט, וועלכער איז אנגעקומען, האבן זיך טאקע אנגעהויבן די נאציאנאליזאציעס. וואס האט מען נאציאָנאליזירט? גרעסערע אונטערנעמונגען, אפטייקן, אפטייק־סקלאדן, און נאכהער הייזער. אין די אלע הייזער האט מען איינגעארדנט ביוראען אדער וווינונגען פאר דעם נייעם קלאס יחסנים.

נאכן קומען פון די סאוועטן האט זיך עוואקואירט קיין ווילנע די ישיבה מיט הרב פינקעל בראש.

אין בנין פון ישיבה איז איינגעארדנט געווארן א קלוב, וועלכער האט געדינט אלס שטענדיקער ארט פון מיטינגען, ביים קלוב איז טעטיק געווען א כאר, ארגאניזירט דורך יאסל קריינאוויטש, דער כאר איז געווען אנגעשלאסן אין „ווייסרוסישן אנסאמבל פון ליד און טענץ״.

די גאנצע רבנישע ליטעראטור, וועלכע איז איבערגעבליבן אין דער ישיבה ווי אויך די איבער 3000 ביכער פון דער מירער ביבליאטעק, זיינען איבערגעפירט געווארן אין דער אלטער בויניע. דער לאזונג איז געווען: פריער ברעכן און נאכהער בויען, ווי מען האט געבראכן האבן מיר געזען, די ביכער און די גמרות זענען פארניצט געווארן פון די פויערים אלס פאפיר, מיר, וואס יעדער איינער פון אונדז האט שוין געהאט א גאנץ שווערן פאק אייגענע זארגן, ווייל ניט לייכט איז זיך צוצוגעוויינען צו א נייעם רעזשים, זאל דאס אפילו זיין א רעזשים פון יושר און גערעכטיקייט, האבן מיט גרויס ביטערניש זיך צוגעקוקט, ווי עס ווערן צעטראטן אונדזערע קולטורעלע אוצרות, גליקלעך זענען געווען די קינדער, זיי האט מען גלייך אנגעטאן די רויטע גאלסטוקן פון פיאָנערן. מען האט אפט געוויזן פראפאגאנדע פילמס, די יוגנט האט אויך גלייך געפונען א פלאץ פאר זיך. אז מען האט געענדיקט מיטן מיטלשטאנד, ווייל לויט מיין אפשאצונג, זענען קיין בורזשויען ביי אונדז אין שטעטל ניט געווען, האט מען זיך גענומען ארגאניזירן די בעלי־מלאכות אין ארטעלן, מייסטנס האט מען די ארטעלן איינגעארדנט אין די בתי מדרשים, די מתפללים האבן פרובירט אין א גאנץ פארזיכטיקער פארם זיך קעגנשטעלן, אבער עס האט גארנישט ניט געהאלפן. מען האט איינגעארדנט מנינים אין פריוואטע שטיבער, די פריערדיקע קליינהענדלער, וועלכע האבן ביסלעכווייז אליין ליקווידירט זייערע קרעמלעך האבן געבילדעט א קלאס לײדיקגייערס, וועלכע האבן נאך ניט געארבעט און געלעבט פון גרייטן.

די פויערים האט מען ניט נאציאָנאליזירט, זיי האבן ניט געהאט קיין גרויסע שיינע הייזער אדער אונטערנעמונגען, פאר זיי איז געווען איין אנדער שרעק — דער קאלכאז, פאר וועלכן זיי האבן מורא געהאט אימת־מות. פאָרלייפיק האבן זיי געדארפט צושטעלן דער רעגירונג אלץ, וואס זיי באקומען ארויס פון זייער ווירטשאפט, זיי האבן דאס געגעבן מיט גארניט קיין גרינג הארץ, דערפאר איז דאס געפירט געווארן מיט מוזיק, מיט דער רויטער פאן בראש, דאס האט געהייסן קראסני אבאז, צומארגנס פלעגט זיך באווייזן א מעלדונג אין דער ארטיקער ציידונג, אז דער און דער דאָרף האט זינגענדיק און טאנצנדיק צוגעשטעלט אזוי־פיל און אזויפיל תבואה דער רעגירונג.

עס האט זיך געביטן דער אויסערלעכער אויסזען

פון שטעטל, דער מארק, דער שטענדיקער האנדלס־צענטער האט פארלארן זיין לעבהאפטן אויסזען, די עטלעכע רייען פארמאכטע קראמען האבן געשאפן איין אומהיימלעכע יום־טוב־דיקייט.

א געוויסע צייט זיינען אין די באשטימטע מאָנטאָגס קיין יאַרידים ניט פאָרגעקומען, די פויערים האבן זיך אפגעהאלטן פון פארקויפן זייערע פראדוקטן צוליב דעם אומצוטרוי צום סאוועטישען געלט; ווען עס האבן זיך באנייט די מערק, איז דער פלאץ זייערער געווען אויסער דער שטאט.

דער יארן־לאנג־פארשלאָסענער פארק, וועלכער האט צוזאמען מיט דער פערמע און מיטל־אלטערלעכן שלאס געהערט צו קניאז מירסקי, איז געעפנט געווארן פארן פאלק און געדינט אלץ שפאציר־ארט, און די פלאצן פון דעם אויבן דערמאנטן קניאז איז איינגעארדנט געווארן א **שפיטאל**.

ס׳איז געווארן א **טענדענץ אויף „גרעבערע״ זאכן**, אנשטאט עלעגאנטע שיך, מאנטלען און קליידער האט זיך יעדערער איינגעשאפט א פעלצל, שטיוול און וואליקעס מיט קאלאשן. אזוי ווי אין יענער צייט זענען די סחורות ניט צוגעשטעלט געווארן צום סעזאן, האט געטראפן, אז אויף שבועות פלעגן אנקומען די וואליקעס און אויף חנוכה די סאנדאלן.

דאס זעלבע איז אויך געווען אויפן געביט פון באשפייזונג, מען איז איבערגעגאנגען צו גרעבערע שפייז, אזוי אומגעפער איז געפלאסן אונדזער לעבן 22 מאנאטן ביז דער פאטאלער דאטע פון 22/6 1941, וועלכע איז געווארן דער אנהויב פון אונדזער סוף.

אסתר קרינציקי—גאראדייסקי—בערקאוויטש

זכרונות פון דער דייטשער אקופאציע

געבוירן אין קריניטשנע, מירער קהלה, האב איך חתונה געהאט אין דער־מיר מיט פרץ גאראדייסקי און געוווינט דא 19 יאר. מיר האבן געהאט דריי קינדער: צוויי זין חייקיל ז״ל און יוסף ז״ל און א טאכטער סאָניע ז״ל. בעת׳ן באמבארדירן די שטאט דורך די דייטשן בין איך מיט מיין משפחה אוועק צו פוס אין קריניטשנע צו מיין פאטער, דארטן זיינען מיר געווען 7 חדשים. איך האב זיך געפילט גליקלעך, וואס איך האב זיך געפונען אין קריניטשנע און נישט אין דער־מיר, ווייל דארט זיינען מענטשן שוין געבליבן איינצעלנע און איך בין נאך געווען מיט מיין גאנצער משפחה. אבער אויך אויף אונדז איז געקומען דער פינסטערער טאג. אין איינעם א שבתדיקן פרימארגן האט מען אנגעקלאפט בא מיין פאטער אין טיר, דאס איז געווען א פאָליאק, געבראכט אונז א בריוועלע פון בוניע גרינולד דער בעקערקע, מיר זאלן אוועקגיין פון שטוב און זאגן די איבעריקע יידן, זיי זאלן אויך דאס זעלבע טון, און צו זיי זאלן מיר נישט קומען. מען האט גענומען טראכטן וואס דאס באדייט. פונקט איז געווען בא מיין פאטער א קריסטין פון יעניצע, 6 קילאמעטער פון קריניטשנע, האב איך געזאגט, אז איך פאר מיט איר אויף נעכטיקן און מארגן וועל איך מיט איר פארן קיין דער־מיר זיך דערוויסן וואס דאס בריוועלע באדייט. איך האב זיך אנגעטאן ווארים, ווייל דער פראסט איז געווען שטארק און איך האב זיך פארמאסקירט פאר א קריסטין. אויף מארגן זיינען מיר אנגעקומען אין דער־מיר, איך בין אוועק אין יודענראט, איך האב דארטן געטראָפן אליעזר ברעסלין, און איך האב אים געפרעגט וועגן בריוועלע, וואס בוניע האט געשיקט. האט ער מיר דערציילט, אז עס איז דא אין דער־מיר איינער א קאמענדאנט אונטערן נאמען אָסוואלד און ער האט אנגעזאגט, אז מען זאל זאגן די יידן אין די דערפער, אז עס דארף פארקומען אויף זיי א שחיטה. אזוי ווי די נאכט איז צוגעפאלן און איך האב געדארפט פארן צוריק, האט מיר אליעזר ברעסלין באגלייט און ער האט מיר צוגעזאגט, אז אויב ער וועט הערן, אז עס איז פארגעקומען א שחיטה אין א דארף, וועט ער דינגען א קריסט, ער זאל פארן אין קריניטשנע אנזאגן אז מיר מוזן אוועקגיין פון די הייזער. איך בין געקומען צו דער קריסטין זיך געלייגט שלאָפן. פאר־טאג איז אנגעקומען מיין ברודער בעריל קריניצקי, ער איז אריין און געזאגט „מיין שוועסטער, דו האסט שוין נישט צו וועמען צו קומען״. אין דעם זעלבן טאג, וואס איך בין ארויסגעפארן, זיינען געקומען דריי פורן דייטשן מיט פאליציי צוזאמענ־

געקליבן דריי משפחות יידן, צווישן זיי מיין פאטער ז״ל און מוטער פעסיע ז״ל, מיין מאן און מיינע דריי קינדער, אויך מיין ברודערס פרוי גיטל ז״ל און זיינע דריי קינדער חייקיל ז״ל, יהושע ז״ל און א טאכטער רחל ז״ל, אויך אונדזער קוזין מיט א פרוי און 4 קינדער און שמעריל ליס ז״ל מיט א פרוי און א טאכטער. הינטער מיין פאטערס א געביידע האט מען זיי אלעמען צעשאסן און בארגראבן. מיט גרויס געשריי און געוויין בין איך און מיין ברודער אוועק קיין סטאָלפצי אין געטא, ווייל ווען מיר קומען אין דער־מיר, וואלט מען אונדז אויך געשאסן, ווייל סאראפימאוויטש, דער קאמענדאנט, האט אונדז געקענט. מיר זענען אוועק אין יודנראט און מיר האבן אלעס איבערגעגעבן וואס ס׳איז פארגעקומען מיט אונדזערע ליבע און טייערע, דאן איז געגאנגען מיט אונדז דער פרעזעס פון יודענראט וויטענבערג, זייער א ווילער מענטש, צום קאמענדאנט און מיט אים איינגעטענהט. דאן האט ער אונדז אריינגערופן און דער קאמענדאנט האט צו אונדז געזאגט: נישט גיין הינטערן שטאט, מיט קיינעם נישט שפרעכן, פלייסיק ארבעטן... פערשטעהען מיינע ליבע שוויינען? נאכער האט אונדז דער פרעזעס אריינגעפירט אין געטא אין א שטוב, ווי עס האבן זיך געפונען 32 נפשות.

ווי אזוי איז געבליבן לעבן מיין ברודער אין יענעם טאג? איידער די דייטשן זענען אריין, האט מיין ברודער אוועקגעפירט אין מיל א פור קארן, גערשטן און ווייץ. די דייטשן האבן בא מיין פאטער און ברודער אלעס צוגענומען: די קי און די פערד; מען האט זיך נישט געטארט באוועגן, אבער עסן האט זיך געוואלט און די משפחה איז פארגרעסערט געווארן, ווייל איך מיט מיין משפחה זיינען דאך אויך געוועזן בא מיין פאָטער, האט מיין ברודער געבעטן א קריסט, ער זאל פארן מיט אים אין מיל אפנעמען די מעל. ווען מיין ברודער איז געפארן צוריק מיטן מעל, איז ארויס די פרוי פון דעם קריסט און האט געזאגט צו מיין ברודער „פאניע בערקאָ! עס זיינען צו אייך אוועקגעפארן דריי פורן מיט דייטשן און פאליצייי", ווען מיין ברודער האט עס דערהערט, האט ער געזאגט צו דער קריסטין: אויב אזוי, דארף איך שוין נישט די מעל. ער איז אוועק און זיך געשטעלט אויף א בארג א קילאמעטער פון זיין הויז און געזען ווי מען האט ארומגערינגלט די הויז און געשאסן, ער האט געהערט די געשרייען פון אונדזער משפחה ווי אויך „שמע ישראל", מיין ברודער האט זיך געלאזן גיין אהין, האבן די קריסטן געזאגט, אז די משפחה לעבט שוין סיווי נישט, זאָל ער בעסער גיין זיך באַהאלטן. ער איז אוועק אין וואלד צו א קריסט, ביינאכט האט זיך מיין ברודער אויפגעהויבן און געגאנגען איבער וועלדער און פעלדער צו מיר.

מיר האבן אין סטאָלפצי געליטן הונגער און שמוץ, אויפן באנהאָף האבן מיר געארבעט 8 מאנאטן, מיר האבן גוט פאַרשטאנען אז עס דערנענטערט זיך דער פינסטערער טאג אויף די סטאלפצער יידן: אלע ארומיקע שטעטלעך זענען שוין געווען ריין פון יידן, אין יענער צייט האב איך געארבעט בא א גענעראלס א טאכטער מיטן נאמען טאמיליאווסקי, קיין האניק האב איך בא איר נישט געלעקט, זי האט מיך ליב געהאט, אבער זי האט ליב געהאט, איך זאל ארבעטן וואס מער און עסן האט זי קיינמאל נישט געגעבן. מיר האבן זיך גענומען קלייבן אין וואלד אריין מיט דעם געדאנק, אז מיר האבן אסאך באקאנטע קריסטן און יעדער קריסט וועט אונדז אריינלאזן אָנווארימען זיך און געבן עסן. איין פרימארגן איז געקומען צו מיר מיין ברודער און געזאגט, אז מיר דארפן שוין גיין אין וואלד, ווייל אלע מענער פירט מען ארויס קיין בארנאוויטש און מינסק. ווען מיר זענען געגאנגען אין געטא עפעס נעמען מיט זיך, האט מען צוריק שוין נישט ארויסגעלאזט, איך בין אוועק צו מיין ארבעט און אין געטא האט זיך אָנגעשלאסן צו מיין ברודער א מאן מיט א פרוי פון שטעטל טורעץ ניאמע און צירל מענדעלעווסקי. די פרוי צירל האט אויפגעהויבן די שטעכלדראָט פון פארצאָמטן געטא און ארויסגעלאזט איר מאן און מיין ברודער און זיי אלע זיינען געקומען צו מיר; פון דארטן זיינען מיר אוועק צום טייך ניעמען. דאס איז געווען 12 אזייגער ביי טאג; מיר זענען אין די זאכן אריבערגעגאנגען דעם טייך, אראפגעריסן די לאטעס די געלע. א גאנצע נאכט זענען מיר געגאנגען, ביז מיר זענען געקומען אין די קריניטשנער וועלדער. אויפן וועג זענען מיר אריין צו א באקאנטער קריסטין, האט זי אונדז געגעבן א גרויס ברויט, בייטאג זענען מיר געלעגן אין וואלד און אין אוונט געגאנגען צו נאך א קריסט און געקראָגן נאך שפייז; צוריקגייענדיק האבן מיר אנגעגראבן אויף אונדזערע פעלדער קאר־

טאפל און מייערן. ווי גרויס איז דער ווייטאק געווען, ווען אונדז איז אויסגעקומען צו גיין פארביי מיין פאטערס הויז, ווו עס האט שוין געוווינט א קריסט און 30 מעטע־ פון הויז איז געווען דער גרויסער קבר מיט אונדזערע ליבסטע און טייערסטע; אבער אזוי ווי די קראפט פון מענטשלעכן לעבן איז זייער גרויס, איז געגאנגען דאס לעבן אויף ווייטער. ווען מיר זענען געשלאפן אין וואלד, האבן מיר דערהערט פארטאג א שטארקע שיסעריי און א קוויטשעריי פון א מענטשן; דאס איז געווען מירער פאליציי, וועלכע האבן דערזען א גרופע מירער יידן; דאס איז געווען איין קילאמעטער פון אונדז. מיר האבן די יידן טאקע געזוכט און נישט געקאנט געפינען. דאס געשריי איז געווען פון א יינגל מיטן נאמען שרייבער, וועלכן די פאליציי האט געראנירט, די איבעריקע מירער יידן זענען זיך צעלאפן. מיר האבן זיך אויפגעהויבן און אוועק אין א צווייטן ארט. ווען מיר זענען אין אוונט געקומען צו א קריסט, האט ער אונדז געזאגט, ווו די מירער געפינען זיך און צווישן זיי מיינער א קוזין אליעזר קריניצקי און יוסף פאדערסקי. זיי קומען צו דעם קריסט בעטן עסן. מיר האבן געבעטן דעם קריסט, ער זאל אונדז צוזאמענפירן מיט זיי, און אזוי איז געווען, ער האט זיי געבראכט צו אונדז. דאן זיינען מיר שוין געווארן א גרופע פון 7 פערזאן: 2 פרויען און 5 מענער, מיין ברודער איז געווען זייער קאמאנדיר; וואס ער האט געזאגט, האבן אלע געפאלגט, מען האט געמאכט פון טראסטניק בודקעס און אין די בודקעס זיינען מיר געווען ביז וואנען עס איז געווארן גאר א גרויסער פראסט און דער ניעמען איז פארפרוירן געווארן, האט מען באשלאסן, אז מען מוז מאכן א זעמליאנקע אין דער ערד, אבער פון וואס און מיט וואס זאל מען מאכן? האט מיין ברודער געהייסן נעמען זעקלעך מיט א לאפעטע, פאר דריי קילאמעטער איז געווען דעם קוזינס הויז, ווו קיינער האט נישט געוווינט, מען האט צעווארפן דעם אויוון, גענומען די ציגל אין די זעקלעך, געגאנגען איבערן טייך ניעמען און געבראכט די ציגל. יעצט דארף מען האבן ליים אויף מאכן די פליטע, האט מען באשלאסן, אז איך און די 5 מענער זאלן גיין נאך ליים; די צווייטע פרוי איז געבליבן אין בודקע, ווייל עס האט זיך ארויסגעוויזן, אז זי איז געווען אין אנדערע אומשטענדן, געגאנגען זענען מיר פארנאכט, ווייל מיר האבן זיך געשראקן נישט נאר

פאר די דייטשן און פאליציי, נאר אויך פאר די פארטיזאנער, ווייל די פארטיזאנער פלעגן הרגענען יידן. מיר גייען אלע און מיר זעען, אז עס שטייט א פארטיזאן מיט אן אווטאמאט אין האנט און ער רופט אונדז צו זיך. מיר האבן גלייך פארשטאנען, אז עס איז ניט פריילעך, מיר זענען צוגעגאנגען צו אים, האט ער געפרעגט, ווו געפינען מיר זיך, האבן מיר אים געזאגט אז מיר זענען דריי קילאמעטער פון דעם פלאץ, דעם אמת זענען מיר געווען איין קילאמעטער פון יענעם פלאץ, אבער מיר האבן נישט געטארט זאגן ווו מיר געפינען זיך. ער האט געפרעגט, צי מיר האבן געווער, האבן מיר אים געזאגט, אז ניין, ווו גייען מיר? האבן מיר געזאגט קויפן ברויט; דאן האט ער געזאגט, מיר זאלן אים אפגעבען די געלד, וואס מיר האבן; קיין סך האבן מיר נישט געהאט. וויפיל מיר האבן געהאט, האבן מיר אים אוועקגעגעבן. ווען ער האט געזען, אז מער גיט מען אים נישט, האט ער גענומען זוכן אין די טאשן, די ערשטע האט ער געזוכט ביי מיר, ער האט געפונען בלויז א טאשן־טיכל, ער האט עס געווארפן אויף דער ערד, דאן האט ער געזוכט בא יוסף פאדערסקי ווען איך האב זיך איינגעבויגן אויפהייבן מיין טאשן־טיכל, האט ער אנגעוויזן אויף מיר, אז איך וועל אין 5 מינוט ארום זיין א דערשאסענע. ווען מיין ברודער האט דאס דערהערט, האט ער געטראכט אז זיין גאנצע משפחה האט מען שוין דערמארדעט און יעצט פארמאגט ער בלויז איין שוועסטער און דער פארטיזאן וויל אויך זי דערמארדען — איז וואס בלייבט צו טאן? אזויווי בא מיין ברודער איז געווען א דובאווער שטעקן, האט ער א לאז געטאן דעם שטעקן עטלעכע מאל דעם פארטיזאן איבערן קאפ, דער פארטיזאן האט נאך אוספייעט איין מאל אויסשיסן און מיין ברודער האט געקלאפט מיטן שטעקן איבערן קאפ. אין דער צייט האט מיין קוזען אליעזר א נעם געטאן דעם אויטאמאט און איך האב ביי אליעזרן גענומען דעם אויטאמאט און א זאג געטאן צו יוסף פאדערסקי: לאמיר לויפן מיטן אויטאמאט, לויפנדיק האבן מיר דערהערט דריי שאסן, בין איך געווען זיכער, אז מיין ברודער איז שוין דערשאסן. ווען מיין ברודער האט אים געשלאגן איבערן קאפ, האט דער פארטיזאן ארויסגענומען א רעוואלווער פון טאש און געזאגט: „יעצט וועלן מיר רעדן“ און ער האט דריי מאל אויסגעשאסן, דאן איז מיין ברודער

מיט די איבעריקע מענער אנטלאפן, ווען איך בין געקומען אין זעמליאנקע, זענען שוין אלע דא געווען. יעצט האט זיך אנגעהויבן א פראבלעם ווו זאלן מיר זיך אהינטאן? דעם באנדיט האט מען געהרגעט און נישט דערהרגעט, ער וועט געזונט ווערן און ער וועט אונדז געפינען, זיינען מיר אוועק מיטן אווטאמאט פאר צוויי קילאמעטער מיט דעם געדאנק, אז מיר וועלן מאכן א צווייטע זעמליאנקע, אבער מיט וואס זאל מען מאכן? קיין זעג איז נישטא און קיין האק אויך נישט און דער פראסט איז גרויס, מיר האבן נאר איין לאפאטקע געהאט, האט מען אויסגעגראבן א גרוב אין דערביי איז געבליבן, מען איז געבליבן זיצן אין דער זעמליאנקע.

מיט וואס האבן מיר זיך גענערט? אונזערע 5 מענער פלעגן גיין אינמיטן נאכט גנבענען קארטאפל בא אונדזערע באקאנטע קריסטן פון די קעלערס, די קעלערס זענען געווען גאר נאנט פון זייערע הייזער. עס איז געווען געפונג ריזיקאליש, איבער נאכט פלעגט מען ברענגען פון 30 ביז 40 פוד קארטאפל, מען פלעגט ארײנשיטן אונטערן פאל, און ווען מען פלעגט אויפעסן די קארטאפל, פלעגט מען גיין נאך ברענגען, פון די קארטאפל האב איך געמאכט לאטקעס און קאשע־קארטאפליס און אפילו קניידעלעך, אויפן אפעטיט האט מען זיך נישט געקענט באקלאגן. דער באנדיט מיטקע האט געהאט 6 ווונדן אין קאפ פון מיין ברודערס שטעקן. ווען ער איז געזונט געווארן, האט ער אנגעהויבן אונדז זוכן, ער האט געה־געט עטלעכע יידן ווילנדיק, מען זאל אים וויזן אווו מיר געפינען זיך. ווען דער שניי איז צעגאנגען, האט מיין ברודער געפונען צוויי יונגע מענטשן געשאסענע, זיכער פון זיין האנט. מיין ברודער האט זיי מקבר געווען.

מיר גייען נאך זאלץ און דערוויסן זיך, אז מיטקען האט מען געהרגעט.

מיר האבן נישט קיין זאלץ, אונדזערע בייכער ווע־ן קראנק פון די קארטאפל וואס מען עסט אן זאלץ, מיט א פאר וואכן צוריק האבן מיר געגעבן אן ארימער קריסטן געלט, זי זאל ברענגען פון שטעטל זאלץ, מען דארף גיין ביינאכט אפנעמען, דער טייך ניעמען איז פריער געווען פארפרוירן. ווען עס איז געווארן ווארימער, איז אין מיטן טייך צעגאנגען דאס אייז און בא די ברעגעס איז געווען אייז, ווי אזוי זאל מען א־ריבערגיין דעם ניעמען? מיין ברודער זאגט, מען דארף אויסהאקן 10 בוימער הויכע און נישט קיין גראבע, און אוועקטראגן ביינאכט צום ניעמען, אוועקלייגן איבערן גייענדיקן וואסער די בוימער און אריבערגיין. עס זוערן אויסגעהאקט ביימער, מען נעמט צו צוויי בוימער און מען גייט אין מיטן נאכט, איך אויך מיט זיי. מיר אלע גייען. די פרוי בלייבט איינע אליין אין זעמליאנקע. אין דרויסן דרייט א שניי אז מען זעט נישט ווו צו גיין, דאך גייען מיר און מיר קומען צום ניעמען; מען פארווארפט די ביימער פון איין ברעג אייז אויפן צווייטן ברעג, מיר גייען אריבער דעם ניעמען און מיר קומען צו דער קריסטין, מיר וועקן איר אויף פ־ן שלאף, זי גיט אונדז עסן און זי גיט אונדז די זאלץ, מיר פרעגן בא איר וואס הערט זיך, זאגט זי אונדז, אז עס זענען געווען א סך דייטשן און זיי האבן זיך אנגע־טראפן מיט א פארטיזאן און מען האט אים געשאסן, מיר פרעגן, ווי האט געהייסן דער פארטיזאן, זאגט זי, אז מיטקע דער וואס מיר האבן אים צעקלאפט. מיט גרויס פרייד זיינען מיר געגאַנגען צוריק אין זאמ־ליאנקע. מיינע זאכן זענען געווען אויף מיר אינגאנצן הארט און פארפרוירן, א חוץ דעם האט מיר געריסן א גרויסער געשוויר אין באק, מיט פרימיטיווע מיטלען האב איך זיך אויסגעהיילט. פאר פורים, ווען דער שניי האט גענומען צעגיין, איז געווארן איבעראל וואסער, כדי אויסמיידן דאס וואסער, האבן צו אונדז פאר־בלאנדזעט 5 פארטיזאנער מיט א קאמאנדיר. ווען צירל מענדעלעווסקי איז ארויס, האט זי דערזען די פאר־טיזאנער, האט זי א זאג געטאן: „בעריל מען גייט". אז איך האב עס דערהערט, האב איך געזאגט צו די איבעריקע 4 מענער: כאפט דעם אווטאמאט און לאמיר לויפן, זיי האבן מיר געפאלגט, מיר זיינען געלאפן איבער די בלאטעס, ווו פון אויבן איז נאך געווען שניי, מיינע שיך זענען צעפאלן, איך בין געבליבן אינגאנצן באר־וועס. מיין ברודער און די צווייטע פרוי צירל זענען געבליבן לעבן דער זעמליאנקע, ווייל צירל איז שוין געווען אין ניינטן מאנאט און זי האט נישט געקענט לויפן און מיין ברודער האט זי נישט געוואלט לאזן אליין. איר מאן איז גראד געלאָפן מיט אונדז. ווען מיר זענען שוין אפגעלאפן א סאך, האבן מיר דערהערט, אז מיין ברודער רופט מיך, דאן האב איך געזאגט אז

דעם אווטאמאט זאל מען באהאלטן, אזוי האבן מיר געטון, און מיר זענען געגאנגען צוריק, מיר האבן געוויזן די פארטיזאנער א וועג וויאזוי ארויס גיין, ווהין זיי האבן געדארפט און זיי זענען אוועק, מיר האבן זיך געפרייט, וואס זיי האבן אונדז גארנישט געטון; אבער אין אפאר טעג ארום האבן מיר ווייטער דערזען פארטיזאנער, אבער דאס מאל איז שוין געווען אנדערש, עס האבן זיך אוועקגעשטעלט לעבן אונדזער זעמליאנקע 5 פארטיזאנער מיט פארשיידענע געווער, אפילו מיט א פולעמיאט, מען האט געהייסן אונדז אלעמען ארויסגיין פון זעמליאנקע און מען האט געפרעגט אונזערע אלעמענס נעמען, יוסף פאדערסקין האבן זיי גלייך געגעבן אפאר קלעפ און אים צעבלוטיקט. זיי האבן געמאנט מיטקעס אווטאמאט, ווייל ווען זיי האבן אונדז דערזען דאס ערשטע מאל, האבן זיי פארשטאנען אז מיר האבן צעקלאפט מיטקען און אפגענומען זיין אווטאמאט, האבן זיי געוואלט האבן זיין אווטאמאט. מיך האבן צוויי פארטיזאנער מיט געווער אפגערופען אין א זייט, איך זאל זיי זאגן ווו דער אווטאמאט איז, וועלן זיי אונדז נעמען אין אטריאד, און אויב איך וועל זיי נישט זאגן, ווען זיי מיך שיסן, אבער ווען די פארטיזאנער זענען געווען בא אונדז דאס ערשטע מאל, האבן מיר דעם אווטאמאט פארגראבן און גערעדט צווישן זיך אז וואס מען זאל מיט אונדז ניט טאן, זאלן מיר נישט אויסזאגן אז מיר האבן דעם אווטאמאט. איך האב געזאגט די פארטיזאנער, אז זיי קענען טאן וואס זיי ווילן, מיין לעבן איז מיר נישט טייער און זיי קענען מיך שיסן, אבער קיין אווטאמאט האבן מיר נישט, איך האב דערהערט פון זעמליאנקע צוויי שאסן, דאן האב איך געמיינט, אז מען האט שוין איינעם פון אונדזער גרופע געשאסן און באלד וועט מען אלעמען צעשיסן, אבער מען האט קיינעם נישט געשאסן, נאר איינעם פון אונדזערע גרופע האט מען זייער שטארק צערהרגעט מיטן פריקלאד פון א ביקס, יוסף פאדערסקין האבן זיי מיטגענומען מיט זיך און צו אונדז האבן זיי געזאגט, אז מיר זאלן אין ערגעץ נישט אוועקגיין, ווייל זיי וועלן אונדז איבעראל געפינען. ווען זיי האבן פאדערסקין אפגעפירט א הונדערט מעטער, האבן זיי אים געהייסן לויפן און זיי האבן אויסגעשאסן אין דער לופט, מיט דעם האט זיך עס געענדיקט.

דאס איז געווען א דאנערשטיק אדער א פרייטיק, צירל מענדעלעווסקי גייט צו קינד, איך ווער א אַקושערקע, איך שיק ארויס אלע מענער, איר מאן בלייבט מיט מיר, איך צעשנייד א זעקל, פארשפרייט אויפן פאָל. אין זעמליאנקע איז פינסטער, אונדזער ליכט איז די גאנצע צייט די קארע פון די יונגע בערעזעס אפגעשיילט און עס דרייט זיך אויף ווי א ליכטל און ווען עס טריקנט זיך אויס, ברענט עס מיט א גרויסן רויך, מיט די ליכטלעך לייכט מיר איר מאן, איך העלף איר ווי א אַקושערקע און עס ווערט געבוירן א יינגעלע מיט גאָלד צו גלייך. מען באשליסט, אז ער וועט הייסן יאָסעלע, ווייל די דייטשן האבן געשאסן איר ערשטן זון, וואס האט געהייסן יאָסעלע.

מיר זענען שוין א גרופע פון 8 פערזאן, מיין ברודער גייט ביינאכט צו די קריסטין, געפינט א קעסטעלע, וואס חזירים האבן דערפון געגעסן און וואס די קי האבן דערפון געגעסן, מען ברענגט עס אין זעמליאנקע, פון דעם קעסטעלע מאכט מיין ברודער מיט א מעסערל א וויגעלע מיט 4 שטריק; ער הענגט עס אויף צום באלקן, מען וויגט שוין דעם זון, אין צובער גיס איך אריין הייס וואסער און איך באד אים.

דאס קינד איז געבוירן געווארן און עס איז נישטא מיט וואס עס איינוויקלען; דער פאטער באשליסט גיין צו א קריסטין בעטן שמאטקעס, עס איז א קילאמעטער גאנג איבערן סענאָהאָס. דער שניי איז צעגאנגען און עס איז איין אויסגאס פון וואסער. ער גייט מיטן וואסער, דאס איז פאר פורים, און עס איז נאך גענוג קאָלט, ער קומט צו דער קריסטין, זי גיט אים א גאנץ זעקל שמאטעס, ער גייט א גליקלעכער אהיים, דאס הייסט אין וואלד, מיר ווארטן א לאנגע צייט, דער פאטער פון קינד איז נישטא, מיין ברודער זאגט, מען דארף גייען זען, וואס איז געשען, אפשר טרינקט ער זיך; מיין ברודער נעמט מיט אליעזרן און יוסף פאדערסקין, מען נעמט מיט א גרויסן שטעקן און מען גייט, מען קומט אויפן סענאָקאָס און מען הערט א שטימע פון א מענטשן „יידן, איך טרינק זיך“. מען גייט צו נענטער, מען זעט אז דער פאטער פון קינד שטייט ביזן האלדז אין וואסער און ער טרינקט זיך, מיין ברודער דערלאנגט אים דעם שטעקן און שלעפט אים ארויס, ער איז בלייך און טרייסלט זיך, מען נעמט אים אהיים, אלע זענען נאסע.

וואס איז געשען: אויפן סענאַקאָס איז געווען אַ טיפע אזערע, אזא מין רונדער שטייענדיקער טייך, ווען דאס וואסער האט זיך צעגאסן, איז געווען איין אויסגאס און מען האט נישט געזען ווו די אזערע איז, און ער איז אריין פונקט אין אזערע, ווען מיין ברודער גייט נישט, וואלט ער זיכער זיך געווען דערטרינקען.

ביינאכט וויינט דער זון, ער איז הונגעריק, די מוטער עסט ווייניק, ווייל זי האט נישט וואס, און זי האט נישט וואס צו געבן איר קינד, דאס קינד וויינט, לאזט אונדז נישט שלאפן, מיר אלע שווייגן, דער פאטער וויגט דאס קינד און שילט זיך אז ער וואלט געדארפט בעסער קרענקען איידער עס איז געקומען דערצו, אז עס זאל געבוירן ווערן א קינד אין אזוינע אומשטענדן. מיר אלע לאכן פון אים, די צייט גייט, דאס קינד וואקסט, עס איז שוין נאך פסח, מיר באשליסן גיין אין צווייטן וואלד, געפינען די מירער יידן, דערוויסן זיך אייניקע פרטים. מיר שטייען אויף ביינאכט, איך און מיין ברודער און מיין קוזין אליעזר, מיר גייען ביינאכט, ווייל בייטאג קענען מיר אנטרעפן פארטיזאנער אדער פאליציי, מיר גייען אריבער דעם טייך, מיר קומען אין יענעם וואלד ווו די מירער געפינען זיך. מיר וויסן אז אויף די מירער איז געווען אן אבלאווע, מען האט צעבראכן זייערע בונקערס און זיי זענען זיך צעלאפן, און 4 מענטשן האבן די דייטשן געכאפט, אריינגעטריבן אין טייך און זיי דערטרונקען.

מיר גייען טיפער אין וואלד און געפינען א בונקער, מיין קוזין גייט אראפ אויף עטלעכע טרעפלעך, ער הערט מען כראפעט, ער קומט ארויס און זאגט אפשר זענען דארטן וועלף; מיין ברודער הייסט דעם קוזין נאָך אמאל אראפ גיין, פלוצים באווייזן זיך פון בונקער פארפעל פון נעמיזיזש מיט א זון און שנור און טעוויל ראזאָווסקי פון דער־מיר און פיניע מענדעלעוויטש. מען האט זיך דערפרייט מיט אונדז און אוועקגעפירט צו די איבעריקע יידן פון דער־מיר, דארטן איז נאך געווען 60 מאן, זיי זענען געשלאפן אונטערן פרייען הימל. מיר האבן דארט פאַרבראַכט א גאנצן טאָג און אין אוונט זענען מיר געגאנגען צוריק. פון דענסטמאל אן פלעגן מיר גיין אלע וואך צו זיי צו גאסט, נאכער האבן מיר באשלאסן אריבער גיין צו זיי. מיין ברודער האט אויסגעבויט א בודקע און מיר זענען געווען צוזאמען מיט די מירער, דארטן האט זיך אויך געפונען הירשל פערניקאוו מיטן ווייב שרה. שרה איז פארגאנגען אין טראגן. אין דער צייט, ווען איך בין געקומען צו זיי, איז זי געגאנגען צו קינד, מען רופט מיך צו איר, אין א האלב צעפאלענעם בונקער ליגט זי; איך ווארים אָן א עמער וואסער, איך זיץ און ווארט, איך פרעג איר מאן, צי ער האט שוועבעלעך, ער זאגט אז יא, ער נעמט די שוועבעלעך אנרייבן, עס ברענט נישט, דער מאן גייט זוכן שוועבעלעך אויף א צווייטן לאגער, דאס איז א קילאמעטער, מיר ביידע פרויען בלייבן אין בונקער, עס איז שוין פינסטער, עס ווערט געבוירן א מיידעלע, איך נעם דאס קינד, באָד עס אויס אין עמער וואסער, וואס איז שוין קאלט געווארן, איך וויקל איין דאס קינד, אין דער מינוט הויבט זיך אן ברעכן די סטעלע איבער אונדזערע קעפ, אויפן סטאל ליגט טאנען־ערד אנגעשאטן, איך פיל אז אט אט ווערן מיר פארשאטן, איך זאג צו שרהן: קום ארויס, ווייל מיר ווערן באלד פארשאטן, שרה שטייט אויף און מיר קריכן ארויס פון בונקער, איך האלט דאס קינד אויפן האנט, איך נעם א דערושקע און שפרייט אויס אויף דער ערד, איך הייס זיך איר לייגן, איך וויקל זי ארום מיט דער דערושקע, נעם אראפ פון זיך דאס פעלצל און דעק זי צו. אין דרויסן איז שוין נאכט, עס קומט איר מאן מיט שוועבעלעך, מען באשליסט גיין נאך מענטשן אריבערטראגן זי אין א צווייטן בונקער, אבער יענער בונקער איז אויך איינגעפאלן, וואס זאל מען טאן? מען באשליסט טראגן זי צו אונדז אויפן לאגער, נעבן מיין בודקע איז צוגעבויט נאך א בודקע, וועט מען זי דארט אריינלייגן, דאס איז א קילאמאטער גאנג. איך טראג דאס קינד און פיר מענטשן טראגן די געווינערן, מיר קומען צו דער בודקע, עס איז שוין 12 ביינאכט, מען לייגט זי אריין אין דער בודקע. איך נעם צו זיך דאס קינד, אויף מארגן האב איך ערשט געבראכט די געווינערן אין ארדענונג.

מיר זענען געווען איבערן זומער אויף יענעם לאגער, און געהאט גענוג אויסצושטיין. דאס איז געווען אין 1943 דעם 15טן יולי, איז געווארן אן אבלאווע אין דער גאנצער געגנט, אין א פרימארגן זענען די דייטשן איבעראל געווען, אבער מיר האבן נישט געוווסט פון דעם. ווען איך מיט מיין ברודער זענען געגאנגען אין דארף בעטן ברויט, האט מיר א קריסטין

געזאגט: וווהין גייסטו? איבעראל זענען דייטשן. מיר
זענען געגאנגען צוריק אין וואלד און געווארנט אלע
יידן, מיר כאפן אונדזערע פעקלעך און גייען אין א
צווייטן וואלד, די גאנצע גרופע יידן רינגלען אונדז
ארום, מען וויל נישט אפטרעטן פון אונדז ווייל מיין
ברודער קען אלע וועגן. צירל מענדעלעוווסקי איז מיטן
קינד אויפן האנט, דאס קינד איז שוין אלט 4 מאנאטן,
עס קוויטשעט אויפן גאנצן וואלד, עס ווערט א שיסע־
ריי, די דייטשן קומען אן און זעען א פרישן אויסגע־
טאפטשעטן וועג, מיט דעם וועג גייען זיי גלייך אין
וואלד, ווו מיר זיצן שטילער־הייט. דאס גאנצע גליק איז
וואס דאס קינד איז איינגעשלאפן. מיר זענען דאן גע־
ווען א גרופע פון 25 פערזאן, 5 טעג זענען מיר געווען
ארומגערינגלט פון די דייטשן ביז זיי זענען אוועק.
אין א מאנאט ארום האט מען באשלאסן צו פארלאזן
דעם וואלד און אוועקגיין אין נאליבאָקער פושטשע. דאס
איז געווען 75 קילאמעטער, מיר אלע זענען געגאנגען
צופוס, די ביידע פרויען מיט זייערע קליינע קינדער
אויך, נאך צוויי טעג זענען מיר אנגעקומען אין ביעלס־
קיס אטריאד, אבער ביעלסקי אליין מיט זיינע באַוואַ־
פנטע מענטשן זענען געווען אויפן ראיאן. אויפן פלאץ
איז געווען קעסלער דער קאמאנדיר. אין דעם זעלבן
טאג וואס מיר זענען געקומען, איז אנגעפארן ביעלסקי
מיט זיינע מענטשן, די משפחה איז געווארן גרויס, עס
האט זיך צוזאמענגעקליבן 1200 מאן. ביעלסקי האט
איבערגענומען די מאכט, מען האט געמאכט ווארשטאטן
פון שניידער און שניידערקעס, שוסטערס, סטאָלאַרעס,
פריזירער און אפילו פון זייגערמאכער, איך בין געווען
א לייטערין בא די שניידערקעס. איך האב געארבעט
זייער אסאך, ווייל איך בין געווען פאראנטווארטלעך
פאר דער ארבייט. דערפאר האב איך באַקומען בא דער
פּאַסטראַיעניע א דאנק, וועלכן דער קאמאנדיר ביעלסקי
האט איבערגעלייענט. דאס האט נישט יעדערער גע־
קראגן. אויך איז מ׳יר אויסגעקומען אסאך מאל שטיין
אויפן פאסט ביינאכט אין די גרויסע פרעסט, יינגערע
פון מיר זענען נישט געשטאנען אויפן פאסט, ווייל אי־
בעראל דארף מען האבן פראטעקציע. אפזייענדיק א
יאר בא ביעלסקין אין אַטריאד, דאס איז שוין געווען
אין 44טן יאר אין יולי, האבן די דייטשן אנגעהויבן
אפטרעטן, די פארטיזאנער האבן איבעראל איבערגע־
האקט די וועגן און געכאפט לעבעדיקע דייטשן. דאן
האט מען ארגאניזירט אז אונזערע באַוואפנטע פארטי־
זאנער זאלן אלע ליגן מיט געווער אין דרויסן לעבן
שטאב. צווישן זיי איז געווען מיין ברודער, האבנדיק
א ביקס, וואס איך האב אים אפגעגעבן. דאס איז גע־
ווען א מתנה פון מיין איצטיקן מאן בערקאוויטש, ווען
ער איז געקומען פון דער טשקאלאווסקער בריגאדע צו
אונדז צו גאסט. מיין ברודער איז געקומען פון שטאב
מיט דער ביקס און זיך געלייגט שלאפן, איך בין גע־
גאנגען אין ווארשטאט. פלוצלינג איז געווארן א שיסע־
ריי, אונדזערע באוואפנטע פארטיזאנער האבן אנגעהויבן
לויפן מען האט דערזען דייטשן איז מען געלאפן זיי
כאפן, ווען אונזערע פארטיזאנער זענען געלאפן אין איין
ריכטונג, זענען פון דער צווייטער ריכטונג אנגעלאפן
הונדערט דייטשן און די שיסעריי איז געווארן זייער
גרויס. איך האב נאך אלץ גענייט, ביז איך האב דער־
הערט, ווי דער קאמאנדיר האט געשריען, מען זאל
דערלאנגען דעם פולעמיאָט, דאן האב איך פארשטאנען,
אז עס איז נישט קיין שפיל און איך בין געלאפן אויפ־
וועקן מיין ברודער. ווען איך בין געלאפן, זענען די
קוילן געפלויגן ווי האגל, איך בין ארייינגעלאפן אין
זעמליאנקע, מיין ברודער האט זיך שנעל אנגעטאן און
גענומען די ביקס, אין דער צייט האט זיך ארייינגע־
קייקלט דורכן פענסטערל א געראנירטער שניידער פון
נאוואגרודעק איינער מיטן נאמען שמחה, אין אפאר מינוט
ארום האט זיך באוויזן אין פענסטערל א דייטש, מיין
ברודער האט אויף אים אויסגעשאסן און האט אים
געראנירט אין פוס, די דייטשן זענען געווען נאענט
און האבן דערלאנגט א שיסעריי אויף אונזער זעמ־
ליאנקע, האט מיין ברודער געזאגט: אסתר לויף נאך
מיר, מיר זענען ארויסגעלאפן פון זעמליאנקע. די קוילן
זענען געלאפן ווי א רעגן, מיר זענען געלאפן אויף די
בלאטעס און געזעסן ביז עס איז געווארן שטילער.
ווען מיר זענען געקומען צוריק אויף אונזער לאגער,
איז געווען 8 יידן געהרגעטע, צווישן זיי אברהם זשוק.

די שווערסטע זענען געווען די טעג פארן פאר־
לאזן דעם וואלד, ווייל פון אלע זייטן פלעגט מען שיסן
און מען האט נישט געוווסט אין וועלכער ריכטונג צו
לויפן. אין אונדזער אָטריאד זענען געווען פיל אלטע
לייט און אסאך קליינע קינדער, איז די פאניק געווען
נאך גרעסער ווי געוויינל׳יך. אויפן דריטן טאג נאך

דער באגעגעניש מיט די דייטשן זענען מיר אלע ארויס פון וואלד קיין נאוואגרודעק, צוויי טעג זענען מיר געגאנגען צופוס, אין נאוואגרודעק האט מען אונדז געגעבן צייטווייליקע דאקומענטן, און יעדערער איז געגאנגען אין זיין שטעטל. איך און מיין ברודער מיט די פלעצאקעס אויף די פלייצעס האבן געטראפן רוסישע סאלדאטן, וואס זענען געפארן אין דער־מיר, מיט זיי זענען מיר געקומען אין שטעטל. מיט א גרויסן ווייטיק אין הארצן בין איך צוגעגאנגען צום פלאץ, ווו מיין הויז איז געוועזן און ווו איך האב געבוירן מיינע דריי קינדער און זיי דערצויגן. עס איז שווער געווען צו דערקענען, אז אמאל איז דארטן געווען א הויז מיט דריי שטאלן, די קריסטן האבן דארטן פארזייט קארטאפל און בעבלעך, און עס האט גאנץ שיין געוואקסן.

מ. לידער־סווירנאווסקי

אפגעקומען מיט שרעק

א נייער קאמענדאט

צושראקענע פארזארגטע פנימער, וואס איז געשען, א נייע גזירה? יע, עס איז אנגעקומען א נייער קאמענדאנט פון טורעץ, א צורר, א גזלן, א בלוטדורשטיקע פיאווקע. די שרעקלעכע נייעס גיט זיך גלייך איבער פון מויל־צו־מויל. מען הויבט זיך אן וואס וויניגער צו באווייזן אין גאס, ניט זיין אויף די אויגן איז דער בעסטער מיטל. דער טאג גייט צום סוף, מיטן אנקומען פון דער נאכט דערפילט מען זיך זיכערער. דאך איז אין דער פינסטער לייכטער צו אנטרינען. א קלאפ אין פענסטער, א שליח פון יודן־ראט: מארגן פרי 8 א זייגער שטעלען זיך אין מארק פלאץ אין עלטער פון 15־60. די נאכט איז געווען א שלאפלאזע, פון אונזער ערפארונג האבן מיר געוווסט, וואס עס בעדייט דער מארק. שטילערהייט אין הארצן זעגענט מען זיך מיט די נאענטע און טייערסטע. עס עגבערט דער געדאנק ווער ווייסט צי מארגן וועלען מיר נאך זיין צוזאמען, ווער ווייסט, מארגן... מארגן...

דער ערשטער קרבן פון דעם נייעם קאמענדאנט איז צופעליג געווען ניט קיין ייד. א פויער פון א שכנותדיגן דארף, אויף וועמען א צווייטער פויער האט געהאט א כעס, האט אים איבערגעגעבן צום נייעם קאמענדאנט. אז מען איז געקומען אים אבפארטיקן, האט מען פאר אים געקארגט א קויל, אדער פון הנאה וועגן געוואלט אים פייניקן. דער פויער איז געווען זייער א געזונטער, און האט געמאכט א זעלכע געוואלדען אז אין גאנצן דארף ארום האט מען געהערט. האט מען באשלאסען אים שטיל צו מאכן אויף א אנדערן אופן, מען האט אים אנגעטאן א פאס אויפן האלדז און פשוט דערשטיקט. מיר האבן געזען ביינאכט, ווי אויף א נאנטען גארטן באוועגט מען זיך מיט נאפט לאמפן, דאס האט מען מקבר געווען דעם פרישן קרבן, דערביי האט מען גענומען פון זעלבען הויז עטלעכע אידן צו דער ארבייט און ביי דער געלעגענהייט געמאכט מיט זיי מושטרע. צו מארגנס 8 א זייגער פרי האבן זיך אלע ארויסגעשאטען פ׳ן די הייזער. דערשראקענע, רעזיגנירטע. צום גליק איז יענעם טאג גארניט פארגעקומען. דער נייער קאמענדאנט האט באוויזן א שיינעם זשעסט און האט קיינעם ניט אגגערירט, ער האט בלויז פאראדרעט צו גיין יעדען טאג צו דער באשטימטער צייט צו דער ארבייט.

ער האט זייער גוט געוווסט, אז די מירער יידן וועלן פון אים ניט אנטלויפן, ער וועט אלע מאל האבן די מעגלעכקייט זיך אויסצובאדן אין זייער בלוט. ס׳איז כדאי צ׳ באמערקן, אז די ערשטע צייטן פון זיין אנקומען אין דער מיר, האט א לערער פון א נאנטן דארף א געוויסער וולאדימיר פעטראוויטש צאריק געהאט אויף אים א ווירקונג, אז ער פלעגט אנהויבן בושעווען מיט די אידן, פלעגט מען גלייך זיך ווענדן צו צאריקן און פלעגט אים איינגעמען. ס׳איז אבער געווען ניט אויף לאנג. אין די שפעטערדיקע צייטן האט שוין אויך צאריק ניט געהאלפן און מען האט זיך אויפגעהערט צו ווענדן צו אים.

באנעך־קאפע

א געוויינלעכער פרייטאג. פאר אונז איז ער שוין גארניט געוויינלעך דער מיט אליין, וואס מיר זיינען ארונטערגעפאלן אונטער א רשעדיגער מאכט, ווען דעוויז ס׳איז יידן־פארניכטונג. עס קומט אריין א מיליטער מאן פון א העכערער ראנגע, ער פרעגט דעם ווירט, איך מעלדע זיך אלס ווירטן. אויפן הויף איז דא א געמויערטער קעלער, ער בעט דעם שליסעל פון דארט, איך דערלאנג אים, מיטן ווונק ווייזט ער, איך זאל מיטגיין. כ׳בין זיכער, אז ער וועט מיך שיסן אין קעלער. פארוואס ניט? איך פארהאלט זיך רואיק, מיינע בני־בית לויפן ארויס נאך מיר אין גרויס שרעק, כ׳פארשטיי, אז אויך זיי טראכטן דאס זעלבע. ער הייסט מיר אויפשליסן און ארייגגיין די ערשטע. דער פחדן האט מורא פאר אויפרייסן און אפשר ווען טאקע די ווענט אנהויבן שיסן? ער באטראכט א ווײלע דעם אינערליכן אויסזען, גייט ארויס, איך נאך אים. כ׳פארשליס און ער נעמט צו דעם שליסל און גייט אוועק. אלץ קומט פאר אויפן ווונק. קודם דערפרייט מען זיך מיט מיר, דער געפונענער, אבער מען קען ניט פארשטיין דאס צונעמען דעם שליסל. ד.ה. אז די שפיל איז נאך ניט געענדיגט. נאך האלבן טאג שיקט ער אפ דעם שליסל. ווייטער גוט.

אוונט, אלע זענען שוין אין שטוב. עס איז שוין די שפער־שטונדע. שטיל, קיין באוועגונג ארום, קיין ליכט אין די פענסטער אלע ווי אויסגעשטארבן, בלויז די לבנה האט אין שיינען. איר גייט גארניט אָן, איז זעלבשטענדיג און ווארפט זיך ניט אונטע־ קיין באפעלן. פלוצלונג א סיגנאל פון א פייפל. מיר קוקן זיך איבער. וואס זאל דאס באדייטן? פון דערווייטן באווייזן זיך סילועטן פון מענטשן. מיטן דערנענטערן זיך אונטערשיידן מיר מיליטער־לייט און 2 ציווילע. זיי גייען גלייך צו אונזער שטוב. ס׳איז דער זעלבער אפיצער מיט עטלעכע זעלנער. די ציווילע איז גליקסמאַן, א פליט פון לאדזש, און אפרים סינדער. די 2 אידן זענען טויט דערשראקן. אז ער האט גענומען גילקסמאנען, האט ער אים געפירט זיך זעגענען מיט די משפחה, ווייל זיי וועלן זיך שוין קיינמאל ניט זען, מסתמא האט ער דאס זעלבע געזאגט אויך אפרים סינדער. דער אפיצער פרעגט גלייך אויף מיר. איך קום צו, עס פאלן 2 ווערטער: באַנעך־קאפע! איך קלער אים אויף, אז קיין באנעך־קאפע האב איך גראדע ניט, כ׳לייג אים פאר פארשידענע אנדערע זאכן, וועלכע האבן צו יענע צייט געהאט א ווערט. דער ענטפער איז איינער: באנעך־קאפע. פון מינוט צו מינוט ווערט ער מער אויפגערעגט און מיר מער צוטומלט. צווישן די זעלנער געפינט זיך איינער, וואס רעדט פויליש. „ראטעוועט זיך און גיט אים באנעך־קאפע" אבער ווו נעמט מען? לסוף פאלט דער באפעל: אלע ראאוס! פון קליין ביז גרויס פארלאזן אלע די שטוב. די שלאפנדיקע קינדערלאך, די קלייניקע אומגליקלעכע עופהלעך, וועלכע פארשטייען נאך גארניט, וואס עס גרייט זיך, וויקלט מען זיי איין אין קאלדערעס, די מאמעס האבן מורא, די קינדערלאך זאלן זיך חלילה ניט צוקילען, מען טראגט זיי ארויס פון שטוב און אלע שטעלן זיך אין איין ריי. דער גזלן שטייט אנטקעגן און שפילט זיך מיטן רעוואלווער. ער גיט צו פארשטיין אז אויב ער באקומט ניט דאס פארלאנגטע „פאסירט .וואס". דער באקאנטער פזמון. ד.ה. אז אויף זיין בארימהארציקייט זאלן מיר ניט האפן. בלויז מיר ערלויבט ער לויפן ברענגען באנעך־קאפע. כ׳לויף צו די שכנים ארום, ווער עס האט ניט און ווער עס האט און רעזערווירט דאס, אפשר וועט ער באלד אליין דארפן אויסקויפן זיך און זיין משפחה. איך לויף ארום ווי פארסמט. און די צייט שטייט ניט. דער מח ארבעט אינטענסיוו, ווי ראטעווע איך זיי? ווידער אמאל און נאכאמאל לויף איך אריין אין שטוב, כ׳רייס מיט די אויגן די ווענט. זאל געשען א נס!!!

און פלוצלונג... פלוצלונג פאלן מיינע אויגן אויף א בלעכענע שאכטל פון זיסווארג. מיטן גרעסטן אימפעט רייס איך איר אויף און געפין דארט א פארגעסענע שאכטל פוקס־קאקאא. מיין איינציגע האפנונג. איך לויף ארויס מיטן גרויסן געווינס. דערלאנג דאס אים, ער באשמעקט דאס, באטאפט, שאקאלאט! גוט. א קאמאנדע־זיך פארנאנדערגייך, מיר קארגט ער ניט עטליכע גוטע קלעפ אין קאפ, וועלכע כ׳האב אויפן מאָמענט גארניט געפילט. מידע, פערשעמטע, אבער גליקלעכע גייען מיר אריין אין שטוב, שעפטשענדיק שטילערהייט גאט צו דאנקען אבגעקומען מיט שרעק.

ווי עס האט זיך צומארגענס ארויסגעוויזן זיינען מיר ניט געווען די איינציגע, מיט וועמען דער סא־דיסט האט זיך ערלויבט זיין שפיל.

האקנקרייצן אויף די טירן

זומער פארטאג. מיר ליגן אלע אויסגעלייגט אויף דער פאדלאגע. קיין ברעקעל ליידיקע פלאץ. מיר שלאפן אונזער ניט רוהיקן שלאף. פלוצלונג א זעץ אין טיר, וועלכע גיט זיך א פראל אויף. אין טיר בלייבט שטיין א הויכער דייטש מיט א גזלניש פנים. מיר גיבן זיך אריס אויף פון די ערטער, דער שלאף פארשווינדט מאמענטאל פון אונזערע אויגן. מיט א פייף און א האנט באוועגונג, וועלכע באדייט: „טראגט זיך ארויס פון דאנען", גיט ער צו פארשטיין, וואס ער מיינט. מיר פארלאזן אין איילעניש דעם צימער. דאס הארץ קלאפט ביז צום ארויסשפרינגען. ער קוקט זיך ארום, וואס ער האט דא צו טאן, אגב, ווער עס קומט אים אויף די אויגן, אויף יענעם הויבט ער זיינע אייזערנע הענט און לאזט זיי אראפ מיטן גאנצן כח. ער באפעלט אונז אויסצופוצן 2 צימערן, וואו ער דארף איינארדענען זיין הויכן אפיצער. מיט דער גרעסטער פינקטלעכקייט פילן מיר אויס זיין באפעל, מיר ווילן פארמיידן אלע סיבות, וועלכע קענען רייצן דעם רשע. ביים ענדיקן אונזער ארבייט דערזעען מיר אויף אלע טירן, וואס פירן צום צימער האקנקרויצן מיט דער אויפשריפט: „צוטריט פאר יידן פארבאטן".

מיר ווערן אויפגעטרייסלט, דאס איז איין אנ־

הויב — טראכטן מיר. די שטוב איז אנגעפראפט מיט מענטשן. מיטן צונעמען ביי אונז 2 צימערן ווערט נאך ענגער, אבער, ווער פילט דאס? מען רעדט שטיל איינהאלטנדיק דעם אטעם, אפילו די קלייניקע קינדערלאך פארהאלטן זיך שטיל. וועגן עסן און דער טאג־טעגלעכער ארבייט — איז אפגערעדט. דער איינציקער פארלאנג איז, אז דער גזלן זאל וועגן אונז ניט געדענקען.

אין יענעם טאג האב איך געהאט מוט און ווילן „איינצובייסן" דעם גזלן און דערמיט פארמיידן שלעכטע פאלגן. עס איז דאך נאך געווען פאר וועמען, די גאנצע משפחה האט נאך געלעבט. איך בין אים נאכגעגאנגען מיט מיין גרייטקייט אלץ צו טאן פאר אים. האט ער מיר געגעבן פוצן זיינע שטיוול, האב איך געפוצט, האט ער מיר געגעבן וואשן און פאר־ריכטן זיינע זאקן, האב איך דאס אויך געטאן. כ'ווייס ניט, צי ער האט מיך געמיינט דערמיט צו דער־נידעריקן, אדער פשוט אנשטאט אים זאל איך דאס טאן. — א פאקט איז, אז נאכן פארענדיקן אלע אר־בעטן האב איך דערזען, אז עס איז אפגעמעקט גע־ווארן דער האקנקרויץ און צוזאמען מיט אים אויך די ווערטער „פאר יודן", ס'האט געלויטעט „איינטריט פארבאטן". אין יענעם מאמענט איז דאס געווען א גרויסע סאטיספאקציע פאר אונז.

עס האט זיך געטראכט: גאָט צו דאנקען, אפ־געקומען מיט שרעק.

אין יידן־קווארטאל

צומארגנס נאך דער שחיטה. קיין לעבעדיקער נפש אין די גאסן. בלויז פאליציי באוועגט זיך פריי. אפילו די פויערים מיידן אויס צו באווייזן זיך. זיי האלטן, אז מיט די יידן האט זיך אנגעהויבן און מיט זיי וועט זיך ענדיקן. דאך האבן די פויערים נאך געלעבט, געזעסן אין זייערע הייזער, געשלאפן אין זייערע בעטן און געגעסן צו דער זאט.

ס'האט זיך איינגעשטעלט א סטאביעלע דייטשישע מאכט מיט מייסטער היין בראש. אז ער איז דורכגעגאנגען דעם ערשטן מאל די שטעטל, וואו פון יעדן ווינקעל האבן ארויסגעשריען בלוטיקע סילועטן פון די קרבנות, האט ער באמערקט, אז דא איז פארגעקומען איין „גרויסע שווינעריי" מען האט די אידן געשאסן, ווי די הינט אין די גאסן. אז ער, מייסטער היין, האט דורכגעפירט די שחיטה אין שטעטל ליאכאוויטש זיינען ביי אים אלע יידן געגאנגען אין „פערטעלאך" צו די גריבער. ארדענונג מוז זיין. מען דארף צוגעבן, אז מייסטער היין איז פון נאטור קיין סאדיסט ניט געווען, האט ער אבער באקומען באפעל, האט ער אים אויסגעפירט מיט פולער פינקטלעכקייט.

דא און דארטן הערט מען שיסן. יעדער שאס טרייסלט אונז אויף, מען גייט אונז אויסענדיקן. אויך די פויערים מיינען דאס זעלבע, האפנדיק ווידער אפצולעקן א ביינדל. די שרעק פארן לעצטן אקט נאגט אונז אויס דאס לעצטע ביסל חיות, די שרעק פארן אייגענעם שאטן, פארן אפהילך פון אונזערע אייגענע טריט אויף די ליידיקע גאסן, אונזערע גאסן, טויטע, ווי בית הקברות גאסן.

און אז מיר זיינען מיד געווארן און ממש ניט געהאט קיין כח צו שרעקן זיך מער, האבן מיר אויף א ווילע שלום געמאכט מיט אונזער לאגע, טראכטנדיק, אז מיט וואס זיינען מיר בעסער פון אלע אונזערע, אז מיר זאלן אויסמיידן דעם גורל? איין אונטערשייד איז: זיי דערמאנען מיר, אונז וועט שוין ניט זיין ווער עס זאל דערמאנען, מיט אונז וועט זיך אלעס ענדיקן.

און די קינדער? דער צער פון די קליינע קינדער, זיי האבן באנומען זייער גורל, נידערשלאגענעביים געדאנק אז זיי וועלן ליגן צעשאסענע און די פויערישע קינדער וועלן חוזק מאכן פון זיי, קוקנדיק אויף זייערע טויטע קערפערס. און א בונט האט זיך געוועקט אין זייערע יונגע מוחות און א געפיל פון נקמה האט ערוואכט אין זיי. דער יודן־ראט פירט דורך א רעגיסטראציע פון די 350 לעבנגעבליבענע יידן, וועלכע זיינען צעווארפן אין פארשיידענע טיילן פון שטעטל. ס'קומט א פארארדענונג צו קאנצענטרירן אונז אין איין ארט, צו האבן אונז צו יעדער צייט אויפן אויג. עס ווערט געבילדעט א ניט גרויסע געצאמטע געטא, דער א.ג. יודן־קווארטאל. א 4־עק, וועלכער נעמט ארום טיילן פון פאלגענדע 4 גאסן: שול־הויף, זאוואלנע, טאטארסקי און וויסאקע. די פויערים, וועלכע לעבן אין דעם שטח, זעצט מען איבער אין די עטלעכע אידישע הייזער וועלכע די שרפה האט אויסגעמיטן. נאטירליך, זיינען זיי ניט צופרידן. וואלט דאס געשען פאר דער שרפה, וואלטן זיי זייערע קליינע נידעריקע כאטעס אויסגעביטן אויף די רחבותדיקע יידישע הייזער. יעצט האט ער ניט קיין פלאץ פאר זיך, פאר זיינע בהמות ניט קיין שטאל, ניט קיין שייער, ער וויס אבער, אז זיין גלות וועט זיך לאנג ניט ציען, ער האט שוין געזען, וואס מען טוט מיט יידן.

אויפן יודן־קווארטאל האט צוזאגן, אויסער דער דייטשישער אויך די ציווילע מאכט — דער בירגערמייסטער בעלאנאוויטש, א לאדזער פישער. פאר אים האבן מיר קיין מורא ניט. אין ערגסטן פאל וועט דאס אויסגיין צו געלט. באקומט ער טאקע פון יודן־ראט א מאנאטלעכן געהאלט. איז דאס ניט צו דער באשטימטער דאטע, שיקט ער ארבייטער צו צאמען דעם געטא. באצאלט מען, רופט ער זיי אפ. גייען

מיר פון דער ארבייט ניט אין „פערטלאך" אדער מיט א פאר מינוט פריער, קומט ער אן אנטקעגן און נעמט ארויס זיין זייגער, ווייזט מיר שוין, אז ער וועט עפעס אויפשפילען, אין א קורצע ווײלע איז ער אין יודן־ראט מיט קללות און געוואלדן, אגב דארף ער ליילאכער. און אזוי שפילט ער זיך מיט אונז.

ס'איז אונז זייער ענג. איינגעשטיקט און איינ־געפרעסט. מיר ווינשן זיך, עס זאל אונז חס־וחלילה ניט ווערן פריי, אז ענג זאל אונז זיין, ביז דער ישועה, דאס ווארט „ישועה" איז ניט אראפ פון די ליפן. מיר ווינטשן זיך, אז מיר אלע זאלן דערלעבן די ישועה, אבער זי איילט זיך ניט צו קומען.

יעדן טאג גייט מען ארויס צו דער ארבעט. ווער צו פאכאווע, ווער אין ספירט־זאוואד און ווער אויף די וועגן. גייט מען אוועק, איז מען גארניט זיכער, אז מען וועט זיך צוריק קערן פון וועג. דייטשן פארן דורך און קענען גאנץ אונגעשטערט ארויסלאזן א סעריע קוילן פון מאשין־געווער, ווי ס'האט נישט איינמאל פאסירט. מיר ארבעטן אויף א שטרעקע ביז 10 קילאמעטער פון שטאט. דער ווינטער, ווי גע־ווײנליך מיט גרויסע פרעסט און שנייען, מיר ראמען און פוצן די וועגן, מיר שיטן אן הויכע וועגט שניי אסאך העכער פון אונז אליין, אין מיטן א ברייטער דורכפאר. מיר זיינען זייער פלייסיק, אפשר וועלן דאס די דייטשן אפשאצן און אונז לאזן לעבן. וואס האט מען ניט געטאן פארן פרייז פון לעבן? און די מעטע פון לעבן איז דוקא געווען זייער א קורצע, געקענט זיין א טאג, א שעה.

געקומען פון דער ארבייט, כאפט מען וואס איבער. די מערהייט איינצלנע מענטשן, אפגעריסענע פון גאנץ פארצווייגטע משפחות, דארפן נאך באזארגן פאר זיך זייער מאגער עסן, ווערט אלץ געטאן אין איילעניש. מאכט מען א מנין, זאגן קדיש קינדער נאך עלטערן און עלטערן נאך קינדער. מען דאווענט מנחה און מעריב און מען זאגט ה' אלקיכם אמת...

קיין פרייע צייט בלייבט ניט. מארגן איז ווידער א טאג. אויב מען וועט אים דערלעבן, וועט מען דאך ווידער דארפן ארבייטן, לייגט מען זיך שלאפן, אבער דער שלאף קומט ניט.

אין די שלאפלאזע נעכט, ווען מען פלעגט אפליגן מיט אפענע אויגן ביזן גראען פרימארגן און טראכטן וועגן א רעטונג, פלעגט אריינפאלן א געדאנק, אפשר איז דאס גאר א קאשמאר.

מען שיסט אויס די רוסישע געפאנגענע, זיי זענען ניט געבונדן מיט קיין קליינע קינדער און עלטערן, לויפן זיי אין די וועלדער, מען שושקעט זיך וועגן פארטיזאנער־אטריאדן. עס ווערן זיך לעגענדעס וועגן זיי. אז זיי האבן א קאנטאקט מיט רוסלאנד, אז מען ווארפט זיי אראפ געווער פון עראפלאנען, בעצם זיינען דאס דאמאלט געווען אויס־געטראכטע מעשיות. די פארטיזאנער זיינען אין די יארן 41־42 ניט געווען קיין שום כח. ניט יעדער איינער פון זיי האט אפילו געהאט געווער, ניט איינמאל זיינען זיי געקומען צו די פויערים נעמען עסן מיט איין אויסגעשטניצטן שטיק האלץ אין קאבור אנשטאט א רעוואלווער. אבער מיר אין אונזער יאוש פלעגן זיך אנכאפן אין יעדער קלייניקייט, וואס האט געקענט ארויסרופן ביי אונז א פינק פון האפ־נונג. דאס איינציקע וואס מיר זיינען געווען פעיק צו טאן, איז טראכטן ביי אונז אין קאפ, דארט האט דער גזלן ניט געקענט אריינקומען. פלעגט זיך טאקע צושפילן די פאנטאזיע, ווען מען פלעגט ריידן וועגן עראפלאנען. אז אויב עראפלאנען קומען, פליען זיי דאך צוריק, וואלט דאך געווען דער גרעסטער יושר, אז מען זאל די ביסל לעבנגעבליבענע יידן ארויס־ראטעווען פון דאנען. א מאמענט פון אוממעגלעכן גליק. און אז מיר וועלן דערלעבן די ישועה, וועלן מיר זיך מיט אלעמען אפרעכענען. די פרייע וועלט וועט זיך דערפילן שולדיק לגבי אונז און וועלן קאמפענסירן פאר אונזערע גרויסע ליידן.

דאס ערשטע, וואס מיר וועלן טאן, וועט זיין כאפן היטלערן. און דא האבן מיר זיך אנגעשטויסן אויף די שוועריקייט, מיר האבן אים ניט געקענט אויסמעסטן די פארדינטע שטראף. יעדע הארבסטע שטראף איז געווען צו קליין פאר אים. אבער מען וועט שוין. נאכהער וועלן מיר זיך נעמען צו דער פאליצײ, צו אלע גוים וועלכע האבן אין קריטישן טאג ארויסגעגעבן פארבאהאלטענע יידן. און דער־נאך...

און דערווייל כאפט מען עטלעכע יידן און מען שיסט זיי. באשר בכן מען האט זיי געטראפן ביי

גוים. געשען איז דאס, ווען דער קאָמענדאַנט סעראַפימאָוויטש האט באַקומען א באַפעל צו אַרעסטירען ווייסרוסישע אַקטיוויסטן, האט ער געמאַכט א רעכענונג, אַז פאַר אים איז גלייכער צו שיסן עטלעכע יידן, ווייל די ווייסרוסן קענען זיך נאך אָפּרעכענען מיט אים אַמאָל, אָבער די יידן פון זיי וועט דאך קיינער ניט בלייבן.

פאַלט איין דעם קאָמענדאַנט אַביסל א הוליע צו טאָן מיט די יידן. טרייבט ער אַרויס אין א זונטיק, וואס אויך פאַר אונז האט ער זיך גערעכנט פאַר א רו־טאָג, אַלע יידן מיטן יודן־ראַט בתוכם. דער פראָסט איז שטאַרק, די זון מיניעט מיט בריליאַנטן. אַליין, דער המן, אויפן ווייסן פערד צעיאָגט זיך און יאָגט אונז נאך און מיר לויפן מיט די לעצטע כוחות. פון ענטציקונג לאַכט ער, האט הנאה פון דעם שפּאַס.

דער ווינטער דערנענטערט זיך צום סוף. די טעג ווערן גרעסער, דער הימל לויטערער, די זון וואַרימער. אַז די ערד האט זיך דערוואַרעמט האט א שטראָם בלוט אַרויסגעשלאָגן פון ברודער־קבר, וואס אויף סטייבצער וועג. קומען דייטשן אין יודן־ראַט, אַז די יידן זאָלן גיין פאַרשיטן מיט קלאָרקע די בלוט, זיי קענען דאך יידיש בלוט ניט זען, זיי האָבן מורא אַפילו פאַר טויט יידישן בלוט, ס׳וועט נאך אויסברעכן איין עפּידעמיע און אַ עפּידעמיע קלייבט ניט אויס. גייען מיר „אונשעדליך" מאַכן די בלוט פון אונזערע קדושים.

פסח. אונזער ליבער יום־טוב פסח, אין וואס האָסטו זיך פאַרוואַנדלט? ערשט נישט לאַנג, מיט א יאָר צוריק זיינען מיר דאך געווען צוזאַמען מיט אונזערע משפּחות. ווער האט זיך געקענט ריכטן אויף אַזא גרויסן חורבן? זיצן יידן באַיאָרנטע, וויינען אויפן קול. באַקלאָגן נאך אַמאָל און ווידעראַמאָל זייערע יונגע פאַרשניטענע קינדער, זייערע פאַר דער צייט אומגעקומענע לעבנס־באַגלייטערנס, שטיקן זיך פרויען אין ספּאַזמעס.

די גוים פאָדערן זייערע הייזער, זיי ווילן צוליב די יידן ניט ליידן. מען דאַרף דאך די יידן אַלץ־איינס אויסשיסן, טאָ זאָל מען דאָס טאָן באַצייטנס. פאָרט א דעלעגאַציע אין באַראַנאָוויטש צום געביטס־קאָמיסאַר. ענטפערט מען זיי דאָרטן, זיי זאָלן צו וואַרטן, עס וועט טאַקע לאַנג נישט דויערן ביז מען וועט די יידן אויסשיסן, נאָר וואַרטן דאַרף מען. פאַראָרדנט מען טאַקע די יידן אַרויסצופירן אויסער דער שטאָט אין א סטאַבילן געטאָ און דאָס איז שוין דער ערשטער טריט צו מאַכן אונזער שטעטל יודען־ריין.

די ערשטע גרויסע שחיטה 9.11.1941

די ערשטע וואָכן נאָכן אַריינמאַרש פון די דייטשן איז ניט געווען קיין אָנפירנדיקע מאַכט. פון צייט צו צייט זענען געווען קרבנות. דער ערשטער איז געווען שעפּסל זשוכאָוויצקי, דער צווייטער הענדל געלימאָווסקי. חאַצקיל דעם קצב האָבן זיי פאַרשלעפּט און ער איז מער נישט צוריקגעקומען. דאַן האָבן די ס.ס.־לייט אויסגעקליבן א יודן־ראַט, ווי־אויך א ציווילע פּוילישע מאַכט, וועלכע איז נאָכער פאַרביטן געוואָרן מיט א ווייסרוסישער.

מיר האָט געהערט צו דער סטאָלבצער ס.ס. וועלכע פלעגן מאַכן אָפטע באַזוכן. באַשטעלן פאַרשיידענע זאַכן, וועלכע דער יודן־ראַט האָט געמוזט צושטעלן, גאַנץ אָפט מיט גרויסע שוועריקייטן, צוליב צוויי סיבות: ערשטנס איז די שטעטל קיינמאָל ניט געווען רייך, צווייטנס איז אַלץ געווען פאַרברענט. דאָך האָט מען זיך געגעבן די גרעסטע מי צופרידן צו שטעלן די גזלנים במשך הזמן האָט זיך זייער אַפּעטיט צעוואַקסן און זיי האָבן זיך שוין ניט באַנוגנט מיט קאַווע, זייף און לעדער. זיי האָבן שוין געפאָדערט גאָלד, זילבער און פוטערס. נאָכער איז געקומען די גרויסע קאָנטריבוציע, האָבן יידן געהאַט בהמות, האָט מען דאָס צוגענומען. הכלל מען האָט גערויבט, ווי־ווייט מעגלעך, אָבער אַזוי לאַנג, ווי דאָס איז אויסגעגאַנגען צו געלט, איז געווען צו דערליידן. צייטנווייז זענען זיי אַפילו געווען העפלעך.

צו דער אויפגאַבע פון יודן־ראַט האָט אויך געהערט צושטעלן אומזיסטע אַרבעטער אויף פאַרשידענע פּלעצער ווו די מאַכט האָט דאָס געפאָדערט. אויב א פּויער האָט געוואָלט האָבן איין יידישן אַרבעטער, האָט ער זיך גע־

דארפט ווענדן אין מאגיסטראט און איינגעצאלט פאר דעם יידישן ארבעטער, דאקעגן דער ייד פאר זיין ארבעט האט גארניט באקומען. הפקר איז געווען אונזער לעבן, אונזער ארבעט, אונזער האב און גוטס. געווען פאלן ווען יידן זענען אליין דורכגעקומען מיטן פויער, אומגעקערט אים דאס געלט, נאר כדי צו קאנען דעם טאג זיין דארט ביים פויער און נישט אין שטאט. ניט צו פילע פויערים האט מען געקענט האבן צוטרוי.

אלס ארבייטס־פעיקע האבן זיך גערעכנט אלע אין צווישן עלטער 15—60. די ערשטע אין די רייען צו דער ארבעט זענען אלעמאל געווען טאדרעס פיינשטיין מיט זיין פרוי מלכה. מען האט געטראכט, אז די אלע ארבייטס־פעיקע האבן א שאנס צו בלייבן לעבן. אין שטוב פלעגן איבערבלייבן די עלטערע און קינדער. זיי, די עלטערע האבן געהאט גענוג צייט צו מאכן א חשבון־הנפש פון דעם מצב וועלכער האט קיין גוטס ניט אנגע־זאגט. זיי האבן זיך נישט געקענט געפינען קיין טרייסט זעענדיק די סכנה פאר זייערע קינדער. די איינציקע האפענונג זייערע איז געווען, אז אין פאל פון א שחיטה, וועט מען זיי אלס ניט־ארבייטס־פעיקע שיסן און די יינגערע אויסקלייבן צום לעבן. און אפשר וועט זיך אינ־צווישן צייט ענדיקן די מלחמה. אזוי ארום וועלן די קינדער געראטעוועט ווערן. אזוי ווי זיי וואלטן מקבל באהבה געווען דעם גזר־דין! צווישן די אלע האפנדיקע זענען אויך געווען מיינע עלטערן. לײדער איז זייער ווונטש ניט מקויים געווארן. מען האט אומגע־בראכט גרויס און קליין, אלט און יונג.

עס דערגייען קלאנגען, אז מען הרגעט אויס גאנצע שטעטלעך. מיר זוכן סיבות דערפון. מיר ווילן ניט אנ־נעמען, אז די איינציקע סיבה איז די, וואס מיר זענען יידן. און אויב דארטן איז געווען א סיבה, וועלן מיר זען זי אויסמיידן. גענוי קען מען ניט וויסן, ווייל קיין פאסט־פארבינדונג איז ניטא. די סכנה דערנענטערט זיך. מיר רוען ניט. ווי אזוי ראטעוועט מען זיך, פארשטעקט מען זיך מיט די עופהלעך, וועלכע וויסן גארניט, וואס עס שטייט זיי פאר? אוממעגלעך. מאנכע האבן א פארטיקן באשלוס: אדער אלע לעבן, אדער אלע שטארבן. זאל ניט בלייבן קיינער פון די משפחה, ער זאל נישט דעם גאנצן לעבן וויינען, אויב ער וועט זיך שוין יא ראטעווען. און אזוי אין האפנונג און יאוש גייען טעג און נעכט.

שבת דעם 8.11.1941. די ס.ס.־לייט זענען געקומען אין יודן־ראט מיט שטורם, געוואלדן און געשרייען. אלץ געווארפן און געשליידערט. מען האט זיי מיט קיין זאך נישט געקענט איינגעמען. אפגעשטורעמט, אוועקגעפארן. פטור געווארן, פרייער אפגעאטעמט. אויף ווי לאנג? זיי האבן גאנץ גוט געוווסט, אז מארגן וועלן זיי זיך זען מיט אונז אויף א גאנץ אנדערן אופן.

שבת־צו־נאכט. מען קערט זיך אום אהיים. ווער פון דער ארבעט, ווער פון זיין גוטן גוי, צו וועמען ער איז אין דער בהלה געלאפן זיך ראטעווען. די משפחה קלייבט זיך אויף. מיר פרייען זיך, איינער מיט דעם צווייטן. ס׳איז אונז אזוי גוט. אלע ארום טיש. מען עסט, מען רעדט ארום די געשעענישן פון טאג. נאכן עסן לייגט מען זיך אין די ווייכע בעטן, אבער דער שלאף קומט ניט. דאס איז אונזער לעצטע נאכט מיט די משפחות, די לעצטע נאכט פאר אונזער חורבן. זונטיק, 9.11, א פייכטער נעפלדיקער פרימארגן. עס איז נאך ניט גוט ליכטיק. פלוצלונג א שיסעריי. מיר גיבן זיך א ריס פון די בעטן. עס ווערט א סומאטאכע, לויפן! שוין צו שפעט. די שטעטל איז ארומגערינגלט פון אלע זייטן מיט א גע־דיכטן קאָרדאָן פון פאליציי און דייטשן. עס הויבט זיך אָן דאס געיעג אויף יידן. עס איז שוין ניטא קיין צייט און קיין מעגלעכקייט צו טראכטן, דער מוח, ווי פאר־אליזירט. לויפן קומט שוין נישט אין באטראכט. פאר־שטעקן זיך אין שטוב — ווו? אין קאטוך, אין קוימען, אויפן בוידים, אין קעלער? דו געפינסט קיין אָרט ניט, אומעטום וועט מען דיך זוכן און געפינען. מיר פערזענ־לעך האט יענעם טאג געגליקט. כ׳בין צוזאמען מיט מיין זון פארלאפן צו א אומבאקאנטן פויער. ער האט ריזי־קירט און פארשטעקט אונז אין א חזיר־שטעלכל אונטערן מיסט. אז די חזירים זענען געווען זאט, האבן זיי זיך צעלייגט אויף אונזערע פיס, מאכנדיק מיט זייער קערפער א בערגל, וועלכער האט אונז געשיצט. עס האט אויס־געזען, ווי די חיה וויל אונז געבן הילף.

דער מאגאזין פון יודן־ראט, ווו עס האבן זיך געפו־נען די זאפאסן אויף על כל צרה שלא תבוא, איז אלץ אויסגערויבט, טיש און בענק צעבראכן, די ביכער צע־ריסן, די יודן־ראטלער צעיאגט. ווער פון זיי עס האט זיך פארשטעקט, און ווער ס׳האט נאך געהאט כח צומאכן א רעכענונג, אז אין אזא וועלט איז אוממעגלעך צו לעבן,

איז אוועק אין מאַרק, פון וואנען עס האט געפירט דער וועג צום גרוב.

אין מארק, אין די גאסן עס קנאלט פון אלע זייטן. איידער מען ווערט שטארבן, ווערט מען משוגע ווערן פון די גרויל־בילד. מענטשן פאלן אין קאלוזשעס בלוט. ווער עס האט מזל, שטארבט גלייך, ווער נישט, מאטערט זיך, ביז א גרויסמוטיקער פאליציאנט דערלאנגט אים די לעצטע הילף, א קויל. די פאליציי האט ניט צופיל צייט.

דער חזן שקליאר

זיי דארפן רויבן און מארדן. די מעגלעכקייט האט דאך איבערגעשטיגן זייער פאנטאזיע. דא וואלגערט זיך א טשערעפ ארום און צעשפריצט מארך, דא איין באַ־קאנטער, דארט איין אומבאקאנטער.

דער מירער חזן ר׳ וואלף שקליאר ז״ל צוזאמען מיטן רב׳ס איידעם ר׳ חיים יצחק ז״ל גייען איבער די גאסן און מיט א וויינענדיקער שטימע רופט ער אויס: „יידן, גייט ארויס צו דער שחיטה!“ נאטירלעך האט ער ניט געמיינט, אז די יידן זאלן טאקע ארויס צו דער שחיטה.

ער האט נאר אויף אזא אופן געוואלט געבן צו פארשטיין, וואס עס קומט פאָר.

די גאסן זענען איבערפולט מיט מענטשן, מען פירט אלעמען אין מארק. אט גייט הענאך דער סטאליער מיט זיין משפחה, צוזאמען 5 פערזאן. ביז זיי דערגייען צום מארק זענען זיי שוין זאלבעדריט. די עלטערע 2 זין אויפן וועג פארלארן, פאר טאטע־מאמע 2 וועלטן אונ־טערגעגאנגען, זיי זענען אפילו ניט אימשטאנד צו רעאגירן, בלייבן שטיין צווישן המון יידן, וועלכע זאגן וידוי, גיבן זיך די הענט און בעטן מחילה איינער ביים צווייטן. די וועלכע האבן ביי נארמאלע באדינגונגען מורא געהאט א טראכט צו טאן וועגן טויט, זענען גע־גאנגען גלייכגילטיק צו די גריבער. אפשר איז לייכטער צו שטארבן צוזאמען.

אויסגעשטעלט אין רייען קלייבט מען, מי לחיים ומי למוות. די פאכלייט באזונדער צום לעבן, אלטע לייט און סתם יידן צום טויט. מען זעגנט זיך מיט שטומע בליקן.

צווישן די ערשטע רייען יידן און די דייטשן א פולעמיאט ווי אויף א שיסל, ווו יידן דארפן אריינווארפן די רעשט פון גאלד און זילבער־חפצים. קיין סך האבן זיי אפשר קיינמאל ניט געהאט, און גאנץ ווייניק איז זיי פארבליבן. צווישן דער מירער עדה יידן דער מירער רב הרב קאמאי זצ״ל. ווי די רביצין האט מיר דערציילט, זענען זיי ביידע אין קריטישן טאג געגאנגען פרייוויליק אין מארק, ד.ה. אַן קאנוואי. אויפן וועג האבן זיי גע־האט א מעגלעכקייט זיך צו פארשטעקן. די רביצין האט זיך טאקע יענעם טאג געראטעוועט. דער רב איז אוועק אין מארק. מאטיווירנדיק דאס דערמיט, אז אויב אן איין איינציקן יידן קען חס־וחלילה עפעס געשען דערפאר, וואס דער רב איז אפוועזנד, מוז ער זיין מיט זיין עדה און טיילן איר גורל. ווי מען האט איבערגע־געבן, האט ער געמונטערט די יידן. ווו האט זיך דאס גענומען די גבורה צו אזא שוואכלינג, ווי עס איז געווען דער מירער רב? מיט זיין אויסגעצערטן גוף, קליינע מאגערע הענטלעך, אבער לייכטנדיקע אויגן און גוטן הארציקן שמייכלדיקן פנים, אויף וועלכן ס׳האט גערוט דער חן פון די קאמאיס.

די רייען ווערן אלץ געדיכטער. אט שטייט משה׳ל פאסמאניק מיט זיין פאמיליע. ער האלט ביים הענטל א

קליין קינד. „מיין זונעלע דיר איז קאלט? עס וועט שוין אונז אלעמען באלד זיין ווארעם" — פאלט דער ענטפער.

בענציע עליע־חיים׳ס מיט זיין פאמיליע. חיים ליס זאגט צו אים: „בענציע, לאמיר זיך ווארפן צום פולעמיאט!" — „ניט כדאי" — איז דער ענטפער. העכסטע רעזיגנאציע. שוין מער טויט, ווי לעבדיק.

עס לויפט רבקה חיים־וועלוולס מיט 3 קינדער. איינער פאלט טויט. זי קוקט זיך ניט אום, לויפט ווייטער מיט די אנדערע צוויי.

און דארטן ביי די גריבער, וועלכע זענען אין אלע עקן שטאט, דארט איז די בלוט־באד אין פולן שווונג. די תליינים ארבעטן אומדערמידלעך. אט האט מען געבראכט העגאך דעם קצב מיט זיין גרויסער משפחה. פאר דער מוטער אין די אויגן שיסט מען איר יינגסטן זון. זי חלשט, העגאך מינטערט איר.

לייזער מאנטא מיט זיין פרוי און טאכטער. זיי דארפן ווארטן ביז דער גרוב וועט פארטיק ווערן. ער פארוויכערט, גיט אויך די גוים גרעבער צו פארויכערן. „כלאפצי קאפייטע סקארייי". זאל זיך דאס שוין ענדיקן.

צו דער גרוב ביי דער אלטער בוינע ברענגט מען יעדעס מאל נאך און נאך יידן. מיטן לעצטן שמע־ישראל ווערן זיי שטיל.

און אזוי האט די בלוט פארגיסונג געדויערט 24 שעה. עס איז ארויסגעפאלן א ווייסער שניי, און צוגעדעקט דעם גרויליכן פארברעכן.

דער נס פון זיבעטן חנוכה־ליכטל

חנוכה 1942. דער ווינטער איז געווען א שווערער. אין איינעם א פרימארגן זיינען אוועק פון אונזער זעמלאנקע צוויי פון אירע שטענדיקע „איינוווינער": סימע בערגער (געהייסען אין מיר סימע בערקעס) און איר צוקונפטיקער איידים אברהם שמואל מאלישענסקי. מיט אונז איז פארבליבן סימעס טאכטער מאשע. זיי זיינען אוועק אין די ארומיקע דערפער אויסבעטלען א פאר שטיקלעך ברויט מיט עטלעכע קארטאפל ביי די פויערים. עס איז אוועק דער גאנצער טאג און זיי האבן זיך ניט צוריק געקערט. געווייגלעך פלעגט מען זיך אומקערן אין עטלעכע שעה ארום געהאלפענע. מיר זיינען אומרוהיק. מיר גייען ארום מיט שווערע געמיטער. מיר ווילן ניט גלויבן אז מיט זיי איז עפעס געשען. מיר טרייסטן זיך, אז זיי זיינען אוועק אין א ווייטן דארף, פארבלאנדשעט אין וואלד. אבי ניט טראכטן וועגן דעם, וואס קען געשען און איז געשען. צו־מארגנס זיי קומען ניט. מיר דערוויסן זיך, אז אין איינעם א באענטן דארף האט מען זיי געכאפט און אוועקגעפירט קיין מיר. מען ווייס שוין אפילו אלע פרטים.

מיר באהאלטן אויס דעם אמת פאר מאשען. זי פארשטייט אבער גאנץ גוט, וואס עס באטייט זייער פארזאמען זיך. זי וויינט, פארלירט אבער נישט די האפנונג.

אברהם שמואל מיט זיין פלינקייט וואלט זיכער פרובירט אנטלויפן, ער קען אבער ניט איבערלאזן סימען אליין ביי די רוצחים און גייט מיט איר צוזאמען. מען ברענגט זיי אין מיר, ווו עס איז שוין יודען־ריין, אין א זונטיק־טאג. די פויערים יום־טובדיק געשטימט אין זייער רו־טאג האבן געהאט אן אנגענעמע איבערראשונג: מען האט געכאפט א פאר באקאנטע יידעלעך; מען באגריסט זיי פריילעך. די נייעס וועגן די מציאה צעטראגט זיך בליץ שנעל. אנדערע אוספייען קוים ארויס צו לויפן פון זייערע כאטעס כאפן א קוק אויף דעם בייזן ווונדער: וואס הייסט, סימע און אברהם שמואל. זיי, די פויערים, ווי אויך די ארעסטירטע ווייסן גוט, וואס עס ערווארט זיי. מען זעצט זיי אריין אין פאדוואל (א פשוטער קעלער אין א יידישער שטוב). עס גייען אוועק עטלעכע טעג אין פארשן זיי, מען וויל דערגיין, ווו עס געפינען זיך די איבעריקע יידן, וועמענס עקזיסטענץ עס באדראט דעם דריטן רייך. מען קען אבער פון זיי גאר נישט ארויסבאקומען. עס קומען צו זיי אריין באקאנטע פאליציאנטן, מען באטראכט, וואספארא ירושה מען קען דא כאפן, יעדער איינער פון זיי וויל האבן די הנאה פון שיסן סימען מיט אברהם־שמואלן. דרך אגב, לייגט מען זיי פאר צו בייטן זיך מיט די שטיוול, אנשטאט זייערע גאנצע

גוטע, גיט מען זיי די אלטע צעריסענע. דאס איז אזא „איידעלע" אַנדייטונג, אז סיי־ווי דארפן זיי דאך שוין גארניט האבן...

און אין איינער, אפשר טאקע דער לעצטער נאכט, האט אברהם שמואל גענומען באטראכטן דעם פּאַדוואל; וואָס וואלט איהם דא געקענט העלפן? זיין אויג איז געפאלען אויף דעם איינציקן בענקל, וואס איז דארטן געשטאנען. ער האט פון אים ארויסגעשלעפּט א פיסל, מיט וועלכער ער האָט פּרובירט פארנאנדערדוקן די ראם מיט די קראטן ביים פענצטער. די ראם האט נאכגעלאזט, אבער ס'איז געווען אנהויב אוונט. צוליב דער פריער צייט האט ער געמוזט ריזיקירן צו בלייבן ביז האלבע נאכט. נאך האלבע נאכט, אז די וואך וועלכע האט זיי געהיט איז אוועק ווארימען זיך אין כאפּן א דרעמל, זייענדיק זיכער, אז זייערע קרבנות וועלען אין ערגעץ ניט אנטרינען, איז געשען דער נס. דאס פיסל פון הילצערנעם בענקל האט זיך פארוואנדלט אין א געצייג צו ברעכן קראטעס. אברהם שמואל, וועלכער איז פון פאך א שלאסער, האט פאנאנדערגעשאקלט די ראם, וועלכע איז ארויס צוזאמען מיט דער קראטע. ער איז ארויס מיטציענדיג נאך זיך סימען. ביז פארטאג האבן זיי, געיאגטע פון טויט־שרעק, דערגרייכט אונזער זעמלאנקע. אין דער נאכט, ווען מיר זיינען געלעגן פאריאושטע פארזונקענע אין שווערע מחשבות איבער זייער גורל, וועלכער וועט סוף סוף זיין אויך אונזער גורל, האבן מיר פלוצלונג דערהערט זייער הילכקן אויסגעשריי:

— גוט מארגן, ברידער.

דאס זיינען געווען די געראטעוועטע סימע און אברהם שמואל. עס איז געווען א מאמענט פון העכסטער שמחה באגלייט מיט געוויין ביז היסטעריקעס. דער פאל האט אונז געמינטערט און איבערצייגט, אז מיר דארפן זיך ניט מייאש זיין, עס זיינען נאך מעגלעך נסים אויך מיט אונז. דאס איז געשען גענוי דעם זיבעטן טאג חנוכה און איז ביי אונז פארבליבן אלס דער נס פון זיבעטן ליכטל.

א לאטקע א הונגעריקן

יע, איר ווילט וויסן דעם טעם פון א רעצקע לאטקע? איז כדי צו וויסן דעם טעם, דארף מען די ערשטע זאך זיין א ייד אונטער היטלער־אָקופּאציע, זיין אזוי הונגעריק, אז אפטמאל האט דאס ניט געלאזן טראכטן וועגן דעם גרויסן אומגליק, לויפן אין וואלד, טאג און נאכט זיין אויסגעשטעלט דערשאסן צו ווערן, פון דייטשן אדער פארטיזאנער, דער אינטערשייד נאר אין נאמען, אבער יידן האבן ביידע געמארדעט מיט דער גרעסטער הנאה. זיין אויסגעווייקט פון רעגן אדער איינגעקארטשעט פון קעלט, זיין פארבלאטיקט און פארלייזיקט, מיט גרויס שרעק ארויסגיין פון וואלד אין דארף נאך אביסל עסן, גיין מיטן ביסל קארטאפל אויף דער ביינערדיקער פלייצע; און וואס שווערער דער זעקל איז געווען, אלץ לייכטער איז עס געווען צו טראגן, דורכגיין א טייך אין רעגן און ווינט, וואס שמייסן פון אלע זייטן, רייסן אראפּ די שמאטע פון קאפּ, ווי אויך די נאַטור וואלט געווען קעגן אונז.

אין דער נאענט פון וואלד שטייט א נייע שטוב. ס'איז דען א שטוב? ס'איז א פאלאץ. ווען מען דערנענטערט זיך צו דעם פאלאץ, איז מען שוין איינגאנצן אָן כוחות, און מ'מוז זיך דא אפרוען.

די סביבה פון דער נייער שטוב זאגט עדות וועגן נארמאלן רוהיקן לעבן פון אירע איינוווינער, אויף וויפיל עס האט בכלל געקענט זיין נארמאל און רואיק אין יענע צייטן. די שטאלן, די פערד, די הינער —אלץ אויפן געהעריקן פלאץ; אפילו דער הונט און די קאץ אויף זייערע ערטער, דער הונט אין בודע, די קאץ אויפן אויוון, די האלץ אונטער א דעכל איינגעלעגט אין א סדר, די שפענדלאך זארגפעלטיק פאקערט.

ביי כאריטע דעם פויער מוז זיין ארדענונג, אין דער צייט זיין יום־טוב, אין דער צייט זיין ארבייט, אין דער צייט זיין רו. ער איז דאך ניט קיין ייד, אז ביי אים זאל אנדערש זיין.

אבער דער עיקר איז א שטוב, דארט איז ממש א גן־עדן. טרוקן, ריין ווארים און זאט. שטייען בעטן מיט הויכע קישנס, א טיש, בײנקלאך, די שטוב האט פענצטער מיט גלעזערנע שויבן, דורך וועלכע דאס אויג איז אפגעווײנט פון קוקן דורך גלאז, כ׳האב גאר פארגעסן, אז עס איז פאראן אזא זאך ווי גלאז אויף דער וועלט.

אין שטוב איז דא נאך א זאך, וואס פארדעקט אלץ — דאס איז א פאליצע מיט גרויסע לאבנס ברויט, וועלכע גיבן ארויס א וואונדערבארן ריח, עס שווינדלט אזש אין קאפ. איך שלינג זיי מיט די אויגן.

און ער, דער פויער, לייגט גאר קיין אכט ניט אויפן ברויט. פאר וואס קייט ער ניט? דוכט זיך גארניט קיין נארישער גוי, אבער א פויערשער קאפ, ווייס ניט וואס גוט איז, ווען איך בין אויף זיין ארט, וואלט איך גאר נישט געטאן, כ׳וואלט נאר געקייט ברויט, און טאקע מיט גרויסע ביסנס. איך קום אריין ניט דרייסט אין שטוב, ווייל מיר זיינען דא ניט קיין זעלטענע געסט (איינער גייט ארויס, 2 גייען אריין) עס הייצט זיך דער אויוון, דער פייער קנאקט אזוי פריילאך, עס באקן זיך רעצקע לאטקעס.

ביים דערזען מיך ווערט זיין פנים ערנסט און אפילו אביסל טרויעריק. ער רוקט מיר צו א בענקל צום אויוון, איך זאל זיך א ביסל אויסטריקענען, — אָנווארעמען. ער דערלאנגט מיר א גרויסע רעצקע לאטקע. נאך יארן — יעצט ביי מיין פולער זאטקייט קאן איך ניט פארגעסן כאריטעס מיטגעפיל אין דעם גרויזאמען ארום.

אלטע סאלוצקי

נאכן ער׳שטן חורבן

דעם שרעקלעכן היטלער־גיהנום, וואס דאס אייראפייאישע יידנטום האט דורכגעלעבט, האב איך אדורכגעמאכט אין דאלמאטאָווטשטשינער הויף, — ווו מיינע עלטערן האבן געוואוינט און דארט אומגעקומען צוזאמען מיטן גרעסטן טייל פון דער פאמיליע און פיל מירער יידן.

דאלמאטאווטשטשינער הויף איז געווען באוווסט יעדן איינעם אין מיר. תבואה־סוחרים, קעז און פוטער־סוחרים, קצבים, פערדהענדלער, גוטע פריינד און סתם באקאנטע פלעגן טאג־טעגלעך קומען אין דאלאמטאווטשטשינע מאכן געשעפטן. צו פארן פון דאלמאטאווטשטשינע אין מיר איז געווען א שפאס. אבער, דאס אלץ איז געווען ביז ס׳איז אנגעקומען די ביטערע היטלער־מאכט. מיט אמאל זיינען מיר געווארען אפגעריסן איינער פון צווייטן.

שוואך זיינען מיר געווען, ווי די פליגן אויפן וואנט. עס איז געווען זייער א קאלטער הארבסט, מיט שרעקלעכע רעגנס, איז פונקט אין יענער צייט האבן די באנדיטן אנגעפאנגען זייערע אקציעס. די לאזונג איז געווען „ריין פון יודן״, עס זיינען דער־גאנגען צו אונדז שרעקלעכע גרוסן פון די ארומיקע שטעטלעך. מיר האבן זיך דערוווסט, אז הארא־דישטש, טורעץ, יערעמיטש, בערעזנע, עקזיסטירן שוין מער נישט, און אז די מערדער דערנענטערן זיך צו די טויערן פון מיר. טאקע א וואך שפעטער פון טורעץ, י״ט חשוון תש״ב, איז פארגעקומען די שחיטה אין מיין טייער שטעטל מיר. זונטיק פרי, האט מען אונז געבראכט צוטרייבן אויף ארבעט אין זשוכאוויצער פאסטערונעק, און דערהערנדיק די אפטע שיסערייען פון דער מירער זייט, האבן מיר גלייך פארשטאנען דעם שרעקלעכן אומגליק. אין אוונט, אז די זשוכאוויצער דייטשן זענען אראפגעקומען שיכור פון דער שמחה, האבן זיי מיט א געלעכטער אונדז געזאגט, אז די גרעסטע טייל פון מירער יידן האבן זיי אוועקגעשיקט אויף דאטשע.

איך האב באשלאסן צו גיין זען די פארבליבענע אומגליקלעכע רעשטלעך יידן פון מיר. א פאר טעג שפעטער האב איך געמאלדן מיינע עלטערן, אז איך גיי זען, וואס ס׳מאכן די יידן אין מירער געטא. מיין פאטער האט מיר געגעבן זיין ברכה און גע־ווונשן, גאט זאל מיר מצליח זיין, מיין מוטער האט געלאזט א טרער. צו מארגנס האב איך באשלאסן

צו גיין, אבער דא האט זיך געשטעלט די פראגע, ווי אזוי צו גיין, גיין אלס ייד איז געווען צו געפערלעך, איך האב דאך געטראגן די צוויי געלע לאטעס, דעם סימבאל פון ייד. מיינע עלטערן האבן מיר געראטן גיין אלס קריסטן און ניט מיט די טראקטאווע וועגן.

א גאנצע נאכט האב איך זיך געגרייט אין וועג אריין, און פינף א זייגער אינדערפרי, בין איך מיט א זייטיק וועגעלע ארויס פון אונזער פארק. עס איז געווען זייער א קאלטער פרי מארגן, שטארק פארנעפעלט, און פאר מיר איז עס געווען צו האנט. איך בין געגאנגען מיט פעסטע טריט און איך האב זיך באמיט אליין צוצוגעבן מוט, כאטש מיין הארץ האט זייער שטארק געקלאפט. איך האב זיך פון צייט צו צייט ארומגעקוקט ווי האלט איך דא אין דער וועלט, און איך האב דערזען אויף אלע וועגן פארן זייער פיל קריסטלעכע פורלעך. איך האב א טראכט געטון און זיך דערמאנט, אז היינט איז דאך מאנטאג, א מארק־טאג אין מיר, די פויערים פירן קעז, פוטער, אייער, הינער, אלערליי תבואות צום מארק, כדי אפצולייזן עטלעכע זלאטעס ביי די יידן. גלייכצייטיק האב איך זיך דערמאנט אן דער שרעקלעכער ווירקלעכקייט, אז דאס פארן פויערים פון די ארומיקע דערפער נאך ירושה. אלע האבן געווארט אויפן יידישן האב און גוטס: פאלאקן, טאטארן, רוסן, ווייסרוסן, אוקראינער, ליטווינער און אנדערע. די פינצטערע היטלער־מאכט האט געגעבן אלעמען רעכט צושיסן, הענגען, שלאגן, סתם חוזק מאכן פון יידן. דאס איז דאך געווען פאררעכענט גאר פאר א מצוה. זיי פארן יעדערער אפלעקן א פעט ביינדל. מען האט דאך צושאסן די מירער יידן און אראפגעריסן פון זיי די לעצטע פאר שיך און דאס לעצטע העמד. איך האב זיך אזוי פארטיפט אין מיינע ביטערע געדאנקען, אז איך האב גארניט באמערקט, אז נישט ווייט פון מיר גייט א גרופע מענטשן אונטער א זייער שטרענגער וואך. ווער זיינען די מענטשן? וווהין פירט מען זיי, און וואספארא פארברעכן האבן די מענטשן געטון, וואס מען פירט זיי אונטער אזא קאנוואי? ניין, דאס זיינען עטלעכע דערפרארענע הונגעריקע דערדריקטע מירער יידן. מען טרייבט זיי אויף צוואנג ארבייט. זיי גייען מיט אראפגעלאזטע קעפ, מיטן שרעקלעכן געלן סימן אויף דער ברוסט זיי גייען און בעטן גאט, וואס גיכער דעם טויט. עס פירן זיי פאליצייאישע כוליגאנעס און פאראויס גייט דער שרעקלעכער בלוט־זויגער, דער געפערלעכער באנדיט „מאצוק”, און נאך אזעלכע שיינע מענטשן. איך בין שנעל אראפ פון וועג און זיך אויסגעמישט מיט אלע פוסגייער, וועלכע זיינען געגאנגען צום מארק. איך האב זיך באמיט אז די באנדיטן זאלן מיר נישט באמערקן. א קעלט איז מיר אדורך מיינע גלידער, אז איך בין צוגעקומען צום פארשטאדט. די גאנצע גאס איז געווען באלאגערט מיט פורן און יעדער האט עפעס געהאט אויפן וואגין, פארבלוטיקטע פערענעס, קישנס, קאלדרעס, ליילעכער, קיך־מכשירים, סתם זאכן: טישן, שטולן, שאפעס, סאמאווארן, לייכטערס, טליתים, פון וועלכע זיי האבן זיך געמאכט שפעטער בלוזקעס און טיכלעך. אט האבן זיי דערלעבט א גוטע צייט, די פארדארבענע חיות. זיי וועלן ווערן יעצט רייך, זיי האבן רעכט צוצונעמען יידישע הייזער, צערייסן מויערן און אוועקפירן צו זיך אין דארף.

מיט א צובלוטיקט הארץ, מיט א צעבראכענעם געמיט, גיי איך איבער דער זשוכאוויצער גאס. איך פארגעס גאר אינגאנצן, אז איך בין א אומגליקלעך יידיש קינד און טראג אונטער דעם פויערישן שלייער די געלע לאטע, און גיי נישט ווי א בהמה אין מיטן גאס, נאר ווי א מענטש, אויפן טראטואר. און פאר מיינע אויגן לויפט פלוצלונג דורך א בילד: א שיינער ווינטערדיקער פרימארגן, די פויערים פארן צום מארק. די קראמען ווערן איבערפולט, די סוחרים אנגעטון אין קורצע זאקאפיאנסקע פעלצלעך, מיט פיינע וואליקעס אדער שטיוול, מיט ווארימע היטלען, זיי גייען איבער די גאסן, יעדער איילט זיך, יעדער וויל פארכאפן און איבעריאגן דעם צווייטן, יעדער וויל עפעס פארדינען, א גאנצע וואך ווארט מען דאך אויפן מארק. די ארבייטער האבן ארויסגעשטעלט זייערע מכשירים: בלעכענע, הילצערנע כלים, וואליקעס, שיך, שטיוול, קינדער־זאכן, היטל־מאכער זייערע היטלען. ארום די ברויט בודקעס איז א גאנצער יריד, די בעקערס בלאסע, נישט דערשלאפענע טראגן צו פון צייט צו צייט ברויט, חלות, בייגל. פון די שענקלעך הערט מען דעם שיכורן געזאנג פון די פויערים, א סימן אז זיי קלייבן זיך שוין אין

וועג אריין. דער אקציזניק לויפט פון איין שענק אין צווייטן, כדי צו כאפן א יידן ביי אן עבירה.

עס ווערט שפעט, פון די פורלעך איז שווער דורכ־צוגיין פון איין גאס אין דער צווייטער די אלע מארק־מענטשן הונגעריקע, פאר א גאנצן טאג אנגעפרוי־רענע, איילן זיך אהיים, בכדי דערווארימען די גלי־דער און כאפן א ביסן פאר א גאנצן טאג. מיטן געדאנק גיי איך דורך אלע גאסן, ווילנער גאס, וואלפאוויטשעס מויער, ווו עס איז געווען די גרויסע ביבליאטעק, די יידישע גמילות־חסד־באנק, וויסאָקע גאס, די וועלט בארימטע מירער ישיבה, אהער פלעגן קומען פון אלע עקן וועלט יונגע־לייט און בחורים, דערגאנצן זייער וויסנשאפט, אנזאפן זיך מיט תורה און חכמה. אט זע איך די גאנצע פני פון דער ישיבה: הרב הגאון ר׳ אליעזר יהודה פינקל, דער משגיח הרב הג׳ ר׳ ירוחם ז״ל.

דא נישט ווייט האט זיך געפונען די ישיבה־קטנה, תלמוד־תורה און בית־יעקב. אלע בתי מדר־שים, דער ווייסער בית־המדרש, די גרויסע קאלטע שול, די בעל מלאכישע שול, דאס חסידים־שטיבל. אין גאס איז מוראדיק שטיל, להבדיל ווי אמאל ערב יום כיפור. איך גיב א טראכט: ווו זייט איר אלע מיינע טייערע, ווו איז די רבנישע וועלט, ווו זייט איר קרעמער, סוחרים, ארנטלעכע ארבעטער, וועלכע האבן אזוי שווער און ביטער פארדינט זייער שטיקעלע ברויט פאר די אומגליקלעכע קינדערלעך, ווו זייט איר אלע, ווו זייט איר?

די פעדים פון מיינע פינצטערע געדאנקען רייסט איבער נאסטיא די שניידערקע. די גאסן זיינען פוסט, האלט זי מיך אפ, זי צעוויינט זיך כלומר׳שט קוקנדיק אויף מיר. זי שטעלט זיך מיר פאָר פאר א זייער גוטער פריינד פון יידן, זי זאגט מיר, אז אין שטאט איז ניטא קיין דייטשן, זי גיט מיר איבער נייעס פון פראנט, אז דער דייטש האט די מפלה, טרעט אפ און דעם כעס לאזט ער אויס צו די יידן. נישט קוקנדיג אויף אירע גוטע רייד און פריינדשאפט, פארשטיי איך, אז ביי איר איז אויך דא פיל יידישע זאכן, און זי דער גוטער פריינט, וואלט שוין אויך וועלן פטור ווערן פון די פארבליבענע אומגליקלעכע רעשטלעך מירער אידן. זי לייגט מיר פאָר א שטיקל ברויט, זי בעט, איך זאל עסן, אבער מיר קריכט עס אין מיין האלדז נישט, איך בעט איהר זי זאל מיך צופירן דורך א שטילער גאס אין שלאָס, אין געטא צו מיינע ברידער און שוועסטער. זי וויזט מיר א וועג פארביי זאוואלנער גאס, דורכן בית־עולם. פינסטער איז מיר געווארן אין מיינע אויגן, אז איך בין צוגעקומען צום בית־קברות, אלץ איז געווען צובראכן, רואינירט. פון די מצבות האבן די מערדער געמאכט טראָטוארן, פונדאמענטן צו זייערע הייזער. די פינצטערע כולי־גאנעס האבן אפילו געשטערט די רו פון די מתים.

אינגאנצן צעבראכן פון מיינע איבערלעבענישן האב איך זיך ענדלעך באקומען אין געטא. מיינע טייערע ברידער און שוועסטער זיינען געזעסן אין דעם ביטערן גיהנום אין צוים פון די שטעכעדיקע עלעקטרישע דראטן, און זיי האבן געווארט יעדע מי־נוט אויפן טויט. די פנימער זיינען געווען ביי אלעמען געענדערט. זיי האבן שוין אויסגעזען אזוי ווי מתים. און האבן געבעטן אויף זיך דעם טויט. איבערהויפט שווער איז מיר געווען צו רעדן מיט די מוטערס, וואס האבן געהאט קלייניקע קינדערלעך. זיי האבן געהאלטן אין שרייען: וואס טוט מען מיט די קינדער. ווי נעמט מען כח צו פירן זיי צו דער שחיטה? פאר־וואס זיי, פארוואס? מיט וואס האבן מיר געזינ־דיקט? די עלטערע מענטשן זיינען שוין גאר ארויס פון די כחות, פון די שווערע קלעפ, וואס זיי פלעגן קריגן פון די דייטשן ביי דער קאטאָרשנער ארבעט, פון הונגער און אפטע תעניתים. זיי האבן געזאגט, אז עס איז א גזר מן השמים, יעדערער האט געוואלט לויפן, אבער וווהין? די פויערים האבן בכלל נישט אריינגעלאזט קיין יידן. זיי האבן געהאלטן אין איין אויסגעבן ווי זיי האבן נאר געכאפט א יידן. קיין פארטיזאנער איז נאך נישט געווען. דערצו דער הארבסט מיט די שרעקלעכע רעגנס און ווינטן. ס׳איז קיין פלאץ נישט געווען פאר יוגנט בפרט פאר שוואנגערע פרויען, פאר פרויען מיט קינדער, פאר אלטע און קראנקע לייט.

ביי אלעמען אויפן צונג איז בלויז געווען די קללה פאר די מערדער, ביי זיי אלע, סיי ביי די הייליקע קדושים און סיי ביי די נאָך לעבעדיקע, איז געווען איין צוואה: ווער עס וועט פון אונז בלייבן לעבן, נעמט נקמה פאר אונזערע פיין, פאר אונזער אומשולדיק בלוט.

דבורה ראקאוויטש

דער לעצטער טאג אין געטא

מיר ליגן שוין 15 מאנאט אין די ציין און נעגל פון דער בלוט־דאָרשטיקער חיה. נישטא קיין איין מענטש אין געטא וועלכן עס האט נישט געטראפן דער גרויזאמער גורל. קינדער — יתומים, עלטערן פאר־עלנטע אן קינדער, פרויען אלמנות — עס גייען ארום שאטנס פון מענטשן, וואס האבן מורא פאר דעם שיין פון דער זון, נישטא קיין איין פונק האפנונג אויף בלייבן לעבן — אלץ און אלע זענען קעגן אונדז. פון די שכנותדיקע שטעטלעך קומען אן ידיעות, אז זיי זענען שוין יודען־ריין ; מען ווייסט אויך צו דערציילן, ווי שוידערלעך עס זענען פארגעקומען די ליקווידאציעס — דאָ האט מען צוגעבונדען די האר פון שיינע יונגע יידישע טעכטער צו די עקן פון פערד און געלאזן זיי לויפן, נאכשלעפנדיק זייערע קרבנות, דא האט נאך די ערד געציטערט פון די אומשולדיקע קינדער, פרויען, מענער און זקנים, ווייל דעם מערדער איז געווען אַ שאָד אַ קויל, אנדערשוו האט מען אויפגעקליבן דעם געטא אין בית הכנסת, שוידערליך געפייניקט און פארברענט.

מען שטעלט שוין נישט די פראגע, אפשר וועט נאך ווידער געשען א נס. ניין — יעדערער ווייסט, אז ער טראגט דעם גורל פון זיין פאלק, ער איז פארמשפט צום טויט.

עס הערן זיך נאר שטילע קרעכצן פון פרויען, מיט ארויפגעהייבענע אויגן צום הימל בעטן זיי : „גאָטעניו, א לייכטן, א לייכטן טויט, די קויל זאל טרעפן". דא הערט מען א שטיל געבעט פון א קינד ביי זיין מוטער, „איך האב דאך נאך גארנישט געלעבט, איך וויל אזוי לעבן", — דא ווידער הערט מען : ניין, איך וויל נישט גיין צו דער שחיטה, איך האב סם, א צווייטער : איך וועל מיר די אדערן איבערשניידן, דא שטייען שטיל פארצארגטע עלטערן, דריקנדיק פעסט צו זיך זייער קינד, נישט ווילנדיק זיך צעשיידן. עס לויפט דורך א פרוי, ווארפנדיק איר לעצט גאלדן פינגערל, אפשר קען מען נאך מיט דעם צויבער פון גאלד אפקויפן דעם מערדער. אין א ווינקל שטייען עלנטע עלטערע מענער דרייסט צום טויט, ווייל דער טויט איז דער איינציקער מיטל, וואס וועט זיי פארבינדן מיט זייערע שוין אומ־געקומען משפחות ; ווייטער שטייען געזונטע יונגע מיידלעך און בחורים און באוויינען זייער יונג לעבן, וואס מוז אין בליענדן עלטער פארשניטן ווערן, ווייל זיי זענען יידן.

יעדער איינער איז פארזונקען אין זיינע געדאנקען, אבער קאנצענטרירן די געדאנקען קען מען נישט, מען איז צעשויבערט פון מורא און שרעק און מען קוקט אין דער צוקונפט אן א פונק פון האפענונג, מען קוקט אן איינס דעם צווייטן מיט מיטלייד, עס פארבינדט זיי געחתמעטער גורל־טויט.

פלוצלינג שטילע שושקערייען, מען רוימט אריין איינער דעם אנדערן א סוד אין אויער — די נאכט גייט א גרופע ארויס מיט געווער, דא שאפן זיך שוין קליינע גרופן, מען נעמט דיסקוטירן, עס איז דאך שוין פארשוואונדן די האפנונג — און דא פלוצלינג געווער אין יידישע הענט, ווייסט מען דען וואס באדייט א ביקס, א קויל ? יא, דאס איז דאס אייגענע לעבן, דאס איז א קאמף פאר זיך מיט די נאנטע ארום, דאס איז עקזיסטענץ, דאס איז א מכשיר פון נעמען נקמה פארן פארגאסענעם אומשולדיקן יידישן בלוט — און צום סוף, די לעצטע קויל באשטימט פאר זיך, כדי נישט אריינפאלן לעבעדיק אין דעם שונאס הענט.

עס מערקט זיך א שטילע באוועגונג אין געטא, עס שאפן זיך קרייזלעך פון יוגנטלעכע, פון משפחה, עס דערוועקט זיך א ווילן און א געדאנק צו לויפן, אבער וווהין ?

די גרופע מיט געווער איז ארגאניזירט — די אנ־דערע זענען שעפסן אן א פאסטוך.

עס הערן זיך מיינונגען פון האפנונגסלאזיקייט : מיר וועלן פאלן אין די וועלדער, חיות וועלן אונדזער פלייש עסן ; דער פראנט איז ווייט. דא ווידער דערמאנט איינער דעם פאל, וואס האט פאסירט מיט אייניקע מאנאטן צוריק, ווען פיר מענטשן זענען ארויס פון געטא און

אפגענארט געווארן פון א ווייסרוסישן פויער, וואס אנ־שטאט זיי פארבינדן מיט א גרופע פארטיזאנער האט ער זיי אויף א שוידערלעכן אופן אומגעבראכט. דא ווי־דער הערט מען: דאס איז אן אויסנאם, נישט קיין כלל, פיל וויסן צו דערציילן, וויאזוי קריסטן האבן זיי געגומען אין שוץ ביי אנדערע געפארן.

קבר־אחים של הקרבנות במיר, 1959 (בדרך לסוטולפצי)
דער ברודער־קבר פון די קרבנות אין מיר

די שטימונג איז א געדריקטע; מען דארף זיך שנעל דעצידירן, דער טאג איז קליין, באלד וועט צו־פאלן די נאכט, דא לויפט א פארזארגטע מוטער, וועמען עס איז נאך איבערגעבליבן איין קינד, זוכן א פאַר פעסטע שיך מיט א ווארעמען בגד צום ארויסגיין, עס איז דאך שוין הארבסט, זי ציטערט פאר איר קינד.

עס הערן זיך שטילע זיפצן פון איין אלטן פאטער: "לויפט קינדערלעך, לויפט, ג׳ וועט אייך העלפן, חיי שעה איז אויך געלעבט, עס איז מלחמה, מען ווייסט דעם אָנפאנג, אבער נישט דעם אויסגאנג פון איר, די וועלט איז גרויס, מען וועט נישט שווייגן דעם מערדער פאר די עוולות באוואנגענע אויף אומשולדיקע מענטשן.

עס הערן זיך וואס מער אויסרופן; לויפט קינ־דערלעך, ליבע, לויפט, נעמט נקמה פאר אונדזער בלוט, נקמה!

שטיל גייט באזארגט א יונגער מאן, ער וויל לויפן, אבער עס שטייט נעבן אים זיין קינד און מיט א וויינענ־דיקן טאן בעט עס זיך, טאטע, דו ווילסט לויפן און אונדז לאזן? עס רופט זיך אפ דאס פאטער־געפיל, לאזט אראפ דעם קאפ: — איך בלייב.

פארשיידענע מענטשן — פארשיידענע מיינונגען; די צייט איז קורץ; די נאכט פאלט צו, פינצטער ארום. שטיל, אומבאמערקט פארלאזט די באוואפנטע קליינע גרופע דאס געטא, עס באהערשט די איבערגעבליבענע אַן אומרו, א געפיל פון קנאה צו דער גרופע, א פאר־דרוס, וואס מען האט זיי ניט מיטגענומען.

א טייל באשליסט צו לויפן, וווהין די אויגן וועלן טראגן, ליידער אבער די גרעסטע טייל איז רעזיגנירט, מען בלייבט.

א טייל באשליסט זיך צו באהאלטן אין דעם אונטער־ערדישן וועג וואס — לויט די אלטע לעגענדעס — געפינט ער זיך אונטערן שלאס.

די מענטשן וואס באשליסן לויפן, זיינען נערוועז, מען קלערט זיך נישט אריין; עלטערן פארלאזן קינדער, קינדער פארלאזן עלטערן, שוועסטער פארלאזן ברידער, מען לויפט זוכן אַן ארויסגאנג, מען לויפט פארויס, געשטויסן פון א המון מענטשן צו א קליינעם פענצטער, וואס פירט פון א קעלער צום הויף, מען קוקט זיך נישט אום, מען ווארפט נישט קיין בליק אויף דער זייט, אויף די איבערגעבליבענע, מען ווייסט נישט, אז עס וועט דאך קומען א צייט, ווען מענטש וועט זיין מענטש, און דאס געוויסן וועט נישט לאזן רוען, און דער פארדרוס וועט אייביק עגבערן דאס הארץ, פאר־וואס זיינען אונדזערע, נאענטסטע, ליבסטע, אונדזערע טייערע חברים, יוגנט־פריינד פון אונדזער היימשטאט נישט מיטגעגאנגען?

בערל רעזניק

דער קאמף קעגן די דייטשן

אין שטעטל מיר

דעם 26.6.1941 זענען אריין צו אונדז אין שטעטל די דייטשישע ארמיי. אין משך פון איין מאנאט האט די געסטאפא אומגעבראכט די עו׳שטע 10 יידן, אויפ־שטעלנדיק א פראטאקאל, אז די יידן האבן פארברענט די שטאט נאכן אפטרעטן פון די רוסן.

משה רעזניק (פרטיזאַן)

דעם 9.11.1941 איז פארגעקומען די ערשטע שחיטה, עס זענען אומגעקומען 1500 קרבנות.

נאך דער שחיטה ארבעטנדיק אלס עלעקטראמאנ־טער אין דער דייטשער פאליציי האב איך דערקענט מיינעם א געוועזענעם חבר פון קאנגרעס פוילן מיטן נאמען שמואל רופאייזן אָסוואלד, מיט וועמען איך בין צוזאמען אין ווילנע אין קיבוץ געווען, ער איז געבליבן ארבעטן בא די דייטשן, אלס דאלמעטשער אונטערן נאמען פון א פאלקס־דייטש, ער האט געקראגן די פולע צוטרוי פון מייסטער פון זשאנדארמעריע און אויך פון פאליציי־קאמענדאנט פון אודנזער שטעטל.

איך האב זיך מיט אים פארבונדן און צוגעצויגן צו דעם מיין קוזין ישראל רעזניק און שלמה חרחס. ער האט אונדז צו וויסן געטון פון אקציעס קעגן יידן, פון אים פלעגן מיר באקומען ידיעות פון פראנט, פון א״י, און אנדערע נייעס, ווייל ער האט געהאט א צוטריט צום ראדיא.

אין שטעטל זענען פארבליבן נאך דער ערשטע שחיטה 850 יידן פאר וועלכע מ׳האט איינגעארדנט א געטא, ניט קיין פארצוימטן. שמואל פלעגט קומען אפט צו מיר אין שטוב און רופן מיר מכלומרשט פאררירכטן די עלעקטריע; דארטן פלעגט ער מיר אלעס איבער־געבן. אונדזערע פארבונדעטע זענען געווען 2 בחורות ראשע ראבינאוויטש און שפרה טשאני, וועלכע האבן געארבעט אין זשאנדערמעריע און פאליציי אלס צו־רוימערינס.

איינמאל האט אונז שמואל געמאלדן, אז זונטיק וועלן די דייטשן בלאקירן די שטאט, קיינער זאל ניט לויפן, ניט האנדלען, ווייל אנדערש וועט מען שיסן, די פאליציי האט טאקע אזוי געטאן, און די יידן וויסנ־

דיק פון אונדז דורכן יודן־ראט, האט זיך פאַרהאלטן רואיק, זענען געווען בלויז 4 פאלן פון טשעפען זיך צו אומשולדיקע און עס זענען געווען 4 קרבנות.

דער צווייטע פאל: שמואל האט געמאלדן אז עס פארן ארויס די גאנצע זשאנדערמעריע מיט פאליציי אין דארף בערעזניע דורכצופירן א שחיטה, זאלן די יידן אנטלויפן אין שטאט, מיר האבן געמאלדן דעם יודן־ראט, זייער שטענדיקע פראגע איז געווען, זאגט, ווער האט אייך דאס איבערגעגעבן, פון וואנען ווייסט איר, מיר האבן זיי נישט געוואלט זאגן, און די יידן האבן ניט געגלויבט, נאר 2 זענען אנטלאפן און א דאנק דעם געבליבען לעבן.

דער זעלבער פאל איז געווען אין דארף דאמאטאָוושטשיזנע, די יידן האבן ניט געגלויבט, קענענדיק גוט זייער פאליציי, פון 30 יידן איז נאר איין מיידל געבליבן לעבן.

ישראל רעזניק
פארטיזאן

4 בחורים פון שטעטל האבן זיך פארבונדן מיט א באָיעץ (א סאוויעטישער סאלדאט, א פלעננינק), ער זאל זיי פירן צו פארטיזאנער; מען האט זיי פארנארט אין א שייער, דריי געהרגעט מיט א האק און איינער איז דורך א צופאל געבליבן לעבן און געקומען אין יודן־ראט מעלדן, אסוואלד האט זיך גלייך גענומען צו די גויים, זיי ארעסטירט, איין גוי האט מען גלייך געשאסן, דער באיעץ איז אנטלאפן.

אין פינפטן מאנאט פון 1942 האט מען איבערגעפירט אלע יידן פון שטעטל אין דעם באוווסטן מירער זאמעק; דער ארייגאנג אהין נאר דורך איין גרויסן טויער, ארום און ארום מויערן פון איין זייט א טייך און דאס אלס ארומגעצאָמט מיט א שטעכנדיקן פארקאן פון 2 מעטער די הויך, און איין קליין טירעלע. זעענדיק, אז מען האט אונדז ספעציעל געבראכט אהער, כדי מען זאל אונדז האבן אויף איין אָרט, הויבן מיר אן צו ארגאניזירן אונדזערע חברים, די מערהייט חברים איז פון „השומר־הצעיר" ווייל צו זיי האבן מיר צוטרוי געהאט, מיר האבן ארגאניזירט ביי 80 יוגנטלעכע אין פינפטלעך, דער ציל אונדזערער איז געווען אין פאל ווען די דייטשן באפאלן דעם געטא, מוזן מיר ענטפערן מיט א ווידערשטאנד, יעדעס פינפטל האט געהאט צוגערייט איר אָפשניט, אין איינעם פון די טורעמס, אזעלכע טורעמס זענען געווען 6; דארטן האט מען צוגעגרייט שטיינער, אייזנס, שטעקנס, און נאך אזעלכע מינים קאַלט געווער, קיין הייס געווער איז דא נאך ניט געווען, געווען איז א פאל מיט מיינעם א חבר, וועלכער האט געקויפט ביי א קריסט א נאגאן, און דער קריסט איז אוועק מעלדן דאס דער פאליציי, די דייטשן האבן אים ניט פארשטאנען, אסוואלד האט געמוזט זיין דער דאלמעטשער, שמואל האט גלייך דורך ישראל רעזניק געמאלדן, אז מען זאל קיינעם ניט אריינלאזן אין געטא, און אז דעם יידן וועט מען שיסן, דער ייד האט געבעטן פאר נאך 30 פערזאן געווער, און עס דראט אויך די דרייסיק יידן אומצוקומען. שמואל האט אנגעזאגט, אז ער וועט קומען אין אוונט צום יידישן פריזירער און וועט אלץ געווי איבערגעבן, מיר האבן היכף געמאכט אן אסיפה פון אונדזער מזכירות, עס זענען געווען 1) בערל רעזניק 2) ישראל רעזניק 3) שלמה חרחס (השומר הצעיר) 4) הערשל פערניקאוו (בונד) 5) אידל פעקער (קאמוניסט) 6) חיים ליס (פרייהייט), מיר האבן באשטימט צו פאדערן בא שמואלן געווער, איך, מיין קוזין און חרחס האבן אנגעטרויט פאר די אלע חברים, אז שמואל איז א ייד און אונדזערער א חבר, אין אוונט איז שמואל געקומען צו אונדז אמטליך אנגעטאן אין א פאליציי אוניפארם, און האט אונדז געמאלדן, אז דורך א צופאל האט דער דייטשער קאמענדאנט זיך געראניעט אין פיס, מען האט אים אפגעפירט קיין באראנאוויטש און שמואל איז קאמענדאנט אויף זיין ארט. מיר האבן אים געמאלדן וועגן אונדזער ארגאניזאציע, מיר ווילן ניט פאלן ווי אונדזערע עלטערן בא די גריבער; מיר ווילן שטעלן א ווידערשטאנד, ער זאל אונדז געבען געווער, ער וויינט זיך פאנאנדער פאר אונדז און זאגט צו צו העלפן מיט וואס

ער וועט קענען, אויך זאגט ער צו שיקן און ברענגען ביקסן, וואס דאס איז אָן א צאָל בא זיי פאראן.

מיר האבן געהאט אן אָפגערעדטן ארט ווו מיר פלעגן ווארטן אויף אים, צונעמען די געווער און צוטראגן אין אונדזערע פון פארויס באשטימטע פונקטן.

איסר קוך
פארטיזאן

מיר האבן פאר דער צייט אנגעטראגן אין געטא 10 ביקסן, 800 ביקסן־קוילן, פאטראָנעס, 5 גראנאטן, 5 נאגאנעס, עטליכע מאפעס. מיר האבן באַשטימט, אז יעדע נאכט היטן דעם געטא פינף חברים פון אונדזער ארגאניזאציע, גלייכצייטיק האט אויך דער יודן־ראט אונדז ארויפגעשטעלט זייערע א ווארטע. מיר האבן באקומען גערוסן פון די שטעטלעך ארום מיר עס זענען דארט פארגעקומען שחיטות. אויך וועגן דעם אז ניעסוויעזשער יידן האבן אונטערגעצונדן דעם געטא און עטלעכע זענען אנטלאפן. מיר האבן פארשטאנען, אז ס׳וועט קומען א טאג, ווו אונדזער ריי וועט דערגיין. און דא איז געקומען דער יודן־ראט צו מיר מיט מיין חבר חרחס, מיר זאלן געבן דעם קאמענדאנט (זיי האבן נאך ניט געוווסט, אז ער איז א ייד) געלט און זאכן, מיר האבן זיך קאטעגאריש אפגעזאגט צו נעמען. אין איינעם א טאג איז שמואל געקומען צו אונדז און איבערגעגעבן, אז אויף דעם 13.8.1942 איז באשטימט די שחיטה פון אלע יידן, ביי אונדז אין שטעטל, און ער ראט אונדז ניט צו שטעלן קיין ווידערשטאנד, ווייל דאס איז זינלאז, מיר זענען צו שוואך, נאר מיר זאלן גיין אין פארטיזאנער. און דא הויבט זיך פאר אונדז אן די שרעקלעכע טראגעדיע. ער האט אונדז צוגעזאגט צו קומען דעם דאנערשטיק צום לעצטן מאל און אונדז אלעס גענוי איבערגעבן. ער האט אונדז געראָטן ס׳זאל ארויסגיין נאר יונגווארג, ווייל עס קען זיין אז מיר זאלן דארפן עפענען מיט זיי א קאמף, און דא הויבן אן איינרעדן מיין מוטער, און שוועסטער אז עפעס א פאליציאנט וויל אויף דעם חשבון פון די יידן מאכן אקאריערע, און געוויס איז די געווער פארזשאווערט, און ער וועט אלעס ארויסגעבן דער פאליציי. מיין מוטער האט מיר געזאגט: „קינדער, מען וויל אייך יונגווארג פריער אומברענגען גייט ניט אין דער נעץ". די נאכט האבן מיר זיך געזען מיט שמואלן, ער איז געקומען מיט אונדז זיך געזעגענען. ער פארט אויף פינף טעג מיט דער פאליציי, זוכן פארטיזאנער, און ער זאגט אונדז די וועג, ווו זיי גייען, און מיר זאלן נאכגיין אין טריט פון זייער וועג. ער ראט אונדז ארויסגיין שבת אדער זונטיג אמשפעטסנס, פרייטיק און שבת ווערט א טומלעניש אין געטא, מען רעדט שוין אפן וועגן א שחיטה, נאר ווען ווייסט מען ניט. שבת האט אונדז פאררופען דער יודן־ראט און מיר האבן אויפגעקלערט, אז מיר גייען אוועק, און ס׳וועט פארקומען א שחיטה. זאל גיין ווער עס וויל, קיין גענויעם פלאן האבן מיר ניט. און יעדער איינער פון אונדז האט גענומען חברים. איך האב געמוזט אויפקלערן אייניקע פעראנטווארטלעכע יידן אויך מיין מוטער אז אוסוואלד איז א ייד, און ער ווייסט שוין אלץ, אפילו ווו די גריבער דארפן זיין.

און מיין מוטער צוזאמען מיט דער שוועסטער, רעזיגנירנדיק פון אלעס האבן מיר געוווּנטשן א גליקלעכן וועג, בלייבנדיק אויף אומקום, צוזאמען מיט אלע איבערגעבליבענע יידן. מאכנדיק פאר מיר מיט מיין געוועזענער דאן חברטע פעסע שקלאר א פעקל צום וועג. יעדע גרופע האט געהאט איר ארט פון ארויסגיין: שטריק פון די הויכע פענסטער, אויך דורך קליינע פענסטערלעך, זענען מיר ארויס פון געטא. מיר האבן זיך אפגערעדט צו טרעפן אין נאנטסטן וועלדל 9.8.1942 זונטיג ביינאכט. אין וועלדל זענען מיר איבערגעזעסן דעם טאג, ביינאכט האבן מיר זיך צעטיילט אין 5 גרופן און געגאנגען ווייטער, ניט וויסנדיק וווהין.

עס זענען געווען מאמענטן, ווען יידן האבן פון אונדז געפאָדערט: צו וואס האט איר אונדז ארויסגעפירט ניט זעענדיק קיין ציל פאר זיך. אויפן צווייטן טאג האבן מיר זיך דערפרייט מיט די ערשטע רוסישע פארטיזאנער, וועלכע האבן אונדז באגעגנט, און גע־

לערנט דעם אנהויב פון פארטיזאנקע, דערנאך האבן זיי שוין אנגעהויבן בעטן זייגערלעך, בראנפן, און בכלל געלט. וואס אונדז האט דאס גלייך ניט געפעלן.

צווישן די פארטיזאנער האבן מיר געטראפן דעם פוילישן קאמאנדיר יוזשיק וועלכער האט זיך מיט אונדז פארבונדן, און אלע טאג פלעגט מען אונדז שיקן פון איין ארט אין צווייטן, און עס האט זיך ביי די פארטיזאנער אנגעהויבן א קאמף ווער עס נעמט אונז צו. דורך די פארטיזאנער האבן מיר זיך דערוווסט פון דער שחיטה וועלכע איז פארגעקומען דעם 13.8.1942, עס זענען אומגעקומען אונזערע איבערגעבליבענע פאמיליעס אין שטעטל. דעם ערשטן נקמה־אקט וואס מיר זענען געגאנגען נעמען מיט די פארטיזאנער צוזאמען, דאס איז א זאסאדע צוצונעמען ביי די פויערים די בהמות וועלכע זיי האבן געפירט אין שטאט, אבער לסוף האט מען אונדז יידן מער ניט ווי אונטערגעשטעלט, ווו איך בין געראניעט געווארן אין פוס דורך דער שטעטלדיקער פאליציי. אפשיסנדיק זיך האט זיך מיר איינגעגעבן צו אנטלויפן. מיר זענען זיך דאן ווידער צונויפגעקומען און פלעגן יעדע צוויי טעג שיקן פורן נאך פראדוקטן, מיט וועלכע מיר האבן אויסגעהאלטן די אלע איבערגעבליבענע יידן. די רוסישע פארטיזאנער פלעגן אונדז שטענדיק פארווארפן, אז מיר זענען ניט קיין גוטע פארטיזאנער, מיט דעם וואס מיר זארגן וועגן עסן, און נעמען דאס ביי די פויערים, און מיר שטערן זיי צו נעמען. מיר זאלן אוועקגיין אין „זאניעמען". מיר זענען ניט מסכים געווען פילנדיק, אז דארט ערווארט אונדז עפעס שלעכטס. מען האט מיך גערופן און אויך מיין חבר חרחס מען האט אונדז געהייסן לייגן דאס געווער, פארווארפנדיק אונדז ציוניזם, ד. ה. קעגנער פון דער סאוויעטן מאכט. האבן מיר זיך געמוזט אפזאגן. און זעענדיק די רעפרעסיעס וואס זיי קענען אנעמען האבן מיר זיך געמוזט אפזאגן. און דא האבן מיר געהאט דעם ערשטן איבערפאל פון פאליציי אויף אונדזער לאגער, האבנדיק זייער ווייניק געווער, און די רוסישע פארטיזאנער וועלכע זענען געווען נעבן אונדז, זענען אונדז צו הילף ניט געקומען און די וואס זענען מיט אונדז יע געווען, זענען זיך צולאפן. מיר האבן דאן געהאט קרבנות, און מיר האבן געמוזט אפטרעטן, פאליציי האט אונטערגעצונדן דעם וועלדל.

פיל חברים האבן זיך צעטיילט אין גרופן און זענען אוועק אויפן צווייטן זייט ניעמען.

איך זייענדיק געראניעט האב געמוזט בלייבן אויפן ארט און מיר האבן זיך ארגאניזירט אין א גרופע פון 17 חברים, צווישן זיי 3 פרויען, און 2 קינדער;

ישראל דוברין
פארטיזאן

אזוי האבן זיך איינגעארדנט נאך ביי 5 גרופן. צעטיילנדיק די געווער צווישן אלע גרופן. מיר האבן איינגעארדנט אונטערערדישע זעמליאנקעס, באהאלטנדיק זיך פון פאליציי, און אויך פון די רוסישע פארטיזאנער, הערנדיק אז אין „זאניעמען" זענען שוין 10 חברים געפאלן פון רוסישע פארטיזאנער. ספעציעל אונזער גרופע פלעגט גיין אויף זאסאדעס, עטלעכע בריקן אראבגעלאזן און אונטערגעצונדן, אונטערגעשניטן טעלעפאנישע סלופעס, און דראטן וואס די רוסישע פארטיזאנער האבן אין יענער ערשטער צייט מער ניט געטאן. מיר האבן צוגעקראגן ביי די פויערים אין די דערפער שפייז. די רוסישע פארטיזאנער, די באוווסטע קורבאנאווצעס, און די דאמאלדיקע פאראשוטיסטן געשיקט פון מאסקווע, און אויך די קאמסאמאלצעס פלעגן טרעפן אונדזערע חברים און עטלעכע מאל צוגענומען דאס געווער. זיי פלעגן קומען צו די יידישע גרופן צונעמען אלע פראדוקטן, אלע זאכן. עס זענען

ארויס 2 חברים מיין קוזין ישראל רעזניק און גולד־שטיין אין נאנסטן דארף, ווו זיי זענען געפאלן פון דער פאראשוטיסטן גרופע, ווען מיר זענען געקומען צו זיי אין לאגער, האבן זיי אונדז געענטפערט, אז מען וועט אויסקומען אן יידן. מיר האבן געזען אז אין די גרופן וועלן מיר איינציקוויים אומקומען, האבן מיר אנגעהויבן בעטן אז מען זאל אונדז צונעמען אין אטריאד, וואס מען האט אונדז קאטעגאריש אפגעזאגט. אויב יע צו־נעמען, איז נאר די יונגווארג נאר מענער. לסוף איז אונדזער גרופע אוועק צו די רוסישע פארטיזאנער, אלס א יידישע גרופע. דעם ערשטן קאמף האבן מיר געהאט מיט דייטשן, ווען זיי זענען געקומען אייסהאר־גענען פארטיזאנער פאמיליעס, וועלכע האבן געוווינט אין די דערפער ארום פושצע. אונדז צו הילף איז גע־קומען דער באוווסטער קאננער־אטריאד מיטן קאמאנ־דיר העלד מיצקע. עס זענען געהרגעט געווארן פיל דייטשן און פאליציי, און אויך דער דייטשישער שעף. אונדזער אטריאד האט געליטן מער קרבנות. עס איז געראניעט געווארן דער קאמאנדיר יוזשיק, און אויך עטלעכע אומגעקומען. קומענדיק אין לאגער האבן די קעגנער פון קאמאנדיר מיטן באוווסטן דאנילען קא־מאנדיר, געשטעלט פאדערונג אז זיי ווילן זיך אפ־טיילן פון די יידן. און האבן אויסגעטראכט א בלבול אז א ייד איז שולדיק אין אומקום פון א פארטיזאן, און זיי האבן דעם יידן געשאָסן. און מיר האבן געמוזט פארלאזן ביי א 40 יידן צוזאמען מיטן קאמאנדיר יוזשיק דעם אטריאד און מיר זענען אריבערגעפארן אין די וואלאזשינער און איוויענצער וועלדער.

אונדזער' גרופע האט מען צוגעטיילט צו דער טשקאלאווסקער בריגאדע, וואס עס האט זיך דאן גע־שאפן, אטריאד קיראוו, קאמאנדיר אטראדא וואסוטין, די גרופע אונדזערע האט מען צעווארפן איבער די ראטעס און זוואדן. דער ערשטער ארויסמארש אונד־זערער פון דער גאנצער בריגאדע איז געווען אויף א זאסאדע נעבן שטעטל האַראַדאָק, צוזאמען מיט א גרו־פע פאראשוטיסטן וועלכע זענען צו אונדז געקומען פון מאסקווע. מיר די יידישע גרופע האט זיך זייער אויסגעצייכנט אין קאמף, עס זענען געפאלן א היפש ביסל דייטשן. אויך מיר האבן געהאט עטלעכע קרבנות. וועגן אונדז האט זיך די קאמאנדשאפט זייער פיין אפ־גערופן. אונדזערע חברים זענען אוועק אין פאדריוו־גרופן אראפלאזן באנען און זיך זייער פיין אויסגע־צייכנט.

דאן האט זיך אנגעהויבן שאפן דער נייער אטריאד סטאריצקי, מיר האבן גלייך געזען, אז אונדזערע חברים זאלן אריבער אהין, א קליינער צאל האט זיך איינגעגעבן איבערצופירן אין דעם נייעם אטריאד. א גרופע פון 11 חברים זענען אוועק ברענגען נאך חב־רים, און 8 חברים זענען דעם 6.1942 מאנאט געפאלן קרבנות פון די באנדיטן פארטיזאנער פון דאנילאווס אטריאד. מיר האבן געפאדערט ביים צענטער פון די פארטיזאנער פלאטאן, ער זאל מישפטן די מערדער, האט מען אונדז געענטפערט אז זיי האבן פיל עשא־לאנען (באנען) אראפגעלאזן און האבן אפילו די גע־ווער פון די אומשולדיקע חברים ניט צוריקגעגעבן. עס איז דאן איבערגעפארן דער יידישער אטריאד ביעלסקי, נענטער צו אונדז און נאליבאקער פושטשע און די אלע איבערגעבליבענע יידן זענען אריבער צו אים אין אטריאד. אין די טעג פון דער ערשטער גרויסער אָבלאַווע פון 55 דעוויזיעס דייטשן און פאלי־ציאנטן איבער פארטיזאנער ביי אונדז אין פושצע איז פאר אונדז יידן געווען נאך שרעקלעכער אויסצושטיין פון די רוסישע פארטיזאנער, אונדזער אטריאד האט געהאלטן א זאסאדע ביים עראָראס, ווו מיר האבן געקעמפט 5 טעג ניט צולאזנדיק די דייטשן, אריין אין פושצע. מיר האבן פיל פון זיי געהרגעט, גענומען טראפפיען א טאנק און פולעמיאט, האנט פולעמיאָטן פיל אן א צאל ביקסן און פאטראנעס, און דאן געמוזט אפטרעטן. מען האט זיך צעטיילט אין גרופן און אזוי מיט מאטערניש, הונגערנדיק איבערגעקומען די בלא־קאדע. אין דער בלאקאדע האבן מיר און איך ספעציעל געהאט די מעגלעכקייט פון נקמה צו נעמען פון די דייטשן. נאך דער בלאקאדע האט מען אונדז עטלעכע חברים צוגעטיילט צום ניי געשאפענעם אטריאד ווו ס'איז געווען קאמאנדיר לעדאיעוו, אונדזער בריגאדע האט זיך צעטיילט אויף צוויי, אונדזער קאמאנדיר וואסוטין איז געווארן קאמבריג פון אונדזער נייגע־שאפענער בריגאדע זא סאוויעצקא־ביעלארוס: אויך אונדזער אטריאד האט אזוי געהייסן. דא האבן מיר זיך געטראפן מיט יידן וועלכע זענען פון זייערע שטעט געבליבן לעבן. מיר האבן געהאט נאך צוויי אנפאלן פון דייטשן און פאליציי, ספעציעל אויף אונדזערע לא־

גערן וואס מיר האבן שטארק אפגעשלאגן. עס זענען געפאלן צוויי אונדזערע חברים זייער העלדיש אין קאמף.

אין אונדזער אטריאד האט זיך אנגעהויבן מערן אווטאָמאַטן און נייע פולעמיאָטן, מינאָמיאָטן ווינטאָווקעס.

אונדזער בריגאַדע האט זומער 1943, אנטיילגענומען ביים פארנעמען די שטעטל איוויעניעץ, און מיר האבן געהאלטן די שטעטל דריי טעג. איך האב באַקומען א ידיעה אז אוסוואלד איז געקומען אין פארטיזאנער, און געפינט זיך ניט ווייט פון אונדזער יידישן אטריאד. איך בין צוגעפארן צו זיי אין אטריאד, וו איך האב געטראפן שמואל רופאייזן אוסוואלד, מיין איבעראשונג איז געווען גרויס טרעפנדיק אים לעבעדיק, דעם אוונט זענען מיר געבליבן צוזאמען, און ער האט מיר דערציילט פון זיינע איבער־לעבענישן נאך אונזער אוועקגיין אין וואלד. דער מייסטער פון דער דייטשער זשאנדעמעריע האט ניט געגלויבט אין זיין מורדה זיין זיך אז ער איז א ייד. מען האט אים געוואלט שיסן. אים האט זיך איינגעגעבן צו אנטלויפן. און אפזייענדיק א יאר פארבאַהאלטן ביי הייליקע שוועסטער אין שטאל און קעלער איז ער ערשט געקומען אין פארטיזאנער. די פארטיזאנער האבן אים געוואלט שיסן נאר דערפאר ווייל ער איז א ייד און א געוועזענער קאמענדאנט. אונדזערע חברים האט זיך איינגעגעבן מאכן די ספראווע צו גארניט. און ער איז געבליבן לעבן אין אטריאד. ערשט ארויסגייענדיק פון וואלד אויף דער פרייהייט האב איך זיך דערוווסט אז אוסוואלד שמואל איז אריבער צום קאטוילישן גלויבן, זייענדיק פערבעהאלטן ביי די הייליקע שוועסטער, האט ער פארלאזט אונדזער יידישקייט.

עס דערנענטערט זיך דער יאר 1944, די רויטע ארמיי דערגייט נענטער צו אונדז. מען הערט שוין אָפט ביינאכט די שווערע הארמאטן־שאסן פון פראָנט. מען זעט אָפט סאוועטישע עראָפלאנען. די פויערים רעדן שוין אָפן אז די רויטע ארמיי איז שוין נאנט. מיר קריגן א באפעל פון דער קאמאנדשאפט אנפירן זאַפאסן מיט פראדוקטן אין פושטשע, ווייל דער פראנט איז שוין נאנט, און ווען ער וועט זיך רירן, וועט מען מוזן זיצן אויף איין ארט.

דעם 5־טן מאנאט 1944 האבן מיר באקומען ביינאכט א באפעל ארייננמארשירן אין שטאט וואַלאָזשין, וואס איז דריי יאר פון אָקופאציע געווען א שרעק פאר דער גאנצער באפעלקערונג ארום. די פאליציי, זעענדיק מחנות פארטיזאנער, צעלויפט זיך, אזוי אויך די איבערגעבליבענע דייטשן, מיר האבן געהאלטן די שטאט א גאנצן טאָג, איך האב צום ערשטן מאל פאר צוויי יאר געהאט די מעגלעכקייט צוזאמען מיט נאך חברים פון שטעטל צו נעמען נקמה פון פויערים, שלאגנדיק זיי ביז טויט, און צונעמנדיק אלעס פון זיי אין פושטשע ארייך. צו אוונט צו האבן מיר געמוזט אפטרעטן, ווייל עס האבן זיך שוין געוויזן די אפטרעטנדיקע דייטשן.

די רויטע ארמיי טרעט זיי שוין אויף זייערע טריט. מיר מאכן זאסאדעס אויף די וועגן און מען צעטרייבט זיי. פיל פון זיי גייען דורך דער פושטשע. רייסנדיק זיך אויף לידע, ווילנע, ליטע, פאמערן קיין דייטשלאנד. אונדזער אטריאד באקומט א באפעל צו רייניקן די דייטשן פון פושטשע. און זיצענדיק מיט מיין אָטדעלעניע פון 10 פערזאן אויף פאסט האב די מעגלעכקייט צו טרעפן זיך אויג אויף אויג מיט דייטשן. די ערשטע צוויי וואס איך האב געטראפן זענען געווען אן געווער; איינער פון זיי האט אפילו הערנדיק פון מיר אז איך בין א ייד און איך האב אים געזאגט אז איך וועל אן אים נקמה נעמען פאר מיינע און מיין פרויס עלטערן ברידער און שוועסטער, פריינט, און אלע יידן, זיך אנגערופן אז ער אליין שטאמט פון יידן, דער קאמאנדיר האט מיר געגעבן די ערלויבעניש אים אפצופאטערן. אין עטלעכע שעה ארום מעלדעט מיר דער פאָסטאָוואָי ווידער אז עס גייען אין די בלאטעס דייטשן, איך נעם 4 באָיצי און צווישן זיי א יידיש מיידל גורוויץ און מיר גייען אויף זיי. הערן זיך עטלעכע שאסן פון א פיסטאָלעט צו אונדז. מיר רינגלען אים ארום. און ער גיט זיך גלייך אונטער, אוועקוואַרפנדיק דעם פיסטאָל, ער קריגט עטליכע פעטש, פארוואס ער האט אויף אונדז געשאסן. ס'איז געווען אהויכער דייטש אנגעטאן זייער שיין מיט פיל דאקומענטן און אויסצייכנונגען, שפעטער האבן מיר זיך דערוווסט, אז דאס איז אַ געוועזענער מינסקער געסטאפא.

איך האב אים אפגעפירט אין שטאב ווו מיר האבן אים גענומען אויף פערהער און מען האט ביי אים געפונען 2 בילדער ווי ער שטייט נעבן קברים פון אומשולדיקע געהרגעטע יידן מיט לאטעס, און האלט דעם קאנטשיק אין האנט; א מינסקער מיידל דערקענט אים איר אמאליקן שלעגער אין געטא מינסק. מיר פאדערן פון קאמאנדשאפט איבערצוגעבן אים אין יידישע הענט, ער ווערט געשאסן.

אין די קאמפן זענען ביי אונדז געפאלן די חברים: ישראל דאברין פון מיר פארנדיק אלס פארבינדער פון בריגאדע צום צענטער, דובאוו. אויך ביי אונדז אין אטריאד איז געפאלן חבר שקלוט מוטל אלע פון סמאר־גאן, אין עטלעכע טעג האבן מיר באקומען א באפעל ארויסגיין פון פושטשע. נאך צוויי יאר בענקעניש נאך פרייהייט דערזעען מיר צום ערשטן מאל פריי פאר זיך די וועגן פון שטאט, דארף, און מיר טרעפן זיך מיט די ערשטע רויטע ארמייער, ערשט דא פילט מען אז מיר זענען געבליבן אליין. עס פעלן אלע נאנטע און פריינט, די קאמאנדשאפט באשטימט, אז מיר גייען גלייך העלפן דעם פראנט, אבער אונדזער אנטוישונג איז זייער גרויס דאס שיקט מען אפ די מערהייט יידן. און מען לאזט אפילו ניט אפ אין אייגענעם שטעטל נקמה צו נעמען פון די שטעטלדיקע מערדער. מיר גיט זיך איין אפפארן אין שטעטל מיר, ווו איך טרעף נאך א פאליציאנט, וועלכער האט מיך אויף אזאסאד'ע געראניעט. איך גיב אים איבער אין נ.ק.ו.ד.

מיכאל קאפעלאוויטש

איינער פון די פארטיזאנער געפאלענע
געבוירן 1912, א זון פון חנן „דער שמיד".

מיכאל איז געבוירן געווארן אן דער רעכטער האנט, אבער נישט קוקנדיק דערויף איז ער געווען פיזיש און גייסטיק געזונט, געלערנט אין חדר, אין תלמוד־תורה, און דער נאך אין דער פוילישער שול. גלייכ־צייטיק זיך געלערנט עברית, און געענדיקט א לערער־סעמינאר אין ווילנע. ס'איז אים נישט גרינג אנגעקומען דאס לערנען, ווייל ער האט געמוזט געבן לעקציעס כדי זיך אויסצוהאלטן, געליטן הונגער און קעלט. ער איז געווארן א לערער אין דער מיר, פלעגט געבן פריוואטע לעקציעס, ווייל קיין רעגירונג־שטעלע האט ער נישט געקענט קריגן. נאר ווען די באלשעוויקעס זענען אריין אין מיר, האט ער באקומען א רעגירונגס־שטעלע אין א שול, דארט האט ער זיך באקענט מיט דער לערערין רחל פעלד פון ווארשע, און אין 1941 האבן זיי חתונה געהאט.

נאך די ביידע שחיטות אין געטא איז זיי געלונגען אנטלויפן אין וואלד צו די פארטיזאנער אין אוגוסט 1942.

אין אפריל (פסח) 1943 האבן די פארטיזאנער פון „קאמסאמאלסקי אטריאד" דערהרג'ט מיכאל קאפעלא־וויטש מיט זיין פרוי רחל, איינער פון די מערדער איז געווען א בערעזשנער שייגץ.

שמעון קאגאן (וויניפעג)

פון פּאַרטיזאַנער־לעבן

זונטיק, דעם 9.8.42, אין איין אויסגעשטערענטער נאַכט, האָבן 200 מאַן פון דער מירער יוגנט פאַרלאָזן דאָס געטאָ, כדי צו קעמפן מיט די דייטשישע מערדער. יעדער איינעמס פאַרלאַנג איז געווען צו דערלעבן די נקמה, אָבער מען האָט נישט געוווּסט, וויאַזוי זיך אַרויס־גנבענען פון דעם שרעקלעכן געטאָ, וואָס איז אַרומגע־רינגלט מיט די הויכע ווענט פון מירער שלאָס, אַרום די דייטשישע מערדער, גוט באַוואָפנט, שטענדיק גרייט צו שלאָגן און מאָרדן, האָבן נאָר געוואַרט אויף דער געלעגנהייט צו באַמערקן עמעצן זיך באַוועגן ביים אַ־רויסגאַנג. טראָץ דעם האָט אונדז די שרעק נישט אָפּ־געשטעלט; איינער נאָכן אַנדערן האָט זיך אַרויסגעצויגן דורך דעם שמאָלן לאָך אין דער דיקער וואַנט פון מירער שלאָס, נישט וויסנדיק וווּהין מען גייט און וואָס מען וועט טאָן. מען האָט נאָר געפילט די פרישע לופט אין זומערדיקן אָוונט אויף די מירער פעלדער, וועלכע זענען געווען פאַרגאָסן מיט אונדזער בלוט. מיר האָבן זיך אַריבערגעגנבעט דעם סטאָופּצער שאָסיי. פאַרבייגיי־ענדיק די גרויסע קברים לעם וועג, ווו מען פלעגט אַמאָל גראָבן זאַמד. מיר האָבן זיך אַריינגעצויגן אין מיראַנקער וועלדל, אַזוי האָבן מיר זיך אַרומגעשלעפּט איבער די אַרומיקע וועלדער מורא האָבנדיק צו רעדן הויך, נישט האָבנדיק קיין ביסל וואַסער, לעקענדיק די בלעטלעך פאַר דאָרשט, אָבער דאָך האָב איך געהאַט גרויס פאַרדראָס, פאַרוואָס איך האָב נישט איינגערעדט מיינע פיר שוועסטער, חיה מיטן מאַן, קוניע, שרה און ביילע, וועלכע האָבן מיך אַרויסגעשטופּט אַרויסגיין און אַליין פאַרבליבן. שרה, קוניע און ביילע, סאָניע האַצקל דעם קצב׳ס, און ציליע חאַניע דעם שמיד׳ס, האָבן זיך באַהאַלטן אין אַ קעלער אין געטאָ, דאָרט געזעסן 9 טעג, אין דער פינסטערניש, און דערנאָך דעם 25־טן זיך אַנגענומען מיט מוט און אַרויסגעגנבעט זיך אין וואַלד, ווען אַלע אין געטאָ זענען שוין געווען אויסגע־שאָכטן. מיין פרייד איז געווען גרויס, אָבער נישט אויף לאַנג. דעם 30 אויגוסט 1942 אין אַ זונענדיקן פרימאָרגן, זיצנדיק ביים פייער און באַקנדיק קאַרטאָפל, ווען חיים ליס איז געשטאַנען אויף וואַך מיטן ביקס, הערן מיר עפּעס צווייגעלעך ברעכן זיך, די מערדערישע מירער פּאָליציי האָבן זיך אונטערגעגנבעט גאַנץ נאָענט צו אונז. מיר האָבן נאָר געהערט חיים־ליסן אַ געשריי־געבן „בלייב שטיין״! און ער האָט אויסגעשאָסן אויף זיי. אָבער זיי האָבן אונדז גלייך באַדעקט מיט אַ האָגל קוילן און מיר זענען זיך צעלאָפן אין פאַרשידענע ריכטונגען. די צוויי קרבנות וועלכע די קוילן האָבן נישט אויסגעמיטן, זענען געבליבן ליגן אויפן פּלאַץ, דאָס איז געווען מיין שוועסטער ביילע קאַגאַן און חיים ליס.

דבורה ראקאוויטש־רעסעל

מיר געזעגענען זיך מיט די קברים

נאך יארן פיין, יסורים, קעלט און הונגער און שטענדיקע סכנות, נאך יארנלאנגע וואלגערנישן אין וועלדער, פעלדער און זומפן, זייענדיק איבער א יאר אין אונדזער „באפרייט" געבורטס־שטעטעלע, האבן מיר באשלאסן צו פארלאזן דאס ארט, די ערד דורכגעזיפטע מיט אומשולדיק יידיש בלוט, און לאזן זיך אין דער גרויסער וועלט אריין.

אלול 1945. אין שטעטל איז שטיל. נישטא קיין זכר פון אמאליקן יידישן לעבן. עס דערמאנט זיך די שטי־מונג וואס האט געהערשט ווען אונדזערע טייערסטע האבן דא געלעבט, ווען ס׳איז געווען א נארמאל לעבן.

גאנץ פרי פלעגן יידן לויפן צו סליחות אין שול אריין. עס פלעגן אנקומען יידן פון אויסלאנד, פון אנ־דערע שטעט און שטעטלעך אין פוילן כדי דאווענען ימים נוראים אין דער בארימטער מירער ישיבה. א מיסטע־ריעזע אימה פלעגט ארויסרופן ביי אלע, מאדנע געדאנ־קען און געפילן, אנדערע פלעגן אין די אלול־טעג גיין אויפן בית־עלמין צו קבר־אבות, אראפרעדן זיך ביי די שטילע מצבות פון הארצן די דאגות און צרות. פרויען פלעגן אויפן קול זאגן תחינות און געבעט.

לײדער פארמאגט היינט אונדזער שטעטל נישט נאר דעם אלט הייליגן ארט, נאר עס זענען צוגעקומען 4 ברידער־קברים, א חוץ צענדליקע איינצעלנע קברים, פארשפרייט אין פארשידענע ערשער.

מיר גייען ביידע זעגנען די קברים, שטיל, יעדע־איינער פארטראכט אין זיינע געדאנקען.

דער ערשטער ברודער־קבר געפינט זיך הינטערן וואלד אויף גאראדזיער וועג, א קילאמעטער גייענדיק גלייך מיטן וואלד. דא האבן די מערדער־סאדיסטן פאר־שניטן דאס לעבן פון 24 קרבנות — 6 קריסטן און 18 יידן, צווישן זיי אויך אונדזערע ליבער ברודער ירוחים רעסל ע״ה. ער ליגט דער 4־טער אין דער ערשטער ריי. מיר בויגן אראפ דעם קאפ, טרערן פליסן פון די אויגן. ווי שווידערלעך, פשוט אומגלויבלעך איז געווען זייער לעצטער וועג, כ״ו תמוז 1941, דריי וואכן נאכן פארנעמען אונדזערע געביטן דורך די רוצחים. מ׳האט שוין געפילט די גרויסע נויט און הונגער, ענגשאפט אין וווינונגען, אבער ווער קען זיך פארשטעלן אז עס דער־ווארט אונדז יעדן איינעם — א פריצייטיקער גרויזא־מער טויט ? אבער מיר האבן עס אנגעהויבן צו פילן.

אט איז יענער טאג פון דער ערשטער שחיטה. אין שטעטל איז רואיק. מען זאמלט זיך צו מנינים כדי אפריכטן די תפילות. **אייגנטלעך דארף** מען נישט אויפ־קלייבן קיין מנין; מען וווינט אזוי ענג, אז עס פעלן נישט קיין מענער. מען וווינט ענג, צוזאמענגעדריקט, צו 5—10 משפחות אין א קליין הויז, אבער מען פילט נישט די ענגשאפט ווייל די מורא ביינאכט טאמער בא־פאלן די קריסטלעכע שכנים, די מורא פאר מארד, קלעפ און רויב, מאכט פארגעסן די באקוועמלעכקייטן. מען גייט ארום וייניק אין די גאסן, ווייל מען איז נישט זיכער, עס קען אנלויפן א דייטש און ס׳וועט זיך אים פארגלוסטן צו שיסן אויף אונדז, און סתם קריסטן, וואס האבן ביז נישט לאנג פריינדלעך געשמייכלט צו אונדז — האט זיך אין זיי אנגעצונדן א העליש פייער פון רציחה, און זיי שלאגן און רייסן שטיקער פון אומשול־דיקע פארבייגייער.

שטיל זיצט מען אין די הייזער, די טיר פארמאכט, זי איז באצייכנט מיטן מגן־דוד מיט "JUDE" אין מיטן. עס איז שלעכט, אבער די משפחות זענען, מיט איינ־צעלנע אויסנאמען, גאנץ. פלוצלינג פארנאכט קומען אן דייטשן, קיינער פארשטייט זיך נישט אויף זייערע מונ־דירן מיט די טרופן־צייכנס. זיי רופן אייניקע יידן, שאפן א יודן־ראט, הייסן אנטון געלע לאטעס, באפוילן אויף מארגן פרי אלע מענער זאלן זיך פארזאמלען אויפן מארק־פלאץ. **ווער עס וועט זיך פארבאהאלטן** — וועט דערשאסן ווערן.

עס הויבט זיך אן א לויפעניש און זוכעניש נאך א שטיקל געלן שטאף, גלייך שאפן זיך קינסטלער פון

צושניידן און צונייען די לאטעס. מיטן אנטון דעם צייכן ווערט געחתמ׳עט אונדזער גורל. מיר זענען הפקר, מיר פארלירן אלע רעכט. די געלע לאטע לויכט אפּ פון דערווייטן, רופט ארויס שפּאט און גרינגשאצונג ביי אונדזערע קריסטן־שכנים; אונדז שטעכט דאס הארץ מיט גרויס ווייטאג און פארדרוס.

דעם ערשטן באפעל האט מען אויסגעפירט, די געלע לאטעס זענען שוין אויף אונדז; יעצט קומען אן יעדן טאג נייע באפעלן, נייע גזירות.

צומארגנס זונטאג אין דער פרי: יידן פון פאר־שיידענעם אלטער, יידן מיט לאנגע בערד, מינדעריע־ריקע, אויסגעשטעלט אין רייען אויפן מארק ביים פּרא־וואסלאווגעם קלויסטער, מיט די לאטעס אויף דער ברוסט און רוקן, מיט די היטלען אין האנד, מיט דער־שראקענע פנימער, שטייען גרייט אויסצופירן די בא־פעלן. „לעדער בריינגען" — פאלט א באפעל — „לאפּא־טעס בריינגען". עס געפינען זיך גלייך מיטהעלפער: 2 קריסטן. איינער קירקע, א געוועזענער פויער (א פארא־בעק אין זאמירער הויף) און יאַלאַק, א מירער טעפער פון מיראנקער גאס. זיי ביידע ווייזן אן וועמען ארויס־צונעמען. מען נעמט ארויס 18 יידן, אנגעזעענע מענטשן אין שטעטל, צווישן זיי אויך אונדזער ברודער ירוחים ע״ה. מען ברענגט אויך 6 קריסטן, שטעלט זיי צום ווענטל ביים קלויסטער, שלאגט מערדעריש מיט די פיס און ביקסן, הייסט זיי איינשטייגן אין אויטו, מיט וועלכן זיי מאכן דורך זייער לעצטן וועג.

אונדזערע עלטערן, דערוויסנדיק זיך, אז מען האט ירוחימען צוגענומען, לאזן זיך די ערשטע צום ארט פון אומגליק. זיי קומען צו, די ערד ציטערט. עס ליגן נאך נישט דעררויכערטע ציגארעטן פון די מערדער. עס קומט צו א קריסט, וואס האט נישט ווייט געפּאשעט קי און דערציילט ווי דאס איז פארגעקומען: מערדער־לעד צושלאגן, געגראבן אליין פאר זיך דעם קבר און באגראבן געווארן לעבעדיקערהייט, ווייל דעם מערדער איז געווען א שאד א קויל.

אין א קורצער צייט ארום, אויף דער בקשה פון די ארומיקע פויערן, אז וועלף זאמלען זיך ארום די קברים, דערלויבט מען דעם יודן־ראט אריבערטראגן די טויטע קערפּער אין א טיפערן קבר, צו דער גריפּע ארבעטער שליסט זיך אויך אן מיין פאטער ע״ה, וואס האט מיט זיינע אייגענע הענט אנגענומען זיין זון, ווי א קליין קינד און אים אוועקגעלעגט צו זיין אייביקע רו. קיין סימן פון שיסן אויף זיין קערפּער, נאר אויסגעהאקטע ציין מיט א פארדרייטן מויל. לעם אונדזער ירוחימען ע״ה פון איין זייט ליגט יאשע ראזאווסקי ע״ה ביי וועלכן עס פעלט די נאז; פון צווייטער זייט יונה פיסעטשני ע״ה, אן די אויערן. אזוי זענען אלע 18 יידישע קרבנות אומ־געקומען דורך רייסן פון זיי לעבעדיקע שטיקער.

מיר זעגענען אונדזער ליבן ברודער, מיר זעגענען יעדן איינציקן באזונדער, מיר קוקן זיך איין אין א קרייץ וואס שטייט אויפן קבר, די קריסטלעכע משפחות האבן עס פאר אלע אויפגעשטעלט.

מיר גייען ווייטער צו די אנדערע 2 מאסן־קברים נאך דער שחיטה פון י״ט חשוון 1941. איין מאסן־קבר געפינט זיך אויף סטאלפּצער נייעם וועג, הינטער דעם פלאץ פון אמאליקן פוילישן געריכט, א קבר פון הונ־דערטער יידן, אן דעם מינדעסטן סימן פון א קבר. נישט קיין מצבה, נישט קיין בערגל ערד, א גרוב ווו מען פלעגט גראבן ליים, טיפער אויסגעגראבן, פאר־פולט מיט פארשניטענעם לעבן פון יידישע קינדער, פרויען, מענער און זקנים. דער צווייטער קבר געפינט זיך אויפן וועג צום שלאכטהויז, א ווינקל אין פארם פון ארומגעצוימט מיט דראטן.

זונטאג, ווייסער שניי באדעקט די ערד, וואס איז רויט געווען פון יידיש בלוט. אומגעריכט, פארטאג, רינגלט מען ארום די שטאט פון אלע זייטן, מען פאר־זאמלט די יידן אויפן מארק. עס גייען מוטערס טילענדיק זייערע קינדער אין די ארעמס; יונגווארג געארעמט מיטאיינאנדער, יידן ארומגעוויקלט מיט טליתים.

מיר שטייען ביי די קברים, מיר זעען זיי אלע, מיר זעגענען זיי...

מיר קומען צו צום לעצטן מאסן קבר, פון דער לעצטער שחיטה וואס איז געשען א׳ אלול 1942. דער קבר געפינט זיך אנפאנג וואלד, אויפן זעלבן ארט פון ערשטן קבר. ווי שווער אויפן הארצן, ווי טרויעריק זענען די געדאנקען.

אונטערוועגס רייסן מיר אן פון די פעלדער די בלויע קארנבלומען, לעגן זיי אוועק אויפן קבר פון די הונדערטער יידן, צווישן זיי ליגן אונדזערע עלטערן פרומע און משה רעסעל ז״ל. מיר פאלן צו צו דער ערד, אט זעען מיר טאטע־מאמע אין גרויסן צער וואס פארלירן אונדזער ברודער ירוחים און שוועסטער מיניע

רעסעל־ראזענטאל ז״ל אין ראקאוו, כ״ח תמוז 1941, אין עלטער פון קוים 28 יאר. אט זעען מיר זיי אין דער לעצטער נאכט, ווען מיר האבן פארלאזט דאס געטא. מיר הערן זייער שטיל געוויין, זייער שטארקן ציטערן פאר אונדזער גורל. מיר הערן זייערע לעצטע ווערטער: „לויפט, קינדערלעך, לויפט, איר מוזט לעבן, נקמה נעמען און דערלעבן א מענטשלעך לעבן״.

אט גייען מיר צו צום אלטן מירער בית־עלמין. פיל קברים, אבער קיין איינציקע מצבה׳ קיין איין בוים נישט געבליבן פון אזויפיל געדיכט פארוואקסענעם ארט. די קריסטן האבן עס ארויסגעריסן די מצבות, כדי צו דעקן די בלאטיקע ערטער ביי זייערע הייזער. מיר געפינען נישט די ערטער פון אונדזערע זיידעס, באבעס, נאנטער משפחה. מיר זעגענען דאס הייליקע ארט, אלע וואס ליגן דא און זענען געשטארבן מיט א נאטירלעכן טויט.

מיר גייען זעגענען דאס שטעטל...

ביי אונדזער הויז אויפן מיטן מארק גייען מיר אריין אויפן הויף, זעצן זיך אנידער אויפן צעמענט־גאניקל. ווי אפגערעדט, געשטויסן פון אן אינערליכער קראפט, טרעטן מיר נישט איבער די שוועל פון אפגעברענטן הויז. צו שווער. דא זענען מיר געבוירן געווארן, דא האבן אונדז די עלטערן דערצויגן, פון דאנען האט מען אונדז געשיקט זיך לערנען אין די שטעט. דא האט מען געפראוועט שמחות, חתונה געמאכט קינדער. דא פלעגן מיר מיט יונגווארג פארברענגען א פרייע צייט, דא פלעגט זיך נישט די טיר שליסן פון פארטאג ביז שפעט אין דערנאכט — א סוחרישע שטוב, א שטוב פון פרנסה פאר מיל מענטשן; ארבעטער, בעל־עגלות פירן סחורה צו דער באן, סוחרים פון ארומיקע שטעטלעך, סוחרים פון ווייטע מקומות; יידן און קריסטן, פויערים און רייכע פוילישע פריצים. אלץ איז אפגעמעקט געווארן...

שטיל ארום און ארום, קיינער נישטא, קיין זכר נישט געבליבן. מיר ווילן זיך געזעגענען אבער מיר הערן נישט קיין „פארט געזונט״. מיר זאגן נישט קיין „זייט געזונט״. לאנגזאם גייען מיר ארום דעם מארק, די גאסן וואס זענען געווען באוווינט מיט יידן. מיר גייען ווי נאך א לוויה, שטעלן זיך אפ אויף יעדן הויז פון אונדזערע קרובים, לאנג שטייען מיר ביי די שולן, אויפן שול־הויף. מיר גייען צו צו דער ישיבה, שטייען שטיל, נישטא קיין סימן פון דער הייליקער ישיבה, וואס האט געשטראלט מיט תורה אויף דער גאנצער יידישער וועלט.

אלע און אלץ איז אוועק מיטן רויך, מיטן בלוטיקן ווינט....

עס ווייטאגט דאס הארץ... ווער קען אויסדריקן מיט ווערטער אונדזערע געדאנקען און געפילן?

רישע פאזניאק—בערנפעלד

צום יארצייט נאך מיר

מיין שטעטעלע מיר, ווי קליין איז עס געווארן, ווי קען מען עס פארגעסן, א שטיק פון מיין לעבן האב איך דארט פארלוירן, מיינע טייערסטע און שענסטע קינדער־יארן האב איך בא דיר פארבראכט.

די יידישע פאלקס שולע אויף דער ויראנקער גאס, אין מיינע יארן אונטערן אויפזיכט פון מענדל טאבאטשניק, מיט וואס פארא ליבשאפט מיר פלעגן לויפן אין שול. מיר פלעגן אלע שרייבן דערציילונגען, לידער, און זיצנדיק בא ליפקע קאנטאראָוויטש מיט דער לערערין רייזקע, מענדל און פיקוס פלעגן מיר באטראכטן און פאררעכטן וואס געשריבן. דער נאמען פון אונדזער צייטונג איז געווען „גרינע צווייגעלעך״, אונדזערע לידעלעך האט מען אפילו געהערט אין די יאָהאנעסבערגער גאסן. אין יעדן ארט פון דער וועלט וואלגערט זיך א פונק פון אונדזער שטעטעלע מיר.

די קינדער־אונטן, די ווייסע שניי־מלכה מיט פאניע צינקין ז״ל, ווי א מלכה איז זי געגאנגען אנגעטאן. איר בלייך געזיכט האט באצויבערט אלעמען, און מיר די שנייעליך אנגעטאן אין ווייסן האבן געגלאנצט ארום איר. און נאך דעם האבן מיר, 16 מיידעלעך אין ווייסע העמדעלעך, ארויסגעטראטן מיט גימנאסטיק. אזויווי א חלום איז עס אלעס פארלאָפן. צווישן די 16 קינדער האב איך מיינע ליבע חברטעס פארלוירן; רייזעלע קאסטראוויצקי,

שרהלע דאברין, חיה יאסעליעוויטש און די 2 שוועסטער יאסעליעוויטש, יהודית מענאקער, סאניע איסקאלסקי, ליבע אזערעוויטש. שטענדיק זענען מיר געווען צוזאמען, צוזאמען זיך געלערנט, געשפילט, געגאנגען שפאצירן אין ווילנער גאס. מען פלעגט זאגן: אט גייט שוין דער „פארקן", ווייל מיר פארנעמען די גאנצע ברייט פון גאס. אין אונדזערע בילדער קוק איך זיך גוט איין אין אייערע געזיכטער, מיר פלעגן זיך אויספוצן מיט די שיינע שבתדיקע קליידעלעך, מיט די גרויסע שלייפן אויפן קאפ, און לויפן זיך פאטאגראפירן צו גאלדינען אדער צו קראינאוויטשן. די שענסטע קינדער־יארן האבן מיר פארבראכט אין אונדזער שטעטעלע מיר, אזוי זענען יארן אוועק און דער גורל האט אונדז צעשיידט, איך בין אין חלוצישע רייען אריין. מיך האט געצויגן צו א צווייט לעבן, און איך האב אייך אלעמען פארלאזן, אבער, איך האב אייך אלעמאל געדענקט אין גוטע און שלעכטע צייטן. היינט, אין טאג פון יאר־צייט, האב איך אנגעצונדן די ליכט נאך מיין ליבער ניט־פארגעסענער היים, נאך אייך, מיינע ליבע חברות און נאך דיר, מיין ליב און ניט־פארגעסן שטעטל — „מיר".

ה. לייוויק

א ליד פון א אומבאקאנטן לאגער־דיכטער

. . . אמת, ווען מיר דערהערן דאס קול פון די געטאס און פון די קאצעטען איצט, נאך אזוי פיל יארן פון שטומקייט, פארנעמען מיר פריער פון אלץ דעם יזכור נאך הונדערטער אידישע ווארט־שאפערס און מייסטערס. אבער צוזאמען מיט׳ן יזכור פארנעמען מיר אויך די בשורה, אז דאס אידישע ווארט, סיי דאס רעליגיעזע, סיי דאס וועלטלעכע איז ניט אונטערגעגאנגען אין די געטאס און אין די לאגערן, נאר האט אנגעהאלטען אין די פינסטערסטע מינוטן זיין פרישקייט און זיין טרייסט.

אין די לאגערן זענען אויף פארשיידענע געביטן אויפגעקומען לידער: פון גזר און עבודת פרך׳דיקע לידער, סאטירע־לידער, תפילה־לידער, אויפשטאנד־ און קאמפס־לידער, שולד־לידער.

שולד — פארוואס?

שולד פאר בלייבן לעבן אין דער צייט ווען די נאענטסטע זענען אומגעקומען; שולד פאר ניט מיטמאכן מיט די נאענטסטע און טייערסטע די פייערן פון קרעמאטאריע.

אין אייניגע לידער וויינט דער טשיקאווער שולדיקער און בעט זיך ביי די אומגעקומענע, אז זיי זאלן אים מוחל זיין דעם חטא וואס ער איז געבליבן לעבן.

אין אייניגע מאמענטן פארוואנדלען זיך אזוינע געבעטן אין שטעכיגער איראניע איבער זיך אליין און — ווי ס׳איז צו דערווארטן — אין אן איוב׳שער מרידה געגן דעם בורא־עולם. פון הילפלאזיגקייט גייט איבער אזא ליד אין א גרויליקן סארקזאם, אין א חשבון הנפש. וואס שטייגט אריבער אלע חשבונות, אין אן על־חטא וואס ווערט געזאגט מיט בלוי־פראסטיקע ליפן.

אונזער ליטעראטור ווייס גענוג פון אזוינע מאמענטן ניט אין פאעט א׳נזערער האט זיין ווארט געטונקט אין ביטערניש.

אבער ניט וועגן די באוווסטע גאל און צארן לידער רעדן מיר איצט.

איך וויל איצט באקאנט מאכן א ליד פון א ניט־באוווסטן דיכטער. פון איינעם, וועמענס נאמען איך האב געהערט צום ערשטן מאל.

פון איינעם וואס איך ווייס גארניט אפילו אין דער מינוט ווו ער געפינט זיך, און צי לעבט ער. איך וויל האפן אז יא.

וואס איז די מעשה?

אויף מיין רייזע איבער די לאגערן פון דער שארית־הפליטה אין דייטשלאנד האט מיר עמעצער אין איינעם פון די לאגערן, איך געדענק אפילו ניט אין וועלכן, געגעבן א צעריסן בייגעלע פאפיר, אויף וועלכן ס׳איז געווען אנגעשריבן א ליד.

האב איך דעם צעריבענעם פאפיר אריינגעלייגט אין קעשענע צווישן אנדערע פאפירן.

ערשט אין א צייט ארום, ווען איך האב עס גענומען לייענען, בין איך אויפגעציטערט געווארן. די שורות האבן גענומען בלענדן מיינע אויגן מיט א גרוילענדיק ליכט.

דעם נאמען פונם מחבר האב איך געפונען בייַם סוף אונטער דער לעצטער שורה: „געשריבן פון יודל פעקער".

ווער איז יודל פעקער? מיר איז אזא נאמען פון א יידישן פאעט ניט באקאנט. הייסט עס: איינער פון דער גרויסער צאל פאעטן, וואס זענען אויפגעקומען אין די קאצעטן אויפגעקומען און די מערסטע פון זיי אומגעקומען.

ווו איז יודל פעקער היינט? צי איז דאס געווען ער אליין, וואס האט מיר איבערגעגעבן דאס ליד, צי עמעצער אנדערש?

איך לייען און ס׳גלויבט זיך מיר ניט, אז דאס זאל האבן געשריבן אן אנפאנגער. ס׳איז א ליד פון א גרויסער קראפט. ס׳טראגט דעם חותם פון אן אמתן דיכטער, פון א פערזענלעכקייט.

על־חטא

פון יודל פעקער *)

על חטא — מיין נישטיגקייט וואס האט דעם טויט פחד
ניט אויסגעהאלטען.
איך האב מיין לייב אוועקגע׳גנב׳עט פון די גריבער.
איך האב זיך פאר׳ן שארף פון חלף אין א לאך באהאלטען,
ביז דער טויט איז איבער מיר אריבער.

פארלאז איך שפעט מיין נע־ונד געלעגער,
שייער זיך אדורך דורך דראט־פארצאמונגען און פלויטען,
ווי א חיה גע׳רודפ׳טע פון אירע יעגער
גנב׳ע איך זיך דורך די חורבות צו די טויטע.

אויסגעצויגען און פארבראכען אין א דלד׳יגער שורה
ליגט דער ריזיג־גרויסער ברידער־קבר.
א גאנצע קהילה קדושה איז געקומען דא צו קבורה,—
איך בלויז שלעפ זיך אויבען ווי אן אפגעשניטענער אבר.

ליגט די עדה אין פארבלוטיגטען געקלעם,
אין געפלעכט פון אפגעריסענע גלידער.
דער רב אב״ד מיט בעלי־בתים אויף קידוש השם,
טאטעס, מאמעס, זויג־קינדער, שוועסטער ברידער.

קוקט אויף מיר דעם רב׳ס אפגעריסענער שארבען
שטרענג און ברוגז׳דיג: — דו, פורש מן הצבור!
א איד — צי ווייסטו ניט? — א איד דארף קאנען שטארבען.
ביזט אנטלאפען—וועל איך דיך נאכלויפען דורך אלע גריבער.

— רבי, — שטעלט זיך איין פאר מיר א איד
א פארבלוטיגטער, א הויכער —
א אינגעל נאך, א שוואכער; דעם נסיון ניט בייגעשטאנען.
— רבי, — בעט ער זיך, — זייט אים מוחל,
בשוגג האט ער עס מסתמא ניט פארשטאנען.

און ווייטער רעדט דער איד צום ברוגז׳ן אב״ד:
— א רגע נאר האט ער זיך אויסבאהאלטען פאר׳ן מעסער;
זיין לעבען לאנג וועט ער זיך פייניגען אין נע־ונד,
זיין עונש איז פיל גרויזאמער און גרעסער.

א מיר — מיר האבען מיטגענומען אלץ וואס מיר האבען,
איז די איינציגע נחמה אונזערע אין שטראף:
מיט אונז צוזאמען ליגט משיח דא באגראבען —
די האפענונג אויף גערעכטיגקייט — דער חלום פון די שאף.

מיר האבען דורות־לאנג געבלוטיגט און געדולדיג
דעם אויסג׳חלומ׳טען "וגר זאב עם כבש" אפגעווארט,
און ניט די פרעמדע וועלט אין אונזער אומגליק איז איצט שולדיג,
נאר מיר, ווי קינדער גרויסע, האבען זיך אליין גענארט.

וואס טויג דער שעפס, וואס האט געשווארן פייערלעך אויף בעלי־חיים,
פון נעגעל און פון ציין זיך אפגעזאגט גרויסמוטיג! —

*) יודל פעקער — געבוירן אין מיר, געווען אין געטא, אנטלאפן צו די פארטיזאנער אין די נאליבאקער וועלדער.

פארשווינדען וועלען שוין דער סטאדע׳ס עלענטע שיריים,
און ער, דער וואלד, וועט אלץ נאך רוישען גיריג, בלוטיג·

און ווען דער שונא האט די היימען אונזערע געצונדען,
אין פייער־רינג מיט ווייב און קינד צום גרוב פארטריבען, —
האט אונז שוין גארנישט מער צום לעבען צוגעבונדען,
פאר אונזערטוועגען איז שוין גארנישט דא פארבליבען·

ווי־זשע וועלען זיי, די אנטרונענע, די ניט־דערקוילעטע
יחידים,
די ציין־און נעגללאזע וועגעטאריער,
ארומטאנצען אויף די בלוט־באטרונקענע ירידים,
פאיאצען לעסטיגע, הייליגע נביאים, פראלעטאריער?

מטורף־דארניגע, פארוואונדעטע פראפעטען,
געשענדעטע אין שוימיג־שיכור׳ן געלעכטער,
בעטלער־געסט ביי פרעמדע טישען אומגעבעטען —
דער גורל פון א פאלק, פון זיינע לעצטע זין און טעכטער·

א פאלק וואס האט זיין עלטער אין גרוב מיט שאנד
אראפגענידערט,
ווערעמדיג אריבערלעבען אלץ — ערגערס האבען גאר ניט
צוגעטראכט די שונאים·

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

געבויגען אונטער דעם יסורים׳דיגען האגעל און צעגלידעט —
אן איינגעבראכענער געפאלען בין איך אויפ׳ן פנים·

ברוריה רוזנבלום־רטנר

מזכיר נשמות קעסעלע *)

געווידמעט מיין שוועסטערל נחמה׳לע

אלע טייערסטע און נאנטסטע
האב איך דא נעבן מיר
פארוואנדלט אין צוויי טרוקענע
פעלד בלימלעך
א געלע און א בלויע·
די געלע בלימל:
איז אָן גרינס·
פארנעבעכדיגט און איינגעבויגן
ווי דער טאטע אין געטא
ווען קיינער איז אים מער שוין ניט
פארבליבן
איינגעבויגן און פארשעמט פון ג׳ אליין·

ווי דער געלער פנים פון מיין מאמען·
ווען מען האט איר בן־יחיד אוועקגעהרגט·
ווי די געלע קאלטע הענט פון ברודער
אויסגעצויגן פאראויס צו זיי···
געפאלן אויפן וועג, צום ווייב און קינד·
ווי דער טלית פון מיין טאטן,
פארגעלט פון בלוט,
אין לעצטן שחיטה טאג·

די בלויע בלימל·
מיט גרינס ארום·
אזוי שטאלץ און גלייך·
ווי דער טרוים און האפנונג
פון מיין שוועסטערל:
צו בלויע ליכטיגע הימלען
און ווייס בלויען פאן·
ס׳איז ניט די בלויקייט
פון אירע בלויע לאכעדיקע אייגעלעך

ס׳איז דער טרויער
אין די גרויסע שרעק
לויפנדיג זיך באהאלטן פון דעם צורר·
ס׳איז די בלויקייט פון די פאסן
פון דער פאטשיילע
וואס איז געבליבן הענגען אויפן פארקאן
פארשטעפעט פון אַ דראט
און געשאקלט זיך פון ווינד·

ווי באוויינט,
דעם יינגן שיינעם קערפער·
וואס איז געבליבן ליגן,
ווען די קויל האט נאכגעיאגט
און די בלויע אייגעלאך פארמאכט·

*) אין 1957 יאר האט ה. הופמן באזוכט דאס געבורטס-שטעטל „מיר". אויפן גרויסן ברודער-קבר אבגעריסן צוויי פעלד בלימלאך, איינגעפאקט אין א קעסטעלע און געבראכט אונז אין ישראל — דורך דעם — א גרוס פון דער היים.

פייגל שמושקאוויטש

צום אנדענק פון אונזערע אומגעקומענע

פעסיע רעזניק

איך דערמאן זיך טעג פון דער היים: די שטעטעלע מיר. א הויז פול מיט פשטות און חן, איינטגעטונקט אין יידישקייט. דער פאטער וואלף שקליאר — איינער פון די, וועלכע ווייסט און קען מיט חכמה אויסגלייכן קריגערייען צווישן מענטשן, אויסמיידן קאנפליקטן און אומאנגענעמלעכקייטן. אייגענשאפטן — וועלכע זענען אריבער בירושה צו זיין טאכטער פעסיע.

פעסיע רעזניק (שקלאר)
א פארטיזאנער, געקומען קיין ישראל, געשטארבן 61.2.51

ווען א אומגליק האט געטראפן ביי איר ברודער מרדכי, איז פעסיע געווען די וועלכע האט צוגעלייגט א פלייצע, גענומען די יתומה צו זיך, געווען איר א מאמע.

אין שטוב א קראנקע מוטער, און אויף די יונגע אקסלען פון פעסיען איז ארויפגעלייגט געווארן דער יאך צו זיין דאס אויפפאסנדיקע אויג אין שטוב, און זי האט אירע פליכטן אויסגעפילט מיט אחריות, פאר־שטאנד, איבערגעגעבנקייט, ניט ווארטנדיק אויף קיין שכר פון קיינעם.

פון יוגנט אן א מיטגלידערין אין השומר הצעיר, מיטן שטענדיקן ווונטש און ווילן קומען קיין ארץ ישראל און בויען א ניי לעבן. אין דער ארגאניזאציע האט מען געשעצט איר ווילן צו דערגרייכן איר ציל, ווי אויך איר אחריות־געפיל, בוכשטעבליך: אחיעזר ואחיסמך.

אין די שווערסטע צייטן, ווען ארום האט דער טויט געפייפט, איז פעסיע געווען די, וועלכע איז געווען ווייט פון פארצווייפלונג און האט שטענדיק געוווסט גוטמוטיק מונטערן און וועקן און דערלאנגען הילף.

אזוי יונג פון דער וועלט אוועק אין עלטער פון 28 יאר, איבערלאזנדיק א מאן און צוויי קינדערלעך: אברהמעלען און מרדכעלען.

אירע טיפע מענטשלעכע אייגענשאפטן זענען געווען א אינטעגראלער טייל פון איר קורצן לעבן. קיין שום פאַזע איז דא ניט געווען. איר איידעלער כאראקטער איז געווען א ביישפיל פאר אלע. ווייל נאר אין שווערע צייטן דערקענסטו א חבר. דערמאן איך זיך טאקע: ווען הונגעריקע טעג האבן געפייניקט אין די אכזריותדיקע מלחמה־צייטן, פלעגט פעסיע ניט איינמאל איינשפאנען זיך און מאכן א ווייטן וועג, כדי צו ברענ־גען אביסל שפייז ניט נאר פאר זיך, נאר פאר די אלע, וועלכע האבן זיך גענויט אין דעם.

א סך גבורה האט געשפרודלט אין פעסיען. קראנק זייענדיק האט זי געטראגן איר ווייט און צער מיט פאר־ביסענע ליפן, אפט שמייכלענדיק, כדי אויסמיידן ווייטיק ביי אלע ארום.

ווי קלוג געפירט איר שטוב. וויפל אחריות פאר קינדער און משפחה.

וואנדערנדיק איבער וועגן איז דער בכור אברהמלע געבוירן געווארן. אין זייער שווערע באדינגונגען, דורך פיין און וויי, האט זי געוווסט איבערגיסן אזויפיל ליבשאפט צו איר קינד, גלויבנדיק אז דער צווייטער דור, איר זון, וועט שוין וויסן פון בעסערע צייטן.

אין לאנד. ערשטע טריט פון א נייעם לעבן. וויפל אויסדויער, ווינענדיק אין צריף, רייז, ציכטיק, היימיש, מיטן שטענדיקן שמייכל אויף די ליפן, ווי איינער רעדט; זע וויפל רייכטום איך פארמאג. קליין מיין היים, אבער ווארעם; ענגע ד׳ אמות — אבער רחבות פון א גוט הארץ, פון ליכטיקע אויגן. ווען דו ביסט אין איר ענגען צריף אריין, האסטו זיך גלייך געפילט ווי ביי זיך אין דער היים. שטענדיק געווארן איינגעלאדן א צווייטן מאל צו באזוכן. שטאלץ איז זי געווען אויף אירע צוויי זונעלעך: אברהמלע און מרדכעלע.

געהאט מעגלעכקייטן נאכן חורבן אנקומען קיין אמעריקע, צו איר פארבליבענעם איינציקן ברודער, האט זי מער פון א צווייטן גלות ניט געוואלט וויסן און איין ציל נאר געהאט: ארץ ישראל. ווייל ווי קען דען אנדערש זיין נאך אזויפיל צרות אונטער פרעמדע הימלען?

קיינמאל ניט געוואלט געניסן פון צווייטנס הילף, און ווען זי האט א צווייטן הילף דערלאנגט, איז עס געווען לויטן טראדיציאנעלען יידישן נוסח: מתן בסתר... ארויסגייענדיק פון וואלד, טרעפנדיק זיך מיט איר לעבנס-חבר בערעטשקע איז געווען דאס ערשטע ווארט: מ׳וועט ווייטער פארזעצן די משפחה. און אין לאנד, אין מלחמה טעג, שטענדיק איבערגעחזרט: מ׳האט שווערערע צייטן דורכגעמאכט, מ׳וועט עס איבערקומען.

איך טראג פאר איר ליכטיקן אנדענק א הארץ פול מיט ליבשאפט און חסד. אין מלחמה צייטן, אין געטא טעג, אין וואלד — ווו נאר איך בין געווען מיט איר צוזאמען, איז שטענדיק געשטאנען פאר מיר דער פולער מענטש מיט געוויסן און לעבנס חכמה.

זאל איר זכרון שטענדיק זיין צווישן אונדז. זאלן אירע קינדער זיך דערציען אין אנדענק פון אירע טייערע מידות און אייגנשאפטן.

יהודה שקליאר

צום אנדענק פון די ריינע נשמות

1923. מיין ברודער מרדכי איז געווען 11 יאר אלט, איך — 9 יאר. מיין שוועסטער בריינע 4 און די מוזינקע פעשינקע 2 יאר. קיין אנגענעמע זכרונות פון דער קינדהייט.

מיין מאמע קראנק פון יארן, דערנערט זיך פון רפואות, דער פונדאמענט פון הויז ברעכט זיך, דאך פאסן מיר זיך צו, צו די באדינגונגען. איך מיט מרדכי׳ן גייען אין תלמוד-תורה. דער טאטע, אויסער טראגן דעם יאך פון פרנסה, געפינט נאך צייט פאר זיינע קהלישע ענינים. פון מיין קינדהייט אן געדענק איך אינסטיטוציעס, אין וועלכע ער איז געווען טעטיק: לינת-הצדק, ביקור-חולים, גמילות-חסדים, גבאי פון שול, טעטיק אין דער קהלה.

דער דאך רינט, די בהמה קעלבט זיך ניט. ס׳איז דא א קראנקער אין הויז, און נויטיקט זיך אין הילף, א עלטערע מיידל צום חתונה מאכן, און ס׳איז ניטא קיין נדן, דער טאטע זיצט ביז 2 נאך האלב נאכט און שרייבט צו קרובים אין אמעריקע, און מערסטנטייל מיט גוטע רעזולטאטן.

1923—1940:

יארן זענען געלאפן. דער לעבן אין ליטווישער שטעטל איז מאנאטאן. די קינדער וואקסן אויף, מיין מאמע ווערט געזונט, כדי אומצוקומען שפעטער אזוי אכזריות׳דיק. איך פאר אוועק אין 1933 אין ארץ-ישראל. אין 1935 האב איך א וויזע פאר מיין גאנצע פאמיליע, אבער צוליב די געשעענישן מיט די אראבער און אנדערע מאטיוון, האלט איך אפ זייער פארלאזן מיר.

מיין געוויסן מאטערט מיך ביז היינט צוטאג, אבער גיי ווייס, וואס דער אכזריות׳דיקער גורל האט צוגע-גרייט.

די געדאנקען ברענגען בילדער פון מיין פאמיליע, יעדער פון זיי בעט מיך: שטעל עס אוועק אויפן פאפיר. ווער האט געקענט אפשאצן דעם טאטנס פארגעניגן,

ווען ער פלעגט גיין מיט זיינע קינדער אין שול אריין. ער פלעגט אויסטיילן די עליות ביים דגל אויף דער בימה. פסח ביים סדר, אנגעטאן אין ווייסן קיטל, פילנדיק זיך ווי א בן־מלך. און ווער האט עס ביי אונז אין שטעטל ניט געזען דעם טאטן פריילאך מאכן אויף א חתונה, אדער אויפן יערלעכן לעקאך און בראנפן פון לינת־הצדק אום שבת־נחמו ?

אלעס האט עקזיסטירט ביז צום גורלדיקן 1941. אונזער הויז איז אפגעברענט געווארן, אלץ איז פאר־ברענט געווארן, אויסער די בהמה.

איין טאג איז געקומען א דייטש צוצונעמען די בהמה, מיין שוועסטער בריינע דערזעענדיק דורכן פענסטער ווי דער דייטש שלאגט דעם טאטן מערדער־לעך פאר ניט גיין אזוי שנעל, האט געקראגן א בלוט־שטורץ, און געשטארבן אין צוויי טעג ארום. מיין טאטע האט ניט ארויסגעלאזן קיין טרער, געקוקט דער ווירק־לעכקייט גלייך אין די אויגן אריין. מיין מאמע איז טאג און נאכט געווען אויף איר קבר. מיין טאטע פלעגט זאגן דער מאמען : „ס'איז ניטא וואס צו וויינען, מיר וועלן אזוי ניט שטארבן“.

אין א קורצע צייט ארום, די ערשטע שחיטה. די מאמע ווערט דערשאסן אויף מיין שוועסטער בריינעס קבר. דער טאטע ווערט פארוואונדעט, האלט זיך א גאנצן טאג ביים לעבן. הונדערטער קרבנות פאלן ארום אים און איבערן גאנצן שטעטל, ער האט זיך מורא צו רירן. פארנאכט ווען די גויים האבן צונויפגענומען די קר־בנות און באמערקט אז דער טאטע לעבט, האט א דייטש פארענדיקט זיין לעבן.

אין דער זעלבער צייט איז מיין ברודער מרדכי פארברענט געווארן אין ראקאוו מיט די איבעריקע יידן לעבעדיקערהייט אין שול. די איינציקע וואס האט זיך געראטעוועט איז געווען מיין יינגסטע שוועסטער פעשינקע.

אין פראנט פון א גאנעק ביי א גוי אויפן הויף, איז געשטאנען א דייטש מיט א אויסגעשטרעקטן ביקס, געקוקט און גענישטערט מיט זיינע מערדערלעכע אויגן, זוכנדיק צי באהאלטן זיך יידן אין שייער. אונטער די טרעפ איז געלעגן פעשינקע. ציטערנדיק, אט־אט וועט ער דערהערן איר הארץ קלאפן. דער דייטש איז אוועק.

מיין שוועסטער איז אוועק מיט איר פריינט בערל רעזניק אין די וועלדער, אויסמיידנדיק די צווייטע שחיטה.

פעשינקע איז נאך לאנגע וואנדערונגען געקומען אין ישראל, און אנגעהויבן בויען א פאמיליע לעבן, אבער דער ביטערער שיקזאל האט נאך ניט פארענדיקט זיין ארבעט. אין 1950 קומט זי אין ניו־יארק, און ווערט אפערירט אויף א אומהיילבארער קרענק. זי האט אויס־געהויכט איר נשמה אין הדסה־שפיטאל אין תל אביב אין 4 מאנאטן ארום.

במערכה בארץ

רבקה ליס

רבקה נולדה בתרנ"ה בעיירה ליחוביץ להוריה פועה ואהרן מרגולין. בקטנותה עברו הוריה לגור במיר עיירת הישיבה הנודעת.

אביה, בן למשפחה שהרבה מבניה ישבו על כסא הרבנות, בעיירות שונות בליטא ורוסיא הלבנה, ובעצמו תלמיד חכם מובהק — נתן לבתו חינוך כמו לבנים ולימדה כל לימודי היהדות. וגם תלמוד.

בתפיסתה הטובה וזכרונה המפליא הגיעה מתוך לימוד עצמי, בגיל ט"ז—י"ז, למעמד שבו יכלה להורות עברית. ובאמת, בזמן מלחמת העולם הראשונה, כשנגדדה לסרטוב, עסקה שם בהוראה עברית ואידיש. אולם עם פרוץ המהפכה ושובה למיר לימדה עברית בבית ספר אידי, מיסודם של פועלי־ציון.

בתקופה ההיא ניסתה כוחה גם במישחק על הבמה, והשתתפה בלהקת חובבים והצליחה מאוד בתפקידים מסוימים.

רבקה ליס

נולדה י' תמוז תרנ"ה, נפטרה א' תמוז תשי"ז.

בראשית שנת תרע"ט עברה לעיירה קלצק ושם לימדה, במשך שנתיים, בבית־ספר עברי, מיסודה של „תרבות". ועשתה הכנות, יחד עם חבורה שלמה מבני העיירה, לעלות ארצה. אולם מלחמת פולניה—ברית־המועצות שיבשה את התכנית. החבורה ברובה התפזרה. אולם אחדים מהם, ובתוכם רבקה, הצליחו להגיע, תוך הליכה של מאות קילו־מטרים, בדרכים מקולקלות והרוסות, לוילנה ועם כיבוש וילנה על ידי הפולנים, ברחה ברגל לקובנה אחרי שהייה של כמה חודשים בבירת ליטא, עלתה, בכסלו תרפ"א, לארץ והשתקעה, יחד עם חברים, שכינו את עצמם בשם „קבוצת קובנה", ברחובות. קבוצה זו הכשירה את עצמה כשנתיים להתיישבות ובשנת תרפ"ב הצטרפה לדגניה א'. ומאז עבדה רבקה כל הזמן, בהפסקות קצרות שבין לידה ללידה ברפת.

בל"ג בעומר תרפ"ב נישאה רבקה לברוך ליס ומשנת תרפ"ג עד תרצ"ה ילדה חמישה ילדים: שלשה בנים ושתי בנות.

נפטרה א' תמוז תשי"ז.

על קברה

רבקה יקרה!

בפגישותינו האחרונות היית מהרהרת בקול ו־מקוננת על אשר קרה לך ולמשפחתך. „יותר מדי, יותר מדי נפל בחלקנו", אמרת, „יותר מדי קשה נענשתי". ואנו כולנו העומדים על קברך, ואשר חיינו אתך בדגניה שנים רבות, גם אנו נענשנו יותר מדי קשה. רק שלושים יום עברו ממותו של גלעד, ואחריו את, רבקה.

על ידך — קברו של אליקים גיסך. זוכר אני את דבריו, רגעים מספר לפני מותו, הוא נפרד מהרי כנען, באהבה וצער עמוק, נפרד מדגניה. „אמור לחברים", אמר, „שאני אוהב אותם, אוהב את דגניה, ואיני יכול"...

ואת, רבקה, בפגישות בבית־החולים, לא נפרדת, כי האמנת בחיים. בטוחני שאף ספק לא עלה בלבך שמא את נפרדת מאתנו לעולם. אולם דבריך: „אמור שלום לכולם בבית, אמור להם שאינם יודעים כמה מאושרים אנו בקבוצה. איפה ימצאו טיפול כזה, אהבה

כזאת, מסירות כזאת? סוף סוף פשוטי־עם אנו, אני וברוך, ואיזו דאגה, איזו מסירות! אמור לכולם, שעוד אשוב הביתה ואספר להם מה היא דגניה לכולנו" — צוואה הם.

כן, צוואה. צוואה היא זאת שכולנו נאהב את דגניה כמו רבקה.

ההומור המיוחד שלה לא פסק אף בימים הקשים ביותר. ביום החמישי בצהריים, כאשר חל שינוי גדול לרע במצבה, עוד הושיטה לי את היד ואמרה: — „נתראה בקרוב בדגניה".

לא יכלה לעמוד בפני המחלה הממארת! רבקה, העובדת המסורה, האם המסורה, חברה היקרה — איננה עוד!

ובלשון קינתה לגלעד, בשיר שכתבה בהיותה חולה כבר, אומר גם אני:

„שלום לעפרך, רבקה,
רבים עוד יזכרוך,
את שמך וניב שפתיך הברוכה,
נשא תמיד בצער עמוק ובהערצה רבה".

מסירותך לעבודה ולחברים תשמש לנו לדוגמא.

(יוסף ברין)

תמונה חביבה, תמונה בלתי נשכחת חיה בזכרוני: רבקה ושאול. לעתים תכופות ראיתי את שניהם והם שקועים בשיחה רצינית. רבקה דיברה בהתלהבות כשעיניה נשואות לשאול, הגבוה ממנה, והוא רכון קצת, מקשיב לה בתשומת־לב מרובה. רפתנים היו שניהם ובעניני עבודתם המשותפת דנו ללא ספק. ואני אהבתי להתבונן בתמונה: אמהות רכה והקשבה נאה.

בימים ההם, עם בואי ארצה, עוד טרם ידעתי על רבקה דבר. הכול היה עדיין זר ורחוק. אבל אשה זו שידעה להביט כה אל בננו בחביבות ובאמון, כבשה את לבי לתמיד. ובבקרי אותה בבית־החולים „תל־השומר", הרגשתי מה קרובה ללבי אשה טובה וחביבה זו. רציתי וחזרתי ורציתי, ללטף את הידים הברוכות של החולה. הסכנה המאיימת שאשה זו, האהובה על הכול, תלך מאתנו — הכבידה עלי מאוד.

רבקה ושאול חיים בשכנות קרובה בזכרוני.

(יצחק נטר)

על רבקה שאיננה

כשנודע לה שאנו עומדים להוציא עלון מוקדש לזכר גלעד — כתבה. ירדה ממיטתה החולה והביאה אלי את דבריה. משראיתיה חשבתי שבאה למסור חשבון חודשי של החלב, כאשר נהגה לעשות במשך שנים. אולם קולה החלש הדהימני. ומששאלתיה על כך, אמרה לי: „הנני חולה זה ימים אחדים". שורות אלה לגלעד, הן האחרונות שכתבה בחייה.

קרוב לארבע עשרות שנים הלכנו יחדו. פשטות וצנע היו הקווים הבולטים בכל ארחות חייה ומאלה לא סרה כמלוא הנימה.

בבקורי האחרון בחדרה, והיא שוכבת על ערש דווי, שמתי לב לנקיון ולסדר אשר שררו בכול. וברצותי לבדר קצת את רוחה, אמרתי: „ודאי הזזת גם היום את הרהיטים ממקומם כשסדרת את החדר!" היא הצטחקה והוסיפה: „גם ברוך כבר למד את המלאכה"...

כשהרימותי את עיני נשקפו מולי מעל הקיר שתי תמונות הבנים — האחים: דוד ומיכאל, זכרונם לברכה!

רגע חשבתי בלבי: יש לקנא באם בישראל אשר זכתה לשני כתרים, כתרי זהב טהור. לגדל בנים ושיעלו על מזבח תחית העם והארץ, זוהי זכות גדולה. אולם רגע שני אמרתי: מה אומללה האם ומה גדול שיברה בראותה שני מחמדים כאלה והם מסתכלים בה תמיד ובפיהם אין אומר ואין דברים...

רבקה אהבה ילדים ולא רק ילדיה ונכדיה היא ושאפה להקים משפחה ענפה. אולם הגורל התאכזר עליה.

אחרי כמה ימי אבל מיכאל, פגשתיה בדרך לרפתים. שאלתיה: „לאן, רבקה?" „הולכת אני להודיע לפרות על האסון שקרה לרפתית", ענתה. „הן כבר יודעות" אמרתי אני, ושתינו בכינו.

איש רעים היתה ושיחה ובכל מאורע חגיגי רבקה היתה „המסמר". דבריה קלחו וקלעו אל העיקר אל המטרה. הם היו מלווים הומור דק ולפעמים תביעה חמורה לתיקונים, לשינוי המצב.

היא התריעה, למשל, ובחריפות, נגד העבודה השכירה, לא יכלה בשום אופן להשלים עם המציאות המרה בשטח זה. וחבל שרבקה איננה ואינה יכולה להתענג על „עבודה עצמית" לפחות בד' האמות של הרפת.

(חיותה)

רוב ימיה בדגניה עבדה ברפת, היא אהבה את עבודתה ושמחה עליה. היו לה יחסים טובים עם החי שבו טפלה, קלטה מאופיים של רבים ומהמיוחד שבהם. היא ידעה להבליט לא אחת, מעגלותיה, מבכירותיה או פרותיה קוים בהמיים ספציפיים.

באספות הקבוצה השתתפה אך מעט. שעות האספות אינן עומדות בתואם אל שעות העבודה ברפת. אולם היא לקחה חלק פעיל בכל המתרחש ומתהווה והביעה את דעתה, החיובית או השלילית, בדרך מיוחדת לה. היא חיברה פזמונות, כתבה אגדות או רשמה סטירות ספוגות הומור וטוב־לב, ואותם קראה בכל מסיבה וחג, נשף וחגיגה. באלה היא תפשה תמיד חלק נכבד וחשוב. לקריאותיה חיכו, ורבים, אשר נמצאו בחוץ, בשמעם שרבקה עומדת לקרוא — התכנסו מיד. על הכול היא ידעה, הכול בא לאזניה והרבה ניסתה להכניס לעריסת חרוזיה לעורר חיוך קל, דוק של הרהור, מחשבה שהיא וגם צחוק מתפרץ. כתיבה זו, שאף אם ניתנה לה בקלות יתרה, לא היתה אצלה מין תחביב, או נטיה סתם לבדח, אלא צורך נפשי. בכל שעה ובכל מצב חיפשה את הנייר. בשמחה ובצער, בהתרשמות זו או אחרת, בעוול הנראה לה; בפגיעה, או בזילזול, בערך ציבורי או פרטי — מיד פנתה אל דרכי ההבעה משלה ועטפה אותם בשנינה ובלגלוג, במשל ובמוסר־השכל ושמרה לעת מצוא.

בכתבים שלה, המשתרעים על מאות רבות של עמודים, היא מתריעה, קוראת תגר, מבליטה עובדות ומעשים, מבקרת ובאה בריב. לשונה, יש בה תערובת של כל מיני סגנונות. פסוקים, שברי פסוקים ופתגמים. אוצר בלום של ידיעות שמורות בשורותיה. בהרחבה היא מתארת ומציגה את „גבוריה". אין היא קמצנית, חלילה. עוד משפט ועוד חרוז. אבל הנקודה שאליה היא מתכוונת, ה„מוסר השכל" שאליה חותרת, ושאותו ברצונה להבליט — אינם נמהלים בשפע, אינם מתבטלים ברוב... יש הדגשה, ויש הצלפה, יש חיוך ויש בדיחות הדעת. וכל זה מצטרף להערכה וקביעת יחס, להבעת דעה וביקורת ותביעה לתיקונים.

אל כתביה, על מאות פזמוניתיה ואגדותיה בחרוז ובלעדיו, יש לגשת ברצון ללמוד מהם. יש בהם היסטוריה, קורות הכלל והפרט בתוככי דגניה. וגם מחוצה לה. יש לאוספם אל הגינזך ולשמור עליהם. רבות משתקף בהם בראי עקום, כביכול, ולפעמים קצת באלכסון, אבל תמיד בעין בהירה, מתוך מבט חד ולפעמים גם נוקב.

כולנו יודעים את אשר קרה לרבקה האם אשר שכלה שנים מפרי בטנה. אם קשה לה להשלים, אם לא יודעת נחמה. אין שכחה מלפניה. הפצע אינו מגליד אף אינו מעלה ריפאות. הוא פתוח ולא פתוח וכל רגע הוא עומד לזוב דם מחדש.

לאמותינו בארצנו היקרה יש אשליות מרובות, נפלאות. יש להן במה לכסות על כאבן ולהתנחם במקצת. בניהן נפלו על מזבח תקומת העם והמולדת העתיקה. דורות התפללו לבוא העת הזאת; דורות התאוו לעלות עולה על מזבחות אלה. רבקה אחת מאותן האמהות שלפניהן אותה תמונה זוהרת מפתה וקוסמת, של חלום, אמונה ותקוה. יש בתמונה זו להקהות את הקוסס, להמית את התוסס ולהשתיק את קול הדם הצועק ומבקש שלומים. ורבקה בכתביה מדברת על ה„כינור שנשבר" וה„מיתרים שנותקו"; על „האלון שנגדע" ו„הפרח שקמל". ו„בתפילת אם שכולה" (שיש ממנה כמה נוסחאות) היא אמנם מבטיחה שאינה קובלת ואינה מורדת — — הן את בני הקרבתי על „מזבח המולדת".

רבקה כאם, כבת הדור, שגדולות ונצורות באו, עברו עליו — מתגלה פה בכל מלוא יפי מלחמתה הנפשית. הלב נמשך אחרי דבריה. אתה הופך שותף נאמן לכאבה ולחבוטים העזים החותרים להתגברות. דמעה ניגרת, בלא יודעים, מהעין למקרא הדברים.

(יהושע מנוח)

רבקה ליס

מפרי עטה

לזכר דוד גלעד

נדמו צלילים
רוויי אשר וכאב,
אך המילים בגוילים
חודרות כליות ולב׳

היה הכנור
עם שחר מפציע
מתנגן מאליו וברנן מביע
ליקום שיר מזמור׳

המיתר אשר אתמול רעד—נתק,
נדם הלב, אשר אתמול דפק׳

אך בלבנו תוסיף תפך עוד השירה,
אותה הוא שר, גם כי נסתם מעין
היצירה׳

כחבר וידיד התהלכת בתוכנו
מאצילותך תמיד האצלת על חיינו׳

שלום לעפרך, דוד!
את שמך נשא תמיד
רבים עוד יזכרוך,
את ניב שפתך הברוכה׳

דוד ליס (דודיק)

נולד ט״ז אייר תרפ״ג, נפל בדגניה ט״ו אייר תש״ח

בני, בני, מיכאל!

עדיין חד הכאב ונוקב עד תהומות הנפש; טרם חדרה להכרה במלוא משמעותה העובדא המזעזעת, שמיכאל איננו ומשום כך קשה עוד להציב ציונים לזכרו. עדיין דמותו בכל זקיפותה וסיברה מלווה אותי ואינה סרה מנגד עיני אף לרגע.

מיכה׳לי! רק חודש אחד עבר מאז נפרדנו, ואתה כה צעיר, תוסס ושוקק חיים וכבר תהום החידלון מפרידה בינינו...

בני! איני יכולה לקשור לראשך כתר של גבורה, כי לא הספקת בחייך הקצרים לדלות אותה מנבכי ישותך; אבל ישרך, מסירותך, כנותך ואהבתך לעבודה ולאדמה, בה נדבקת, ישמשו נר־תמיד לנשמתך הטהורה ומופת לבני־הנוער, שחיו ופעלו במחיצתך.

כדרך הצעירים, חשבת שרק האמת שלך היא הצרופה, ובלהט נעורים נלחמת עליה. עתים צדקת, עתים טעית. לא ויתרת על דעתך. אבל ידעת גם להשלים עם זו של אחרים ללא טינא ותרעומת.

לא נטול־קוצים היית. כטבע הצבר. אבל מתחת לקליפה היית עסיסי ומתוק. לא רגשני, לא רכרוכי, כי אם אדם היודע לעמוד על דעתו ועל השקפת עולמו. ישר היית עם עצמך ועם מצפונך.

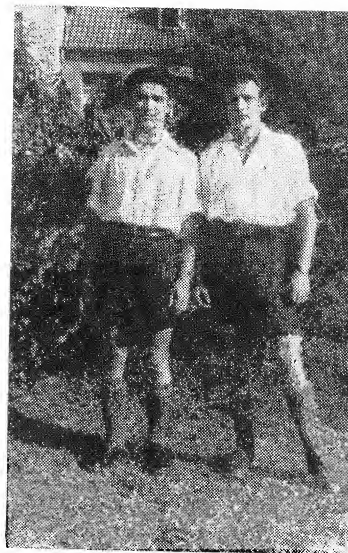

מיכאל ליס
נולד י״ב אלול תרצ״ב, נפל במבצע סיני כ״ז מרחשון תשי״ז.

עשרים וארבעה אביבים התהלכת בתוכנו והקרנת מזיו פניך החייכניים. יש ועגני רוגז הקדירו את פניך ומזגך הסוער רעם, אבל בן־רגע וחיוכך הקורן, כשמש טובה, היה מפזר את ענני הסערה.

את החיים שלנו הכרת וביקרת בהם, ללא משוא־פנים, את השלילי. אבל כמה קשור היית לחיים אלו וכמה אהבת את בית מולדך, את דגניה. ואיזה גורל אכזרי עקר אותך משרשך, ואפילו לתל עפר, להרוותו בדמעותינו הצורבות, לא זכינו...

בשקט גדלת, צמחת ופרחת, ובהתמסרות ויסודיות התמזגת עם האדמה. רגליך דרכו מדי בוקר איתנות ובבטחה והתרוננות בשבילי השדות. ועכשיו האדמה הטובה הזאת קלטה את גופך הצעיר והרענן למנוחת עולמים. וי לי, וי על האי שופרא דבלי בעפרא! תהא מנוחתך עדן, בני, ונשמתך צרורה בצרור נשמות קדושי העם, שנפלו על קידוש המילדת!

משה שמוקלר

משה שמוקלר ז״ל נוימין
נפל במלחמת השחרור בבית־גוברין.
בנימין גורביץ יבל״ח

קשה להאמין, שמישקה איננו עוד בחיים, אחרי שעבר בכל יסורי הגיהנום של המלחמה העולמית. הכרתיו מימי ילדותו, יחד בילינו בנעורינו בעיירה מיר: הוא היה בן להורים פועלים עניים בפרוץ המלחמה ב־1939 היה בן 15. בשנת 1941 התקרבו גייסות הנאצים למיר. נער היה מישקה אז, וכבר ידע מה צפוי ליהודים ולנוער היהודי תחת שלטון הגרמנים. למרות התנגדות הוריו החליט לעזוב את הבית, ונסחב עם זרם הפליטים הכביר של יהודים ושאינם יהודים, שזרמו מזרחה אל שטחי רוסיה־הסוביטית. כשאר הנערים באלפיהם שוטט מישקה ברחבי־רוסיה ללא קורת גג, ללא אמצעי מחיה, תמיד רעב, עד אשר הביאו הגורל לקצוות רוסיה לעיר וולאדיווסטוק במזרח הרחוק. אלפי קילומטרים מעיר מולדתו, לסביבה זרה, בין רוסים ובני קוריאה. מישקה בן ה־15 נכנס לעבוד בבית־חרושת. הוא חלם וציפה כל הזמן לשוב ולהיות בין יהודים, ואחרי גמר המלחמה, בשנת 1945 חוזר לעיר מולדתו, למיר. שם הוא מצא חורבות ואף נפש אחת מבני משפחתו

לא היתה עוד. מישקה היה בן 18, ובעיר מולדתו, על תלי־האפר, בודד וערירי, לא יכול היה להשאר יחד עם אחדים מבני מיר שנשארו בחיים. הוא עקר לפולין, לעיר לודז, כדי להמשיך בדרכו לארץ־ישראל. בפולין נכנס לתנועת־הנוער של „השומר הצעיר", במרץ הנעורים התמסר כולו לפעולה בתנועה, ארגן קיבוצי־הכשרה, השתתף בסמינריונים של ה־תנועה, עד שעבר לגרמניה ונעשה פעיל מטעם התנועה בשטח ההגנה בהדרכתם של שליחי הארץ. מישקה הקדיש את כל כחו ומרצו להכין את הנוער במחנות לתפקידים של הגנה בארץ וקבל תפקיד של מדריך. לא פעם אחת ראיתיו באחת הפנות במחנה, עוסק באימוני קבוצות ובתרגילי סדר. בפרוץ מלחמת ה־שחרור בישראל דרש מישקה להעלותו ארצה. בגלל תפקידו בשטח ההגנה והגיוס של הנוער בגרמניה עכבו את עליתו עד יוני 1948, ואז הגיע ארצה בראש קבוצת גח"ל, וישר מסיפון האניה יצא והתגייס לפלמ"ח.

בשורות הפלמ"ח השתתף בקרבות המכריעים בשחרור הנגב ובאר־שבע. במבצע „עשר מכות" היה בין הצועדים על אדמת מצרים, זכה לעבור את כל שלבי המלחמה הקשים ולראות בשחרורו של הנגב ובגירוש הפולש המצרי מעל אדמת הארץ, והנה גם עליו לא פסח המות האכזרי. בימי־ההפוגה, כשנדמו התותחים והמקלעים, לא בשדה הקרב אלא מכדור מרצחים מן המארב, מצא את מותו, יחד עם ארבעה מחבריו שעברו ע"י בית גוברין נפל מישקא, והוא בן 22 שנים במותו.

יהי זכרו ברוך. **בנימין גורביץ**

מנחם בן בתיה ושמואל שני (שמושקין) ז"ל
נולד 1930, נפל במלחמת הקוממיות, 1948.
בפריצת הדרך טבריה—הר־תבור.

צבי שוסטר

צבי שוסטר נולד במיר, עיירה בפולין לא רחוק מהגבול הסובייטי. כאשר פרצה המלחמה, צבי, בן 44, מצטרף לפרטיזנים, משתתף בקרבות קשים נגד הברברים הגרמניים. מצליח להשאר בחיים. אחרי שחרור פולין ע"י הרוסים, צבי, כמו רבים מהמשו־חררים, עובר לרוסיה, שם הוא נפגש עם אחותו, היחידה שנשארה מכל המשפחה.

מרוסיה הוא חוזר יחד עם הרבה יהודים לפולין. מקום הרכוז העקרי הוא לודז'. פה הוא מצטרף לקבוץ „השומר הצעיר במאבק". פה אנחנו נפגשנו אתו לראשונה. אחרי זמן מה אנו עוזבים את לודז' ועוברים לגרמניה. צבי נקרא לתפקיד תנועתי אחראי ומסוכן, לעבודה ב„בריחה". הוא מרוצה מעבודה זו, מתמסר לה ומבצע פעולות חשובות מאוד.

אחרי שהוא מסיים את העבודה הזו הוא מגיע ארצה. שוב הננו יחד. צבי ועוד חברים מתנדבים להכנס לשורות המגינים. משתתף בקרבות בקרב על ג'נין הוא נופל ביום 10 ביולי מכדור האויב.

קשה לבטא במלים את צערנו הגדול...

צעיר לימים בא לתנועה עודנו ילד וכבר ראו את פניו בקן. יחד עם חבריו הנערים נהנה מחיי הנעורים. אכן בשבילו זה חלק חשוב בחייו. בבית חוץ מהלמודים הוא מוכרח גם לעזור להוריו בעבודה לשם פרנסת המשפחה.

ואכן לא פעם הוא בא לקן עיף, אך בחיוך על שפתיו. הוא בא לקן לצאת קצת מאוירת הבית ולחיות חיי שומר.

צבי שוסטר
נולד 1925, נפל 10.7.48 בחזית ג'נין

בפרוץ המלחמה הוא עובר לפרטיזנקה. באה תקופה של חיים קשים. לא פעם בלי לחם, בלי מים ובלי מקום שינה ומנוחה, כשמסביב הגרמנים. רק חזקים ביותר החזיקו מעמד וצבי ביניהם. הוא הצטיין בעקשנות. לא ידע פחד מה זה.

המלחמה נגמרה והוא מחליט להגשים את זה למה חנכו אותו פעם. דרך גבולות, בדרכים לא דרכים הוא מגיע ארצה.

אני זוכר איך הוא עמד לפני יום אחד אחרי בואו ושאל אותי, האם ידע להשתרש בארץ. הרי הוא רואה כאן חיים חדשים לגמרי, שהוא כבר אינו רגיל בהם. ואכן נקלט בארץ.

ושוב מלחמה והוא מתגייס להגן על המולדת.
נלחם ונפל כחייל עברי.
זכרו יחיה אתנו לנצח!

(אידה)

אזוי ווי נעכטן וואלט דאס געווען, ווען דו האסט זיך ארויסגעריסן פון דעם פאשיסטישן קלעם.

אזוי ווי נעכטן וואלט דאס געווען, ווען דו ביסט אוועק אין די טיפע טיפע וועלדער, בכדי פון דארט ווארפן שארפע שפיזן אויף דער שטארקער חיה, וועלכע האט געוואלט דיך און דיין פאלק אויסראטן. הונדערטער טויזנטער הענט האבן פעסט געדריקט דאס געווער. הונדערטער טויזנטער פיס זיינען נישט מיד געווארן קריכנדיק אין די פינסטערע בלאטעס, שנייען און אין קעלט. און דו צבי ביסט געווען צווישן זיי. דו האסט זיך נישט געבראכן. דיין קערפער האט זיך פארוואנדלט אין אייזן, שטאל.

אזוי ווי נעכטן וואלט דאס געווען, ווען אן א היים און אן א מאמען האסטו מיט פארביסנ־קייט געיאגט דיין שונא און פון דיין מויל האט זיך געהערט דער געשריי: נקמה!

אזוי ווי נעכטן וואלט דאס געווען, ווען דו ביסט געקומען אין דיין לאנד, בכדי צו בויען און שאפן פאר זיך א היים. אבער מען האט דיר צעשטערט דיין ווילן. די צייט האט ווייטער גערופן צום געווער. דאסמאל האסטו נישט מצליח געווען. ביסט געפאלן אין קאמף פאר דיין פאלק און לאנד.

אזוי ווי נעכטן וואלט דאס געווען, ווען דו ביסט אוועק פון אונז אויף אייביק.

אייביק וועלן מיר דיך געדענקען...

(אברהם ז.)

היה זה ביום אביב בהיר בשנת 1947 בבאואריה התחתית. לנקודה המשמשת בית ספר להגנה הגיעה קבוצה של 15 חברים צעירים, חברי תנועות שונות. במשך שבועות ספורים עליהם לעבור קורס מיוחד ואחר כך עליהם לצאת בתור כוח חדש לגבולות ולנקודות „הבריחה" ולפעול שם בהעברת מעפילים.

התענינתי מי הם האזרחים החדשים של המחנה הקטן והשקט החבוי בין היערות. רציתי כמובן לדעת מי מהם חבר „השומר הצעיר". פגשתי בחור אחד חבר הקבוץ בבאד רייכנל. חשדתי גם בבחור שקט וצנוע שגם הוא שייך לתנועתנו. ואכן לא טעיתי. היה זה צבי שוסטר, חבר קבוץ „במאבק".

מהרגע הראשון הבחור הזה מצא חן בעיני. מצאתי בו חבר טוב, מלא מרץ ובטחון עצמי במלוי התפקיד החדש העומד לפניו. בשיחותינו מצאנו שיש לנו אותן הדעות בשאלות שונות ובעיקר בשאלות

הנוגעות בפעולתנו. הזמן עבר מהר. הקורס נגמר וצבי נשלח לפעולה לדרום, להרי האלפים האדירים. חיש התחלתי לקבל ידיעות טובות על פעולותיו. מרכז הפעולה שאינו חבר תנועתנו שיבח אותו: „הוא החבר הטוב ביותר בגבול. ממלא את התפקידים המסוכנים והקשים ביותר". דעות דומות עליו שמעתי מפי כל החברים שעבדו אתו: „אנו גאים בצבי. הוא פרטיזן ותיק". אכן, לא טעיתי בהערכתי את צבי.

פעם, כשנפגשנו היה נרגש מאוד. עיניו נוצצו משמחה. חסרו לו מלים להביע את שמחתו ואת ספוקו מהעבודה. „טוב כשיש לך אפשרות לעזור ליהודים. מצאנו דרך חדשה! בלילה הראשון העברנו בשלום 47 מעפילים, בשני — למעלה מ־70 ובלילה השלישי למעלה ממאה. יש לנו תוכניות רבות. נגביר את הפעולה".

כך דבר בהתלהבות הבחור הפשוט והמסור. צבי הבין את תפקידו. מחשבתו העיקרית היתה — טוב לעזור ליהודים. להעביר בלילות נשים וילדים דרך נהרות והרים גבוהים...

פברואר 1948. צבי עולה ארצה. לזה הלא שאף בכל לבו. „הריני פרטיזן וחייל. גם שם אביא תועלת". אלה דברי צבי, הפשוטים והלבביים... ברגע האחרון הגעתי לתחנת הרכבת להפרד ממנו. „בוא מהר אחרי". — קרא כשהרכבת זזה.

ושוב נפגשנו במסילות. השמחה היתה רבה. צבי כבר היה חייל בצבא ישראל. עליז, מלא תקוה ואמונה. „תענוג רב לראות כיצד צבאנו גדל מיום ליום. הרי התחלנו בידיים ריקות והיום?! מסביבי חיילים חברים טובים. בקרב הרי זה חשוב מאוד".

צבי נפל בקרב על חרותנו.

פניו הצעירים והמחייכים ניצבים לפני עיני.

הוא רשם במעשיו דף מזהיר בתולדות מלחמת השחרור של עמנו.

(אריה באואר)

שמחה רזניק

לזכר נעדרים

משה קמינר

מנעוריו היה ער לכל עבודה צבורית. פעולתו התחילה בעודו תלמיד בבית־הספר, כראש „ועד הילדים" וה„קינ[ו]ער־זשורנאל".

כחבר בשורות הנוער הפרולטרי, בחוג המשתלמים („זעלבסט־באדונג קרייז") ואח"כ במפלגת „פועלי־ציון צ. ס." ו„פרייהייט" — בגלל פעולתו התמידית

משה קמינר

בתנועה נשלח תמיד כציר לועידות המחוזיות בבראנו־ביץ ובסלונים. היה חבר פעיל, ובעל דעה קיצונית ב„אגוד סופרי סת"ם" ומזכירם, ועסק באופן פעיל בארגון הספורט „מכבי", עד שנתגייס לצבא הפולני. אחרי היותו זמן רב חייל בקסרקטיני וארשה, חזר למיר והמשיך בפעולתו הצבורית, ועמד בקשר עם חבריו בוארשה עד פרוץ המלחמה.

בראשית המלחמה השתתף בהגנת ווארשה, וחלה בדיזנטריה. לאחר החוזה הגרמני־רוסי על כיבוש פולין הוא חזר למיר שהיתה כבר בשטח הכיבוש הרוסי, ועבר את הגבול לוילנה, שהיתה בחבל ליטא, בעצם הפלישה הנאצית לרוסיה.

עם כיבוש וילנא בידי הנאצים הוא חי בגיטו עד שאחותו נספתה, והוא ברח אל היערות והצטרף לבריגאדה של פארטיזנים. לאחר השחרור הוא התגייס לצבא הרוסי ומשתתף בהסתערות על ברלין.

לאחרי המלחמה הוא חוזר אל הפליטים של עיירתו מיר, ובדרך פוגש בחברתו לחיים, מינה גרינברג, ושניהם הגרו לאמריקא שם נפטר פתאום, בתוך המשפחה שהקים בארץ נכר. הלוחם הותיק השאיר שני בנים שנתיתמו בילדותם.

***

הרשל פרניקוב

נולד ב־1914 במיר. בעל פנים עדינות וגוף חלש ובכל זאת מפכה בו מעיין לא אכזב של רוח ומרץ. בגיל צעיר כבר התבלט משכמו ומעלה על חבריו.

מערפילי הזכרונות על החיים התוססים שהיו גלומים בתקופה שעברה ללא שוב, זכור לנו הרשל במרצו וידיעותיו, הלוקח חבל פעיל בחיי התרבות והחברה בעיירה.

משנות השלושים הוא בין מנהיגי „הבונד" ו־האיגוד המקצועי, ומקומו לא נפקד בשום מאבק פוליטי וצבורי. כנואם בחסד עליון, הוא נאבק לדרכה של מפלגתו בכל מקום והזדמנות.

עם פלישת הגרמנים לעיירה בראותו את „המולדת" שכה האמין בה, והנה נהפכה לבית־קברות לעמו ב־עזרת האוכלוסיה המקומית, הוא מתיאש מדרכו הפו־ליטית ומכריז על שנוי הערכין בכל הכנות האופינית לו. הוא בא בסוד „ארגון הנוער החלוצי" — ונעשה לו איש־קשר, ובבוא הזמן יצא אל היער להמשיך במאבק.

קשה היתה לו ההסתגלות לחיי היער ולמאבק הפרטיזני האכזרי ובצניעותו האופינית הסתייג ועמד בצידי הדרכים. אחרי השחרור הוא נקרא לצבא־האדום ובשורות־הצבא, בין אלפי חיילים יהודים אלמונים הוא מצא אי־שם את מותו.

יוסף קפלן

דמותו מלאת ענין ואצילה היתה.

נערץ היה על כל תושבי עיירתנו, ופעיל בכל שטחי החיים הציבוריים, איש־משכיל ובקי גם במקורות העתיקים של עמנו. כשבאת במגע אתו הורגש כמעין ששופע דעת, אהבת־אדם ונכונות לעזור לזולת. עם הופעתו כבחור צעיר במיר בשלהי מלחמת העולם הראשונה, הוא כבש את המקום הראוי לו. בחברה ידו היתה בכל: הוא היה הרוח החיה בועד בית־הספר העממי, שמתפקידו היה לקיים את בית־הספר במובן החינוכי והחמרי כאחד יחד עם חברים פעל למען הספריה העירונית, עד שקמה ספריה גדולה ומקיפה שנוער מכל הגילים ראו ענין בה. וגם היה חבר המרכז של רשת בתי־ספר העממיים ליידיש. בבואו אלינו, היה לו עבר עשיר פעילות ברוסיה בתקופת המהפכה: בעודו נער היה מקשר בשליחות של מחתרת ובהעברת נשק ממקום למקום. החברים הכירו בעוז נפשו והיו סומכים עליו ובוטחים בו. לאחר זמן עשה הרבה למען המהפכה. בזריזות ובחכמה הצליח להשתמט מידיהם הבולשות של הז׳נדרמים, והשתתף בהברחת חברים מבית־הסוהר. היה ציר וילנה בועידת „פועלי ציון" במינסק (תמונתו ב„ספר בורוכוב" שהופיע על זעידה זו) בתקופת הטירור של אחרי המהפכה נשפך הרבה דם של חפים מפשע שנחשדו בקונטר־רבולוציה נחרבו משכנות תרבות ובתי־נכאת. הדבר פגע בנפשו, גרם לו אכזבה, והוא עזב את רוסיה ובא לפולין, שקמה לתחיה ועדיין לחמה על קיומה. יוסף עבד באחוזה חקלאית ליד ביאליסטוק. בזמן שנמשכו הקרבות בין הצבא הפולני והבולשביקים. בכל מקרה של כשלון בחזית היו הפולנים שופכים את חמתם על היהודים. באוגוסט 1919. בנסיגת הצבא הפולני מבילורוסיה ופולסיה בכיוון ווארשה, היו בדרכם שודדים ובוזזים והורגים ביהודים, באחד הימים נתפס יוסף יחד עם קבוצת יהודים בידי חוליה של 17 חיילים מזויינים, שתפסו כקומוניסטים והובילום למפקדה לחקירה היהודים השתדלו להסביר לתופסיהם. שהם הפים מפשע ובקשו לשחררם. החיילים הרביצו בראשיהם בקתי־הרובים. יוסף היה היחידי ביניהם ששתק, ולא האמין בתועלת של הדיבורים. בקבוצה היה אחד נוצרי, שכרע ברך בפני החיילים ובקש מהם רחמים והם בעטו במגפיהם בפרצופו. יוסף התערב ואמר „אל תתעללו בישיש". וספג מכות בראשו על התערבותו. בדרכם נפגשו בפלוגה של מאה חיילים מזוינים, אחרי חילופי דברים בין שני ראשי הקבוצות החליטו לעשות שפטים ביהודים, ואת הנוצרי שלחו לנפשו. ולפי סימן פתחו בעינויים. יוסף שבקש רשות לחלוץ את הנעלים החדשות שהציקו לו קם על רגליו והפיל את שני החיילים שעמדו בקרבתו והתחיל לברוח, מטרתו היתה לזכות „במות בלי השפלות" החיילים הופתעו למעשהו ולא רדפו אחריו. במישור הפתוח ירו בו מרחוק ופגעו בכתפו השמאלית והוא נפל פצוע ארצה. למזלו לא התקרבו החיילים אליו. והוא הגיע בזחילה לבקתת אכרים, ועצר את שטף הדם. אנשי הצבא־האדום, שהתקרבו ובאו, העבירוהו לבית־חולים, שם חכה הרבה שעות לעזרה, ושתת דם רב עד שלא היתה תקוה לחייו. כעבור יומים נודע על רצח התשעה, שרק אחד שרד מהם. הרב דמתא בא לראותו ויוסף הרגיעו ואמר: רבי, עוד אבוא אליך לסדר חופה. זמן רב פרפר בין החיים והמות. עד שהרופאים קבעו שהסכנה לחייו חלפה עברה. שנתים ארך רפויו עד שחזר לאיתנו. המקרה הפריע ליוסף בלימודיו בגלל איבוד הזמן ומחסור בפרנסתו. הוא חזר למיר לאחיו. התחתן בעיירה והשתתף בפעולותיו בצרכי הכלל והפרט. מוסדות צבוריים ולחברים בצר להם. אשתו היתה עוזרת לו תמיד ומעודדת אותו. ורבה היתה השפעתו. היה מעשה ושניים מנכבדי העיירה רבו ביניהם והגישו תלונה למשפט. יוסף לא נח ולא שקט עד שהשכין שלום ביניהם ונתנו תרומה לקרן קיימת. הכל היו בטוחים בישרו וביכלתו ובנכונותו לעזור והוא לא הכזיב.

בהיותו חולה דלקת־הפרקים נסע למקום מרפא בציחוציניק, ומיד התפרסם שם. אחד מעניי העירה נפל למשכב, ללא אמצעים לנסע לרפיו, ויוסף בא לעזרתו גם בהיותו בנכר.

יוסף היה מקובל גם בין הגוים, האכרים רצו למנותו ציר בסיים. ולא קבל מהם. אנחנו, בני־הנוער שראינו את עתידנו בבנין הארץ ראינו בו

אישיות מקסימה. בפרוץ המלחמה גרמניה־רוסיה, ברח עם בתו לרוסיה, ובת שניה נשארה אצל קרובים ברוסיה (מיר היתה אז בחבל שסופחה לרוסיה) הרוסים הבטיחו להוציא את עובדיהם לפני בוא הגרמנים. השטח נכבש מהר, חנצה, אשתו של יוסף ז"ל, הספיקה להצטרף למשפחתה ונספתה עם כל יהודי העירה.

אחרי המלחמה נשאר יוסף במינסק. ותפס גם מקום מרכזי בצבור. יהודים היו באים לשמוע מפיו תורה ודברי־עידוד. בשמחה היה מקבל את הידיעות על תקומתינו. והתגעגע לעמו, לארצו, לחופש־מחשבה. בהשפעתו מצליח להעביר את בתו וחתנו, לפולניה כשנה וחצי נאבקו במכשולים לאין ספור עד שהיו מוכנים לעליה, ופתאום יומיים לפני יציאתם לדרך, קרה האסון ויוסף מת באופן פתאומי. ולא זכה הוא להגיע לארץ כמה חכינו וקוינו לראותך פה, רוגע, נהנה בתחיית ארצנו, ודואב הלב להעדרך מאתנו.

(צביה פקר)

יוסף קפלן, ידיד וחבר

מנגד תראה את הארץ...

עברו למעלה משלוש עשרות שנים מיום שהכרנו את יוסף לראשונה ודמותו לפני, ואינה נמחית מזכרוני.

הדבר היה בווארשא ואני תלמידת הסמינריון למורות בסיום היה בפנימיה רעש כלנו היינו נרגשות לקראת התפקיד הצפוי לנו. והנה נקראתי למשרד שם מחכה לי איש מיר, ובידו הזמנת עבודה בשבילי, נרעשת ונפעמת עמדתי בפתח, והנה נפתחה הדלת ולפני עמד יוסף, גבה־קומה ופניו מאירות מטוב לב. דמותו קרנה אצילות שבפשטות ובת־צחוק עודדה והסירה מחיצת־מבוכתי לאחר־זמן בעבודתנו המשותפת בשטח החינוך במיר עמדתי על יפי־רוחו ואצילותו, על החברות הכנה והידידות הזכה והתמה שהיה שופע. הוא היה איש רעים להתרועע שיחתו מתובלת הומור, והוא מוכן לעזור, לישר הדורים, ורבים מצאו בו משען ואמון. וגם אהבוהו וגמלוהו בידידות ואימון. לאחר שנפרדו דרכינו ועליתי לארץ, ויוסף בנה ביתו במיר נפסק כאילו הקשר.

בתקופת השואה של יהדות אירופה, נחרבה מיר והגיעה שמועה שיוסף ובת אחת נצלו בברחם לרוסיה. הגיע מכתב ממנו בשנות האלם ברוסיה, ונדהמתי בקראי שם: „איך אפשר לחיות כאן, כשיש לך עינים ואסור לראות, אזנים ואסור לשמוע ופה ואסור לדבר".

הופיע יוסף אחר, בלתי נכנע, עשוי ללא חת. באה הפסקה ארוכה. והנה הגיעו ממנו המכתבים הכתובים עברית, מתובלים פסוקים, וכמיהה להוויי ותרבות יהודית שנכרתה. „אלהים גורש מן הלב ובמקומו באה המכונה" היה קובל על הדור. וחלומו היה עליה לארץ, להיות בין יהודים.

והנה הגיע יוסף עם בתו וחתנו לפולין, נאבק על רשות העליה לארץ.

הוא חוקר, שואל וגם מקשה: למה ומדוע? ער ומשתתף בנעשה מרחוק.

ועל סף עליתו, והימים ספורים בינו ובין הארץ, בא המות ושם לאל את חלומו לבא אל הארץ.

מנגד ראה את הארץ ואליה לא בא, אולם דמותו חרותה בזכרון כל חבריו ומוקיריו.

(שושנה בן־יהודה)

שלמה איצקוביץ

צנום וצנוע, פקח ותמים־לב, מסור בכל לבו לעבודתו הצבורית משכיל ויודע תורה מנהל הספריה המפוארת של העיירה.

אביו יוסף המורה המשכיל ובר־אורין שומר מסורת, התפרנס בדוחק, בהוראת עברית לבנות־ישראל. שלמקה בנו השני ספג מילדותו מרוח הבית,

קורא בספרים מן הספריה של אביו, ספרים שאינם לפי גילו. אביו למדו עברית, תנ"ך, ושפות ולמד גם גמרא. תמיד הצטיין בלמודיו וקלט כל סוגיה קשה והסבירה בפשטות לחבריו, הוריו ומלמדיו תלו בו תקוות רבות כעילוי.

המלחמה שבשה את התקוות ואת החיים התקינים בעיירה, החזית התקרבה הבתים היו מלאים חיילים וקצינים, בתי־הספר נסגרו המורים והמלמדים התגייסו לצבא וגם אביו בתוכם. שלמה'קה וחבריו התפזרו ברחובות התאמנו בתרגילים ובמצעדים של החיילים ובאביזרי־המלחמה. אחר המלחמה גרמו המהפכה ומל־חמת האזרחים לביטול הלימודים.

כאשר נסתיימו הקרבות, והחיים חזרו לאט לאט למסלולם, היה שלמה'קה נער מתמסר ולומד בשקידה כדי למלא את אשר החסיר בשנות המלחמה. לימים נסע עם חבריו לוילנא ונתקבל לטכניקום וגם שם הצטיין בלמודיו מיתר חבריו. חוג גדול של חברים וידידים בין תלמידי הטכניון בקשו את קרבתו, בהיותו מסביר מופלא בחשבון ומטימטיקה. בווילנה התסיסו את חייו הצעירים, היה מבקר במועדונים ושומע הרצאות על ספרות ואמנות, ושותה בצמאון את דברי הסופרים והמחנכים. עבד בעזרה לתלמידים צעירים כדי להשלים את פרנסתו.

בתוך למודיו חזר שלמ'קה, לעיירה ועבד כמנהל חשבונות והיה פעיל בחוגי הנוער, באירגון אגודת הספורט „המכבי" שהיה אחד ממזכ'ריו. והתמיד בלי גבול בניהול הספריה, לה תרם הרבה מבקיאותו וידיעותיו.

בביתו ידע תמיד דוחק ומרירות. בילדותו מתו עליו אחיו ואחותו הצעירים, אביו נפטר במחלה קשה בגיל החמשים. ואחריו מתה אחותו גולדה, הענוגה ואצילת הרוח, שלמ'קה נשאר עם אמו ואחיו ופרנסתם עליו. נושא סבלו בסתר ומתגבר על מרירות לבו וחולם על עתיד טוב.

סמוך לפרוץ המלחמה נשא לאשה את בחירת לבו ובנה את ביתו בוולקוביסק.

השואה האיומה שעברה על עמנו לא פסחה עליו, חבריו וידידיו יזכרו תמיד את שמו בהוקרה ובגעגועים.

(מ. ראובני פיסטובסקי)

ארגוני יוצאי מיר
בארץ ובחו"ל

ש. מרגולין

איגוד עולי מיר בישראל

בקיץ 1944 הוסיפו להגיע הידיעות האיומות על ההשמדה של היהודים בכל הארצות שנכבשו ע״י הנאצים ימ״ש. — נודע לנו, מה שעוללו הנאצים וגרוריהם ליהודי מיר עיירתנו, שהשמידום באופן אכזרי בהריגות ושחיטות המוניות. רק מעטים ניצלו, כאשר ברחו ליערות והצטרפו לפרטיזנים. גם מהם רבים נהרגו ביערות, והנשארים בחיים הגיעו, אחרי הרבה סבל ותלאות, אל מחנות הפליטים בגרמניה, אוסטריה ואיטליה, מחוסרי־כל, מדוכאים ומיותמים וכל שאיפתם היתה להגיע ארצה.

עולי מיר בארץ היו המומים לידיעות על השמדת הוריהם, אחיהם אחיותיהם קרוביהם ומכיריהם בעירתנו והם הרגישו, שחובה קדושה מוטלת עליהם

העליה מאיטליה (בעזרת הבריגדה היהודית)

יעקב מזורוביץ (חייל, הראשון מימין ע״י האוטו) ואליעזר ברסלין (עולה, הרביעי משמאל בתוך האוטו).

להגיש עזרה, באופן מהיר ביותר, לשרידי עיירתנו, להושיט להם יד־אחים נאמנה וחמה, ולעודדם בכל האפשר, גם בהיותם עדין במחנות וגם בהגיעם ארצה.

היה ברור שהעזרה אינה יכולה להיות ע״י כל אחד לחוד, אלא בצורה מאורגנת ומשותפת של כל יוצאי מיר הנמצאים בארץ ע״י גיוס כספים בארץ וגם בין יוצאי מיר, הנמצאים בארצות אמריקה ואפריקה.

יוצאי מיר המדוכאים מן האסון הגדול באבדן קרוביהם וידידיהם הרגישו גם צורך נפשי — להתקרב זה אל זה, לבכות ביחד את הנפשות היקרות שנפלו בידי הרוצחים ולמצוא עדוד ונחמה בהתקרבות זו.

החברים היוזמים קראו את יוצאי מיר לאסיפה בבית שרה אסט והניה רוזובסקי (האחיות לבית רזניק).

באסיפה התקיים דיון נרחב על המצב — והוחלט להקים את ה„אגוד של עולי מיר״, בתור אגודה רשומה כחוק. נבחר ועד „האגוד של עולי מיר״ שחבריו היו: ניסן גרדי, ציפה הרכבי, שמואל מרגולין, ומרים שפר, והוטל עליו לבצע את הפעולות. באסיפה הוחלט גם להקים מיד את ה„קרן לעזרת הפליטים״ ובאותו מעמד נאסף סכום ניכר, במזומן ובהתחייבויות. הועד ניגש במרץ ובמסירות למילוי המשימה שהוטלה עליו. התפקידים חולקו בין חברי הועד באופן זה: ניסן גרדי — יו״ר, ציפה הרכבי — גזברית, מרים שפר — מזכירות — ואחרי זמן קצר, כאשר התפטרה, קבל עליו הח׳ ש. מרגולין את המזכירות, והוא החזיק בה 14 שנה, עד 1959, כאשר נאלץ להתפטר מטעמי בריאות.

את ראשית תפקידו ראה לפניו הועד בארגון כל יוצאי מיר במסגרת ה„אגוד״, ובהגשת עזרה ראשונה לפליטי חרב בעודם במחנות ובהגיעם ארצה.

הרבה מרץ השקיעו חברי הועד בפעולה הארגונית, בגיוס הכספים והגשת־העזרה.

הועד בא במגע עם כל יוצאי־מיר, בארץ וגם בחו״ל: אמריקה, אפריקה וכו׳, והחליט לקיים כנוס כללי של יוצאי־מיר, בכל שנה. בכנוסים נוצר מגע אישי בין יוצאי מיר, והתקיימו שיחות הדדיות, העלו זכרונות על העיירה והדמויות היקרות והבלתי־נשכחות.

בכנוסים, שהיו מתקיימים באחד הימים שחל בהם יום־השחיטה במיר, נערך טקס אזכרה ואמירת קד־ש לזכר הקדושים.

אחרי טכס־האזכרה מוסר הועד דו״ח מעשי וכספי על הפעולות במשך השנה, נערך דיון על הדו״ח ונבחרים מוסדות „האגוד״ לשנת הפעולה החדשה.

הכנוסים הכלליים מתקימים בקביעות במשך כל השנים, וגם בתוך השנה נקראו אסיפות ומסיבות לכבוד אורחים יוצאי־מיר מחו״ל.

עם גיוס הכספים ל„קרן־העזרה לפליטים״ בין יוצאי מיר בארץ ובחו״ל שנענו ושלחו כסף לטובת הקרן, התחיל הועד בפעולתו להושיט עזרה לפליטים. בתחלה ע״י משלוח חבילות ליוצאי מיר במחנות הפליטים וגם בעזרה כספית וטיפול אישי בעולים שהגיעו ארצה.

הח״ח ניסן גרדי וש. מרגולין עסקו בעיקר בגיוס הכספים, וגב׳ ציפה ונחום הרכבי הקדישו את כל המאמצים לטיפול האישי בעולים ובסידורם בארץ. ביתם היה פתוח לעולים שקבלו עדוד רב — אחרי כל אשר עבר עליהם — ביחס החם והלבבי של הח׳ ציפה ובעלה שלא ישכחו לעולם.

עם הגשת העזרה הראשונה והטיפול בעולים הורגש צורך חיוני להקים „קופת־גמ״ח ע״י האגוד״. כי, למרות שכל העולים הסתדרו בעבודה — הרי עדיין היו חסרים להם הרבה דברים הכרחיים לסידורם, והיו זקוקים להלוואות בלי רבית, בתנאים נוחים ובסבר פנים חברי.

לפיכך הוחלט, באספה הכללית בנובמבר 1949, על הקמת קופת־גמ״ח, שהחלה בפעולותיה בשנת 1950.

אפשר לציין בסיפוק רב, שהקופה, שהצליחה לרכז כמה אלפי ל״י והוכיחה יעילות רבה, ועזרה במאות הלוואות לחברים שנזקקו לכך.

גם כיום, למרות העובדה שכל העולים הצליחו להסתדר ולהשתרש בארץ, יש עוד ערך חיוני לקופת הגמ״ח, גם מבחינת התועלת הרבה, שבאפשרותה

„ועד ארגון עולי מיר״, וועד הספר:

יושבים: משה ראובני (פסטובסקי), ציפה הרכבי (קסטרוביצקי), מנדל טבצ׳ניק, פייגל טבצניק, ברײנדל רוזנבלום־רטנר, שמואל מרגולין.

עומדים: טיקטינסקי לעזר ברסלין, שמחה רזניק, ניסן גורודייסקי (גרדי), משה יורשן, משה קרײנוביץ.

להביא לחברי האגוד, וגם כמכשיר לקשר תמידי בין האגוד לחבריו. האגוד יצטרך גם להבא לחזק את קופת הגמ"ח ולהגביר ולהגדיל את פעולותיה.

כאשר עבר הלחץ הכבד של התקופה הראשונה בהגשת העזרה והטפול בעולים, יכול האגוד להתמסר למשימה הגדולה והקדושה של הנצחת עיירתנו היקרה שלא נשכחנה, אשר תפסה מקום חשוב בעולם הרוחני של העם היהודי, ולהנציח שמות הקדושים היקרים הי"ד שנפלו בידי הרוצחים האכזרים ימ"ש.

למטרת ההנצחה הוחלט להוציא ספר־זכרון לקהלת „מיר" ולקדושיה. אולם, קשיים ומכשולים רבים עמדו לפני הועד כאשר ניגש לביצוע המשימה מסיבות אלו:

א) בעית ריכוז החומר, למרות פניותיו של הועד ליוצאי מיר הגיע החומר טיפין־טיפין, ובתקופה שנמשכה שנים.

ב) חיפשנו עורך מתאים לספר.

המנוח משה כהן ז"ל, חתנו של הרה"ג ר' אברהם טיקטינסקי זצ"ל (שהיה ראש־ישיבה במיר) אמנם קבל עליו את התפקיד הזה, והוא היה האיש הראוי לכך, כאיש מיר וכסופר גדול ומוכשר (עורך „העולם" במשך שנים רבות). אולם זמן קצר אחרי שקבל עליו את התפקיד, נפטר, למרבה הצער והיגון.

אמנם, הועד ניסה להתקשר עם סופרים שונים, אבל הנסיונות לא הגיעו לידי מעשה.

ב־1959 עלה בידי הועד להתקשר עם „אנציקלו־פדיה לגלויות", הוצאת ספרי־זכרון ליהדות הגולה.

אולם בזה עוד לא תמו הקשיים. מלבד בעיית העורך, שהנהלת הוצאת הספרים נתקלה בה, — הרי עיקר הקושי היה באיסוף החומר לספר. העובדה היא, שבין אנשי הועד וגם בוועדת־המערכת ויתר החברים לא נמצא אדם שיוכל להשתחרר מעבודתו, כדי להתמסר לתפקיד של איסוף החומר לספר.

למרות כל העמל שהשקיעו החברים, נמשך איסוף החומר זמן רב, ואיננו יכולים להתיימר שגם כיום עם הוצאת הספר, נאסף כל החומר שהיה ראוי לבוא בו.

בכל זאת ישנה הרגשת סיפוק שנתמלאה משאלתנו והחובה הקדושה, שהיינו חייבים לעיירתנו וקדושינו.

בועד האגוד משתתפים השנה הח"ח: ניסן גרדי — יו"ר, ברוריה רוזנבלום — מזכירה, משה טיקטינסקי — גזבר; אליעזר ברסלין, נתן גרדי, משה יורשן, משה קריינוביץ, שמחה רזניק, ברצקה רזניק, ומשה ראובני.

במערכת הספר השתתפו הח"ח: ניסן גרדי, נתן גרדי, משה טיקטינסקי, שמחה רזניק ומשה ראובני.

מ. סבירנובסקי-לידער

אונזערע אמעריקאנער פריינד

געווידמעט ז״ל האפמאן און פרוי

כשמו כן הוא, ווי זיין נאמען, אזוי איז ער. האט טאקע ה׳ האפמאן אלעמאל געזוכט האפנונג.

געבוירן אין דער־מיר אין ניט קיין פארמעגלעכער משפחה, זיינען זיינע עלטערן צוליב א שרפה אריבער געפארן קיין טורעץ, פון דאנען נעמט זיך זיין צוגעבונדנקייט צוביידע שטעטלעך.

אין עלטער פון 15־16 יאר פארלאזט ער טורעץ און באזעצט זיך אין אמעריקע, וואו ער האט די מעגלעכקייט אויסצונוצן זיינע אייגענשאפטן, מיט וועלכע די נאטור האט אים באשאנקען. ער איז מצליח אויף אלע געביטן: פינאנסיעלן, געזעלשאפט־לעכן און פאמיליען.

טראץ אלע זיינע גרויסע דערגרייכונגען בלייבט ער א פאלקס־מענטש, א צוטריטלעכער פאר יעדן איינעם.

מיר אלע געדענקען אים אלס דעם ערשטן אמרי־קאנער דעלעגאט, אין 20־טן יאר, נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ער ברענגט מאטעריעלע הילף צו די אלע, וועלכע האבן משפחה אין אמעריקע. גאנץ אפט באשטימט ער אליין די סומע, קענענדיק דעם מצב פון שיקער.

פון דער צייט אן זעען מיר, אלע פאר יאר, ביי אונז אין שטעטל ה׳ האפמאן אפטמאל מיט זיין פאמיליע. זיין קומען רופט שטענדיק ארויס אינטערעס, ער רייזט אסך ארום דער וועלט. זיינע רייזעס ברענגען אים אויך קיין ראטן־פארבאנד, וועלכע איז דאן בכלל, געווען געשלאסן אויף זיבן שלעסער. ער באזוכט דארט אונטערנעמונגען פון דעם זעלבן צווייג, וואס זיינע, מען דערקענט זיך דארט גיך אויף אים און מען נוצט אויס זיין רייכע דערפארונג אין פארשידענע ארבייטס־סיסטעמען.

ניט געקוקט אויף דעם, וואס ה׳ האפמאן איז שטענדיג באלאסטעט מיט ארבייט אין זיינע גרויסע אונטערנעמונגען, האט ער שטענדיק אין אויג אוז אויער פאר זיינע בני־עיר. ניט אומזיסט זאגן אויף אים זיינע אמעריקאנער באקאנטע: מר האפמאן מיט זיינע לאנד־לייט פון וואס ער האט שטארק הנאה.

און אפילו אין וואלד, וואס דאס איז געווען אונזער ערגסטע מדרגה, איז דערמאנט געווארן זיין נאמען מיט פרייד. ווען אונזערע באוואפנטע אינגלעך פלעגן אונז צו שיקן א שטיקל ברויט, תמיד מיט דעם זעלבן אינגעלע, האט מען אים א נאמען געגעבן „האפמאן״.

נאך דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז מר האפמאן דער ערשטער אין איטאליע, ער זוכט און געפינט צווישן די שארית־הפליטה עטלעכע פון זיינע בני־עיר אין ווידער איז ער דא מיט הילף. יעצט ווען אונזערע שטעטלעך זיינען חרוב איז ביי ה׳ האפמאן איבערגעבליבן די צוגעבונדנקייט צום ארט, אויף דעם זאגן עדות דאס גלעזערנע קעסטעלע מיט די 2 טרוקענע בלימלאך, וועלכע ער האט מיטגענומען פון א מאסן קבר, דער לעבעדיקער גרוס פון אונזער טויטער היים.

וויפל הארץ און וויפל געפיל!

און אזוי זעצט פאר ה׳ האפמאן זיין פילאנ־טראפישע טעטיקייט אין וועלכער עס נעמט אויך אנטייל זיין פרוי, אויך פון טורעץ. פאר זיין גרויסן אינטערעס און צוגעבונדקייט צו זיינע בני־עיר ווינטשן מיר אים און זיין משפחה געזונט און אריכת־ימים.

ניסן גרדי (גורודייסקי)

ז. ל. הופמן

ז. ל. הופמן נולד בעירנו מיר. הוריו עברו לגור בעיירה טורץ הקרובה, והוא נשלח בנעוריו להתחנך במיר בתלמוד־תורה ובישיבה המפורסמת בעולם. בכל חייו הוא קשור בכל נימי נפשו לעיירתנו. לאחר תלאות מרובות שעברו עליו ועל משפחתו, הם הגרו לפני הרבה שנים לאמריקה, עלה מחיל לחיל והגיע למצב חמרי איתן ולעושר, — ואז התעוררה בו שאיפתו לעזור לזולת, לנצרכים ולמדוכאים. ובראש וראשונה לאנשי עיירתנו שהתגורר בה, וגם את מיר שנולד והתחנך בה לא שכח.

לאחר המלחמה הראשונה הגיע בתור שליח („דעלי־גאט") לעיירתנו, שהיתה במצב ירוד וקשה. הוא יסד בה מוסדות לעזרה סוציאלית וחלק כספים לנצרכים בגלוי וב„מתן בסתר".

הפסוק „עזור תעזור לו" רדף אחריו כל ימי חייו, בכל מקום שנמצא.

על יחסו הידידותי לפועלים המרובים בבית־החרושת נתפרסמו מאמרים בעתונות האמריקאית ובשנים האחרונות, כאשר מכר את בית החרושת שלו, התנה בחוזה־המכר במפורש, לקיים את כל התנאים הסוציאליים של הפועלים גם להבא, ולפיכך הפחית גם את תמורת בית־החרושת.

הקורא בספרו שיצא לאור ב־1957 על הביאוגראפיה, חייו ותלאותיו עד הגיעו עד הלום התפלאו על אומץ־רוחו, אשר בכל השלבים שעבר בדרכו — ידע תמיד עד הגיעו לזקנה לעזור לזולתו.

בקום מדינת ישראל, בא מיד לבקור וחפש את אנשי טורץ, כדי לעזור להם להסתדר בארץ החדשה, יסד למענם „גמילות־חסדים" והשקיע סכום הגון, כדי לעזור לנצרכים בהלואות, בלי רבית.

כשנודע לו על הוצאת ספר „מיר" ותולדותיה, שאנו מוציאים, מיד התחיל להתענין בו.

הוא ומנדל טבצניק מיוהניסבורג נפגשו כמה פעמים עם ועד אנשי „מיר" באמריקה, „יאנג מירער סוסייטי" בנוי־יורק והם השפיעו על הועד להתענין בהוצאת הספר המפואר ולבוא לעזרתנו בחומר ספרותי וגם בכסף. ה' הופמאן תרם בעצמו סכום מסויים להוצאת ספר הזכרון.

במיוחד ראוי לזכור את ה' הופמן לשבח על בקורו בארץ ישראל לפני חמשים שנה, בערך, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה בזמן שרק יחידי־סגולה בקרו בארץ־ישראל, באותם הימים שראו את החולמים על מדינת ישראל כבעלי־דמיון, היתה בו נשמה יהודית חמה שחונן בה.

בשנים האחרונות בקר כמה פעמים בישראל. מאורע חשוב הוא לבני טורץ כאשר ה' הופמן בא לארץ, כי הוא מתענין בכל אחד ואחד מהם, גם עם אנשי מיר הוא נפגש בכל פעם שהוא מבקר בארץ, הוא „אחד מאתנו".

לא יישכח ביקורו האחרון בשנת 1962 עם רעיתו במסיבה שנערכה לו ב„גיל" בתל־אביב. והוא בן 77 שנים והוא גילה את מזגו הצעיר, מרצו והתלהבותו, התענינותו ומסירותו לאנשי טורץ ומיר ודאגותיהם בארץ התחיה.

הוא ורעיתו זכאים לכבוד ולתהלה, על המעשים הטובים שעשו.

משה לעוואַנדאָווסקי

מירער הילפס־פאריין אין בוענאס־איירעס

אין בוענאס־איירעס זענען געווען 21 משפחות פון מיר, זיי האבן געגרינדעט דעם פאריין, אונטערן נאמען „מירער הילפס־פאריין".

עס איז אויסגעוועלט געווארן א פארוואלטונג מיט משה טשארני ז"ל אלס פארזיצער, און משה לע־וואנדאווסקי אלס סעקרעטאר, און 3 חברים: קלמן צוויק, פייוול באפילאוויץ און יאקובאוויץ.

די ארבייט איז געפירט געווארן אויף פאלגנדיקע געביטן:

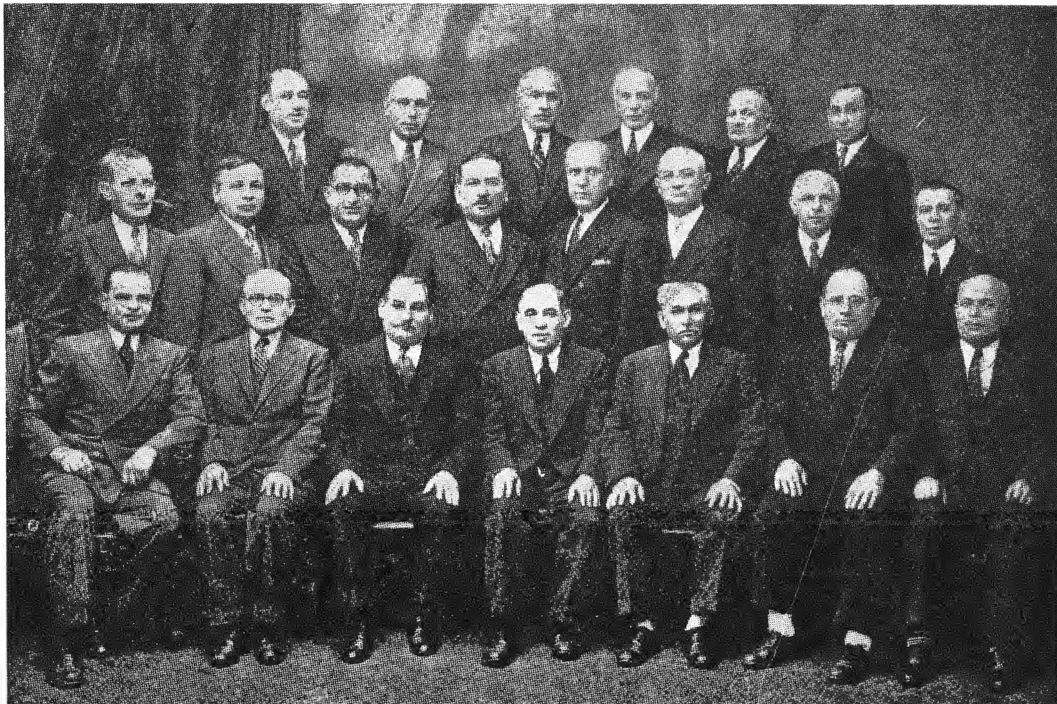
1) העלפן די יידן אין דער מיר, וועלכע האבן זיך געניייטיקט אין הילף. און ס'איז געווען אסך פאלן, וואס מ'האט געדארפט העלפן.

2) נאכן חורבן מיר — יעדן פון דער שארית־הפליטה, וואס האט געבעטן הילף, האט מען געשיקט פעקלעך. מ'האט קיין איין בקשה נישט געלאזט אן א פאזיטיוון ענטפער.

3) נאכן חורבן מיר, ווען מ'האט זיך דערוווסט דעם טאג פון אומקום פון אונזערע קדושים י"ט מר־חשון, האט מען דעם טאג באשטימט אויף דורכ־צופירן אלע יאר א אזכרה אויף א אימפאזאנטן אופן. מיט תפילות, קאלעקטיוון קדיש און רעדעס. די מירער יידן האבן אויך א טאוועל פון מעש מיט דער דאטע פון יארצייט פון אונזערע קדושים, — ביי דער מצבה פון די זעקס מיליאן קדושים, וואס מ'האט דא אין בוענאס־איירעס געשטעלט אויפן בית־עולם.

4) וואס שייך ארץ־ישראל, שטייען די מירער אין ארגענטינע אמהעכסטן, סיי מיטן מגבית, און סיי יעדע אנדערע זאך וואס איז נוגע ישראל. זיי אינטערע־סירען זיך מיט אלץ וואס קומט פאר אין ישראל און באטייליקן זיך אקטיוו אין יעדער אקציע לטובת ישראל.

מירער לאנדסמאנשאפטן אין אמעריקע

הועד האמריקאי של יוצאי מיר

עס זיצן פון רעכטס צולינקס: מ. טשארני, פ זוועע, ח. סאלאמאן, א. שווארץ, מ. סאלאמאן, דזש טראפקאוויטש, ס. סעלצער.
עס שטייען פון רעכטס צולינקס (1־טע ריי): פ. פארבער, פ. פאסמאניק, א. מאָרוסאן, ד. העריס, ד. אלפער, וו. שווארץ.
עס שטייען פון רעכטס צולינקס (2־טע ריי): פ. קארליצקי, מ טשארני, ח. לאסאוויטש, ד. סילקאוויטש, ב. סילקאוויטש, מ. דווארעצקי, א. סעלצער, פ. טשארני.

רעליף־קאמיטע אין אמעריקע — הנהלת הרעליף באמריקא

ארא‍נדשמענט־קאמיטע

ערשטע רייע: אשר שווארץ, איזידאר ענין, פיליפ פארבער.

צווייטע רייע: דזארזש טשארני, דזש. בלום, סעם סעלצער, אייק נדווארעצקי, פיליפ פאסמאניק.

דריטע רייע: היימי ווינער, הערי סאלאמאן, מאָריס ליבאד, פיליפ זאיעץ, טעד. פיסעצנער.

Comittee "Mirer young mens B.E.S.", 1938

מירער קאמיטי אין אמעריקע, 1938

הועד האמריקאי בשנת 1938

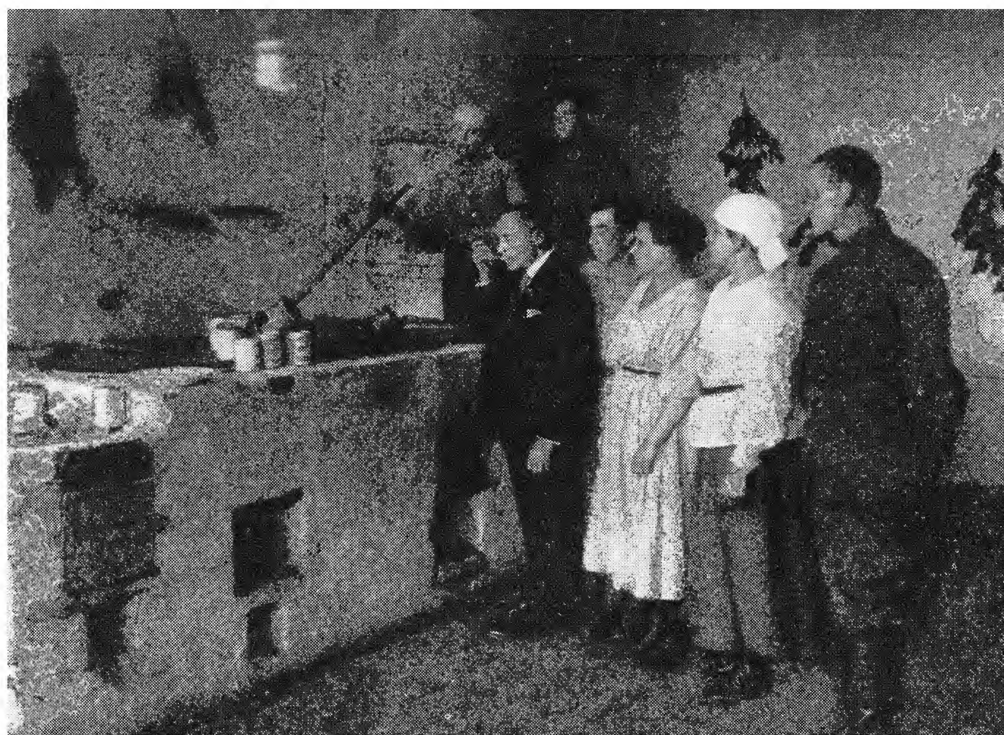
מסיבת פרידה למנדל טבצ׳ניק ורעיתו בתל־אביב, 1960, עם „ועדת הספר".

שורה א׳ יושבים: ראובנית, ניסן גרדי, מ. טבצניק, ב. כטנר, פ. טבצניק, ש. מרגולין, צ. הרכבי, ה. וירנקר.

שורה ב׳ עומדים: מ. ראובני, מ. טיקטינסקי, נ. הרכבי, קריינוביץ, מ. קריינוביץ, ח. רזניק, ש. רזניק, מ. יורשן, ניסן גרדי, ל. ברסלין, מ. לידר־סבירנובסקי, סבירנובסקי.

קבוצת יוצאי־מיר באמריקא עם הסופר יוסף רולניק
אַ גרופע מירער מיטן שריפטשטעלער יוסף ראלניק
עס זיצן פ׳ן רעכטס צו לינקס : מנשה צינקין, יוסף ראלניק
עס שטייען פון רעכטס צו לינקס : יהודה שקליאר, קאמינער, משה קאמינער, מאיר מאנטא.

המטבח העממי, עם בקורו של ה׳ הופמן במיר
ה׳ האפמאן אין דער פאלקס־קיך אין מיר.

בחצר התלמוד־תורה, 1926, עם בקורו של ה׳ הופמן מאמריקא
במרכז : הרב קמאי וה׳ הופמן.

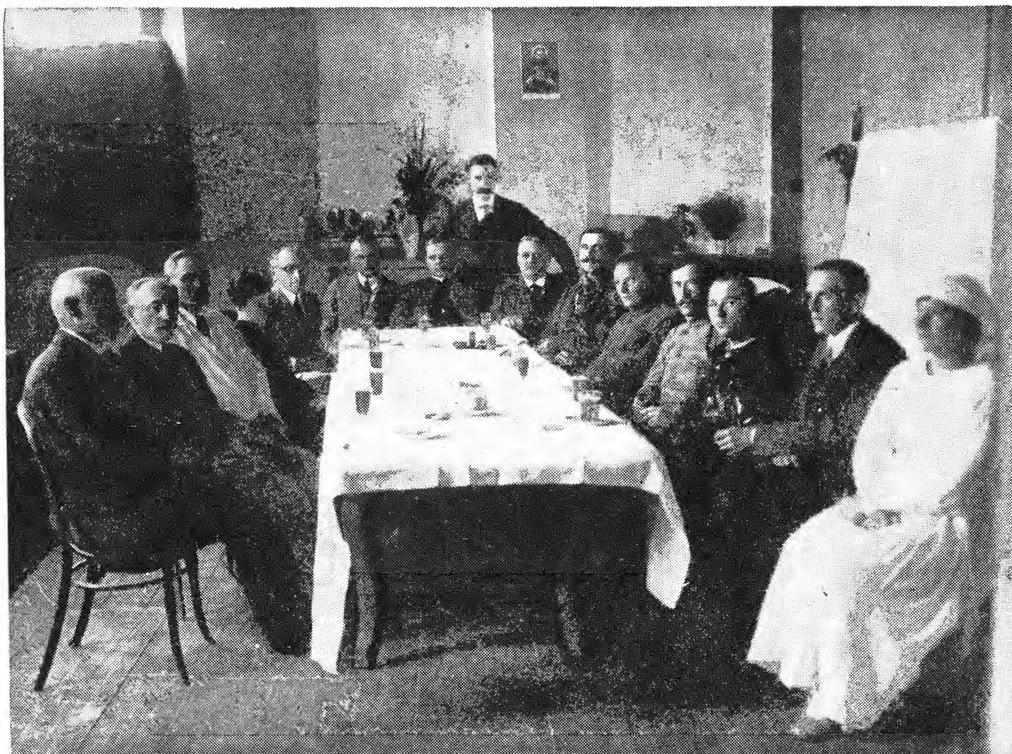
אין הויף פון דער תלמוד־תורה. **אין דער מיט :** הרב קמאי און ה׳ האפמאן.

בחצר מועצת העיריה, עם ה׳ הופמן מאמריקא והנציגים היהודים
דער שטאָט־פאַרוואלטונג פון מיר מיטן ה׳ האָפמאַן (לינקס פונעם גלח).
בין היושבים : ראשון מימין : שאול רוזובסקי. — **שלישי מימין :** בנימין גולדין.

מטבח זול לילדי מיר, 1921 (מיסודו של ה׳ הופמן).

ישיבת מועצת העיירה

בהשתתפות ה׳ הופמן (חמישי משמאל) מאמריקא ושני נציגים יהודים: שאול רוזובסקי (שני משמאל, וגולדין (עומד במרכז).

זיצונג פון דער שטאט־פארוואלטונג

מיט דער באטייליגונג פון ה׳ האפמאן און די צווי, אידישע פארשטייער: ש. ראזאווסקי און גאלדין.

קבוצות נוער במיר

(תמונות נוספות)

יוגנד־פארטייען אין מיר

פארטייען פון מיר.

קרייז־צוזאמענפאר פון „פועלי־ציון", אין ניעסוויזש.

הסתדרות מרכז „מכבי". קבוצת־כדור־רגל, 1925.

ברוך סינדר, משה קמינר, יעקב שבשיביץ, מרדכי מזורביץ, זבלוצקי, נחמיה צינקין, קפלן, ממיאס, אשר קריינוביץ, שמחה רזניק, גדליה צינקין.

מכבי־אש והתזמורת — (עם ביקורו של ח׳ הופמן).

קבוצת כדור־רגל 1928
שורה א׳ נ. טשרניחובסקי, ח. הרכבי, ל. לידר
שורה ב׳ א. פיסצנר, זוכוביצקי, פ. צויק (יושבים)
שורה ג׳ נ. הרכבי, מ. קמינר, א. רפפורט, ב. זבלוצקי

רשימת הקדושים במיר

שמות יקירינו: הורים וילדים, אחים ואחיות, וקרובים שנהרגו בשחיטות במיר וביערות, מידי הגרמנים הרוצחים, בתקופת 1941—1944.

✶

אונזערע טייערע עלטערן, ברידער, שוועסטער, קינדערלאך און פריינט, פון אונזער שטעטל מיר, אומגעקומען אין דער ערשטער און צווייטער שחיטה און אין די וועלדער, פון די דייטשע רוצחים ימ״ש אין די יארן 1941 ביז 1944.

(הרשימה לפי א״ב, נערכה ע״י דב (ברצקה) רזניק, ברוריה רוזנבלום (רטנר). מרישה סוירנובסקי (פרוטס), ואליעזר ברסלין).

1 אברנוק מלכה

2 אברנוק יענטע
בעלה יהודה, וילדיהם

3 אברנוק מרדכי
אשתו: מרים, מאַשא בתם

4 אברשטין ראובן
אשתו: עלקה, בניהם: חנה, חיה דובה, שמערל

5 אברשטין יעקב
אשתו: נחמה מבית גרינברג, וילדיהם

6 אברמוביץ משה

7 אברמוביץ ז׳אמה
אשתו: גולדה, בניהם: שרה (נפלה כפרטיזנית) ובנות ובנים

8 אברמוביץ נחום
אשתו: רעיה, וילדיהם

9 אברמוביץ יצחק

10 אברמוביץ שימה
אשתו: חיה הניה יילדיהם

11 אברמוביץ צבי
אשתו: הניה, וילדיהם

12 אברמוביץ אברהם
אשתו: רייזל וילדיהם

13 אברמוביץ קרינה מבית צרניחובסקי
בנה: עזרא

14 אברמוביץ שמעון
פרטיזן (נפל בחזית)

15 אברמוביץ פסיה מבית שמושקוביץ
וילדיה

אבראמובסקי חיים
אשתו: גוטקע, ילדים: ברוך, בתיה ועוד ילד

16 אברמובסקי חצקל
אשתו: איטקה, בניהם: אברהם, ויוסף

17 אברמובסקי יואל
אשתו: מלכה, בניהם: יעקב, ברל, מרדכי, אליהו, עלקה, ועוד תאומית

18 אברמובסקי קופל
אשתו: מרה, ובנם

19 אורוביץ מיניע
בניהם: רייזל, ואחיה אליהו בן

20 אוסטרינסקי דוד
אשתו: חוה מבית סלוצק

21 איזרעאילביץ בערל

22 איזרעאילביץ ציפה

23 איסקולסקי אברהם
אשתו: איטקה

24 איסקולסקי קצנלנבוגן עלקה
בעלה: יוסף, עדה בתם

25 איסקולסקי בוסל סוניה
בעלה: אריה ובנותיהם

26 איסקולסקי גרשון

27 איסקולסקי אלתר
אשתו: לאה, וילדיהם

28 אלטשולר יוסף נחום
אשתו: שיינה, בתם: מלכה, ושני בנים

29 איצקוביץ ביילה

30 איצקוביץ דוד
אשתו: חאשקע מבית איסקולסקי, בניהם: חנה׳לע, איצל

31 איצקוביץ שלמה
ואשתו

32 איצקוביץ לייבל

33 איצקוביץ דוד
אשתו: מושקה מבית גרוז, בניהם: לייבל (נפל כפרטיזן), איצקה (נפל בצבא האדום)

34 אנגלציק איסר
אשתו, ושני ילדים

35 אגינסקי אהרן
אשתו: הינדה, בנותיהם: רייזל ריבה

36 אגינסקי פריידל
ומשפחה

37 אגינסקי דניאל
אשתו: לאה, בתם רחל׳ע

38 איזיקוביץ שמעון
אשתו: חסיה, ושני ילדים

39 אקון חיים
אשתו: מנוחה מבית יוסלביץ, וילדיהם

40 ארליכמן יענטע
בניה: רייזל, ליב, חיים

41 ארונובסקי שרה
ומשפחתה

42 ארונובסקי מרדכי
ומשפחתו

43 ארונובסקי שרה
בנה: אברשה (נפל בקרב בצבא הפולני)

44 ארונובסקי שיינע
ובעלה

44ב אבראמובסקי חיים
אשתו: גוטקע, ילדיהם: ברוך, בתיה ועוד ילד

45 בבין ישראל

46 בסקיר ליפשע
בניה: רבקה, משה

47 בסקיר ליבה
אשתו, ונכדם מנדלי חדש

48 בוכבינדר פייטל

49 בוכבינדר רחל
בעלה, וילדם

50 בוכבינדר חיים ירשל
ילדיו: פייגל, פרידל, שרה, יעקב, דוד

51 בונימוביץ יצחק
אשתו: מרה מבית גרוז, ושני ילדים

52 בולוצקי חנה
בנה: אלתר (נפל כפרטייזן)

53 ביניסביץ יצחק
אשתו: צביה מבית לחוביצקי ובנם

54 ד״ר בוטבינסקי
(מסלונים, נפל כפרטיזן)

55 בילין משה

56 בילין יוסף
אשתו ובתו

57 בילאאוס יצחק

58 ברסלין משה
אשתו : פסיה

59 ברסלין ז׳אמה
אשתו : פייגל
בניהם : אברהם, סיליה, חיה

60 ברון יוסף

61 ברוק נחום
אשתו : רחל מבית לחוביצקי
בנה : הרצל, ובת

62 בריה יצחק
אשתו : שרה, וילדיהם

63 ברמן חיים
אשתו : מרה

64 ברמן מרדכי
אשתו : מאטליע

65 ברמן ז׳אמה
אשתו : סוניה מבית ריזבסקי, רבקה־לע בתם

66 ברגר בן־ציון
בנו : אליעזר

67 ברג אלתר
אשתו : מיניה, בניהם : זיסל, משה

68 ברנק צרנה

69 ברנק פייטל
אשתו : שרה, בניהם : הניה, שלום, ישראל, ישעיהו

70 ברנק אליעזר, נפל כפרטיזן
אשתו : חנה מבית סינדר, בנם : ישראל, נפל כפרטיזן

71 בלכר אלקנה
אשתו : מבית גנישצינר, וילדיהם

72 בנו של אברהם איצה החיט

73 ברג תמרה

74 ברסוק סנדר
אשתו : גולדה, וילדיהם

75 גולדגור שמחה

76 גולדין בנימין
אשתו : בלומה, בניהם : משה, רבקה, עלקה

77 גוזה רבקה

78 גוזה שפסל
אשתו : יענטל

79 גורדין זונדל
אשתו : יארקע מבית וינר, בתם : מרים

80 גלוסק יוסף
אשתו : רחל מבית עפשטין, בנם : שלום, ועוד בנים ובנות

81 גולקוביץ סוניה
בתה : פסיה, ועוד בנות

82 גולבסקי חנן
אשתו : נחמה

83 גילמוביץ רבקה
בתה : איטקה

84 גילמוביץ הלל
אשתו : חנה, בנם : אלתר, ועוד בן ובת

85 גילמובסקי משה חיים
אשתו : הניה גיטל, בניהם : הנדל, לייבל

86 גילמובסקי פייבל
אשתו : סלוה מבית צרני, בתם : דליה

87 גילמובסק יצחק
אשתו : רייזל מבית יורשן, בנם : משה־פייבל

88 גילמובסקי אליהו
אשתו : מאניא, (פרטיזנית, בנותיהם : דובה, בלקה, (נפלה כפרטיזנית)

89 גילמובסקי רבקה

90 גילקוביץ הנך
אשתו : בילה, בניהם : ליבה, אפרים, (נפל כפרטיזן), יעקב, יוסף, נחום

91 גילקוביץ שלמה
ומשפחתו

92 גילקוביץ בנימין דב
בנותיו : ליבע, עלקע, בנותם : זלטה

93 גנוישצינר האם

94 גנושצינר חיה אסתר ובעלה

95 גנושצינר שרה

96 גנושצינר שמרל

97 גנושצינר ציפה ומשפחתה

98 גינזבורג משה

אשתו : לאה מבית יוסילביץ, בניהם : דוד, פרידל, ראובן

99 גרינולד פרץ

אשתו : בוניה, בניהם : חיים, מאיר, בניהם מוטי (נפל כפרטיזן)

100 גרינולד ליפה

אשתו : פסיה, בניהם : יהודית, מאטל, לוי

101 גרמיזה שמואל

102 גרינשפן שמרל

אשתו : אלטע

103 גורודיסקי ברקה

אשתו : גניה, בניהם : מאטי, וילה

104 גורודיסקי גרשון

אשתו : בת שבע מבית בילין, וילד

105 גורודיסקי יעקב

אשתו, וילדיהם

106 גורודיסקי דובה

ובעלה

107 גורודיסקי הירשל

אשתו : וילדיהם

108 גורודיסקי בערל

אשתו : צירה מבית קפלן, בניהם : פרץ, ילדה

109 גורודיסקי חיים שלום

110 גורודיסקי פרץ

בניו : סוניה, חייקל, יוסף

111 גורודיסקי גרשון

אשתו : בלומה מבית פוליק, וילדיהם

112 גולדברג לייב

אשתו : פייגל מבית שמושקוביץ, בניהם : סוניה, שלמה

113 גולדברג זאב, אח של ליב

114 גולובנציץ ברוך

אשתו : טייבל מבית פרניקוב, בניהם : ירשל, חלחל

115 גורביץ יעקב שלמה

אשתו : ליבע, בניהם : יהושוע (נפל בצבא האדום), חיה, איטה

116 גורביץ משה

אשתו : רבקה מבית רקוביץ וילדיהם

117 גליאט מאיר

אשתו : עלקא מבית רסל

118 גלבר יהודה

אשתו : חיה פייגל

119 גלבר משה

120 גלבר מוליה

אשתו : חיה, בניהם : אברהם, לזר

121 גלבר רודל

בתם של חיים ופייגה

122 גלבר זרח

123 גלבר יצחק

124 גלזר פייטל

אשתו : שרה, ושתי בנות

125גליקסמן (פליט מלודז׳)

אשתו, דנוסיה בתם

126 גרוז ברוינע

אשתו : שיינדל, וילדות

127 גרוז יוסף

אשתו : בתיה מבית גולדברג, וילדיהם

128גרוז רוניה, מבית וינר

ילד וילדה

129 גרוז ראובן

אשתו וילדיהם

130 גרוז אהרן

אשתו וילד

131 גרצובסקי צבי

אשתו : שרה מבית פסמניק, בתם : חוה, בתם : מאניא, בעלה מאיר־ראובן, וילדם

132 גרינברג רפאל

אשתו : בת־שבע

133 גרינברג אליעזר

אשתו : פרומה מבית ברקוביץ, וילדיהם

134 גרינברג מיכל

135 גרינברג חיים

אשתי : סלוה מבית ז׳וק

136 גרנדה אפרים יהודה
137 גרנדה אליעזר
אשתו: רבקה מבית קרמר, בתם: חנה־לע
138 גרנדה יצחק
אשתו: רשה מבית בילין, וילדיהם
139 גרצוג
(הורים של ש. שטרוזנברג), מאלי בתם (פליטים מאיסטרלנקו

140 דבידובסקי משה
אשתו: רבקה, בניהם: נחמה, יוסף
141 דבורצקי וויכנה
142 דבורצקי אהרן
אשתו: מאטליע, בניהם: אידה, אליעזר
143 דבורקין פייבל
אשתו: אטקה, בניהם: עלקה, יצחק, הירשל, אליהו, אברהם איסר
144 דוברין אליעזר
אשתו: סרל מבית מורדוכוביץ, ישראל (נפל כפרטיזן) שינדל, אסתר, פסיה בנות
145 דוברוביצקי אברהם (נפל כפרטיזן)
146 דינובסקי
בתה: יהודית, ונכדתה
147 דנילביץ שמואל ליב (ניסוויזש)
אשתו: שיינה דבורה מבית פוסטובסקי, בניהם: ראובן, דב־ליפה, יצחק, יוסף
148 דריז׳ינסקי בן ציון
אשתו: טייבל, וילדיהם
150 דיינעס מאיר
אשתו: חיה רחל מבית לחין, וחמש בנות

151 הרכבי נתן
אשתו: בילקה, בתם: סוניה
152 הרכבי חיים
אשתו: ליבה, מבית קפלן, בתם: מרים
153 הרכבי דוד
אשתו: חיצה, בניהם: בציה, שמואליק
154 הרכבי רבקה (מבית מנטה)
בנה: לייבל ובתה חיה עם בעלה
155 הרכבי נתן
אשתו: סוניה, בניהם: סנדר, רוזה, יהודית
156 הרכבי משקה
אשתו ושלש ילדות
157 הנך דער סטאָלער
אשתו: הינדה, בנם: חיים יאסל, ועוד שני ילדים
158 הירשוביץ אלתה
159 הירשוביץ אברהם
אשתו: סוניה, בניהם: פנחס, רבקה
160 הירהשוביץ שמעון
אשתו: חיה שרה

161 וינר איסר ובתו
162 וינר רבקה
בעלה, וילדיהם
163 וינר רוזה
164 וינר יעקב
אשתו: עשקה, ושתי בנות
165 וינר לאה
ומשפחתה
166 וטניק שמעון
אשתו וילדים
167 ויציק שמעון
אשתו: רייזל מבית יוסילביץ, בניהם: משה, ראובן, וילדה
168 ולכינסקי יצחק
אשתו: ציפה, בניהם: ראובן, רבקה, חנה, פייגל, שרה
169 ולפוביץ שרה
בתה: קילה
170 ונגר רבקה (מבית ז׳וק)
בנותיה: שיינדל, שרה, עטל,
171 ונגר פרץ
אשתו: לאה, ושני ילדים
172 וליטובסקי יעקב (מהורדזיי)
173 ויזבה
האם וילדיה

174 ז׳וכוביצקי לאה
175 ז׳וכוביצקי אלתר
אשתו: גולדה, ושני ילדים

176 ז׳וכוביצקי משה
אשתו

177 ז׳כוביצקי אלתר

178 ז׳וכוביצקי לוויק
אשתו: גוטיה מבית בוניביצקי, בניהם: וליה, אייזיק, דבורה

179 ז׳וכוביצקי אהרן ליב
אשתו: שיינדל, בניהם: משה, לייבה

180 ז׳וכוביצקי מנדל
אשתו: לאה

181 זוכוביצקי חיה ליבע
בעלה: אברהם, בתם: ברכה׳לע

182 ז׳וכוביצקי שפסל

183 ז׳וכוביצקי יוסף
אשתו: שיינקע, בתם: מיכה׳לע

184 ז׳וכוביצקי פסח
בנותיו: רודל ומשפחתה, סימה, דחשה, שיינדל

185 ז׳וכוביצקי איידלע

186 ז׳וכוביצקי יהודית
בתה: דבורה עם בעלה קליינבוים

187 ז׳וכוביצקי שלום בר
אשתו וילדיהם

189 ז׳וכוביצקי נחמה
ובעלה, וילדיהם

190 זבלוצקי אברהם חיים
אשתו: מלכה, בניהם: לייבל, מאטל

191 זבלוצקי חיים

192 זבליצקי שמחה
אשתו: מיניה מבית איזרעאילביץ, בנם: שמחה

193 זבלוצקי גוטל

194 זבלוצקי בבה׳לע ויהודית
בנות ישראל ומיליה, מבית פיסצנר

195 ז׳ובק ואשתו

196 זקהים שמעון
אשתו: אסתר טייבל מבית כישקינד, וילדיהם

197 זליבינסקי זרח
אשתו, בניהם: חיים ואחיו

198 זליקובסקי נחמן
אשתו: אסתר־חיה מבית פפיק, ושלשה ילדים

199 ז׳וק דבורה

200 ז׳וק חיים

201 ז׳וק אברהם (נפל כפרטיזן)

202 ז׳וק שלמה
אשתו: שרה מבית שמושקוביץ, וילדיהם

203 זזרניצקי ירחמיאל
אשתו: קילה

204 זאיאנץ שיינה
בתה: יוכבד

205 זאיאנץ מאיר
אשתו: חיה מבית ממיאס, ושני ילדיהם

206 זליקובסקי זלדה
בעלה

207 חרחס מאיר אליהו
אשתו: שפרה, בנם: יוסף (נפל כפרטיזן)

208 חימוביץ שלמה
אשתו: מלכה

209 חימוביץ בן־ציון

210 חיטוביץ יענטע

211 חיטוביץ צירה
ילדיה: יהודה, פרידה

212 חיטוביץ בן־ציון
אשתו: אסתר, בנותיהם: שרה, יהודית

213 חיטוביץ דוד
אשתו: אסתר ריבה, בנותיהם: טובה, פרידה

214 חדש לייבל
אשתו: צירל, וילדיהם

215 חדש איטקה

216 טוניק חיים איצקה
אשתו: חשקה מבית רנזין, וילדיהם

217 טננבוים פייגל (מבית שמוקלר)
בתה: גולדה

218 טויבעס מרדכי
אשתו: חיינקה, בניהם: שלמה, גולדה

219 טויבעס — קמנצקי שימקה

220 טורקוב אריה
אשתו : ליבה מבית ליובצקי, וילדיהם

221 טייץ אלתר
אשתו : חנה מבית רזניק, בניהם : לאה, רחל'ע, יוסף, צבי

222 טרובוביץ מרדכי איזיק
אשתו : רחל, בניהם : יוסף (נפל בחזית ורשה), ציפה, חנן (נפל כפרטיזן), ולאה

223 טריביצקי אהרן
אשתו : ברכה

224 טריביצקי עזרא
אשתו : חנה, בניהם : רפאל (נפל בצבא הפולני), ועוד שני בנים

225 טריביצקי משה
ומשפחתו

226 טריביצקי יעקב
אשתו, בנו : נחום

227 טריביצקי גודל
אשתו : רחל, בניהם : יצחק, ועוד 2 ילדות

228 טריביצקי רבקה
בתה : סוניה, בנה : יצחק (נפל בצבא הפולני)

229 יורשן פייבל
אשתו : באשע, בנו : יצחק (נפל כפרטיזן)

230 יורשן חיים
אשתו : ביילה, בתם : זלטה

231 יורשן יוסף
אשתו, וילדם

232 יורשן ראובן
אשתו : שושה מבית צינקין, בניהם : משהלע, יאכע, ועוד 2 ילדים

233 יוסולביץ שמחה
אשתו, ובתם : מירל, ועוד בן

234 יוסולביץ מנדל
אשתו : יענטע

235 יוסולביץ סוניה
בעלה, ובתם ; בניהם : הניה, חיה, לייבל (נפל בשבי בגרמניה)

236 יוסולביץ אשר
בנותיו : חיה, יוסילביץ־גורביץ הניה, ובנה

237 יוסולביץ — סגל רודל
בעלה וילדיהם

238 יוסולביץ אסתר

239 יוסילבסקי חיים
אשתו : אלתה מבית איסקולסקי, בן (נפל כפרטיזן), ועוד 2 ילדים

240 ילובסקי רבקה

241 ילובסקי ביילה
ומשפחתה

242 ילוביצקי בערל
אשתו : פסיה

243 ילוביצקי ישראל
אשתו וילדו

244 יאכעס קלמן
אשתו : גישה, ובניהם

245 יענקיליביץ יעסל

246 כהן משה
אשתו : נחמה, בנותיהם : צירה, בילה (נפלה כפרטיזנית מערע

247 כהן נחום אלי (נפל כפרטיזאן)
אחותו : רישא

248 כהן ראובן
אשתו : קרינה, בנם : מיידים (נפל בשבי בגרמניה)

249 כהן ירוחם
אשתו : רחל מבית זוכוביצקי, וילדיהם

250 כהן לייבל
אשתו : בתיה, בתם

251 כהן אריה
אשתו : אלתה מבית לחין, בניהם : פריידל, משה, ועוד 2 ילדים

252 כהן אברהם
אשתו, ושני בנים

253 כצנלנסון דוד
אשתו : נחה, בנו : אהרן (נהרג במינסק)

254 כצנלנסון אברהם
אשתו : חיה בילה מבית חדש, וילדיהם

255 ד"ר לבקוביץ איזק

אשתו : רניה, בתם : פייגעלע

256 לבנדובסקי חיים קלמן

אשתו : גישה מבית יוסילביץ

257 לבנדובסקי־גולוקוביץ הניה

בעלה : שלמה (מברנוביץ), בניהם : יצחק, יוסף, מנוחה׳לע

258 לבנדובסקי בוכהלטר דינה

בעלה : שלמה

259 לבנדובסקי שלמה

בנו : ישראליק

260 לונגן הרצל

אשתו : פרומה, מבית גרנדה, בניהם : מאירקה, בערעלע

261 לונגן שמואל

אשתו : עשקה מבית פיסצנר, ובניהם : בערעלע, יהושוע

262 לוקשינסקי שמואל

263 לוקשינסקי אליעזר

אשתו, וילדיהם

264 לוקשינסקי פייגל

265 לוקשינסקי אהובה

בעלה, וילדיהם

266 לוקשינסקי לייבל

אשתו : פסיה מבית מנטה, ובתם

267 לוקוביצקי איזיק

אשתו : אלתה, בניהם : משה, שאול, גיטל, יאכע, יעקב

268 לובצקי אליעזר

אשתו : הינדה, בתם : פרלה ; בתם : ברכה, בעלה וילדיהם

269 לווין יעקב

אשתו שרה מבית ז׳וק

270 לווין יעקב

אשתי : סוניה מבית שמושקוביץ

271 לווין שמעון

אשתו : הניה, בניהם : מרדכי, פריידל, פייגעלע, ועוד 3 ילדים

272 לובינר בערל

אשתו : רוזה מבית זבליצקי, וילדיהם

273 לווין יצחק

אשתו : רבקה

274 לווין הירש

אשתו : אסתר־רחל, בניהם : לייבל, לאה, מירל, ציפקה

275 לידר יוסף

אשתו : סטירה

276 לידר ליפא

אשתו : עטי, ילדיהם : מנה׳לע, אברהם׳לע

277 לידר יעקב

אשתו : רבקה מבית אברשטין

278 ליס יוסף

אשתו : שושה, בנם : בערל

279 ליס חיים (נפל כפרטיזן)

280 ליכטיגר שמחה

אשתו : צילה, בניהם : חנה, ודוד

281 ליפשיץ לאה

282 ליפשיץ נחמה

283 ליפשיץ גיטל

ובעלה אברהם

284 ליברמן מאיר

אשתו : עלקה מבית רבינוביץ, ילדיהם : רבקה, יעקב

285 ליזרוביץ ישעיהו

אשתו : דבורה, בניהם : יוסף, ועוד 2 בנים

286 ליפכין אברהם

אשתו : שפרה מבית ברוק, וילדיהם

287 לידסקי מרדכי

אשתו

288 לידסקי משה

אשתו : מיניה, וחמשה בנים

289 לידסקי דבושה

בעלה וילדיהם

290 לידסקי פסיה אלתה

291 לידסקי אלתה

292 לכוביצקי דוד

293 לנדא חיים

אשתו : זלטה מבית אברמובסקי, וילדיהם

294 מוקסי חיה רחל

295 מוקסיי ווע‍לוול

אשתו, וילדיהם

296 מוקסיי שרה

בנותיה: איטה־פייגע, עם משפחותיהן, ועוד אחות

297 מוצניק תנחום

אשתו: חיה חסיה, וילדיהם

298 מדזבצקר רבקה

299 מדבצקי מנחם

אשתו: רחל מבית סטוליר, וחמש בנותיהם

300 מורדוכוביץ נחום

אשתו: שרה

301 מורדוכוביץ שלמה

אשתו: איטקה מבית רקוביץ, 2 בנות

302 מורדוכוביץ משה

אשתו: אסתר מבית גולקוביץ, 2 ילדים

303 מורדוכוביץ נוטל

אשתו: שרה מבית דוברין, בתם: חיה׳לע

304 מזורביץ ריבה

305 מזורביץ יוסף

אשתו: בתיה, בניהם: בערעלע, ישראליק

306 מזורביץ מאטל

אשתו, וילדיהם

307 מזורביץ יהודית

בעלה זימל, וילדיהם

308 מטושבסקי מטוס

אשתו: בתיה, בנם: גוטל

309 מינצוק יוסף

אשתו: עלקע מבית גינזבורג, ביניהם צערנע, דוד

310 מירנקר פעסיה

בתה: אסתר, ובעלה זלמן

311 מירנקר שמעון

אשתו: לאה, וילדיהם

312 מירנקר מושה

בניה: קיבוביץ טרינצה, ובנה: נחמה, צבי, (פרטיזן — נפל בחזית צבא האדום)

313 מירנקר בלומה

314 מירנקר יצחק

אשתו: מאשא

315 מירנקר־מורדוכוביץ נחה

אלתה בעלה וילדיהם

316 מירנקר שרה איטקה

בניה: לאה רחל, בעלה, וילדיהם; זלטה, גרשון, ועוד בן

317 מירנקר שרה גיטה

318 מירנסקי אליהו

אשתו: חנה רייזל

319 מירנסקי יונה

אשתו: שרה מבית רקוביץ בניהם: ירשל, יעקב, ועוד ילדים

320 מירנסקי יודל

אשתו: שפרה וילדיהם

321 מירנסקי

בניה: מיניע, מאטל, ועוד אח

322 מירנסקי איסר

אשתי: הניה, בניהם: זלטה, שרה, בניהם: שמחה, נפתלי הרצל

323 מנדלמכר יוסף

אשתו: זלדה, בנותיהם: מנדלמכר — פקר נחמה, סלוה

324 מנדלמכר יצחק

אשתו: מיטה, ושלוש בנות

325 מנטא אליהו

אשתו

326 מנטא יעקב בער (נפל כפרטיזן)

אשתו: חנה מבית צביק, בניהם: מנדל (נפל כפרטיזן) פיגל (נפלה כפרטיזנית), ברוניה, ויוסף

327 מנטא מטוס (נפל כפרטיזן)

328 מאנטא אליעזר

329 מנטא ישראל ליב

אשתו: פעשע

330 ד״ר מילר מירון

331 ד״ר מילר יוליק

ילדו: טאניק

332 מינץ (פליט מפולניה)

333 מלצר שלמה

אשתו: דינה מבית סולטנובסקי, בניהם: חנה׳לע, ועלוול

334 ממיאס בתיה

335 ממיאס יצחק

אשתו: חנה־מרקע, בניהם: אמצלע, יעסקע, שמואל

336 ממיאס מרדכי
אשתו : דינה, בניהם : יעקב, דוד, מכאל

337 ממיאס נתן
אשתו : פעשע ריבה, בניהם : שמואל, חיה, גדליהו

338 מלישנסקי וולף
אשתו : חיה שרה

339 מטלין יודל
אשתו : קוניע, בניהם : שימה, ציפה, ירוחם, מרדכי

340 מסילבסקי הרב ניסן
אשתו : חיה לאה מבית גילמובסקי, בניהם : שמחה, ועוד ילד

341 מקוושבסקי הרצל
אשתו : אלתה, בניהם : יודל, מאטל, שלום, מיניה, חיה

342 מרקוביץ
ואשתו. (פליטים מלודז׳)

343 מינקר בתיה

344 מינקר לייב
אשתו : הינדה, (מבית ברין, בתם : שרה־לע

345 מינקר יצחק
אשתו : לאה ושני ילדים

346 מינקר בניה
אשתו : עשקה, ושני ילדים

347 מינקר — שכנוביץ יהודית מניסויז
בעלה, וילד

348 נובוגרודסקי אליעזר
אשתו : חיינקע, בניהם : מאשא, משה, הרשלה

349 ד״ר נמזור

350 סטולר יצחק נחום

351 סבין הרצל
ואשתו

352 סבין יוסף
אשתו : קרינה, וילדיהם

353 סבין יעקב
אשתו, וילדיהם

354 סבין ברוך
אחיותיו : צילה, מיטה

355 סבין יעקב
אשתו : איטה, וילדיהם

356 סינדר מנדל
אשתו : דובה, בניהם : פעשע, אייזיק

357 סינדר חיה
בניה : ישראל נחום, שימה, ליבקה

358 סינדר חיה
בתה : פעשע

359 סלוצקי שלמה
אשתו : ליבה, בניהם : שפרה, בעלה וילדיהם : שכנא

360 הרב סלטנובסקי אלתר
אשתו : דבורה, וילדיהם

361 סגלוביץ מאיר
אשתו : מירל מבית גולדברג, וילדיהם

362 סברז׳נסקי חיים
אשתו : אידה, בנם : צדוק

363 סוטין — גרמיזה סוניה

364 סולר פסח
אשתו : בלומה, (מבית גרשוביץ), בניהם : מאשא, פנחס, סימה

365 סלוצקי ישראל
אשתו : איטקה

366 סלוצקי שמואל
אשתו : סוניה, בנם : נחום

367 סלוצקי הירש־חיים
אשתו : חיה, בנם : בן־ציון

368 סלוצקי יוסף

369 סטרובין אברהם
אשתו : חנה, בניהם : גולדה, שלמה, רבקה, ועוד ילדים

370 סטניסלבסקי משה
אשתו : חיה (מבית פוזניק), בתם : טייבעלע

371 סטולוביצקי סוניה

372 סטולוביצקי משה
אשתו : בציה, (מבית הרכבי)

373 סולוביציק ישראל וילדיו

374 סטלמך מרדכי
אשתו : חנה, (מבית טיקטינסקי, וילדיהם

375 סרברניק שלמה
אשתו : פאיא, בניהם : ירחמיאל, חעלחל (נפל כפרטיזן)

376 סרברניק יוסף
אשתו : מירקה, (מבית רבינ־ביץ), וילדיהם

377 סרברובסקי יחיאל
ילדיו : שייקה, נחמה

378 סלוצקי שרה פייגל (מבית זוכוביצקי)
בעלה, וילדיה

379 עפשטיין הינדה

380 עפשטיין — גרודז׳נסקי גולדה
בעלה, בתם : טוסיה

381 עפשטיין לאה

382 עפשטיין יוסף

383 עפשטיין אסתר

384 עפשטיין חנה
בתה : פניה

385 עפשטיין אברהם
אשתו : גיטל, (מבית הרכבי)

386 עפשטיין פייגל
עפשטיין חיים הירש, ביתם : חייצה, חנה, לאה, מירל

387 עפשטיין יצחק אליעזר
אשתו : חוואלע, (מבית שליפירנר, בנם : אהרן

388 עפשטיין לייב
אשתו : שרה, (מבית ברמן), ובנם

389 פדרסקי זאב
אשתו : שלמה מירל, בניהם : בתיה, אריה, שמחה,

390 פדרסקי נחום
אשתו : חיה, בניהם : אליעזר, צפירה, ועוד ילדים

391 פדרסקי אלתה
בעלה : ירמיהו, בתם : פרידל

392 פדרסקי יעקב

393 פדרסקי בלומה
בעלה : אברהם

394 פוגרולסקי רבקה
בעלה ושני ילדים

395 פוגרולסקי מאטל

396 פוגרלסקי חיה

397 פוגרלסקי ליבה
בעלה, ובתה

398 פולק קושה (נפל כפרטיזן)
אשתו, ושלשה ילדים

399 פוזניק לייב
אשתו : רבקה

400 פוזניק הניה
בעלה, וילדיהם

401 פוזניק יעקב
אשתו : לאה־בתיה, (מבית צינקין), בנם : משה

402 פסטובסקי מניה (מבית פוזניק)
בתה : טייבעלע

403 פוזניק וועלוול יוסף
אשתו : עשקה

404 פוזניק בערל
אשתו : איידלה, בניהם : מלכה, נחמה, אהרן יודל, מרדכי

405 פוזניק אלתר
אשתו : חוה, בניהם : אברהם (נפל כפרטיזן), נחמה

406 פוזניק ייר שלו
אשתו : וילדים

407 פוזניק פרידל
ובנה

408 פוזניק שרה
אשתו : בתיה, ושני ילדים : בערל, זלאטקה, נחמה, חעלחל, לאה ; בתה : רחל ובעלה יצחק פשקין ובנם

409 פונט גבריאל
אשתי : פרדל, בניהם : מאיר (נפל כפרטיזן), ועוד ילדים

410 פיקוס אלתה
בנה : ברוך (נפל כפרטיזן)

411 פיין חיים
אשתו : גולדה, בניהם : דובה, דוד־אבא, ליבע

412 פיין פרדלה
בניה : בערלע, דוד

413 פיין אברהם
אשתו, וילדיהם

414 פיין חיה
בעלה, וילדיהם

415 פיין חיים וועלוול
אשתו : רבקה, ילדיהם : שמחה, ועוד שני ילדים

416 פינשטיין טודרוס
אשתו : מלכה, (מבית ברנק)

417 פולונסקי מוליע

418 פיסצנר אלתה

419 פיסצנר מאיר
אשתו : רחל, בנותיהם : ברטה, זלטה

420 פיסצנר בנציה (נפל כפרטיזן)
אשתו : בתיה, (מבית רבינוביץ), וילדם

421 פיסצנר מאניע וילדיו

422 פיסצנר נחמה
בניה : עטל, שיינה רייזל, בנה אברהם (נפל כפרטיזן)

423 פיסצנר חיה ביילה
וילדיה

424 פיסצנר מיכאל
אשתו : רחל מבית קמינר, ושני ילדים

425 פיסצנר יונה

426 פיסצנר מאטל
אשתו : חיישקה, (מבית אברמוביץ), ושני ילדים

427 פינצוק מיכל (מבית קנטרוביץ)
בעלה, וילדיהם

428 פינקלשטין (פליט מלודז')
אשתו, ובנם

429 פוגורלר יוסף
אשתו : בתיה, (מבית טריביצקי), וילדיהם

430 פלנצקי חיים
אשתו : ליבה, בניהם : חונצ'ה, ושתי בנות

431 פלנצקי קיילה
בניה : פייבל, (נפל כפרטיזן), נפתלי

432 פלוטניק ציפה פייגל
בנותיה : סימונוביץ ברײנה, וילדיה ; ליבה, בעלה, וילדיה : שפרה, בעלה, וילדיה ; בתיה, אסתר־ריבה

433 פסמניק ריבה
בנה : יירשל (נפל בצבא האדום)

434 פסמניק איסר
אשתו : רייזל

435 פסמניק דוניה
אשתו : אסתר, וילדיהם

436 פסמניק משה
אשתו : חנה, בניהם : דינה, אסתר

437 פסמניק ביינס
אשתו, וילדם

438 פסטובסקי רבקה
בניה : בערל, יוסף

439 פפוק מושה

440 פפוק וועלוול
אשתו : צביה, בניהם : יצחק ביינס, דבישה

441 פפוק מיכאל
אשתו : נחמה, בנם : יוסף ירשל

442 פרושנסקי פייביש
אשתו : שושה, בנותיה : שרה איטקה, ומשפחתה ; גולדה ומשפחתה ; יענטע

443 פרידמן יצחק
אשתו : בתיה, (מבית ארנדר)

444 פריד מוניה
אשתו : מייטה, בניהם : אפרים (נפל בחזית), משה

445 פרישר אברהם (מלודז')
אשתו, וילדים

446 פרישר גיטל

447 פרישר הינדה

448 פרוטס נח

449 פרוטס ברוך
אשתו : גיטל, בנותיהם : רחל'ה, גניה, יהודית, ועוד אחות

450 פרישינובסקי פייגל

451 פרישינובסקי לייב
אשתו : קיילה, בנם : יצחק

452 פרלמן יוסף
אשתו, וילדיהם

453 פרניקוב אהרן
בניו : פייגל, יירשל (פרטיזן — נפל בחזית), מירל, אסתר

454 פרניקוב חיה

455 הרב פנטלניקוב

אשתו : רחל עלקע, (מבית ז׳כוביצקי), בנותיהם : גניסקה, ועוד שתי בנות

456 צביק רשה

בניה : פסח, לייבל (נפל כפרטיזן)

457 צביק שלמה

אשתו : מכה, (מבית לחין), ילדיהם : חסיה׳לע, מאנדעלע

458 צינקין צירה

בתה : עלקה

459 צינקין יוסף איטשע

אשתו : עלקה, בתם : יאכע

460 צינקין שלמה

בתו : פניה

461 צינקין הניה

462 צינקין נפתלי

אשתו : חיה, בניהם : פינוס פעשע, בעלה, וילדיהם ; יוסף (נפל כפרטיזן)

463 צינקין נתן

אשתו : פייגה־ליבה, בניהם : גדליהו, נחמה

464 צסלר אברהם

אשתו : גולדה, בתם : רבקה

465 צירינסקי חיה

אחיה : פייבל

466 צ׳רניחובסקי רבקה ביילה

בניה : רוזה, באשא, פסח

467 צ׳רניחובסקי פניה (מבית גורדין)

בתה : פריידל

468 צרני יעקב מאיר

אשתו : סימה. בנם : חלף (נהרג באושויץ)

469 צרני ישראל (סאלא) פרטיזן, מת ברוסיה

אשתו : מאניא, (מבית בוסל). בניהם : אלכסנדר, איסר

470 צרני רודל

אחותה : רחל

471 צרני ברך

אשתו : קלרה, בניהם : שפרה (נפלה כפרטיזנית), מישקה, (נפל כפרטיזן), בעבע, דוד

472 צירולניק חיים

אשתו : עשקה־פריידה, (מבית מנטא). בניהם : פייגעלע, ועוד שני ילדים

473 הרב קמאי אברהם צבי

הרבנית שרה בילה : קמאי־לחין טייבה, בת הרב, שמעון בעלה, קאמאי־קפלן מרים, בת הרב, אברהם יצחק בעלה

474 קאך מלכה

בניה : איסר (נפל כפרטיזן), לייבל חנה

475 קגנוביץ

בנו : וועלוול (פרטיזן נפל בחזית)

476 קובנסקי בתיה

וילדיה

477 קוידנובסקי הירש

בנותיו : פעשע, הינדה

478 קוטרלסקי יקותיאל

אשתו : שפרה

479 קוטלר פייגל

בניה : דבורה, פסח (נפל כפרטיזן), מיכאל (פרטיזן — נפל בחזית)

480 קופילביץ חנן

בניו : מנדל ; מיכאל (נפל כפרטיזן), ואשתו, (נפלה כפרטיזנית)

481 קוליק שמואל

אשתו : שרה רבקה, ובנם

482 קוליק פרידה

ובעלה

483 קונוטופסקי חיים

אשתו : שרה, בניהם : אלתר, חיה, ציפה, הניה, בעלה ובתה

484 קמניצקי חיה רייזל

בניה : אהרן, חנה, סוניה

485 קוסקוביל חניה (מבית רייזין)

בתה : ליבה

486 קושלציק זלמן

אשתו : דבורה, (מבית גרינברג), וילדיהם

487 קושצינסקי שמעון

אשתו : רייזל, בתם : פייגל

488 קנטרוביץ יצחק יונה

489 קנטרוביץ וועלוול (נפל בחזית)

490 קנטרוביץ שרה

בתה : ליבה, בעלה : יצחק, ובנם

491 קנטרוביץ יעקב

אשתו : נעכע, בניהם : הענדל, שיינה ליבע

492 קסנוביץ פייגה

בניה : שמעיהו, ועוד שני אחים, ומשפחותיהם

493 קלצקין מאיר יצחק מאוזדע

האח של חסיה רזניק, אשתו, בניהם : דבורה'לע, ועוד שני ילדים

494 קסטרוביצקי חיים הלל

אשתו : חיה רחל, בנותיהם : רייזל, לאה

495 קסטרוביצקי בערל

אשתו : נחמה, (מבית זבלוצקי), בתם : בתיה

496 קסטרוביצקי אברהם (נפל כפרטיזן)

אשתו : יענטע, (מבית שנידר), בנותיהם : שרה'לע, שולמית,

497 קפלן לייבל

אשתו : שרה בתם : זויה

498 קפלן לאה

499 קפלן מוליה

אשתו : חיה שרה, ובנותיהם

500 קפלן אליעזר

501 קפלן עזריאל

אשתו : חיינקה, בתם : טייבל

502 קפלן חיה

בתם של יעקב וחוה

503 קפלן יוסף (מת ברוסיה)

אשתו : חנצ'ה, (מבית דבורצקי, בתם : קירה

504 הרב קפלינסקי אברהם

אשתו : אסתר מידל, (מבית אוסטרובסקי, וילדיהם

505 קריניצקי פייבה

אשתו : פעשע

506 קריניצקי גיטל

בניה : חייקל, ישעיהו, רחל

507 קריניצקי אברהם

508 קריניצקי רבקה

509 קרפליבסקי ברוך

אשתו : דובה, בניהם : פסיה, דוד, פנחס

510 קרפלובסקי עלקה חיה

511 קרינוביץ יהושוע

אשתו : גיטל

512 קרינוביץ יוסף

אשתו : שרה, (מבית פוסטובסקי), ילדיהם : רוניה, ורחל'ע

513 קרינוביץ ליב

אשתי : בתיה, (מבית איסקולסקי), ילדיהם : רות, עליזה

514 קרינוביץ חיים

אשתו : חוואלע (מבית איסקולסקי), בנותיהם : כרמלה, צפורה,

515 קרליצקי מנחם

אשתו : אסתר פיגל, בניהם : משה, עזרא, חלפתא, חיים, חנה, שפרה, מירלה

516 קש ישראל

אשתו : רחל, (מבית זכרביץ), וילדיהם

517 ראק זאב

אשתו : רבקה

518 רבינוביץ מאריאשה

בנה : מוליה (נפל כפרטיזן)

519 רבינוביץ מאיר אליהו

אשתו : מלכה

520 רבינוביץ וועלוול

אשתו : מאשה, (מבית סרברובסקי, וילדם

521 רבינוביץ שימה

אשתו : סוניה, וילדיהם

522 רבינוביץ חיה

בעלה : שלמה

523 רבינוביץ חיה בילה

בתה : רבצה

524 רבינוביץ פרץ

אשתו : מלכה, ושני ילדים

525 רבינוביץ אלתר

אשתו : פרלה

526 רבינוביץ סתירה

בניה : רבקה, משה, רשה, שרה

527 רבינוביץ פניה

528 רבינוביץ יואל

אשתו : נחמה, בניהם : יוסף, קרבץ, יאכקה, ובתה

529 רובינוביץ חנן

אשתו, וילדיהם

530 רובינוביץ אברהם

אשתו, וילדיהם

531 רובינוביץ שמואל
אשתו: מערקע, (מבית רסל), בנם: אברהם
532 רובינוביץ נחמיה
אחיו: אברהם, אליהו
533 רולניק פייגל (מבית הרכבי)
ובנה
534 רוגטינסקי ראובן
אשתו: ליבע. בניהם: פייגל, שפסל,
535 רודיצקי אהרן
אשתו: ברוניה, בניהם: עטל, נחמן
536 רזנסקי חיה בילה
בעלה, וילדיהם
537 רוזנסקי שושנה
בניה: דוד (נפל בחזית), חיה
538 רוזובסקי שאול
אשתו: ליבה גיטל, בנם: יאשה
539 רזניק אברהם
אשתו: חסיה, (מבית קלצקין), בניהם: ירשעלע, מלכ׳קה, אלינקה, ובתם: איכקולסקי רחל, ובתה: רוזה׳לע
540 רזניק משה (פרטיזן — מת בישראל)
אשתו: אסתר, (מבית ברוכנסקי), בניהם: בערעלע (נפל בחזית), ישראליק (נפל כפרטיזן), וזימעלע
541 רזניק יירשל ממינסק
אשתו: רחל, וילדיהם
542 רזניק יעקב משה
אביו של פנחס וחנה
543 רזניק פנחס
אשתו: שפרה, (מבית סטולוביצקי), ושני ילדים
544 רזניק בנימין
אשתו: ברינה. בניהם: ליבל, אליהו (נפל כפרטיזן) ועוד ילדים
545 רוזנבלום (פליט מלודז׳)
546 רייזין עטל
בניה: שמואל שלמה, אברהם שמחה, ליבה
547 רייזין נפתלי
אשתו: דבורה, (מבית קפלן), בניהם: חיים בערל, ברוניה
548 רישקינד צבי
549 רישקינד שרה
ומשפחתה

550 רטנר בנימין
אשתו: שיינה מבית שליפיכנר, בתם: נחמה
551 רטנר נתן
אשתו: נחמה. בתם: חעיה׳לע
552 רסל משה
אשתו: פרומה
553 רסל רוזנטל מיניה
554 רסל ירוחם
אשתו: מלכה, (מבית רבינוביץ). בתם: שרה׳לע
555 רסל בערל
אשתו: רודל, (מבית גלבר). בניהם: ישראליק, רחל
556 רסל ליבה
רחל־לאה
557 רסל חיים
אשתו: רבקה, (מבית פיסצקר), ושלשה ילדים
558 רסל צירל
559 רקוביץ אליעזר
560 רקוביץ יירשל (נפל כפרטיזן)
אשתו: חיה, ושלשה ילדים
561 רקוביץ השל
562 רקוביץ סוניה
בנה: מיידים
563 רפפורט אברהם
ומשפחתו
564 שולקין וועלוול
אשתו: רישה, בנותיהם: רחל, חיה, יהודית, שרה
565 שולמן אליהו ברוך
אשתו: אסתר, (מבית גילמיבסקי), בניהם: שמחה, הינדה
566 שוחט „דער הייכער"
567 שוסטר שמעון
ומשפחתו
אשתו: פסיה. ובניהם: צבי (יירשל) פרטיזן (נפל במלחמת השחרור בישראל)
568 שוסטרמן אליעזר
אשתו: עלקה. ילדיהם: צינה, פריידל, אביגדור, שרה, פייגעלע, באנטשע, שמואל מרדכי
569 שופר מרצה
בניה: חיה ציפה, משה חיים

570 שטינמן יעקב

אשתו: חיה, (מבית כהן), בתם: יוכבד

571 שטינהויז נח

אשתו: שרה, (מבית שליפיכנר), בניהם: חנן (נפל כפרטיזן), רוניה, אסתר׳קה

572 שליפירנר רבקה

573 שמוקלר חנן

אשתו: שרה איטקה, (מבית צירינסקי), ובניהם: משה (פרטיזן — נפל במלחמת השחרור בישראל), אברהם, רחל

574 שמוקלר חיים

575 שמוקלר משה

ואשתו

576 שמושקוביץ גרשון

אשתו: רחל, (מבית קפלן). בניהם: משה בערל, אליעזר, וחיה׳לע

577 שמושקוביץ עזרא

אשתו: סימה, וילדיהם

578 שמושקוביץ אשר

אשתו: לאה, (מבית רפפורט), וילדיהם

579 שמושקוביץ מאיר

בתו: שאשע

580 שמושקוביץ ישראל

581 שמושקוביץ עוזר

582 שמושקוביץ משה

אשתו: יהודית, וילדיהם

583 שמושקוביץ חיים

584 שמושקוביץ אברהם

אשתו: גיטל

585 שמושקוביץ יעקב

אשתו: באשקע, בניהם: בן־ציון, משה, גיטל, איידלה, הירשל, שיינע רייזל

586 שמושקוביץ שמואל

587 שמושקוביץ זלאטה

בנה: נח

588 שניידר ריבה

בנה: נחום

589 שניידר משה

אשתו: אלתה, (מבית סגלוביץ), וילדיהם

590 שנידר יוסף

אשתו: מלכה, בניהם: אליעזר משה, יעקב, זימל

591 שנידר שלמה

אשתו: מיכלה, וילדיהם

592 שפירא משה

אשתו: גיטל, (מבית ברנק), בניהם: רבקה, סתירה, יצחק, מאטליע

593 שפירא אהרן

בנו: מרדכי

594 שפשיביץ איידלה

595 שפשיביץ מרה

בעלה, וגרשון בנם

596 שפשיביץ יעקב

ואשתו

597 שפשיביץ ישעיהו ליב

598 שפשיביץ רבקה

599 שפס עקיבא

אשתו: שרה, (מבית מנקר), ושלשה ילדים

600 שקליר זאב

אשתו: הניה, (מבית סולוביציק), בתם: ברינדל

601 שקליר מרדכי

בתו: לילינקה

602 שקליר — רזניק פסיה (פרטיזנית מתה בישראל)

603 שקלנביץ משה מאוסרולנקו

אשתו: שפרינצה. בניהם: איסר, אהרן, פייגל

604 שקלינביץ אסתר

בניה: חלבר, שימה, פניה

605 שקלוט שמעון

אשתו: פסיה, (מבית צסלר), וילדיהם: רייזעלע, לעשקע, אברהם

606 שריבר דוד

אשתו: שפרה, בניהם: יצחק משה (נפל בחזית הפולני), שמואל זליג, יוסף

607 שריבר בצלאל

אשתו: איטה, בניהם: יהושוע חיים, סלוה, רבקה לאה, אסתר מירל, אליעזר, חנן, חיה שרה

608 שריבר פישל

אשתו: יענטל, בנם: יוסף

609 בראון נתן (פליט מלוצז)

610 דומב ומשפחתו מאיסטרלנקה

611 בלכר רישה פרדה

בתה: ליבה, ונכדה

612 וואלך אשר

אשתו: זלדה וארבעה ילדים

בשולי הספר

ד"ר צבי הרכבי

א.
נוספות על בני משפחת הרכבי במיר (למאמר בעמ' 401)

א. ר' יהושע (דוד?) פישצנר, שו"ב במיר, היה בן למשפחת הרכבי הידועה, שכל בניה הם צאצאיו של ר' גרשון הרכבי מנאווארידוק [תלמיד הגר"א, עלה עם עלית „חזון ציון" של הפרושים בתקע"ט לצפת, ושם נפטר כבן 72, בתקפ"ז בערך]. עשיר היה, קנה בתים וכרמים, בנה בית־מדרש וישיבה לפרושים בצפת וכלכלם מכיסו. עיין: תדהר (א, עמ' 504 ובמפתחות י"ב הכרכים); צבי הרכבי („לחקר משפחות", מהדורה שניה, מע' 27 ואילך. ושם סימנתי את כל הביבליוגרפיה).

ב. ר' מאיר בר' יהושע החזיר לעצמו את שם משפחתו המקורי, ששובש בעטיה של הפקידות הצארית, עם עלותו לארץ־ישראל. „קבלה" לשחיטה קיבל מאת הרב ר' יום־טוב ליפמן הכהן, רבה של מיר (מחבר „מלבושי יום־טוב") ואושר ע"י בד"ץ של ירושלים והרב נפתלי־הרץ הלוי, רבה של יפו. המלצה לר' שמואל סאלאנט, רבה של ירושלים, הביא ר' מאיר מרבו ר' יוט"ל שאליו הצטרפו: רבו הנצי"ב ו„הגרול ממינסק", ר' ירוחם־יהודא־ליב פרלמאן. בהמלצה אין מזכירים שם משפחתם לא של ר' יהושע — האב ולא של ר' מאיר — הבן. *)

ג. ראוי להזכרה ב„ספר מיר" גם ר' שלמה הרכבי — משגיח ישיבת הורודנא של הגאון ר"ש שקאפ. הוא היה ממצויני ישיבת מיר. נספה בשואה בגבורת קדושה.

ד. בהיותי בלנינגראד (תשכ"ב), בדקתי את תיקו האישי של פרופ' אברהם אליהו הרכבי ומצאתי בו מסמכים המוכיחים: 1) שהוא נולד ב־1835. 2) נשא אשתו הראשונה (מאריה בוריסובנא קלונסקאיא), מרים בת בוריס (ברוך? דבער?) קלונסקי ב־1870 בערך (בתו נולדה ב־1871). 3) נתגרש ממנה ב־1874, היא לא נישאה לאיש, וגרה בפינלנד. לאחר מותה נשא בשניה את האלמנה צביה בת וולף מונוסזון שמתה ב־1919. אשתו הראשונה של ד"ר א"א הרכבי לא היתה ממיר.

*) תצלום של ההמלצות (נמסר ע"י מרת חיה הרכבי, אלמנתו של השופט צדקיהו הרכבי).

ב׳

כתב יוחסין של הגרא״ז מלצר זצ״ל (עיין עמוד 393)

תצלום רשימה בכתב ידו בשער הספר ״פנים מאירות״.

ג׳

ר׳ אלחנן „בעל-מגיה״

(לעמוד 209)

ד׳

למאמרו של ז׳ שזר פרקי מיר (לעמוד 265)

1. יהושע־מרדכי רוזנבלום (צרנוביץ) נפטר בת״א תשי״ג. 2. איטה־מירה רוזנבלום (נולדה במיר) נפטרה בת״א תשי״א. 3. פניה רוזנבלום־דודסון (נולדה במיר) נפטרה בקופנהגן 1945. 4. יוסף בר׳ ברוך דודסון, נפטר בקופנהגן 1945. 5. גניה רוזנבלום, ירושלים. 6. שולמית רוזנבלום־רבינוביץ, תל־אביב. 7. משה רוזנבלום, ירושלים. 8. פרופ׳ זלמן רוזנבלום, נפטר בפריז, תש״כ.

שפרה גינצבורג־הורביץ
(בתו של ר׳ זלמן)

ה׳

על מנחם שני (עמ׳ 680)

לזכרו של בני היקר, מנחם׳

מנחם׳קה היה הבן הבכור שלי, הגדול בבית. 18 וחצי שנה עברו מאז נולד, שנים של אושר, של גידול בן, מילדותו טיפחתיו והנה מתחיל ללכת, לדבר, ללכת לגן, לבית־ספר, כמה הייתי מאושרת לשמוע דברי הערצה עליו.

והנה גדל מנחם׳קה והיה לבחור. הייתי רואה בזיו פניו, גופו חסון, פניו מביעים מו״ץ ו־ב, תמיד היה מוכן להקריב עצמו בעד העם. ימי הדמים באו, הוא לא התחשב בגילו, בחופשתו עזב את הבית, הוא שמע על שיירה שנמצאה בסכנה, והוא רץ להציל, להציל מן הסכנה. הוא מלא את תפקידו ונפל, ועתה — לפני שתי תמונות ביחד: באחת אני רואה את מנחם׳קה חבוק בזרועותי, ובשניה איך להאמין מה שעיני רואות: הוא איננו, מנחם שלי, המלא חיים ועליזות, והוא לא זכה לראות את חלומו, אשר מלא את לבו מקטנותו, את מדינת היהודים.

אמא

— — —

למחרשה ולשלח חונך הנער
נגד אויבים עמד בשער,
נפל העלם וידם הנשק וידם התלם.
אחיו הצעיר, רך־הימים
אחריו מחזיק במחרשה
יחיה את התלם רוי הדמים
ימשיך את הירשה.

מנחם הרשקוביץ

ו׳

קבוצת „בנות ציון" 1908

(לעמוד 297)

ז׳

פרטיזאנים צעירים ביער

(לעמוד 347)

מימין לשמאל: דוד סינדר משה וועלוול שרייבר, אברהמ׳לי זוך

ח.

יוסף פינסקי

יוסף נולד ב־5 באוגוסט 1930 בפינסק, בהיות הוריו בשליחות הקיבוץ בפולין. עם תום מועד השליחות חזרה כל המשפחה לגבת, ויוסף התשלב בחברת־הילדים במקום. בעודו ילד בן ארבע — נספה אביו, הרשל פינסקי ז״ל, בתאונה ליד נהלל הוא טבע בדרכו הביתה בואדי הגועש החוצה את אדמות גבת, ויוסף נתייתם.

בבית־הספר נמנה, יחד עם בני כיתתו על פלוגת־נוער ותוך כדי לימודים עסקו הנערים בעניני הגנה, בפיצוץ גשרים ומעשי חבלה לפי הוראות מפקדת ההגנה בארץ. עם פרוץ מלחמת השחרור השתתפו יוסף ורעיו בקרבות משמר־העמק, עמק הירדן ובמקומות אחרים. בימי הקרבות בעמק־הירדן הוחל בגיוס בחורים ל־„פלוגת הג׳יפים״ הנודעת. יוסף יחד עם רעיו מגבת, היה בין „הבורחים״ מן הבית והמתגייסים על דעת עצמם. השתתף בכיבוש הבזק של לוד ורמלה. בהס־תערותם ראה יוסף את רעיו נופלים לנגד עיניו בפגיעות כדורי ערבים. מראה המוות רדף אחרי יוסף ועד ימיו האחרונים לא חדל לזכרו ולהזכירו. לאחר שחרורו מן הצבא צורף כאיש־מילואים לחטיבה 9, לפלוגת הסיור.

כשוך הקרבות ועם חתימת הסכמי שביתת־נשק עם הארצות השכנות, קמה בקיבוץ־המאוחד כיתה מקו־בצת של הבנים שהפסיקו את לימודיהם בתקופת הקרבות. מחצית השנה ישב יוסף בקיבוץ על התורה. תחילה במדרשה החקלאית ע״ש רופין ואח״כ בגבת — זו היתה התקופה היחידה בנעוריו שיכול היה להתמכר ללימודים כאות־נפשו.

וכשנסתיימו הלימודים לא הונח לו, ולא יכול היה לשבת בשלוה ולחיות בביתו ובחברתו. הוא נקרא בלי־הרף ע״י מזכירות הקבוץ המאוחד לצאת לפעולה חינוכית בנוער.

שנתיים וחצי היה מדריך בסניף הנוער־העובד בשכונת־בורכוב. חניכיו מאז נמצאים בישובי־ספר של הקיבוץ ומזכירים ברטט את שנות היותם במחיצתו.

לאחר דיונים שנמשכו שנים בין מזכירות הקה״מ ובין גבת — יצא יוסף לפעולה במרכז־הנוער והחל עוסק בהקמת חוגי־נוער בישובי הקיבוץ.

בין גיוס לגיוס, „בהפסקת הנופש״ שלו בגבת, נקרא לפעולה תרבותית וחינוכית במקום. הוא נלחם בכל כוחו על הזכות לעבוד עבודה גופנית, ועד מהרה היה לאחד החשובים בחבר־העובדים בענף הרפתנות.

יוסף פינסקי

בזמנו „הפנוי״ פעל בשטח התרבות במקום, לימד בבית־ הספר את תורת הקיבוץ והביא ללומדים את השירה העברית; הכין מסיבות חג ושבת, טיפל בגרעין עולים חדשים. הברכה היתה שרויה בכל אשר עשה והוא הפיץ סביבו רעות, אמונה ובטחון.

ולא רק איש מעשה היה הוא היה איש ההגות והביטוי המקורי בעל־פה ובכתב. בלילות היה כותב את הפזמונים למסיבות, רשימות ל„יומן גבת״, ל„בקיבוץ״, אף ניסה לכתוב סיפור, שחלקו הראשון פורסם ב„מבפנים״ בעודו בחיים. למוצאי פיו ציפו לא רק רעיו וחבריו בני־גילו, גם אנשים רבי־נסיון וותק בחיי קיבוץ האזינו לדבריו והתברכו בו.

ביום ששי, 26 באוקטובר 1956, נקרא לשירות, וכעבור שמונה ימים בשבת, 2 בנובמבר, נפל במדבר סיני. למחרת הובא לקבורה זמנית באילת, והוא בן 26 שנים.

בחלקה זעירה גדורה תיל על תל־העפר נפגשו מבטינו, על הלוח עם הכתובת: רב"ט יוסף פינסקי.

ליקטנו אבנים וגדרנו את קברו, לייחדו משאר קברים. אומרים, אבנים דוממות הן, אך הפעם קול להן ואומר דברים.

יוסף בירשטיין

הבן יקיר יוסף

לא ראיתי במותך, מות גבורים על במתי סיני.

אך ראיתי לחייך הקצרים והם יפים ועשירים ותוססים המה.

לא ראיתי רכבך סוער ברכב המגמא — אך לנשמתך ראיתי בשישה להפגש אי־שם עם נשמת מכורתך.

ראיתי לעינך, יוסף, בהשחילה מבעד לכונת את עלומיך הגואים מימים מאז אל ימים יבואו.

ללבך חכם, ראיתי, בן יקיר, בדהרו להתודע בסערה אל המרחקים המקסימים, אשר יצאו מספר החומש קבל פניך, וזה לבך, היה ודאי, בוער בוער כאותו הסנה, כי חמר הבערה בו רב.

וכה מלא מיפי עד־אין־די ונרעש ממתח־אין־הכיל — שוב לא נשאה אותך הארץ ותעלה ברכב השמימה.

עלית — ורעיך המומים ונפלים אפים.

יוסף, יוסף! הן ידעת עד מה אוהבת זו ארץ העברים את אוהביה.

יוסף, יוסף! הרבה אזנים קשובות לשיח, העולה מתוך דומיתך, סלה.

יהושע

המנון פלוגת הסיור של חטיבה 9

(מעזבונו של יוסף ז"ל)

מן הכפר ומן הקרת,
מסדנה ומנירים,
מתנערת המולדת
שוב קוראת לסיירים.
מן המשק אל הנשק,
התקבצו נא בחורים,
אל הרכב, אל הרכב —
הגלגלים כבר דוהרים.

בית חוזר:

עופה טוסה, פגע ונוסה —
עזים כאש הבחורים!
עד נבקיע, דרור נביאה —
ושוב נשובה לכפרים.

חטיבה, אם את הקשת —
אנו לך מעוף החץ.
חטיבה אם את ראש־נשר —
אנו לך עיני הנץ.
שם בלילה, שם בלילה
במשעול הרים — כזאב
מן השקט המחלקת
מכה לפתע באויב!
עופה טוסה...

לנו מצפות מדרך
בנות החמד בכפרים,
וצחוקן רונן ללוחם מגן,
שרות הן עם הבחורים.
מזמורינו ושירינו.
ירעמו ככדורים:
מקלעינו, מקלעינו.
שיר יפצחו במזמורים.
עופה טוסה...

ט.

ד א ר ט . . .

די לאָדנס פארהאקטע, פארשלאָסן.
ווער ווייס וואָס ד אָ ר ט טוט זיך אצינד:
א היים איז געוואָרן פארלאָזן
פון טאטע, פון מאמע, פון קינד.

דער דרויסן איז פינסטער און קאלט,
א הונט ד אָ ר ט פארגייט זיך אין וואָיען,
א לעבן באשפיגן, פארגאלט
פיבערט אויף אין לעצטע שעה'ן...

מיין פנים אין ברונעם איך שפיגל,
ווער שרייט ד אָ ר ט ארויס פון דעם דנאָ:
צי ליגט דאָ מיין לעבן פארזיגלט,
דער שיין פון מיין לעצטער שעה?

די לאָדנס — פארשטיקטער געשריי,
די טירן — ווי פויסטן, וואָס דראָען,
אויף יענער זייט ברעג ליגט מיין ווײ,
אויף אָפגרונטן טיפע, אויף דנאָען...

מיין קאָפּ צו דער ערד איז געבויגן,
איך גיי און פארקוק אין די טיפן,
שניידן זיך איין מיינע אויגן
אין צעקלאפטע, זינקענדע שיפן...

די לאָדנס פארהאקטע, פארשלאָסן,
ווער ווייס וואָס ד אָ ר ט טוט זיך אצינד:
א היים איז געוואָרן פארלאָזן
פון טאטע, פון מאמע, פון קינד...

י. ח. בלעצקי

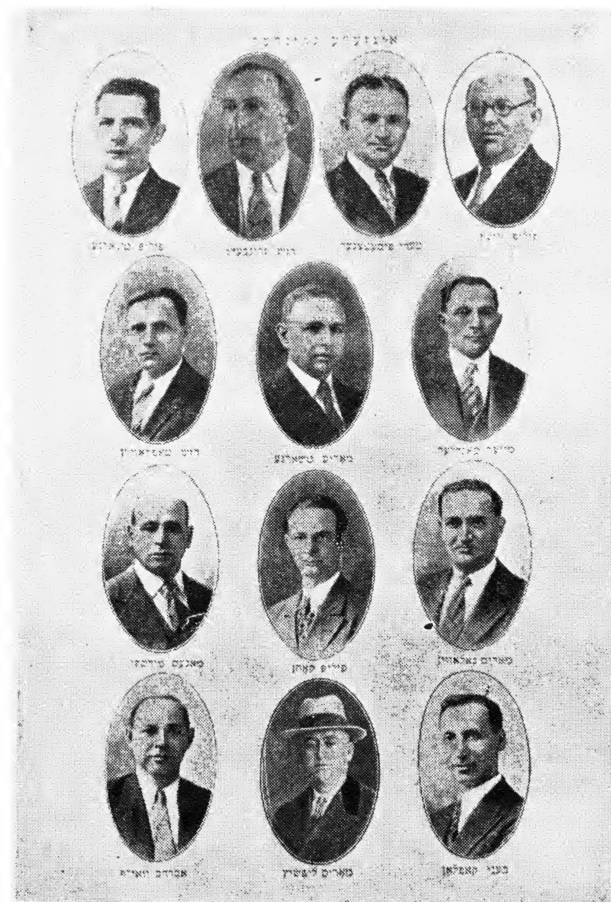

Relief Committee in U.S.A.

Arrandgement Committee New York

MIRER RELIEF COMMITTEE IN U. S. A.

Directors of the Relief Committee in New York

partisans. They always had the upper hand over us, and used it to cause us trouble. There came an order from the "higher authorities" to choose all the Jews for the partisans camps. One had to know who was who. (Who knows, who are the higher authorities?). Then their representatives approached us — the hungry and bare —. At the price of money for buying munitions for the forces they can take us along. When we answer that we have no money. they cannot imagine that. It is unbelievable that Jews should have no money! And meanwhile, another search, starting on the side of the Niemen, where we sit, and goes on deep into the wild forest. A section of the partisans get so shot about, that they do not look better than we do.

As time goes by, they again form themselves into groups, and we arrive in the "Otriad" of Tuvia Belski. That was not a fighting unit, but a family camp, which occupied itself with economic operations, and where all types of workshops were to be found, servicing all the neighbouring "Otriads". The family camp of Tuvia Belski numbered 1200 souls, starting with infants, up to old people in deep senility. Here in actual fact we lived to see salvation.

Grave of Victims in Mir

We are not fastidious. In the same utensil we boil a lousy shirt.

Water? In summer time it is not so terrible. When a rain happens to pass, we drink ourselves full in the first best puddle, or we dig deep enough to find water. It is worse in the winter, when the ground is frozen. So we shake the snow off the trees, which is cleaner than snow on the ground. The taste is sickening, nevertheless moist.

Every morning we go to the village, looking for food. The day conmmences with a silent prayer that there be no Germans, that the gentiles give something, and that all those going to the village come back in peace. Alas, this our last wish is not always granted. The gentiles are praiseworthy for keeping us supplied with everything, to an extent to which their facilities permitted. We were a hungry poorly-clad camp, needy of everything, and daily we used to call on their doorsteps.

Thus we got over the pains of winter, tore out one more winter from the angel of death... The winter lasts longer in the forest than in town, but spring is already in the air. The early mornings are brighter, the daytime sun is a bit warmer. If only the shadow of death did not hang over us, we could have been able to live here, as neither have we a home, nor someone to go to.

They are talking about a search. In actual fact we a group of Jews are sitting in the forest without any means of defence whatsoever. Should a few armed policemen happen to arrive, they can seize us all alive. Still, we have no alternative. The gentiles advise us to leave.

Dawn, out of the bunkers. Is is the month of February. The dawns are very cold. It is simply impossible to come out so early. We stay watchfully, straining our brains. Dawn of the 15th of March. Thick machine-gun shooting on the side where we Mir people sit (machine-guns are a sure sign of police and Germans). In spite of that, we run into the forest. From afar we hear :their voices "Halt!" Four were killed that day. We stay on the ice, under the sky. The bunkers have already been informed about.

The days become still longer. For us a new source of danger. On such days, the Germans have enough time for searches. They do not perform them willingly, as also their lives are at stake. Not because of the hungry Jews. They may come across armed partisans. In such a situation no one is safe, and that danger exactly they do not want to face. There were cases where on the spot a few Germans were left dead. A letter to his parents was found on one of them, saying that he was in a dangerous place, where shots were being fired from everywhere. Every partisan could boast that it was his heroic act. About their losses they did not speak.

The closer the evening, the smaller is the tension. It is best at night, when there is deep darkness. Then the Germans do not travel and the partisans loiter drunkenly somewhere in the villages. When sober, they are a greater danger for us that the Germans, because the forest is the partisan's home. More Jews fell by the hands of partisans than of Germans.

Fortune did not play our way. If partisans lost their lives, then their friends could attribute the guilt to us. So that was a chapter of "our" and "your": that **your** Jews kill **our**

mans seized a number of animals grazing in the fields. One of them had belonged to Stelmaszyk. So instead of his own, was returned to him a Jewish cow, which had belonged to Abram Gerszowicz. The animal was however the only souce of food for the family in those days of hunger. Stelmaszyk came to them immediately and suggested to own the animal jointly. This is one of the rarest cases of those times, when every human feeling was obliterated and brutality prevailed. During the last days of the Mir ghetto, Jews came to him, suggesting that he take their belonging as a gift. He refused, as he would not take advantage of their desperate situation. In hiding at the home of the Stelmaszyks at times we lived through dangerous moments, like being detected by the Germans and the police, but also moments of joy and hope.

Once we noticed through a crack in our hideout caravans and trucks proceeding in the direction of Baranovitz. We explained that as meaning that the Germans were withdrawing. There was no limit to our great joy! Our imagination became so fanciful, that we almost saw our Mir partisans triumphantly driving into Mir on tanks. How dismal was our disappointment, when we found out that the cars were being sent for repair.

We stayed with the Stelmaszyks from the 13th of August till the 23rd of December, 1942, when we went into the forest, because our presence with them robbed them of the last traces of peace, and those good, honest people did not deserve that. Their attitude towards us in those gruelling days was so tender, so cordial, as if towards two virtual children of theirs. How very much they would have liked to compensate us for the great disaster which befell us from strangers and through their brothers.

We arrive in the forest towards the end of 1942, where together with other Jews from Mir we start the epoch of the forest.

The first prerequisite of a forest life is a fire. The woodfire burns as long as we are awake. When going to sleep, we push the hot cinders under the ashes, to have something to start off the day with. Amongst all the grown-ups there was one solitary little child. That was my brother's 3-year old little girl Miryam'l, who is now a returned Zahal-army service girl in Israel. Since there were no other children in the forest, with whom she should get to know her world of childhood, she kept company with all the grown-ups, and naturally, spoke as they did, So she also spoke about salvation. When once I asked her what was the meanig of salvation, without any reflection, in her childish little voice, she answered that then there will not be any Germans and shooting of Jews. She dreamt of being a gentile child, because a Jewish little girl should be shot. The gentiles from the village used to send her food. Just the same, she was badly starved. When hearing at night someone chewing, half-sleepily she used to enquire: "is it something cooked that you are eating?" This little Miryam'l understood and deeply lived through fear of death. More than once did her little eyes express that, more than her little mouth.

The nights turned cool, so we built bunkers underground, where it is always dark by day and by night. With caves to sleep in, and a clay plate to cook on, if ever we obtained something we would cook in the evening, as by day the smoke could be recognised by a plane. We are not short of wood. After all we are in a forest with sufficient trees. A bucket, or a German helmet, serve as cooking utensils.

and burn remnants of food, clothing, and leather. We pour kerosene over it all and burn it, so that the enemy should not profit by it. Others even now carry food down into the cellars: perhaps they will succeed in lasting out the action, and then run away to some place. Even the police had no desire to go on searching in the cellars, thanks to which 9 young girls saved their own lives. In spite of the encirclement, they managed one night to get out of the ghetto.

Suicides begin. Llba-Gitel and Szaul Razowski, dentist Nemzar, Dr. Julian Miller with his wife and child, take poison. His wife stays awake another 24 hours. Today she is in Israel. Natan Braun, an escapee from Lodz, hangs himself. Simon Szklut, Icke the Rabbi's, also poison themselves. Not with everyone does the poison take effect. So they walk about like poisened creatures, neither dead, nor alive. One young man committed double suicide: he cut his veins and swallowed poison, but by neither means attained his object. How deeply tragic it was, when his father, an old Jew, ran into the street, crying and begging: "Jews have mercy, and help my son die. He has already done everything to die, and despite that is unable to die".

Josef Schneider with his family hid in an attic of a tower. They were found by the Germans and hurled down from 5th story. Together with them was also Kraina Kagan.

Quite differently react the religious. They have self-control, externally look calm, engrossed in their deep belief that they are passing into a better world. So a few tens of them sit around up top in an unfinished part of the castle, which has all the time served them as a prayer room. They pray, learn, and say psalms. On the last day, they wash, dress, put on clean underwear, and prepare themselves for the great moment of dying the death of religious martyrs.

Eszke Longin gathers together all homeless children, gives them food, and provides them with a feeling of a caring mother, in the last days of their life.

Tuesday, the 13th of August, at 4 o'clock in the morning. The cars drive in with Germans and police in front of the ghetto. Resigned, descend the last martyrs of Mir to make their last journey to the forest by the little stream.

The ghetto still remains encircled for full three weeks. The hangmen know that they have not yet finished with all the Jews of Mir. So they search all the rooms, knock with their heels on the floors, and listen to the sound. Incidentally, they are aware that bread is being stolen, and certainly the Jews will hand themselves over to them. The police is still looking for something to plunder. The Germans take for themselves every better thing they can find, and that evokes a deep feeling of jealousy in the police. If a peasant happens to sneak in to take something from the Jewish leftovers, he is met by a German bullet. "We started with the Jews, and shall finish with you", say the Germans.

Now we spread who and wherever, nearly all into the forests, single ones to gentiles. Not all hidden with the gentiles had the good fortune to survive. I ran away with my son, on the 10th of August, to Jozef Stelmaszyk, a peasant in Mir. The Stelmaszyk family, husband and wife, middle aged, have earned being mentioned here. In the ghetto, he used to be referred to as "the righteous gentile". Their hands were unstained by plunder. Seldom, in those days, did a peasant distinguish himself in this manner. The following fact can serve as evidence: at one time, the Ger-

ground was burning right under their feet and ours, that almost everyone going away leaves behind a father, a mother, and in very unlikely cases both, and did not want to abandon them. The mayor also runs to the Jewish Committee. He demands his monthly bribe, 25000 roubles, so as to at least make sure of that. His loss is already sufficiently heavy for he could have drained the Jews on, and for that reason he would have let them go on living. What is he to do in the Jewish Committee? He knows but too wel the whole horrifying truth! Has he then any standing? His functions continue only just as long as the ghetto continues to exist.

Sunday, the 9th of August. All already know that we are to be sent away, because the ghetto is being liquidated.

I can see the ghetto clearly, as if it were in front of me now, and all are below on the yard. The gate, always guarded by the police of the ghetto, is closed. The guard is off. People are creeping through the holes in the walls. Parting good-byes are said. People behold each other, surely for the last time... Some cry quietly, others in loud voices. Is there anything one can say to the other? Wish something? The best wish is that of an easy death, which has always been a blessing, and particularly now. When our president, Rabbi Eli Baruch Shulman, of blessed memory, went to the chief of the gendarmery during the last days of the Mir ghetto, the chief, "boss" Hein, answered that the decree could not be cancelled, as it was irrevocaple. His last request then was for an easy death.

The next early morning, Monday the 10th of August. The ones left still stand below in the yard. What for should they go up? The large, emptied castle frightens. All the same it is already the end. But no, in spite of that it is not yet the end, the ghetto is not yet surrounded, one can still get away! Why do they stand about, losing the last chance?! But they do not move from the place. There stands Wallach with his family, four grown up children. When I ask why he does not leave, he answers that his wife has sick legs, and it is hard for her to walk. Here sits Godel Troiewitzki with his family: the looks of a madman, his head moves right and left. There says good-bye family Gonishchiner. The mother cries very loud. The children can neither take her along, nor can they leave her behind. So they all stay in the ghetto. There cries bitterly the wife of Zerach Zeliwianski, she pities not herself, but her sick son. Had he been well, he would have no doubt also tried to rescue himself.

Only two benefitted from German protection, that is Pesach Zuchowicki, the tailor, whom they left behind as a good tradesman, and Chaya Chaimowicz, a pharmaceutical chemist, who was requested to be left by the White Russian population.

Szepsel Gavze organises a group to commit suicide by drowning. Is there need to drown in an organised manner? He did not fulfil that. He could not do anything in order to stay alive, so he wanted to do something in order to die, and neither that could he do. Nobody can understand the condition of a man who has spent a year in the shadow of death, in the last days of the ghetto, who knows for what he is getting ready.

On Monday, at 4 o'clock after lunch, the ghetto is encircled by a heavy cordon of police and Germans with machine-guns. Now single attempts to break through the cordon are being made. Very few succeed.

We start liquidating everything. We crush

consulations. It was all kept a great secret, as otherwise it could reach the authorities, fall through, and cost a lot of lives. Nevertheless, the news gets through, and we watch them jealously. In a gun, we see a symbol of life. Some also unarmed are preparing to leave, who maintain that, while we can stay here, we just sit around, and once they get moving, they will try their own luck. Thus the few Jews left are automatically divisible into "runners", "runners-after", and "non-runners". The runners are young and healthy, their will to live is strong. They want to fight and look for a chance of revenge. The runners-after are single people with nothing to hold them back, having lost everyone. It annoys them at times that they have stayed alive. They say they would be glad ,if death came unexpectedly. Death however does not come when one wants it to come, and one goes on living in the meantime. So the last moment will decide. The non-runners, people physically unable, or with families with small children, who throughout all the actions against them have succeeded to rescue themselves, stand now helplessly. How can the little children endure life in a forest? They will doubtless die of starvation and thirst, and that indeed is a very exhausting death. And how will they, the parents, be able to watch that? Heartbroken, discouraged, they conclude that it is preferable to remain here.

Alas, it is predestined that their lives shou'd come to an end in this way. Preparations are made for the journey. With what is there to be got ready? Have they ever lived in a forest in circumstances of a pursued beast? They sew knapsacks, buy high boots, summer is at an end. The high boots are a real problem. The Jewish shoemakers and repairers have been dead for a long time now, and not all the gentiles can be confided in. So one goes to Amelka, the shoemaker. He himself is in danger as a past activist, and he is very compassionate. For a good price he gives a pair of boots and, with a suggestive look, he wishes us good luck. Both Jews and gentiles are aware that the end is nearing. The gentiles are awaiting it. Unhindered they will be able to adorn themselves and dress up in Jewish possessions and goods. They fear, however, that in the last moment the Jews, who in any case have already nothing to lose, can square off an account of blood with them. They, the gentiles, know that they rightly deserve that reckoning. At night, also they are disquiet and guard their barns of wheat. It is questionable, however, whose anxiety is greater, ours or theirs? Long ago we lost our desire for collecting and rejoicing over collections, but they wait for the moment to rejoice over robberies.

The day approaches... We can now even count the hours we have left to live. We know already where the graves will be. The ghetto is feverish. In the round yard of the castle waves of people. They all speak, they all bustle and shout, they are all right... Life and death are in the balance, hearts shiver. The Germans want to stupefy our consciousness, so they place orders with the Jewish Community Committee for long distant dates. The "non-runners" run to the Jewish Committee with the complaint that as soon as some of us will leave at the right time, the remaining people will doubtless be shot to pieces. So why play with fire? Certainly, for the time being, nothing will happen, and here is proof of it: the Germans are nevertheless ordering all the time for later delivery! Had those people had the mental strength to think logically, they would have realised that the

Later on a German guard arrived with "boss" Hein in charge. Then also arrived Oswald Rufeisen, a Jew from the province of Krakow, disguised as a German interpreter in the gendarmery, whom we owe our being alive. There came an order to concentrate all of us in one place. All Jews between the ages of 15 and 60 years had to work, and for that they received 125 grams of bread daily. One had to work very hard, at times in a quite unproductive job, as for instance in dismantling brick walls and then levelling the ground. The main intention was that we should be tired, hungry and exhausted, so that it shall be impossible for us to think of revolting. The Germans established a ghetto, a quadrangle consisting of a number of small side-streets with peasant huts into which, in great congestion were packed in the few hundred meanwhile surviving Jews. It is simply impossible to relate about the then horrible state of hygiene.

The peasants were compensated for their houses with the few Jewish homes remained intact after the fire. Not with the nice Jewish houses in the centre of the town, but with old houses unsuitable for peasant household. So they missed their huts. Incidentally, a thought had stolen its way into their minds, that actually they did not have to fear the Jews, who still existed, but will not remain in existence for long. So they approached the district commissioner in Baranowitz in the matter of returning to their huts, and in fact reached their target.

The last days of the Mir Ghetto:

In May, 1942, we were transferred from the Jewish quarter in the ghetto into a middle-ages type of castle of the nobleman Mirski. The castle consisted of five 5-storied towers, joint by thick stone-walls. Below were deep cellars, where no human foot dared tread, infested with swarms of various reptiles. Each of us was allotted a bit of space, narrow and congested. The new conditions created new problems, and one of them was that of water. There was only one well in the ghetto, containing insufficient water for all of us. It was closed during certain hours of the day. Gradually other difficulties were also overcome, and life went on "normally". We used to go to work, again Jews were being shot, and the living went on hoping. We heard what was read between the lines in the German newspapers, and commented in our own fashion, also what the gentiles were telling in deepest secrecy about the partisans. Naftali Reisen worked out that the war would end on the 9th of May. Actually it ended on the 9th of May, but 2 years belated. Instead of the 9th of May, 1942, it ended on the 9th of May, 1944. After the various actions, out of the 800 alive only a tiny group survived by escaping into the forests. The liquidation of the ghettos commenced. All the surrounding small towns, except for Steibitz, had already been "cleaned of Jews". Our Mir ghetto looked like the last home left after a great fire, incapable of being saved, so it also has to be burnt down. So we prepare for the fire.

Oswald Rufeisen, our Jewish young man from the district of Krakow, disguised as a German interpreter in the gendarmery, to whom we owe our survival, used to tell us about forthcoming decrees against us. Thus we found out that our turn had come. The young people are revolting: they will not be burnt in the pits, they are going off into the forest, though there as well the chances of survival are slender. Thus the armed group war formed: young people, whom Oswald gave a few guns, granades, and bullets from the German munitions store. They made plans and

they chased the Jews into the market. Meeting the priest of Mir, Mackiewicz, they asked him: "where live the wealthy Jews?". He answered that he was on'y the catholic clergyman, and did not know anyone. In the market had gathered 190 Jews. Then the S.S. ordered the same hooligans to choose victims from the ranks. Then 19 men, 10 per cent of those present, were taken out and buried alive in the Yablonovchina forest. This was the hooligans' expression of gratitude to the Germans, and our first heavy harvest of blood.

The same day, the S.S.men decided on the "Jewish Committee", whose function it was to act as a go-between the Germans and the Jewish population. A very unpleasant job, but our Jewish Committee members, who often performed their duties with devotion and self-sacrifice, were truly pure and saintly men.

We now had our first glimpse of the true character of the German authorities. Suddenly we were heavily burdened with various decrees, one more frightening than the other Big placards announced in heavy letters communications concerning Jews only. First.y, it is prohibited to us to come in contact with the gentile population and, should we contravene that prohibition, we shall be seriously punished. So we understood the meaning of that. Such an order was to us a forerunner of hunger. Jews, as an inferior race, must not walk on pavements, are not permitted to own property, and so on. Thus began a life of fear and chicanery.

There was not as yet a stable German government. So we were ruled by those types of White Russians, who placed their services at the disposal of the Germans. They were the scum of the White Russians' population. The youths were drawn into the police or "self-defence". After their first time of shooting a Jew, they got their first taste of Jewish blood, and as a time went by shooting Jews became a matter of sport. They were permitted to do things, which were even beyond their own imagination. The feeling of being temporary rulers, even with such beastly authorities, gave them self-importance in their own eyes.

Whi "temporary"?. Everyone had the feeling that the Germans were here only temporarily. No one looked at things from the point of view of the great might the Germans represented. So Jews thought thus, though they were in the foremost danger. The gentiles thought thus, because they had a taste of those times lawlessness. The temporary rulers and blood-thirsty heros used to make a bit of fun for themselves in Jewish houses. They used to come down in the late evening hours, and after long tormenting of the inhabitants, they would say that when the authorities will change "you will get even with us". They therefore demanded their revenge in advance.

The S.S.men used to be seen only occasionally, but that was quite enough for our shocked feelings. They would come to place orders or receive the goods. When rid of them, we could breathe with greater ease. On the morning of the 9th of November a number of cars with Germans arrived, accompanied by the police of Mir, and gentiles at random, who were ready to murder Jews. They surrounded the little town from all sides and a slaughter began, lasting a day. That day were murdered young and old, little children and adults, the major part of the Jewish population.

After the slaughter, only 800 Jews were left, partly those whom the Germans selected as tradesmen, and the remainder being those who managed to hide on the day of the slaughter.

MIRIAM SWIRNOWSKI-LIEDER

THE GERMAN OCCUPATION AND LIQUIDATION OF OUR LITTLE TOWN.

The 22nd of June, 1941, the day Germany attacked Russia. On that day, our fate was sealed.

The Red Army retreats in great disorder. The offices are evacuated in a great panic. All is hurried off eastwards. A few from the local Jewish population joint the run, but most of the people stay. It is hard to believe all the gruelling stories related about the German bestiality. It is hard to abandon a settled place, and follow into the undertermined. So one stays behind.

Friday, the 27th of June. In the early hours of the morning, appear the first German detachments. The fury of their arrival is all-frightening. The first thing they do is burn down the little town. They go from house to house, setting them aflame. In a few hours, a heap of ashes remains from our homes. That is already an evil start.

Most of the military passed through our little town Mir, it being situated on the Baranovitz — Munich track. They were military formations not aimed at us. They used to pass through, often staying overnight, but leaving us unharmed. So we thought that perhaps the devil is not as terrible as described. We wait in fear, not knowing for what. Meanwhile, there are already 2 victims, so we search for a reason.

The gentile underworld raised its head immediately with the arrival of the Germans. One day a mass of hooligans went to enjoy themselves at the expense of the Jews. They started with breaking windows in Jewish homes. We have no one to turn to for help. We did not yet realise that we were unprotected. We did, however, convince ourselves of that in the following days. After that episode arrived S.S. men from Steibitz. They immediately ordered the arrest of the hooligans, not for attacking us, but because they had acted of their own accord, while such an act is allowed only with the approval of the German authorities. The S.S.men threatened to shoot them but, instead of that, they got along together without difficulty, as they may be useful to the Germans. Soon the occasion was apparent.

On the 19th of July, another section of S.S.men arrived from Steibitz, called on all Jewish homes, and chased out all, from the age of 15 to 60 years, into the market place. There they demanded goods which were hard to find due to the fires, nevertheless we took pains to deliver everything. After a few hours of fear, they fired shots into the air, ordered all to disperse, and to come tomorrow with yellow patches on the chest and back. We did not sleep that night. We realised that trouble had commenced, and who can tell how it will end. The next morning, the 20th of July, again

"Poalei Zion' — Socialist Zionists, and Bund. "Hehalutz" and "Hashomer Hazair", the going to "Hachshara" preparation, and the emigrants to the Land of Israel, were accompanied by songs and dancing of the "Horah" till daylight. Most of the townsmen, who are now in Israel are the product of the movement, which instilled in them the idea of productive life, and demand that they emigrate, as there is no alternative. They came across difficulties of a general nature, and particularly touching immigration. The mandatory power barred and blocked immigration. Nevertheless, the pioneer always managed to circumvent and penetrate the blockade.

The movement weakened with every wave of emigration as the more active ones would emigrate. In spite of that, the "Hechalutz" remained the living pulse and educator of the little town, and served as a virtual link betwen the friends in the Land of Israel and those in the little town, and it was the pioneers that gave no respite to the remaining, and kept on calling out: "go to our Land"!!!

Until the cannons again began to thunder, after an interval of 18 years, and the steel sirens raged in the air and caused the agitated life in the township to tremble, the German two-legged monster worked in partnership with the neighbouring gentiles to cut down and uproot the tree.

Group of "Hechalutz" members, 1925

ants of the neighbourhood come to trade and sell. Antisemitic propagandists arrived, representing parties of the Polish regime: not in order to trade with the Jews. They incite, and the government is silent. Not satisfied with just propaganda, they open Polish stores, the so called "co-operatives", demand and force to buy in them and not from the Jews. The Jewish economy in the township declines and gradually dies out.

The youth gives up the hope of building the future of their lives in the township and emigrates to America, the Argentine, Cuba, South Africa, and so on.

Like a morning-star on the horizon appears the "Halutz" pioneer movement, which declares thus: "we have had enough of grazing in alien fields, the time has come to build our Jewish Home". The pioneer kindled a flame in the hearts of youth, and showed the way tion to the Land of Israel.

The Yeshiva of Mir, famous for its-spiritual and administrative leaders, and almost all scholars of the Yeshiva, who assembled in Mir from the vicinity to learn there, opposed the revolutionary innovation introduced by the "Halutz" and Socialist Zionism into the lives of Jews, and of the youth in particular.

The controversy flamed up most angrily because of the national school they established, demand for democratic elections to institutions and to the Councils of the Jewish community according to the law, and because of a visit by an emissary of the Jewish National Fund and the Keren Hayessod. Indeed, not all the Yeshiva scholars were unanimous. Some of them secretely, and also frankly, supported the youth of the township, and a controversy burst out amongst them, which spread beyond the walls of the Yeshiva.

Group of Jews in Mir

to preparation for physical work, and towards the return of respect for work, considered as common throughout generations.

The essence or it being "Aliya"-imigra-

The Youth was active and did not tire-Linat Zedek, Keren Kayemet, school and library, trade union, dramatic circle, sports, and cultural life, took place in the clubhouses of

and hunger are imminent. Cossacks and antisemites roam the front, bring with them fear of pogroms, rape, and threat of death.

Out of that gloom shone forth the revolution in 1917. The Czar from the dynasty of Romanov was removed from the throne, and the Jewish public breathed with relief.

The cessation of the policy of discrimination against the opressed public, the Balfour Declaration in favour of a National Home for the downcast nation, raised it out of its humiliation. Parties sprang up like mushrooms, a product of freedom of speech and thought. Youth marches at the head of the community, and its aspiration — progress. A modern school was opened, and its official teaching language — Yiddish. The majority of the boys and girls attended there, learnt Jewish literature, history, Hebrew, and various other subjects, and it seemed that a standing course of life had arrived, when suddenly civil war broke out in Russia, and in our district, war of the Poles against the Bolsheviks.

Battle front threatens again. The Poles are worse that the Cossacks: the regiment of general Haller from Poznan, infamous because of its attitude towards the Jews. Regimes come and go one after the other, Russians, Poles, every retreat is accompanied by pogroms and pillage, robbery, rape, the cutting off of beards, and acts of wantonness.

With the establishment of the Polish regime came antisemitism, and an economic, political, and cultural depression, which was the ill-fortune of the Jews. Laws were published denouncing the Jewish nation and its culture. The economic position of the Jews in the township was hanging by a thread. Scripture-scribes, with their livelihood dependent on America, trade and work dependent on a hostile gentile environment.

Once a week was market day, when peas-

The "Volksschule" in Mir

SIMHA REZNIK

MIR — BEFORE THE DESTRUCTION.

House opposite house, a house next to a house, and behind each house a small vegetable garden, at times also a shed made of boards. Thus appear the streets in the small town of Mir, without street lights or pavements, curving and then straightening, with the market in the middle, consisting of two lines of shops of all types of goods, from clothing material to pitch-paint for vehicle-wheels of peasants and vehicle owners, from shoe laces to pink or green sweets for "sweets-licking" children.

And every storekeeper kept on yapping one thing: "come to me, customers". Craftsmen, actively competitive, shoemakers, tailors, carpenters, blacksmiths, seamsters, and strapmakers, and no work to be found.

Scripture-scribes (סופרי-סת"ם) and parchment makers were something out of the ordinary amongst craftsmen, the "nobolity" of Mir workers. And when orders were received from America for Pentateuchs and mezuzahs, tefilin and megillahs, the whole little town felt the benefit, and when there were no orders all the little town felt their lack. Congestion, poverty, and destitution. One could have counted the "wealthy citizens" on the fingers of one hand.

The children, starting with the fourth or fifth year of their life, were stuck in a "cheder", morning to evening. In winter, they return home at night, a lantern in hand made from a square can glazed with windows, and inside a burning candle stuck on to light the road for them. At times, the "shkotzim", children of neighbouring gentiles, used to attack these children and break their lanterns.

The aged, bearded teacher, to threaten the idlers amongst the children, holds a whip in his hand. Between the school semesters, a happy rejoicing. Jewish children roaming about everywhere, but at home, casting off the burden of a half year.

The town rabbi, and those sitting around his table, the synagogue secretaries, and communal leaders of Mir, those are deciding the Yea-and-nay in the township, and the public confirm everything.

Indeed they have heard of progress ("haskala"), Zion, socialism, and revolutionary underground, but hush!, one dare not mention that.

As a thunder on a bright day, something shook the calm of the township, the lethargy of the public. On the 9th of Ab, 1914, a declaration of war, conscription, and interruption of communications with the outside world, in particular with America, whereto many of the heads of families emigrated with the purpose of bringing over their families. Fathers of families were conscripted into the army, and the township remained in destitution, in addition to the constantly prevailing poverty. The battle front neared, and now deportations

chief rabbi in Cincinnatti, and elected as head of the Association of Rabbis in America. Died in the year 5688.

Maimon, Shlomo.

Born in one of the villages near Mir in the year 5613, and educated in Mir. Known as one of the great philosophers of his time, and in opposition to the philosopher Kant. Author of various books, also autobiography under the title "The Life of Maimon", in which he describes the education in Mir.

Rabbi Gershon Tanhum.

Born in Mir. Settled in Minsk, as one of the town-rabbis, and the head of the Yeshiva. Considered to be one of the great scholars of his time. Author of the book "Ilona d'Chaye" ("Tree of Life").

Yoselivitch Zalman (Zame).

Born in Mir, the son of rabbi Yaakov Meir "der Leinventhendler" (dealer in linen) Known as a "Ilui" — an unusually capable scholar, and extremely well versed in learning a wonderful speaker. For many years headed the "Bund" in Mir. Occupied also a very high place in the Central Office of "Bund" in Poland. Went to Russia, and there was killed by members of the Soviet regime.

Haimovitz M.I.

Born in Mir in 1881. Learnt in preliminary schools and in the Yeshiva. At the age of 20 emigrated to America. Wrote for various newspapers, also was the author of various belletristical books. Died in New York in 1960.

Yosef Rolnik.

Born in a village near Mir. Learnt in preliminary schools and Yeshiva. Emigrated to America. A famous author. Died in America.

Student of the Yeshiva in Mir

Shazar (Rubashov) S.Z.

Zalman Shazar was born in Mir in the month of Kislev, 5650. The grandson of one of the important residents of Mir, rabbi Moshe Ginsberg, of blessed memory. Shazar is famous as a leader, scholar, writer, and journalist. One of the leaders of the Zionist Workers' movement overseas. On his arrival in Israel, he was elected a member of the Executive of the Histadrut. (Trade Unions). For many years he was editor of "Davar". The first Minister of Education in the Government of Israel, and Chairman of the Executive of the Jewish Agency.

Shachor, rabbi Alexander-Ziskind.

Son of rabbi Haim-Leib Shahor. One of the great scholars of Mir. Emigrated in 5636, and settled in Jerusalem.

Shachor, rabbi Zeev.

Emigrated to Israel together with his father Alexander-Ziskind. A scholar in Jerusalem, social worker, very active in the development of the "Yishuv" in Israel. One of the founders of the pharmaceutical industry and trade in Israel.

Margolin, rabbi Baruch.

Born in Mir. Learnt in Yeshivoth. Was rabbi in Ontshin. In the year 5674 arrived in America and was appointed rabbi of the Brooklyn Synagogue. Famous as a brilliant lecturer and speaker. Towards the end of his days, he emigrated to Israel and died in Jerusalem.

2. PERSONALITIES OVERSEAS.

Iskolski, rabbi Yaakov.

Born in Mir, in the year 5636. Ministered as a rabbi in various towships of Russia. In the year 5667 emigrated to the United States of America. He was rabbi in Scarutyn (Pennsylvania) in the Synagogue of Sluck emigrants, and later on of the Synagogue of emigrants from Bialystok. The founder of "Ezrat Torah" for the support of Yeshivoth and rabbis in Israel and the diaspora. Edited a monthly magazine on the religious topics, and was very active for the benefit of the "Mizrahi" party in America. Died in the month of Adar, 5692.

Izakson, rabbi Israel.

Born in the year 5601 in a village near Mir. Educated in Mir in elementary religious schools and in the Yeshiva. Ministered as rabbi in various towns of Lithuania. Emigrated to America in the year 5667. Was rabbi of the great Synagogue "Kol Israel Anshei Polin" in New York. Ministered also as Head of Yeshiva in the Yeshivoth of rabbi Yitzhak Elhanan and of rabbi Chaim Berlin. Was secretary to the Association of Orthodox Rabbis of the United States of America. Died in the year 5693.

Hacohen, rabbi Jaakov Meir.

Born in Mir in the year 5620. Was rabbi in Plongian. During the period of World War I he was delivering sermons in Vilna. In the year 5684 he arrived in America, and became one of the leaders of the Association of Orthodox Rabbis. Died in the month of Tishre in the year 5695.

Zilman, rabbi Avraham.

Born in Mir, the son of rabbi Herzl "Hadayan". one of the heads of the Nawardok Yeshivoth. He was famed as a just man and one of the leaders of the "Mussar" movement.

Lesser, rabbi Avraham Yaakov.

A native of Mir. Was accepted in his youth into the Yeshiva owing to his extraordinary capability. MiMnistered as rabbi in a number of towns in Russia. Emigrated to the Unted States and ministered as a rabbi in Chicago. Subsequently was appointed as

NATAN GARDI

PERSONALITIES IN ISRAEL AND OVERSEAS, ORIGINATING FROM MIR.

Mir was a small township, but just the same people oringinating from Mir distinguished themselves prominently, relative to the small number of her residents, as high grade personalities, prominent lawyers, social workers, builders of Israel, and writers. Here are some of them:

1. PERSONALITIES IN ISRAEL.

Altschuler, rabbi Ezra.

Born in Mir, in the year 5619, studied in the Yeshiva of Mir, and in other Yeshivoth, was a rabbi in Vienoti, emigrated to Israel in 5695, died on the 8th of Iyar 5698.

Breslau, Ben-Zion.

Born in Mir, distinguished himself as an accomplished industrialist and businessman. Built the first Jewish factory of clothing materials in Israel.

Gorodciski, Shmuel.

Born in Mir, was one of the founders of Rehovoth, engaged in various agricultural experiments. He and his sons contributed extensively towards the development of Rehovoth.

Grinberg, rabbi Shimon.

Born in Mir. Emigrated to Israel at the age of 16, direct from the Yeshiva — to agriculture in Israel. Was well versed in the Law. For many years, every day, lectured "a page of the Talmud" in the Synagogue of Rehovoth.

Melzer, rabbi Isser Zalman.

Born in Mir. Learnt in the Yeshivoth of Mir and Volozin. He was one of the brilliant men of the generation. For many years was the rabbi of Sluck, and the Head of the Yeshiva there. Arriving in Israel, he was soon appointed Head of Yeshiva "Etz Haim" ("The Tree of Life"). Wrote the book **"Even Haezel"**. Died in Jerusalem in the month of Kislev 5714.

Pogorelski, rabbi Itzhak Yaakov.

One of the greatest scholars of Mir. Emigrated to Israel in his old age in the year 5667. Settled in Jerusalem, died in the year 5671.

Pistzaner-Harkavi, brothers.

The three sons of rabbi Yehoshua the "Shochet" in Mir: rabbi Zalman, rabbi Zevi, and rabbi Meir, emigrated to Israel before the first World War. Rabbi Meir was ritual slaughterer in Bat-Shlomo and Yavniel. Lated on he settled in Haifa and was one of the founders of the district of Bat-Galim. His son was the famous judge Tzidkiyahu Harkavi. Rabbi Zalman settled in Petah-Tikvah, and was one of the well-known orange-growers in the Land. His son was the composer Imanuel Zamir.

Finkel, rabbi Eliezer Yehuda.

The Head of the Mir Yeshiva. Emigrated to Israel after the catastrophy of the Diaspora and re-established the Mir Yeshiva in Jerusalem.

Rabinovitz, rabbi Michal-Yitzhak.

Born in Mir in the year 5639. Lived a long time in Minsk, and was one o fthe zionist leaders in Russia. The social worker, writer, journalist, and bibliograph emigrated to Israel in the year 5685 and settled in Jerusalem. Died in the month of Heshvan 5709.

ing also from places beyond the borders of Russia.

After rabbi Chaim Leib, the next appointee as head of the Yeshiva was the famous scholar rabbi Eliyahu Baruch Kamai, of blessed memory, jointly with rabbi Avraham. Subsequently, he was also appointed Rabbi of the town.

However at the beginning of the 20th century, when Yeshivoth were opened into which the system of "mussar" had been introduced, the grandeur of the two ancient Yeshivoth, Volozin and Mir, descended, as most of the students frequented the new Yeshivoth. Rabbi Avraham discontinued his lectures at the Yeshiva owing to the bad state of his health. Rabbi Eliyahu Baruch then appointed his son-in-law, rabbi Eliezer Yehuda Frenkel, may he live long and happily Amen, Head of the Yeshiva, jointly with himself. Rabbi Eliezer Yehuda is the son of rabbi Nate-Zevi Hirsch, of blessed memory, one of the main propagators of the ethical system in the Yeshivoth. He brought back the grandeur of the Mir Yeshiva, when he introduced into it the system of ethics. He selected rabbi Zalman Radin as spiritual leader, blessed be his memory. When owing to his state of health he was forced to resign his position, the important function was filled by one of the great exponents of ethics, rabbi Yeruham Laibovitz, of blessed memory, who was revered by all the members of the Yeshiva.

In our time, two Yeshivoth named "Yeshiva of Mir" are in existence, one in Jerusalem, and another one in America.

The Yeshiva exercised a great influence on the development of the spiritual life of the residents of Mir. Any stranger who arrived in Mir felt immediately that the town surpassed every other one in the district. The writers, Mendel Tabacznik and Noah Miszkowski emphasize this in their articles appearing in this book.

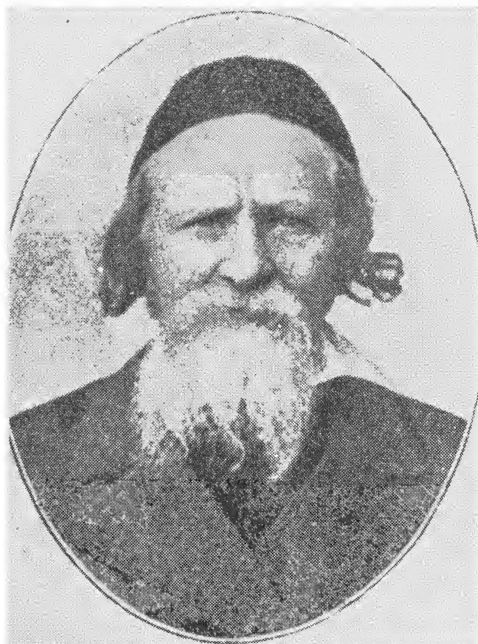
For a number of decades still another institute for learning the Law existed in Mir: the "Talmud Torah", where many youths attended from the residents and the district. "Talmud Torah" was a preparatory school for pupils desirous to be accepted into the Yeshiva.

The large library, which existed in Mir, is particularly worth mentioning. It was considered second in prominence after the one in Minsk. A group of enlightened young men most energetically devoted their efforts towards the task of its development, and did succeed. During the whole time of its existence for many decades, young men were found devotedly working for it voluntarily. The influence of the Yeshiva stimulated them towards the performance of that work.

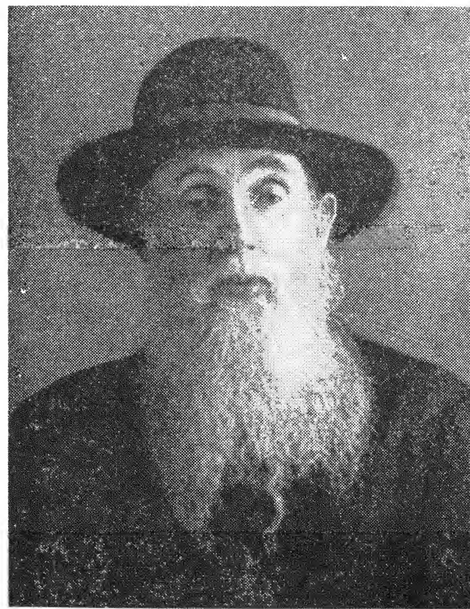
The Loan and Savings Bank, "Halva'ah Vechisachon". was established in Mir a few years prior to the outbreak of World War I. This bank immediately with its opening gained public confidence, and all the residents of the town deposited their savings there. It was an important institution, assisting craftsmen and merchants of the town.

Still another institution existed in Mir, called "Gemilut Chessed", established with the funds originating from a bequest of a member of the Schwarz family.

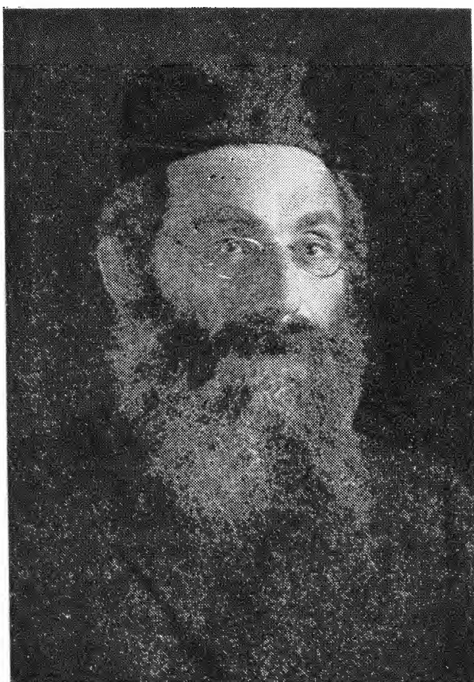
In Mir, as in other towns of Lithuania, also various other provident societies existed. Particular mention should be made of "Linath Hatzedek", in which many townsmen were active, and which gave food and sustenance to the ones not materially well-off, living in the town.

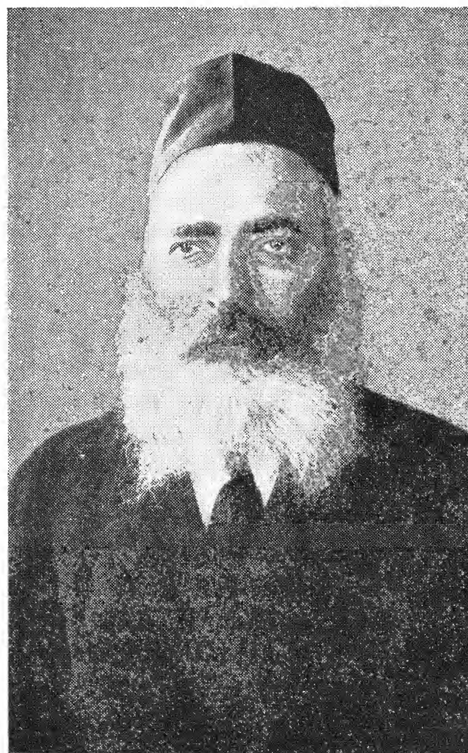
Rabbi Chaim Leib Tiktinski

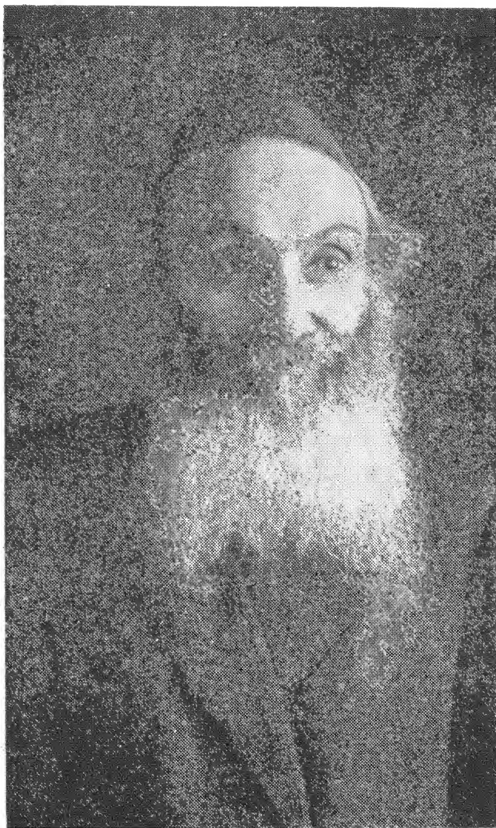
Rabbi Avraham Tiktinski

Rabbi Eliezer Yehuda Finkel

Rabbi Yeroham Leibowitz

Rabbi Avraham-Hersh Kamai

Rabbi Yom-Tov Lipman

Rabbi Isser Zalman Melzer

Rabbi Eliyahu David Rabinovitz Teomim

of Mir for fifty years, from 1796 to 1846. He was one of the greatest and most famous scholars of his time. Many of the "gaonim" of the period used to turn to him with vexed problems, in which they found it difficult to arrive at a judgment.

His son, rabbi Moshe Avraham, of blessed memory, followed him. Likewise he was one of the famed rabbis of his generation.

Towards the end of the 19th century, headed the Mir rabbinate for about twenty years one of the great personalities of his generation, the famed and celebrated scholar, rabbi Yom-Tov Lipman Hacohen Waslavski, of blessed memory, author of the treatise "Malbushe Yom-Tov".

After him, served the Mir rabbinate the famous scholar rabbi Eliyahu David Rabinovits-Teomim. However the time of his ministration lasted only for eight years, when he was invited to minister as Chief Rabbi of Jerusalem (his son-in-law was the great and revered scholar rabbi Avraham Itzhak Hacohen Kook, of blessed memory, Chief Rabbi of Eretz Israel).

After him chaired the rabbinate of Mir one of the great men of the generation, the famous scholar rabbi Eliyahu Baruch Kamai, of blessed memory.

Upon his death, his son was appointed to minister in the Mir rabbinate, the great scho ar and righteous man, rabbi Avraham Zevi-Hirsh Kamai, of blessed memory. Together with the Jews of the town he was murdered by the German Nazis, in the first slaughter they performed in Mir.

Our town became particularly famous through the great Yeshiva Academy, founded in the year 1815, which existed all the time till the occupation of the town by the Nazis.

The Mir Yeshiva was second in fame after the famous Yeshiva of Volozin. Its founder was a resident of Mir, a Jewish erudite and man of substance, rabbi Shmuel Tiktinski, of blessed memory. At the initial stage of its existence, all the expenses of the Yeshiva were defrayed by him. The Head of the Yeshiva was his son, rabbi Avraham, of blessed memory, who was an authority in the knowledge of the Law. When established, the Yeshiva immediately acquired fame. Rabbi Avraham, the Head of the Yeshiva, died while sti l a young man, twenty one years after the opening of the Yeshiva. At that time, thre were already 120 students.

On the death of the first Head of the Yeshiva, rabbi Moshe Avraham Eisenstadt, of blessed memory, (son of rabbi Yosef David, of blessed memory), was appointed in his place. After the death of his father, rabbi Moshe Avraham performed two functions, for the townsmen elected him also Rabbi of the town. Since the burden of two functions was too heavy for him, he appointed rabbi Chaim Yehuda Leib Tiktinski, of blessed memory (the younger brother of the head of the Yeshiva) to function as Head of the Yeshiva, and continued to expound his lectures at the Yeshiva.

Upon the death of rabbi Moshe Avraham, rabbi Chaim co-opted his older son, rabbi Shmuel, of blessed memory, as lecturer at the Yeshiva. He, however, did not continue for long, and his father called for his younger son (who resided in the town of Zetl) rabbi Avraham, of blessed memory, and appointed him Head of the Yeshiva, jointly with himself. Rabbi Chaim Leib ministered as Head of the Yeshiva for forty-nine years.

During his tenure of the office, the Yeshiva grew, and became famous throughout the whole Jewish world. Students from distant cities streamed into it in the hundreds, arriv-

M. TIKTINSKI

MIR — THE CITY OF THE TORAH

Mir is one of the oldest cities of Lithuania, and was mentioned in historical records as having existed as far back as the 14th century. A register of land property and a system of administration were established in the 15th century, also a palace and a perfect fortress were built. In the 16th century, Mir came under the ownership of the Radziwill family, who ruled it till the beginning of the 19th century, when the dominion over the town passed to the Mirski family. It is not known since when Jews began to settle in the town. It is known, however, that in the second half of the 17th century there was already a large Jewish community. Bernhard Tanner mentions in his book called "The Journey on a Mission from Moscow to Poland" that as far back as 1678 there was a large Jewish settlement in the town. Evidently the Jewish settlement served as a contributing factor in the growth and development of the town. According to the information available, from the end of the 17th century merchants used to frequent the fairs held in Mir, coming not only from surrounding settlements, but also from far distant places, and trade was conducted on a large scale, while nearly all the trade concentrated in Jewish hands. Economic development reached such a stage, that Mir became one of the main commercial centres of Lithuania and Poland.

Mir occupied a place of honour during the epoch of the "Congresses of the Four Countries" "ועד ארבע ארצות„ (occurring throughout the 17th century, till the middle of the 18th century). At the bi-annual Mir fairs, representatives of large cities for consulations, used to meet and there they would decide on matters of importance, spiritual or material. Mir was also one of the centres for the payment of taxes.

The rabbis who ministered in Mir were "gaonim", renowned and revered for their knowledge of the Law. The first well-known rabbi was the great scholar rabbi Moshe Eisenstadt, of blessed memory, who ministered in Mir at the beginning of the 18th century. He was the brother of that famous scholar of that period, rabbi Meir Eisenstadt, of blessed memory, author of "Panim Meiroth". Also rabbi Moshe, was known as a great scholar of the Law. He was mentioned in the writings of the rabbis of that period, that they used to turn to him with questions, and took cognisance of his opinion.

Towards the end of the 18th century presided over the rabbinate in Mir the famous and ingenious rabbi Shlomo Mirkish, of blessed memory, author of the treatise "Shulchan Shlomo"; he went from Mir to Koenigsberg to minister there.

The great scholar rabbi Yosef David Eisenstadt, of blessed memory, increased in particular the fame and glory of the rabbinate of Mir. He was known by the name of rabbi David of Mir, and ministered in the rabbinate

did everything in their power towards obtaining the literary material for publication.

We thank also those who furnished us with articles and records, and all those who assisted with the printing of the book, and in particular the members of the Editorial Committee.

We express our gratitude to our friends in Israel and overseas, for the financial help tendered us, which enabled us to publish the book.

We also give our thanks to the management of the "Encyclopaedia of the Diaspora" Publishing Company, and the editor, Mr. N. Blumenthal, for their unsparing work and effort towards the publication of this book.

May the memory of our little town and of its martyrs be eternally linked with our new life in the land of our fathers, the State of Israel, which is renewing its life and comforting us for our great catastrophy, being a source of hope and solace to our brethren in the dispersions of the diaspora.

The Committee

INTRODUCTION

With an awe of sanctity, we decided to publish a book of remembrance for the Jewish communty of Mir, in performance of our duty towards the memory of our little town and as a permanent memorial to her martyrs, a town adorned by praise and glory, abounding with rabbis, personalities, organisations and societies, serving as a world theological centre for the Diaspora, suddenly destroyed on a gloomy day.

In order to perpetuate the precious memory of our martyrs, we shall relate in this book:

(a) The historical development of the township, her public organisations and institutions, personalities, social and spiritual life, and youth movements.

(b) A description of the period of annihilation, when the Jews of Mir endured their sufferings and afflictions with a supreme heroism, and sacrificed their lives על קידוש השם and for our nation; the heroism of the partisans originating from our town, their spiritual strength and firm determination to avenge the spilt blood of our martyrs, which became renowned amongst the partisans as an outstanding example.

Great difficulties were encountered on the road to the realisation of our sacred mission to publish this book.

Apart from financial hardships, the principal obstacles were found in the problem of the collection of material, the edition and the publication of it. Finally, we found the solution in handing the matter of the publication of the book over to the management of the "Encyclopaedia of the Diaspora", widely experienced in the publication of Memorial-Books. In fact the difficulties were not obviated until we overcame them. At this juncture, we desire to point out the devoted and wholehearted co-operation of the editors who, during the past years, sacrificed time and energy towards the compilation of this book.

We thank the Almighty for giving us the privilege of completing our undertaking. The book, as published, was printed in a manner affording respect to our little town.

Indeed, we know that the work is not perfect, and certainly there are defects as well, difficult to avoid in the publication of such a work. Details concerning the times, organisations, and various personalities, are also missing. Nevertheless, all the members of the Committee and the editors

CONTENTS

עמוד	שורה	נדפס	צ״ל
241	״	להוסיף :	סיור לרכישת מקומות הכשרה מטעם קבוץ „שחריה״
245	״	סבנדובסקי	לבנדובסקי
247	״	פ. מ. ארנובסקי	ל. ארנובסקי
247	״	להוסיף :	יושב ראשון מימין : פרץ רבינוביץ
249	״	ב. חנקר	ב. מנקר
249	״	להוסיף :	עומדת בשורה השלישית : מלכה פוזניק
301	״	פסמניק	סטרובין
״	״	סילייקין	סינייקין
״	״	חיים ארשאן	ט. רזובסקי
״	״	קרוזר	גרוז
367	שורה 11	אדוקים	דתיים
376	שורה אחרונה	יידלר	זיידלר
392	שורה 7	והנס	והנה
392	בתמונה	גיטה חרמס	יהודית חרחס
423	שורה 6, 7	כפר בנים	כפר גנים
428	שורה 4	רזניק יצחק	להשמיט
444	צ״ל תחת הכותרת :		הר׳ מאיר שחור. הגאון ר׳ מאיר שחור (בנו של מיכאל שחור) היה רב בשקלוב עשרות שנים והיה מהרבנים המפור־סמים ברוסיה.
451	36	3741	5741
451	37	2074	3157
551	בתמונה	להוסיף :	יושבת ראשונה מימין : חייקה בילסקי
613	שורה 39	להשמיט המלה	„גישט״
638	בתמונה	להוסיף :	מימין : ישראל דוברין
640	שורה 8	1942	1943
650	5	פיסטעטשני	פיסעטשנער
650	22	פון ארומגעצוימט	פון אַ דלת ארומגעצוימט
651	29	חיראנקער	מיראנקער
652	5	מיל	פיל
657	כותרת השיר	מזכיר־נשמות קעסעלע	מזכיר־נשמות קעסטעלע
659	תחת התמונה	61.2.51	6.12.61

תיקוני טעות

עמוד	שורה	נדפס	צ"ל
30	12	עד 1813	אולי צ"ל עד 1578 ?
33	6	3741	5741
33	6	2074	3157
84	אחרונה	שע"ז	תע"ז
104	1	בליצה	בלידה
144	1	תרע"ה	תרע"א
163	שם המחבר	א. טיקטינסקי	מ. טיקטינסקי
169	3	בחצר	בחדר
171	בתמונה	גולדה פסמניק	גולדה סטרובין
171	"	איטה פסמניק	איטה סטרובין
173	"	חיים גרינוביץ	חיים קרינוביץ
173	"	יושה שחרץ	חליה שחרץ
173	"	מ. ליבורציסקי	מ. ל. גורודיסקי
173	"		אחרון משמאל יושב : אלתר קמינר
175	שורה 7	המהפכה בשרו	המהפכה והצהרת בלפור בשרו
181	27	היגר לאמריקה	היגר לאפריקה הדרומית
183	בתמונה		שניה מצד ימין : רבקה אברשטיין
188	"		שני משמאל : נפתלי רייזין
188	"		ראשונה מימין : דבורה רייזין
198	שורה 23	תחנת	טחנת
202	16	סוחר	חוכר
202	17	משורר בבחורתו	חזן במיר
213	בתמונה	פייבל קופילוביץ	פייגל קופילוביץ
215	"	ס. בקרובסקי	ש. סרברובסקי
215	"	פנחס הרכבי, רזניק משה, משה קמינר	פייגל הרכבי, פנחס רזניק, משה קמינר
222	שורה 8	ליזר ברנדה	ליזר גרנדה
223	בתמונה 2	איטה פסמניק	איטה סטרובין
225	" 1	מורה מ. קמינר	מורה ש. טודרס
225	" "	להוסיף :	השני משמאל : ליזר ניבוגרודסקי
227	שם המחבר	רוסטובסקי	פוסטובסקי
232	שורה 6	הומים סוערים	הימים סוערים
235	בתמונה	לקלוסובה ושחרים	לקלוסובה ושחריה
235	"	להוסיף :	שלישית מימין : מלכה פוזניק
239	" למטה	פרץ	פרץ רבינוביץ

לזכר עולם

לקהלת מיר

קדושי עירנו והסביבה ה׳ ינקום דמם
שנרצחו ע״י הנאצים וגרוריהם ימ״ש
על קדושת השם והעם
בשנות השואה תש״א־תש״ד

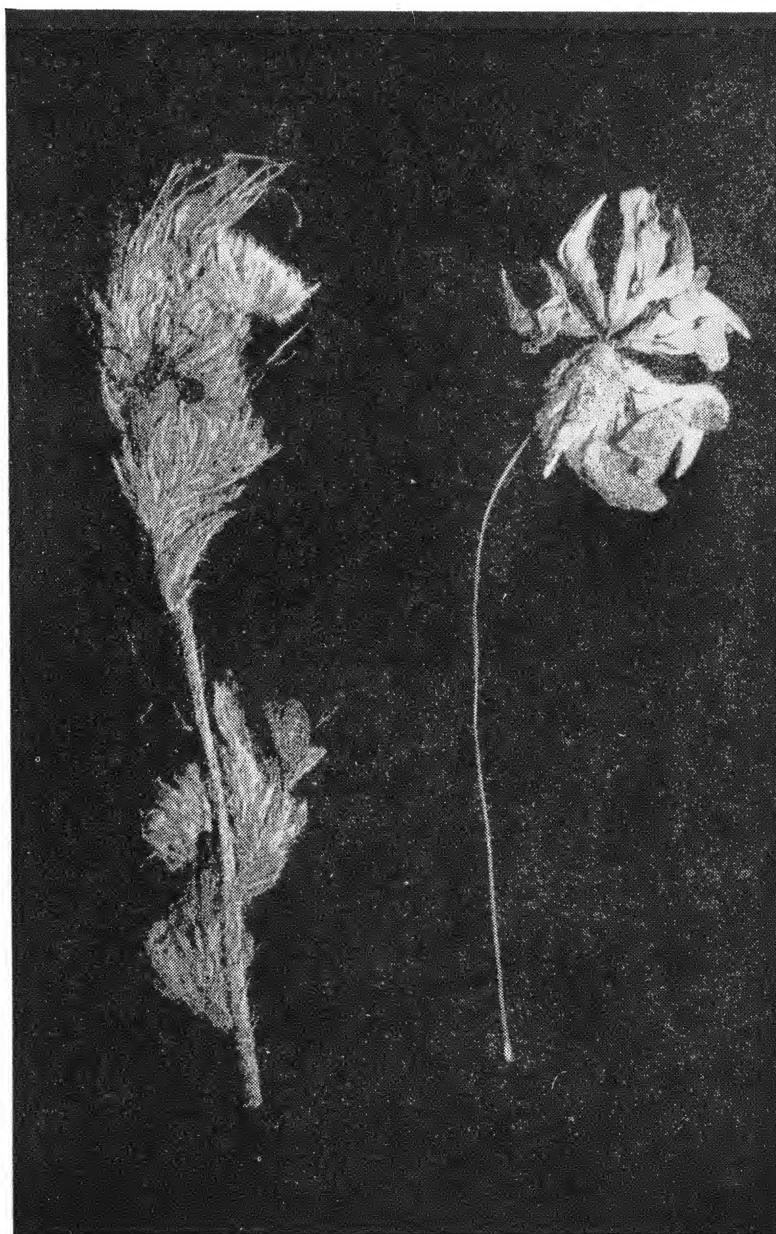
תנצב״ה

ארגון יוצאי מיר

לוח-הזכרון לקדושי קהלת מיר
ב„מרתף-השואה״ על הר-ציון בירושלים

גערענק-טאָוול פאר די קדושים פון מיר
אין „קעלער פון חורבן״ אויפן הר-ציון אין ירושלים.

The Memorial Plate, in the "Cellar of Destruction", on the Mount Zion Jerusalem, commemorating the Martyrs of Mir.

פרחים מקבר־האחים במיר, 1960 בלומען פון ברודער־קבר אין מיר, 1960

Flowers from the Grave of the Martyrs in Mir 1960

MEMBERS OF THE BOOK AND EDITORLAL COMMITTEES.

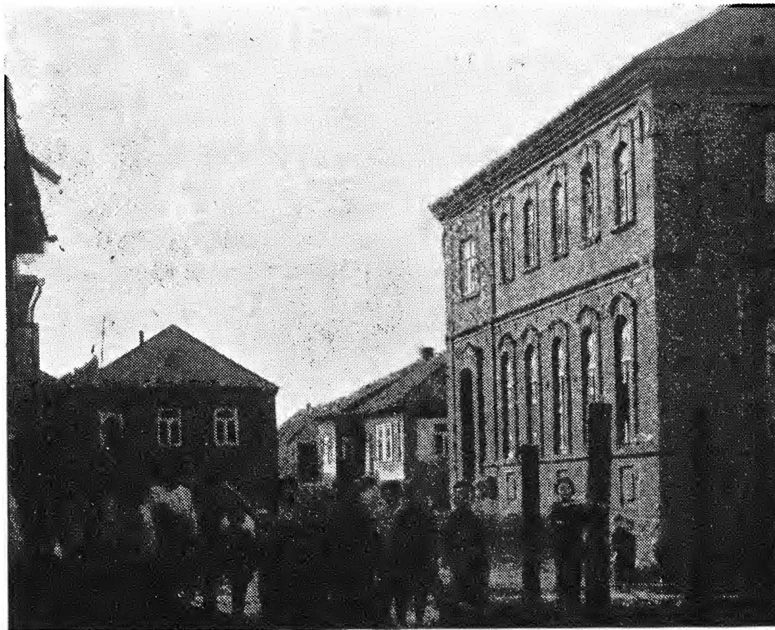
M. Tiktinski, S. Reznik, Natan Gardi, M. Reuweni, Nissan Gardi, Sh. Margolin, Bruria Rosenblum, Elieser Breslin, Dov Resnik (Berechke), M. Kreinowitz, Moshe Yorshan.

Printed in Israel, 1962

MEMORIAL BOOKS

MIR

Edited by: *N. Blumental*

THE SYNAGOGUE

PUBLISHED BY "THE ENCYCLOPAEDIA OF THE DIASPORA",
JERUSALEM, 1962